

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 30

Szerkesztette:
N. Varga Éva, Szatmári Imre

Technikai szerkesztő:
Molnárné Balázs Zsuzsanna

A tanulmányok lektorai:

Bába Károly
Bartosiewicz László
Fehér Zoltán

Giczi Zsolt
Horváth Ferenc
Kemenczei Tibor
Kürthy Csaba

Szabó Ferenc
Szatmári Imre
Szirmai Éva

Angol nyelvű fordítás:
Lányi István

Német nyelvű fordítás:
Prepeliczay Zsuzsanna

A kiadvány megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alapprogram

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 0139-0090

Kiadja a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2007
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1. • Telefon/Fax: 00 36 66 323-377
Honlap: www.bmmi.hu, www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre megyei múzeumigazgató

Nyomtatás: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Felelős vezető: Knyihár János, Petényi György

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

30

Békéscsaba
2007

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 30.
Publications of the Museums of the County Békés 30.
Mitteilungen der Museen des Komitates Békés 30.

Sorozatszerkesztő:
SZATMÁRI IMRE

A borító előlapján:

Árpád-kori körmeneti kereszt Mezőberény határából;
Csabai-Wagner József: Parasztlány (1934);
szarvasmotívummal díszített bokály Köröstarcsáról (XIX. század közepe);
Munkácsy Mihály monogramjával ellátott hajkefe (1875–1885 között)

A borító hátoldalán:

Csabai Tanya és Gabonatermesztés-történeti Kiállítóhely (Békéscsaba);
Szabó Pál Irodalmi Emlékház (Biharugra);
Csolt Monostor – Romkert és Kiállítóhely (Vészto-Mágor);
Erkel Ferenc Múzeum (Gyula); Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)

TARTALOM – INHALT – CONTENTS

Deli Tamás

- Adatok a Tiszántúl szárazföldi csigafaunájához I. Szatmár-Beregi-sík 7
Some data to the land snail fauna of Transtisza I. Szatmár-Beregi-sík 42

Váncsa Klára

- A Maros folyó Bezdini-kolostor környéki hullám-, illetve árterének
malakofaunisztikai vizsgálata 53
Malacofaunistic investigation of the flood plain and the inundation area
of the Maros River in the surroundings of the Bezdin Monastery 59

Gyucha Attila – Bácsmegi Gábor – Fogas Ottó – William A. Parkinson

- Építéstechnikai és településtörténeti megfigyelések egy alföldi kora
rézkori lelőhelyen 67
Bautechnische und ansiedlungshistorische Beobachtungen
auf einer tiefländischen Fundstelle aus der frühen Kupferzeit 85

Bóka Gergely

- Addig jár a korsó a kútra... Vaskori kutak Békéscsaba határából 111
The pitcher goes so long to the well... Iron Age wells from the outskirts
of Békéscsaba 136

Bóka Gergely – Tugya Beáta

- Egy békéscsabai szkíta kút állatsontleletei 151
Animal bone finds of a Scythian well in Békéscsaba 161

Németh Csaba

- Az önálló gyulai evangélikus egyházközség megalakulása és kezdeti évei 165
Formation and the initial years of the independent evangelical
parish of Gyula 204

S. Turcsányi Ildikó

- Választási kortesdalok Békésről (1896–1905), a Jantyk Mátyás Múzeum
történeti gyűjteményéből 207
Election campaign songs from Békés (1896–1905), from the historical
collection of the Jantyk Mátyás Museum 277

Puskel Péter	
Munkácsy és Arad	285
Munkácsy și Aradul	291
Gyarmati Gabriella	
A Munkácsy Mihály Múzeum képző- és iparművészeti kiállításai 2001	
és 2004 között	295
Exhibitions of fine arts and applied arts in the Munkácsy Mihály Museum	
between 2001 and 2004	322
Gábor Gabriella	
Favázás, lemezes kamerák a fényképezés őskorából	353
Wood-bodied, plate cameras from the prehistory of photography	373
Rövidítések – List of Abbreviations – Abkürzungen	387

ADATOK A TISZÁNTÚL SZÁRAZFÖLDI CSIGA-FAUNÁJÁHOZ I. SZATMÁR-BEREGI-SÍK

– Deli Tamás –

Bevezetés

A Felső-Tisza vidékének malakofaunisztikai feltárásában Bába Károly¹ végzett úttörő és számos területre kiterjedő munkát. Ennek ellenére elég hiányosan ismert a terület puhatestű faunája, főleg, ami a Szatmári-sík élőhelyeit illeti.² A térség malakológiai kutatásához a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság jóvoltából 1993-ban csatlakoztam Dr. Sümegei Pállal és Kiss Jánossal. A kétéves állapotfelmérést követően kisebb-nagyobb kihagyásokkal szinte éves rendszerességgel végzek kutatásokat a mai napig a síkság különféle élőhelyein. Jelen tanulmányomban, a térségben 1993–2005 között végzett malakofaunisztikai munkák eredményeit gyűjtöttem össze.

A Beregi-síkság általános jellemzése

A Beregi-síkság rövid földrajzi áttekintése

A Beregi-síkság Ukrajna és Magyarország területén elhelyezkedő kistáj. Hazai oldalán Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északkeleti térségében foglal helyet. Területe 500 km², nyugatról és délről a Tisza határolja, északkeleten és keleten végig az ukrán határ húzódik. 106 és 179 m közötti tengerszint feletti magasságú, a keleti részen ármentes, egyébként ártéri szintű, az ármentesítések előtt árvizekkel elöntött tökéletes síkság. A síkságot elhagyott morotvák szabdalják.

A Kaszonyi-hegy a környező Zápszonyi-, Nagybégányi- és Dédai-hegységekkel, valamint a távolabb levő Tarpai-heggyel együtt emelkedik a Beregi-síkság fölé. A környező ártér tengerszint feletti magassága 107,0–107,5 m. A Kaszonyi-hegy legmagasabb csúcsa a Veresmáj (221 m), hazai oldalán a Bárcai-tető (219,6 m).

Éghajlati szempontból a mérsékelt meleg és a mérsékelt hűvös határán fekvő táj. A csapadék évi összege 630–660 mm (É-on a több).³

A Beregi-síkság vegetációjának jellemzése

A Szatmár-Beregi-síkság az alföldi flóraidékhez (Eupannonicum) tartozó és az Észak-Alföld flórajárásában (Samicum) elhelyezkedő jól elkülönülő florisztikai egység.

¹ BÁBA 1983. 27.

² PINTÉR et al. 1979; FEHÉR-GUBÁNYI 2001; PINTÉR-SUARA 2004.

³ MAROSI-SOMOGYI 1990.

A Tisza egykori árterén hatalmas erdők zöldelltek. Eredetileg a folyókat kiserő puhafa (*Salicetum triandrae* és *Salicetum albae-fragilis*) és keményfa ligeterdők (*Quercus-Ulmetum*) domináltak. Itt fejlődtek ki, mintegy a keményfaligetek folytatásaként az alföldi gyertyános-tölgyesek (*Quercus robori-Carpinaetum*). Aljnövényzetében számos, az Északkeleti-Kárpátokból származó dealpin faj talált otthonra: *Salix elegans*, *Primula vulgaris*, *Leucojum vernum*, *Crocus heuffelianus*, *Euphorbia carpathica*.⁴ Leszakadt folyómedrek morotváiban találtak otthonra a különböző lápi vegetációk: égerlápok (*Dryopteridi-Alnetum*), fűzlápok (*Calamagrostio-Salicetum cinereae*), valamint az alföldi viszonylatban egyedülálló hüvelyes-gyapjúsásos tőzegmohaláp (*Eriophoro vaginati-Sphagnetum*). Ez utóbbiban található hazánkban csak itt előforduló tőzegáfonya (*Vaccinium oxycoccus*), ezenkívül előfordul még három tőzegmohafaj is (*Sphagnum sp.*), valamint a *Drosera rotundifolia*, a *Comarum palustre*, a *Betula pubescens* és a társulás karakterfaja, az *Eriophorum vaginatum* is.

A környék általános vegetációjához képest meglehetősen eltérő növényzetet találunk a síkság kiemelkedésein („hegyein”). A Kaszonyi-hegy hazánkra eső részén a kitettségnél megfelelően több növényzeti asszociációt lehet elkülöníteni.

A déli-délkeleti oldalak vegetációját a kontinentális típusú tölgyesek alkotják. Lombkorona szintjében elsősorban a *Quercus petraeae ssp. dalechampii* dominál, ugyanakkor hiányzik a cser (*Quercus cerris*). Vargáné Sipos Julianna⁵ véleménye szerint a társulás cönológiai megítélésekor az erdőssztyepp fajokat kell elsősorban figyelembe venni, és a terület fokozott kontinentalitását hangsúlyozni. Az itt talált Mollusca-fajok elterjedésére is inkább a keleti erdőssztyepp jelleg a jellemző. A zonalitás oldaláról nézve, a termőhelyi viszonyok alapján (lösszel borított, vulkáni szigetegy déli oldala) nem valószínűsíthető, hogy itt egy zonális erdőtársulásról van szó. Sokkal valószínűbb a kárpátjai hasonló tölgyesekkel való rokonság.

A kőzetkibúvásos helyeken a *Pulsatillo-festucetum rupicolae* társulás a jellemző.⁶ A Kaszonyi-hegy északkeleti-keleti lejtőin erős antropogén hatásra szinte teljesen homogén ezüsthársas erdők alakultak ki. Növényföldrajzi vonatkozásban igen érdekes elem az ezüsthárs (*Tilia tomentosa*), mely hazánk két tájegysége mentén jut be az országba. Egyrészt a dél-dunántúli illyr bükkösök, gyertyános-tölgyesek mentén, másrészt az Észak-Alföldön, ill. az ehhez csatlakozó hegylábi lejtőkön. Legészakibb előfordulási helyének a Munkácstól északra fekvő Szerecsenfalvát jelölik meg. Az Északkeleti-Kárpátok déli letöréseinek való megjelenése alapján (más növény- és állatfajokat is beleértve) a kutatók egy korridort feltételeznek, mely Dél-Erdélytől az Erdélyi-szigetegységen keresztül egészen az Ungvár környéki domb-ságig tart. Az itteni állományában feltűnő a *Fagetalia* fajok nagy részaránya.⁷

⁴ SOÓ 1964.

⁵ VARGÁNÉ 1990.

⁶ BARTHA-GENCSEI 1991. 7.

⁷ BARTHA-GENCSEI 1991. 7.

Össességében elmondható, hogy potenciálisan zárt erdő borította a síkságot. Mára ebből alig 10% maradt meg (a hazánkra eső részen). Ennek ellenére az Alföld legerdősültebb tájegysége ez, amelyhez még az is hozzájárul, hogy az erdők őshonos fafajokból állnak, és nagy részük természetközeli állapotú. A többi alföldi területhez képest nedvesebb, kárpáti és montán elemekben gazdagabb régió.⁸

Anyag és módszer

Gyűjtési módszerek

A terepi felvételek során kvadrát módszer szerint gyűjtöttem malakológiai vizsgálathoz talajmintákat (25 x 25 x 2–5 cm/kvadrát). A minták térfogata kb. 1,5 liternek felelt meg.

A kiemelt talajminták vastagsága sok esetben fontos tényező. Olyan területeken, ahol a talaj gazdag mészből, a Mollusca-héjak jól fosszilizálódnak, nem oldódnak fel. Ilyen esetben – ha az irodalomnak⁹ megfelelő 15 cm mély réteget emelünk ki a talajból – a mintánk szubfosszilis-fosszilis házakkal keveredik, olyan fajok héjaival, amelyek nagy része esetleg már kipusztult a területről. Recens faunisztikai kutatásoknál ez téves információkhoz vezet. A vizsgált területek nagy részén ettől nem kellett tartanom. Az erdők talajai ugyanis általában igen vékony (2–5 cm mély) kifejlődésűek, alattuk pedig már agyagrétegek találhatók, melyekben viszont legtöbbször nem fosszilizálódnak a héjak.

Ennek a módszernek a legnagyobb előnye, hogy az apró és közepes méretű fajokra jól alkalmazható, sőt ezek sokszor csak így gyűjthetők hatékonyan. Az „így” alatt nem feltétlenül magát a kvadrátolást kell érteni, hanem egyszerűen csak a talajminták szedését és kiválogatását.

A kvadrát módszert egyeléses gyűjtéssel is kiegészítettem. Ennek fontossága abban rejlik, hogy a kvadrátolással elsősorban a kicsiny méretű csigafajok kerülnek elő. A nagyobb termetű puhatestűek (pl. a *Helicidae* család fajainak nagy része) csak igen ritka, kivételes esetben kerülnek a mintába, akkor is többnyire csak juvenilis formában. Egy terület faunisztikai leírásakor azonban elengedhetetlen a nagy termetű fajok ismerete is.

A gyűjtött anyag feldolgozása

Az elmúlt 13 év malakofaunisztikai kutatása során, a Szatmár-Beregi-síkról 801 tételt gyűjtöttem, ami 11 731 db egyedet tartalmaz.

A faunalistában szereplő fajnevekhez a legutóbb megjelent¹⁰ faunakötetben használt nevezéktant vettem át. A faj neve alatt kiemelttem a lelőhelyek település és

⁸ HORTOBÁGYI-SIMON 1991. 129.

⁹ MÓCZÁR 1967.

¹⁰ PINTÉR-SUARA 2004. 15–23.

azon belüli földrajzi elnevezéseit, amennyiben ez a térképekről leolvasható volt. A földrajzi nevek után az élőhelyekre vonatkozó rövid információt adtam meg, amelyet a gyűjtés dátuma követett, és végül zárójelben megadtam a gyűjtött példányszámot. Az egy tételhez tartozó, de különféle gyűjtési módszerrel kimutatott darabszámokat összevontam. A listában az egyes tételeket pontosvesszővel választottam el egymástól. Kerültem az ismétléseket, így az egy földrajzi egységből származó tételeket időrendi sorrendben egymás után rendeztem.

Eredmények

A kutatások során – az uzsadékmintákból származókkal együtt – 50 fajt sikerült kimutatni a Szatmár-Beregi-síkról.

Részletes faunalista

Carychium minimum (O. F. Müller, 1774)

Csaroda: Szipa-csatorna (falu menti szakasza), rekettye füzes 2005. 10. 27. (321); **Jánk:** Jánki-erdő, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (8); 9/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (9); **Kisar:** Tisza hullámtér, puhafás ligeterdő 2004. 12. 22. (33); **Kishódos:** Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (33); **Kisnamény:** Jánki-erdő, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (40); **Magosliget:** Cserköz-erdő, 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (30); **Nemesborzova:** Borzovai-erdő, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (28); **Szamoszeg:** Grófi-erdő, keményfaliget, 2003. 08. 03. (33); **Tarpa:** Kőrís-erdő, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (8); 1993. 05. 21. (8); 1993. 07. 15. (1); 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (3); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (17); **Nagy-erdő,** 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (6); **Nagy-hegy,** északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (50); **Tiszabecs:** Szabó-füzes, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (1); 1993. 10. 17. (3); **Túrricse:** Ricsei-erdő, 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (51); **Vásárosnamény:** Bagiszegei-erdő, öreg füzes, 1994. 09. 24. (1).

Carychium tridentatum (Risso, 1826)

Bregdaróc: Dédai-erdő, ER magterület, 2002. 08. 15. (8); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 08. 18. (36); 2002. 09. 17. (2); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 03. (6); 1994. 03. 13. (11); 2002. 09. 17. (230); **Kisasszony-erdő,** 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (15); **Fehérgyarmat:** Birhó-erdő, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (52); 2003. 10. 01. (85); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (4); 2003. 10. 01. (2); **Kisar:** Tisza hullámtér, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (72); **Kisar-Nagyar:** Tisza hullámtér,

akácus és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (75); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfaliget, 2003. 08. 03. (245); **Tarpa: Kőris-erdő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (24); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (28); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (11); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 18. (33); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (34); 12/B erdőtag, 1993. 07. 15. (26); **Tizsakerecseny: Lónyai-erdő**, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (140); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (11); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 05. 15. (8); 1993. 07. 13. (6); 1993. 07. 19. (1); 1994. 09. 24. (2); 2002. 09. 18. (149); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (1); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (61); 1994. 10. 01. (4); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 6/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 10. 02. (5); 2002. 09. 18. (12); ER magterület, 2002. 08. 15. (7); 2002. 09. 17. (5); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (22); 2002. 09. 17. (22); **Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő**, öreg füzes, 1993. 07. 19. (131); 1994. 09. 24. (32).

Cochlicopa lubrica (O. F. Müller, 1774)

Beregdaróc: Beregszászi-erdő, határ mellett, gyertyános-tölgyes, 1993. 07. 15. (9); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 10. 01. (2); **Kisár: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (3); **Kisár-Nagyar: Tisza hullámtér**, akácus és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (1); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (46); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 06. 17. (2); **Panyola: Kerice-hát és az Öreg-Túr között**, kiszáradt ecsetpázsitos mocsárrétfoltok, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (1); **Tarpa: Kőris-erdő**, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 21. (5); **Tizsabece: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (10); 1993. 10. 17. (10); 2/G erdőtag, 1993. 07. 10. (4); 1993. 10. 17. (2); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (10); 1994. 10. 01. (2); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (2).

Cochlicopa lubricella (Porro, 1838)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (1); keleti oldal kút környéke, 1994. 10. 02. (11); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (23); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 10. 02. (33); **Beregdaróc: Kisasszony-erdő melletti gyep**, mocsárrét hagyásfákkal, 2005. 09. 25. (3); **Kisasszony-erdő (délkeleti oldala) mellett**, magaskórós, 2005. 09. 25. (1); akácus, 2005. 09. 25. (6); **Csaroda: Szipa-csatorna** (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (31); **Csengersima: Géczy-sűrű**, 3/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (40); 2003. 10. 01. (55); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (4); **Garbolc: Túr túlpártja**, 6/A erdőtag, fiatal gyertyános-tölgyes, 2002. 08. 05.

(1); 6/B erdőtag, fiatal rezgőnyár elegyes tölgyes, 2002. 08. 05. (9); 7/A erdőtag, sarjasztatott gyertyános-tölgyes idős akácfaakkal keverve, 2002. 08. 05. (11); **Kishódos:** Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (3); **Kömörő:** Kömörői-erdő, 2/A erdőtag, 1993. 07. 04. (1); **Magosliget:** Cserköz-erdő, 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (3); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (1); **Mátészalka:** Kraszna-Szamos-köz, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (3); **Nábrád:** Kaszáló rész a Bakonya-erdő mellett, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (1); **Nemesborzova:** Borzovai-erdő, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (6); **Olcsvaapáti:** Ásott-fok és öreg Túr között, fás legelő, 2003. 10. 01. (1); **Ópályi:** Kraszna-Szamos-köz, degradált mácsnyás mocsárrét, 2003. 08. 03. (4); **Panyola:** falutól északra lévő gyepek, mocsárrétek, 2003. 06. 17. (1); **Szamosszeg, Grófi-erdő,** az erdő délnyugati sarkánál lévő mély csatorna partja, 2003. 08. 03. (2); keményfaliget, 2003. 08. 03. (12); **Tarpa:** Nagy-erdő, 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (12); **Nagy-hegy,** északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (16); **Tiszakerecsény:** Lónyai-erdő, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (10); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (8); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 18. (32); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (6).

Columella edentula (Draparnaud, 1805)

Kishódos: Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Tarpa:** Kőris-erdő, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 21. (2); 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (1); **Nagy-erdő,** 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (2); **Tiszakerecsény:** Lónyai-erdő, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (3); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (2); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 05. 15. (1); **Túrricse:** Ricsei-erdő, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (6).

Truncatellina cylindrica (Férussac, 1807)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (10); keleti oldal kút környéke, 1994. 10. 02. (21); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (36); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 10. 02. (35); akácos 22. erdőtag, 1994. 03. 12. (6); akácos 22. erdőtag, 1994. 10. 02. (17); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (7); **Beregdaróc:** Kisasszony-erdő (déleleti oldala) mellett, akácos, 2005. 09. 25. (2); félszáraz gyepek, 2005. 09. 25. (1); **Fehérgyarmat:** Birhó-erdő, Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (2); **Garbolc:** Túr túlpartja, 7/A erdőtag, sarjasztatott gyertyános-tölgyes idős akácfaakkal keverve, 2002. 08. 05. (118); **Kisar:** Büdös-szegi-erdő, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (2); **Mátészalka:** Kraszna-Szamos-köz, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (30); **Nábrád:** Bakonya-erdő, keményfás ligeterdő, kőrislápoltokkal, 2003.

06. 17. (1); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 10. 01. (2); **Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppedő mocsárrét, 2003. 10. 01. (3); **Panyola: Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppedő mocsárrét, 2003. 10. 01. (6); **Tarpa: Nagy-hegy**, bányaudvar, 1994. 09. 05. (5); északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (52); déli-kitettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (42); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (2); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (4); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1994. 10. 01. (3).

Vertigo angustior (Jeffreys, 1830); védett faj

Beregdaróc: Dédai-erdő, 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 17. (1); **Jánk: Jánki-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 05. 16. (2); 9/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (5); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (96); 2003. 10. 01. (296); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (11); 2003. 10. 01. (4); **Kisnamény: Jánki-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (13); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (1); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfásliget, 2003. 08. 03. (23); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (24); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (17); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (2); 1993. 05. 21. (3); 2002. 09. 18. (4); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (92); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (50); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (4); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (33); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (56); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 07. 19. (7); 2002. 09. 18. (116); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, ER magterület, 2002. 08. 15. (1).

Vertigo pusilla (O. F. Müller, 1774)

Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (3).

Vertigo antivertigo (Jeffreys, 1830)

Csaroda: Szipa-csatorna (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (2).

Vertigo pygmaea (Draparnaud, 1801)

Beregdaróc: Kisasszony-erdő melletti gyp, mocsárrét hagyásfákkal, 2005. 09. 25. (5); **Fehérgyarmat: Kis-Mező**, ecsetpázsitos, 2003. 10. 01. (1); **Garbolc: Túr túlpartja**, legelt gyp, 2002. 08. 05. (1); 7/A erdőtag, sarjászatott gyertyános-tölgyes idős akácfaakkal keverve, 2002. 08. 05. (8); **Kisar: Balácsa-tag**, kiszá-

radó mocsárrét, kaszáló, 2003. 06. 17. (5); 2003. 10. 01. (5); **Mátészalka: Kraszna-Szamos-köz**, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (3); **Nábrád: Kaszáló rész a Bakonya-erdő mellett**, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (4); 2003. 10. 01. (3); **Új tag, a Kecskeréti-csatorna mellett**, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (10); 2003. 10. 01. (1); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 06. 17. (13); 2003. 10. 01. (22); **Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppesedő mocsárrét, 2003. 06. 17. (5); 2003. 10. 01. (4); **Ópályi: Kraszna-Szamos-köz**, fűzfás mocsárrét-magassárrét, 2003. 08. 03. (10); degradált mácsornyás mocsárrét, 2003. 08. 03. (13); **Panyola: Bajóta-dűlőtől északra levő gyeppel**, mocsárrét, 2003. 06. 17. (1); **falutól északra lévő gyeppel**, mocsárrétek, 2003. 06. 17. (4); **Kerice-hát és az Öreg-Túr között**, kiszáradt ecsetpázsitos mocsárrétfoltok, 2003. 06. 17. (16); 2003. 10. 01. (25); **Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppesedő mocsárrét, 2003. 10. 01. (1); **Kisar: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (1).

Pupilla muscorum (Linné, 1758)

Túrricse: Ricsei-erdő, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); 1994. 10. 01. (1).

Vallonia pulchella (O. F. Müller, 1774)

Beregdaróc: Kisasszony-erdő melletti gyeppel, mocsárrét hagyásfákkal, 2005. 09. 25. (11); **Csaroda: Szipa-csatorna** (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (21); **Garbolc: Túr túlsó partja**, kiszáradt holtág partja, 2002. 08. 05. (1); legelt gyeppel, 2002. 08. 05. (1); 7/A erdőtag, sarjasztatott gyertyános-tölgyes idős akácfákkal keverve, 2002. 08. 05. (2); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Mátészalka: Kraszna-Szamos-köz**, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (45); **Nábrád: Új tag, a Kecskeréti-csatorna mellett**, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (3); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 10. 01. (5); **Ópályi: Kraszna-Szamos-köz**, fűzfás mocsárrét-magassárrét, 2003. 08. 03. (34); degradált mácsornyás mocsárrét, 2003. 08. 03. (18); **Panyola: falutól északra lévő gyeppel**, mocsárrétek, 2003. 06. 17. (3); **Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppesedő mocsárrét, 2003. 10. 01. (4); **Kerice-hát és az Öreg-Túr között**, kiszáradt ecsetpázsitos mocsárrétfoltok, 2003. 06. 17. (2); 2003. 10. 01. (3); **Nábrád: Kaszáló rész a Bakonya-erdő mellett**, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (1); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfaliget, 2003. 08. 03. (6); **Tarpa: Nagy-hegy**, déli-kitérítés, tövises bozót, 2002. 09. 18. (16).

Vallonia costata (O. F. Müller, 1774)

Fehérgyarmat: Birhó-erdő, az erdő déli része, keményfás ligeterdő; 2003. 10. 01. (5); **Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok**, 2003. 06. 17. (1); **Garbolc:**

Túr túlpartja, 7/A erdőtag, sarjasztatott gyertyános-tölgyes idős akácfákkal keverve, 2002. 08. 05. (1); **Kisar: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (1); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 06. 17. (3); **Panyola: Kerice-hát és az Öreg-Túr között**, kiszáradt ecsetpázsitos mocsárrét-foltok, 2003. 06. 17. (1); **Tisza és az Öreg-Túr között Homok-nyílástól északra**, kiszáradó-sztyeppesedő mocsárrét, 2003. 10. 01. (4); **Tarpa: Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (47); déli-kitettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (13).

Acanthinula aculeata (O. F. Müller, 1774)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (17); keleti oldal kút környéke, 1994. 10. 02. (13); Szádok ezüsthársas, 1994. 10. 02. (10); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (15); 1994. 10. 02. (13); 22 erdőtag, akácos, 1994. 03. 12. (10); 1994. 10. 02. (23); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (4); 1994. 10. 02. (12); **Beregdaróc: Dédai-erdő**, ER magterület, 2002. 08. 15. (32); 2002. 09. 17. (4); ER puffer terület, 2002. 09. 17. (1); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 08. 18. (6); 1994. 09. 08. (7); 4/B erdőtag, 1994. 09. 08. (3); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (16); 1994. 08. 18. (7); 2002. 09. 17. (7); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 03. (1); 1993. 07. 13. (8); 1994. 03. 13. (1); 2002. 09. 17. (23); **Garbolc: Túr túlpartja**, 6/A erdőtag, fiatal gyertyános-tölgyes, 2002. 08. 05. (2); 6/B erdőtag, fiatal rezgőnyárelegyes tölgyes, 2002. 08. 05. (8); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (1); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (1); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (1); **Tarpa: Kőrisedő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (2); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 18. (20); 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (1); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (36); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (47); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (77); **Túr-ricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (31); 1994. 10. 01. (1); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (17); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 6/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 10. 02. (1); 2002. 09. 18. (1); ER magterület, 2002. 08. 15. (1); 2002. 09. 17. (1); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (2).

Chondrula tridens (O. F. Müller, 1774)

Mátészalka: Kraszna-Szamos-köz, sztyeppesedő mocsárrét hagymafákkal (füzek), 2003. 08. 03. (3); **Ópályi: Kraszna-Szamos-köz**, fűzfás mocsárrét-magassárrét, 2003. 08. 03. (1); **Tarpa: Nagy-hegy**, bányaudvar, 1994. 09. 05. (28); déli-kitettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (2); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, betonút mellett, 1994. 09. 24. (3).

Succinea putris (Linné, 1758)

Tiszabecs: Szabó-füzes, 2/F erdőtag, 1993. 10. 17. (1); 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1); **Vásárosnamény:** Bagiszegei-erdő, öreg füzes, 1993. 05. 15. (3); 1993. 07. 05. (8).

Succinea (Succinella) oblonga (Draparnaud, 1801)

Beregdaróc: Kisasszony-erdő, 22/A erdőtag, fehér nyáras, 1994. 09. 08. (1); kőrisláp, 2005. 09. 25. (1); **Csaroda:** Szipa-csatorna (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (3); **Kisar:** Tisza hullámtér, gyümölcsös-diófás, 2004. 12. 22. (2); puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (20); **Kisar-Nagyar:** Tisza hullámtér, akác és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (3); **Kishódos:** Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (7); **Ópályi:** Kraszna-Szamos-köz, fűzfás mocsárrét-magassárrét, 2003. 08. 03. (57); degradált mocsányás mocsárrét, 2003. 08. 03. (8); **Szamoszeg:** Grófi-erdő, keményfaliget, 2003. 08. 03. (9); **Tarpa:** Nagy-erdő, 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (2); **Tiszabecs:** Szabó-füzes, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (1); 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (2); **Túrrice:** Ricsei-erdő, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (5); 1994. 10. 01. (2); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (9).

Cochlodina laminata (Montagu, 1803)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (6); 1994. 10. 02. (14); Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (10); 1994. 10. 02. (30); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (12); **Beregdaróc:** Dédai-erdő, 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (26); 1994. 08. 18. (27); 2002. 09. 17. (29); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 17. (2); **Kisasszony-erdő,** 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (13); **Jánk:** Jánki-erdő, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Magosliget:** Cserköz-erdő, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 16. (1); 1993. 07. 21. (24); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (5); 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (3); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (14); 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (6); **Tarpa:** Nagy-erdő, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (5); 2002. 09. 18. (3); **Nagy-hegy,** északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (43); **Tiszakerecseny:** Lónyai-erdő, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (12); 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (35); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (21); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 05. 15. (2); 1993. 06. 14. (4); 1993. 07. 13. (5); 1993. 07. 19. (9); 1994. 09. 24. (6); 2002. 09. 18. (21); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (16); **Vásárosnamény:** Bagiszegei-erdő, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (6); öreg füzes, 1993. 07. 05. (10); 1993. 07. 19. (5); 1994. 09. 24. (2).

Ruthenica filograna (Rossmässler, 1836); védett faj

Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (4).

Clausilia pumila (C. Pfeiffer, 1828)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (12); 1994. 10. 02. (48); Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (4); Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (6); **Beregdaróc: Kisasszony-erdő**, 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (10); gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (1); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 16. (3); 1993. 07. 21. (41); 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (3); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (10); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (20); 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (9); **Tarpa: Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (9); 2002. 09. 18. (18); 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (8); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (149).

Laciniaria plicata (Draparnaud, 1801)

Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (3).

Balea (Pseudolinda) stabilis (L. Pfeiffer, 1847); kárpáti endemizmus

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (21); 1994. 10. 02. (66); Szádok ezüsthársas, 1994. 10. 02. (45); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (3).

Vestia gulo (E. A. Bielz, 1859); védett faj, kárpáti endemizmus

Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (2).

Punctum pygmaeum (Draparnaud, 1801)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (35); 1994. 10. 02. (21); Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (74); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (24); 1994. 10. 02. (30); akácós 22 erdőtag, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (11); déli oldal bokros 1994. 03. 12. (6); **Beregdaróc: Dédai-erdő**, ER magterület, 2002. 08. 15. (15); 2002. 09. 17. (9); ER puffert terület, 2002. 08. 15. (1); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (1); 2002. 09. 17. (1); 4/B erdőtag, 1994. 09. 08. (3); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 08. 18. (2); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (4); 2002. 09. 17. (5); **Kisasszony-erdő**, 22/A erdőtag, fehér nyáras, 1994. 09. 08. (3); 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (1); gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (3); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (86); 2003. 10. 01. (116); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdők, 2003. 06. 17. (22); 2003. 10. 01. (5); **Garbolc: Túr túlpartja**, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (8); 5/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (2); 6/A erdőtag, fiatal gyertyános-tölgyes, 2002. 08. 05. (1); 6/B erdőtag, fiatal rezgőnyárelegetes tölgyes, 2002. 08. 05. (11); **Jánkmajtis: Jánki-erdő**, 9/B

erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (27); 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (16); 4/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (7); **Kisar: Büdös-szegi-erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (1); **Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (19); **Kisar-Nagyar: Tisza hullámtér**, akácos és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (44); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (9); **Kisnamény: Jánki-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (18); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 16. (1); 1993. 07. 21. (1); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (1); 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (16); **Nábrád: Bakonya-erdő**, keményfás ligeterdő, kőrslápfoltokkal, 2003. 06. 17. (2); 2003. 10. 01. (4); **Kaszáló rész a Bakonya-erdő mellett**, kiszáradó mocsárrét, 2003. 06. 17. (1); **Nemesborzova: Borzovai-erdő**, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (2); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, az erdő délkeleti sarkának homogén tölgyese, 2003. 08. 03. (3); az erdő délnyugati sarkánál lévő mély csatorna partja, 2003. 08. 03. (67); keményfaliget, 2003. 08. 03. (23); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (33); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (71); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (5); 1993. 07. 21. (9); 2002. 09. 18. (5); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (1); 2002. 09. 18. (21); 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (24); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (12); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (2); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 05. 16. (1); **Tiszakerecsény: Lónyai-erdő**, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (32); 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (28); 7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (78); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 07. 19. (1); 1994. 09. 24. (4); 2002. 09. 18. (289); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (4); **Túrcsese: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (36); 1994. 10. 01. (6); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (4); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 2/A erdőtag, homogén kocsányos tölgyes, 2002. 09. 18. (28); 6/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 10. 02. (26); 2002. 09. 18. (6); 16/C erdőtag, 1993. 07. 19. (1); ER magterület, 2002. 08. 15. (4); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (48); 2002. 09. 17. (6); **Vásárosnamény: Bagiszei-erdő**, öreg füzes, 1993. 07. 19. (15); 1994. 09. 24. (1).

Helicodiscus (Hebetodiscus) singleyanus (Pilsbry, 1890)

Vásárosnamény: Bagiszei-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (4).

Discus perspectivus (Megerle von Mühlfeld, 1816)

Vásárosnamény: Bagiszei-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (2).

Arion (Mesarion) subfuscus (Draparnaud, 1805)

Szamoszeg, Grófi-erdő, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (1); az erdő délkeleti sarkának homogén tölgyese, 2003. 08. 03. (2); keményfaliget, 2003. 08.

03. (5); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 15. (1); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (6).

Vitрина pellucida (O. F. Müller, 1774)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (10); Szádok ezüsthársas, 1994. 10. 02. (11); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (4); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (10); **Beregdaróc: Kisasszony-erdő**, gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (1); **Garbolc: Túr túlpártja**, 5/A erdőtag keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (1); **Jánkmajtis: Jánki-erdő**, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (1); **Kisar: Büdös-szegi-erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (2); **Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (4); **Kisar-Nagyar: Tisza hullámtér**, akác- és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (7); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (17); **Nemesborzova: Borzovai-erdő**, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Olcsvaapáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 10. 01. (1); **Tarpa: Nagy-hegy**, északi-kiettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (6); déli-kiettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (56); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (3); 1994. 10. 01. (3); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (4).

Zonitoides nitidus (O. F. Müller, 1774)

Csaroda: Fenyves (Bockereki-erdő DK-i széle mellett), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (14); **Szipa-csatorna** (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (152); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (11); **Nemesborzova: Borzovai-erdő**, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (4); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfaliget, 2003. 08. 03. (53); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (2); 1993. 10. 17. (3); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 24/I erdőtag, égerláp lábai, 1994. 09. 24. (138); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (2); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (35).

Vitrea diaphana (S. Studer, 1820)

Barabás: Kaszonyi-hegy, Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (8); 1994. 10. 02. (11); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (6); 1994. 10. 02. (8).

Vitreae (Crystallus) crystallina (O. F. Müller, 1774)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (7); **Beregdaróc: Dédai-erdő**, 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (3); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (7); **Kisar: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (73); **Kisar-Nagyar: Tisza hullámtér**, akác- és más invazív faállományok, 2004. 12.

22. (32); **Kömörő: Kömörői-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 07. 04. (1); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 21. (5); 2002. 09. 18. (5); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (278); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, az erdő délkeleti sarkának homogén tölgyese, 2003. 08. 03. (1); az erdő délnyugati sarkánál lévő mély csatorna partja, 2003. 08. 03. (5); keményfaliget, 2003. 08. 03. (49); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/G erdőtag, 1993. 07. 10. (4); **Tisza-kerecseny: Lónyai-erdő**, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (7); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (7); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (28); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 6/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 10. 02. (2); 2002. 09. 18. (15); ER magterület, 2002. 09. 17. (1); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (1); ER puffer terület, 2002. 09. 17. (4); **Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő**, öreg füzes, 1993. 07. 19. (99); 1994. 09. 24. (10).

Vitrea (Crsystallus) contracta (Westerlund, 1871)

Kisár: Tisza hullámtér, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (6); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 05. 16. (2).

Aegopinella minor (Stabile, 1864)

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (6); Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (13); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (3); 22. erdőtag, akácos, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (5); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (12); 1994. 10. 02. (15); **Beregdaróc: Dédai-erdő**, ER magterület, 2002. 08. 15. (15); 2002. 09. 17. (5); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (9); 2002. 09. 17. (10); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 08. 18. (27); 1994. 09. 08. (32); 2002. 09. 17. (1); 4/B erdőtag 1994. 09. 08. (16); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (16); 1994. 08. 18. (9); 2002. 09. 17. (4); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 03. (23); 1993. 07. 13. (27); 1994. 03. 13. (1); 2002. 09. 17. (3); **Kisasszony-erdő**, gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (1); **Kisár: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (1); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 16. (3); 1993. 07. 21. (47); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (1); **Tarpa: Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (1); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (6); **Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő**, öreg füzes, 1994. 09. 24. (1).

Nesovitrea hammonis (Ström, 1756)

Beregdaróc: Kisasszony-erdő, 21/TN erdőtag, kőrisláp, 1994. 09. 08. (1); kőrisláp, 2005. 09. 25. (13); **Kisasszony-erdő melletti gyp**, mocsárrét hagyásfákkal, 2005. 09. 25. (2); **Kisasszony-erdő (délkeleti oldala) mellett**, magaskő-

rós, 2005. 09. 25. (14); **Csaroda: Szipa-csatorna** (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (15); **Csengersima: Géczy-sűrű**, 3/E erdőtag, 1993. 07. 20. (8); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (5); 2003. 10. 01. (2); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (10); 2003. 10. 01. (8); **Garbolc: Garbolci-erdő**, 8/C erdőtag, 1993. 05. 18. (4); **Túr túlpartja**, kiszáradt holtág partja, 2002. 08. 05. (8); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (21); 5/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (17); 6/A erdőtag, fiatal gyertyános-tölgyes, 2002. 08. 05. (45); 6/B erdőtag, fiatal rezgőnyárelegyes tölgyes, 2002. 08. 05. (11); **Jánk: Jánki-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 05. 16. (5); 9/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (60); 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (44); 4/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 19. (6); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (7); **Kisar: Büdös-szegi-erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 10. 01. (3); **Kisnámény: Jánki-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 07. 20. (4); **Nábrád: Bakonya-erdő**, keményfás ligeterdő, kőrisláp foltokkal, 2003. 06. 17. (2); 2003. 10. 01. (4); **Nemesborzova: Borzovai-erdő**, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (27); **Panyola: Bajata-dűlőtől északra lévő erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (7); 2003. 10. 01. (9); **Kerice-hát és az Öreg-Túr között**, kiszáradt ecsetpázsitos mocsárrétfoltok, 2003. 10. 01. (1); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, az erdő délkeleti sarkának homogén tölgyese, 2003. 08. 03. (1); az erdő délnyugati sarkánál lévő mély csatorna partja, 2003. 08. 03. (26); keményfaliget, 2003. 08. 03. (32); **Tarpa: Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 18. (38); 17/I erdőtag előtti fiatal kőrises, 2002. 09. 18. (24); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 10. 17. (6); **Túrricse: Ricsei-erdő**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (30); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 2/A erdőtag, homogén kocsányos tölgyes, 2002. 09. 18. (12).

Limax maximus (Linné, 1758)

Tiszabecs: Szabó-füzes, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1).

Bielzia coeruleans (M. Bielz, 1851); védett faj, kárpáti endemizmus

Kisar: Büdös-szegi-erdő, keményfás ligeterdő, 2003. 10. 01. (2); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 06. 14. (8); **Tarpa: Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (1); **Vásárosnámény: Bagiszegi-erdő**, öreg füzes, 1993. 07. 05. (1).

Oxyloma elegans (Risso, 1826)

Csaroda: Bence-tó, rekettye füzes, 2005. 10. 27. (4).

Euconulus fulvus (O. F. Müller, 1774)

Csaroda: Fenyves (Bockereki-erdő DK-i széle mellett), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (1); Szipa-csatorna falu menti szakasza, 2005. 10. 27. (8); **Garbolc: Túr**

túlpartja, kiszáradt holtág partja, 2002. 08. 05. (1); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1); **Vámosatya: Bockereki-erdő**, 2/A erdőtag, homogén kocsányos tölgyes, 2002. 09. 18. (10); **Túrrice: Ricsei-erdő**, 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (75).

Bradybaena fruticum (O. F. Müller, 1774)

Beregdaróc: Dédai-erdő, 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (5); 1994. 08. 18. (1); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (2); **Csaroda: Szipa-csatorna** (falu menti szakasza), rekettye füzes, 2005. 10. 27. (2); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (2); 2003. 10. 01. (12); **Kisar: Büdös-szegi-erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (2); 2003. 10. 01. (44); **Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (8); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (13); **Olcsva-apáti: Ásott-fok és öreg Túr között**, fás legelő, 2003. 06. 17. (1); **Ópályi: Kraszna-Szamos-köz**, degradált mácsonyás mocsárrét, 2003. 08. 03. (1); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (7); az erdő délkeleti sarkának homogén tölgyese, 2003. 08. 03. (4); az erdő délnyugati sarkánál lévő mély csatorna partja, 2003. 08. 03. (16); keményfaliget, 2003. 08. 03. (18); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (4); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (2); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (1); 1993. 07. 21. (3); 2002. 09. 18. (4); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (10); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/F erdőtag, 1993. 07. 10. (4); 1993. 10. 17. (9); 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (141); **Tiszakerecsény: Lónyai-erdő**, 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 05. 15. (1); 1993. 06. 14. (6); **Túrrice: Ricsei-erdő**, 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (18); **Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő**, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (23); öreg füzes, 1993. 05. 15. (13); 1993. 07. 05. (21).

Perforatella bidentata (Gmelin, 1788); védett faj

Szamoszeg: Grófi-erdő, keményfaliget, 2003. 08. 03. (72); **Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő**, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (3); öreg füzes, 1993. 05. 15. (5); 1993. 07. 05. (5).

Perforatella dibothrion (M. von Kimakowicz, 1884); védett faj, kárpáti endemizmus

Beregdaróc: Dédai-erdő, ER magterület, 2002. 08. 15. (2); 2002. 09. 17. (4); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 08. 18. (3); 1994. 09. 08. (3); 4/B erdőtag, 1994. 09. 08. (8); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (53); 1994. 08. 18. (17); 2002. 09. 17. (14); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 03. (34); 1993. 07. 13. (66); 1994. 03. 13. (4); 2002. 09. 17. (6); **Kisasszony-erdő**, 21/TN erdőtag, kőrisláp, 1994. 09. 08. (1); 22/D erdőtag, gyertyános-

tölgyes, 1994. 09. 08. (3); gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (1); **Kisasszony-erdő (délkeleti oldala) mellett**, akác, 2005. 09. 25. (1); magaskórós, 2005. 09. 25. (1).

Perforatella (Monachoides) vicina (Rossmässler, 1842); védett faj, kárpáti endemizmus

Barabás: Kaszonyi-hegy, keleti oldal kút környéke, 1994. 03. 12. (6); 1994. 10. 02. (18); Szádok ezüsthársas, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (7); keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (6); 1994. 10. 02. (9); akác 22. erdőtag, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (18); déli oldal bokros, 1994. 10. 02. (4); **Beregdaróc: Beregszászi-erdő**, határ mellett, gyertyános-tölgyes, 1993. 07. 15. (32); **Dédai-erdő**, ER puffer terület, 2002. 08. 15. (3); 2002. 09. 17. (1); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 08. 18. (5); 1994. 09. 08.(3); 2002. 09. 17. (3); 4/B erdőtag, 1994. 09. 08. (5); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 03. 13. (23); 1994. 08. 18. (3); 2002. 09. 17. (2); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 03. (6); 1993. 07. 13. (12); 1994. 03. 13. (3); 2002. 09. 17. (1); **Csengersima: Géczy-sűrű**, 3/E erdőtag, 1993. 07. 20. (5); **Fehérgyarmat: Birhó-erdő**, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (6); 2003. 10. 01. (10); Öreg-Túr melletti keményfás ligeterdőtagok, 2003. 06. 17. (1); **Garbold: Túr túlpartja**, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (3); 5/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 08. 05. (1); 6/A erdőtag, fiatal gyertyános-tölgyes, 2002. 08. 05. (4); 6/B erdőtag, fiatal rezgőnyár elegyes tölgyes, 2002. 08. 05. (4); **Kisar: Büdös-szegi-erdő**, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (8); **Kömörő: Kömörői-erdő**, 1/A erdőtag, 1993. 07. 04. (8); 2/A erdőtag, 1993. 07. 04. (1); **Nábrád: Bakonya-erdő**, keményfás ligeterdő, kőrsláp foltokkal, 2003. 06. 17. (1); **Magosliget: Cserköz-erdő**, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 21. (3); 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (1); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (9); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (9); 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (7); **Kisar: Tisza hullámtér**, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (7); **Kisar-Nagyar: Tisza hullámtér**, akác és más invazív faállományok, 2004. 12. 22. (4); **Kishódos: Sár-éger mente**, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (4); **Nemesborzova: Borzovai-erdő**, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (5); **Szamoszeg: Grófi-erdő**, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (9); **Tarpa: Kőrís-erdő**, 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (62); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (6); 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (16); 1993. 07. 15. (11); 1993. 07. 21. (4); 2002. 09. 18. (1); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (2); 2002. 09. 18. (1); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (22); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (3); 12/B erdőtag, 1993. 07. 15. (1); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1); **Tiszakerecseny: Lónyai-erdő**, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (7);

7/A erdőtag, kőrises folt homogén gyertyánosban, 2002. 09. 18. (4); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 05. 15. (4); 1993. 06. 14. (25); 1993. 07. 13. (5); 1993. 07. 19. (2); 1994. 09. 24. (3); 2002. 09. 18. (14); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (8); **Túrricse:** Ricsei-erdő, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (8); 1994. 10. 01. (5); 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (52); **Vámosatya:** Bockereki-erdő, 6/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 18. (1); ER magterület, 2002. 08. 15. (2); 16/C erdőtag, 1993. 07. 19. (1); ER puffer terület, 2002. 08. 15. (6); ER puffer terület, 2002. 09. 17. (3); **Vásárosnamény:** Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, fűzes, 1993. 05. 15. (13); öreg fűzes, 1993. 05. 15. (10); 1993. 07. 05. (11); 1993. 07. 19. (1); 1994. 09. 24. (1).

Perforatella (Pseudotricha) rubiginosa (A. Schmidt, 1853)

Csaroda: Szipa-csatorna (falu menti szakasza), rekettye fűzes, 2005. 10. 27. (16); **Kisar:** Tisza hullámtér, puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (5); **Tiszabecs:** Szabó-fűzes, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (2); 1993. 10. 17. (4); **Vásárosnamény:** Bagiszegi-erdő, öreg fűzes, 1993. 07. 19. (1).

Trichia hispida (Linné, 1758)

Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (2).

Euomphalia strigella (Draparnaud, 1801)

Barabás: Kaszonyi-hegy, déli oldal bokros, 1994. 10. 02. (6); **Tiszabecs:** Szabó-fűzes, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1).

Helicigona (Drobacia) banatica (Rossmässler, 1838); védett faj, kárpáti endemizmus

Tiszabecs: Szabó-fűzes, 2/F erdőtag, 1993. 07. 10. (4); 1993. 10. 17. (4); 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (202); **Vásárosnamény:** Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, fűzes, 1993. 05. 15. (9); öreg fűzes, 1993. 05. 15. (4); 1993. 07. 05. (15); 1993. 07. 19. (3); 1994. 09. 24. (1).

Isognomostoma isognomostoma (Schröter, 1784), védett faj

Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, Tisza-part, uszadék, 1994. 03. ? (2).

Cepaea vindobonensis (Férrusac, 1821)

Barabás: Kaszonyi-hegy, 22. erdőtag, akác, 1994. 03. 12. (1); 1994. 10. 02. (2); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (4); 1994. 10. 02. (10); **Beregdaróc:** Dédai-erdő, 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (12); **Kisasszony-erdő,** 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (4); gyertyános-tölgyes, 2005. 09. 25. (1); **Kisar:** Büdös-szegi-erdő, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (1); 2003. 10. 01. (1); **Tisza hullámtér,** gyümölcsös-diófás, 2004. 12. 22. (1);

Kishódos: Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); Mátészalka: Kraszna-Szamos-köz, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (5); Nemesborzova: Borzovai-erdő, 7/D erdőtag, 1993. 07. 20. (1); Ópályi: Kraszna-Szamos-köz, degradált mácsonyás mocsárrét, 2003. 08. 03. (1); Szamosszeg: Grófi-erdő, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (1); 2003. 08. 03. (1); Tarpa: Kőrís-erdő, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (2); 1993. 07. 15. (5); 1993. 07. 21. (1); 6/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 06. (5); 41/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); Nagy-erdő, 17/I erdőtag, keményfás ligeterdő, 1994. 09. 08. (5); Nagy-hegy, bányaudvar, 1994. 09. 05. (10); északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (4); déli-kitettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (25 – 6 sárga forma); Téb-erdő, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (6); Tiszabecs: Szabó-füzes, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (18); Tizsakerecseny: Lónyai-erdő, 14/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); Vámosatya: Bockereki-erdő, 16/C erdőtag, 1993. 07. 19. (4); ER magterület, 2002. 08. 15. (1); Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (2); öreg füzes, 1993. 05. 15. (1); 1993. 07. 05. (3).

Helix pomatia (Linné, 1758); védett faj

Barabás: Kaszonnyi-hegy, keleti oldal gyümölcsös, 1994. 03. 12. (1); 22. erdőtag, akácos, 1994. 03. 12. (3); 1994. 10. 02. (2); déli oldal bokros, 1994. 10. 02. (5); **Beregdaróc:** Dédai-erdő, ER puffer terület, 2002. 08. 15. (1); 2/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 08. 18. (5); 5/D erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 1994. 08. 18. (4); 6/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 13. (3); **Kisasszony-erdő**, 22/D erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (6); **Fehérgyarmat:** Birhó-erdő, az erdő déli része, keményfás ligeterdő, 2003. 06. 17. (1); **Kisar:** Büdös-szegi-erdő, keményfás ligeterdő, 2003. 10. 01. (4); **Tisza hullámter**, gyümölcsös-diófás, 2004. 12. 22. (1); puhafás ligeterdő, 2004. 12. 22. (2); **Kishódos:** Sár-éger mente, 2/E erdőtag, 1993. 07. 20. (1); **Magosliget:** Cserköz-erdő, 3/B erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 07. 21. (5); 3/D erdőtag, ér menti égeres, 2002. 09. 19. (1); 3/E erdőtag, keményfás ligeterdő égerrel, 2002. 09. 19. (1); 3/F erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (1); 4/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 2002. 09. 19. (1); **Tarpa:** Kőrís-erdő, 5/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 1993. 05. 15. (4); 1993. 07. 15. (1); 2002. 09. 18. (1); **Nagy-erdő**, 17/I erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1994. 09. 08. (3); 2002. 09. 18. (1); **Nagy-hegy**, északi-kitettség diófás csalánosa, 2002. 09. 18. (1); déli-kitettség, töviskes bozót, 2002. 09. 18. (2); **Téb-erdő**, 12/A erdőtag, 1993. 07. 15. (10); **Tiszabecs:** Szabó-füzes, 2/F erdőtag, 1993. 07. 21. (1); 1993. 10. 17. (1); 2/G erdőtag, 1993. 07. 10. (1); 1993. 10. 17. (17); **Tizsakerecseny:** Lónyai-erdő, 12/A erdőtag, keményfás ligeterdő, 2002. 09. 18. (1); 11/A erdőtag, gyertyános-tölgyes, 1993. 06. 14. (2); 1994. 09. 24. (1); 2002. 09. 18. (7); 24/A erdőtag, 1994. 09. 24. (6); **Túrrice:**

Ricsei-erdő, 6/A erdőtag, 1993. 07. 20. (8); Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (8); öreg füzes, 1993. 05. 15. (2); 1993. 07. 05. (17); 1993. 07. 19. (1).

Helix lutescens (Rossmässler, 1837); védett faj

Barabás: Kaszonyi-hegy, akácos 22. erdőtag, 1994. 10. 02. (1); déli oldal bokros, 1994. 03. 12. (2); 1994. 10. 02. (11); **Mátészalka: Kraszna-Szamos-köz**, sztyeppesedő mocsárrét hagyásfákkal (füzek), 2003. 08. 03. (2); **Ópályi: Kraszna-Szamos-köz**, fűzfás mocsárrét-magassásrét, 2003. 08. 03. (2); **Tiszabecs: Szabó-füzes**, 2/G erdőtag, 1993. 10. 17. (1); Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő, 5/R erdőtag, füzes, 1993. 05. 15. (1); öreg füzes, 1993. 07. 05. (2).

Diszkusszió

A megtalált 50 fajon túlmenően további szárazföldi csigafajok szerepelnek a legutóbb kiadott faunakötetben:¹¹ *Vertigo moulinsiana* (Dupuy, 1849); *Vallonia enniensis* (Gredler, 1856); *Ena obscura* (O. F. Müller, 1774); *Ceciloides acicula* (O. F. Müller, 1774); *Arion circumscriptus* (Johnston, 1828); *Oxychilus glaber* (Rossmässler, 1838); *Limax cinereoniger* (Wolf, 1803); *Deroceras agreste* (Linné, 1758); *D. rodnae* (Grossu et Lupu, 1965); *Helicella obvia* (Menke, 1828); *Mönacha carthusiana* (O. F. Müller, 1774); *Perforatella incarnata* (O. F. Müller, 1774); *Hygromia cinctella* (Draparnaud, 1801); *H. transsylvanica* (Westerlund, 1876). További uszadékból (a listában hordalék szerepel) ismert fajok: *Granaria frumentum* (Draparnaud, 1801); *Macrogastrea latestriata* (A. Schmidt, 1857); *Ceciloides petitiana* (Benoit, 1862); *Oxychilus orientalis* (Clessin, 1887); *Oxychilus draparnaudi* (H. Beck, 1837); *Helicopsis striata* (O. F. Müller, 1774); *Trichia striolata* (C. Pfeiffer, 1828).

Új faj a hazai faunában?

Az anyag feldolgozása során megvizsgáltam a begyűjtött *Euconulus fulvus* példányokat. Ezek az egyedek az átlagos hazai *E. fulvus*-nál kisebbek (W: 2,0–2,4 mm), sötétebb színűek és a héj alsó felén jól kivehető négyzetrácsos mintázat van. Ezen héjmorfológiai bélyegek alapján esetleg felmerülhet a kapcsolata az első-sorban észak-európai elterjedésű *E. alderi*-vel (Gray, 1840). Varga András¹² szerint azonban a két taxon hazai egyedeinek identifikálása nem egyértelmű (korábban már Pintér László és Majoros Gábor több populáció egyedeit megvizsgálta), mivel több lelőhelyen átmeneti alakok találhatók. Emiatt a beregi populációk *E. alderi*-ként

¹¹ PINTÉR-SUARA 2004.

¹² Varga András szóbeli közlése 2006.

való azonosítását egyelőre korainak tartom (ahhoz genetikai vizsgálatokat tartanék szükségesnek), így feltételesen *E. fulvus*-ként jelölöm őket.

*Nem fás vegetációk csigafaunájának általános jellemzése
a Szatmár-Beregi-síkon (tőzegmohás lápoktól a félszáraz gyepekig)*

Tőzegmohás lápok

Ezen botanikai kuriózumok a folyók egykori medreiben találtak otthonra. Bár az amúgy is savanyú talajú terület leginkább mészmentes élőhelyeihez tartoznak, mégis találunk rajtuk szárazföldi csigát. Az *Euconulus fulvus* néhány példánya rovarászok által elhelyezett talajcsapdákból származik.

Kiszáradó mocsárrétek

Az egész Szatmár-Beregi-síkra nagyon jellemző, sztyeppesedés irányába mutató gyepeken sok-sok mocsárréti és lápréti növényfaj található. Ennek ellenére a bennük található csigafauna az Alföld szárazabb területein is jellemző *Vertigo pygmaea*-*Vallonia pulchella* együttes jelenlétét mutatja. A kísérő fajok alapján jól elkülöníthető, hogy inkább nedvesebb vagy inkább szárazabb gyepfoltról van-e szó.

A Beregi-síkon az általam vizsgált kiszáradó mocsárrétek a beregdaróci Kisasszony-erdő környékére koncentráálódtak. Növényzetükben több lápréti vagy mocsárréti faj (pl. festő zsoltina, ördögharapta fű) jelenik meg. Az itt feltárt fauna csupán annyiban tért el a hasonló szatmári biotópok faunájától, hogy viszonylag gyakrabban került elő a *Vertigo pygmaea*, és konstansak voltak az egyedszámok. Ezt azonban az is okozhatja, hogy ezek a foltok természetesebbnek tűntek és rajtuk kevésbé látszottak kezelések (kaszálás, legeltetés) nyomai, mint a Szatmári-síkon.

Magaskórósok

A Beregi-síkon általam korábban nem vizsgált élőhely. Ennek részben az az oka, hogy elsősorban erdőket tanulmányoztam, másrészt pedig viszonylag ritka vegetációnak találom a területen. Amilyen gyakran lehet találkozni a Nyírségben vagy ártereken magaskórósokkal, annál ritkábban a Beregi-síkon. Úgy tűnik, mintha a magassárrétek vennék át helyüket, amikkel viszont lépten-nyomon lehet találkozni. Eddig egyetlen kicsiny állományt vizsgáltam a magaskórósok közül, amely a Kisasszony-erdőtől délre található egy rekettyés folt mellett. Növényzetében egyéb magaskórós fajok mellett a csalán és a mocsári nőszirm volt a legjellegzetesebb. Talajuk igen nedves, ami meglepő, hiszen néhány méterrel odébb egy sokkal mélyebb fekvésű sásokkal tarkított nyárasban csörgött az avar a szárazságtól.

A nedves talaj és hasonló nyírségi vegetációs foltok csigákban való gazdagsága alapján az egyik legbiztatóbb mintavételi helynek tartottam. Érdekes és fontos adat, hogy a ritka kárpáti endemizmus *Perforatella dibothrion* innen is előkerült. A Be-

regi-síkon két helyről ismert eddig: a Dédai-erdőből és a közeli Kisasszony-erdőből. Bár a Kisasszony-erdő közel van, mégis tekinthetjük külön adatnak az itteni előfordulást, hiszen itt nem fás vegetációban él. A szomszédos akácosban is megtaláltam.

Magassásrétek

Az egyik leggyakoribb nyílt és legalább időszakosan vízzel borított vegetációs elem a Beregi-síkon. Ősszel és tavasszal többnyire vízzel borítottak (főleg tavasszal) vagy sokszor csontszárazak (főleg aszályos években ősszel). Több típusát is elkülöníthetjük kiterjedés és vízborítottság szempontjából. A legszárazabbnak tekinthetők a kiszáradó mocsárrétek közé ékelődő kicsiny foltok. Az egykori holt medrekben sok helyen megtalálhatók, általában kiszáradt vagy időszakosan vízzel előtött formában. Bizonyos állományai (a vizsgálati területen a Bence-tónál) valószínűleg egész évben víz alatt vannak (mesterségesen). Sokszor képez gyepszintet láperdőszerű állományokban: nyárasokban és telepített tölgyesekben, kőrisesekben.

A csigafauna ezeknek a szélsőséges viszonyoknak megfelelően nagyon szegényes. Szárazföldi csigák közül csak a *Nesovitreia hammonis* szokott előkerülni vagy az sem. Vízi csigák közül pedig a szinte mindent elviselő fajok élnek itt: főleg a *Segmentina nitida*, az *Anisus spirorbis*, a *Planorbis planorbis* és a Báb tavának szélén a *Planorbarius corneus*. Malakológiai szempontból teljesen értéktelen és jellegtelen élőhelyek. A hasonló nyírségi biotópok csigák ezreit rejtik (nagyon változatos vízi és szárazföldi fajgarnitúrával).

Az erdőtársulások szárazföldi csigafaunája

Mentett oldali keményfás erdők

(keményfás ligeterdőtől a büккеlegyes gyertyános-tölgyesig)

A Tiszahát mentett erdeit két erdőtársulás és annak számtalan formája határozza meg. Az alapvetően keményfaligetek közé a legtöbb helyen és főleg a Beregi-síkon gyertyán keveredik. Növényzete oly mértékben változik, hogy helyenként megfelel a nálunk középhegységi területekre jellemző gyertyános-tölgyesekével. Erdészeti hatásra a gyertyán alkothat tiszta állományokat, a keményfaligetekben pedig sokszor a magas kőrís válik uralkodóvá. Természetesen sok helyen különféle láperdő típusok is jelen vannak, színesítve a képet. Mindez azért lényeges, mert ezek a változások a csigafaunára is nagy hatással vannak.

A Beregi-erdők csigafaunáját a következő fajok határozzák meg: *Acanthinula aculeata*, *Punctum pygmaeum*, *Aegopinella minor* és *Perforatella vicina*. Ezek mindegyike erdőlakó faj. A gyertyános-tölgyesekben ez az együttes csak néhány fajjal szokott kibővülni (pl. *Vitrea crystallina*), vagyis meglehetősen fajszegény társulás (egyedszámok tekintetében is hasonlóak a tapasztalatok). A gyertyán számának növekedésével pedig egyre inkább csökken ez a szám (1994: a Lónyai-erdő tiszta

gyertyánosában *Bielzia coeruleans*-ot találtam, a földminták csigamentesek voltak). Van néhány kivétel, amint az a magosligeti Cserköz-erdő esetében is tapasztalható volt. Ennek a társulásnak a legjelentősebb faunaeleme a *Bielzia coeruleans* (kárpáti endemizmus), ami csak néhány erdőből ismert, főleg az 1994-es kutatás alapján (Bockereki-erdő, Lónyai-erdő, Téb-erdő, Bagiszegi-erdő).

Csigákban leggazdagabb erdőtársulásnak a keményfaligetek bizonyultak, főleg a kőrisebb állományai. A fentebb említett – tiszaháti erdőkre – jellemző három fajon túlmenően a következő fajok fordulnak elő nagyobb számban: *Carychium tridentatum*, *Vertigo angustior*, *Truncatellina cylindrica*, *Nesovitrea hammonis*, *Cochlodina laminata* (ez utóbbi csak néhány erdőben). Szintén igen gazdag élőhelynek (másodlagos) bizonyult a tarpai Nagy-hegy északi kitettségében lévő gyümölcsös, melynek faunája egy jó állapotú keményfaliget faunájával megegyező összetételű, érdekesebb faunaelemekkel (pl. *Cochlodina laminata*, *Clausilia pumila*).

Malakológiai szempontból a legérdekesebb és egyedszámban, valamint fajszám tekintetében is a legjobb állományok azok tehát, amelyekben a kőrisek válnak uralkodóvá. Ilyen állományokat a tarpai Kőrís-erdő legnagyobb részén, a Lónyai-erdőben és a Dédai-erdő bizonyos erdőtagjaiban találunk. Azokban az erdőtümbökben, ahol sikerült kimutatni a nemzetközi védelemben (AnexII) is kiemelt fajt, a *Vertigo angustior*-t, ott mindig a kőrises vagy kőrisebb foltokban dúsult fel az állománya. Érdekesség, hogy a 2001. évi árvíz után végzett biomonitoring vizsgálat során több olyan erdőtagból, helyenként nagy egyedszámmal került elő ez a faj, ahol korábban nem találtam (pl. tarpai Nagy-erdő). A tarpai Nagy-erdő a Nagy-heggyel majdnem érintkező végén egészen nagy számban jelentkezett, és abszolút domináns volt az erdő szélén lévő homogén nedvesebb, de igen fiatal kőrises állományban.

Láperdők

Itt csak az égerlápokkal foglalkozom, mert egyéb láperdőtípusok aljnövényzetében én szinte mindenhol sásosokat is találtam, amelyek faunája teljesen megegyezett a magassásréteknél leírtakkal. Az égereseké viszont nem. Korábban kettő, a 2005. évben további egy égerlápoltot vizsgáltam a Bockereki-erdőben. Nagyon látványos erdőtagokról van szó. Bizonyos években teljesen csonttá száradnak, máskor viszont talajuk igen nedves marad, esetleg egész évben van vízborítás. A 2005. évben ebben a tagban nagyon kicsiny foltokban maradt meg a nyílt víz, de a talaj nagyon nedves, süppedős volt. Jellemzőes lápi csalános, békaliliomos, páfrányos (több faj?) tipikus állomány talajából, valamint a lábas égerek szárazabb „lábáról” vettem mintákat. Érdekes, de szegényes élőhelynek bizonyult, ugyanúgy, mint bármelyik hasonló égeres, amelyet eddig vizsgáltam (a Lónyai-erdőben is). Szárazföldi fajok közül csak a *Zonitodes nitidus*-t sikerült megtalálni.

Reketye füzesek (fűzlápok?)

Tájképileg nagyon tetszetős élőhelyek a Tiszaháton. Általában holtágakban, morotvákban, illetve valószínűleg ezek miatt létrejött mélyedésekben alakulnak ki. Sokszor csak vékony szegélyként jelennek meg, főleg ott, ahol mélyebb és tartós vízborítás biztosított. Ritkán láthatunk homogén reketyéseket, általában valamilyen mozaikos lápi vegetáció tagjaként mutatkoznak (leggyakrabban magassásos rétekekkel, esetleg magaskórósokkal mozaikolnak, de a láperdei társulások szélén is rendszeresen jelen vannak, ha azok nem zárt erdők közé vannak szorítva). Talajuk a vízviszonyoknak megfelelően többnyire csak időszakosan vízzel borított, de tartósan is állhatnak abban, ha az utánpótlást biztosítják (pl. a tőzegmohás lápok szélén).

A tartósan vízborította foltokon nyilvánvalóan csak vízi csigákat és esetleg valamilyen borostyánkőcsigát (*Succiniidae*) találunk. Mivel ezek a foltok tőzegmoha lápokhoz köthetők (ahol mesterségesen állandó vízszintet tartanak), az erősebben savas víz miatt csak nagy tűrőképességű fajokkal számolhatunk. Gyakori jelenség, hogy már az élő vízi csigák héjain is megjelennek az oldásnyomok. A vízi csigákat leszámítva jellemzők voltak a már említett borostyánkőcsigák (*Succinea oblonga*, *Oxyloma elegans*), valamint a főleg láperdőkre vagy ártéri erdőkre jellemző (beregi viszonylatban) *Zonitoides nitidus* és *Nesovitreia hammonis* fajok. Előkerült továbbá az *Euconulus fulvus* is.

Nem ártéri puhafások

Pangó vizes helyeken, belvizes mélyedésekben szokott kialakulni, mint pionír fás vegetáció. Gyakran hasonló helyekre valamilyen nemes nyárültetvényeket telepítenek. Malakológiai szempontból ide tartoznak a kiszáradt holtágak szélén lévő vékony fűz- vagy nyárállományok, sokszor egyetlen sor fa. Aljnövényzetükben általában sásfajok az uralkodók, bár bizonyos helyeken magaskórós jellegű, csalán dominanciájú foltok is kialakulnak.

A különféle típusok közül a pangóvizes mélyedésekben többnyire spontán módon kialakult nyárasok, melynek aljnövényzetét sásos foltok képezik, rendkívül szegényes faunát produkálnak. Mindössze 1-2 vízi és esetleg egyetlen szárazföldi csigafaj alkotja a faunát. Vízi fajok: *Anisus spirorbis*, *Segmentina nitida*; szárazföldi: *Nesovitreia hammonis*. Annál érdekesebb azoknak a faunája, ahol legfeljebb csak rövid ideig marad meg a víz, talajuk inkább erdei talaj. Aljnövényzetében általában a csalán dominál, és alig van avarszintje a nyár- és fűzlevelek gyors lebomlása miatt. Mindezen tulajdonságok az eddigi tapasztalataim (nem csak beregi) alapján kedvezőek a csigák számára. Csaroda faluban a Szipa-csatorna kiszáradt részén és a Gelénes felé vezető út bal oldalán lévő holtágakkal szegélyezett, kisebb erdő-tömb holtágának szélén voltak a legjobb, legfajgazdagabb, de egyedszám tekintetében is az élen járó ilyen élőhelyek. Innen került elő a *V. antivertigo*. A Csaroda falu belterületén lévő Szipa-csatorna egy kiszáradt részén vettem földmintákat kü-

lőnféle biotópokból. Kisebb-nagyobb eltérések mutatkoztak főleg az egyedszám terén, de alapvetően elég egységes faunát találtam. A legnagyobb tömegben, már gyűjtés során is jól érzékelhetően a *Carychium minimum* és a *Zonitoides nitidus* fajok voltak. Érdekes módon inkább ártéri fauna került elő: *Succinea oblonga*, *Cochlicopa lubricella*, *Bradybaena fruticum*, *Perforatella rubiginosa* fajokkal. Ezeket így együtt (főleg a két utolsó fajt), ilyen tömegben legközelebb a Bagiszegei-erdő füzesében találtam meg, mentett oldali részen, azelőtt nem.

Ártéri erdők

Külön kell szólni az ártéri erdőkről, amelyek elsősorban a Tisza hullámtéri területén találhatóak jelentősebb állományokban. Az itt élő csigaegyüttesek egyedszámok tekintetében mindenképp, de helyenként (Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő) a fajszám tekintetében is jócskán meghaladják a beregi átlagokat.

Az általánosan elterjedt, a legtöbb helyen nem őshonos invazív és özön növényekkel bőven kevert nyárasok és füzesek faunájában főleg a közepes vagy nagyobb termetű fajok dominálnak: *Bradybaena fruticum*, *Perforatella rubiginosa*, *Cepaea vindobonensis* (helyenként melanisztikus forma), *Helix pomatia*. Az apróságok közül a *Carychium*, a *Cochlicopa*, a *Vallonia* nem fajait, valamint a *Zonitoides nitidus* fajt kell megemlíteni. Kiemelendő faunisztikai értékű a *Vitrea contracta* faj, ami az Alföldről csak kevés helyről került elő.¹³ Bár a saját kutatásaim alapján valószínűsíthető, hogy a Tisza hullámtérében elterjedtebb faj lehet.

A keményfás ligeterdők a hullámtérből nagyrészt hiányoznak. Kivételt képez a Beregi-sík malakológiai szempontból legértékesebb területe, a Bagiszegei-erdő. A terület első feltárását Bába (1973) végezte el, aki elsőként mutatta ki hazánk területéről a *Helicigona banatica* kárpáti endemikus csigafajt. Korábban úgy gondolták, hogy a faj populációja a Szamos erdélyi területeiről származhat. Később¹⁴ egy még jelentősebb populációját is megtalálták Tiszabecsnél, a későbbiekben pedig az ukrajnai Avas-hegység Tisza melletti erdeiből is előkerült sok más érdekes kárpáti fajjal együtt.¹⁵ Így bebizonyosodott, hogy hazánk egyik legszebb és földtörténeti-állatföldrajzi szempontból legértékesebb csigafajunk beregi populációjának terjedésében elsősorban a Tisza a főszereplő. A Bagiszegei-erdő legszebb és malakológiai szempontból legértékesebb része a keményfás és puhafás ligeterdők találkozásánál lévő öreg füzekből álló állomány (itt található a folyó egyik teraszának a széle, így kisebb szintkülönbség is megfigyelhető). A kárpáti fajok közül a *Bielzia coerulans*, a *Perforatella vicina* és a már említett *Helicigona banatica* emelendő ki. További jelentős faunaelemek: *Laciniaria plicata*, *Perforatella bidentata*, *Helix lutescens*.

¹³ FEHÉR-GUBÁNYI 2001. 357–359; PINTÉR-SUARA 2004.

¹⁴ FINTHA et al. 1993. 29.

¹⁵ DELI-DOBÓ-SÜMEGI 1995. 32.

Az ártéri faunákkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy évente legalább egyszer kiárad a folyó, ami meglehetősen nagy stresszt okoz az ott élő élőlények számára. A vízözönt követő nyári aszály újabb – a csigák számára talán még nagyobb – stresszt jelent. Az áradások ugyanakkor lehetőséget is jelentenek a fauna regenerációjához, hiszen a fentebbi szakaszokról újabb egyedek, esetleg újabb fajok kerülhetnek a vizsgált területre. Az ártéri életközösségek számára az állandó megújulási képesség alapvető fontosságú. Mindez pedig azt is jelenti, hogy bármilyen kisebb beavatkozást könnyedén átvészelnék az itt élő élőlények. Vagyis, ha pl. termelnek (lehetőleg telepítést) egy erdőfoltot, ott a csigafauna a vegetáció regenerációjával párhuzamosan jól regenerálódik.

***A Szatmár-Beregi-síkság állatföldrajzi értékelése
a szárazföldi csigafauna alapján***

Európa egyik legmarkánsabb, endemizmusokban rendkívül gazdag Mollusca-faunáját a Kárpátokban találjuk.¹⁶ Számos kárpáti faunaelem areája hazánkra és az Alföld peremterületeire is kiterjed.¹⁷ A malakofaunisztikai vizsgálatokon túlmenően arra a kérdésre kerestem a választ, hogy hogyan mehet végbe az egyes szárazföldi csigafajok terjedése a hegyvidékek felől a síksági régió irányába. Valamint néhány esetben megnéztem, hogy a síkságból kiemelkedő „hegyeken” milyen jellegű reliktum faunák maradtak fenn.

A Beregi-síkság fajgazdagságát mutatja, hogy az Alföldről előkerült 73 fajnak¹⁸ a 68%-a itt is megtalálható. A síkság szárazföldi Gastropoda faunája országos, de még inkább alföldi viszonylatban egyedülálló. A kárpáti fajok viszonylag magas (7 faj, 14%) aránya és a zárt erdei fajok domináló jellege miatt nehezen illeszthetők az Alföldön domináns erdőssztyepp-vegetációhoz tartozó fauna körébe. Ez két oknál fogva is érthető: egyrészt a területet potenciálisan zárt erdők borították, másrészt a síkság puhatestűinek eredete a Keleti-Kárpátok szubkárpáti-középhegységi régiójában keresendő. A kárpáti elterjedésű Mollusca-fajok ilyen – viszonylag – nagyszámú megjelenése hazánk területén a Tokaji- és Bükk-hegységekben, valamint az Aggteleki-karszton figyelhető meg. RácZ István¹⁹ Orthopterákra vonatkozóan faunarégiókra osztotta hazánk területét. Az erősen kárpáti hatás alatt lévő területeknek ugyanezeket a tájegységeket jelölte meg. A kárpáti-dácikus elterjedésű egyenesszárnyúak többnyire nehezen mozgóak, ezért viszonylag helyhez kötöttek, hasonlóan a csigákhoz.

¹⁶ SOÓS 1943. 444–446.

¹⁷ BÁBA 1983. 40; DOMOKOS 1987. 45; 1992. 191; DELI-KISS 1993. 77.

¹⁸ BÁBA 1983. 29.

¹⁹ RÁCZ 1993. 41.

A síkság kicsiny kiemelkedései és a hozzá csatlakozó erdők már egyértelműen a Kárpátok előhegyeihez tartoznak, nemcsak csiga, de egyenesszárnyú faunájuk alapján is.²⁰

A Kaszonyi-hegy, Dédai-hegy és Dédai-erdő, valamint a Kisasszony- és Téb-erdők, ill. a tarpai Nagy-hegy lábánál lévő vékony erdősáv által körülhatárolt terület (ehhez még hozzá kell venni az Ukrajnában található Nagybéányi hegyet is, hiszen szerves egységet képeznek a Dédai-erdő hazai oldalával is) növényvilágát és csigafaunáját tekintve a Beregi-sík legmontánabb, leginkább kárpáti jellegű foltja. A kárpáti sáfrány (*Crocus heuffelianus*), tavaszi tőzike (*Leucojum vernum*), kockás liliom (*Fritillaria meleagris*), dagadólapi növényzet és a bükk (*Fagus sylvatica*) foltokban való megjelenése jelzik az erős hegyvidéki hatást. A *Chilostoma banaticum* faj kivételével az összes kárpáti elem és egy sor csak itt előforduló középhegységi zárt erdei csigafaj megjelenése is ezt mutatja. Sajnos ez a csigafajok alapján „Carpathicumnak” nevezhető folt ma már nem egységes, csupán az említett erdők alkotják. Azt, hogy ez valamikor egységes folt lehetett, egy, a XVIII. századból származó katonai leírás alapján tudjuk. Beregsurányt ma már egy kicsiny erdőfolt kivételével (Báró-erdő) kultúrtáj határolja. Nem így volt ez a XVIII. században. Erről a következőket írja a jelentés: „Az erdő magas törzsű tölgy némi bükkal, itt-ott nyírfával és bozóttal vegyesen mocsarak keverednek”.²¹ Ezek szerint az itteni erdők a Dédai-erdőhöz hasonlítottak, mintegy folytatásai voltak annak. Az erdőt a csarodai lápokhoz hasonlóan tőzegmohalápok szabdalják, a nyír valószínűleg szőrös nyír (*Betula pubescens*) lehetett, a bozótot pedig a lápot szegélyező füzes jelenthette. Hasonlókat írnak Márokpapi környékéről is, amely a mai Téb-erdővel határos.

Az *Aegopinella minor*, a *Cochlodina laminata*, a *Clausilia pumila*, a *Balea stabilis*, a *Perforatella dibothrion* és a *Perforatella vicina* fajok által alkotott csigaegyüttes jól jellemezhető a terület. Az első három és az utolsó faj együttes megjelenése az Alföldön a leginkább montán hatás alatt lévő régiókat jelöli (pl. Bátorliget). A csak 1-2 ponton élő fajok a következők: *Discus perspectivus*, *Vitrea diaphana*, *Bielzia coerulans*. Kivétel nélkül zárt erdei fajok alkotta fauna, amely ilyen kifejlődésben jelenleg az Alföldön csak itt található. A Tisza mentén hasonló jellegű foltnak tekinthető a Bagiszegei-erdő is, amelynek a szubkárpáti régióval való kapcsolata ma is megvan a Tisza folyó által. A Szatmári-síkságon egyetlen ehhez hasonló, de szegényebb megjelenésű folt a magosligeti Cserköz-erdő. Aljnövényzetében a kárpáti sáfrány tömegesen fordul elő, és itt is megtalálható az *Aegopinella minor*, a *Cochlodina laminata*, a *Clausilia pumila*, a *Perforatella vicina* csigafajokból álló csigaegyüttes. Mivel hasonló jellegű faunát a Szatmári-síkon máshol nem találtam, ezért a Cserköz-erdőt állatföldrajzilag a Beregi-síkhöz soroltam.

²⁰ Varga Zoltán szóbeli közlése alapján 1994.

²¹ PÓK 1994. 56.

„Zöldfolyosó” működése a Tisza beregi szakaszán

A malakológusok számára köztudott, hogy a csigafajok szinte mindegyike képes víz útján terjedni,²² mely során nagy távolságokat utazhatnak anélkül, hogy jelentősebben károsodnának. Ilyen típusú szétterjedés elemzésekor egy nyílt vízzel valamilyen kapcsolatban lévő populációt kell megvizsgálni. A folyóvíz faunatranszportáló szerepénél azt kell figyelembe venni, hogy rendszeresen kiléphet megszokott medréből és eláraszthatja a csigák élőhelyét. Miközben a víz egy határozott irányba halad, magával sodorja a törmeléket és a benne levő állatokat, magvakat stb., de ez a hordalék alig halad pár km-t, megfeneklik a parton és ott marad. Sokszor azonban kilométereket sodródik az árral, mielőtt partot ér, ekkor a hordalék szétszakadozik, és a benne lévő állatok tömegei pusztulnak el. A partra jutott és élve maradt állatok számára – elsősorban az erdőlakó csigáknál – barrierként jelentkezik a homokpad. Ha ezen átjutottak és bekerülnek a ligeterdőbe, annak ökológiailag megfelelő élőhelyén új populációt hozhatnak létre. Természetesen a transzport csak szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy egy faj egy adott területen megtelepedjen. Követelmény: a puhatestűeket érő környezeti hatások a faj tűréshatárain belül essenek.²³

Az itt vázolt stratégia csak nagyvonalakban érinti a lehetséges barriereket – valószínűleg nem is mindegyiket – és a lehetséges megtelepedéseket. A szárazföldi csigák szétterjedésében ennek a stratégiának döntő szerepe van. Domokos Tamás elsősorban a folyók vízgyűjtőjének nagyésésű, torrens jellegű patakjait említi, mint a puhatestűek transzportjának kiinduló láncszemét.²⁴ Tapasztalataink alapján ezek a hegyvidéki vízfolyások természetesen szállítanak szárazföldi csigákat, de ezek az állatok az alföldi területekre többnyire csak háztöredékek formájában jutnak le.

Egy-egy faj expanziójakor a folyók mentén – viszonylag gyorsan – populációk láncolata jöhet létre. Ezek a populációk, mint szétterjedési gócek, igen meggyorsíthatják az areák kiterjedését (hydrochor fluktuáció). Ez valószínűleg így is volt a folyószabályozás előtti időkben, amikor a folyók nagy kiterjedésű erdőket, laposokat öntöttek el. Ekkor az állandó faunakicserélődés és a migráció folyamatos volt. Azonban folyóink mára már csak mesterséges gátak közé szorított ártereken önthetnek ki. Ezeken az ártereken elsősorban – a Tisza alsóbb szakaszain – a mezőgazdasági területek, telepített erdők dominálnak, és csak kisebb részükön hagyták meg az eredetihez közel álló ligeterdőket. A Tisza felső szakaszának Ukrajnához tartozó részén nem építették ki a gátrendszert. A Tisza völgyét szegélyező hegylábi erdőkkel a folyó állandó kontaktusban van. „A folyók a csigákat a középhegységi

²² BÁBA 1969. 72; 1980. 179; 1983. 29; DELI-KISS 1994b. 44; DOMOKOS 1987. 47; 1992. 189; FINTHA et al. 1993. 29.

²³ DOMOKOS 1987. 48.

²⁴ DOMOKOS 1987. 48.

régiókból, a folyókat körülvevő erdőkből szállítják (magashegységi faj nincs közöttük).²⁵ A Tisza – Tiszabecsnél – hazánkat elérve gátak közé szorul. Ártérén azonban a legtöbb helyen meghagyták a ligeterdőket, ill. újakat ültettek. Így egy többé-kevésbé összefüggő erdősáv szegélyezi a Felső-Tisza vonalát. Ez az erdősáv vagy zöldfolyosó – az áradások miatt – közvetett kapcsolatba kerül a Kárpátok hegylábi erdeivel. Ezt a közvetett kapcsolatot véltem felfedezni, amikor két igen távol levő terület faunáját vizsgáltam meg.

Az egyes hordalékszinteknek megfelelő fajlisták értékelése

Huszt várostól (Ukrajna) délre – a Tisza ellentétes partján – a román határ közelében található az Avas-hegység egyik nyúlványa. Ennek az ártérre eső igen meredek oldalán rontott, de idős állományú bükkös, e fölötti magasságban pedig kocsánytalan tölgyes található (inverz zonáció). 1994-ben az egyik kárpátaljai expedíciónk során 16 fajt gyűjtöttünk a lelőhely bükkös régiójában.²⁶ Miután meghatároztuk a fajokat, arra jöttünk rá, hogy a terület faunája nagyfokú egyezést mutat a – Vásárosnaményhez tartozó – Bagiszegei-erdőben talált faunával, beleszámítva a hordalékból előkerült taxonokat is. A közös fajok viszonyát mutatja be az 1. táblázat.

A Vásárosnaményhez tartozó bagiszegei hullámtéri területen három különféle szinten gyűjtöttünk (Bagiszeg 1, 2, 3) mintákat, ami megfelel a különböző árvízi szinteknek a homokos part mentén.

1. Az 1. szinten közvetlenül a folyó partján (nem árvízi helyzetben) talált fajok szinte mindegyike a folyót közvetlenül övező bokorfüzesből származik. Erősen higrofil vízparti elemek, amelyek a kisebb vízhozam növekedésekor már megjelennek a hordalékban.

2. A 2. számú lelőhelyen (ez a magaspart tetején lévő uszadékcsík) talált fajok között több olyan montán jellegű állat háza került elő, amely legközelebb a Tisza mentén, Huszt és Nagyszőlős vonalában található az eddigi felméréseink alapján. Nem feltétlenül állítjuk, hogy kizárólag Huszt környékéről származik az anyag. Ehhez hasonló fauna ugyanis sok helyen él az Észekkeleti-Kárpátokban. Nem beszélve arról, hogy a Tisza számos mellékfolyója hozhat magával ilyen jellegű elemeket, pl. Gyergyánliget alatt a Tiszába ömlő Koszivszka-patak lerakott uszadékában megtaláltuk a *Trichia hispida* és a *Vertigo pusilla* fajokat, melyek szintén a bagiszegei hordalékból kerültek elő. E terület ilyen mértékű kiemelésének az a kézenfekvő oka, hogy itt található a Tiszabecshez képest – a Tisza mentén – a legközelebb nagyobb kiterjedésű erdők, és itt mi is vizsgáltunk.

3. A Bagiszegei-erdő 4/I erdőrészelete a recens vizsgálatok legfontosabb területe. Ugyanakkor innen származott a legfelső árvízszintnek megfelelő uszadékminta is. Az uszadékban talált fajok mindegyike nagy valószínűséggel ebből az erdőrész-

²⁵ BÁBA 1983. 29.

²⁶ DELI-KISS 1995. 45.

letből származhatott, ugyanis nem találtunk a területről eddig nem ismert fajt az uszadékbán sem. 1993 őszén a Tisza ilyen magasra behatolt az árterén. 1994 tavaszán újabb kvadrátfelvétel történt az I. számú erdőrészetben (4/I erdőrészet). Az előkerült fajok és egyedek száma több mint a felére csökkent az előző évihez képest. Legnagyobb arányban fiatal egyedek kerültek elő. 1993-ban a *Helicigona banatica* fajnak még stabil populációja élt a területen. Ez év tavaszán kifejlett élő egyedeket alig lehetett találni. Házaik azonban tömegesen jelentek meg a hordalékban.

További nagyfokú egyezést tapasztalhatunk, ha összehasonlítjuk a Beregi-síkság középhegységi elterjedésű zárt erdei faunaelemeit, valamint a Kárpátoknak a Tisza völgyére eső csigafaunáját. A Beregből ilyen jellegű malakofauna igen rendszertelenül, többnyire csak egy-egy lelőhelyről került elő. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy ezek az elemek abból az időből maradtak fenn, amikor a Tisza előntette az egész síkságot. Ekkor még a faunatranszport a belsőbb síksági területek felé biztosítva volt. Emiatt az egyes fajok populációi teljesen véletlenül jelentek meg különféle erdőrészekben. Időközben az erdők egyre kisebbek lettek, szétszabdóztak az erdőirtások révén. A populációk izolálódtak, sőt ki is pusztulhattak. Ezek alapján a mai fauna egy megszakított folyamat eredménye. Az elmélet egyelőre gyakorlati anyag (holocén fosszília) hiányában nem bizonyítható. Ennek oka a talaj kedvezőtlen savas kémhatása, amelynek köszönhetően a házak feloldódtak, CaCO_3 tartalmuk a talaj alsóbb rétegeibe vándorolt.

A Beregi-sík erdei faunája a Kárpátok középhegységi régiójával rokonítható, ill. abból származtatható. Hasonló véleményre jutott Bába Károly: „A hordalékkúp síkságnak a folyók eredési helyéhez való közelsége (Keleti-Kárpátok) a fajgazdaságot és a hegyvidéki elemek megtelepedési lehetőségét teremti meg”.²⁷

***Szigethegyek, mint a szárazföldi csigafauna kicsiny refugiumai
és egyben szétterjedési gócai is a Beregi-síkon***

Kaszonyi-hegy

Az elmúlt tizenhárom évben számos alkalommal kerestük fel a hegyet és végeztünk részben faunisztikai, részben biomonitoring vizsgálatokat.²⁸ A vizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy a terület legjelentősebb élőhelyeit rejtik ezek a kicsiny kiemelkedések. Több egymástól eltérő származású faunákat tártunk fel, amelyeket reliktumoknak tekinthetünk.

A legszárazabb fás élőhelyként jelentkező, délkeleti kitettséggű bokrosok faunája megfelel az Alföld zonális erdőssztyepp-vegetáció csigaegyütteseinek, dácikuspodóliai²⁹ elterjedésű színező elemmel (*Helix lutescens*). Ezt a csigaközösséget itt

²⁷ BÁBA 1983. 29.

²⁸ DELI-KISS 1993. 75; 1994a. 8; DELI 1996. 19.

²⁹ KERNEY et al. 1983. 284.

reliktumnak kell tekinteni, annak ellenére, hogy az erdőirtásoknak köszönhetően a közösség elemeinek ma már lehetősége van a szétterjedésre (pl. a Lónyai-erdő zárt gyertyános-tölgyes állománya melletti műúton megjelent egy kifejezetten sztyepplakó csigafaj, a *Chondrula tridens*).

A déli oldal elszegényedett faunája a dombvidéken elterjedt cseres-tölgyesekével (szintén refugiális helyzetben) rokonítható.³⁰

A keleti oldal csigafaunájában igen jelentős arányban található az erdei környezetet igénylő faunaelemek, a kárpáti (*Balea stabilis*, *Perforatella vicina*), a közép-európai (*Vitrea diaphana*, *Clausilia pumila*) hegyvidéki területeken elterjedt fajok. Ez a faunaösszetétel nem jellemző az Alföldre, még a jelentősebb csapadékbetevetlű, erősen erdősült Felső-Tisza vidékén is rendkívülinek mondható (különösen a *Balea stabilis* és a *Vitrea diaphana* jelenléte miatt). Véleményünk szerint ez a faunaösszetétel a Kárpátok erdős területeivel rokonítható. A barabási Kaszonyi-hegy szárazföldi csigaanyaga, bár a fajok többsége a környező síksági terület bolygatatlanabb erdeiben megtalálható, mégis szigetfauna (ökológiai értelemben) jelleget mutat.³¹ Olyan szigetként emelkedik a síkság fölé, amelyben három egymástól eltérő növényzeti zónának megfelelő faunák maradtak meg napjainkig, vagyis a mozaikosságának köszönhetően refugiális élőhelyeket foglal magában a terület. Hasonló ökológiai szigetként értelmezte Sümegi Pál³² a tokaji Nagy-Kopasz jégkorbeli szerepét a löszfauna quartermalakológiai vizsgálata alapján.

A kárpáti régióval való rokonítás nemcsak a csigákkal kapcsolatban fogalmazódott meg. Varga Zoltán³³ a Kaszonyi-hegy *Orthoptera* faunáját vizsgálva is arra következtetésre jutott, hogy biogeográfiailag semmiképpen nem az Alföldhöz tartozó terület. Dácikus elterjedésű, hegyvidéki rétekre és kaszálókra jellemző szöcske, ill. sáskafaj került elő gyűjtései által: *Isophya modestior Stysi* (Cejch, 1957), *Pholidoptera transsylvanica* (Fischer, 1853), *Odontopodisma rubripes* (Rame, 1931). Csigák mellett – specialisták számára – gyűjtöttünk futóbogarakat is. 1993. évi gyűjtésből származnak a *Carabus hampei* (Küster, 1846)³⁴ példányai a Kaszonyi-hegyről. Ez a futóbogárfaj szintén dácikus elterjedésű hegyvidéki faunaelem. Gerincesek közül csak néhányat kiemelve: az uhu (*Bubo bubo*), a hegyi billegető (*Motacilla cinerea*), a nyuszt (*Martes martes*), a fürge gyík (*Lacerta agilis*) kárpáti változata a Kaszonyi-hegy montán jellegét hangsúlyozzák.

³⁰ DELI-KISS 1994a. 26.

³¹ DELI-KISS 1994a. 31.

³² SÜMEGI 1998. 861.

³³ Varga Zoltán szóbeli közlése alapján 1994.

³⁴ Magura Tibor szóbeli közlése alapján 1994.

Nagybégányi-hegy (Ukrajna)

A Kaszonyi-hegy K-i részével szemben lévő hasonló kiemelkedés a Nagybégányi-hegy (a kiemelkedés már Ukrajnában található, a határtól kb. 1 km-re). A hegy észak-északkeleti részén az erdőt összefüggő és viszonylag idős ezüsthárs (*Tilia tometosa*), gyertyán (*Carpinus betulus*) és tölgy (*Quercus sp.*) fajok alkotják. Csigái közül a *Vitrea diaphana*, a *Discus perspectivus*, a *Cochlodina laminata*, a *Clausilia pumila*, a *Balea stabilis*, a *Perforatella vicina*, a *Perforatella dibothrion* fajokat érdemes megemlíteni. A csigaközösség mind faj, mind egyedszám tekintetében gazdagabb és egyenletesebben oszlik el, mint ahogy azt a Kaszonyi-hegy hasonló jellegű erdőlakó faunájánál tapasztaltuk. A hegyen lévő erdő még abból a szempontból is jelentős lehet, hogy összefüggő állományt alkot a hazánkba is átnyúló Dédai-erdővel, amely egyik hazai lelőhelye többek között a *Perforatella dibothrion* fajnak. A két erdőrészlet között jól kimutatható a kapcsolat ezen közös fajnak köszönhetően. Ha a Dédai-erdőben és környékén újabb, eddig csak a Nagybégányi-hegyről ismert faj előkerülne, az további bizonyítéka lenne annak, hogy a beregi szigethegyek szétterjedési gócai az erdőlakó csigafajoknak (erdőrefugiumok).³⁵

IRODALOM

BÁBA 1969

Bába K.: Die Malakozoologie einiger Moorwalder in Alföld. *Opuscula Zoologica*, 9. (1969) 71–76.

BÁBA 1980

Bába K.: Investigation into the succession of snail associations in the flood plain of the river. In: *Atti IV Congresso Fisiocratici Siena*. Siena, 1979. 177–192.

BÁBA 1983

Bába K.: A Szatmár-Beregi sík szárazföldi csigái és környezetükre levonható következtetések. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Biologica*, 4. (1983) 27–42.

³⁵ Mindenek előtt a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága egykori és jelenlegi munkatársainak: Szilágyi Gábornak, Horváth Róbertnek, Magura Tibornak, Kődöböcz Viktornak, Kiss Bélának, Müller Zoltánnak tartozom köszönettel. Külön köszönet illeti Magura Tibort és Kődöböcz Viktort, akik nemcsak a munkák koordinálásában nyújtottak pótolhatatlan segítséget, hanem a terepi kiszállások során is rendelkezésemre álltak. Köszönettel tartozom továbbá Sümegi Pálnak és Varga Zoltánnak, akik szakmailag megalapozták munkáimat. És nem utolsó sorban ideiglenes gyűjtőtársaim, Kiss János (1993–1994) és Gálik Krisztina (1997) segítségét is köszönet illeti.

BÁBA-DOMOKOS 1989

Bába K. – Domokos T.: The occurrence and ecology of *Chilostoma banatica* (Rossmässler, 1838) in Hungary. In: Abstracts of the 10th International Malacological Congress. Tübingen, 1989. 383–385.

BARTHA-GENCSEI 1991

Bartha D. – Gencsi Z.: A barabási Kaszonyi-hegy vegetációja. Botanikai Közlemények, 78. (1991) 5–19.

DELI 1996

Deli T.: Biogeographical characterisation of the Mollusca fauna on Szatmár-Bereg plain. In: Tóth, E. – Horváth R. (eds.): Symposium on „Researches, Conservation, Management”, Aggtelek, 1996. Poster.

DELI-DOBÓ-SÜMEGI 1995

Deli T. – Dobó T. – Sümegi P.: Indirekte Belege der Funktion des „Grünen Korridors” entlang der Tisza (Theiß) auf Grund der Molluskenfauna. Malakológiai Tájékoztató, 14. (1995) 29–32.

DELI-KISS 1993

Deli T. – Kiss J.: Előzetes adatok a barabási Kaszonyi-hegy Mollusca faunájához. Malakológiai Tájékoztató, 12. (1993) 75–77.

DELI-KISS 1994a

Deli T. – Kiss J.: A Kaszonyi-hegy szárazföldi Gastropoda faunájának zoogeográfiai jellemzése. KLTE Állattani Tanszék TDK dolgozat. Debrecen, 1994. Kézirat.

DELI-KISS 1994b

Deli T. – Kiss J.: A Szatmár-Beregi sík szárazföldi Mollusca faunájának természetvédelmi szempontú elemzése. KLTE Állattani Tanszék KTDK dolgozat. Debrecen, 1994. Kézirat.

DELI-KISS 1995

Deli T. – Kiss J.: A Beregi-síkság zoogeográfiai elemzése a Mollusca fauna alapján. KLTE Evolúciós Állattani Tanszék és Humánbiológiai Tanszék OTDK dolgozat. Debrecen, 1995. Kézirat.

DELI-SÜMEGI-KISS 1994

Deli T. – Sümegi P. – Kiss J.: A Beregi-sík szigethegyeinek szárazföldi Mollusca faunája I. A Kaszonyi-hegy biogeográfiai értékelése a magyarországi oldalon talált csigafajok alapján. Calandrella, VIII/1–2. (1994) 62–75.

DOMOKOS 1987

Domokos T.: A klíma hatása a *Helicigona banatica* csigafaj házának alaki jellemzőire egyik alföldi előfordulási helyén. Alföldi Tanulmányok, 11. (1987) 46–57.

DOMOKOS 1992

Domokos T.: A klíma hatása a *Helicigona banatica* csigafaj házának morfológiájára a Makó-Landori erdőben. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 17. (1992) 189–198.

FEHÉR–GUBÁNYI 2001

Fehér Z. – Gubányi A.: Az MTM Puhatestű-gyűjteményének katalógusa. I. A magyarországi puhatestűek elterjedése. Budapest, 2001.

FINTHA et al. 1993

Fintha I. – Sümegi P. – Szilágyi G.: A *Chilostoma (Helicigona) banaticum* faj új élőhelye Magyarországon. Malakológiai Tájékoztató, 12. (1993) 29–33.

HORTOBÁGYI–SIMON 1991

Hortobágyi T. – Simon T.: Növényföldrajz, társulástan és ökológia. Budapest, 1991.

KERNEY et al. 1983

Kerney, M. P. – Cameron, R. A. D. – Jungbluth, J. H.: Die Landschnecken Nord- und Mitteleuropas. Hamburg–Berlin, 1983.

KISS–DELI 1994

Kiss J. – Deli T.: Két ártéri *Chilostoma (Helicigona) banaticum* (Rossmässler, 1838) populáció összehasonlító vizsgálata. KLTE Állattani Tanszék TDK dolgozat. Debrecen, 1994. Kézirat.

KORDOS–KROLOPP 1978

Kordos L. – Krolopp E.: Jelentés a tarpai Nagy-hegy pleisztocén, terresztrikus kavicsának őslénytani vizsgálatáról. Magyar Állami Földtani Intézet Adattár. Budapest, 1978. Kézirat.

MAROSI–SOMOGYI 1990

Marosi S. – Somogyi S.: Magyarország kistájainak katasztere. Budapest, 1990.

MÓCZÁR 1967

Móczár L.: Az állatok gyűjtése. Budapest, 1967.

PINTÉR et al. 1979

Pintér L. – Richnovszky A. – Szigethy A.: A magyarországi recens puhatestűek elterjedése. Soosiana, Suppl. (1979) 350.

PINTÉR–SUARA 2004

Pintér L. – Suara R.: Magyarországi puhatestűek katalógusa hazai malakológusok gyűjtései alapján. In: Fehér Z. – Gubányi A. (szerk.): A magyarországi puhatestűek elterjedése. II. Budapest, 2004.

PÓK 1994

Pók J.: Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785. SZMLK, 8. (1994)

RÁCZ 1993

Rác I.: A Középdunai-faunakerület (Kárpát-medence) Orthoptera faunájának genezise és biogeográfiai kapcsolata, faunatípusok és közösségtípusok. Kandidátusi Értekezés. Debrecen, 1993.

SIMON 1950

Simon T.: Montán elemek az Északi-Alföld flórájában és növénytakarójában. I. Annales Biologica Universiteta Debrecina, 1. (1950) 146–174.

SOÓ 1964

Soó R.: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. I. Budapest, 1964.

SOÓS 1943

Soós L.: A Kárpát-medence Mollusca faunája. Budapest, 1943.

SÜMEGI 1998

Sümegei, P.: Reconstruction of microenvironmental changes in the Kopasz Hill loess area at Tokaj (Hungary) between 15 and 70 ka BP. Radiocarbon, 40/2. (1998) 855–863.

SÜMEGI–KROLOPP 1995

Sümegei P. – Krolopp E.: A magyarországi würm korú löszök képződésének paleoökológiai rekonstrukciója. Földtani Közlöny, 125/1–2. (1995) 125–148.

SÜMEGI–SZABÓ 1992

Sümegei P. – Szabó E.: Első adatok a tarpai szigetegy löszének puhatestű (Mollusca) faunájáról. Calandrella, VI/2. (1992) 37–44.

VARGÁNÉ 1990

Vargáné Sipos J.: Adatok a Beregi-sík szigetegyhegyeinek flórájához és vegetációjához. II. A Kaszonyi-hegy tölgyeseinek fitocönológiai jellemzése. Calandrella, VI. (1990) 62–75.

**Some data to the land snail fauna of Transtisza I.
Szatmár-Beregi-sík**

- Tamás Deli -

Resume

This paper collects the results of the malacofaunistic studies carried out between 1993 and 2005 in the *Szatmár-Beregi-sík*. The outcome of the research in the past 13 years is 801 items (11,731 specimens) of 50 species (including the ones came up from the scum) detected in the Szatmár-Beregi-sík.

In addition to the faunistic data, I describe the land snail fauna of the particular biotopes by emphasizing the characteristic species.

Beyond the malacofaunistic investigations, I have tried to find an answer to the question how the expansion of the particular land snail species could proceed from the direction of the mountainous district towards the flatland region. For this, I have compared the fauna of one mountainory reach of Tisza (next to Huszt) with the recens and scum fauna in the flood plain of Bagiszeg (Vásárosnamény). Furthermore, in some cases, I have examined what kind of relic faunas had remained on the "hills" standing out in flatland, and what kind of role they could had played in the development of the malacofauna of the flatland forests. In zoogeographical characterization, I have laid a particular stress on the high proportion of Carpathian endemisms (14 percent) in the almost entirely closed forest fauna, being a unique characteristic in the *Alföld* (Great Plain).

Deli Tamás
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: deli@bmmi.hu

Adatok a Tiszántúl szárazföldi csigafaunájához I. Szatmár-Beregi-sík

1. táblázat. A bagiszezi Tisza-part különböző hordalékszintjeinek (1, 2, 3), valamint a Bagiszezi-erdő és a Beregi-(Szatmári-) síkság recens csigái (ez utóbbiból csak azok, amelyek Bagiszezről is előkerültek)

Fajlista	H	B1	B2	B3	Ba. r	Be. r
Carychium tridentatum	+	-	+	+	+	+
Succinea oblonga	-	+	-	+	+	+
Succinea putris	-	+	-	+	+	+
Cochlicopa lubrica	-	+	+	+	+	+
Columella edentula	-	-	+	-	-	+
Truncatellina cylindrica	-	-	+	-	-	+
Vertigo pusilla	-	-	+	-	-	-
Vertigo pygmaea	-	-	+	-	-	+
Pupilla muscorum	-	-	+	-	-	+
Vallonia pulchella	-	-	+	-	-	+
Chondrula tridens	-	-	+	-	-	+
Punctum pygmaeum	-	-	+	-	+	+
Helicodiscus singleyanus	-	-	+	-	-	-
Discus perspectivus	-	-	+	-	-	+
Vitrea diaphana	+	-	+	-	-	+
Vitrea crystallina	-	-	+	+	+	+
Aegopinella minor	+	-	+	-	+	+
Zonitoides nitidus	-	+	+	+	+	+
Cochlodina laminata	-	-	+	+	+	+
Ruthenica filograna	+	-	+	-	-	+
Laciniaria plicata	+	-	+	+	+	+
Balea stabilis	+	-	-	-	-	+
Vestia gulo	+	-	+	-	-	-
Bradybaena fruticum	+	-	+	+	+	+
Perforatella bidentata	-	+	+	+	+	+
Perforatella dibothrion	+	-	-	-	-	+
Perforatella vicina	+	-	+	+	+	+
Perforatella rubiginosa	-	+	+	+	+	+
Trichia hispida	-	-	+	-	-	-
Helicigona Faustina	+	-	-	-	-	-
Helicigona banaticum	+	-	-	+	+	+
Isognomostoma isognomostoma	+	-	+	-	-	-
Cepaea vindobonensis	-	-	-	+	+	+
Helix pomatia	+	-	-	+	+	+

H – Huszt várostól D-re az Avas-hegység Tiszára néző oldala

B 1 – Bagiszeg 1 – legalsó, folyóparti uszadék

B 2 – Bagiszeg 2 – magaspárt tetején lévő uszadék

B 3 – Bagiszeg 3 – 4/I erdőrézletből származó uszadék

Ba. r – Bagiszeg recens faunája – 4/I erdőrézlet

Be. r – Beregi-(Szatmári-) síkság recens faunájának egy részlete

Félkövérrrel kiemelve: a vizsgálat szempontjából jelentős erdőlakó (montán) fajok

1. kép. Beregi-sík, háttérben a Lónyai-erdő

2. kép. Szatmári-sík, háttérben a Túr hullámtere

3. kép. Hullámtéri telepített erdő Tiszabecsnél, a bánáti csiga (*Helicigona banatica*) egyik lelőhelye

4. kép. Tavaszi áradás után a visszamaradt uszadékhalomok a Tisza hullámterében

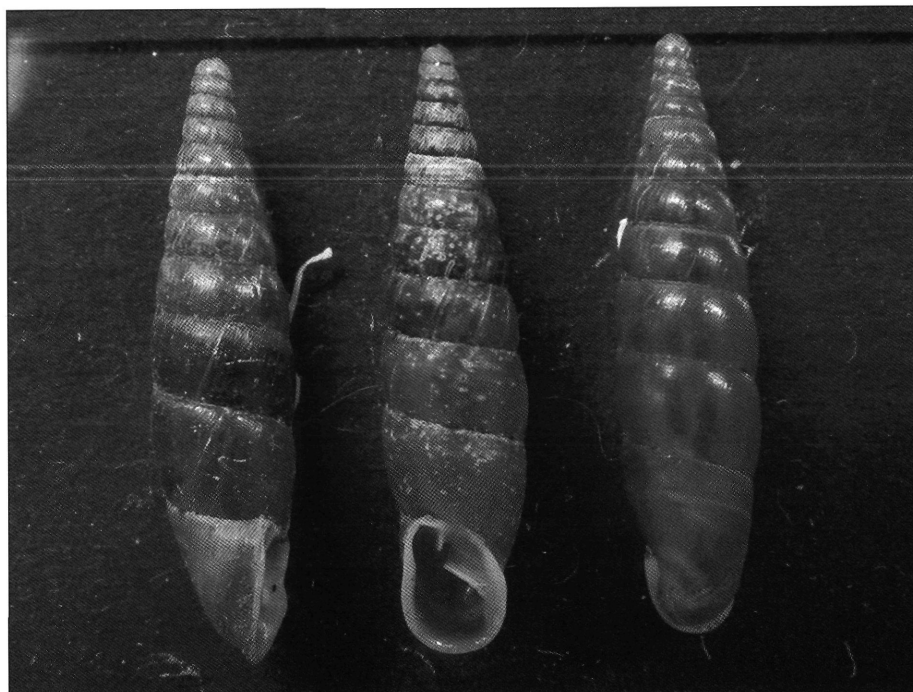
5. kép. Égerláp a Lónyai-erdőben

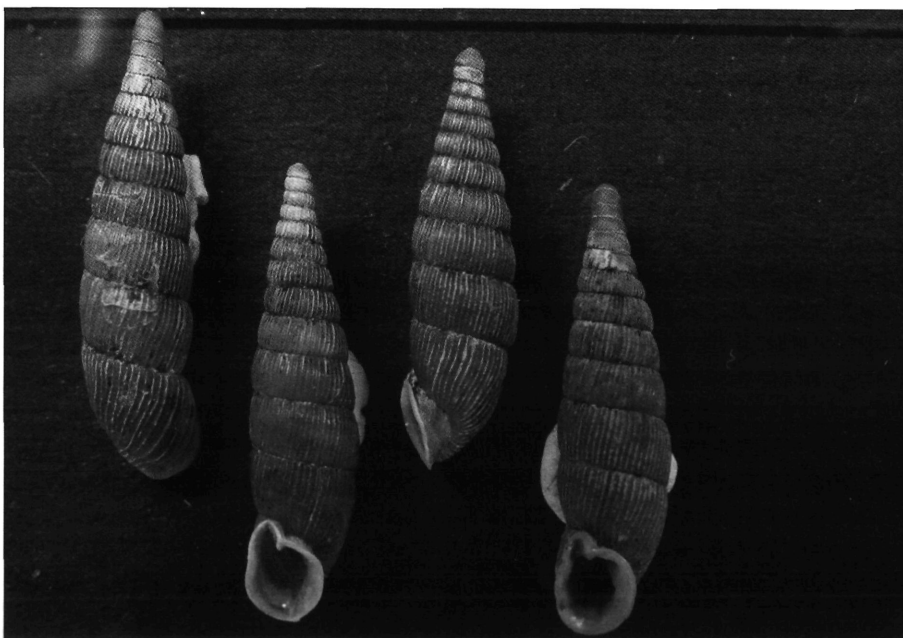
6. kép. Tőzegmohás láp a Nyírjes-tónál (Beregdaróc: Kisasszony-erdő)

7. kép. Kék kárpáti meztelen csiga (*Bielzia coeruleans*) (Vámosatya: Bockereki-erdő)

8. kép. Fényes orsócsiga (*Cochlodina laminata*) (Barabás: Kaszonyi-hegy)

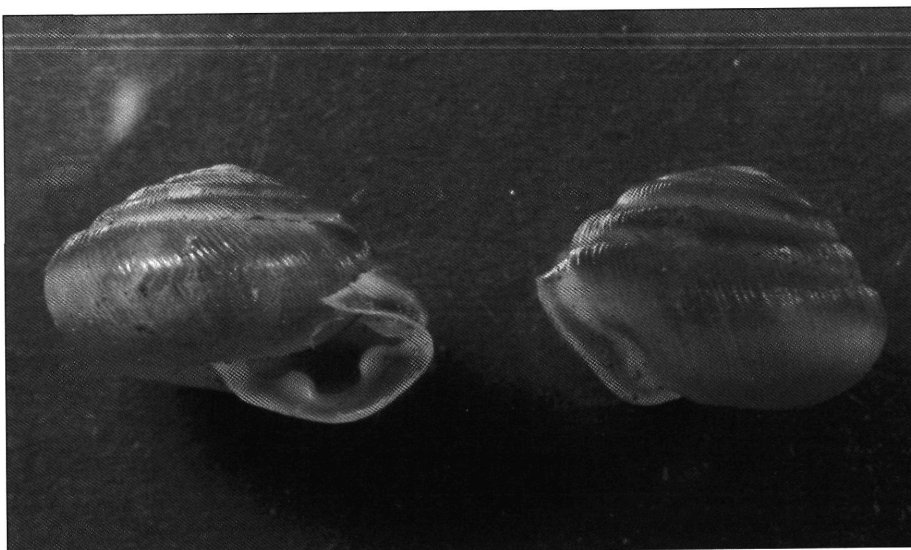
9. kép. *Balea stabilis* (Barabás: Kaszonyi-hegy)

10. kép. *Clausilia pumila* (Barabás: Kaszonyi-hegy)

11. kép. Fehérínyű pikkelyes csiga (*Perforatella vicina*)
(Vásárosnamény: Bagiszegi-erdő)

12. kép. *Perforatella dibothrion* (Beregdaróc: Dédai-erdő)

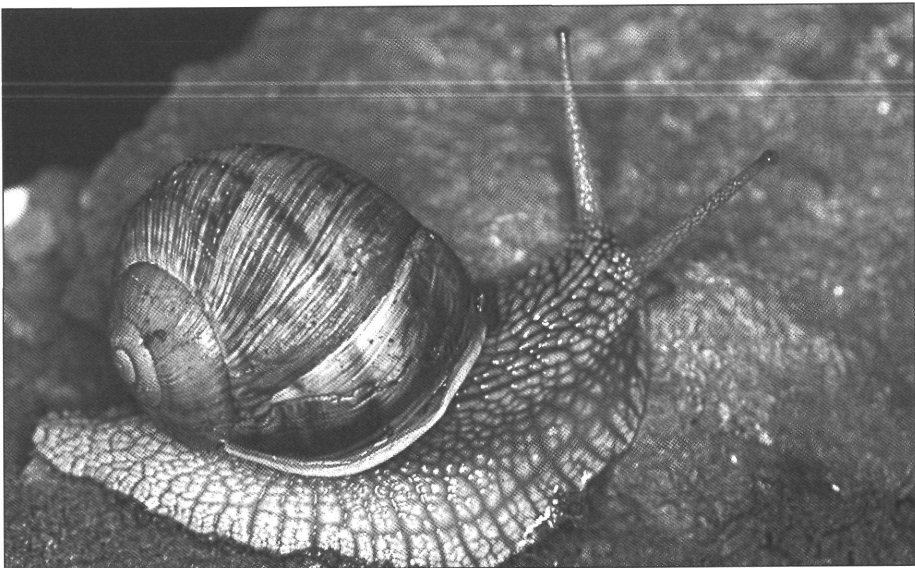
13. kép. Bánáti csigák (*Helicigona banatica*) és egy éti csiga (*Helix pomatia*) farönkre tapadva (Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő)

14. kép. Bánáti csiga (*Helicigona banatica*) (Vásárosnamény: Bagiszegei-erdő)

15. kép. Pannon csiga (*Cepaea vindobonensis*)
(Barabás: Kaszonyi-hegy)

16. kép. Éti csiga (*Helix pomatia*)
(Barabás: Kaszonyi-hegy)

A MAROS FOLYÓ BEZDINI-KOLOSTOR KÖRNYÉKI HULLÁM-, ILLETVE ÁRTERÉNEK MALAKOFAUNISZTIKAI VIZSGÁLATA

– Vánca Klára –

Bevezető

A Maros folyó alsó szakaszának Arad és a román–magyar határ közötti részét 2005-ben védettség alá helyezték, s ezzel megalakult az Alsó-marosvölgyi Természeti Park (Parcul Natural Lunca Mureşului) (AmvTP; 1. ábra). A természeti park Magyarország területén a Körös-Maros Nemzeti Parkban folytatódik, vele egy egységet alkotva. Így most már a Maros hullám- és ártere Aradtól Szegedig nagyrészt védett terület (2. ábra).

Az utóbbi kétszáz évben, az emberi tényező hatására, nagyban megváltozott a Maros folyó ár- és hullámtere. A folyót hosszában sok helyen szabályozták, az ártereket lecsapolták, kiterjedésüket gátak, töltések építésével csökkentették. A glejjes talajú¹, jó termőföldeket adó hullámtereket mezőgazdasági művelés alá vonták, így kevés természetes vagy természetközeli társulás, biotóp maradt fenn a Maros völgyében.²

Ezért annyira örvendetes, hogy 2005-ben a folyó alsó szakaszának egy jelentős része védelem alá került. A természetvédők abban reménykednek, hogy a terület új státusa a közeljövőben a védelem intenzívebbé válását fogja eredményezni, továbbá újabb védett területek megszületését fogja elősegíteni.

A romániai Alsó-marosvölgyi Természeti Park területén négy természeti rezervátum van, ezek egyike a Nagyporondi Természeti Rezervátum (Rezervația Naturală Prundul Mare) (NTR; 2. ábra). A nagyporondi rezervátum a Maros alsó szakaszán elterülő természetvédelmi területek közül az egyik leglátványosabb és geológiai, ill. ökológiai szempontból legösszetettebb egység (3. ábra). Itt láthatóak a Maros folyó talán legnagyobb és legfejlettebb kanyarulatai, elvetélt meanderei (1. kép). A terület Európa szinten nyilvántartott mérsékelt égövi, természetes és félig természetes, nagyon magas biodiverzitású erdei és vizes élőhelyeket foglal magába. Itt, az élő folyón kívül megtalálhatók még mocsarak, holtágak, morotvák, nedves rétek, füves puszták, természetes és féltermészetes erdők és egy több száz éves szerb-ortodox kolostor, a Bezdini-kolostor (Mănăstirea Bezdin), amely harmonikusan illeszkedik a természetes tájba (2. kép).³

¹ JAKAB 1995. 25–31.

² SÁRKÁNY-KISS et al. 1997. 79–87.

³ PÍRV 2005. 11–19; Ezúton köszönöm meg Ovidiu Pírv-nek, az Alsó-marosvölgyi Természeti Park munkatársának a segítségét.

2000-ben a „Maros folyó völgye, mint ökológiai folyosó” nevű kutatóprogram keretében a folyóvölgy alsó szakaszát reprezentáló malakológiai felmérést a Murnar faluhoz közeli Bezdini-kolostor melletti területeken végeztük el (3. ábra). Ekkor még nem volt védett terület. Azért választottuk ezt a térséget, mert itt nagyon sok különböző összetételű biotópot találtunk egymás közelségében.⁴

2004-ben Domokos Tamás ismét gyűjtött malakológiai anyagot a területen, és így négy év elteltével újabb adatok kerültek napvilágra. Ezért úgy gondoltam, hogy a több éves adatok tükrében megvizsgálom a terület malakofaunáját.⁵

A 2000-es és 2004-es adatokat kiegészítettem Bába–Kondorossy 1995-ben publikált, szintén Bezdin környékére vonatkozó adataival. Sajnos nem tudtam pontosan megállapítani, hogy az említett cikkben közölt gyűjtések hol történtek, így ezeket nem tüntettem fel a mellékelt térképen (3. ábra).

Mintavételi módszerek

2000-ben kvadrátos módszerrel végeztük a gyűjtést. Biotóponként 10 kvadrátot vettünk fel. A 2004-es mintavétel viszont egyeléses és tömeggyűjtéses módszerrel történt, ezért cönológiai összehasonlítások elvégzésére nem volt lehetőség. A régebbi gyűjtések csak a szárazföldi faunával foglalkoztak, míg 2004-ben vízi fajok begyűjtése is megtörtént.

A 2000-ben végzett gyűjtések helyeit utólag tettük rá a műholdfotó alapján készített ábrára (3. ábra 3–6. gyűjtési pont), így ezek nem 100%-os pontosságúak, de nagyjából abban a biotópban jelöltek, amelyben a gyűjtés történt.

Tehát ezeket az adatsorokat egymás kiegészítéseiként kell kezelni, így szemlélve közel teljes képet kapunk a nagyporondi, ill. a bezdini terület malakofaunájáról.

A gyűjtőhelyek bemutatása

A gyűjtőhelyeket időrendi sorrendben haladva számoztuk meg, és a 3. ábrán tüntettük fel.

Az 1. és 2. *gyűjtőhelyet*, a Bába–Kondorossy-féle gyűjtések helyeit, nem tüntettük fel a térképen, mert amint említettem, nem tudtuk pontosan megállapítani, hogy hol történtek.⁶

⁴ A gyűjtés a szegedi és a kolozsvári egyetemek által szervezett gyűjtőút alkalmával történt. Köszönettel tartozom a gyűjtőút megszervezéséért Sárkány-Kiss Endrének, Gallé Lászlónak és Margóczi Katalinnak. A gyűjtést Sárkány-Kiss Endrével végeztem el, akinek ezúton mondok köszönetet segítségéért.

⁵ Domokos Tamásnak külön köszönöm, hogy az általa gyűjtött anyagot a rendelkezésemre bocsátotta.

⁶ BÁBA–KONDOROSSY 1995. 203–224.

A 2000-ben végzett gyűjtések a következők:

A 3. gyűjtési pont a mentett ártéri keményfaligetben van. Ez volt a 2000-ben történt gyűjtés első mintavételi pontja. A kolostor fölött a mentett ártéren található az általunk vizsgált erdő, amely mellett a környék legidősebb keményfaligete, a Táborerdő húzódik. A Táborerdő a jóval fiatalabb, de jó állapotban levő, fajgazdag keményfaliget számára propagulumforrásként szolgálhatott. Domináns a kőrisfa, de mellette megtalálható a tölgy és a juhar is.

A 4. gyűjtési pont a védőgát túloldalán elterülő hullámtéri keményfaliget. Lombkoronaszintje hasonló a mentett oldali erdőhöz, de gyepszintje jóval szegényesebb.

Az 5. gyűjtési pont a kolostortól lefelé haladva, a Maros első nagy kanyarulatánál a hullámtérben található. Ez a kisorondi keményfaliget egy 30–40 éves nyáras, amely egy tarvágás után természetes úton újult meg. Cserjeszintjében is az őshonos fajok dominálnak, gyepszintjében gyakori a csalán.

A 6. gyűjtési pont a mentett oldali, réti csenkeszes, nedves kaszálórét, a kolostort körülölelő mocsár mellett terül el. Rendszertelenül kaszált, taposott nedves rét.⁷

A 2004-ben történt gyűjtések a következők:

A 7. gyűjtési pont a hullámtéri erdőben volt, a morotva mocsaras parti részén.

A 8. gyűjtési pont a mentett oldali mocsaras rét, mely a 2000-ben felvett gyűjtési pontok közül a 6. gyűjtőhellyel megegyező biotóp.

A 9. gyűjtési pont a hullámtéri erdő morotvas része.⁸

A Maros alsó szakaszának Bezdini-kolostor melletti malakofaunáját összehasonlítottam a Bába Károly által 1991-ben a Maros legalsó szakaszán, a Landori-erdőben gyűjtött malakológiai anyaggal azért, hogy a fajgazdagságot szemléltetni tudjam. A Landori-erdő nem szerepel az én gyűjtéseim között, csupán összehasonlítás céljából használtam fel az adatokat.

Összefoglalás

Az Alsó-marosvölgyi Természeti Parkban elterülő Nagyporondi Rezervátum területén a 2000-ben és 2004-ben végzett felmérés során 27 szárazföldi és 11 vízi csigafaj került elő. Bába és Kondorossy még három olyan fajt talált, melyek a 2000–2004-es gyűjtések során nem kerültek elő. Tehát összesen 41 fajt találtunk, melyből 30 szárazföldi és 11 vízi faj (1. táblázat). A táblázatban a szárazföldi és a vízi fajokat külön, abc-rend szerint soroltam fel.

Az erdei fajok közül elsősorban a *Helicigonát* vagy *Drobacia banaticát* emelném ki, mely ezen a területen gyakori, és nagy számban fordul elő a számára

⁷ Köszönöm Margóczi Katalinnak (Szeged), hogy a botanikai adatokat rendelkezésünkre bocsátotta.

⁸ Köszönöm Kertész Évának (Békéscsaba), hogy a botanikai adatokat rendelkezésünkre bocsátotta.

megfelelő biotópokban. A *Discus ruderatust* és a *Perforatella incarnatát* „marosfil” fajoknak neveztem el, mert szinte a Maros teljes hosszában megtalálhatók.⁹

Ezenkívül még gyakori a *Balea biplicata*, a *Bradybaena fruticum*, a *Carychium minimum*, a *Carychium tridentatum*, a *Cepea vindobonensis*, a *Clausilia pumila*, a *Cochlodina laminata*, a *Perforatella vicina* és a *Vitrea crystallina*.

Nagy fajszámú terület a 3. gyűjtési pont, az a mentett oldali keményfaliget, mely közel van a környék legidősebb erdejéhez, a Táborerdőhöz. Itt mind az összegyedszám, mind az összfajszám magas (1. táblázat).

Ugyancsak magas az összfajszám és az összegyedszám a 4., 5. és a 7. mintavételi pontnál (1. táblázat). Mindhárom hullámtéri erdő. Valószínűleg az ökológiai folyosó érezteti hatását ezeken a területeken.¹⁰ Mint már annyiszor tapasztaltuk, a hullámtéri erdők általában sokkal fajgazdagabbak, mint a környező területek. Ezért kellene a hullámtéri erdőket a folyók teljes hosszában védettség alá helyezni, mint ahogy – örvendetes módon – ezt a Maros alsó szakaszán meg is tették.

És végül fajgazdagság szempontjából összehasonlítottam ezeket az adatokat Bába Károly 1991-es adataival, melyek a Maros legalsó szakaszáról, a Landori-erdőből (Körös-Maros Nemzeti Park) gyűjtött anyagból származnak (2. táblázat). Csak a szárazföldi malakofaunát vizsgáltam. E szerint nagyjából a fajok fele marad a Maros legalsó szakaszára. Illetve azért valamivel több, mint a fele, mert új fajokkal, elsősorban általunk nem vizsgált meztelen csigákkal bővül a landori terület fajlistája.

A természeti park létrehozása, a Maros folyó alsó szakaszának védetté nyilvánítása reméljük pozitívan fogja érinteni ezen területek malakofaunáját. Remélhetőleg biztosítani fogja az itt előforduló, Magyarországon már védett 6 faj (*Discus ruderatus*, *Helicigona banatica*, *Helix lutescens*, *Helix pomatia*, *Hygromia transsylvanica*, *Perforatella vicina*) populációinak a fennmaradását. Bízunk abban, hogy a védettség által a galériaerdők is megőrzik fajgazdagságukat.

IRODALOM

ANDÓ 1995

Andó, M.: The geography of the River Maros (Mureş) and its river system. In: Hamar, J. – Sárkány-Kiss, A. (eds.): The Maros/Mureş River Valley. Tiscia monograph series. Szolnok–Szeged–Târgu-Mureş, 1995. 7–23.

BÁBA 1978

Bába, K.: The water carried Mollusca of our rivers and the analysis of the fauna of the deposit. Tiscia, 13. (1978) 186.

⁹ VÁNCSA 2002. 1–91.

¹⁰ VÁNCSA 2002. 1–91; DELI 1997. 1–100.

BÁBA 1982

Bába, K.: Eine neue Zoogeographische Gruppierung der Ungarischen Landmollusken und die Wertung des Faunenbildes. *Malacologia*, 22/1-2. (1982) 441-454.

BÁBA-DOMOKOS 1992

Bába, K. - Domokos, T.: The occurrence and ecology of *Chilostoma banaticum* (Rossmässler) in Hungary. Abstracts of the 11th International Malacological Congress. Siena, 1992. 383-385.

BÁBA-KONDOROSSY 1995

Bába, K. - Kondorossy, P.: Snail assemblages of gallery forests between Lipova (Lipova) and Makó. In: Hamar, J. - Sárkány-Kiss, A. (eds.): The Maros/Mureş River Valley. Tiscia monograph series. Szolnok-Szeged-Târgu-Mureş, 1995. 203-224.

BÁBA-KOVÁCS 1975

Bába K. - Kovács Gy.: Adatok a Királyhágó környéke, a révi szurdokvölgy és a Tordai hasadék Mollusca-faunájához (Románia Szocialista Köztársaság). Angaben zur Molluskenfauna der Umgebund von Királyhágó, des Klammtales von Rév und der Tordaier Schlucht (Rumänische Sozialistische Republik). *Soosiana*, 3. (1975) 27-34.

DAMJANOV-LIKHAREV 1975

Damjanov, S. G. - Likharev, I. M.: Fauna Bulgarica 4. Gastropoda terrestres. Sofia, 1975.

DELI 1997

Deli T.: A Praecarpathicum fejlődése az Alföldön a terrestris Molluscafauna biogeográfiai és paleogeográfiai elemzése alapján. Szakdolgozat. Debrecen, 1997.

DOMOKOS 1995

Domokos T.: A Gastropodák létállapotáról, a létállapotok osztályozása a fenomenológia szintjén. *Malakológiai Tájékoztató*, 14. (1995) 79-82.

DOMOKOS-VÁNCSA 2005

Domokos T. - Vánca K.: Adatok Románia malakofaunájához a Munkácsy Mihály Múzeum molluszká gyűjteménye alapján. In: Iuga, G. (szerk.): *Armonii Naturale*. V. Arad, 2005. 37-44.

DOMOKOS-VÁNCSA-SÁRKÁNY-KISS 2002

Domokos, T. - Vánca, K. - Sárkány-Kiss, A.: Malacofaunistical Study of the Floodplain of the Mureş River in the Zam Region. In: Hamar, J. - Sárkány-Kiss, A. (eds.): The Maros/Mureş River Valley. Tiscia monograph series 6. Szolnok-Szeged-Târgu-Mureş, 2002. 63-70.

GROSSU 1955

Grossu, A. V.: Fauna Republicii Populare Romîne, Mollusca. Vol. III. Bucureşti, 1955.

GROSSU 1981, 1983, 1987

Grossu, A. V.: *Gastropoda Romaniae*. Vol. II., III., IV., Bucureşti, 1981, 1983, 1987.

JAKAB 1995

Jakab, S.: Soils of the Flood Plain of the Mureş (Maros) River. In: Hamar, J. – Sárkány-Kiss, A. (eds.): *The Maros/Mureş River Valley*. Tiscia monograph series 6. Szolnok–Szeged–Târgu-Mureş, 1995. 25–31.

KERNEY et al. 1983

Kerney, M. P. – Cameron, R. A. D. – Jungbuth, J. H.: *Die Landschnecken Nord- und Mitteleuropas*. Hamburg–Berlin, 1983.

KISS 1981

Kiss, É.: A magyarországi recens Clausilidák garatredői. Die Gaumenfalten der rezenten Clausiliiden Ungarns. *Soosiana*, 9. (1981) 37–46.

KISS–PINTÉR 1985

Kiss, É – Pintér, L.: A magyarországi recens Clausilidák revíziója (Gastropoda). Revizion der rezenten Clausilidae Ungarns. *Soosiana*, 13. (1985) 93–144.

LOŽEK 1964

Ložek, V.: Qartärmollusken der Tschechoslowakei. *Rozpravy. Ú.Ú.Geol.*, XXXI. (1964) 1–120.

PELBÁRT 2000

Pelbárt, J.: Magyarország recens Mollusca faunájának tudományos névszótára. Nagykovácsi, 2000.

PINTÉR 1984

Pintér, L.: Magyarország recens puhatestűinek revideált katalógusa (Mollusca). *Fol. Hist.-nat. Mus. Matr.*, 9. (1984) 79–90.

PINTÉR et al. 1979

Pintér, L. – Richnovszky, A. – S. Szigethy, A.: A magyarországi recens puhatestűek elterjedése. *Soosiana (Suppl. I.)*. Budapest, 1979.

PÍRV 2005

Pír, O.: Parcul Natural Lunca Mureşului. In: Iuga, G. (szerk.): *Armonii Naturale*. V. Arad, 2005. 11–19.

RICHNOVSZKY – PINTÉR 1979

Richnovszky, A. – Pintér, L.: Vízicsigák és kagylók (Mollusca) kishatározója. *Vízügyi Hidrológia*, VI. (1979) VIZDOK.

SÁRKÁNY-KISS 1995

Sárkány-Kiss, A.: Malakological Survey on the Mureş (Maros) River. In: Hamar, J. – Sárkány-Kiss, A. (eds.): *The Maros/Mureş River Valley*. Tiscia monograph series 6. Szolnok–Szeged–Târgu-Mureş, 1995. 193–201.

SÁRKÁNY-KISS et al. 1997

Sárkány-Kiss, A. – Hamar, J. – Sírbu, I.: Fluvii Carpatorum, Starea ecologică a râului Mureș / A Maros folyó ökológiai állapota. Szolnok–Târgu Mureș, 1997. 79–87.

SOÓS 1943

Soós, L.: A Kárpát-medence Mollusca-faunája. Budapest, 1943.

VÁNCSA 2002

Vánca K.: A Maros völgye, mint lehetséges ökológiai folyosó; faunaelemközvetítő hatásának vizsgálata puhatestű populációk esetében. Államvizsgadolgozat. Kolozsvár, 2002.

VÁNCSA-DOMOKOS 2003

Vánca K. – Domokos T.: A Dédai- és a Zámi-szorosban, valamint az Erdélyi-medencei Maroslekencén (Románia) felvett malakotranszekt tanulságai. BMMK, 24–25. (2003) 75–88.

ÚJVÁRI 1972

Újvári, I.: Geografia apelor României. București, 1972. 299–337.

**Malacofaunistic investigation of the flood plain
and the inundation area of the Maros River in the surroundings
of the Bezdin Monastery**

– Klára Vánca –

Resume

Between Arad City and the Romanian – Hungarian border, along the lower reach of Maros River, the “River *Mures* Flood Plain Natural Park” was founded at the beginning of 2005. On the territory of Hungary, the natural park situated in Romania connects with the Körös-Maros National Park forming one unit with that. From amidst the nature conservation areas of the Natural Park the Nature Reserve of Nagyporond (*Prundul Mare*) is the most significant area of the lower reach of Maros River from geologic and ecological as well as cultural historic points of view. The hundreds-year-old Serbian Orthodox monastery is situated also here fitting into the landscape in a harmonic way (Figure 3, Photo 2).

In 2000, in the framework of “the valley of Maros River as an ecologic corridor” research project, we carried out the malacological survey of the lower part of the river valley in the surroundings of the Bezdin Monastery adjacent to Munar village. At that time, this area was not protected yet. We chose this area since here very much biotopes of different composition could be found relatively near to one

another. In 2004, Tamás Domokos collected malacological material in the area again, and in this way, I obtained further data after four years. Therefore, I have thought that I collect the data of several years and with respect to that and examine the malacofauna of the area.

I completed my data with the data of Bába and Kondorossy (1995) relating to the area.

In 2000, I carried out the collection with quadrature method (ten quadrates per biotope). However, the sampling in 2004 was done by 'thinning out' and 'mass collection' methods, on account of which I could not make the coenological comparison between the collection of 2000 and the one of 2004. In 2000 only land species, while in 2004 also aquatic species were collected. Altogether (during the collections of 1995, 2000 and 2004) 41 species were found, from which there are 30 land species and 11 aquatic ones. Amongst them many rare and worth for protection species can be found.

These data series shall be deemed as complementing each other, and with this way of looking a roughly total picture forms about the malacofauna of the Nagyporond as well Bezdin area.

Váncsa Klára

H-5600 Békéscsaba, Május 1. u. 28.

E-mail: kaeszka@freemail.hu

A Maros folyó Bezdini-kolostor környéki hullám-, illetve árterének...

1. táblázat.

A Nagyporondi Természeti Rezervátumban gyűjtött malakológiai anyag.
The malacological material collected in the Prundul Mare
Natural Reserve

Fajnév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
<i>Acanthinula aculeata</i> (O. F. Müller, 1774)			31	2					1
<i>Aegopinella minor</i> (Stabile, 1864)			8						
<i>Balea biplicata</i> (Montagu, 1803)	1		3	1	45		2		
<i>Bradybaena fruticum</i> (O. F. Müller, 1774)	2	8	7	20	14		9		6
<i>Carychium minimum</i> (O. F. Müller, 1774)			224	5	39		1		
<i>Carychium tridentatum</i> (Risso, 1826)			282	18	76				
<i>Cepea vindobonensis</i> (Ferussac, 1821)		1	2	9	3	2	9	1	4
<i>Clausilia pumila</i> (C. Pfeiffer, 1828)	1	1	4	16	27				1
<i>Cochlicopa lubrica</i> (O. F. Müller, 1774)				3	1				
<i>Cochlicopa lubricella</i> (Porro, 1838)							1		
<i>Cochlodina laminata</i> (Montagu, 1803)	1	1	15	3	20		2		6
<i>Columella edentula</i> (Draparnaud, 1805)			14		2				
<i>Discus ruderratus</i> (Ferussac, 1821)			1						
<i>Euomphalia strigella</i> (Draparnaud, 1801)			18	4	2				25
<i>Helicigona banatica</i> (Rossmässler, 1838)			11	6	17		10		7
<i>Helix lutescens</i> (Rossmässler, 1837)	1								
<i>Helix pomatia</i> (Linné, 1758)			1	3	1				1
<i>Hygromia transsylvanica</i> (Westerlund, 1876)	1								
<i>Monacha cartusiana</i> (O. F. Müller, 1774)						33	1	5	
<i>Oxyloma elegans</i> (Risso, 1826)		1	1	1					
<i>Perforatella incarnata</i> (O. F. Müller, 1774)				6			11		5
<i>Perforatella vicina</i> (Rossmässler, 1842)	1		21		4		2		
<i>Punctum pygmaeum</i> (Draparnaud, 1801)			11		2		10		
<i>Succinea oblonga</i> (Draparnaud 1801)			7	46	1				
<i>Vallonia pulchella</i> (O. F. Müller, 1774)					1		1		
<i>Vitrea contracta</i> (Westerlund, 1871)			2						
<i>Vitrea crystallina</i> (O. F. Müller, 1774)			22	26	117		2		2
<i>Vitrea subrimata</i> (Reinhardt, 1871)				1					
<i>Zenobiella rubiginosa</i> (Schmidt, 1858)		2							
<i>Zonitoides nitidus</i> (O. F. Müller, 1774)		3		1			21		
<i>Anisus septemgyratus</i> (Rossmässler, 1835)							2		
<i>Anisus vorticulus</i> (Troschel, 1834)							11		
<i>Anodonta cygnaea</i> (Linné, 1758)							3		
<i>Bithynia tentaculata</i> (Linné, 1758)							39		2
<i>Hippeutis complanatus</i> (Linné, 1758)							1		
<i>Lymnea stagnalis</i> (Linné, 1758)							9		
<i>Lymnaea palustris</i> (O. F. Müller, 1774)							4		2

Váncsa Klára

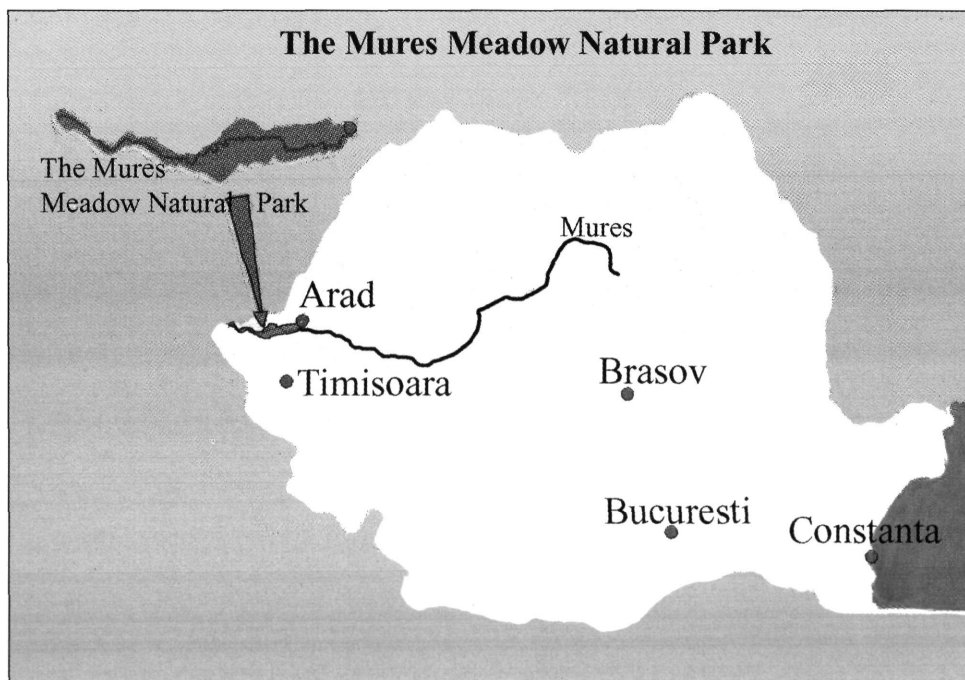
Fajnév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
<i>Planorbarius corneus</i> (Linné, 1758)							32		6
<i>Planorbis planorbis</i> (Linné, 1758)							16	9	2
<i>Sphaerium lacustre</i> (O. F. Müller, 1774)									4
<i>Viviparus acerosus</i> (Bourguignat, 1862)							18		
Összfajszám	7	7	20	18	17	2	24	3	15
Összegyedszám	8	17	686	171	372	35	218	13	74

1. Bába-Kondorossy – 1992. 08. 26. – Xantium és Urtica, 200 m-re a folyótól, mocsár
2. Bába-Kondorossy – 1992. 08. 28. – Fraxino pannonicae-Ulmaetum
3. Sárkány-Kiss-Váncsa – 2000. 07. 20–26. – Táborerdő melletti mentett oldali keményfaliget
4. Sárkány-Kiss-Váncsa – 2000. 07. 20–26. – Hullámtéri keményfaliget
5. Sárkány-Kiss-Váncsa – 2000. 07. 20–26. – A kisporondi hullámtéri keményfaliget
6. Sárkány-Kiss-Váncsa – 2000. 07. 20–26. – Mentett oldali mocsaras rét
7. Domokos – 2004. 06. 30. – Hullámtéri mocsár parti része
8. Domokos – 2004. 07. 01. – Mentett oldali mocsaras rét
9. Domokos – 2004. 07. 01. – Hullámtéri erdő mocsaras mélyedései

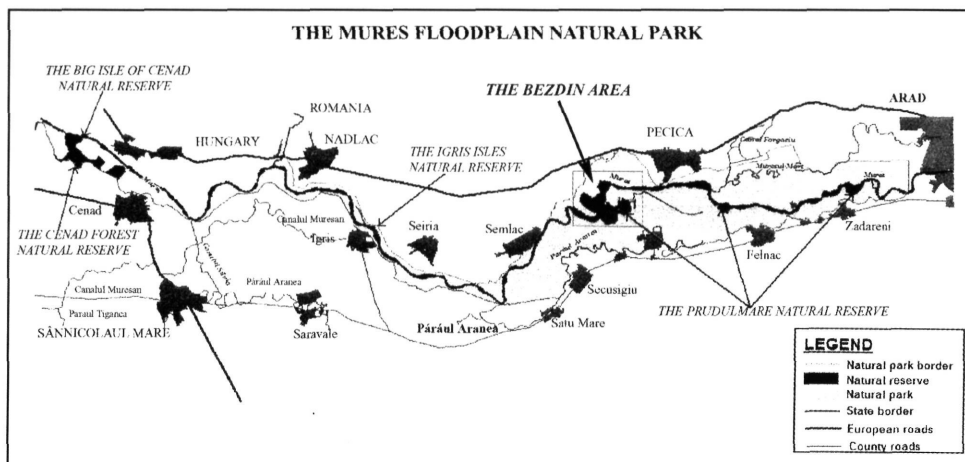
2. táblázat.

A Nagyporondi Természeti Rezervátumban talált malakofauna összehasonlítása a Landori-erdőben Bába-Kondorossy által 1992-ben gyűjtött malakofaunával.
The comparison of the malacofauna from the Prundul Mare Natural Reserve with the malacofauna collected by Bába-Kondorossy in 1992 from Landor wood

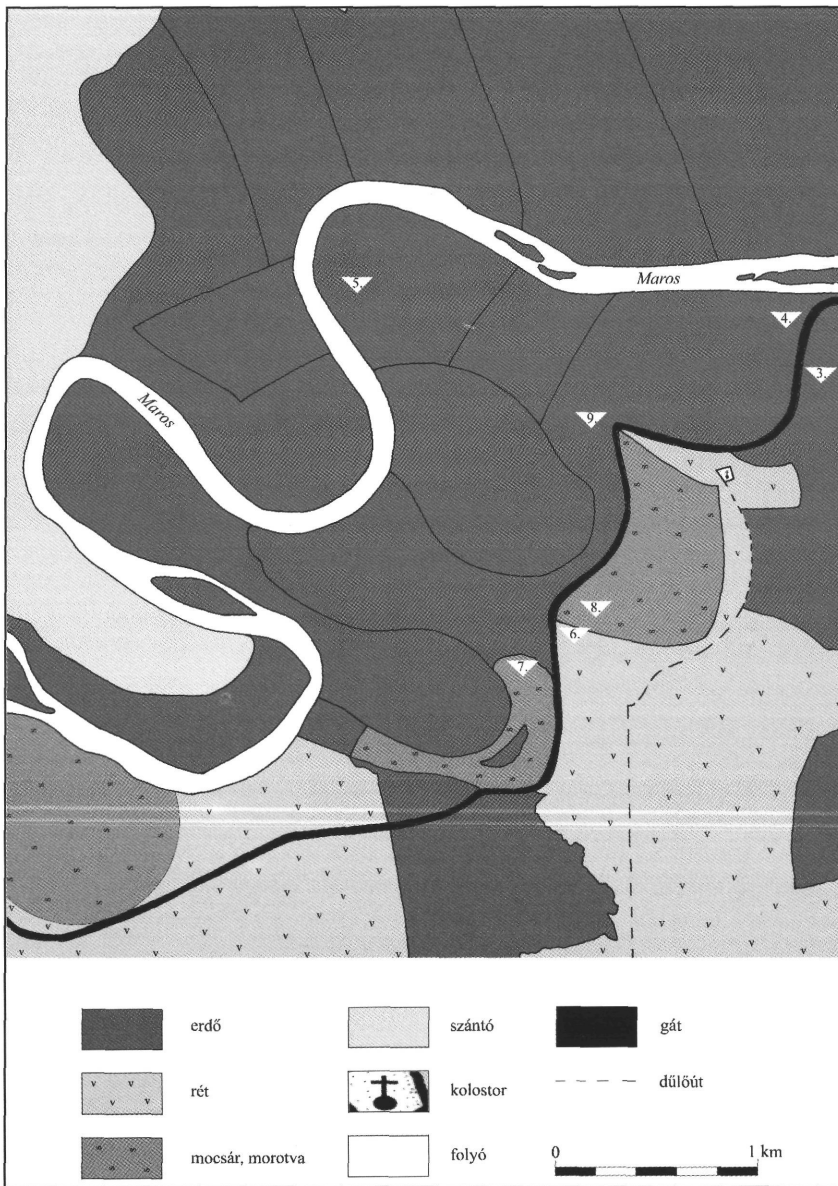
Fajnév	A Bezdini-kolostornál előforduló fajok	A Landori-erdőben előforduló fajok
<i>Acanthinula aculeata</i>	+	-
<i>Aegopinella minor</i>	+	+
<i>Arion silvaticus</i>	-	+
<i>Arion subfuscus</i>	-	+
<i>Balea biplicata</i>	+	-
<i>Bradybaena fruticum</i>	+	+
<i>Carychium minimum</i>	+	+
<i>Carychium tridentatum</i>	+	-
<i>Cepea vindobonensis</i>	+	+
<i>Clausilia pumila</i>	+	-
<i>Cochlicopa lubrica</i>	+	+
<i>Cochlicopa lubricella</i>	+	-
<i>Cochlodina laminata</i>	+	+
<i>Columella edentula</i>	+	-
<i>Discus ruderratus</i>	+	-
<i>Euomphalia strigella</i>	+	+
<i>Helicigona banatica</i>	+	+
<i>Helix lutescens</i>	+	-
<i>Helix pomatia</i>	+	+
<i>Hygromia transsylvanica</i>	+	-
<i>Monacha cartusiana</i>	+	-
<i>Nesovitrea hammonis</i>	-	+
<i>Oxyloma elegans</i>	+	-
<i>Perforatella incarnata</i>	+	-
<i>Perforatella vicina</i>	+	+
<i>Punctum pygmaeum</i>	+	-
<i>Succinea oblonga</i>	+	+
<i>Succinea putris</i>	-	+
<i>Vallonia pulchella</i>	+	+
<i>Vitrea contracta</i>	+	-
<i>Vitrea crystallina</i>	+	-
<i>Vitrea subrimata</i>	+	+
<i>Zenobiella rubiginosa</i>	+	+
<i>Zonitoides nitidus</i>	+	+
Összfajszám	30	19

1. ábra. Az Alsó-marosvölgyi Természeti Park elhelyezkedése Romániában.
The place of the Mureş Floodplain Natural Park in Romania

2. ábra. Az Alsó-marosvölgyi Természeti Park és az itt található, általunk vizsgált bezdini terület térképe.
The map of the Mureş Floodplain Natural Park and the Bezdin area

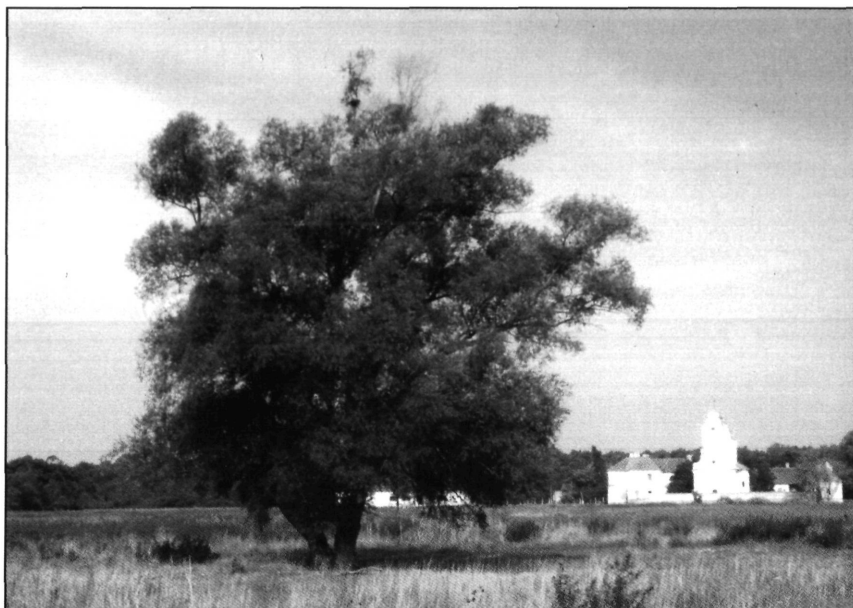

3. ábra. Az Alsó-marosvölgyi Természeti Parkban levő bezdini terület műholdfotó alapján készített térképe. A gyűjtési pontokat a számok jelölik a gyűjtések időrendjét követve.

The closer map of the Mureș Floodplain Natural Park made by satellite photo.
The numbers are representing the sequence of the collection

1. kép. A Maros folyó alsó szakasza a bezdini terület közelében
(Fotó: Margóczi Katalin). The lower part of the Mureș near the Bezdin area

2. kép. A Bezdini-kolostor és a mellette elterülő mocsaras rét
(Fotó: Margóczi Katalin). The Bezdin monastery and the swampy meadow nearby

ÉPÍTÉSTECHNIKAI ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MEGFIGYELÉSEK EGY ALFÖLDI KORA RÉZKORI LELŐHELYEN

– Gyucha Attila – Bácsmegi Gábor – Fogas Ottó – William A. Parkinson –

Bevezetés

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program ásatássorozata 2000-ben kezdődött meg Vésztő-Bikeri (Vésztő 20.) lelőhelyen. A Körös-völgyben a holocén folyamán lezajlott társadalmi-gazdasági változások kutatására létrehozott, hosszú távú kutatási program célja munkájának jelen periódusában az Alföld késő neolitikuma és kora rézkora közötti átmeneti időszak vizsgálata kora rézkori települések szisztematikus, multidiszciplináris jellegű feltárásával.¹

A lelőhely Békés megye északi részén, Vésztő határának nyugati szélén, közvetlenül a körösladányi határvonal mellett, egy egykori Körös-meder északi partján fekszik, 100 x 70 méteres kiterjedésű ovális kiemelkedésen (1. kép). A bikeri telep-től északkeletre mintegy 2 km-re található a vésztő-mágori tell, amelyen kora rézkori telep- és temetőrészletet is feltárt Hegedűs Katalin az 1970-es években.² A lelőhelyet nyugati irányból határoló Dió-éri-csatorna túlsó partján van a Körösladány-Bikeri (Körösladány 14.) lelőhely, melynek ásatását – 2001-ben történt szondázását, majd magnetométeres felmérését követően – 2005-ben kezdtük meg.

A Vésztő-Bikerin 2000-ben nyitott 2. szelvényben azonosított épület (4. és 14. objektum)³ feltárása során 2002–2003-ban annak északi és nyugati falához tartozóan alapárkok részleteit bontottuk ki.⁴ A lelőhelyen 2002-ben elvégzett magnetométeres vizsgálat több olyan szabályos, négyszögletes anomáliát is kimutatott lelőhelyünkön, amelyeket a 4. objektum feltárásának tapasztalatai alapján épületekhez tartozó alapárkokként értelmezhetünk (pl. A1, A13) (2. kép 1–2). Az egyik ilyen anomália a 10 x 10 méteres 2. szelvénytől közvetlenül nyugatra jelentkezett (A3). A 4. objektum részben kibontott északi alapárka és az anomália pozíciójának összevetése alapján kapcsolatot tételeztünk fel az objektumok között.

¹ A Körös Regionális Régészeti Programról és 1998–2005 között végzett tevékenységének előzetes eredményeiről lásd PARKINSON-GYUCHA-YERKES 2002; GYUCHA-PARKINSON-YERKES 2004; PARKINSON-YERKES-GYUCHA 2004; SARRIS et. al 2004; PARKINSON et al. 2004; YERKES et al. 2006.

² HEGEDŰS 1977; HEGEDŰS 1982; HEGEDŰS-MAKKAY 1987.

³ A két objektumról feltárásuk során kiderült, hogy egyazon épülethez tartoztak, így azt a továbbiakban 4. objektumnak nevezzük.

⁴ GYUCHA-PARKINSON-YERKES 2004. 34.

Kérdéseink tisztázása végett 2003-ban egy 8 x 12 méteres, a 2. szelvényhez nyugat felől illeszkedő felületet nyitottunk. Ez lett a bikeri ásatássorozat 9. szelvénye (2. kép 2; 3. kép).

A 9. szelvény feltárásának folyamata

Első lépésként a szántott réteg felső, mintegy 20–25 centiméternyi részét kiscsiga segítségével, 2 x 2 méteres egységenként eltávolítottuk, összegyűjtve a leleteket. A rétegben a leletek – néhány Árpád-kori töredék kivételével kizárólag Tiszapolgári kerámia, állatcsont, patics – eloszlása mindenhol nagyjából egyenletesnek mutatkozott, ez alól csupán a szelvény délnyugati sarka jelentett kivételt, ahol kisebb patics- és kerámiakonzentrációt figyeltünk meg.

Ezután kisszerszámok segítségével, ún. szintkövetéses módszerrel dolgoztunk, továbbra is 2 x 2 méteres egységekben haladva. A követett eljárás lényege – a Hódmezővásárhely-Gorzsan kialakított feltárási technika alapján⁵ –, hogy nemcsak maguk az objektumok, építési és pusztulási szintek kerülnek kibontásra kisszerszámokkal, hanem a telep feltöltődése során képződött valamennyi valós szint. Mindközben minden egyes ásatási egységből 10 liternyi földmintát vettünk a helyszínen megtörtént iszapoláshoz.

A szántott humusz meghagyott legalsó, kb. 5 centiméternyi részét elbontva jutottunk el az első intakt kora rézkori rétegig (4. kép).⁶ Az északi és déli szelvényfalak mentén, a magnetométeres vizsgálatok jelezte alapárkok felett K–Ny-i irányú, szürkés-világossárga színű, környezetétől határozottan elkülönülő sávot figyeltünk meg, amelyet kora rézkori kerámiatöredékek és másodlagos helyzetű, nem összefüggő, égett paticsdarabok kísértek.

A következő szakaszban a munkát a szelvény déli és északi részén, egy-egy 2 x 2 méteres egységben ezen sáv mentén folytattuk. Lefelé haladva az említett szürkés-világossárga objektum jól követhetően kiszélesedett. Egy rövid szakaszon átvágva azt, megbizonyosodtunk arról, hogy át nem égett, omladékkal körülvett, lemosódott, álló falmaradványt találtunk. Mindkét oldalán követhető szintet keresve jutottunk el a belső oldalon épületünk – az ásatássorozat 15. objektuma – padlószintjéig, illetve a külső oldalon az ehhez a fázishoz tartozó járósintig. Ezt követően a szelvény teljes területén elvégeztük a padlószint, a külső járósint kibontását, illetőleg a falomladék elbontását (5–6. kép). A padló és a külső járósint mindenhol alig lejárta, nehezen követhető volt. A padlón, a ház használatához követhetően nem találtunk leleteket (7–8. kép).

⁵ A módszerről részletesebben lásd HORVÁTH 1994.

⁶ A rajzokon az abszolút koordináták és mélységadatok mellett az egyes ásatási egységek feltárás során kapott sorszámát is feltüntetésre került (pl. EU 9-26 = a 9. szelvény 26. egysége).

Az omladék a sarkoknál – a magnetométeres vizsgálat eredményéhez képest váratlanul – nem 90 fokban tört meg, hanem íveltnek bizonyult. A szelvény legkeletibb, a 2. szelvénnel szomszédos utolsó 2 méterén magassága mind az északi, mind a déli oldalon fokozatosan csökkent, az északi oldalon pedig nehezen követhetővé vált.

Több, a padló- és a külső járósínt fölötti rétegben megfigyelt objektumot bontottunk ki ebben a fázisban, melyek bizonyosan a kora rézkori telepnek – a házhoz viszonyítva – későbbi időszakára keltezhetőek. Két gödör (100., 128. objektum) a szelvény nyugati részén, illetve északnyugati sarkában vágta a falat, egy pedig a szelvény déli falánál a külső járósíntbe mélyedt (98. objektum). Recens objektumot találtunk az északkeleti részen, a házpadlóba mélyülően (90. objektum).

A falmaradvány feltárására koncentráltunk a munka következő szakaszában. Az omladék elbontása folyamán a belső oldal mentén mindenhol relatívan nagy mennyiségű, másodlagos helyzetű, átégett paticst találtunk, a laza szerkezetű omladékon belül pedig mindenhol megfigyeltük a szilárd, függőleges, 10–30 cm-es magasságban megmaradt, 30–50 cm széles in situ falat. Több ponton, megszakítva az egykori falat, oszlophelyekre leltünk (7–9. kép).

Ezt követően elbontottuk a falmaradványokat, melyekből kora rézkori kerámia és átégett, másodlagos helyzetű paticsdarabok kerültek elő. A falak alatt – gyakorlatilag pontosan a magnetométeres felmérés eredményének megfelelően – megtaláltuk az alapárkokat (10–12. kép). A betöltésben változó mennyiségű, kizárólag kora rézkori leletanyag volt. A feltárás során több, tölcésesen szűkülő cölöplyuk nyomát dokumentáltuk a betöltésben, illetve néhány esetben csekély mértékben az árok aljába mélyülően (13. kép 1–2). A déli fal nyugati szélén a külső falba mélyedően szintén oszlophelyet találtunk. Több alkalommal megfigyeltük, hogy az alapárkokban, az egykori cölöpök közvetlen környezetében jóval nagyobb mennyiségben, koncentráltan fordultak elő nagyobb méretű, átégett paticsdarabok. A rövidebb, azaz a nyugati oldalon sekély, téglalap alapú, alacsony padkakkal elválasztott, egymást szabályosan követő mélyedéseket találtunk (14. kép 1; 15. kép). A padkák felett a belső oldalfal kissé kiszélesedett. A szelvény északnyugati részén a szelvényfal és az alapárok közötti területen egy, a házhoz képest korábbi árokrészt bontottunk ki (127. objektum).

A feltárás záróakkordjaként egy 2 x 2 méteres szelvényt nyitottunk a padlószintről indulóan a ház északi részén, egyrészt, hogy képet kapjunk a lelőhely ezen részének további stratigráfiájáról, másrészt, hogy az ezen a területen korábban sejtett esetleges válaszfalra utaló megfigyeléseinket tisztázzuk. Válaszfalra utaló nyomot végül nem találtunk, viszont az egység délkeleti sarkában egy, a házzal egykorú vagy annál későbbi objektum részletét (149. objektum), északkeleti sarkában pedig egy idősebb gödröt tártunk fel (150. objektum) (16. kép).

A 4. és 15. objektum viszonya

A legfontosabb megválaszolandó kérdések közé tartozik a 4. és 15. objektumok közötti kapcsolat tisztázása, illetve relatív időrendjük megállapítása.

Míg munkánk kezdetén – a 2. szelvényben feltárt alapárokészletek, illetve a magnetométeres vizsgálat eredményei alapján – feltételeztük, hogy egy kéthelyiség, leégett hosszúház maradványait találtuk meg a település centrumában, további, a 2. és 9. szelvényben észlelt jelenségek egyéb lehetséges magyarázatok irányába mutattak.

Ezeknek az értelmezéseknek az alapját azon megfigyelés jelenti, miszerint amíg a 4. objektum egyértelműen tűz által pusztult el – vastag, égett falmaradvány borította a padlót, a házbelsőben nagy számban leltünk használati tárgyakat –, addig a 15. objektum nem égett le, valamint egyetlen leletet sem találtunk a ház használatához köthetően; mindez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a két objektum pusztulása semmiképpen nem egyidőben történt meg.

A fentebb említett probléma megoldásában a két objektum falszerkezete, illetve alapárkai között megfigyelt különbségek nyújtottak segítséget. A 4. objektum – a padlót borító átégett faldarabok vizsgálata alapján – egyértelműen paticsfalú építmény volt, míg a 15. objektum esetében az in situ fal szerkezetére és minőségére utaló megfigyeléseink – a tömör, masszív falmaradvány elbontásakor nem tudtuk megfigyelni paticsfal nyomát, legkörültekintőbb vizsgálataink ellenére sem találtunk a nagyobb oszlophelyek között kisebb cölöplyukakra, azaz sövényfalra utaló jeleket, valamint a falbelsőből leleteket, gyakran nagyméretű kerámia-töredékeket bontottunk ki – arra engednek következtetni, hogy az épület más technikával készülhetett, valószínűleg vertfalú lehetett. További fontos eltérések mutatkoztak az alapárkok méretei között is: a 15. objektum déli alapárkának indulási szélessége annak legkeletibb, 2. szelvénybe eső részén 60 cm volt, ami a délkeleti sarkot követően, immáron a 4. objektumhoz tartozóan hirtelen jelentősen lecsökkent, körülbelül 30 cm-re szűkült össze.

A fentiekből arra következtethetünk, hogy a két épület semmiképpen nem tartozhatott egyazon hosszúházhoz, hanem – a 2. pontban összefoglaltaknak megfelelően – két egymást követően emelt ház állt a területen.

Az objektumok relatív időrendjének megállapításához a padlószintek felett megfigyelt jelenségek nyújtottak segítséget. A 15. objektumot egy planírozási réteg fedi, míg a 4. objektum esetében nem figyeltünk meg hasonlót, a szétterült falomladékot közvetlenül a padlószint felett, a szántott réteg alatt találtuk meg. Mindez azt látszik megerősíteni, hogy a 4. objektum a fiatalabb, a 15. objektum korábban volt használatban. Erre utal az is, hogy a 98., egyértelműen a 15. objektumot és környezetét fedő planírozáshoz tartozó – mára elszántott – szintből mélyített objektumban egy hasonló csont nyílhegyet találtunk (28. kép 3), mint amilyenre nagy

számban bukkantunk egészen kis területre koncentrálódva a 4. objektum padlóján, illetve falomladékában.⁷

A 15. objektumra vonatkozó megfigyelések összefoglalása. Szerkezeti rekonstrukció

A 9. szelvény területére esett a ház nagyobb része, keleti oldala a 2. szelvénybe 4 méter hosszan nyúlik át. A 2. szelvényre eső részen a házbelsőben csak a padlószint feletti planírozásig fejeződött be a bontás, míg az alapárkok teljesen feltárássra kerültek (10. kép).

A 14,40 x 6,40 méteres, pontosan a fő égtájakhoz tájolt ház az egykori felszínre épült. Építését megelőzően a területet elplanírozták, kiegyenlítve a felszín egyenetlenségeit, elbontva vagy feltöltve a megelőző fázis objektumait (6. kép; 14. kép 2). A falszerkezethez alapárkot mélyítettek, amely U átmetszetű volt, oldalfalai kissé lejtettek, szélességük indulásuknál 55–70 cm, az aljnál 30–40 cm volt. Relatív – a padlószinttől, illetve a hozzá tartozó külső járószinttől számított – mélységük 40–70 cm között változott, jellemzően 55–65 cm volt (10–13. kép; 14. kép 2; 15. kép). Ebbe helyezték a feltárással több ponton megfigyelt nagyobb oszlopokat, melyek közvetlen környezetét külön bedöngölték. Az oszlophelyek körül másodlagos helyzetben megfigyelt paticsok alapján felvetődött annak lehetősége, hogy azokat esetlegesen a cölöpök tartásának megerősítésére, szándékosan helyezték oda.⁸ Az oszlopközüket faszaluba döngölt agyagfállal hidálhatták át, így szerkezetét feltevésünk szerint vertfalként határozhatjuk meg.⁹ A tetőszerkezet rekonstrukciója a házon belüli oszlophelyek hiányában nem lehetséges, valószínűleg sátortető fedette az épületet. Válaszfalra utaló jelenséget nem tudunk megfigyelni.

Bejárat egyértelmű nyomát nem találtuk, a falárok folyamatossága sehol sem szakadt meg. A nyugati, rövidebb falhoz tartozó árok fentiekben ismertetett szerkezete elképzelhető, hogy valamiképpen a bejáratlall lehet összefüggésben, bár ennek hiteles interpretációját jelenleg nem tudjuk megadni (14. kép 1; 15. kép).

A padlószint a teljes házbelsőben igen vékony, alig lejárt, nehezen követhető volt, amit feltehetően úgy értelmezhetünk, hogy hasított fával, gyékénnyel, esetleg állatbőrökkel borították azt. Tűzhely, kemence nyomát nem figyeltük meg.

A ház nem égett le, felhagyásakor a használati tárgyakat kipakolták. Ezzel magyarázható, hogy a padlón egyetlen tárgyat sem találtunk. A nyugati, északi és déli fal a használat lezárulását követően még egy ideig állhatott, ekkor keletkezhetett az in situ falrészek mentén mindenhol dokumentált laza, lemosódott omladék (5–6. kép). A délnyugati saroknál megfigyelt cölöplyuk (112. objektum), illetve az

⁷ GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004. 51, 6. kép.

⁸ Hasonló jelenséget figyeltek meg Parác/Parța több neolitikus házában is (LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001. 365, 372).

⁹ A vertfalak építésének módszeréről lásd SABJÁN–BUZÁS 2005. 79–90.

álló fal részlete szerkezeti megújításra utalhat, mivel az alapárok vonalát nem követi a kibontott falszakasz. A cölöplyukak tölcésesen szűkülő formája az oszlopok eltávolítása során jöhetett létre; ezeket a cölöpöket a későbbiekben még felhasználhatták, talán éppen a 4. objektum építése alkalmával.

A falak még kis magasságban állhattak, amikor a 4. objektum leégett; erre mutatnak a falcsonton megfigyelt átégett paticsdarabok, az ide is áterjedő tűz nyomai. A területet a későbbiekben feltöltötték.

A 9. szelvény egyéb objektumai és az épülethez viszonyított időrendjük

150. objektum: Mélysége (az altalaj szintjétől): 62 cm /84.88/. Mérete: 126 x 113 cm. Ovális alapú, falai lejtősek, alja egyenes. Indulását a padlószintről indított 2 x 2 méteres egység ÉK-i sarkában, csak a sárga altalajból tudtuk megfigyelni, mintegy 50 cm-rel a ház padlósintje alatt. A gödörben a lelőhely egyéb objektumaitól teljesen eltérő szürke, nagyon kemény betöltést, egyértelműen kizárólag az őshumuszhoz meghatározott réteg földjét találtuk, ami azt jelzi, hogy ezt az objektumot még közvetlenül az őshumusz szintjéről ásták le, feltöltődése még azelőtt befejeződött, hogy az első kultúrréteg – a házpadló alatti réteg – kialakult volna; azaz minden kétséget kizáróan ez szelvényünk és a lelőhely eddig feltárt legkorábbi objektuma. A betöltésben egy halcsontváz mellett kagylót, további állatcsontokat és kevés paticsot találtunk. Kerámia egyáltalán nem került elő, így jelenleg nehéz a gödör koráról bármit is mondanunk; valószínűnek tartjuk azonban, hogy – mivel korábbi korszak leletei sem a terepbejárások, sem feltárásaink során nem kerültek elő lelőhelyünkön – a kora rézkori településhez tartozik (16. kép).

127. objektum: Mélysége (a külső járósinttől): 37 cm /85.53/. A szelvény északnyugati részén, a falárok külső oldalában érzékeltük. A keskeny, árokszerű objektumot a szelvényfalig bontottuk ki, észak felé bizonyosan folytatódik. A falárok belső, déli falában nem találtuk nyomát. Megfigyelésünk szerint ebben az esetben az alapárok metszete az objektumot, tehát az objektum idősebb, mint épületünk. Ezt erősíti meg, hogy az északi szelvényfalban a házhoz tartozó külső járósint felett nem volt nyoma. Betöltésében tiszapolgári kerámia és állatcsont volt (10. kép; 17. kép 1).

149. objektum: Mélysége (a padlósinttől): 45 cm /85.53/. A padlószintről mélyített 2 x 2 méteres felület DK-i sarkában egy kisebb gödör részlete került elő, mely a padlószintről vagy az azt felülrétegző planírozáshoz tartozott szintről indulhatott, tehát a házzal egykorú vagy még valószínűbben későbbi. Az objektum az altalajba minimális mértékben (3 cm) hatolt le. Mind ez, mind a gödör feltételezhető mérete kizárja annak lehetőségét, hogy ez a ház válaszfalához tartozott cölöplyuk lett volna. Déli és keleti irányban folytatódik az objektum. Betöltésében tiszapolgári kerámia volt (16. kép; 17. kép 2).

100. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 38 cm /85.64/. Mérete: 170 x 150 cm. Nagyjából kerek alapú, fala kissé lejt, alja egyenes. A gödröt a ház padlószintje feletti planírozásban érzékeltük, minden bizonnyal az ahhoz tartozó szintből indult. Kiásása alkalmával a ház nyugati falának maradványát elmentszették, az objektum tehát feltétlenül a település ezen épületnél fiatalabb fázisát képviseli. Betöltésében tiszapolgári kerámia és állatcsont került elő (5. kép; 8. kép; 17. kép 3).

98. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 56 cm /85.53/. A szelvény délnyugati részén, a déli szelvényfalnál, a külső járószintbe mélyülően kis gödör részlete került elő. A gödör a szántott réteg aljáról – vagyis a planírozás megmaradt részének tetejéről – indult, tehát a háznál későbbi fázist képvisel. Az objektumból nagyon kevés tiszapolgári edénytöredék, állatcsont, valamint egy csontból vagy agancsból készült, levélalakú nyílhegy került elő (28. kép 3). Dél felé a feltáratlan részben folytatódik az objektum (5. kép; 18. kép 1).

128. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 66 cm /85.32/. Átmérője: 200 cm. Kerek alapú, fala lejtős, alja egyenes. Az északi részen kívül – amely ugyan kis mértékben, de bemélyed a szelvényfal alá, a feltáratlan területre – minden irányban tisztázott a kiterjedése. Az objektummal elmentszették a házfal ÉNy-i sarkát, azaz fiatalabb, mint az épület. A lelőhelyen teljesen szokatlan fekete, humuszos betöltésből rendkívül nagy mennyiségben került elő tiszapolgári kerámia. A kerámialeletek mellett kisebb mennyiségben állatcsont és patics is volt a betöltésben (10. kép; 17. kép 1).

90. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 39 cm /85.85/. Mérete: 90 x 59 cm. Ovális alapú, lejtős oldalú, alja egyenes. A szelvény északkeleti részén, az épület padlójába mélyülően, rendkívül sötét, humuszos betöltésben recens állatvázat bontottunk ki. A keltezést megerősítette a koponyánál talált két vaskarika is (5. kép; 8. kép; 10. kép).

A 9. szelvény feltárása során előkerült leletanyag

Mint azt a fentiekben már említettük, a ház padlóján nem találtunk leleteket. A szelvény területén feltárt gödrökből, az alapozási árkokból, illetve a planírozási rétegekből egyaránt hasonló karakterű, kora rézkori, Tiszapolgári-jellegű kerámiaanyag, illetve állatcsont, pattintott kövek, őrlőkötőredek, patics, csonteszközök és egy deformált, árkolt díszű, rézből készült lemezgyűrű került felszínre (28. kép 1–2).

A restaurálás során megbizonyosodtunk arról, hogy a megfigyelt jelenségek alapján vártnak megfelelően meglehetősen inkoherens a keramikus anyag, azaz csak nagyon kis számban találtunk összeillő töredékeket. A leggyakoribb edényformák a különböző táltípusok (19. kép 1–4; 20. kép 1–4; 21. kép 1). Gyakoriak a különféle

méretű virágcserep alakú edények (21. kép 2–4), csészék, poharak (22. kép 1–3; 23. kép 1–2), hengeres nyakú, gömbös testű edények (23. kép 3), csőtalpas, talpgyűrűs edények, fedők (24. kép; 25. kép 1–3). Különleges, egyedi darab egy nagyméretű merice töredéke kettős, kakastaréjszerű, bevagdalt, áttört fogóval (26. kép). Majd minden felsorolt edénytípusnak megtaláljuk a formai előzményeit az Alföld késő neolitikus kultúráinak emlékanyagában. A díszítmények között a különböző formájú és méretű bütykök mellett feltűnő a pontozott és különösképpen a karcolt motívumok – lelőhelyünkre egyébként általánosan jellemző – viszonylagosan alacsony számaránya.

A kétségkívül legérdekesebb, jelen dolgozat keretei között részletesebben tárgyalandó kerámia egy sínformájú talpakon álló, alacsony tálszerű típus, melynek belső falát sűrű bevagdalások kísérik (27. kép). A lelettípushoz tartozó töredékek a 9. szelvényben leginkább annak Ny-i részén kerültek elő, de a lelőhely teljes területén – igaz, nem túl nagy számban – általánosan előfordultak. Jellemzők a tálbelsőben gyakran előforduló, a falat belülről kísérő plasztikus girlandmotívumok. A kerámiaforma analógiái a Tiszai-kultúra emlékanyagában többfajta változatban megtalálhatóak. Az egyik variáció a nagyméretű, négyszögletes oldalú „agyagládának” azon fajtája, mely hasonló sinszerű talpazattal bír.¹⁰ A laposabb, kisebb méretű, szintén sínforma talpakon álló, tálszerű változat ritkábban fordul elő, és funkciója bizonyosan eltérő volt. A Vésztő-Bikerin előkerült darab legjobb párhuzama is ez utóbbi típusba sorolható. A vésztő-mágori tell átátása során került elő egy analóg tárgy a 4. szinthez tartozó, kultikus leletgyűttest tartalmazó házból.¹¹ Az oltárként értelmezett darab a bikeri rekonstruált töredékhez hasonlóan három sinszerű talpon áll, és tálrészének egyik oldala karcolt díszítéssel van ellátva. A tárgy típus funkciója – eredeti kontextus hiányában – lelőhelyünkön, illetve kora rézkori összefüggésben kérdéses.

A lelőhely története a 9. szelvényben folytatott feltárások tükrében

A 9. szelvényben végzett feltárás alapján a lelőhely – legalábbis ezen területének – történetét a következőképpen foglalhatjuk össze (18. kép 2).

A lelőhely legkorábbi megtelepedési fázisát az őshumusz szintjéről induló 150. objektum reprezentálja. Bár keramikus anyag nem került elő ebből a gödörből, és jelenleg egyéb, kronológiai támpontként szolgáló adat sem áll rendelkezésünkre, a lelőhelynek a rézkort megelőző lakottságára utaló leletanyag hiányában az objektumot a Tiszapolgári-időszakra keltezzük.

Az őshumusz felett közvetlenül egy 20–30 cm vastagságú, leletanyagban nem túlságosan gazdag, kora rézkori telepréteget különítettünk el. Ezt egy olyan planí-

¹⁰ BANNER 1931.

¹¹ HEGEDŰS-MAKKAY 1987. 99.

rozási rétegnek tartjuk, amelyet részben vagy egészében házunk megépítésének előkészítéséhez, a felszín egyenetlenségeinek megszüntetéséhez köthetünk. Az épület létesítését közvetlenül megelőző fázishoz tartozik a 127. objektum, illetve a település ezen időszakához köthető az alapárkokból előkerült leletanyag is, ami – az összességében nagy mennyiségű átégett patics alapján – a telepen ebben a periódusban folyó intenzív építési tevékenységre utal. Ezt a kultúrréteget zárja le a 15. objektum padlószintje.

A ház felhagyását követően újból elplanírozzák a területet; ennek a leletanyagban rendkívül gazdag planírozási rétegnek a vastagsága 20–30 cm között változik a szelvény területén. Ehhez a réteghez – melynek zárószintjét nem ismerjük, mivel azt a szántással elpusztították – több objektum is tartozik (98., 100., 149. objektum).

A lelőhely további történetére vonatkozóan ettől a ponttól kezdődően biztos, hiteles adataink nincsenek, mivel az erózió, illetve a terület intenzív szántóföldi művelése az ezekről tanúskodó – a szántott rétegből, illetve a felszínről előkerült nagy mennyiségű leletanyag alapján –, minden bizonnyal az intakt rétegekhez hasonlóan intenzív lelőhelyhasználatra utaló rétegeket teljesen tönkretette.

A 9. szelvény északnyugati sarkában kibontott, a ház sarkát metsző 128. objektum véleményünk szerint a kora rézkori település késői, megkockáztathatjuk legkésőbbi fázisát reprezentálja. Bár a házunk feletti planírozás zárószintjét nem ismerjük, biztosan állítható, hogy ez az objektum nem onnan indult. Az említett gödörkhöz, illetve a planírozási réteghez képest is teljesen más minőségű humuszos, fekete betöltés alapján egy olyan periódus feltételezhető a bikeri kora rézkori település életében, amikor hosszabb ideig nem lakták azt, és amely időszakban humuszképződési folyamat indulhatott meg a területen. Erre a hiátusra, illetve az azt követő újbóli megtelepedésre utal a gödörnek a lelőhely egyéb objektumaitól idegen betöltése.

A vésztői ház analógiái

Az Alföldről az első alapárkos házak a középső neolitikus Szakálhádi-kultúrából ismertek. A vonaldíszes körben – mind az AVK, mind a DVK lelőhelyeken – eddig csak oszlopszerkezetes házakat tártak fel.¹²

A csanytelek-újhalastói Szakálhádi telepen Hegedűs K. és Galántha M. tárt fel 4 alapárkos házat,¹³ míg Tápé-Lebő-Felsőhalmon Horváth F. egy alapárkos, tapasztott padló nélküli ház részletét találta meg.¹⁴ Battonya-Parázs-tanyán is előkerült

¹² Pl. Krasznokvajda (LOSITS 1980); Tiszalúc-Sarkadpuszta (ORAVECZ 1998); Füzesabony-Gubakút (DOMBORÓCZKY 2001a; uő. 2001b); Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő (BELÉNYESY-MARTON-OROSS 2002).

¹³ HEGEDŰS 1985. 7–8, Fig. 3.

¹⁴ HORVÁTH 1988. 24, 3. kép.

egy hasonló konstrukció,¹⁵ a közeli Battonya-Vidparton azonban cölöpszerkezetes házat bontottak ki.¹⁶

A Tiszai-kultúra korai fázisában is folytatódik az alapárkos háztípus építése, használata.¹⁷ Öcsöd-Kováshalmon Raczky P. mélyebb alapárokkal rendelkező házat tárt fel,¹⁸ Vésztő-Mágoron ellenben sekélyebb alapárkot mélyítették a vert falnak, melynek két oldalán hasított gerenda nyomait figyelte meg az ásató.¹⁹ A Tiszántúl területén a késő neolitikus kultúrák megismert házai a korszak végső fázisában kivétel nélkül oszlopszerkezetesek.²⁰

A Bánáti-kultúra teltelepén, a Temesvár környéki Parác/Parťan a Vinča B korú IIA-IIB fázis házai között fordultak elő alapárkos szerkezetűek; a Vinča C korszakban már nem emelnek ilyen konstrukciókat a településen.²¹ A Vinča-kultúra lelőhelyein gyakori jelenségek az alapárkos házak. A dél-bánáti OpoVo 4700–4500 BC közé keltezett telepén,²² a Belgrád környéki Banjica,²³ illetve a Morava völgyében fekvő Divostin²⁴ és Selevac²⁵ hasonló korú rétegeiben egyaránt több épülethez tartozóan bontottak ki alapárokrészleteket. Selevacon az 5. ház keleti irányban való meghosszabbításával alakították ki a 4. házat.²⁶ Az árkok mélysége minden említett lelőhelyen hasonló a vésztői ház alapárkaiéhoz, a jobbára paticsfalú épületek méreteikben változatos képet mutatnak, rendszerint többosztatúak, kemencékkel ellátottak.

Ami a dunántúli és szlovákiai területek késő neolitikumát illeti, a Lengyeli-kultúrából több alapárkos konstrukciót ismerünk. Svodinban a korábbi, 1. és 2. építési horizonthoz tartozó házak oszlopszerkezetesek, míg a 3. és 4. építési horizont épületei alapárkosak.²⁷ Bakonyszűcsön a korai Lengyeli-kultúrához kötött alapozási árokészletet tártak fel,²⁸ Zengővárkonyban azonban oszlopszerkezetek nyomaira találtak.²⁹

A Tiszapolgári-kultúra telepeinek kutatása a hazai ősrégészet egyik legelhamyagoltabb területe. A kultúra házaira vonatkozó, dolgozatunk szempontjából lé-

¹⁵ SZÉNÁSZKY 1988. 6.

¹⁶ SZÉNÁSZKY 1979. 67.

¹⁷ HORVÁTH 1988. 29–30.

¹⁸ RACZKY 1985. 105; RACZKY 1987. 72.

¹⁹ HEGEDŰS 1982. 184; HEGEDŰS–MAKKAY 1987. 96.

²⁰ Pl. Hódmezővásárhely-Gorzsa (HORVÁTH 1987. 40; uő. 1988. 31); Berettyóújfalu-Herpály (KALICZ–RACZKY 1986. 86; KALICZ–RACZKY 1987. 113); Polgár-Csöszhalom-dűlő (RACZKY et al. 1999. 158–159, 166).

²¹ LAZAROVICI–DRAŠOVEAN–MAXIM 2001.

²² TRINGHAM et al. 1992. 356–366, Fig. 9.

²³ TODOROVIĆ–CERMANOVIĆ 1961.

²⁴ BOGDANOVIĆ 1988.

²⁵ TRINGHAM–STEVANOVIĆ 1990.

²⁶ TRINGHAM–STEVANOVIĆ 1990. 118–119.

²⁷ NEMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1986. 142.

²⁸ REGENYE 1994.

²⁹ DOMBAY 1960. 25.

nyegesebb adatok gyakorlatilag néhány sorban összefoglalhatóak. Kenderes-Kulison és Kenderes-Telekhalmon bizonyosan oszlopszerkezetes házak álltak,³⁰ míg Bélme-gyer-Mondoki dombon,³¹ Vésztő-Mágoron³² és Tiszaföldváron³³ a szintén felszíni építmények szerkezetére utaló egyértelmű nyomokat nem, csupán a kidőlt paticsfa-lakat találták meg az ásatók; utóbbiakat talpgerendás sövényfalú épületként inter-pretálták.³⁴ Szlovákiában Tibaván³⁵ és Lucskán³⁶ tártak fel oszlopszerkezetes háza-kat, utóbbi lelőhely épületei – melyek közül egy félig földbe mélyített konstrukció-ról is beszámoltak – azonban javarészt még a prototiszapolgári fázishoz köthetők. A legnagyobb számban Romániából ismertek Tiszapolgári-épületek. Néhány, Magyar-oroszról ismeretlen, félig földbe mélyített konstrukció mellett – melyek funkciója többnyire kérdéses – javarészt felszíni, oszlopszerkezetes házakról számoltak be.³⁷ Alapárkos épület ezideig csupán a délnyugat-romániai Parác/Parța Tiszapolgári ré-tegeből került felszínre.³⁸ A szerbiai Feketető/Crna Barán – ahol akárcsak Vésztő-Mágoron és Parác/Parța, egy tell késő neolitikus rétegeit fedik a Tiszapolgári te-lepjelenségek – szintúgy egy alapozási árokkal épített házat találtak.³⁹

Alapárkos házakat a korai rézkorból a Dunántúlon, főként a Lengyeli-kultúra III. fázisából ismerünk. Mosonszentmiklós-Pál major területén 6 nagyméretű alap-árkos épületet tárt fel Figler A., ebből 4 kéthelyiséges, 2 egyhelyiséges volt.⁴⁰ A kéthelyiséges házak között akadt olyan is, amelyiknél meg lehetett figyelni a tetőt tartó oszlopok helyét. Az egyik kéthelyiséges ház esetén pedig a kisebb helyiség ol-dalfalainak alapozási árka szélesebb volt, mint a nagyobb helyiségé. Ebben az eset-ben az emeletes konstrukciót sem tartja kizártnak az ásató.⁴¹ Börcs-Paphomok dűlő-ben szintén alapárkos, késő Lengyeli-építményeket tárt föl Figler A., melyek közül az egyik apszisos záródású, 9 x 18 méteres nagyságú volt.⁴² Veszprém-Felszabadu-lás úton ugyancsak apszisos változat került elő.⁴³ Egyebek mellett Abda-Hármasok lelőhelyről⁴⁴ és Ravazdról⁴⁵ is hasonló korú alapárkos épületekről tudunk. Szombat-hely határában két, 19 x 8,2, illetve 22 x 8,5 méter nagyságú alapárkos házat talál-

³⁰ BOGNÁR-KUTZIÁN 1972. 51–52, 165–166.

³¹ GOLDMAN 1977. 222.

³² HEGEDŰS–MAKKAY 1987. 91.

³³ SIKLÓDI 1983. 11.

³⁴ SIKLÓDI 1982–1983. 25.

³⁵ ŠIŠKA 1964. 295.

³⁶ ŠIŠKA 1968. 130–133, 135, Abb. 31, 136, Abb. 32.

³⁷ LAZAROVICI–LAZAROVICI 2003. 424–425.

³⁸ LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001. 374–375.

³⁹ GARAȘANIN–GARAȘANIN 1951; GARAȘANIN–GARAȘANIN 1957.

⁴⁰ FIGLER 1997b. 20.

⁴¹ Figler András szíves szóbeli közlése.

⁴² FIGLER 1997a. 7–8.

⁴³ RACZKY 1974.

⁴⁴ FIGLER 1994. 6.

⁴⁵ TOMKA–SZŐNYI 2001. 43.

tak, melyeket szintén a Lengyeli-kultúra III. fázisára kelteztek az ásatók.⁴⁶ A szlovákiai Branč lelőhelyen szintén feltártak egy hasonló korú, alapárkos, kétosztatú házat.⁴⁷ A felsorolt épületek között vannak mind egy-, mind kétosztatúak, a tetőszerkezetre utaló belső oszlopsorral vagy anélkül. A középső rézkor folyamán mind a Dunántúlon, mind a szomszédos szlovákiai és ausztriai területek településein jellemzőek maradnak az alapárkos, nagy méretű épületek.⁴⁸ A konstrukció használata – mint azt a Kónyban feltárt 5, alapárossal épített ház bizonyítja – a Dunántúlon a késő rézkorban is folytatódik.⁴⁹ Az Alföldön a Vésztőn feltárt kora rézkori házakat követően sokáig nincs nyoma az alapárkos épületeknek, a túrkeve-terehalmi, illetve tószeg-laposhalmi alapárkos, kora és középső bronzkori építmények már bizonyosan nem kapcsolhatók össze a neolitikus-réz-kori hagyományokkal.⁵⁰

Összefoglalás

A magnetométeres felmérés az ismertetett 15., illetve a 4. objektumon túl több olyan anomáliát is kimutatót Vésztő-Bikerin, amelyek arra utalnak, hogy az egykori település ismert házai kivétel nélkül alapárkosak voltak. Oszlopszerkezetes épületre utaló nyomot nem találtunk. A megismert épületek mind szerkezetükben, mind méreteikben gyökeresen eltérnek az Alföld területén eddig – leginkább részben – feltárt Tiszapolgári-korú házaktól. A vésztői házak semmiképpen nem értelmezhetőek rövid idejű használatra szánt konstrukciókként, a masszív, a tetőszerkezet súlyát viselni képes felmenő falak arra utalnak, hogy az épületeket hosszú, akár több generáción keresztülélvélő használatra szánták. Mindez gyökeresen ellentmond a korábbi, akár tradicionálisnak is nevezhető elméleteknek, amelyek az Alföld kora rézkora folyamán kizárólag átmeneti, avagy csak rövid ideig használt településekkel számoltak.

A vésztői épület legjobb méretbeli és/vagy szerkezetbeli párhuzamait a Lengyeli-kultúra III. fázisának, a Vinča-kultúra C-D periódusának, illetve a Bánát kora rézkorának alapárkos házai között találjuk meg. A Lengyeli-kultúrában – melynek kései elemei szintén kimutathatók a Tiszapolgári-kultúra emlékanyagában – a korai fázistól használják az alapárkos konstrukciót. Figyelemre méltó jelenség, hogy a földrajzilag a Lengyeli-kultúrához közelebb eső Kenderesen, illetve a szlovákiai területeken eddig csak oszlopszerkezetes házakat figyeltek meg mind a Tiszapolgári-kultúra idejéből, mind pedig a prototiszapolgári fázisból. Elgondolkodtató az is, hogy a genetikus elődnek tekintett kulturális egységek területén, a Herpályi-

⁴⁶ ILON-FARKAS 2001.

⁴⁷ VLADÁR-LICHARDUS 1968. 291-292, 295, Abb. 46-47.

⁴⁸ PI. EGRY 2001; NÉMETH 1994; VIRÁG 2003; VLADÁR-LICHARDUS 1968; PAVÚK-BÁTORA 1995; RUTTKAY 1995.

⁴⁹ SZÓNYI-TOMKA-TAKÁCS 2001. 38.

⁵⁰ CSÁNYI-TÁRNOKI 1992. 162-163, Abb. 114-115; CSÁNYI-TÁRNOKI 1997. 28; STANCIK 1980. 67.

kultúra teljes időszaka alatt és a Tiszai-kultúra klasszikus és kései fázisában eddigi adataink szerint kizárólag oszlopszerkezetes házakat építettek. Ugyanakkor a Vész-tő-Bikerin megfigyelt építési technika, mind az alapárok használata, mind a vertfal alkalmazása szempontjából a vész-tő-mágori tell említett kora Tiszai házával mutat rokonságot, bár kétségtelen, hogy mivel a tell nem érte meg a kései Tiszai-korszakot, közvetlen kapcsolatról nemigen beszélhetünk. A Vinča-kultúra említett, a vész-tőinél kissé korábbi időszakra keltezhető, illetőleg a szerbiai és romániai Bánát Tiszapolgári korú alapárkos épületei csupán az alapárkok meglétében és részben méretükben hasonlóak a Bikeriben feltárthoz, egyéb jellemzőikben általában eltérőek, így a direkt kapcsolat sugalmazása – különösen a Tiszapolgári-kultúra déli kapcsolatainak további vizsgálata nélkül – feltétlenül hibás, legalábbis elietett lépés lenne.

A bikeri kora rézkori ház több kérdést is felvet, amelyek közül ez alkalommal a következőket emelnénk ki:

1. Felmerül a kérdés, hogy Vész-tő-Bikerin miért tértek át a kora rézkor kezdetén a közvetlenül megelőző időszakhoz képest eltérő konstrukció építésére.

2. Kérdéses, hogy az alapárkok használata csupán erre a településre jellemző egyedi jelenség, bizonyos geográfiai határok között érvényesülő lokális sajátosság avagy kronológiai jelentőséggel (is) bír.

3. A vész-tő-bikeri házak méreteihez kapcsolódóan, a késő neolitikus és kora rézkori alföldi épületek eltérő nagysága, valamint a település viszonylag korai radiokarbon adatai – 4450–4200 BC – ismeretében vethető fel,⁵¹ hogy esetleg a Tiszapolgári-kultúra korai fázisára jellemző, átmeneti jelenséggé értelmezhetőek ezek az építmények.

4. Mind a Vinča-kultúra településein, illetve Feketető/Crna Barán és Parác/Parťan Tiszapolgári-kontextusban megfigyelt rokon jelenségek, mind a Tiszapolgári-kultúra emlékműanyagának déli eredetű elemei szempontjából fontosnak látszik a Dél-Alföld és a szerbiai és romániai Bánát kora rézkori telepeinek kutatása, a területek közötti kapcsolatok jellegének és mértékének tisztázása érdekében.

5. Végezetül miképpen értékelhető épületeink és a Lengyeli-kultúra házainak hasonlósága.⁵²

A felvetett kérdések tisztázását csak további kutatásoktól remélhetjük.

⁵¹ GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004. 44. 1. táblázat.

⁵² A Körös Regionális Régészeti Programot támogatta: National Science Foundation, USA (NSF-0139122, NSF-0105851, NSF-0097230, NSF-9812677), Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, New York, USA (ICRG, 2001), MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködési program, University of Michigan, University of Cincinnati, Ohio State University, Florida State University, Munkácsy Mihály Múzeum. Nagylelkű támogatásukért ezúton is fogadják hálánkat. Külön köszönettel tartozunk Kaszai Jánosnak, Vész-tő polgármesterének a projekt önzetlen, éveken át tartó támogatásáért.

A táblákat és rajzokat Kékegyi Dorottya készítette, köszönjük közreműködését. Lektorai munkájáért Horváth Ferenc fogadja köszönetünket.

A Körös Regionális Régészeti Program honlapja: www.anthro.fsu.edu/koros.

IRODALOM

BANNER 1931

Banner J.: Agyagból készült láda a neolitikumból. *ArchÉrt*, 45. (1931) 253–257.

BELÉNYESY–MARTON–OROSS 2002

Belényesy K. – Marton T. – Oross K.: Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő. *SMK*, 15. (2002) 9–15.

BOGDANOVIĆ 1988

Bogdanović, M.: Architecture and structural features at Divostin. In: McPherron, A. – Srejović, D. (eds.): *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*. Pittsburgh, 1998. 35–141.

BOGNÁR-KUTZIÁN 1972

Bognár-Kutzián, I.: The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. *ArchHung*, 48. (1972)

CSÁNYI-TÁRNOKI 1992

Csányi, M. – Tárnoki, J.: Túrkeve-Terehalom. In: Meier-Arendt, W. (Hrg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main, 1992. 159–165.

CSÁNYI-TÁRNOKI 1997

Csányi M. – Tárnoki J.: Túrkeve-Terehalom. *RégFüz*, 48. (1997) 28.

DOMBAY 1960

Dombay, J.: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. *ArchHung*, 37. (1960)

DOMBORÓCZKY 2001a

Domboróczky L.: Településszerkezeti sajátosságok a középső neolitikum időszakából, Heves megye területéről. – Characteristics of Settlement Patterns in the Middle Phase of the New Stone Age from the Area of Heves County. In: Dani J. et al. (szerk.): *ΜΩΜΟΣ I. „Fiatal Őskoros Kutatók” I. Összejövetelének konferenciakötete*. Debrecen, 2001. 67–94.

DOMBORÓCZKY 2001b

Domboróczky, L.: The excavation at Füzesabony-Gubakút. Preliminary report. In: Kertész, R. – Makkay, J. (eds.): *From the Mesolithic to the Neolithic*. Budapest, 2001. 193–214.

EGRY 2001

M. Egrý I.: Beszámoló a Győr-Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont területén végzett megelőző régészeti feltárásokról. – Report on the Preliminary Exploration Carried out on the Area of Győr-Ménfőcsanak-Shopping Centre. *Arrabona*, 39. (2001) 57–78.

FIGLER 1994

Figler A.: Abda-Hármasok. *RégFüz*, 46. (1994) 6.

FIGLER 1997a

Figler A.: Börcs-Paphomok dűlő. *RégFüz*, 48. (1997) 7–8.

FIGLER 1997b

Figler A.: Mosonszentmiklós-Pál-major. *RégFüz*, 48. (1997) 19–20.

GARAŠANIN–GARAŠANIN 1951

Garašanin, D. – Garašanin, M.: *Archeoloshka Nalazishta y Srbiji. – La pré-histoire de la Serbie, de la Vojvodina et de la Région Autonome de Kosovo-Metohija*. Beograd, 1951.

GARAŠANIN–GARAŠANIN 1957

Garašanin, D. – Garašanin, M.: *Praistorisko Nacelje u Crnoi Bari*. RVM, 6. (1957) 199–218.

GOLDMAN 1977

Goldman Gy.: A tiszapolgári kultúra települése Bélmegyeren. – *Die Siedlung der Tiszapolgár Kultur in Bélmegyer*. *ArchÉrt*, 104. (1977) 221–233.

GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004

Gyucha A. – W. A. Parkinson – R. W. Yerkes: Kora rézkori településkutatás a Dél-Alföldön. Előzetes jelentés a Körös Regionális Régészeti Program 1998–2002 között végzett munkájáról. *StudArch*, 10. (2004) 25–52.

HEGEDŰS 1977

Hegedűs K.: *A Vésztő-Mágordombi újkőkori és rézkori temetkezések*. Budapest, 1977.

HEGEDŰS 1982

Hegedűs K.: *Vésztő-Mágori-domb*. MRT, 6. (1982) 184–185.

HEGEDŰS 1985

Hegedűs, K.: The Settlement of the Neolithic Szakálhát-Group at Csanytelek-Újhalastó. *MFMÉ*, 1982–83/1. (1985) 7–54.

HEGEDŰS–MAKKAY 1987

Hegedűs, K. – Makkay, J.: *Vésztő-Mágor: A Settlement of the Tisza Culture*. In: Tálás, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 85–104.

HORVÁTH 1987

Horváth, F.: *Hódmezővásárhely-Gorzsa. A Settlement of the Tisza culture*. In: Tálás, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 31–46.

HORVÁTH 1988

Horváth F.: *A Tisza-vidék újkőkori településrendszerének és háztípusainak áttekintése. – Übersicht über das Siedlungssystem und die Haustypen der Theissgegend im Neolithikum*. *MFMÉ*, 1988/1. (1989) 15–40.

HORVÁTH 1994

Horváth F.: *A dél-alföldi újkőkori kutatás új szempontjai, módszerei és eredményei*. Kandidátusi munkásság tézises összefoglalója. Szeged, 1994.

ILON–FARKAS 2001

Ilon, G. – Farkas, Cs.: *Houses of the Late-Lengyeli settlement at the boundary of Szombathely*. In: Regénye, J. (ed.): *Sites and Stones: Lengyel Culture in Western Hungary and its beyond*. Szombathely, 2001. 55–60.

KALICZ–RACZKY 1986

Kalicz N. – Raczky P.: Ásatások Berettyóújfalú-Herpály neolitikus és bronzkori tell-településén 1977–1982 között. I. Újkőkorszak (neolitikum). *BMÉ*, 4–5. (1986) 63–127.

KALICZ–RACZKY 1987

Kalicz, N. – Raczky, P.: Berettyóújfalú-Herpály. A Settlement of the Herpály culture. In: Tóth, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 105–125.

LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001

Lazarovici, G. H. – Drașovean, F. – Maxim, Z.: *Parța*. Monografie arheologică. I/1. Timișoara, 2001.

LAZAROVICI–LAZAROVICI 2003

Lazarovici, G. – Lazarovici, M.: The Neo-Eneolithic Architecture in Banat, Transylvania and Moldavia. In: Grammenos, D. V. (ed.): *Recent Research in the Prehistory of the Balkans*. Thessaloniki, 2003.

LICHARDUS–VLADÁR 1970

Lichardus, J. – Vladár, J.: Neskoroľengyeliské sídliskové a hrobové nálezy z Nitry. – Spätľengyelzeitliche Siedlungs- und Grabfunde aus Nitra. *SlovArch*, 18/2. (1970) 373–419.

LOSITS 1980

Losits, F.: Eine neolithische Siedlung in Krasznokvajda. *FolArch*, 31. (1980) 7–34.

MRT 6

Ecsedy I. – Kovács L. – Maráz B. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A szeghalmi járás. (Szerk.: Torma I.) Budapest, 1982.

NEMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1986

Nemejcová-Pavúková, V.: Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabung in Svodin in den Jahren 1971–1983. *SlovArch*, 34/1. (1986) 133–176.

NÉMETH 1994

T. Németh, G.: Vorbericht über die spätneolithischen und frühkupferzeitlichen Siedlungsspuren bei Lébény. *JAMÉ*, 36. (1994) 241–261.

ORAVECZ 1998

Oravec H.: A Tiszalúc-sarkadi újkőkori falú feltárásának eddigi eredményei. – Die bisherigen Ergebnisse der Freilegungen in der neolithischen Siedlung von Tiszalúc-Sarkad). *RMK*, 1998. (2001) 7–24.

PARKINSON 2002

Parkinson, W. A.: Integration, Interaction, and Tribal 'Cycling': The Transition to the Copper Age on the Great Hungarian Plain. In: Parkinson, W. A. (ed.): *The Archaeology of Tribal Societies*. *IMP-AS*, 15. (2002) 391–437.

PARKINSON et al. 2004

Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Yerkes, R. W. – Sarris, A. – Hardy, M. – Morris, M.: Settlement Reorganization at the end of the Neolithic in Central Europe: Recent Research in the Körös River Valley, Southeast Hungary. *JEP*, 2/2. (2004) 57–73.

PARKINSON-GYUCHA-YERKES 2002

Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Yerkes, R. W.: The Neolithic–Copper Age Transition on the Great Hungarian Plain: Recent Excavations at the Tiszapolgár Culture Settlement of Vésztő-Bikeri. *Antiquity*, 76. (2002) 619–620.

PARKINSON-YERKES-GYUCHA 2004

Parkinson, W. A. – Yerkes, R. W. – Gyucha, A.: The Transition to the Copper Age on the Great Hungarian Plain: The Körös Regional Archaeological Project. Excavations at Vésztő-Bikeri and Körösladány-Bikeri, Hungary, 2000–2002. *JFA*, 29. (2004) 101–121.

PAVÚK-BÁTORA 1995

Pavúk, J. – Batora, J.: Siedlung der Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra, 1995.

RACZKY 1974

Raczky P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. – Die Funde der spätesten Phase der Lengyel-kultur in Westungarn. *ArchÉrt*, 101. (1974) 185–210.

RACZKY 1985

Raczky, P.: The cultural and chronological relations of the Tisza Region during the Middle and the Late Neolithic as reflected by the excavations at Öcsöd-Kováshalom. *BÁMÉ*, 13. (1985) 103–125.

RACZKY 1987

Raczky, P.: Öcsöd-Kováshalom. A Settlement of the Tisza culture. In: Tálas, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 61–83.

RACZKY et al. 1999

Raczky P. – Anders A. – Nagy E. – Kurucz K. – Hajdú Zs. – Meier-Arendt, W.: Polgár-Csőszhalom-dűlő újkőkori végi telep és sírok a Kr. e. V. évezredből. *DDMÉ*, 1997–1998. (1999) 156–166.

REGENYE 1994

Regenye J.: Építési áldozat a lengyeli kultúrából Bakonyszűcsről. – Bauopfer der Lengyel-Kultur aus Bakonyszűcs. In: Lőrinczy G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig*. Szeged, 1994. 151–160.

RUTTKAY 1995

Ruttkay, E.: Jungneolithikum. In: Lenneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttkay, E. (Hrsg.): *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreichs. St. Pölten–Wien, 1995. 10–160.

SABJÁN-BUZÁS 2005

Sabján T. – Buzás M.: Hagyományos falak. Budapest, 2005.

SARRIS et al. 2004

Sarris, A. – Galaty, M. L. – Yerkes, R. W. – Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Billingsley, D. M. – Tate, R.: Geophysical prospection and soil chemistry at the Early Copper Age settlement of Vésztő-Bikeri, Southeastern Hungary. *JAS*, 31. (2004) 927–939.

SIKLÓDI 1982–1983

Siklódi Cs.: Kora rézkori település Tiszaföldváron. – An early copper age settlement at Tiszaföldvár. *SZMMÉ*, 1982–83. (1982–1983) 11–27.

ŠIŠKA 1964

Šiška, S.: Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry y Tibave. – Gräberfeld der Tiszapolgár-Kultur in Tibava. *SlovArch*, 12/2. (1964) 293–356.

ŠIŠKA 1968

Šiška, S.: Tiszapolgárska kulture na Slovensku. – Die Tiszapolgár-Kultur in der Slowakei. *SlovArch*, 16/1. (1968) 154–175.

STANCZIK 1980

Stanczik I.: Az 1973–74. évi tószegi ásatások. – Die Ausgrabungen von Tószeg in den Jahren 1973–74. *SZMMÉ*, 1979–80. (1980) 63–82.

SZÉNÁSZKY 1979

G. Szénászkly J.: A korai szakálhádi csoport települése Battonyán. – The early Szakálhát group settlement at Battonya. *ArchÉrt*, 106. (1979) 67–77.

SZÉNÁSZKY 1988

G. Szénászkly J.: A korai szakálhádi kultúra Battonyán. – Funde aus der frühen Szakálhát-Kultur von Battonya. *BMMK*, 11. (1988) 5–29.

SZŐNYI-TOMKA-TAKÁCS 2001

Szőnyi E. – Tomka P. – Takács K.: Kóny-Gázvezeték 1. *RMK*, 1997. (2001) 38.

TODOROVIĆ-CERMANOVIĆ 1961

Todorović, J. – Cermanović, A.: Banjica, naselje vinčanske grupe. Belgrade, 1961.

TOMKA-SZŐNYI 2001

Tomka P. – Szőnyi E.: Ravazd-Simahegy, Piskótagyár. *RMK*, 1997. (2001) 43.

TRINGHAM-STEVAHOVIĆ 1990

Tringham, R. – Stevanović, M.: Field Research. In: Tringham, R. – Krstić, D. (eds.): Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia. Los Angeles, 1990. 57–214.

TRINGHAM et al. 1992

Tringham, R. – Brukner, B. – Kaiser, T. – Borojević, K. – Bukvić, L. – Šteli, P. – Russell, N. – Stevanović, M. – Voytek, B.: Excavations at Opovo, 1985–1987: Socioeconomic Change in the Balkan Neolithic. *JFA*, 19. (1992) 351–386.

VIRÁG 2003

M. Virág, Zs.: Settlement historical research in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: Jerem, E. – Raczky, P. (Hrsg.): *Morgenrot der Kulturen*. Budapest, 2003.

VLADÁR–LICHARDUS 1968

Vladár, J. – Lichardus, J.: Erforschung der frühäneolithischen Siedlung in Branč. *SlovArch*, 16/2. (1968) 263–352.

YERKES et al. 2006

Yerkes, R. W. – Sarris, A. – Gyucha, A. – Parkinson, W. A. – Hardy, M. – Catanoso, L.: Geophysical and Geochemical Investigations at Two Early Copper Age Settlements in the Körös River Valley, Southeastern Hungary. *Geoarchaeology*. In press.

**Bautechnische und ansiedlungshistorische Beobachtungen
auf einer tiefländischen Fundstelle aus der frühen Kupferzeit**

– Attila Gyucha – Gábor Bácsmegi – Ottó Fogas – William A. Parkinson –

Resümee

Im Rahmen des ungarisch-amerikanischen Regionalen Altertumforschungsprogrammes von Körös wurde ein bei den Voruntersuchungen mit Magnetometer aufgedecktes Haus, das 15. Objekt im Jahre 2003 während des seit dem Jahre 2000 in Vésztfő-Bikeri durchgeführten Forschungsprogrammes einer Ansiedlung aus der frühen Kupferzeit ausgegraben. Bei der Ausgrabung des Hauses – 4. Objektes – auf dem Nachbargrundstück in Richtung Osten fanden wir Grundgräben entlang der nördlichen und westlichen Wände. Auf Grund der Richtung des nördlichen Grabens, bzw. der Magnetanomalie ahnten wir, dass der westliche Raum eines abgebrannten langen Zweizimmerhauses ausgegraben wird.

Im 9. Profil von 8 x 12 meter fanden wir unter der gepflügten Schicht eine ca 25–30 cm dicke an inkoherentem Befundmaterial reiche, planierte Schicht aus der frühen Kupferzeit. Unter dieser Schicht fanden wir den Fußbodenhorizont des Gebäudes. Gegenüber unserer Vorerwartungen war das Haus nicht abgebrannt. Im Zusammenhang mit dem schwer verfolgbaren dünnen Bodenhorizont fanden wir gar keinen Befund. Genau über den angenommenen Grundgräben fanden wir einen in situ stehenden Wandrest. Danach wurden die Grundgräben mit den Befunden aus der frühen Kupferzeit ausgegraben. Als Beendigung der Ausgrabung öffneten wir eine Oberfläche von 2 x 2 meter auf dem nordöstlichen Teil des Hauses, wo wir die etwa 20–30 cm dicke Planierung unter dem Bodenhorizont beobachten konnten, in

der ebenfalls einige Befunde aus der frühen Kupferzeit gefunden wurden. Unter dieser Schicht wurde der Holozänurhumus identifiziert, der die Pleistozänoberfläche deckt.

Bei der Aufdeckung des Hauses kam es auch zur Ausgrabung mehrerer Gruben. Das 150. Objekt, in dem nur Tierknochen, beziehungsweise Muschelreste gefunden wurden, begann direkt auf dem Urhumusprofil. Diese Fundstelle ist am ältesten, aber stammt höchstwahrscheinlich ebenfalls aus der Zeit von Tiszapolgár. Das 127. Objekt stammt ebenfalls aus früherer Zeit als das Haus, während das 100. Objekt, das die westliche Wand quert, das 98. Objekt an der südlichen Profilwand und das 128. Objekt, das die nordwestliche Ecke des Hauses durchquert vertreten eine spätere Phase. Im 90. Objekt, das im Hausinneren auf dem nordöstlichen Teil ausgegraben wurde, fanden wir ein rezentes Tiergerippe.

Das Haus ist 14,40 x 6,40 meter groß, wir fanden keine Spuren von Trennwänden, Eingängen. Die Grundgräben sind durchschnittlich 55–65 cm tief, mit U-Schnitt. Die Struktur des in situ in 10–30 cm Höhe verbliebenen Wandrestes ist als Stampfbau zu bestimmen. Da die Wand des vom 15. Objekt direkt östlich liegenden 4. Objektes auf Grund der Befunde als Heckenwand zu bestimmen ist, kann ausgeschlossen werden, dass die zwei Gebäude zu gleichem Haus gehört hätten. Dem liegt auch der Größenunterschied der Grundgräben der beiden Gebäude wider. Hinsichtlich der relativen Zeichenordnung gilt als Information, dass die erwähnte Planierung über dem 15. Objekt gefunden wurde, während das 4. Objekt durch durchgebrannte Wandreste bedeckt war, und eine den zahlreichen im 4. Objekt gefundenen ähnliche Pfeilspitze aus Knochen im 98., im Vergleich zum 4. Objekt jüngeren Objekt gefunden wurde. Auf Grund der obengeschriebenen sei das 15. Objekt älter, während das 4. Objekt jünger sei.

Die Häuser mit Grundgräben erscheinen in der Tiefebene zuerst im Mittelneolithikum, während der Kultur „Szakálhái”. Nach unseren gegenständigen Wissen beschränkt sich die Verwendung dieser Konstruktion in dieser Region während des späten Neolithikum erst auf die Anfangszeiten, sie sind ausschließlich auf den Befundstellen der frühen Phase der Theißkultur zu finden. Auf mehreren Siedlungen der Vincakultur in der Übergangsphase der frühen Kupferzeit des späten Neolithikum (zB.: Opovo, Selevac) gehörten aber zu zahlreichen Gebäuden Grundgräben. Auf dem Gebiet von Transdanubien, bzw. der heutigen Slowakei kennen wir vom Anfang der frühen Zeitphase der polnischen Kultur mehrere Analogien, und im Laufe der frühen Kupferzeit, in der III. Phase der Kultur werden sie weitergebaut, sowohl als Einraumhäuser, als auch als Zweiraumhäuser. Zur theißbürgerlichen Kultur gehörende Hausteile mit Grundgräben wurden am nordserbischen Schwarzersee/Crna Bara und im südwestrumänischen Parac/Partan ausgegraben.

Die kennengelernten Gebäude unterschieden sich radikal von den kleinen theißbürgerlichen Häusern mit Säulenstruktur, die auf dem Gebiet der Tiefebene

bisher – hauptsächlich zum Teil – ausgegraben wurden. Zugleich wurden weder auf der Befundstelle in Vésztő, noch während der geomagnetischen Forschung Spuren gefunden, die auf Bauten mit Säulenstruktur hingewiesen würden.

Die Häuser, die hinsichtlich der Struktur und/oder der Größe den Bauten von Vésztő am ähnlichsten sind, finden wir unter den Gebäuden der polnischen Kultur, der Vincakultur und unter den Gebäuden der theißbürgerlichen Zeit der Region Bánát. Als Beispiel für die gleichzeitige Verwendung des Grundgrabens und des Stampfbaus erwähnen wir das naheliegende Vésztő-Mágó aus der Theißschicht.

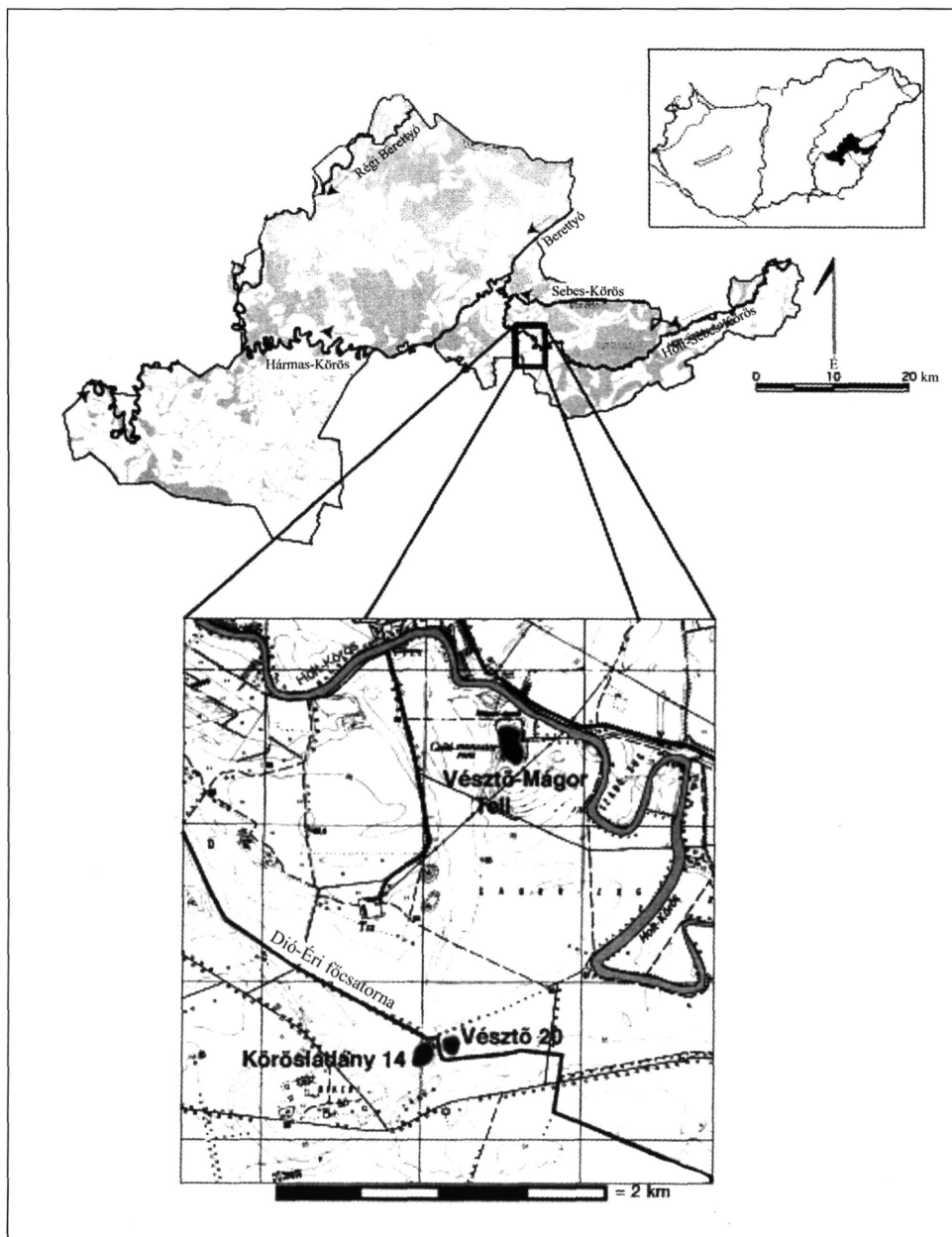
Das in der Arbeit bekanntgemachte Haus wirft mehrere Fragen auf, unter denen diesmal die folgenden betont werden: 1. Auf welche Wirkung ging man zum Bau der Bauten mit Grundgräben am Anfang der frühen Kupferzeit über? 2. Sind die Häuser von Vésztő nur individuelle Erscheinungen, die nur auf diese Befundstelle charakteristisch sind? Sind sie lokale Variante oder haben sie auch chronologische Bedeutung? 3. Mit den Größen der Häuser von Vésztő verbunden kann im Kenntnis der unterschiedlichen Größe der tiefländischen Gebäude im späten Neolithikum und in der frühen Kupferzeit, sowie der ziemlich frühen Radiokarbonangaben der Siedlung – 4450–4200 BC – erwähnt werden, dass diese Bauten eventuell auf die frühe Phase der theißbürgerlichen Kultur charakteristisch sind. 4. Sowohl hinsichtlich der in den Siedlungen der Vincakultur, bzw. des Schwarzen Sees/Crna Bara und Parac/Partan beobachteten verwandten Erscheinungen, als auch der vom Süden stammenden Elementen des Gedenkmaterials der theißbürgerlichen Kultur scheint die Forschung der Siedlungen der Südtiefebene und vom serbischen und kroatischen Bánát in der frühen Kupferzeit wichtig zu sein, um den Charakter und Maße der Verbindungen zwischen den Gebieten zu klären. 5. Zuletzt ist die Ähnlichkeit unserer Gebäude und der Häuser der polnischen Kultur auf jeden Fall zu bewerten.

Bácsmegi Gábor
Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet
H-3170 Szécsény, Ady E. u. 7.
E-mail: bacsmegi@freemail.hu

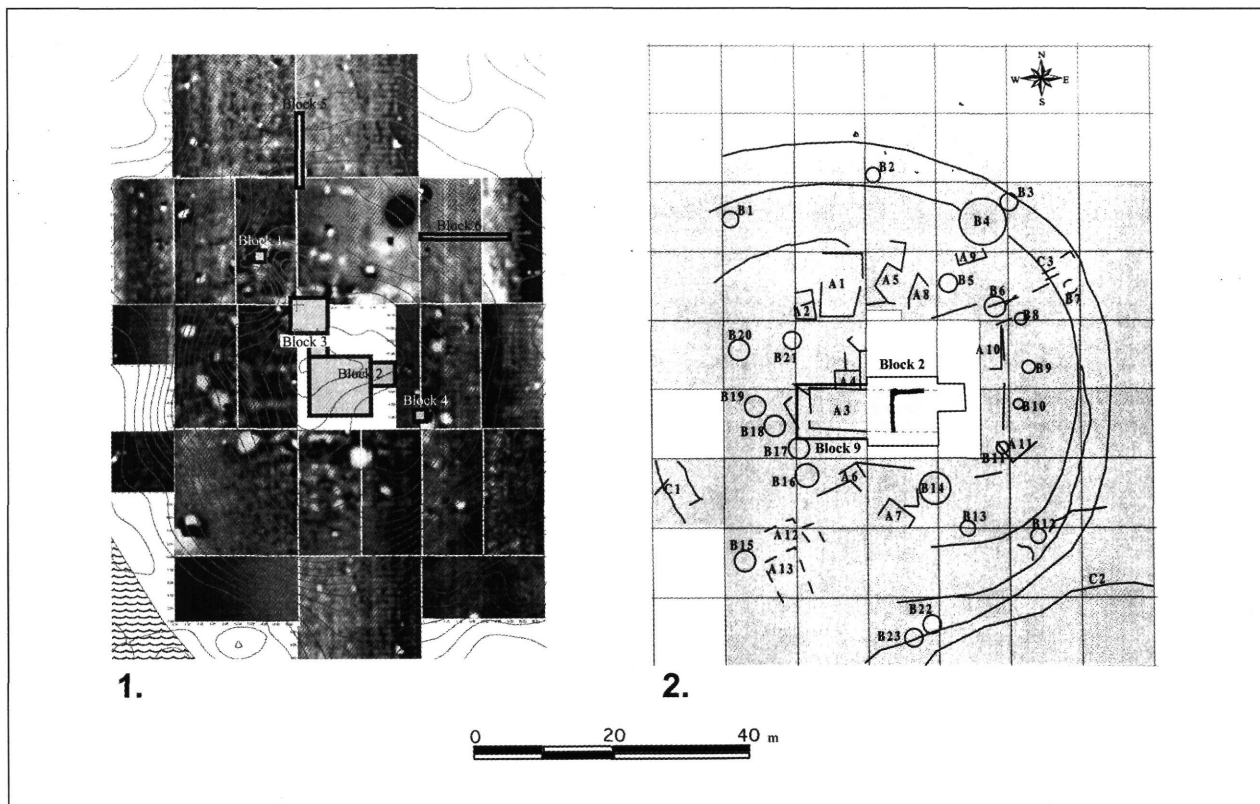
Gyucha Attila
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: gyucha@freemail.hu

Fogas Ottó
Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-6720 Szeged, Roosevelt tér 1-3.
E-mail: o_fogas@mfn.u-szeged.hu

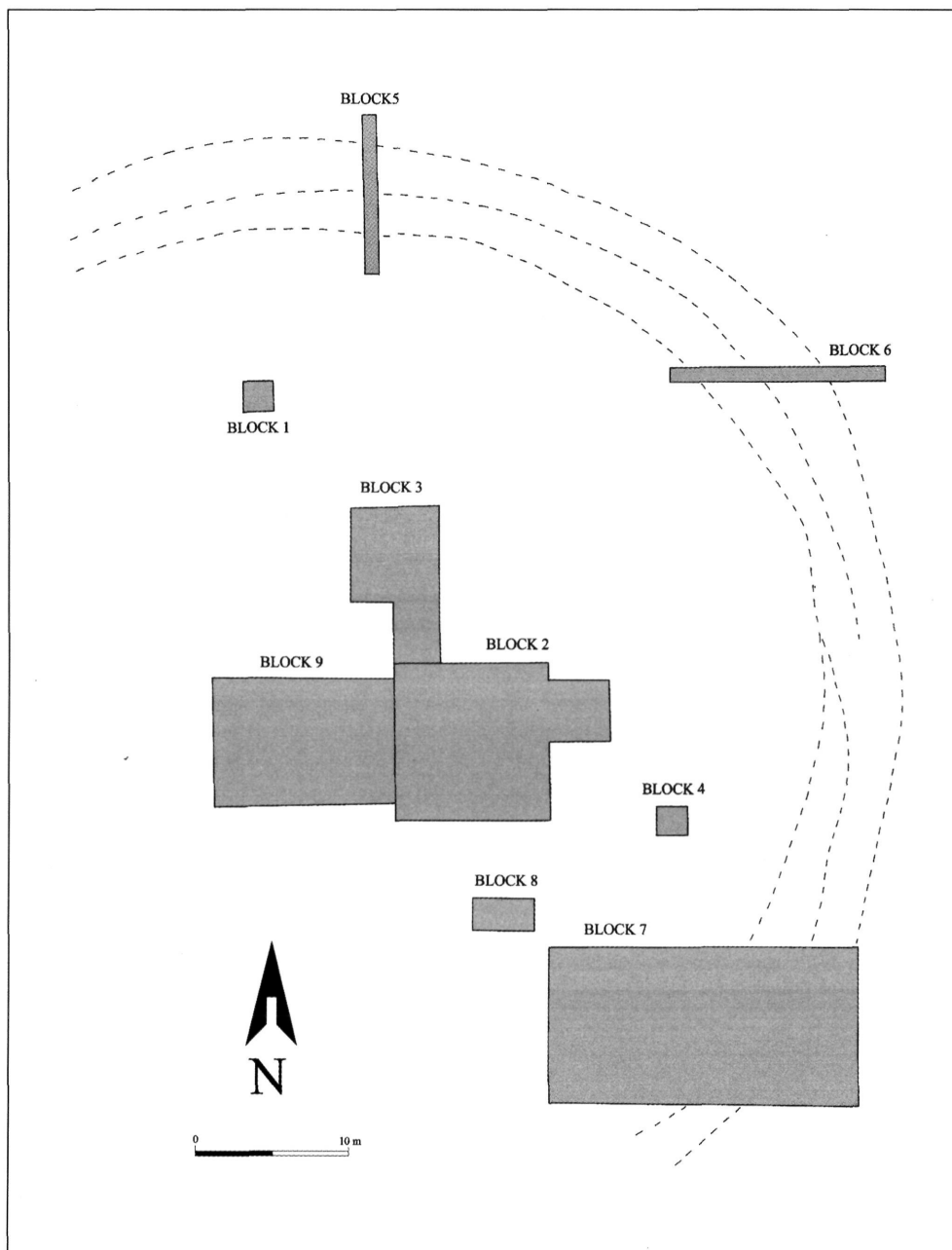
William A. Parkinson
Florida State University
Tallahassee, Florida
E-mail: wparkins@mailier.fsu.edu

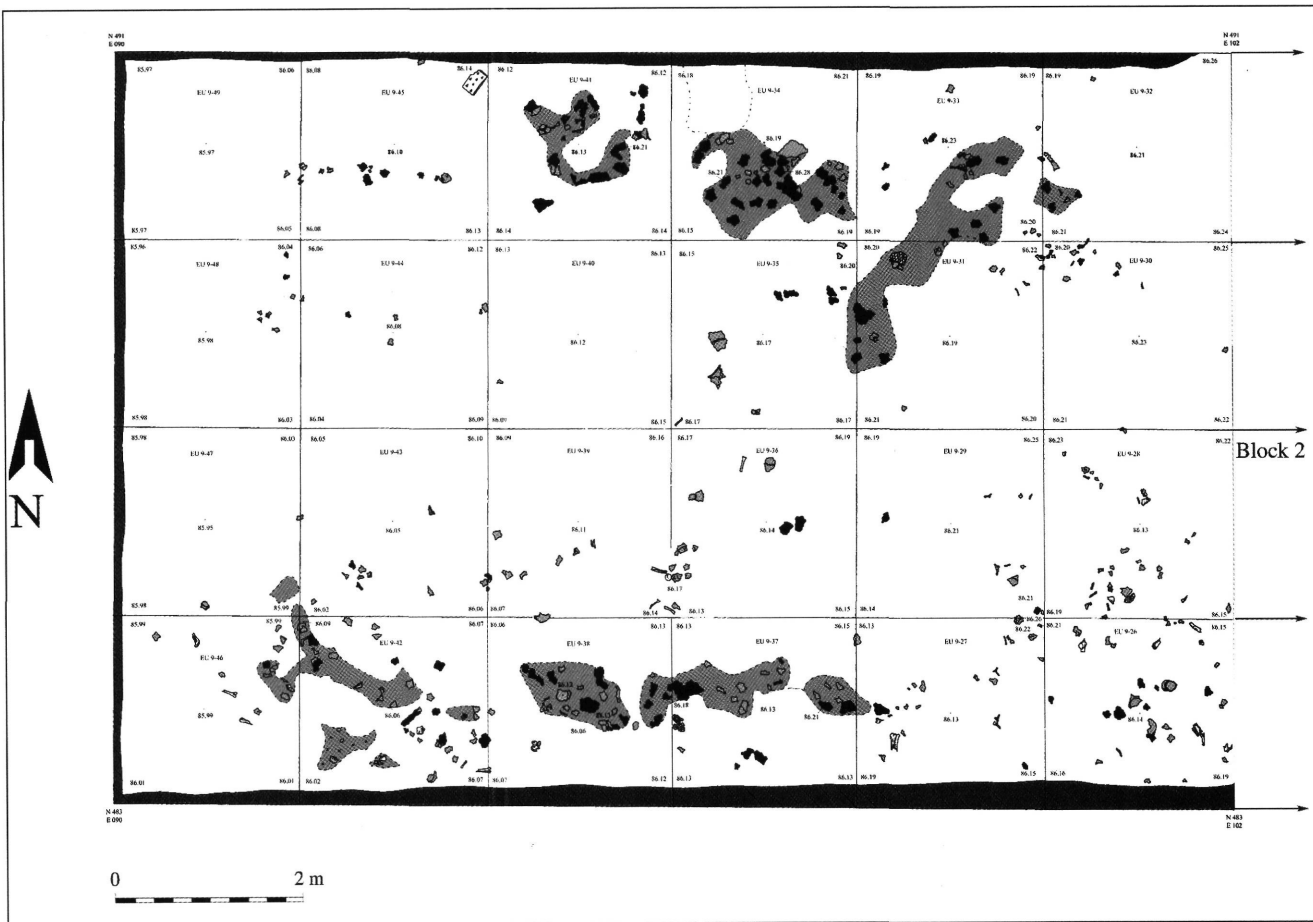
1. kép. Vészto-Bikeri. A lelőhely tágabb és szűkebb környezete a vészto-mágori telltelepüléssel és a Körösladány-Bikeri (Körösladány 14.) lelőhellyel

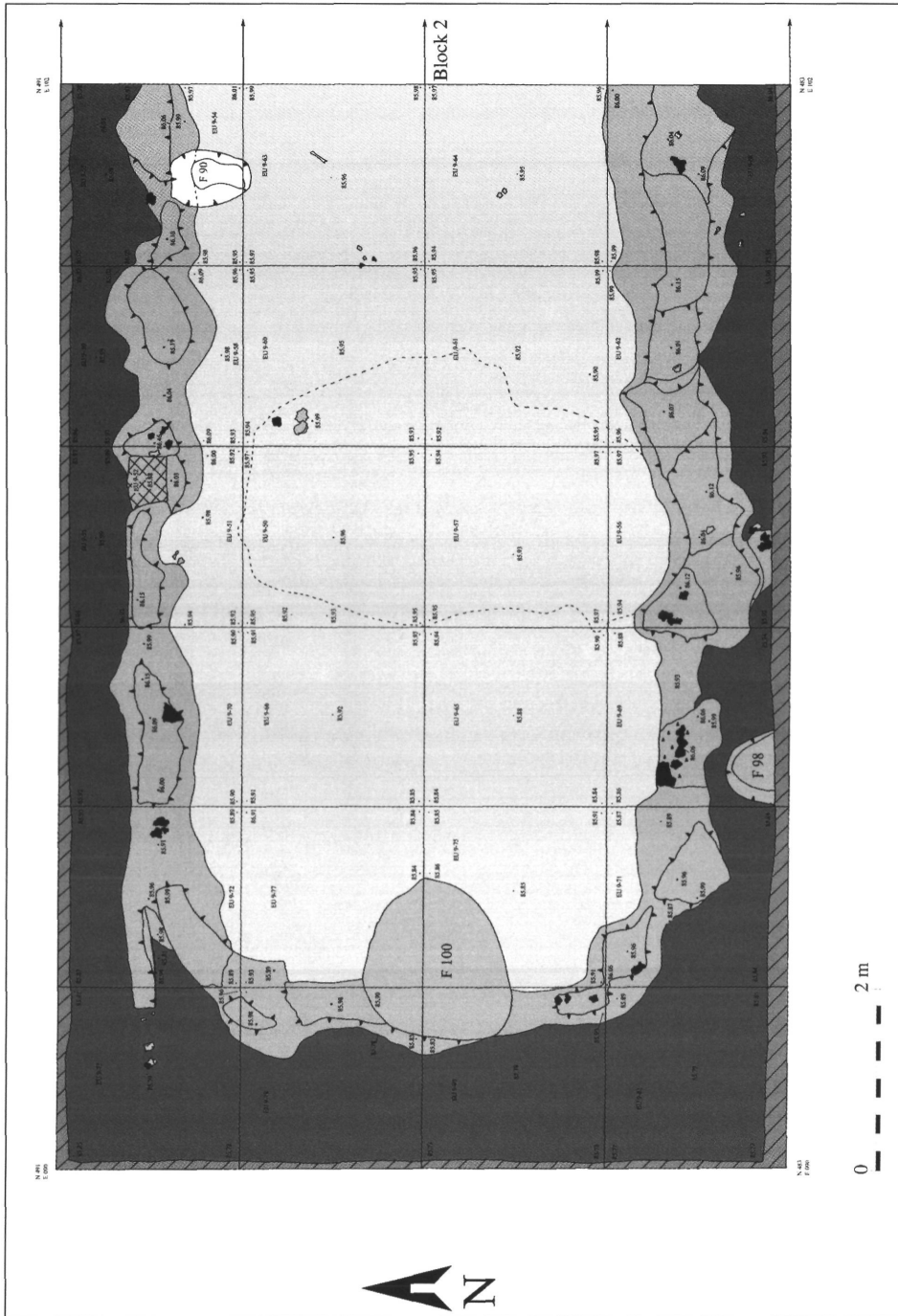
2. kép. Vésztő-Bikeri.
 1: A 2002. évi magnetométeres felmérés térképe a lelőhelyen 2000–2003 között nyitott szelvényeinkkel;
 2: A magnetométeres felmérés értelmező rajza a 9. szelvény pozíciójának,
 illetve a 2. szelvényben 2002-ben talált alapárkoknak a megjelölésével

3. kép. Vésztő-Bikeri. A lelőhelyen nyitott szelvények helyzete a telepet kerítő körárokrendszer megjelölésével

4. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 15. objektumot fedő planírozási réteg közvetlenül a szántás alatt a falomladék nyomaival

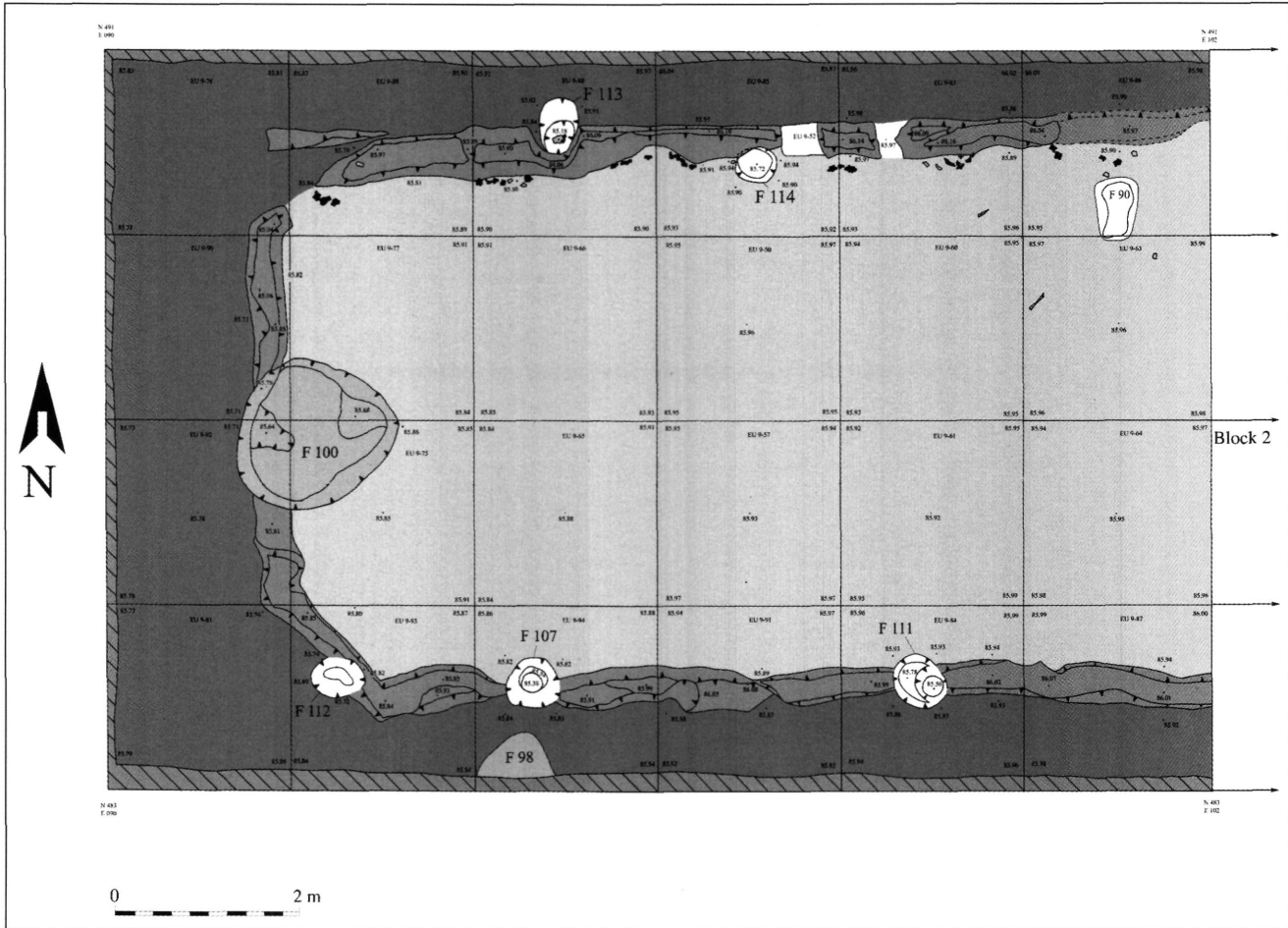
5. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A padló, a külső járószint és az álló falat övező omladék

6. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 15. objektumot fedő planírozás és a falomladék viszonya

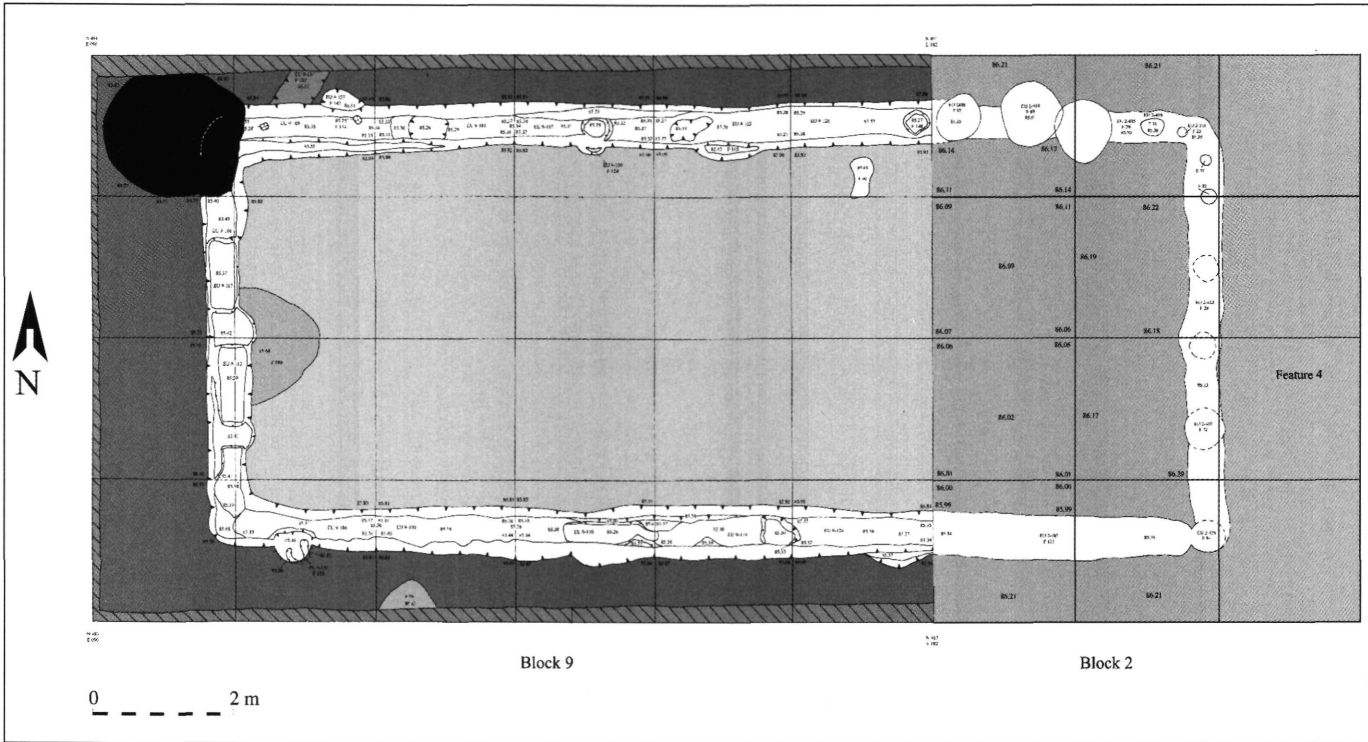
7. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A házpadló az álló falmaradvánnyal

8. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A padló, a külső járószint és az „in situ” falmaradvány cölöplyukakkal

9. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum.
Az „in situ” falmaradvány részlete

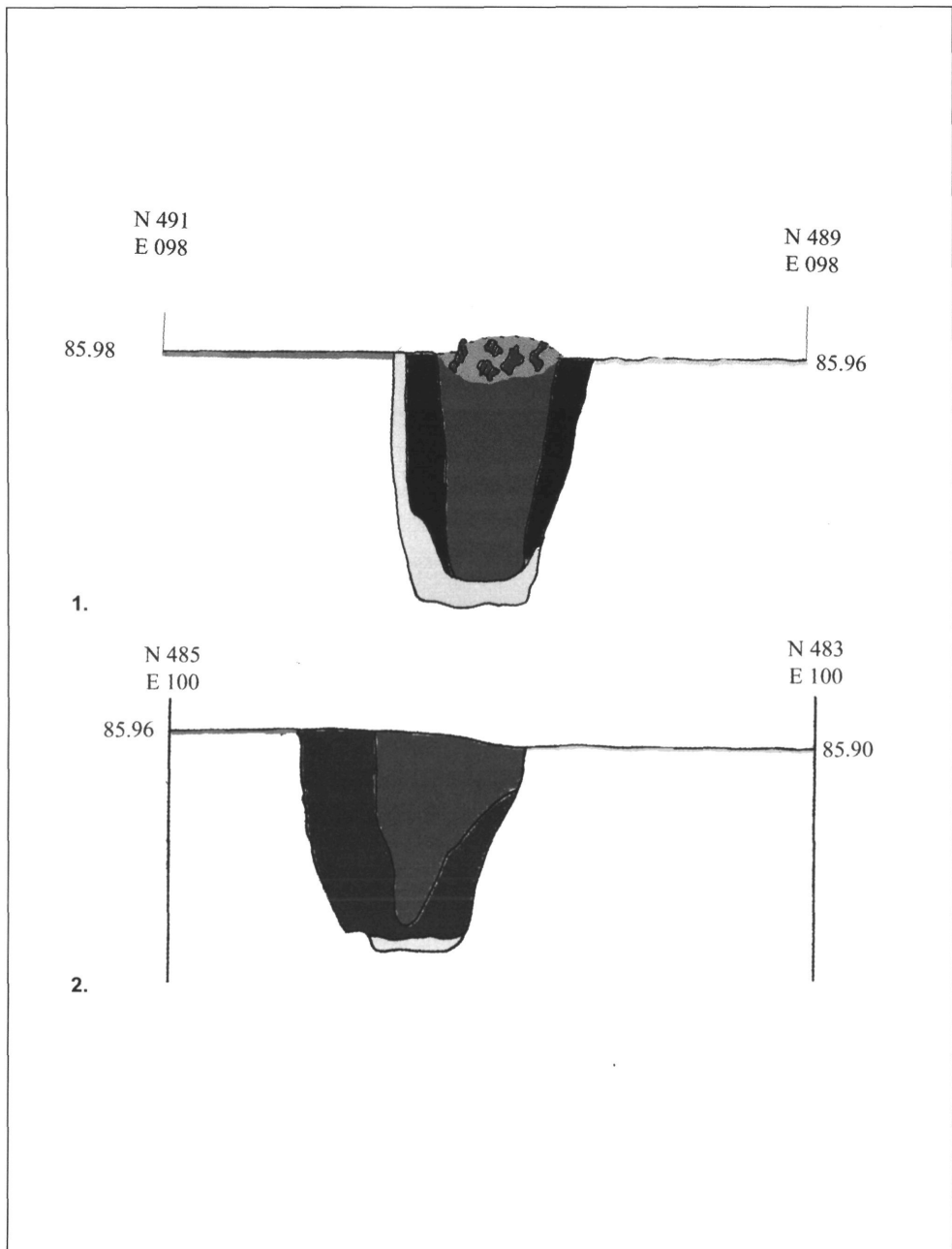
10. kép. Vésztő-Bikeri, 2. és 9. szelvény, 15. objektum. A 9. szelvénybe eső padló és külső járószint, valamint a kibontott alapárkok a 2. és 9. szelvényben

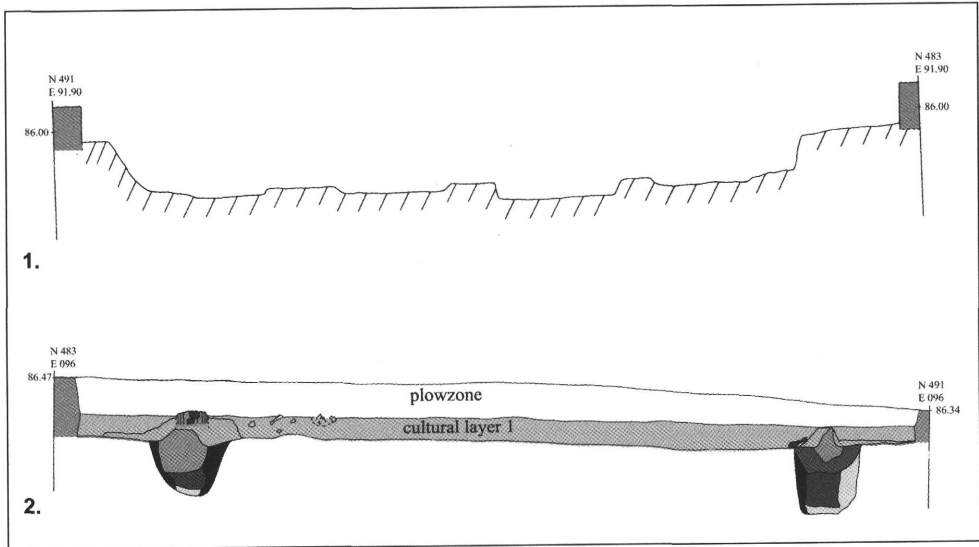
11. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A kibontott alapárokrendszer

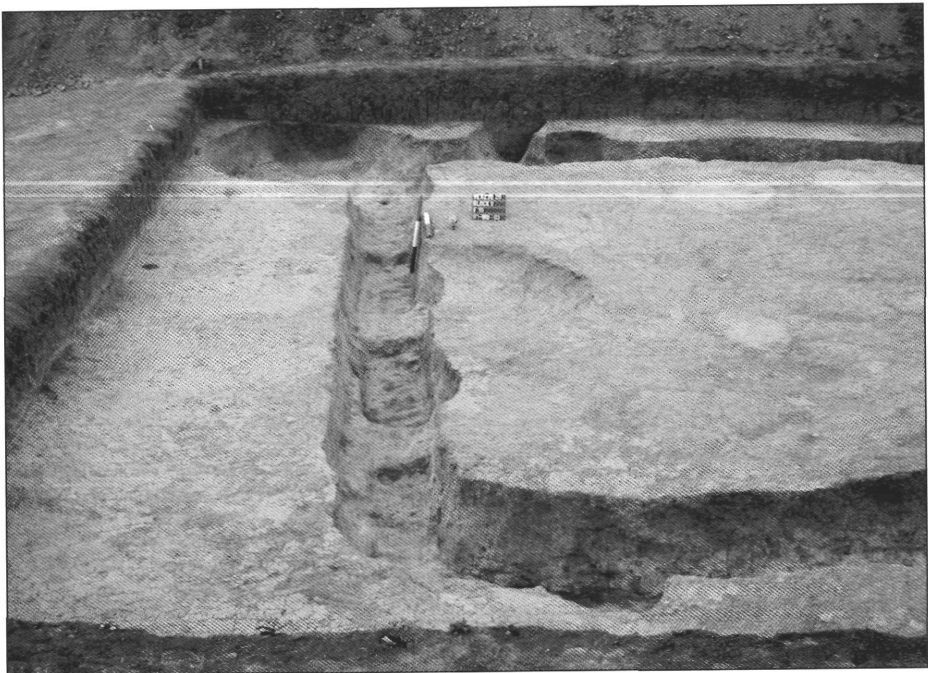
12. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A déli alapárok

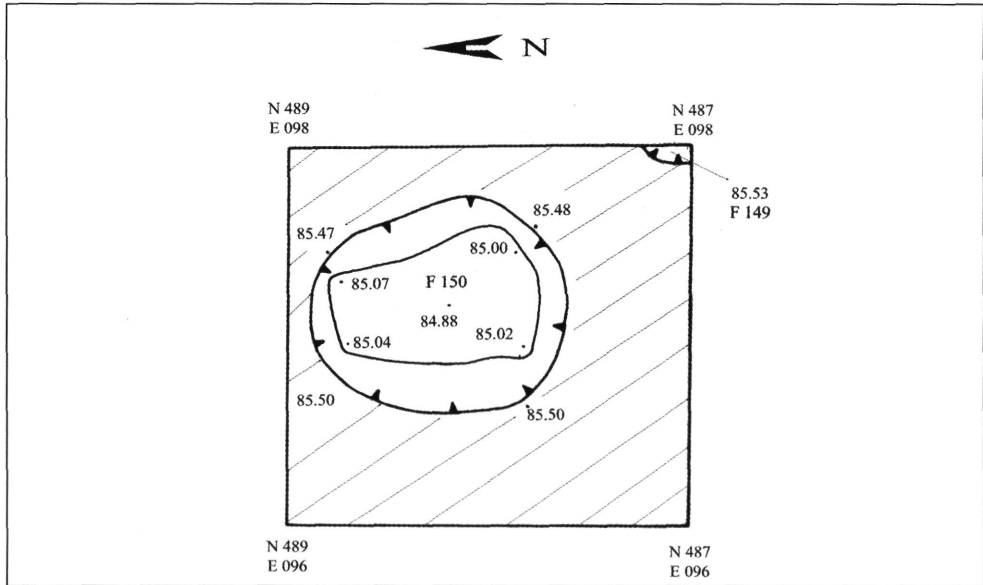
13. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum.
1-2: Falárokmetsetek cölöplyukakkal

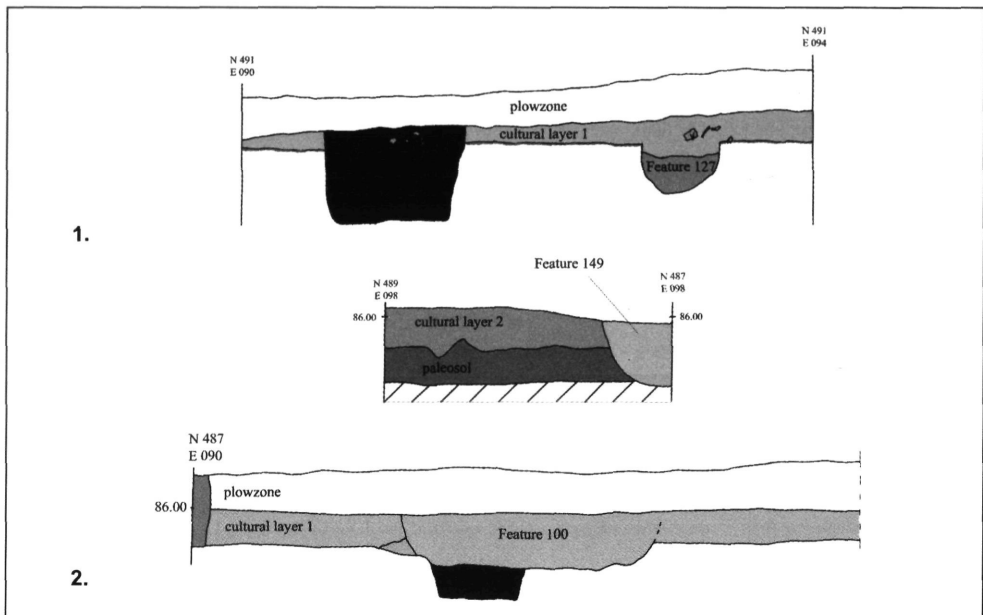
14. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. 1: A nyugati falárok É-D irányú metszete; 2: A 9. szelvény és a 15. objektum É-D irányú keresztmetszete

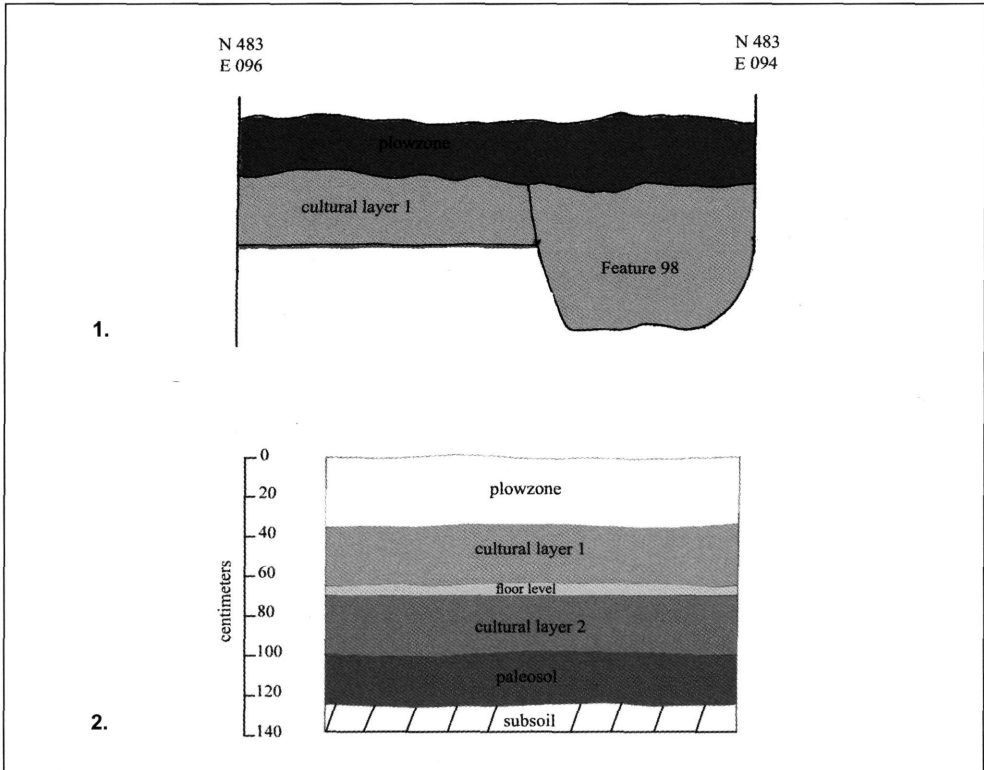
15. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A nyugati falárok és a 128. objektum

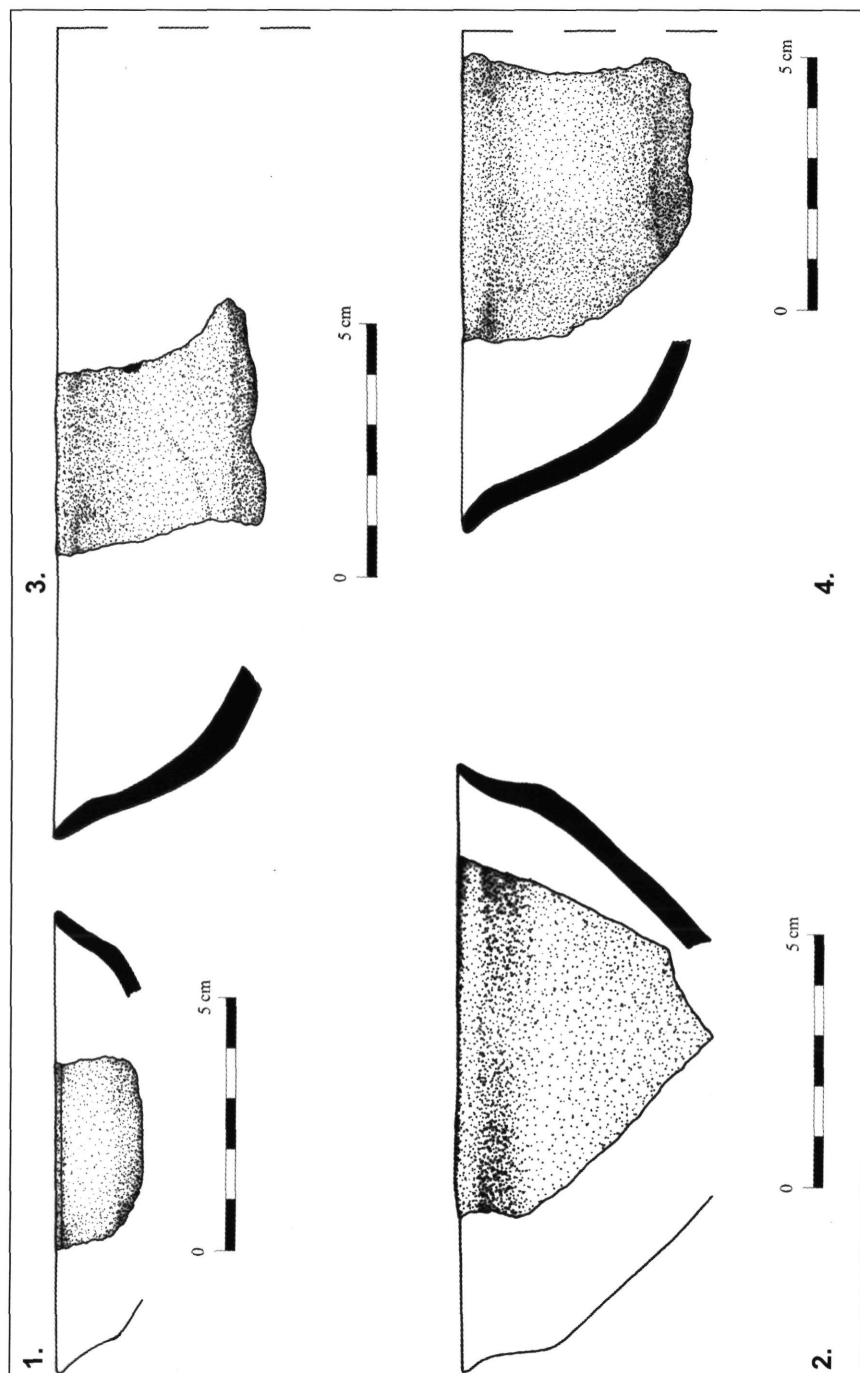
16. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 149. és 150. objektum

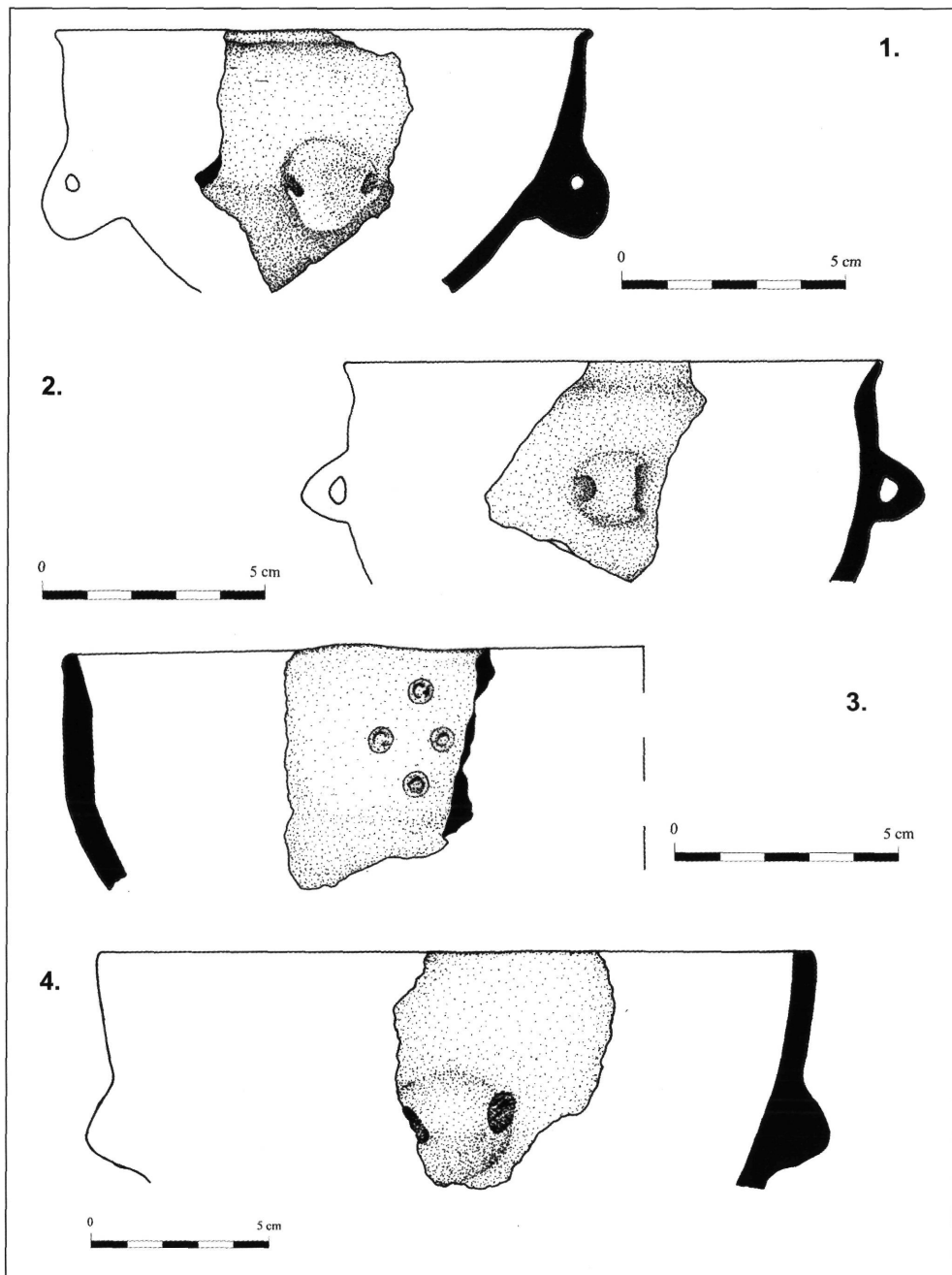
17. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: A 127. és 128. objektum metszete;
 2: A 149. objektum metszete és a 15. objektum padlója alatt megfigyelt további rétegek;
 3: A 100. objektum metszete

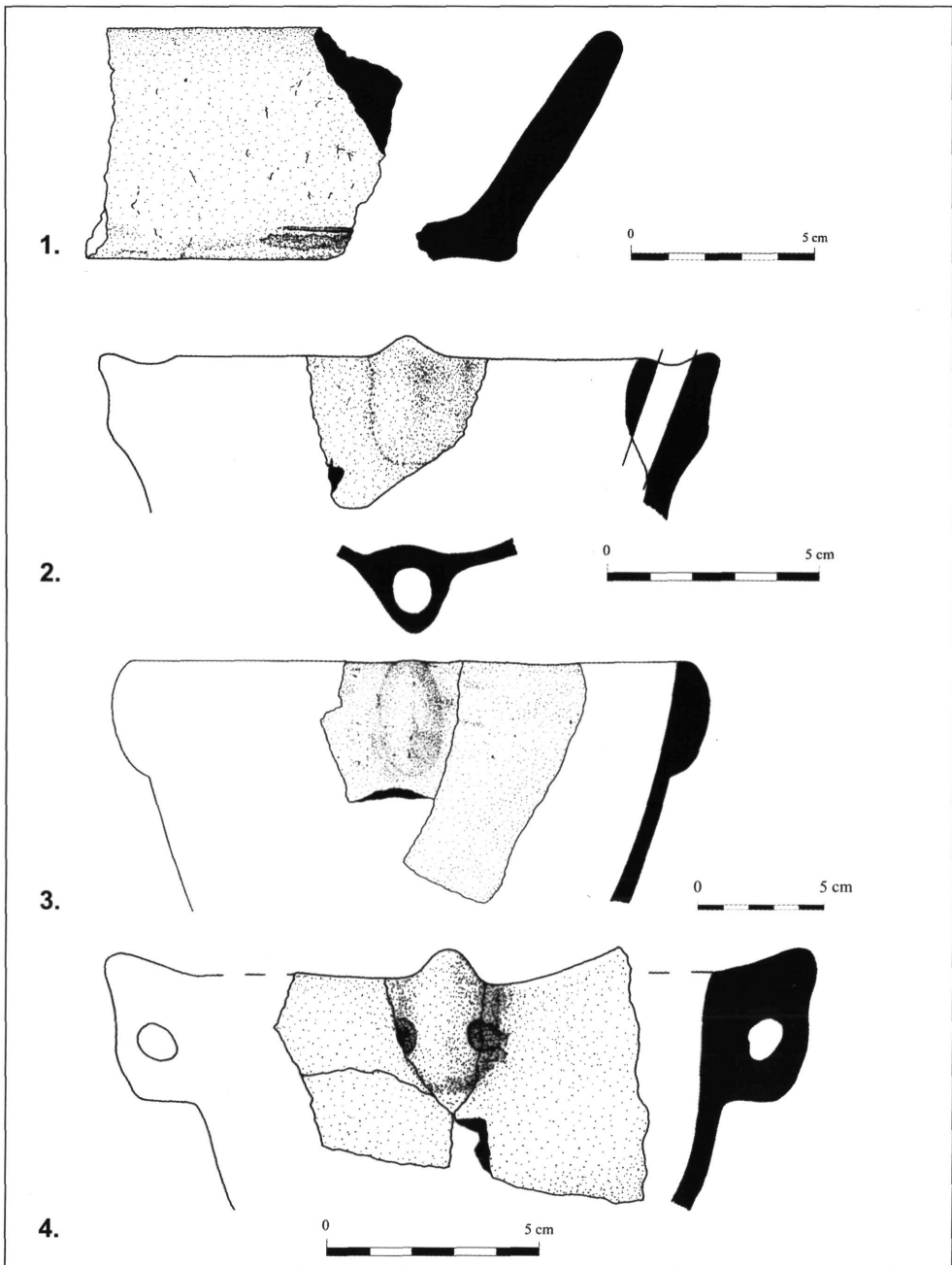
18. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: A 98. objektum metszete;
2: A szelvény áttekintő stratigráfiai vázlata

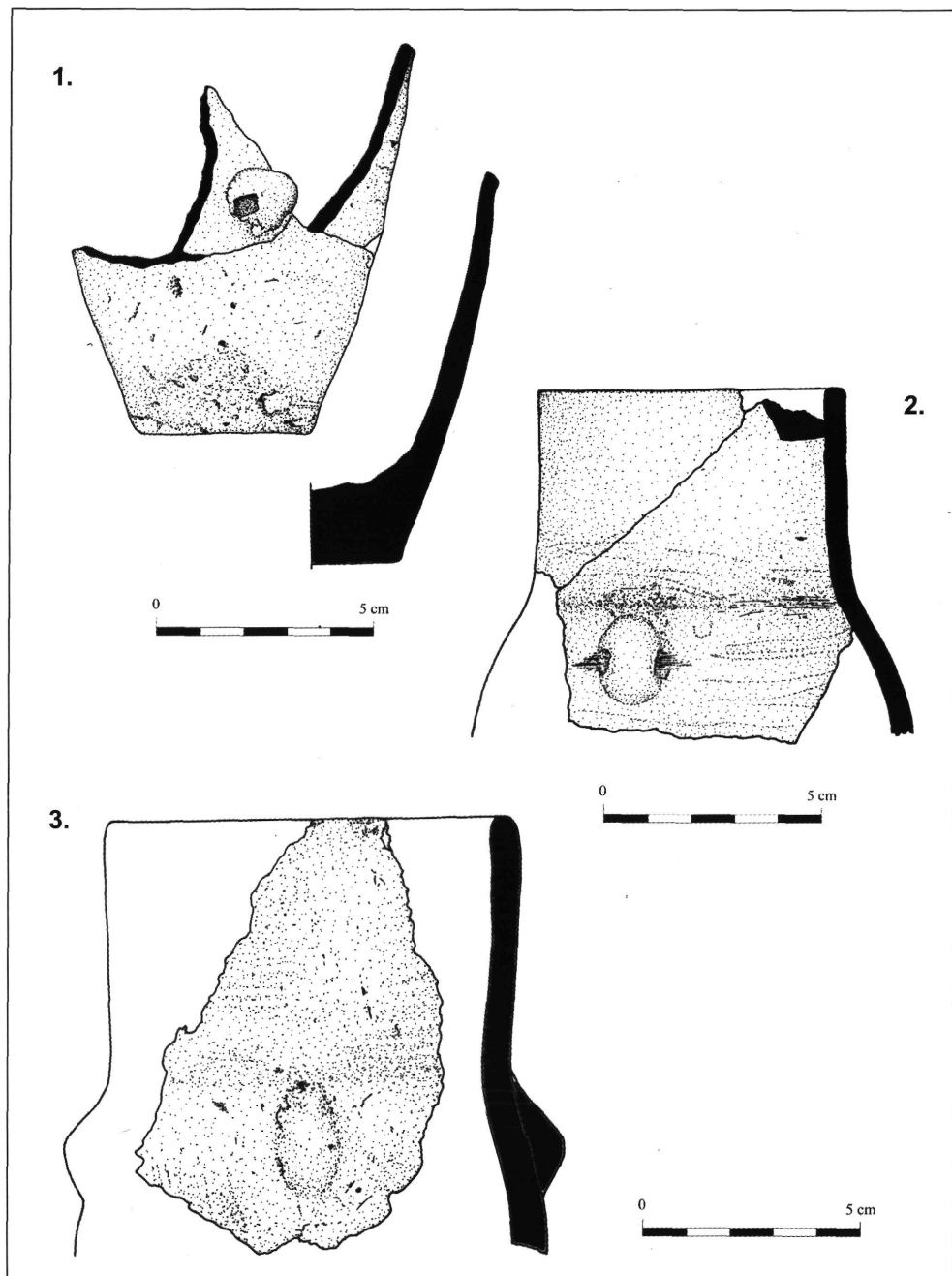
19. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-4: Tálak töredékei

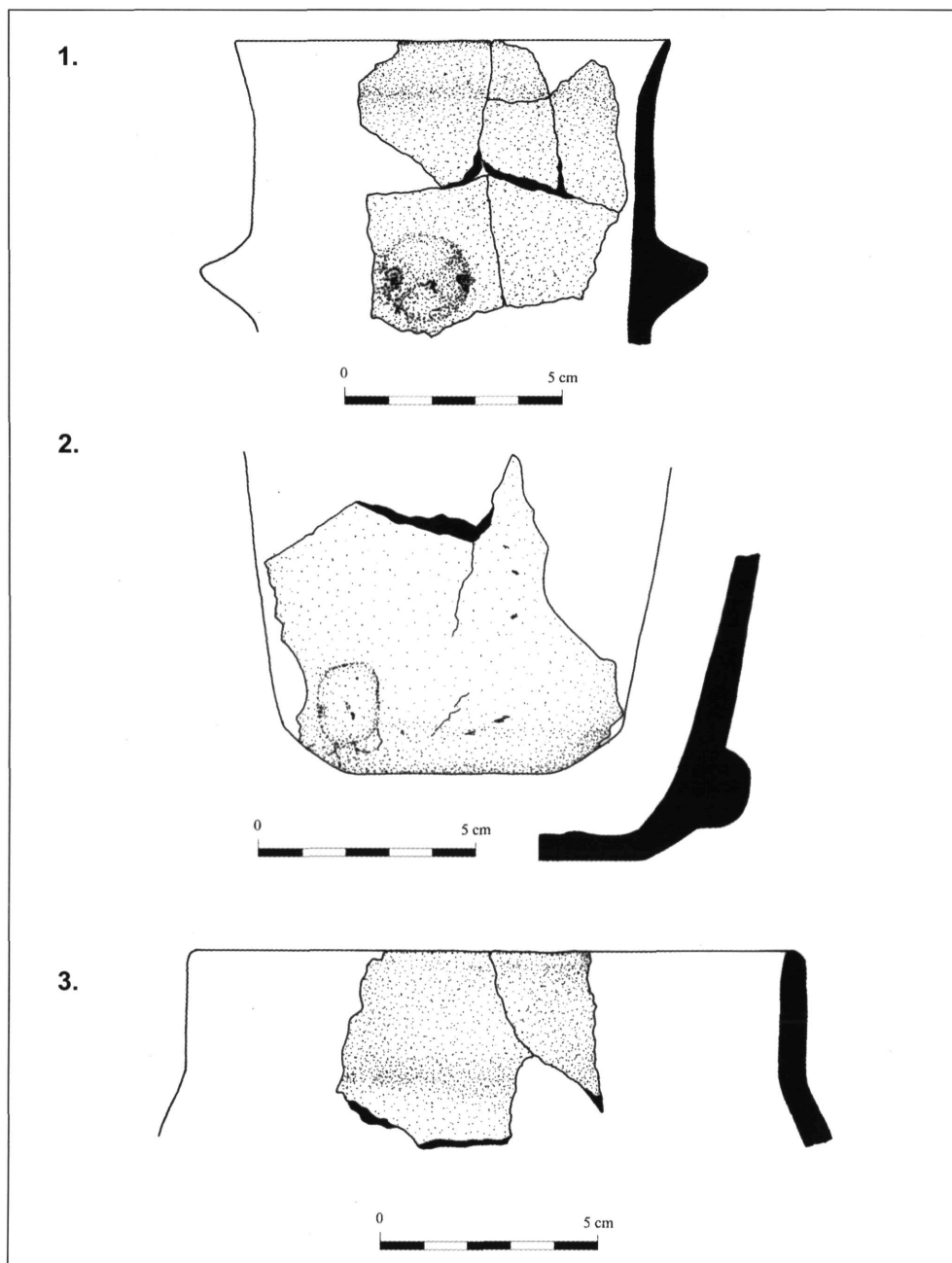
20. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-4: Tálak töredékei

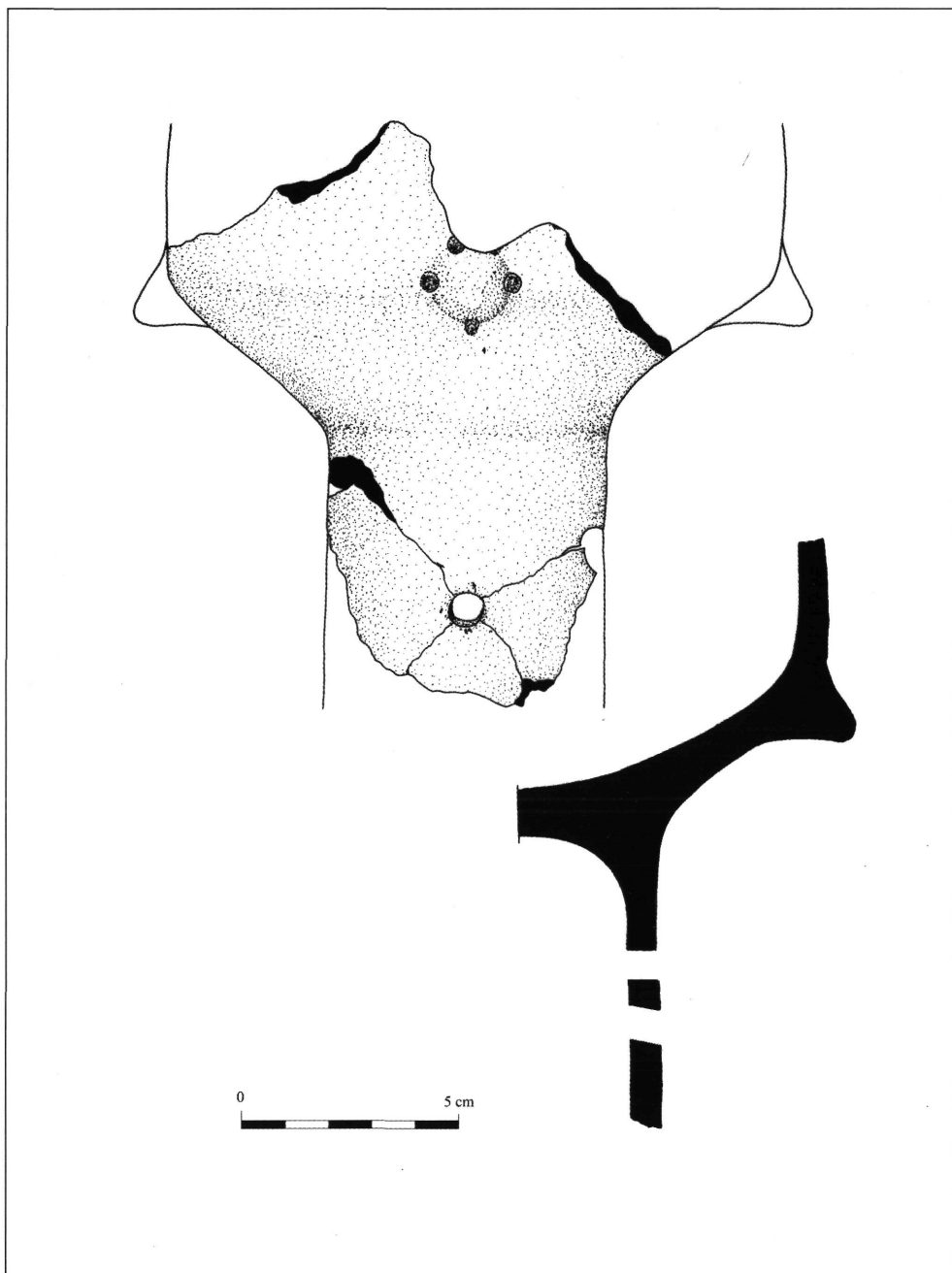
21. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: Táltöredék;
2-4: Virágcserep alakú edények töredékei

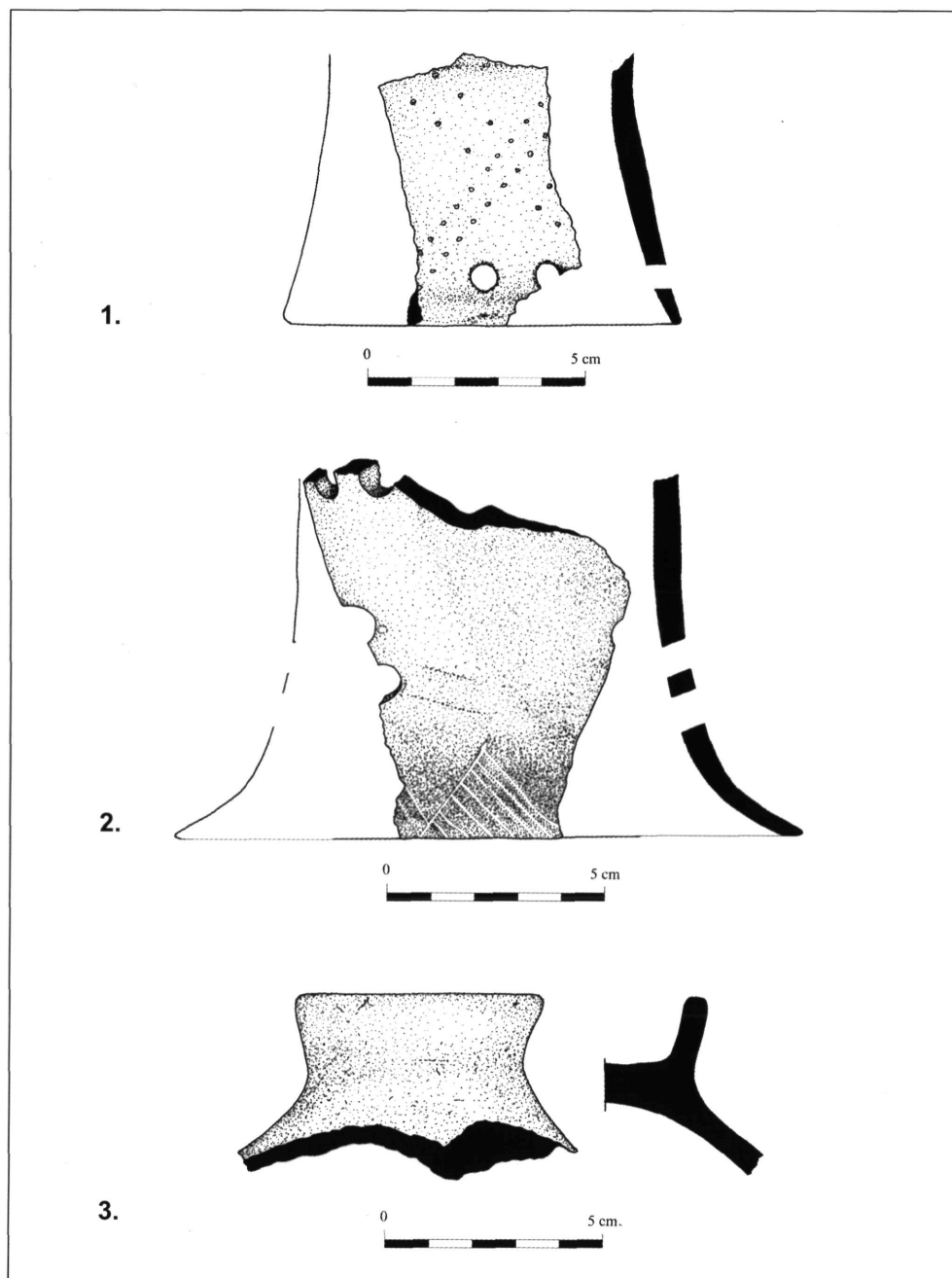
22. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-3: Poharak töredékei

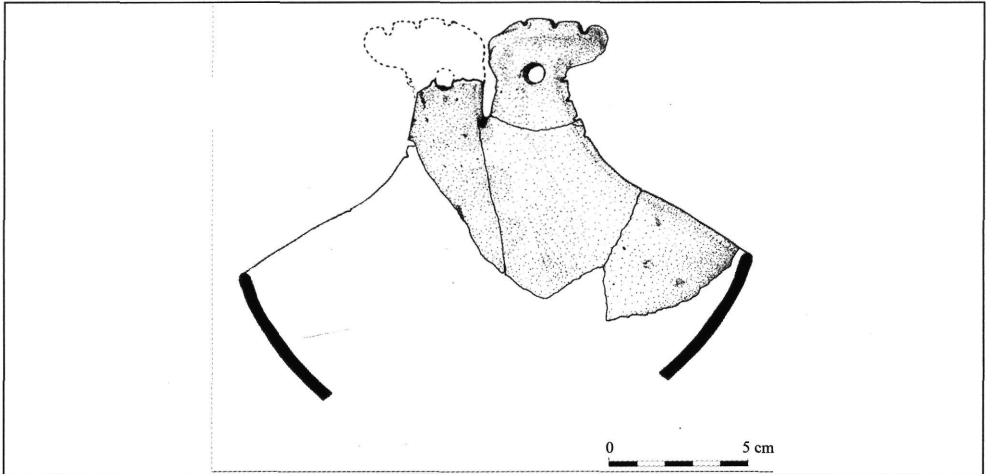
23. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1–2: Poharak töredékei;
3: Hengeres nyakú, gömbös testű edény töredéke

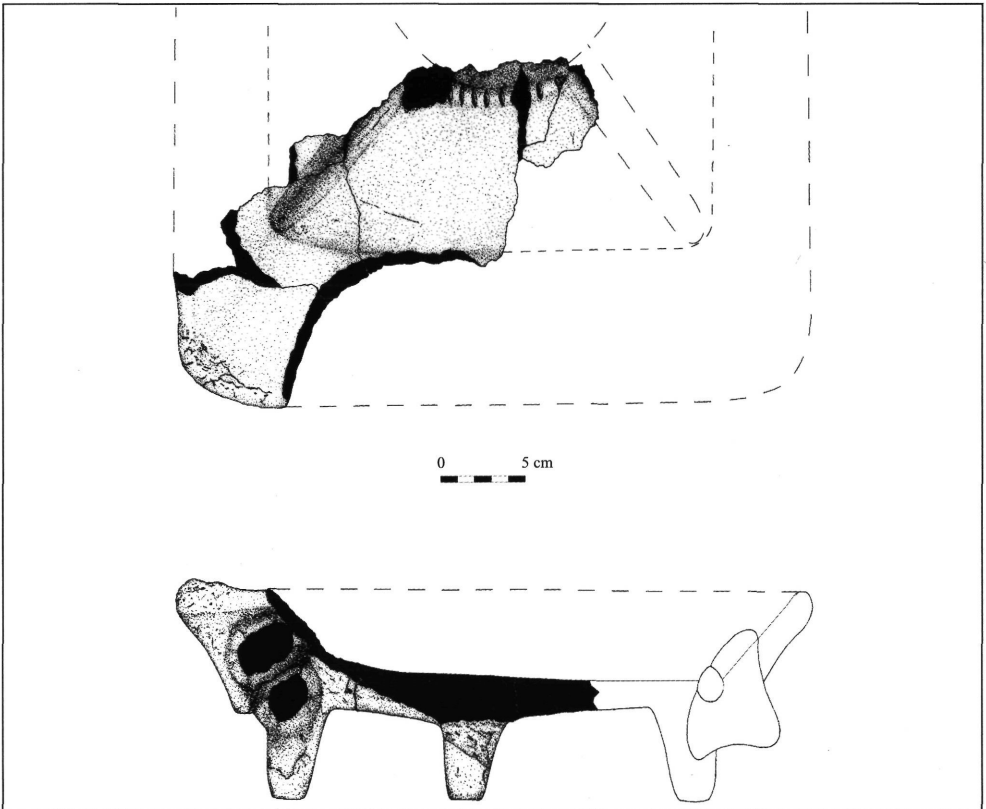
24. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Csőtálas edény töredéke

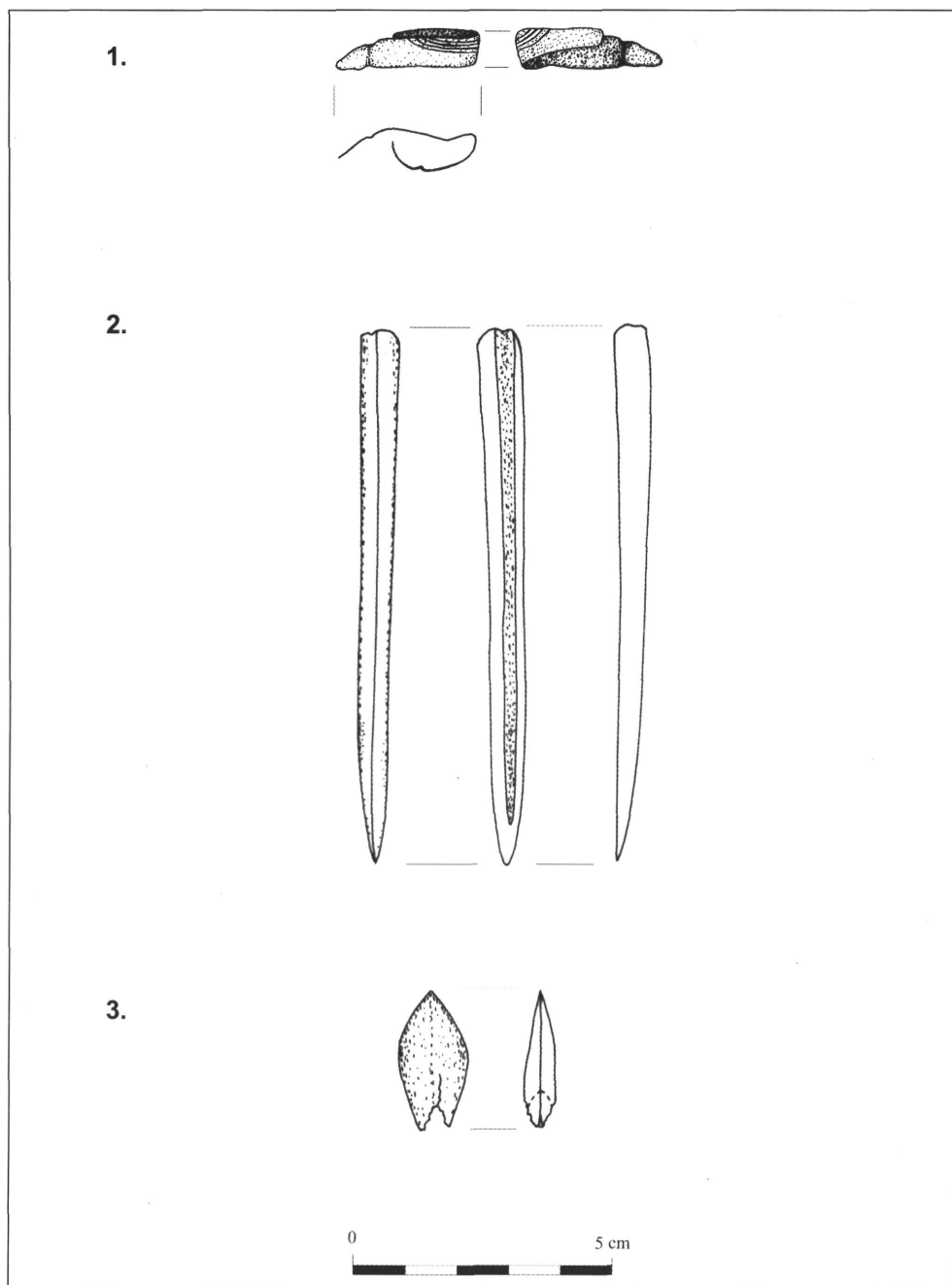
25. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1–2: Csőtálpak töredékei; 3: Fedő töredéke

26. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Merice töredéke

27. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Sínszerű talpakon álló tál töredéke

28. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: Rézgyűrű; 2: Csontár; 3: Csontnyílhegy

**ADDIG JÁR A KORSÓ A KÚTRA...
VASKORI KUTAK BÉKÉSCSABA HATÁRÁBÓL**

– Bóka Gergely –

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy a magyarországi szkíta kori telepkutatás egyik hiányosságát, a korra jellemző kutak bemutatását és jellemzését pótolja. Továbbá megkísérli egy, a kora és középső vaskori lakosság által használt kút szerkezetét megrajzolni, használatának módját megvizsgálni, és a benne talált régészeti leletanyag alapján keltezni azt.¹

Az ivóvíz alapvető szükséglete nemcsak az emberi szervezetnek, de az emberi közösségeknek, családoknak is. Egy háztartás számos módon fel tudja használni a vizet, többek közt főzésre, tisztálkodásra, állatok ellátására stb. A víz sokféle formában megtalálható a természetben: források, folyók, tavak. Az említett természetes vízforrások hiányában a legegyszerűbben úgy juthatunk vízhez, ha egy mély gödröt ásunk a földbe addig, amíg iható vízre nem bukkanunk, vagyis ha kutat ásunk. Az Alföld területén a korai és középső vaskor folyamán élt népesség gyakran kényszerült olyan vidéken megtelepülni, ahol természetes formájában nem volt emberi fogyasztásra alkalmas ivóvíz (pl. Nyíregyháza, Manda-bokor). Az 1987-ben, Békéscsaba határában előkerült két darab szkíta korra datálható kutat egy hasonló környezeti feltételekkel jellemezhető területen ásták meg.

A lelőhely környezete és a lelőköri körülmények

A lelőhely a Tisza–Maros–Körös közötti terület egyik természetföldrajzi tájegységén, a Mezőségen vagy más néven a Békés-Csanádi-háton belül helyezkedik el (1. kép). A Mezőség mintegy 80 km sugarú körben emelkedik a Körös völgye fölé, átlagosan 2–3 méteres magasságban. Genetikailag a Maros pleisztocén kori hordalékkúpjának felel meg, ugyanis a folyó korábban sokkal északabbra, a mai Körös-völgygel párhuzamosan helyezkedett el. A hordalékkúpokat a Maros mellékági építették. A folyó visszavonulásával az elhagyott medrek betemetődtek. Az egykori mellékágak nagy medrei közül kettő halad keresztül a Mezőségen a Körösökkel párhuzamosan DK–ÉNy-i irányban: a Kondoros-völgy, illetve a Kamut-völgy.² Mellettük számos kisebb meder tarkította a képet. A lelőhely 1,3 km-re keletre

¹ Ezúton szeretném megköszönni Kemenczei Tibor lektorálási munkáját, valamint Kékegyi Dorottyanak (MMM) az illusztrációs munkában nyújtott segítségét.

² GAZDAG 1960. 266–268.

helyezkedik el a Kamut-völgytől. Településtörténeti szempontból fontos körülmény – mindamellet, hogy sok esetben a régészeti lelőhelyek sora rajzolja ki az egykori vízfolyások futási irányát –, hogy ez a terület a holocéntől kezdve folyóvizekben nagyon szegény területnek számít. Vízet csak ásott kutakból vagy a hajdani medrek fenekén időnként feltörő talajvízből, valamint az összegyűlt esővízből nyerhettek.³ A tájegység jellemző talajtípusa elsősorban a jól termő réti, illetve a mészlepedékes csernozjom. Az őszi vegetáció túlnyomórészt az ún. löszpusztarétből állt. Ezt jól alátámasztják a történeti források is. Az első katonai felmérésen szembeűnőek a végtelen füves pusztaságok a területen. Ez a kép a 19. századi vízszabályozás előtti állapotokra vonatkozik elsősorban. De mi volt a helyzet területünkön a kora és középső vaskorban?

A subboreális vagy bükk-korszak – lényegében a bronzkor (Kr. e. 2500–800) – a legzártabb erdők időszaka. A hőmérséklet csökkent, és a csapadék mennyisége emelkedett. Ennek következtében a középhegységekben kiterjedtek a bükkösök, és az Alföldre is leereszkedtek. Ebben az időszakban boríthatta a legtöbb erdő az Alföldet. Ezután az ún. bükk II. kor következett a Kr. e. 800-as évek után. Az éghajlat szárazabb lett, ennek hatására a bükk lassan visszahúzódott az Alföldről, és az erdős puszta tért hódított.⁴

A második katonai felmérés térképén a lelőhely közelében elhelyezkedő Borjú-rét mélyebben fekvő, vízzel borított területként ábrázolták (3. kép 2). Ezzel szemben az első katonai felmérés térképén a rét nem volt víz alatt (3. kép 1), azonban a területen jelölt, fűben gazdag „pusztaságot” három időszakos vízfolyás akkor is táplálta.⁵ Az időszakos vízfolyások által táplált vizenyős terület tehát hol víz alatt állt, hol pedig dús legelőként szolgált. A terület vízellátásának időszakosságát a vaskorban is feltételezhetjük, ugyanis állandó közeli vízforrás hiányában a Borjú-rét környékén megtelepülő népesség a folyamatos vízellátás biztosítására kutakat kényszerűlt ásni. Amikor éppen nem volt víz alatt a Borjú-rét, akkor az ásott kutakból nyerték a vizet.

A terület megtelepedésre kiválóan alkalmas volt. Ezt mutatják a Borjú-rét déli magaspartján sorakozó különböző régészeti kultúrák és etnikumok lelőhelyei a középső bronzkortól a késő középkorig: Békéscsaba 105., 180., 181., 182., 187., 188., 189., 190., 480. számú lelőhelyek (2. kép).⁶

A fentiek alapján a mélyebben fekvő területeken időnként tóvá duzzadó, időszakos vízfolyásokkal tagolt erdős pusztát képzelhetünk el a szkíta korban területünkön, amely kiválóan alkalmas volt legeltető állattartásra, valamint a talaj jó termőképessége miatt földművelésre is.

³ SZABÓ-SZABÓ 1983. 131; BLAZOVICH 1985. 23, 48–49.

⁴ KERTÉSZ 1991. 38–39.

⁵ A katonai felmérések térképeit sikerrel alkalmazták korábban néhány északkelet-magyarországi vas-kori lelőhely földrajzi elhelyezkedésének és környezetének vizsgálatakor: ALMÁSSY 2001. 133–153.

⁶ MRT 10. 188, 207–209, 210, 211–214, 290–291.

1987. augusztus 28-án Vidovenyecz András egy korongolt, csorba peremű kis szkíta kori edényt és egy állatcsontot hozott be a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba. A leletek a békéscsabai Dél-alföldi Téglá- és Cserépipari Vállalat (DTCSV) 3. számú cserépgyár agyagbányájából kerültek elő. Békéscsabától délre, a gyulai és lökösházi vasút között, a Borjú-rét nevű egykori vízjárta terület déli peremét alkotó ÉK–DNy-i irányú magas hátságon létesült a fenti üzem bányája. A hátságnak a bányától DNy-ra eső részei 1973 óta ismert régészeti lelőhelyek. Az 1979-ben megnyitott agyagbányában már az első években kerámiatöredékeket, állatcsontokat és pénzt gyűjtöttek, valamint égett foltokat figyeltek meg.⁷ A terület az 1980-as évek második felében végzett Békés megyei topográfiai munkálatok során a 480. számú lelőhelyként vált ismertté.⁸ Nikolin Edit, a békéscsabai múzeum régésze 1984 óta járt ki a bánya területére az előkerülő régészeti jelenségeket, főleg kutakat megmenteni. Kutatásai során elsősorban dák jellegű, valamint késő szarmata és gepida anyaggal jellemezhető kutakat figyelt meg.⁹

1987-ben – Vidovenyecz András elmondása szerint – egy kút alján találták a fent említett kis edényt és állatcsontot, amely kút az alja felé kb. 1 x 1 méteres területen körül volt deszkázva. A lelőhelyen Nikolin Edit egy fabéléses (11. kút)¹⁰ és egy vesszőfonatos kutat (10. kút)¹¹ figyelt meg (4. kép).¹² A vesszőfonatos kutat megfelelő, keltező értékű lelet hiányában nem tudta datálni, azonban a 11. számú kutat biztonsággal a szkíta korra helyezte. Utóbbit a bánya kotrógépei szinte teljesen elpusztították. Mélységét hozzávetőlegesen 5–5,5 méterben határozta meg.¹³ Az említett kutaktól nem messze, mintegy 12 méterre ÉK-i irányba egy foltra lett figyelmes az ásató, amelyet 1987. szeptember 1-jén kezdett el bontani (4. kép). A kb. 3 x 3,5 méteres folt fekete színű, paticsszemcsékkel sűrűn kevert betöltéséből kerámiatöredékek és állatcsontok kerültek elő. Az ásatási technika egy sajátos formáját választotta Nikolin Edit. Feltehetőleg a bánya feszített menetrendjéhez igazodva, naponta mintegy 40–50 cm-t lefelé ásott az objektumban, majd a bánya gépei leszedték, legyalulták ebben a mélységben a területet, mesterséges felületeket létre-

⁷ A leletek közül sok elkallódott, de néhány darab bekerült a MMM-ba: MRT 10. 208.

⁸ MRT 10. 290–291.

⁹ RégFüz., 38. (1985) 55; RégFüz., 39. (1986) 51; RégFüz., 40. (1987) 55; MRT 10. 290–291; MEDGYESI 1991. 91.

¹⁰ A 11. számú kút leletanyagából csak a fent említett csontot találtam meg a MMM-ban, az edény hol-létéről nincs tudomásom. A leletanyag nincs beletárolva.

¹¹ A 10. számú kút vázát 12 darab függőlegesen levert, kerek átmetszetű faoszlop alkotta, amelyeket vesszővel körülfontak: MNM Ad 65.VII./1988. ltsz.: 15137.

Nem sikerült megfigyelni a lelőhelyen más jellegzetes telepobjektumot (ház, árok), egy-két mélyebb gödörtől eltekintve. De így is néhány szóbeli közlés alapján házakat sejtethünk a területen.

¹² Megfigyelései és az ásatás dokumentációja megtalálhatóak: NIKOLIN 1987; RégFüz., 41. (1988) 43; MNM Ad 65.VII./1988. ltsz.: 15137; MRT 10. 290–291.

¹³ Nikolin Edit furcsa módon nem használt mérőeszközöket a munkája során. A legtöbb általa meg-adott „mért” adatot hozzávetőlegesen kell kezelnünk!

hozva. Szeptember 10-ig ezzel a módszerrel folyt a gödör feltárása, amelyet betöltése és leletanyaga alapján mindaddig hulladéktároló gödörnek tartott. Azonban az objektum kb. 3 méteres mélységben meglepetéssel szolgált. Eddig a mélységig tipikus szkíta kori leletanyagot, korongolt, behúzott peremű tálak töredékeit, kihajló fazék- és csészepereket, peremből kiinduló szalagfüleket, kézzel formált fekete és barna színű, gyakran borda- és bütyökdiszítéssel ellátott kerámiatöredékeket és állatcsontokat talált, valamint egy több darabra összetört, de összeállítható kettős csonka kúp alakú edényt (7. kép 3). Nikolin Edit a feltárás során felfigyelt arra, hogy a függőleges oldalfalú gödör betöltése annál lágyabb és vizesebb, minél lejjebb halad, valamint, hogy a leletek zöme középen egy feketébb, lágyabb részben található. Majd famaradványokat vett észre az egyre ragadósabb és vizesebb talajban. A körben kb. 1,1 x 1,1 méteres négyzetes formában, csapolásos technikával készített fabélés alapján elvetette az objektum elsődleges szemégtödör funkcióját, és kútnak határozta meg azt. A továbbiakban a leletek sűrűsége és a talaj nedvessége miatt lassabban haladtak.¹⁴ Sikerült kibontaniuk egy felületet, amely edénytöredékeket és állatcsontokat tartalmazott, valamint a rendkívül jó állapotban megmaradt fabélés szerkezetére is információkat szolgáltatott (5. kép 1). A kút aknáját folyamatosan ásták, de a felszíntől mért 3 méteres mélységtől lefelé annak szerkezetéről nem tesz említést az ásató, és metszetrajz híján nem is tudunk semmit.

A kút faszerkezete és az akna falai közötti részből rendelkezünk leletekkel. Külön kiemelhető egy majdnem ép, korongolt bikónikus kis bögre (7. kép 1). A továbbiakban a kideszkázott részen belül folytatták a munkát. A betöltés olyan mértékben át volt ázva, hogy kb. 4,5 méteres mélységben már kézzel bontották ki a leleteket. A kút aljától egy ásónyomnyira kibontottak egy bikónikus, pereme alatt két átfúrással ellátott edényt és egy „furcsa”, kör alakú foltot, amelyről a későbbi vizsgálatok során kiderült, hogy egy kis gyékénykosár volt (5. kép 2).¹⁵ A kút alját szürkés színű agyag jelezte.

A 480. számú lelőhelyről korábban már kerültek elő a szkíta korra datálható objektumok. A 3. és 4. számú gödröt 1987 májusában bontotta ki Nikolin Edit. A 3. számú gödör betöltése kormos, paticsos, laza kitöltésű volt. Sok állatcsontot, felfényezett, gyakran besimított dísszel ellátott kerámiatöredéket, illetve tipikus szkíta kori leletanyagot tartalmazott (8. kép 2; 9. kép 2; 10. kép 4, 5, 6; 11. kép 3, 4). A 4. számú, enyhén méhkas alakú, kemény, fekete földdel kitöltött gödörben kevés, a 3. számú objektumból előkerült leletekhez hasonló kerámiatöredéket talált.

Összefoglalva elmondható, hogy a Békéscsaba, DTCSV 3. számú agyagbánya (MRT: 480. számú lh.) lelőhelyen Nikolin Edit két szkíta kori gödröt és egy

¹⁴ Szeptember 11-én G. Szénászký Júlia bekapcsolódott a feltárási munkálatokba.

¹⁵ Nikolin Edit egy 1987-ben megjelent újságcikkben említi, hogy a gyékénykosarat és a kút deszkázatait elküldte vizsgálatokra. A gyékénykosár így Szalay Zoltánhoz került, aki akkor a Központi Múzeumi Igazgatóság fősztályvezetője volt: NIKOLIN 1987. Az anyag további sorsáról nincsenek pontos információim.

kutat feltárt, egyet pedig azonosított. A 12. számú kút szerkezetét és a benne talált leleteket az alábbiakban fogom ismertetni.¹⁶

Leletanyag ismertetése

12. számú kút

Tálak:

1.: Kívül szürkésbarna, belül világosbarna színű, homokkal soványított, kézzel formált, behúzott peremű tál peremtörédeke. Peremén belül vékony árok látható. M.: 4,3 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 7).

2.: Sötétszürke színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 3,5 cm, Sz.: 7 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 5).

3.: Szürke színű, homokkal soványított, korongolt, vállában kónikusan megdő, enyhén behúzott, egyenes peremű tál peremtörédeke. M.: 4,4 cm, Sz.: 9,3 cm, FV.: 0,9 cm (8. kép 8).

4.: Világosbarna színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 2,6 cm, Sz.: 5,4 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 1).

5.: Szürke színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 5,4 cm, Sz.: 5,2 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 4).

6.: Szürkésbarna színű, homokkal soványított, korongolt, egyenes állású, enyhén megvastagodó peremű tál törédeke. M.: 2,1 cm, Sz.: 3,3 cm, FV.: 0,8 cm (8. kép 6).

7.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, mindkét oldalán felfényezett, kézzel formált, vége felé elvékonyodó, enyhén behúzott tál peremtörédeke. M.: 8 cm, Sz.: 10,3 cm, FV.: 1,2 cm (9. kép 1).

8.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén elvékonyodó, kónikus tál peremtörédeke. M.: 3,8 cm, Sz.: 7,3 cm, FV.: 1 cm (9. kép 4).

9.: Barna színű, homokkal és apró kavicsal soványított, kézzel formált, vége felé megvastagodó, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 4 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,8 cm (8. kép 3).

10.: Kívül vörös, belül barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, egyenes állású szögletes (?) tál (?) peremtörédeke. Peremén körbe, a peremvonalára merőlegesen elhelyezkedő bevagdalásokkal díszített. M.: 5,2 cm, Sz.: 6,9 cm, FV.: 1 cm (11. kép 2).

¹⁶ A 3. számú gödörből előkerült néhány tipikus szkíta kori lelet leírását és rajzát az alábbiakban közlöm. Azonban a 3. és 4. számú gödrök és a 3. számú gödörből előkerült leletanyag elemzésétől eltekintek a tanulmányban, a dolgozat célja ugyanis elsősorban a kút szerkezetének és leleteinek feldolgozása. A 12. számú kútból előkerült állatsontok elemző vizsgálatának eredményeit lásd: BÓKA-TUGYA 2007. (A tanulmány e kötetben található.)

Fazekak, bögrék:

1.: Fekete színű, kívül fényezett, homokkal soványított, korongolt, bikónikus testű, nyakán vízszintesen körbefutó hornyolással ellátott, enyhén kihajló peremű, felhúzott fülű, egyenes aljú töredékes fazék. Füle letörött. Pereme alatt közvetlenül átfúrás látható. Az átfúrással szemközt mintegy 1,5 cm-rel lejjebb újabb átfúrás, amellet egy fúráskezdemény található. Az edény űrtartalma az átfúrásokig: 3 liter. M.: 21,2 cm, Sz.: 21 cm, FV.: 0,7 cm, P. átm.: 13,2 cm, Alj átm.: 8,9 cm (7. kép 2).

2.: Világosbarna színű, foltosra égetett, homokkal és apró kavicsal soványított, korongolt, bikónikus testű, egyenes aljú, kihajló peremű töredékes csésze. M.: 10,2 cm, Sz.: 12,4 cm, FV.: 0,5 cm, P. átm.: 11,4 cm, Alj átm.: 5,5 cm (7. kép 1).

3.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, egyenes állású, enyhén 's' profilú peremtöredék. A perem alatt lapos bütyökdísszel. M.: 6 cm, Sz.: 5,7 cm, 1 cm (9. kép 6).

4.: Sötétszürke színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén kihajló peremtöredék. M.: 4,8 cm, Sz.: 6,8 cm, FV.: 1,3 cm (10. kép 1).

5.: Világosbarna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén behúzott peremű, hordóalakú edény peremtöredéke. Perem alatt bütyökdísszel. M.: 5,6 cm, Sz.: 5,2 cm, FV.: 1,2 cm (9. kép 8).

6.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomkodásokkal tagolt bordadísszel. M.: 5,2 cm, Sz.: 6,6 cm, FV.: 1 cm (10. kép 2).

7.: Világosbarna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal díszített. M.: 7 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 1,1 cm (10. kép 3).

8.: Világosbarnás-szürkés színű, homokkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán kissé ívelt, függőlegesen bekarcolt vonalakkal díszített. M.: 6,8 cm, Sz.: 4,8 cm, FV.: 0,9 cm (11. kép 1).

9.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén omphalosos aljtöredék. A töredék belső felén, az edény alján csipetdíszhez hasonló 4 db bebökődés látható. M.: 4 cm, Sz.: 10,4 cm, FV.: 0,7 cm (10. kép 7).

10.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal és homokkal soványított, korongolt, enyhén omphalosos aljtöredék. M.: 2 cm, Sz.: 8 cm, FV.: 0,8 cm, Alj átm.: 5 cm (10. kép 8).

Kettős csonka kúp alakú edények:

1.: Sötétszürkés-fekete színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, kihajló peremű, egyenes aljú, hasán bikónikusan megtörő edény. Kiegészített. M.: 24 cm, Sz.: 20 cm, FV.: 0,7-0,8 cm, Alj átm.: 9 cm, P. átm.: 13,7 cm (7. kép 3).

2.: Világosbarna színű, foltosra égetett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált kettős csonka kúp alakú edény oldaltöredéke. Hasán kissé felfelé álló, lapos, töredékes bütyökdísszel. M.: 11,7 cm, Sz.: 13,8 cm, FV.: 1,3 cm (9. kép 5).

3. számú gödör

Tálak:

1.: Világosbarna színű, mindkét oldalán fényezett, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremtöredék. M.: 3,6 cm, Sz.: 5,7 cm, FV.: 0,9 cm (8. kép 2).

2.: Feketés-szürke színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén behúzott peremtöredék. Kívül enyhén, belül erősebben fényezett. M.: 3,5 cm, Sz.: 4,5 cm, 0,6 cm (9. kép 2).

3.: Sötétbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált peremtöredék. M.: 4,5 cm, Sz.: 6,2 cm, 0,9 cm (9. kép 3).

Fazekak, bögrék:

1.: Barna színű, mindkét oldalon fényezett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén kihajló peremtöredék. Perem alatt vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadísszel. (A peremén és közvetlenül alatta erőteljesebb a fényezés.) M.: 5,7 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,9 cm (10. kép 5).

2.: Kívül fekete, belül barna színű, kívül fényezett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadísszel. M.: 4,2 cm, Sz.: 6,7 cm, FV.: 1 cm (10. kép 4).

3.: Fekete színű, kézzel formált, kerámiazúzalékkal soványított, mindkét oldalán fényezett oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó bordadísszel. M.: 4 cm, Sz.: 4,9 cm, FV.: 0,9 cm (10. kép 6).

4.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált oldaltöredék. Oldalán széles, lapított bütyökdísszel. M.: 4,2 cm, Sz.: 7 cm, FV.: 1,4 cm (9. kép 7).

Orsógombok:

1.: Világosbarna színű, kézzel formált, enyhén fényezett felületű, bikónikus orsógomb. M.: 3,2 cm, Sz.: 3,7 cm, Lyuk átm.: 0,9 cm (11. kép 3).

2.: Barna színű, apró, tört kavicssal soványított, kézzel formált edény oldaltöredékéből készült orsókarika. M.: 1 cm, Sz.: 3,4 cm, Lyuk átm.: 0,4 cm (11. kép 4).

A leletanyag értékelése

Kerámia

A 12. számú kútból és a 3. számú gödörből előkerült régészeti leletanyagot az alföldi szkíta kori népesség hagyatékának tekinthetjük. A főleg temetkezések mellékleteként ismert fazekastermékeik típusai megtalálhatók telepeiken is, de mai ismereteink szerint nem tudjuk szétválasztani a temető és a telepek kerámiaanyagát.¹⁷

A kút betöltésében előfordultak korongolt és kézzel formált, behúzott peremű tálak (8. kép 1–8; 9. kép 1–4), ún. hordó alakú edények (9. kép 8), virágcserep formájú edények, kihajló peremű fazekak töredékei (10. kép 5), tipikus bikónikus formájú, magasra felhúzott füllel ellátott bögrék (7. kép 1–2), valamint kettős csonka kúp alakú edények is (7. kép 3; 9. kép 5). A leletanyag restaurálása után összeállított kettős csonka kúp alakú edényről hiányoznak az általánosnak számító széles, lefelé vagy felfelé álló bütyökdíszítések.¹⁸ Ennek az edényformának a bütyökdíszítéssel ellátott vagy nélküli típusai egyaránt előfordulnak a szkíta kori lelőhelyeken.¹⁹ A kézzel formált kerámiák díszítései között megtaláljuk az edény oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadíszít (10. kép 2, 4–5) és a szintén körbefutó, szorosan egymás után elhelyezkedő ujjbenyomásokat (10. kép 3). A széles alapú, magas fogóbütyök (9. kép 5–7) mellett jellemző a kis kúpos bütyök is (9. kép 8). A kézzel készült kerámiák többségben voltak a korongoltakkal szemben. Korongolást elsősorban a bikónikus felhúzott fülű bögréknél és a behúzott peremű tálak esetében használtak. Szinte valamennyi edényt kerámiaüzalékkal soványítottak. A kerámiák nyersanyagába kevert összetört edénydarabok nagysága az edénykészítési technikától függött. A durvább, kézzel készült edényeket nagyobb kerámiadarabokkal soványították, míg a korongolt edények esetében ezek a darabok jóval finomabbra voltak összetörve, vagy homokot keverték az agyaghoz. Ennek a magyarázata az lehet, hogy a korongolás során zavarták volna a munkában a fazekast a kiálló kerámiadarabok, valamint esztétikailag sem mutatott jól, ha egy korongolt edény felületét megtörik ezek az apróra zúzott kerámia-töredékek. Az általános formákon és típusokon kívül két kerámia-töredéket lehetett elkülöníteni, amelyek díszítésben, valamint formában elütöttek az ebben a korszakban jellemzőktől: egy peremén bevagdalt, egyenes állású peremtöredéket és egy függőleges karcolásokkal díszített oldaltöredéket.

¹⁷ KEMENCZEI 2001. 33–34.

¹⁸ A fogóbütyök a korszak fazekainak, kettős csonka kúpos urnáinak és tárolóedényeinek általános eleme: GYUCHA 2002. 64.

¹⁹ Békéscsaba-Fényes: PÁRDUCZ 1943. 2. kép 4; Kesznyéten: KAT 2001. 241; Salgótarján: VADAY 2003. 2. kép 4; Sándorfalva-Eperjes: GALÁNTA 1984. 31. t. 1; Tápiószele: BOTTYÁN 1955. XXIV. t. 19, XXV. t. 1, 14, XXVI. t. 1, XXVII. t. 1, 5, XXVIII. t. 17, XXXII. t. 3; PÁRDUCZ 1966. XXVI. t. 4, XXVII. t. 12, XXXI. t. 8, 16, XXXIII. t. 12; Tiszaigar: CSEH-KRIVECZKY 2001. 11. kép 1; Törökszentmiklós: CSALOG-KISFALUDI 1985. 6. ábra 15; Sándorfalva-Eperjes: GALÁNTA 1984. 31. t. 1.

Az előkerült tálak gyakran előfordulnak az Alföldön feltárt telepek és temetők anyagában. Általában elmondható róluk, hogy többségük erősebben vagy enyhébben behúzott peremű tálak töredékei, amelyek a végük felé megvastagodóak. Ettől az általános formától kissé eltér négy peremtöredék.

Az egyik kerámiatöredék korongolt, vállában élesen megtörő, egyenesen befelé hajló, vége felé nem megvastagodó tál peremtöredéke (8. kép 8), a másik három kézzel formált, behúzott, vége felé elvékonyodó tál peremtöredéke (9. kép 1, 3–4). Az előbbi peremtípusnak szép számmal találjuk párhuzamát az Alföldön. Különbség az egyes darabok között a vállban való megtörés utáni, egyenes peremrész be- vagy kihajlásának mértékében van.²⁰ Az utóbbi tálformánál Cseh János felvetette azok késő bronzkori eredetét, majd közöl több, a mi peremtöredékeink pontos párhuzamának tekinthető peremtöredéket.²¹ Az ilyen peremkiképzésű tálakat egy tipológiai sorba helyezte. Közös jellemzőjük, hogy felületük gondosan elsimított, esetenként belül is fényezettek, színük barnás és sötétszürkés, peremzáródásuk elvékonyodó, amelyek kissé vagy jobban behúzottak. Cseh János szerint nem lehet kizárni azt, hogy a lelőhelyen előforduló ilyen típusú tálak egy közeli késő bronzkori lelőhelyről származnak.²² Megvizsgálva a magyarországi késő bronzkori és kora vaskori kultúrák leletanyagát, az effajta tálak előfordulása általánosnak mondható. Megtalálhatóak a Mezőcsáti-kultúrában,²³ a Kustánfalvi-kultúrában,²⁴ a Hallstatt-kultúrában,²⁵ valamint általánosan elterjedtek a Gáva-,²⁶ a Kyjatice-²⁷ és az

²⁰ Algyő: BENDE 2003. 2. kép 9; Békéscsaba-Fényes: PÁRDU CZ 1943. XI. t. 22; Csanyitelek-Újhalastó: GALÁNTHA 1986. 2. t. 4; Gyulavári, 15. sz. lh.: GYUCHA 2002. 8. kép 1; Nógrádkövesd: PATAY 1955. XVIII. t. 1; Nyáregyháza: KISFALUDI 2004. VII. t. 2, XVIII. t. 10; Orosháza: JUHÁSZ 1976. 13. kép 6; Rákospalota-Újmajor: HORVÁTH A. 2001. 21. kép 2; Szentes-Jaksor: PÁRDU CZ-CSALLÁNY 1944–1945. XXXIII. t. 7, XL. t. 7; Szentes-Vekerzug: PÁRDU CZ 1954. 26. t. 4, 28. t. 2; Szolnok-Zagyva-part: CSEH 2001. 10. kép A; Tápiószéle: PÁRDU CZ 1966. XXX. t. 17, LVIII. t. 18; Törökszentmiklós: CSA-LOG-KISFALUDI 1985. 3. ábra 16; Vámosmikola-Istvánmajor: LACZUS-PÁRDU CZ 1969. 4. kép 3.

²¹ CSEH 2001. 12. kép 3.

²² CSEH 2001. 90–91.

²³ A Mezőcsáti-kultúra sírjaiban található párhuzamok: Algyő: MATUZ 2000. 6. kép 2, 8. kép 1, 7; Ároktő-Dongóhalom: KEMENCZEI 1988. 3. kép 1; PATEK 1990: Dormánd, Hanyi-pusztá: 2. t. 2, 3. t. 7; Füzesabony-Kettőshalom: 6. t. 3, 15. t. 8; Maklár-Kospérium: 17. t. 2; Sirok-Akaszttómály: 20. t. 3; PATEK 1993: Mezőcsát-Höröcsögös: 26. ábra 6, 11, 16, 17, 28. ábra 18; 29. ábra 13.

²⁴ Nevickoje I. kurgán: POPOVICH 1995–1996. XI. t. 13, XII. t. 6. A nevickojei I. kurgán mellékleteit Popovich a Kr. e. 6. század második felére és az 5. század első fele közé keltezte: POPOVICH 1995–1996. 96. A Cseh János által készített tálrekonstrukció során kapott formához igen hasonló, enyhén 's' profilú tálat találunk a Kustánfalvi-kultúrában: Zsornyina/Malomrét I. kurgán: POPOVICH 1995–1996. 4. t. 8; Ilosva/Irsava: POPOVICH 1999. 5. t. 5.

²⁵ Lábatlan: PATEK 1982–1983. 13. t.; KEMENCZEI 1977. 1. ábra 3, 4, 6, 7, 12.

²⁶ A párhuzamként felsorolt edények hivatkozása: KEMENCZEI 1984: Hódmezővásárhely, Solt-Palé: CXXIV. t. 3, 4; Nyíradony: CXXXI. t. 26; Alsóberecki: CXXXIII. t. 4; Taktabáj: CLVIII. t. 2, 16, CLIX. t. 9, 10, 16; Köröm: CXLVII. t. 7, CXLVI. t. 13, 21, CXLV. t. 10.

²⁷ KEMENCZEI 1984: Szajla: LXXI. t. 15, LXXIV. t. 14; Mátraszőlős: LXX. t. 4, 8; Ózd-Kőalja: XC. T. 12; e típusú tálakat gyakran füllel látta el az edény egyik oldalán a Kyjatice-kultúra népe: Szajla: LXXII. t. 2, 3; Ózd-Kőalja: XCI. t. 16; Hangony: LXXXIX. t. 2.

Urnamezős-kultúrában is.²⁸ A vizsgálat alá vont késő bronzkori kultúrák táljait – formai egyöntetőségük mellett – gyakran látták el bütyökdíszítéssel vagy füllel. Ezeknek aránya a díszítetlen, fül nélküli tálakhoz viszonyítva kultúránként eltérő lehet. A szkíta korban többségben vannak a bütyök és fül nélküli tálak, azonban kis számban előfordul a bütyökdíszítés és a fül is.²⁹ Ezek alapján nehéz a tálforma eredetét egy kultúrához kötni. Annyi azonban biztosnak látszik, hogy a tárgyalt tálforma a késő bronzkortól fogva egy széles körben elterjedt edénytípus volt a Kárpát-medencében egészen a vaskor végéig.³⁰ Annyi megjegyzéssel, hogy a szkíta kori tálak döntő többségének (bütyök) dísztelensége és fül nélkülsége a Gáva-kultúra hagyományaihoz közelít.

Külön említést érdemel a kút aljától egy ásonyomnyira talált korongolt, bikónikus testű, felhúzott fülű, enyhén kihajló peremű bögre (7. kép 2).³¹ Az edényt a perem alatt, egymással szemben egy-egy helyen átfúrták. A két átfúrás alapján feltételezhető, hogy az edény felfüggesztve látta el funkcióját. Az is valószínűnek tűnik, hogy az edénynek nem ez volt az eredeti rendeltetése. Az eredeti felhúzott fülű edényből, a fül letörésével és a perem alatti átfúrásokkal akartak egy vízmerítő edényt létrehozni. Az egymással szemben elhelyezkedő átfúrások a peremtől nem egyforma távolságra helyezkednek el. Valószínűleg az edény fülének letörésekor csorbult az edény pereme, így az egyik lyukat lejjebb kellett fúrniuk. Használat közben azonban korrigálni kellett valahogy az edény egyensúlyát, mert az így felfüggesztett edény súlypontja eltolódik. A lejjebb lévő lyuk mellett egy fúráskezdeményt találunk. Minden bizonnyal elkezdték fúrni a lyukat, majd észrevették, hogy rossz helyen kezdték el a munkát, és abbahagyták.

A felfüggeszthető edények nem voltak ismeretlenek a szkíta kori népesség körében. Szob-Gregersen kertből (13. kép 3),³² Mihalovcéből,³³ Vámosmikoláról (13. kép 2),³⁴ Tápiószeléről (13. kép 4),³⁵ Törökszentmiklósról (12. kép 1),³⁶ Kesznyétenből és Szirmabesnyőből³⁷ egy-egy, Békéscsaba-Fényes (12. kép 6; 13. kép 5)³⁸ temetőjéből két edényt, Szolnok-Zagyva-part³⁹ szkíta kori telepéről egy kézzel formált, behúzott peremű csuprot ismerünk (13. kép 1). A felfüggeszthető edények

²⁸ PATEK 1968.

²⁹ Egy füllel ellátott tál: Tápiószele: PÁRDUCZ 1966. XXIX. t. 1. Két füllel ellátott tál: Békéscsaba-Fényes: PÁRDUCZ 1943. XII. t. 7.

³⁰ GYUCHA 2002. 63; PATEK 1968. 102; KEMENCZEI 1984. 67.

³¹ Ez az edényforma általánosan elterjedt volt a szkíta kori Alföld területén.

³² ILON 1985. II. t. 1.

³³ ČILINSKÁ 1959. II. t. 8.

³⁴ PÁRDUCZ 1969. LIX. t. 1.

³⁵ PÁRDUCZ 1966. XXIX. t. 3.

³⁶ CSALOG-KISFALUDI 1985. 2. ábra 18.

³⁷ HELLEBRANDT 2001. 60.

³⁸ PÁRDUCZ 1943. XI. t. 7, XIII. t. 15.

³⁹ CSEH 2000. 2. kép 5.

formája igen sokszínű. A szobi és vámosmikolai behúzott peremű tálak oldalát páros lyukakkal látták el. A törökszentmiklósi és a békéscsabai edények vízszintesen kicsúcsosodó peremét függőlegesen egy-egy lyukkal átfúrták.⁴⁰ A törökszentmiklósi ovális, csónak alakú tál, míg a békéscsabai kis öblös, gömbölyded testű edény (12. kép 6).⁴¹ Ugyancsak függőleges átfúrás alkalmaztak a kesznyéteni temető 22. sírjában talált edény bütyökfogóin is.⁴²

Az oldalán – általában a perem alatt – egy-egy vagy páros lyukakkal átfúrt edényeket sok mindenre használhatták, de vízmerítés céljából valószínűleg csak szélsőséges esetben alkalmazták a behúzott peremű tálakat, valamint a Békéscsaba-Fényes 1930. évi ásátásából származó kis átfúrt, peremből kiinduló füllel ellátott, csőtálpas edényt (13. kép 5).⁴³ A Szirmabesnyőből előkerült, a pereme alatt átfúrt, kézzel formált edényről nagy súlya miatt nem feltételezték, hogy felfüggesztve látta el funkcióját.⁴⁴ A törökszentmiklósi és a békéscsaba-fényesi edény azonban méreténél fogva nem volt alkalmas a kútból történő nagyobb mennyiségű víz merítésére. Az utóbbi esetben feltételezhetnénk egy olyan funkciót, amely az edény tulajdonosának kevesebb mennyiségű víz nyeresét biztosítja pl. szomjoltás céljából, de sokkal valószínűbb, hogy ezek a fazekas termékek nagyobb, fából készült vízmerítő vagy teknőszerű edények utánezatai voltak. A törökszentmiklósi edény pontos formai párhuzamának tekinthető a Kompolton, preszkíta kútból előkerült favödör (12. kép 2). Az egy darab kocsányos tölgyből faragott, ovális, csónak formájú, mindkét vé-

⁴⁰ Ilon Gábor a felfüggeszhető edények közé sorolja a tápiószelei temető 28–29. birituális sírjában talált, sorba rendeződő lyukakkal ellátott, behúzott peremű tálat: ILON 1985. 83. Pontos párhuzamát a madari temetőből ismerjük: DUŠEK 1976. 410, 12. ábra 14. Azonban az említett tápiószelei edény nagy valószínűséggel nem volt felfüggeszhető edény. Az oldalán látható páros lyuksor a tál jól látható törésvonalának két oldala mentén halad (13. kép 5). Az edény feltehetőleg eltörött, és mivel nem akarták kidobni, összekötötték (dróttal vagy madzaggal) és tovább használták. A gyártáskor vagy használatkor megsérült darabokat megbecsülte a szkíta kori népesség, javították és nemegyszer sírba is helyezték őket (Tápiószele, Modrany/Madar, Szabadszállás-Józan: HORVÁTH M. A. 2001. 100).

⁴¹ A törökszentmiklósi felfüggeszhető edényhez hasonlókat ismerünk a fergilei temetőből: CSALOG-KISFALUDI 1985. 331.

⁴² HELLEBRANDT 2001. 60.

⁴³ A felfüggeszhető csőtálpas edény a MMM-ban található. Ltsz.: 52.1135.1. A csőtálpas edények ritka leleteknek számítanak az Alföld-csoport anyagában. Eddig még csak temetkezésekből ismerjük őket. Két egymáshoz nagyon hasonló csőtálpas tál került elő a hevesi „A” temető 2. sírjából: SZABÓ 1969. V. t. 4, és Bp., Mogyoród útja 42. temető 3. sírjából: HORVÁTH A. 2001. 5. kép. A tápiószelei edényhez formailag hasonló csőtálpas tálat találtak a csanytelek-újhalastói temető 33. sírjában: GALÁNTA 1981. 11. kép 7. A tápiószelei temető 7. sírjában talált csőtálpas tál távolabbi párhuzamait dél-keletre a trák-dák kultúrkörből ismerjük: PÁRDUCZ 1966. XXIII. t. 8; KEMENCZEI 2001. 33. A békéscsabai edényhez hasonlókat nem találtam az Alföld-csoport leletanyagában, azonban a Gáva-kultúra taktatbáji lelőhelyén több kónikus testű és kónikus kiképzésű csőtálpú tál került elő: KEMENCZEI 1984. CLVIII. t. 15, CLX. t. 11.

⁴⁴ HELLEBRANDT 2001. 60, 61. 18. kép.

gén eredetileg füllel ellátott faedényt a Kr. e. 8. századra keltezték.⁴⁵ A kompolti kút feltárói a talált faedény párhuzamát – a fa- és kéregedények Kárpát-medencei analógiája híján – az Urnamezős-kultúra sághegyi lelőhelyén előkerült egyfülű, csónak alakú, ovális szájú két edényében találták meg.⁴⁶ Megemlítenek még egy fa előzményekre visszamenő apró, ovális teknő formájú edénykét is, amely a Kyjatice-kultúra szilvásváradi várából került elő.⁴⁷ Az említett urnamezős példák formailag és területileg is közel állnak a faedényhez, azonban fülkiképzése, egyenes alja és ovális formája alapján a törökszentmiklósi edény áll a legközelebb hozzá. Hasonló ovális formájú és vízszintesen kicsúcsosodó peremű edényt ismerünk a kelet-európai sztyeppéről, Aksjutincyból, annyi különbséggel, hogy az sokkal laposabb – és így inkább teknő formájú – mint a törökszentmiklósi példány (12. kép 3).⁴⁸ Gömbölyded testű, fából készült, vízszintes állású fogós (bütykös?), gömbölyded testű edényt (12. kép 7) és ovális formájú, lapos, nyéllel ellátott (12. kép 5), valamint széles, vízszintesen kidomborodó peremű tálat ismerünk Dél-Oroszországból (12. kép 4).⁴⁹

Az említett edényeken kívül az algyői preszkíta temető egyik sírjából került elő egy enyhén kihajló peremű, tojásdad testű, profilált aljú csupor, amelynek nyakán egymással szemben két lyuk található (12. kép 8).⁵⁰ Ezzel az edénnyel méreteiben és formájában megegyező, függeszthető edényt találtak Szilvásvár-Töröksáncon Kyjatice földvárában annyi különbséggel, hogy ez utóbbit páros átfúrással látták el (12. kép 9).⁵¹ Hasonló, átfúrással ellátott peremű edényt ismerünk Sághegyről az Urnamezős-kultúrából (12. kép 10).⁵² A Békéscsaba-Fényesen előkerült függeszthető csoport formailag a fent említett késő bronzkori edények körébe sorolhatjuk. Perem- és fülkiképzése a törökszentmiklósi agyag és a kompolti faedény előzményekre megy vissza. A Gáva-kultúra Baks-Temetőparti lelőhelyén találtak egy hasonló technikával átfúrt peremű tálat.⁵³ A törökszentmiklósi, a kompolti, valamint a Dél-Oroszországból ismertetett edények között fennálló egyértelmű formai és – esetenként – funkcionális kapcsolat megerősít bennünket abban, hogy a szkíta kori Alföld társadalmi és etnikai képének kialakításában, a korábban ezen a területen élt késő bronzkori és kora vaskori népeiségek, valamint a keletről érkezők jelentősen részt vettek.

⁴⁵ Az edény peremátmérője: 34,5 x 21 cm (a füleket leszámítva), magassága: 15 cm. Az egyik vízszintes állású fül részben kitörött, emiatt az edény falát a fül alatt átfúrták és kötelet húztak át rajta, amelynek darabjai a lyuk környékén és az edény oldalához tapadva megmaradtak: MATUZ-SZABÓ-VADAY 1998. 48. 5. kép, 6. kép.

⁴⁶ Csónak alakú faedények a sztyeppéi szkíta kultúrából is ismertek: Kemencei Tibor szíves szóbeli közlése.

⁴⁷ MATUZ-SZABÓ-VADAY 1998. 55; MATUZ-NOVÁKI 2002. 110. ábra 15.

⁴⁸ DUŠEK 1974. XV. t. 11.

⁴⁹ MELYUKOVA 1995. 52. kép b, c, 55. kép.

⁵⁰ Az edényről és az edényformáról lásd bővebben: MATUZ 2000. 142.

⁵¹ MATUZ-NOVÁKI 2002. 97. ábra 5.

⁵² PATEK 1968. XVIII. t. 12.

⁵³ SZABÓ 1996. 13. kép 20.

A késő bronzkortól a középső vaskorig terjedő időszak felfüggeszthető edényei között találunk gömbölyded testű edényeket, behúzott peremű tálakat, hordó alakú edényt, ovális, csónak alakú edényeket, valamint bikónikus testű edényt is. A sírokból előkerült felfüggeszthető edények többsége valószínűleg valamilyen tároló funkciót tölthetett be. A 12. számú kútból előkerült edényt viszont egyértelműen vízmerítésre használták.

Az általánosan előforduló formák és díszítések mellett egyelőre párhuzam nélkül áll a peremén bevagdalt, egyenes állású peremtöredék, amely feltehetőleg egy szögletes edény maradványa lehetett (11. kép 2).⁵⁴

A finom, függőleges karcolásokkal díszített, szürke színű, korongolt, bikónikus testű edény oldaltöredéke a szkíta kori kerámiaművesség azon ritka csoportjába tartozik, amikor az edényeket bekarcolt vagy besimitott díszítésekkel látták el (11. kép 1). Az effajta díszítésmód nem volt gyakori az alföldi szkíta kori edényeken.⁵⁵ Kemenczei Tibor szerint az edények oldalán bekarcolt geometrikus minták nem helyi alapból származnak. Az előforduló motívumok (ék, háromszög, rombusz) az erdős sztyeppe vidékéről kerültek a Kárpát-medencébe.⁵⁶ Emellett a bekarcolás helyi eredete is valószínűsíthető. A keleti szkíta területek mellett felvetődött a motívumok Kustánfalvi-kultúrából történő eredeztetése is,⁵⁷ de megtalálhatók a preszkítáknál és gyakrabban a basarabi típusú emlékműanyagban is.⁵⁸ A kora vaskori Mezőcsáti-kultúra sírjaiból előkerült ilyen díszítésű edények az ÉNy-Balkánnal fennálló szoros kapcsolatról árulkodnak.⁵⁹ A Basarabi-kultúrában általánosan elterjedtek többek között a bekarcolt cikk-cakk vonalak, a rombuszok, valamint az üres és sraffozott háromszögek.⁶⁰ A Gáva-kultúra jellemző jegyeinek egyike a bekarcolás. Edényein előfordulnak – többek között – a hullámvonal-, az ívelt vonalköteg-, a függőleges vonaldíszek és a geometrikus minták is.⁶¹

A geometrikus díszítések mellett az egyenes és a hullámvonal, valamint a svasztika motívum terjedt el a szkíta korban.⁶² Karcolt díszítésekkel ellátott edényeket több magyarországi lelőhelyről ismerünk: Tiszalök, Tápiószéle, Tiszavasvári-Csárdapart, Gesztely-Hernádkak, Alsótelekes, Békéscsaba-Fényes, Csanytelek, Nyír-

⁵⁴ Bevagdalt peremű edényeket a késő bronzkori és kora vaskori telepeken egyaránt találunk: Kemenczei Tibor szíves szóbeli közlése. Azonban a békéscsabai peremtöredék nagy mérete ellenére nem ívelődik, tehát peremátmérőjét nem tudjuk megmérni. Ez alapján feltételezhetjük, hogy egy szögletes formájú edény töredékét találták meg.

⁵⁵ BOTTYÁN 1955. 24–27.

⁵⁶ KEMENCZEI 1983. 64.

⁵⁷ PATAY-B. KISS 2001–2002. 129.

⁵⁸ KEMENCZEI 1983. 70.

⁵⁹ A Basarabi-kultúrából származó edényeket legutóbb Száraz Csilla gyűjtötte össze: SZÁRAZ 1999.

⁶⁰ SZÁRAZ 1999. 204.

⁶¹ SZABÓ 1996. 33.

⁶² A karcolt motívumok egy részét írásjelnek határozták meg: MARTON 1977. 28. A szkíta kori kerámiákon előforduló karcolt szimbólumokat és jeleket legutóbb Kemenczei Tibor foglalta össze: KEMENCZEI 2006. 131–151.

egyháza-Vágóhíd, Szabadszállás és Szentes-Vekerzug.⁶³ Tovább bővíthetjük ezt a sort egy Törökszentmiklóson⁶⁴ előkerült edénnyel, valamint az általunk közölt edény-töredékekkel. A kútból megismert kerámiatöredék díszítése valamilyen geometrikus motívum egy része lehetett, és mint ilyet, a Tiszavasvári-Csárdapart 47. sírjából származó, bikónikus edényről megismert díszítéssel lehetne párhuzamosítani.⁶⁵

A 12. számú kút szerkezete

A kutak szerkezetét és kivitelüket meghatározta a talaj kötöttsége, a tiszta ivóvíz rétegének mélysége, valamint a környezetében található fa és kő építőanyag egyaránt. A laza, homokos, kavicsos talajnál az aknafal lazasága miatt bélelni kellett a kutakat. A kemény, kötött agyagos talajnál a mélyebben fakadó víz volt alkalmasabb emberi fogyasztásra, és bár az akna fala szilárd, legtöbbször mégis bélelték. A Dunától keletre, az Alföldön a kő hiánya miatt elsődlegesen a fát használták építőanyagként.⁶⁶

A Magyarországon eddig feltárt szkíta kori telepek közül Ebes, Zsong-völgy,⁶⁷ Polgár, Csőszhalom-dűlő⁶⁸ és Vecsés, 67. számú⁶⁹ lelőhelyekről, valamint Nyíregyháza-Manda bokorról tudunk kutakat említeni. A nyíregyházi telep szerkezetére – a vízvezetésre, illetve kerítésként használt – árkok által körülvett porták a jellemzőek. Egy-egy portán egy-két épület állt. A változatos formájú házak mellett agyagnyerő, tároló és szemetes gödröket találtak. A porták többségéhez egy-egy lépcsőzetesen induló mély kút is tartozott.⁷⁰ A nyíregyházi település esetében a néprajzból jól ismert béleletlen kúttal, más néven sír vagy kopolya kutakkal állunk szemben. Hasonló, ácsolt faszerkezet nélküli, kerek aknájú kutakat fedeztek fel Ebes, Zsong-völgy lelőhelyen.⁷¹ Az ilyen kutak gödrét magas vízállású helyeken ássák, és itatás vagy vízmerítés céljából egyik oldalát menetelesre vagy lépcsőzetesen alakítják ki.⁷² A síksági legelőkön előfordult – a hatalmas állatállomány miatt –, hogy sírkutakból vagy kopolyákból itattak. A földbe a vízszintet elérő hatalmas gödört ástak, melyhez mindkét oldalról a partba vágott lejárót készítettek. Az egyikben lehajtották az állatot, a másik oldalon felkaptatták itatás után.⁷³

⁶³ Lásd bővebben: KEMENCZEI 1983. 51–71.

⁶⁴ CSALOG-KISFALUDI 1985. 6. ábra 26.

⁶⁵ KEMENCZEI 1983. 9. ábra.

⁶⁶ VADAY 1999. 94.

⁶⁷ DANI 2003. 205–208.

⁶⁸ RACZKY 2002. 257.

⁶⁹ RÁCZ 2003. 315.

⁷⁰ A kutakat nem tudták végig kibontani a 2,5–3 méteres mélységben feltörő talajvíz miatt: ISTVÁNOVITS 1997. 76.

⁷¹ DANI 2003. 208. Az ásatáson előkerült két bizonytalan datálású vaskori kút, amelyekből emberi csontvázak kerültek elő. A 16. objektumban (kút) egy ülő helyzetben lévő csontvázat találtak, amelyet ez alapján áldozati kútnak tartanak (DANI 2003. 207).

⁷² BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷³ MN 1979. 164.

A béleletlen kutak mellett ismerjük a kutak bélelt formáját is. A bélelt kutakat attól függően, hogy mivel bélelik, nevezik bödön-, ládás-, rovas- vagy nádkútnak.⁷⁴ A kút elkészítésénél feljegyzett néprajzi megfigyelések fontos támpontot nyújtanak számunkra: az ásás során a víz szintjéig lemélyített gödröt fával, sövényvel stb. kibélelik, majd a kiemelt földdel visszatöltik a kútnyílást. A bélésfalat a föld felszínéig felépítik, és négyszögletes keményfa gerendákból egyberótt keretet, ún. kútgárgyát fektetnek rá.⁷⁵ A békéscsabai szkíta kori kút esetében a fentebb felvázolt bélelt kút elkészítési fázisait alkalmazhatjuk.⁷⁶ A szkíta kori népesség egy kb. 3–3,5 méter átmérőjű, egyenes falú gödröt ásott 4,7–5 méteres mélyséig,⁷⁷ majd annak közepén 2–3 cm vastag, 10–12 cm széles és 120–130 cm hosszú hasított deszkákat egymásba ácsolva négyszögletes, ún. deszka vagy rováskutat épített (6. kép). A deszkák a csapolásig 110 cm hosszúak voltak, de mivel túlnyúltak a csapoláson, az összhosszuk kb. 120–130 cm lehetett. A kút betöltésében talált oldalról bedől, beroskadt deszkázat jelzi, hogy a kút deszka-bélését valószínűleg az egykori szkíta kori felszínig felépítették. Erről árulkodik a kb. 3 méteres mélységben kibontott mesterséges felszín, amely alapján rekonstruálni lehet a kút fabélésének szerkezetét (5. kép 1). A szinte épen maradt deszkázat alapján a békéscsabai kút nem vagy – az éghajlati változások miatt – csak időszakosan volt kiszáradva 3–4,7 méteres mélységek között. Feljebb azért nem maradt meg a fabélés, mert ott valószínűleg soha nem állt víz alatt a kút, és a kút deszkázata egyszerűen elrohadt. A kút felhagyásának több oka lehetett: kút kiszáradása vagy eliszapolódása, esetleg vízének megromlása, elszennyeződése.

A bélelés és a kút aknája közötti részt visszatöltötték a kút gödrének ásásakor kitermelt föld egy részével. A visszatöltött földbe háztartási hulladék keveredett. Állatcsontokat, edénytöredékeket és egy kis csorba peremű edényt említhetünk innen (7. kép 1). A békéscsabai szkíta kori kút fabélésén belül megfigyelt, nagy mennyiségű kerámiatöredékekkel és állatcsonttal kevert betöltés alapján egyértelmű, hogy a kút – felhagyása utáni – másodlagos hulladéktároló gödör funkciót töltött be. A salgótarjáni szkíta kori település több házánál lehetett megfigyelni, hogy az eredeti funkció megszűnése után hulladékkal töltötték fel a mélyedéseket.⁷⁸

⁷⁴ A bélelt kutak másik fajtája a falazott kút. A téglával, kővel vagy zombékkal falazott kutak előfordulnak Magyarországon: BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷⁵ BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷⁶ Fabéléssel ellátott szkíta kori kutat tártak fel Polgár, Csőszhalom-dűlő lelőhelyen: RACZKY 2002. 257.

⁷⁷ A kút metszetrajzának hiányában és Nikolin Edit nem egyértelmű ásatási dokumentációjából nem derül ki, hogy a kút 3 méteres mélységtől ugyanabban a szélességben, lépcsőzetesen szűkülve, vagy egy szűkebb, a deszkázatnál nem sokkal szélesebb aknában mélyül tovább. Elméletileg bármelyik forma elképzelhető lenne. Vaday Andrea Gyoma 133-as lelőhelyen előkerült kutak esetében az említett formák mindegyikét ismerteti: VADAY 1996. 7. kép. A Vaday Andrea által rendszerbe szedett kútszerkezetek egyikébe sem tudjuk hitelt érdemlően besorolni (a fentebb kifejtettek miatt) a békéscsabai kutat. VADAY 2003. 25–68.

⁷⁸ VADAY 2000. 34.

A kút szkíta kori felszín feletti részéről, az ún. gárgyáról vagy káváról és a víznyerő szerkezetéről nem tudunk semmit, bár egykori létük felől nem lehetnek kétségeink. Esetünkben feltételezhető, hogy a kút gárgyája vagy szája fölé állítottak egy állványra erősített csigát, melynek segítségével húzták fel a kötélre erősített vízmerítő edényt. Az Európában széles körben elterjedt, kétkarú emelőszerkezet elvén működő gémeskútra nem gondolhatunk az ágasfának szükséges cölöplyuk hiányában. A kutak víznyerő szerkezete a kút mélysége szerint változott. Magas vízállású kutak esetében gyakran használtak emelőszerkezet nélküli, egy hosszabb kampos botra erősített vízmerítő edényt, a mélyebb kutakból azonban kerekessel emelték ki a vizet.⁷⁹

Korábbi időszakból, a késő bronzkor és kora vaskor határáról, a preszkíta korból ismerünk egy kutat, amely remek párhuzamként szolgál a bélelt kutakra és a békéscsabai kútra egyaránt. A Mezőcsáti-kultúra népe a mai Kompolt határában egy ácsolt szerkezetű fabéléses kutat épített. Egyszerű, hengeres aknáját a mai felszíntől 1,5 méteres mélységben tudták először megfigyelni, itt 3,1–3,2 méter átmérőjű volt. Az akna újabb 1,5 méterig mélyült, ahol beszűkült mintegy 1,7–1,8 méteresre, és egy szűkebb, függőleges falú aknában folytatódott.⁸⁰

Az egymásba ácsolt gerendákból vagy deszkákból készült bélelt kutak már korábban is ismertek voltak a Kárpát-medencében. A bronzkorból hasonló kutak kerültek elő Gánovce-Hrádokból, Pobedim-Hradištiből és Bratislava-Ivanka pri Dunajiból,⁸¹ valamint Mosonmagyaróvárról és Dolnyi Lakos/Olarisról (Alsó Lendvalakos); Ménfőcsanakon kelta, római és Árpád-korból, Aquincumból és Gorsiumból római korból.⁸²

Összefoglalás

Nagyobb szkíta kori telepfeltárásokat többfelé végeztek Magyarországon a közelmúltban, de alapos, mindenre kiterjedő feldolgozásuk eddig még nem született meg. Jelentősebb feltárások folytak:⁸³ Újlőrincfalván,⁸⁴ Jászfelsőszentgyörgyön,⁸⁵

⁷⁹ MN 1979. 219–221; BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁸⁰ MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998. A kompolti kút ásatói szerint a felső, szélesebb kútakna a káva vagy rovás alsó szerkezeti részét tartotta, ezért ásták a kútakna felső részét szélesebbre. Szerintem egyszerűbb ennek a magyarázata: ugyanis, ha egy 5–6 méteres mélységben ásunk egy 1,7–1,8 m átmérőjű aknát, annak a beomlási esélye igen nagy, még ha agyagos altalajba is ássuk. Egyrészt a beomlás megelőzése végett szélesebb a kútakna felső része, másrészt könnyebb az ácsolattal dolgozni, ha kívülről is hozzáférünk a fabéléshez.

⁸¹ STUDENÍKOVÁ 2003. 13–24.

⁸² MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998. 41, 50.

⁸³ A telepátások felsorolása nem teljes körű.

⁸⁴ RégFüz., 1962. 13.

⁸⁵ RégFüz., 1975. 85.

Szolnok-Zagyva-parton,⁸⁶ Nyíregyháza-Mandabokor-dűlőn,⁸⁷ Gyomaendrődön, Hódmezővásárhely-Fehértónál⁸⁸, Kardoskúton,⁸⁹ Rákospalota-Újmajoron,⁹⁰ Szobon,⁹¹ Törökszentmiklós-Kenderparton⁹², Ebesen,⁹³ valamint Salgótarján, Ipari-park 2. lelőhelyen.⁹⁴ Kisebb teleprészleteket tártak föl Tiszaigaron,⁹⁵ Gyulavári 15. számú lelőhelyen, Csárdaszállás 19. számú lelőhelyen⁹⁶ és Ecsér határában.⁹⁷ Gyucha Attila legutóbbi szkíta korról foglalkozó cikkében összegyűjtötte a Békés megyei szkíta korról datálható szórványosan feltárt telepobjektumokat, amelyek sorába kapcsolhatjuk a Békéscsaba-DTCSV 3. számú bányájában feltárt szkíta kori gödröket és kutakat is.⁹⁸ A szkíta kori lelőhelyeken előkerült objektumok közül a kutakat tárták fel talán a legkevesebb számban. Mindössze öt szkíta kori lelőhelyről van tudomásunk, ahol kutakat találtak: Ebes, Zsong-völgy, Polgár, Csözshalom-dűlő, Vecsés 67. számú lelőhely, Nyíregyháza, Manda-bokor és Békéscsaba-DTCSV 3. számú bányája. A békéscsabai kutak szerkezete és formája a korábbi preszkíta időszakban és a szkíta kort követő időszakban is elterjedt volt. Vízmérítő edényként egy pereme alatt átfúrt agyagedényt használtak, amelyet kötélre erősítve – a kút nem nagy mélysége miatt – valószínűleg csigás víznyerő szerkezettel vagy egyszerűen kézzel, esetleg egy hosszabb karóra erősítve húztak föl. A békéscsabai 12. számú kút jelentős mennyiségű hulladékkal kevert homogén szkíta anyaggal jellemezhető betöltése folyamatos feltöltődésről tanúskodik. Ez a feltöltődési folyamat a sűrű hulladékanyag alapján nem mehetett végbe gyorsan.

A betöltésből előkerült kerámiaanyag alapján a kút megásása és betöltődése között eltelt időszakot a Kr. e. 6–4. századra tehetjük. A kút datálásakor azonban nem foglalhatunk egyértelmű álláspontot, ugyanis a szkíta kornak egyelőre nincsen kerámatipológián vagy természettudományos módszereken (C14) alapuló elfogadott kronológiai rendszere. A kút leletanyagából hiányzó, biztosan a késő bronzkori és kora vaskori kultúrákhoz köthető edénytöredékek és tipikus kelta leletek hiányában a fenti datálást fogadhatjuk el.

⁸⁶ CSEH 2001.

⁸⁷ ISTVÁNOVITS 1997.

⁸⁸ BANNER 1943; PÁRDU CZ–CSALLÁNY 1944–1945.

⁸⁹ BANNER 1943; KOREK 1984. 183–184; GYUCHA 2001.

⁹⁰ HORVÁTH A. 2001.

⁹¹ BOTTYÁN 1955.

⁹² CSEH–KRIVE CZKY 2001.

⁹³ DANI 2003. 205–208.

⁹⁴ VADAY 2000.

⁹⁵ CSEH–KRIVE CZKY 2001.

⁹⁶ GYUCHA 2002.

⁹⁷ 2005 nyarán az M0-ás körgyűrű feltárásakor az Ecsér és Maglód közötti vasútvonalról délre feltártunk egy szkíta kori teleprészletet. Itt több kör alapú, földbe mélyített, közepén cölöplyukkal ellátott házat és gödröket találtunk: BÓKA et al. 2005. 230–231.

⁹⁸ Kardoskút, Orosháza-Orovecz tanya, Békéssámszon, Tótkomlós, Endrőd 6., 37., 39. számú lelőhelyek, Gyoma 264. számú lelőhely, Örménykút 8. számú lelőhely: GYUCHA 2002. 65–66.

Az anyagban előforduló kézzel formált és korongolt kerámiák keltezése alapján közelebb juthatunk a kút korának meghatározásához. A szkíta kori kézzel formált agyagedények többségének alakja korábbi, helyi előzményekre megy vissza: bütykök, függőleges árkolás, turbántekercses díszítés, behúzott peremű tálak stb. Ezek alapján nehéz pontosítani a datálást, azonban a korongolás eredetére és elterjedésére vonatkozóan a közelmúltban elvégzett kutatások a Kr. e. 7–6. századig tolták ki a korongolt edények keltezését. A korongolási technika elterjedését korábban a kelták előrenyomulásához,⁹⁹ valamint az északkelet-balkáni trák fazekasműhelyekhez kötötték, majd felvetődött a Fekete-tenger vidékének görög iparosaitól való származtatás.¹⁰⁰ A közelmúltban azonban a Középső-Dnyeszter vidékén feltárt korai szkíta településeken olyan korongolt edényeket találtak, amelyek az Alföldön is készülhettek volna. A Középső-Dnyeszter vidékén a Kr. e. 7. század közepén telepedett meg a déli sztyeppékről származó szkíta lakosság, amely a Fekete-tenger görög gyarmatvárosaiból vette át a korongolási technikát.¹⁰¹ A Prut és Dnyeszter vidékének közvetítő szerepét jelzi, hogy a korai szkíta anyaggal társul a korongolt kerámia.¹⁰² Kemenczei szerint az Alföldre nagyjából a 6–7. század fordulóján jutott a Kárpát-medencébe ÉK-i irányból az új edénykészítési eljárás, ami rövid idő alatt terjedt el a 6. század folyamán. A korongolási technika Kr. e. 6. században való alföldi elterjedését ma széles körben elfogadja a régészettudomány. Az utóbbi időben Kemenczei Tibor kutatásai során bebizonyosodott, hogy a Kárpát-medencében megjelenő legkorábbi szkíta típusú tárgyakat a 7. századra keltezhetjük.¹⁰³

A kút leletanyagából hiányzó kelta anyag alapján feltételezhetjük, hogy a kultat használó népesség nem érte meg a kelták benyomulását az Alföldre. A Kelet-Magyarországon talált legkorábbi kelta leletanyagot a LT B1 periódusra, a Kr. e. 4. század második felére datálhatjuk, tehát a kelták kb. Kr. e. 340–330 között érkezhettek az Alföldre. Maráz Borbála szerint a kelták térhódításával párhuzamosan a század második felében ezen a területen a szkíta kori kultúra egyeduralma megszűnt, településrendszere megváltozott.¹⁰⁴ Ennek némileg ellentmondanak Békés megyében a 20. század végén folytatott régészeti topográfiai munkálatok során megfigyelték. A Békés megyei terepbejárások alkalmával 34 darab lelőhely esetében figyelték meg, hogy szkíta és kelta anyag együtt fordul elő.¹⁰⁵ A terepbejárasi adatok mellett ásatásokon is találtak arra utaló jelenségeket, amelyek alapján a két népesség egymás mellett élését feltételezhetjük. Az Alföld területén szétszórva szkíta telepeken megjelennek a kelta eredetű tárgyak: Bp., XV. ker. Rákospalota-

⁹⁹ BOTTYÁN 1955. 39.

¹⁰⁰ PÁRDUCZ 1955. 15.

¹⁰¹ KEMENCZEI 2001. 34.

¹⁰² PATAY-B. KISS 2001–2002. 129.

¹⁰³ KEMENCZEI 1994; 2000.

¹⁰⁴ MARÁZ 1981. 98.

¹⁰⁵ GYUCHA 2001. 126. Pusztán a felszíni gyűjtésből nem lehet ezt a kapcsolatot teljes körűen elemezni.

Újmajor,¹⁰⁶ Szolnok-Zagyvart,¹⁰⁷ Hódmezővásárhely-Fehértó¹⁰⁸ és Sajópetri¹⁰⁹ lelőhelyeken. Az utóbbi két lelőhelyen kétséget kizáróan együtt fordultak elő szkíta és kelta jellegű kerámialeletek.¹¹⁰

Gyucha Attila összegyűjtve az észak-békési és Körös-völgyi, valamint a Mezőség keleti felén elhelyezkedő szkíta kori lelőhelyeket, 15 nagy településtömböt tudott elkülöníteni. Egy-egy ilyen tömb („góc”) több szorosán egymás mellett elhelyezkedő, gyakran 9–10 külön lelőhelyként elkülöníthető faluszerű települést foglal magába. A tömbök a vízfolyások partjain fekszenek. Ezek környékén szétszórva szállás jellegű telepnyomokat, valamint azonos korú temetőket találunk.¹¹¹ Ez a település-koncentráció általánossá válik a Körös-völgy déli részén, valamint a Mezőség keleti felén. A 480. számú lelőhely szintén egy ilyen tömb egyik lelőhelye, amely tömb Gyucha szerint a közeli fényesi temető faluja lehetett.¹¹² A tömbön belül elhelyezkedő 5 darab szkíta lelőhely közül három darabon, a szkíta lelőhelyek mellett közvetlenül pedig egyen találtak a terepbejárások során kelta leletanyagot (182., 188., 189., 190. számú lelőhely) (2. kép).¹¹³ Ez alapján felvehető az, hogy Délkelet-Magyarországon a kelták érkezésével a szkíta településrendszer nem változott meg alapjaiban. Az érkező kelták valószínűleg meghagyták településeiken a korábbi népességet, nem szármolták föl a tömbös településformát, sőt helyenként átvették azt a szkítáktól. A településrendszerben végbement változások azonban tájanként eltérő képet mutathatnak.

Almássy Katalin a Tiszavasvári környékén végzett településtörténeti vizsgálati alapján más eredményre jutott. Tiszavasvári határában a szkíta kori népesség az elsődleges fontosságú területeken, mélyebb vagy mocsaras részekből kiemelkedő hátakon telepedett le. Kiszorulva a kedvező adottságú területekről, a kelták lelőhelyeit a már „nehezebben elérhető részekben” találjuk meg. Egy esetben helyezkedik el kelta telep vízpart közelében. A Békés megyében megfigyelhető szkíta-kelta lelőhelyek gyakorisága nem jellemző a vizsgált területen. Csak egy lelőhelyen figyeltek meg hasonló, együttélésre utaló kettős leletanyagot. De ezen a lelőhelyen előkerült LT-jellegű anyag datálási problémái alapján Almássy megkérdőjelezi azok kelta kori eredetét. Összefoglalva nem találtak egy lelőhelyet sem, ahol a szkíta és kelta kori népesség együttélését feltételezhetnék. Ezt a szkíta kori népesség falvainak Kr. e. 3. században még tartó virágzásával, a magas népsűrűséggel, az újonnan érkezők csekély számával és a két népesség tisztántúli lassúbb egybeolvadásával magyarázza.¹¹⁴

¹⁰⁶ HORVÁTH A. 2001.

¹⁰⁷ CSEH 2000.

¹⁰⁸ PÁRDUCZ 1944–1945.

¹⁰⁹ SZABÓ-KRIVECZKY-CZAJLIK 2002. 27–38.

¹¹⁰ Kemenczei Tibor szíves szóbeli közlése.

¹¹¹ GYUCHA 2001. 125.

¹¹² GYUCHA 2001. 124.

¹¹³ MRT 10.

¹¹⁴ ALMÁSSY 2001. 134–136.

A kutatás egyetért abban, hogy a feltárt telepeken egy földművelő és állattartó gazdálkodást folytató népesség élt. A dolgozat elején felvázolt tájrekonstrukció alapján mind a két gazdálkodási formára (legeltető állattartás, földművelés) kiváló körülményeket biztosított a lelőhely és környezete.¹¹⁵ A békéscsabai DTCSV. 3. számú agyagbányájában megfigyelt későbbi, kora és késő szarmata kori, valamint gepida kutakat 3–4 méterrel mélyebbre kellett ásniuk, hogy megfelelő vízhozamú kutakat kapjanak. Ez a környező terület (beleértve a Mezőség egészét) folyamatos, a szkíta kortól kezdődő szárazabbá válását, pusztásodását jelzi. A terepbejárási adatok alapján leszűrhető következtetések a szkíta kori népesség életében betöltött nagyállattartás fontosságát emelik ki.¹¹⁶ Azonban az előkerült házmaradványok azt bizonyítják, hogy a falvak hosszú ideig álltak fenn, azaz nem pásztorok ideiglenes telephelyeiként szolgáltak.¹¹⁷ Ennek a véleménynek némileg ellentmond a több helyen feltárt, kerek alapformájú, középen egy cölöplyukas építmények kérdése: Szolnok-Zagyvapart, Ecser 6. lh., Endrőd, Törökszentmiklós, Salgótarján, Ipari-park II. Feltehetőleg ezek szolgálhattak lakhelyül a mozgalmasabb életformát folytató pásztorok számára.

A késő bronzkor folyamán a jelentős Körös-völgyi régióból a szkíta korra egyértelműen a Mezőség füves pusztasága felé tolódott el a településterület súlypontja. Ebben valószínűleg közrejátszhatott, hogy a Körösök völgyében továbbélő késő bronzkori-kora vaskori alaplakosság és az érkező új népesség nem telepedett meg a számára kedvezőtlen életfeltételeket biztosító területeken.¹¹⁸ A vizsgált területen belül a Mezőcsáti-kultúra lelőhelyeit szintén a Körösök völgyében találjuk meg elsősorban: Biharugra, Gyula, Sarkad, Doboz, Körösladány. A fentiek alapján egy jól megszervezett (tömbös) településrendszert használó, hosszabb ideig egy helyben lakó, nagyállattartó életformát folytató népességet rekonstruálhatunk a Mezőség keleti felén és a Körös-völgy déli határán. Az egykori Borjú-rét ideiglenes vízjárta területének déli magas partján elhelyezkedő szkíta kori településtömb lakossága a telep folyamatos vízellátása érdekében ásta a 11. és a 12. számú kutakat.

IRODALOM

ALMÁSSY 2001

Almássy K.: Együtt- vagy egymás mellett élés? Szkíta és kelta lelőhelyek Tiszavasvári környékén. JAMÉ, XLIII. (2001) 133–153.

BALOGH-HOPPÁL 1980

Balogh I. – Hoppál M.: Kút. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon. III. Budapest, 1980. 362–364.

¹¹⁵ Lásd a lelőhely környezete és a lelőkörülmények című fejezetet!

¹¹⁶ GYUCHA 2001. 126.

¹¹⁷ KEMENCZEI 2001. 19.

¹¹⁸ GYUCHA 2001. 126.

BANNER 1943

Banner J.: Településtörténeti kutatások a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. Dolg., XIX. (1943) 195–202.

BENDE 2003

Bende L.: Szkíta kori temető Algyőn. RKM, 2001. (2003) 63–78.

BLAZOVICH 1985

Blazovich L.: A Tisza-Körös-Maros köz középkori településrendje. Békéscsaba-Szeged, 1985.

BÓKA 2005

Bóka G. – Fekete Z. – Kis A. – Patay R.: Ecsér, 6. sz. lelőhely. RKM, 2005. (2006) 230–231.

BÓKA-TUGYA 2007

Bóka G. – Tugya B.: Egy békéscsabai szkíta kori kút állatcsontleletei. BMMK, 30. (2007) 151–164.

BOTTYÁN 1955

Bottyán Á.: Szkíták a magyar Alföldön. RégFüz, 1. (1955)

ČILINSKÁ 1959

Čilinská, Z.: Ziarovy hrob kuštanovického typu v Michalovciach. SLA, VII. (1959)

CSALOG-KISFALUDI 1985

Csalog Zs. – Kisfaludi J.: Skythenzeitliches graberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. ActaArchHung, 37. (1985) 307–344.

CSEH 2000

Cseh J.: Újabb adalék a Zagyvaparti szkíta települések régészeti anyagából (Szolnok-Alcsi határrész). ŐL, 2. (2000) 66–68.

CSEH 2001

Cseh J.: Szkíta földművelők-állattartók településeinek régészeti nyomai a Zagyva mentén. (Településtörténeti kutatások Szolnok határában 1986–1990 között). GYK, 10. (2001) 79–95.

CSEH-KRIVECZKY 2001

Cseh J. – Kriveczy B.: Szkíta és szarmata telepletek Tiszaigar határában. ComArchHung, (2001) 51–63.

DANI 2003

Dani J.: Ebes, Zsong-völgy. RKM, 2003. (2004) 205–208.

DUŠEK 1974

Dušek, M.: Die Thraker im Karpatenbecken. SLA, XXII/2. (1974) 361–434.

DUŠEK 1976

Dušek, S.: Junghallstattzeitliches Gräberfeld von Modrany. SLA, XXIV. (1976) 397–427.

GALÁNTA 1981

Galántha M.: Előzetes jelentés a csanytelek-újhalastói szkíta kori temető ásásáról. ComArchHung, (1981) 43–58.

GALÁNTA 1984

Galántha M.: Előzetes jelentés a Sándorfalva-Eperjesi szkíta kori temető feltárásáról. *MFME*, 1982–1983/1. (1984) 115–128.

GALÁNTA 1986

Galántha M.: The scythian age cemetery at Csanytelek-Újhalastó. *Hallstatt Kolloquium Veszprém*, 1984. *Antaeus*, 15. (1986) 69–77.

GAZDAG 1960

Gazdag L.: Régi vízfolyások és elhagyott folyómedrek Orosháza környékén. *SZKJMÉ*, 3. (1960) 257–303.

GYUCHA 2001

Gyucha A.: A szkíta kor emlékei Békés megyében. *GYK*, 10. (2001) 115–129.

GYUCHA 2002

Gyucha A.: Újabb szkíta kori telepnyomok Békés megyéből. *BMMK*, 23. (2002) 59–89.

HELLEBRANDT 1988

Hellebrandt M.: Szkíta kori temető Kesznyéten-Szérűskerten. *HOMÉ*, XXV–XXVI. (1988) 107–126.

HELLEBRANDT 2001

Hellebrandt M.: A szkíta kultúra emlékanyaga az Alföld és a Hegyvidék találkozásánál. *GYK*, 10. (2001) 51–69.

HORVÁTH A. 2001

Horváth A.: Szabadszállás-Józan szkítakori temető. *GYK*, 10. (2001) 95–101.

HORVÁTH M. A. 2001

Horváth M. A.: Budapest a szkíta korban. *GYK*, 10. (2001) 37–51.

ILON 1985

Ilon G.: A Szob-Gregersen-kerti szkíta kori temetőrészlet. *StudCom*, 17. (1985) 75–96.

ISTVÁNOVITS 1997

Istvánovits E.: Nyíregyháza Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI–IV. századból. In: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest, 1997. 73–79.

JEREM 1968

Jerem E.: The late iron age cemetery of Szentlőrinc. *ActaArchHung*, XX. (1968) 159–208.

JUHÁSZ 1972

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkíta kori temető. *ArchÉrt*, 99. (1972) 214–223.

JUHÁSZ 1976

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkíta temető. *ArchÉrt*, 103. (1976) 231–252.

KAT 2001

Almássy K. – Cseh J. – Fodor L. – Gyucha A. – Havassy P. – B. Hellebrandt M. – Horváth A. – Horváth M. A. – Istvánovits E. – Kemenczei T. – Kulcsár V. – M. Nepper I. – Sholtz R. – Szénászkzy J. – Váradi A.: *Katalógus*. *GyK*, 10. (2001) 131–185.

KEMENCZEI 1970

Kemenczei T.: A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. HOMÉ, 9. (1970) 17–70.

KEMENCZEI 1971

Kemenczei T.: A Gáva-kultúra leletei a Miskolci Múzeumban. HOMÉ, 10. (1971) 31–86.

KEMENCZEI 1977

Kemenczei T.: Hallstattzeitliche funde aus der Donaukniesegend. FolArch, XXVIII. (1977) 67–90.

KEMENCZEI 1983

Kemenczei T.: Skytenzeitliches gefäß mit reiterdarstellung. FolArch, XXXIV. (1983) 51–71.

KEMENCZEI 1984

Kemenczei T.: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. ArchHung, 51. (1984)

KEMENCZEI 1988

Kemenczei T.: Kora vaskori leletek Dél-Borsodban. HOMÉ, 25–26. (1988) 91–105.

KEMENCZEI 1989

Kemenczei T.: Koravaskori sírleletek az Alföldről az Őskori Gyűjteményben. FolArch, XL. (1989) 55–74.

KEMENCZEI 1994

Kemenczei T.: Pfeilspitzen vom Früh-Skythen typ aus Ostungarn. – Korai szkíta típusú nyílhegyek Kelet-Magyarországon. FolArch, XLIII. (1994) 79–99.

KEMENCZEI 2000

Kemenczei T.: Adatok a szkítakor kezdetének kérdéséhez az Alföldön. FolArch, XLVIII. (2000) 27–53.

KEMENCZEI 2001

Kemenczei T.: Az Alföld szkíta kora. GYK, 10. (2001) 7–37.

KEMENCZEI 2006

Kemenczei T.: Bemerkungen zur der Skythenzeitlichen keramikzeichen. ActaArchHung, LVII. (2006) 131–151.

KERTÉSZ 1991

Kertész É.: A növényzet átalakítása. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 43–48.

KISFALUDI 2004

Kisfaludi J.: Szkítakori temető a Nyáregyháza M5-4 autópálya nyomvonalában. StudCom, 28. (2004) 167–193.

KOREK 1984

Korek J.: A szkíta kor. In: Nagy I. – Szigeti J. (szerk.): Hódmezővásárhely története. I/1. Hódmezővásárhely, 1984. 178–184.

LACZUS-PÁRDU CZ 1969

Laczu s G. – Párducz M.: The scythian age cemetery at Vámosmikola. Acta ArchHung, XXI. (1969) 217–226.

LENGYEL 1964

Lengyel I.: A fazekaskorong megjelenésének kérdése a Nagyalföldön. *Fol Arch*, 16. (1964) 25–31.

MARÁZ 1981

Maráz B.: A szkítakori őslakosság Laténe-kori továbbélése Kelet-Magyarországon. (Régészeti adatok a Kárpát-medencei kelta-szkíta kapcsolatok kérdéséhez) – On the survival of the autochthonous population of the Schythian Age in Eastern Hungary. *JPMÉ*, XXVI. (1981) 97–119.

MARTON 1977

Marton E.: Írásjelek késő vaskori leleteken. *AT*, 24. (1977) 28–37.

MATUZ 2000

D. Matuz Edit: A Szeged-Algyő 258. kútkörzet területén feltárt preszkíta temető. *StudArch*, VI. (2000) 139–165.

MATUZ–NOVÁKI 2002

D. Matuz E. – Nováki Gy.: Spätbronzezeitliche, Früheisenzeitliche Erdwalle in Nordungarn. *IPH*, X. (2002)

MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998

D. Matuz E. – Szabó J. J. – Vaday A.: Preszkíta kút Kompolton. *ComArch Hung*, 1. (1998) 41–62.

MEDGYESI 1991

Medgyesi P.: Népvándorláskor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 88–147.

MELYUKOVA 1995

Melyukova, A. I.: Schythians of Southeastern-Europe. In: Davis-Kimball, J. – Bashilov, A. V. – Yablonsky, L. T. (eds.): *Nomads of the Eurasian steppes in the early iron age*. Berkeley, 1995.

MN 1979

Balassa I. – Ortutay Gy.: *Magyar néprajz*. Budapest, 1979.

MRT 10

Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. D.) Budapest, 1998.

NIKOLIN 1987

Nikolin E.: Kutatások – kutatások. Békés Megyei Népművelési és Kulturális Hivatal, 1987. november 21.

NIKOLIN 1991

Nikolin E.: Őskor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 63–87.

PÁRDUCZ 1943

Párducz M.: Szkítakori temető Békéscsaba-Fényesen. *ArchÉrt*, LXX. (1943) 50–63.

PÁRDUCZ 1944–1945

Párducz M.: Szkítakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. *ArchÉrt*, Ser. III., V–VI. (1944–1945) 62–79.

PÁRDUCZ 1954

Párducz M.: Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug 2. ActaArch Hung, IV. (1954) 29–91.

PÁRDUCH 1955

Párducz M.: Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug 3. ActaArch Hung, VI. (1955) 1–22.

PÁRDUCZ 1966

Párducz M.: The Scythian age cemetery at Tápiószele. ActaArchHung, XVIII. (1966) 35–91.

PÁRDUCZ 1969

Párducz M.: Szkitakori leletek Heves megyében. Agria, VII. (1969) 35–53.

PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–1945

Párducz M. – Csallány G.: Szkitakori leletek a Szentesi Múzeumban. ArchÉrt, V–VI. (1944–1945) 81–117.

PATAY 1955

Patay P.: Szkita leletek a nógrádi dombvidéken. FolArch, VII. (1955) 61–74.

PATAY–B. KISS 2001–2002

Patay P. – B. Kiss Zs.: Az alsótelekes-dolinkai szkitakori temető közöletlen sírjai. (Az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei.) FolArch, XLIX–L. (2001–2002) 79–136.

PATEK 1968

Patek E.: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. ArchHung, 44. (1968)

PATEK 1982–1983

Patek E.: Die Nordosttransdanubische Hallstattgruppe: ein Überblick. Mitt ArchInst, 12–13. (1982–1983) 59–84.

PATEK 1990

Patek E.: A Szabó János Győző által feltárt preszkita síranyag. A Füzesabony-Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves megyében. Agria, XXV–XXVI. (1990) 61–118.

PATEK 1993

Patek E.: Westungarn in der Hallstattzeit. Acta Humaniora, 7. (1993)

POPOVICH 1995–1996

Popovich, I.: Periodization and chronology of Kushtanovica type sites in the Transcarpathian region. JAMÉ, XXXVII–XXXVIII. (1995–1996) 77–114.

POPOVICH 1999

Popovich, I.: Study of the Early Iron Age sites in the Transcarpathian region. JAMÉ, XLI. (1999) 137–159.

RÁCZ 2003

Rác T.: Vecsés, 67. számú lelőhely. RKM, 2003. (2004) 315.

RACZKY 2002

Raczky P.: Polgár, Csószhalom-dűlő. RKM, 2002. (2004) 257.

STUDENÍKOVÁ 2003

Studeníková, E.: Spätbronzezeitliche und Frühhallstattzeitliche brunnen in der Slowakei. Antaeus, 26. (2003) 13–24.

SZABÓ 1969

Szabó J. Gy.: A hevesi szkítakori temető. Hozzászólás az Alföld szkítakori népességének kérdéséhez. *Agria*, VII. (1969) 55–122.

SZABÓ 1987–1988

Szabó G.: Koravaskori bekarcolt, bepecsételt díszítésű kerámialeletek Hódmezővásárhely-Gorzsa-Czukormajor lelőhelyről. *ArchÉrt*, 114–115. (1987–1988) 86–99.

SZABÓ 1996

V. Szabó G.: A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján. *StudArch*, II. (1996) 9–52.

SZABÓ–KRIVECZKY–CZAJLIK 2002

Szabó M. – Kriveczky B. – Czajlik Z.: Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő). *RKM*, 2002. (2004) 25–38.

SZABÓ–SZABÓ 1983

Szabó F. – Szabó I.: Békés földrajzi nevei. In: Dankó I. (szerk.): *Békés város néprajza*. Békés, 1983. 93–177.

SZÁRAZ 1999

Szárász Cs.: Basarabi-Bosut díszítésű kerámialeletek az Alföldön. *StudArch*, V. (1999) 201–216.

VADAY 1996

Vaday, A.: Roman period Barbarian settlement at the site of Gyoma 133. In: Jerem, E. – Meid, W. (szerk.): *Cultural and landscape changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman, Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133*. Budapest, 1996. 51–306.

VADAY 1999

Vaday A.: Kutak Kompolt, Kistéri-tanya lelőhelyen. *Agria*, XXXV. (1999) 93–135.

VADAY 2000

Vaday A.: Salgótarján, Ipari-park II. lelőhely. *RKM*, 2000. (2003) 31–38.

VADAY 2003

Vaday A.: Wells excavated in the Carpathian Basin during a decade. *Antaeus*, 26. (2003) 25–68.

**The pitcher goes so long to the well...
Iron Age wells from the outskirts of Békéscsaba**

- Gergely Bóka -

Resume

From amidst the few excavated and even less published Scythian Age settlements we can mention wells from Nyíregyháza – Manda-bokor and Békéscsaba – DTCSV clay-pit No. 3. Digging of the wells founded in the outskirts of Békéscsaba

was influenced mainly by the environmental factors of the Mezőség and the valley of Körös Rivers, i.e., climate change, occurrence of living waters and the farming form of the Scythian Age population. Owing to the climate becoming dryer and dryer, the absence of permanent living waters (springs, rivers and lakes) and their presumably settled, pastoral way of life the Alföld-group of the Scythian Culture was constrained to dig wells.

We can class the two Scythian Age wells excavated by Edit Nikolin in 1987 amongst the lined wells. Both wells were so called 'rováskút' (timber lined well) made from planks, constructed in a quadratic form. From the studied well No. 11 very little finds have come up, while in the sediment of well No. 12 lots of animal bones and ceramic fractions as well as a water ladle of biconical body with punching and a small rush basket have been found.

At reconstructing the well No. 12, we can apply the "notched plank timber lining" technology being well known from ethnography. In compliance with that a 3–3,5 meter diameter hole approx. five meters deep of straight wall was dug until the level of water breaking out. After that a quadratic 'rovás' (notched plank timber lining) consisting of 2–3 centimeters thick, 1,1 meter long and 10–12 centimeters wide planks was built into the middle of the cylindrical well-hole at least until the Scythian Age surface. They filled back the earth getting out of digging the well hole mixed with household wastes between the wall of the well hole and the notched plank timber lining.

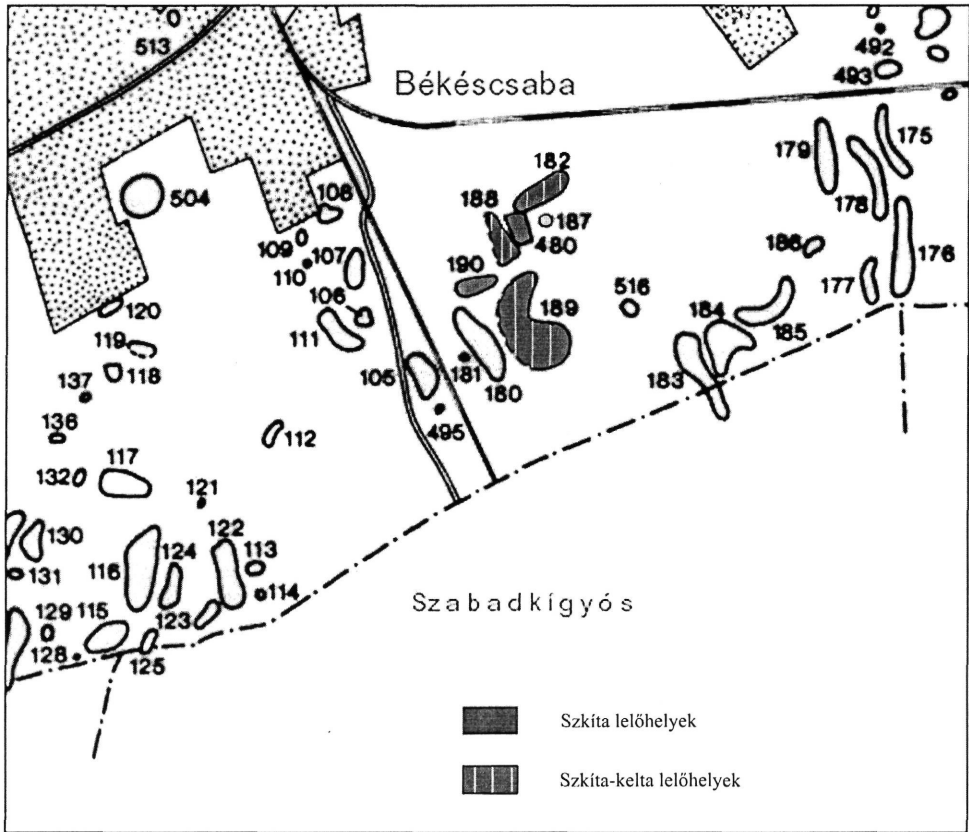
On the basis of the typical Scythian Age archeological material got out of the well, we can date its usage to the sixth – fourth century before Christ. Based on the sediment appearing near to the bottom of the well and mixed with household wastes densely, we can presume that the well No. 12 was not used for a long time. After having terminated its usage, the well was utilized further as a waste pit. The animal bones got out of the well show the following proportion and numbers: swine (82,4 percent, 2 specimens), cattle (5,9 percent, 1 specimen), sheep / goat (4,4 percent, 1 specimen), horse (3,7 percent, 1 specimen), dog (2,9 percent, 1 specimen) and hare (0,7 percent, 1 specimen).¹¹⁹

Bóka Gergely
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: geri1121@freemail.hu

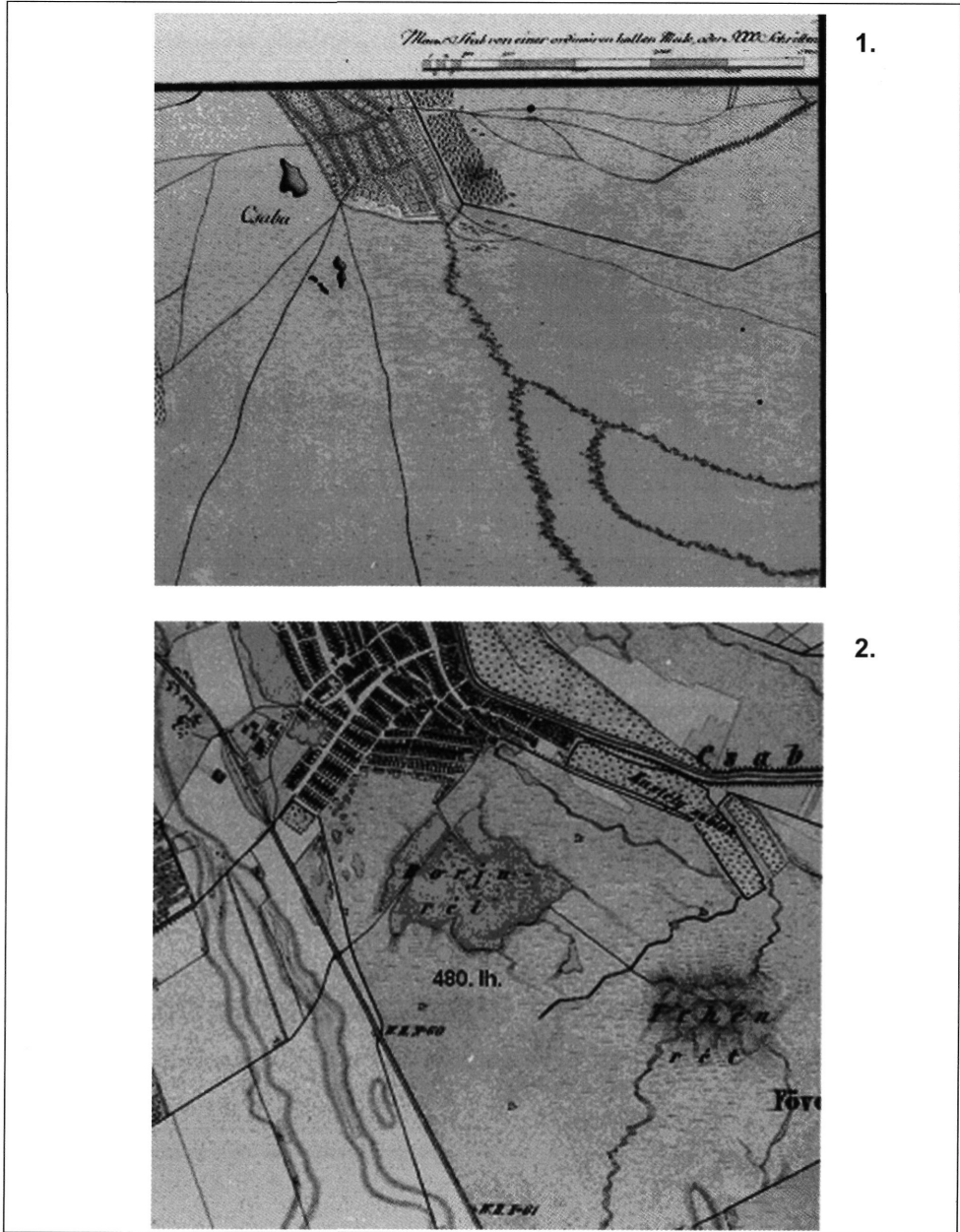
¹¹⁹ See the results of the analyses of the animal bones in this volume: BÓKA-TUGYA 2007.

1. kép. A 480. számú lelőhely elhelyezkedése

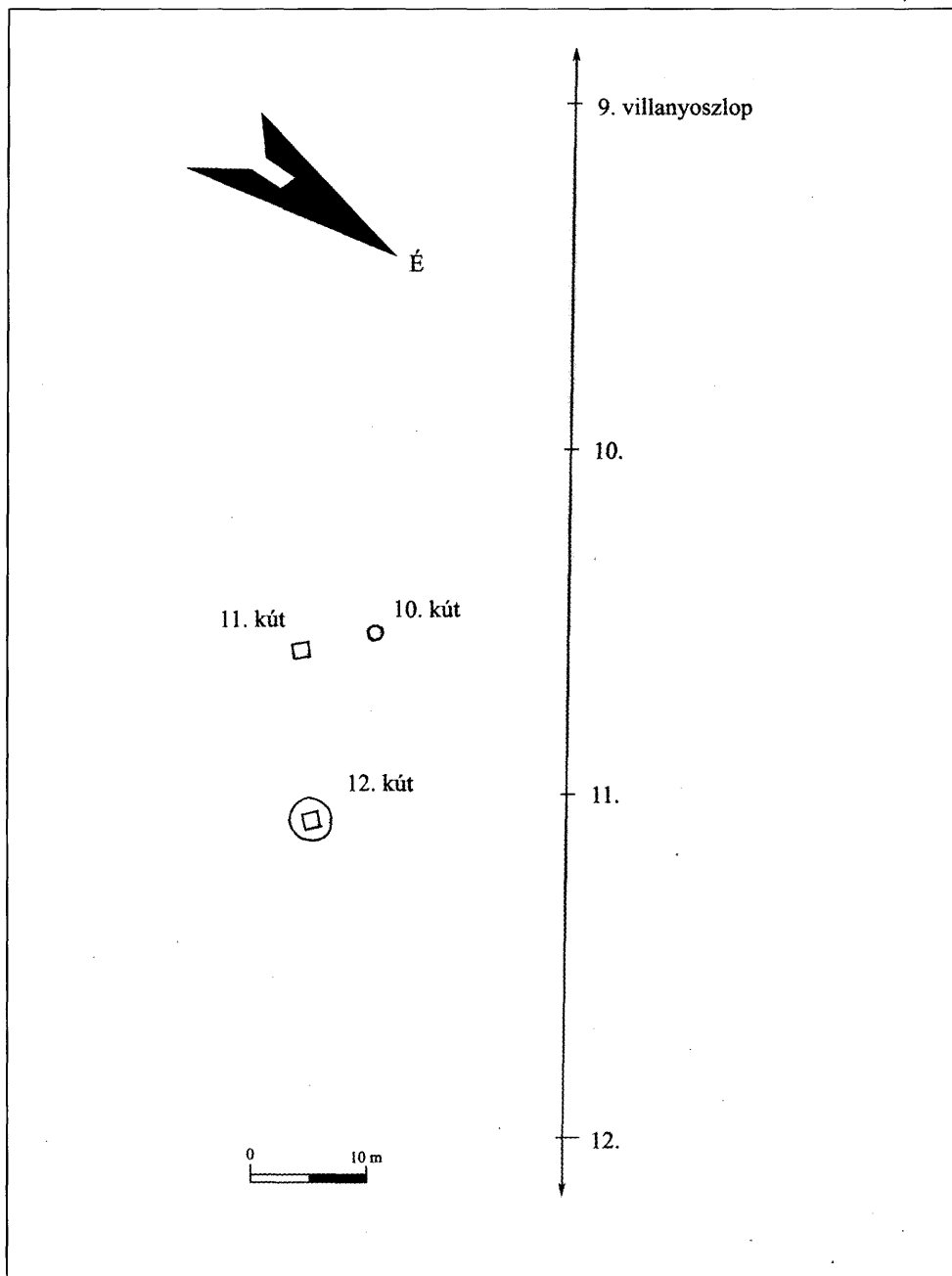
2. kép. A 480. számú lelőhely környékén található szkíta és szkíta-kelta lelőhelyek előfordulása

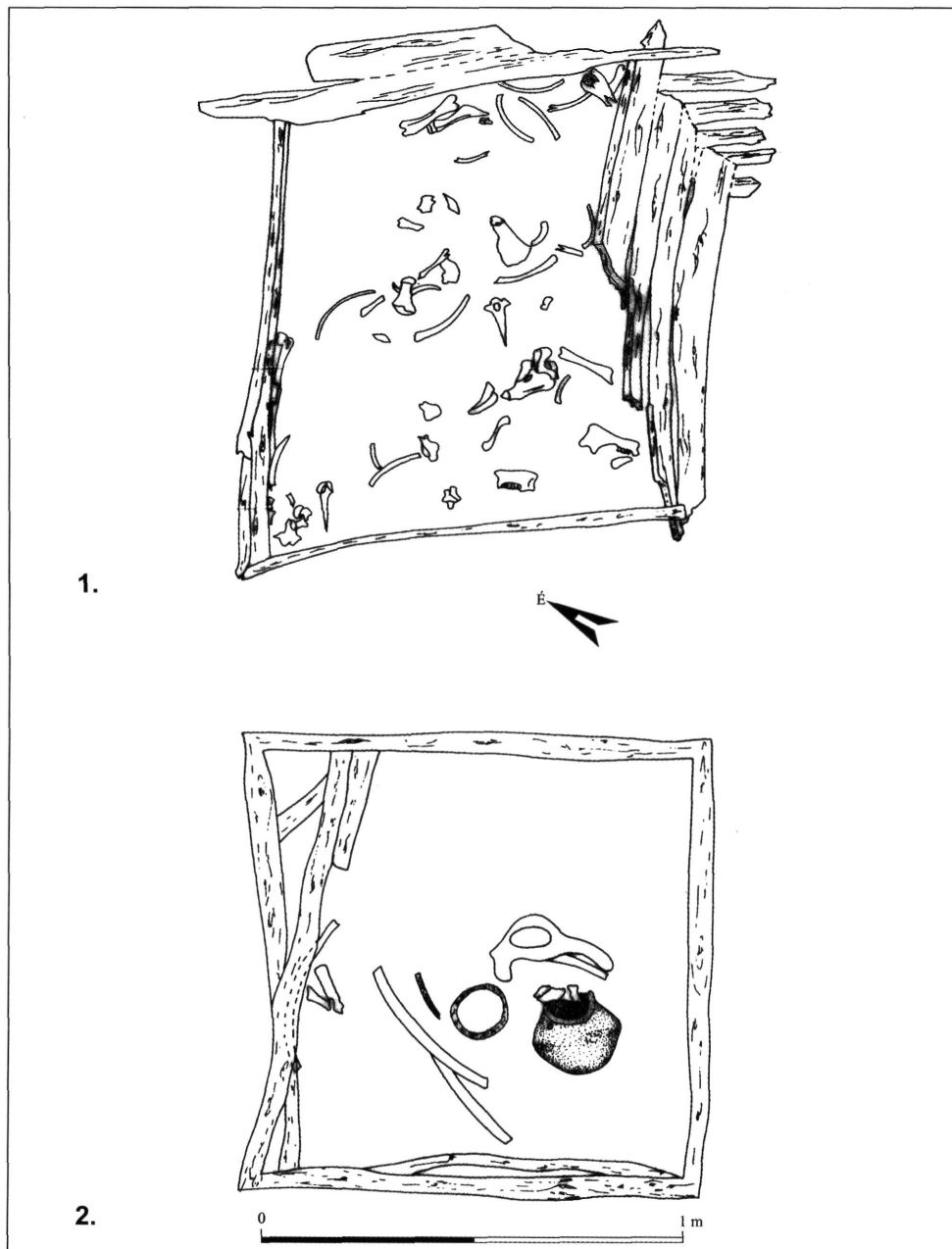
3. kép. A 480. számú lelőhely környezete az első és a második katonai felmérés térképein.

1: A Békéscsabától délre eső terület az első katonai felmérés térképén;

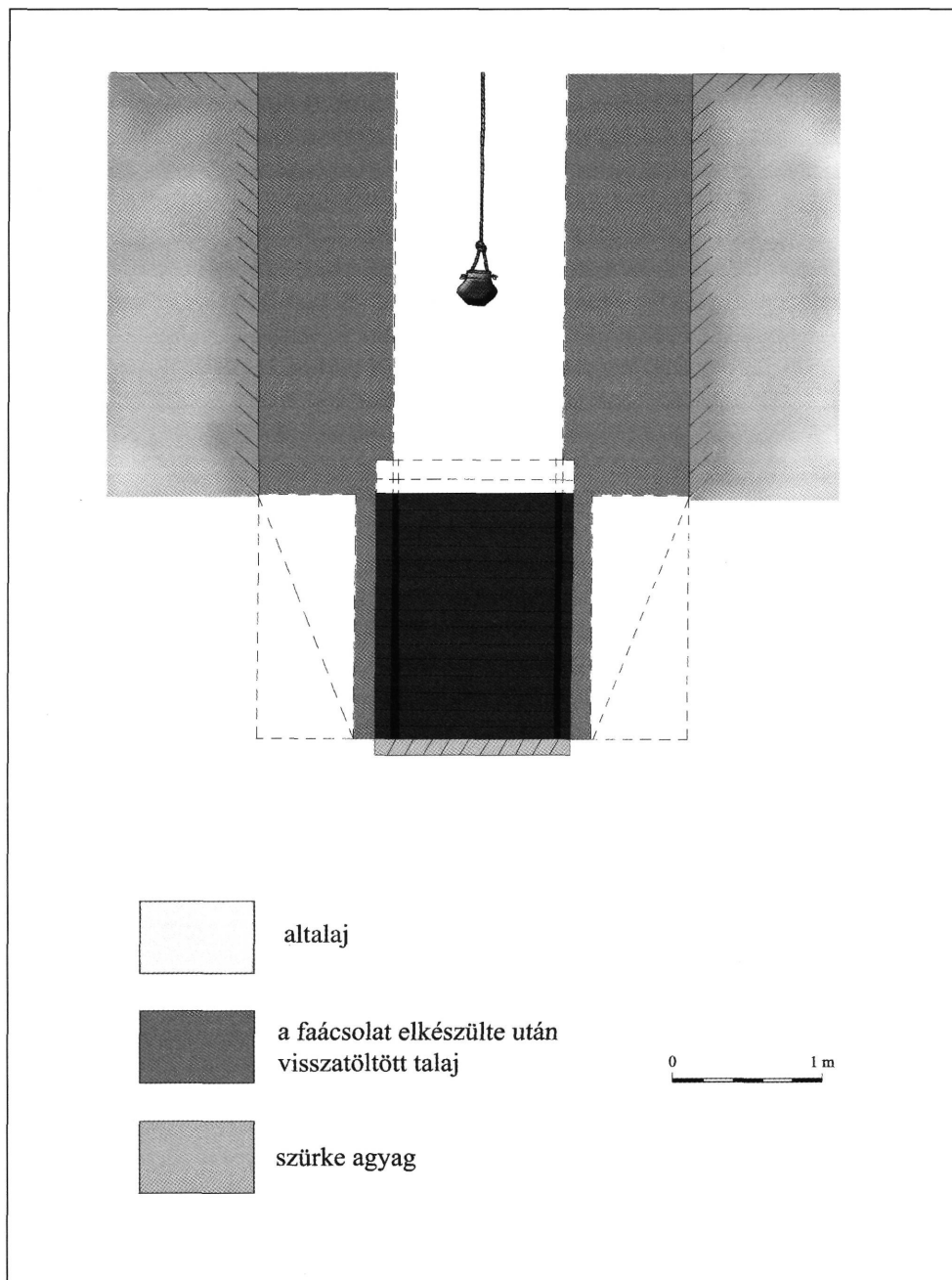
2: A 480. számú lelőhely elhelyezkedése a második katonai felmérés térképére vetítve

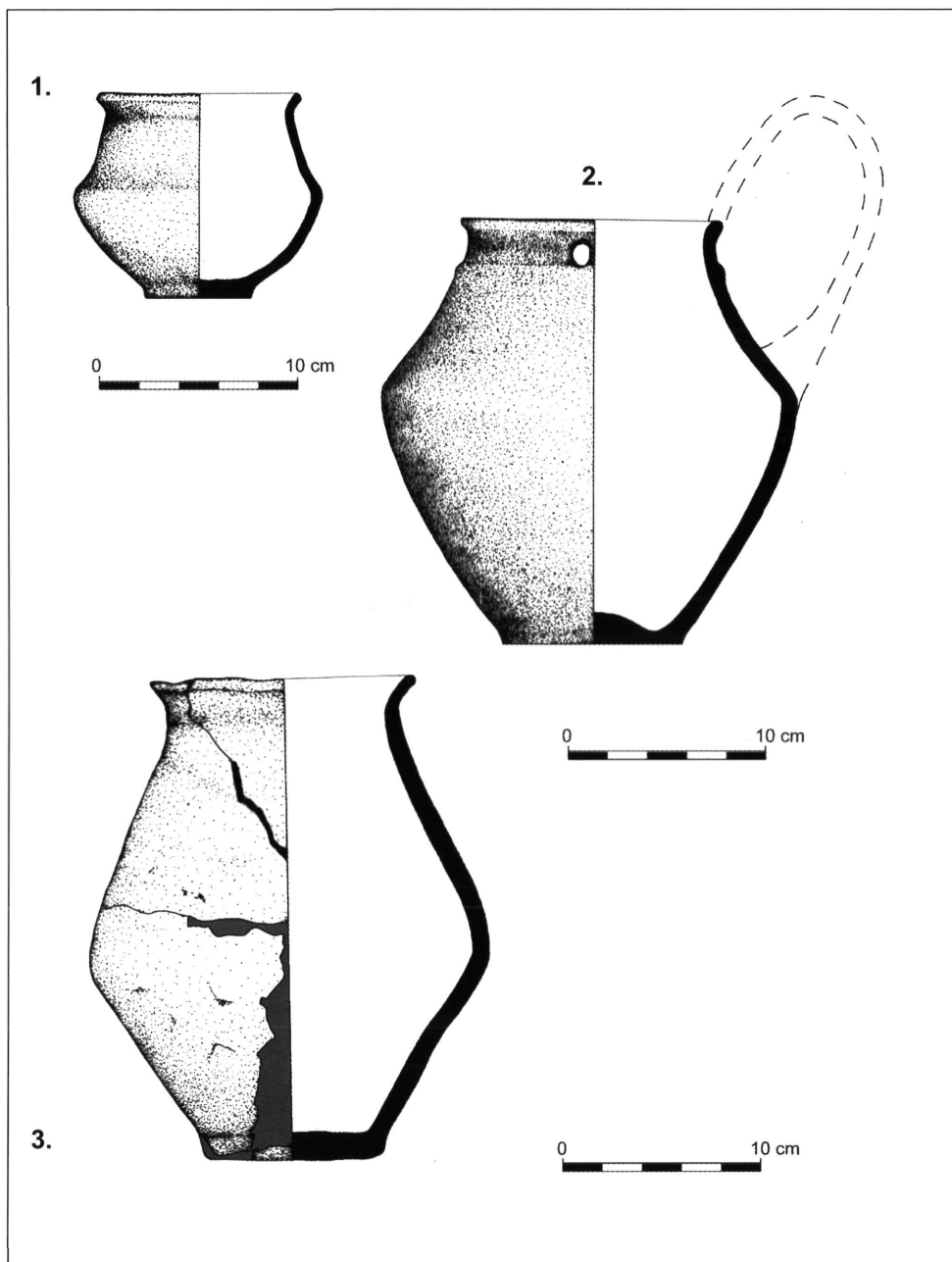
4. kép. Az 1987 szeptemberében folytatott ásatás helyszínrajza (Nikolin Edit nyomán)

5. kép. A 12. számú kút rajza különböző mélységekben.
1: A 12. számú kút 3 méteres mélységben (Nikolin Edit nyomán);
2: A 12. számú kút 4,5 méteres mélységben (Nikolin Edit nyomán)

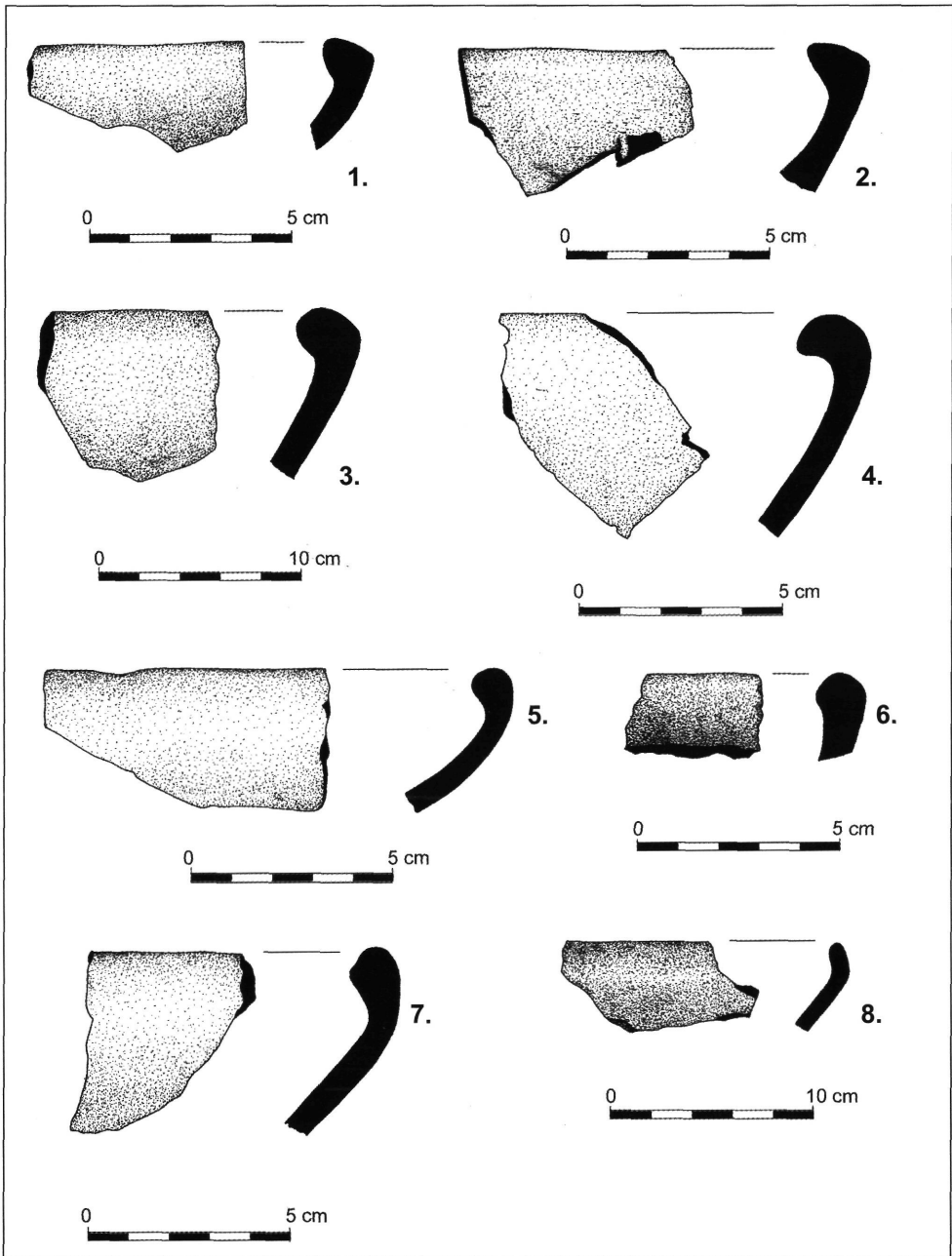

6. kép. A 12. számú kút szerkezeti rekonstrukciója

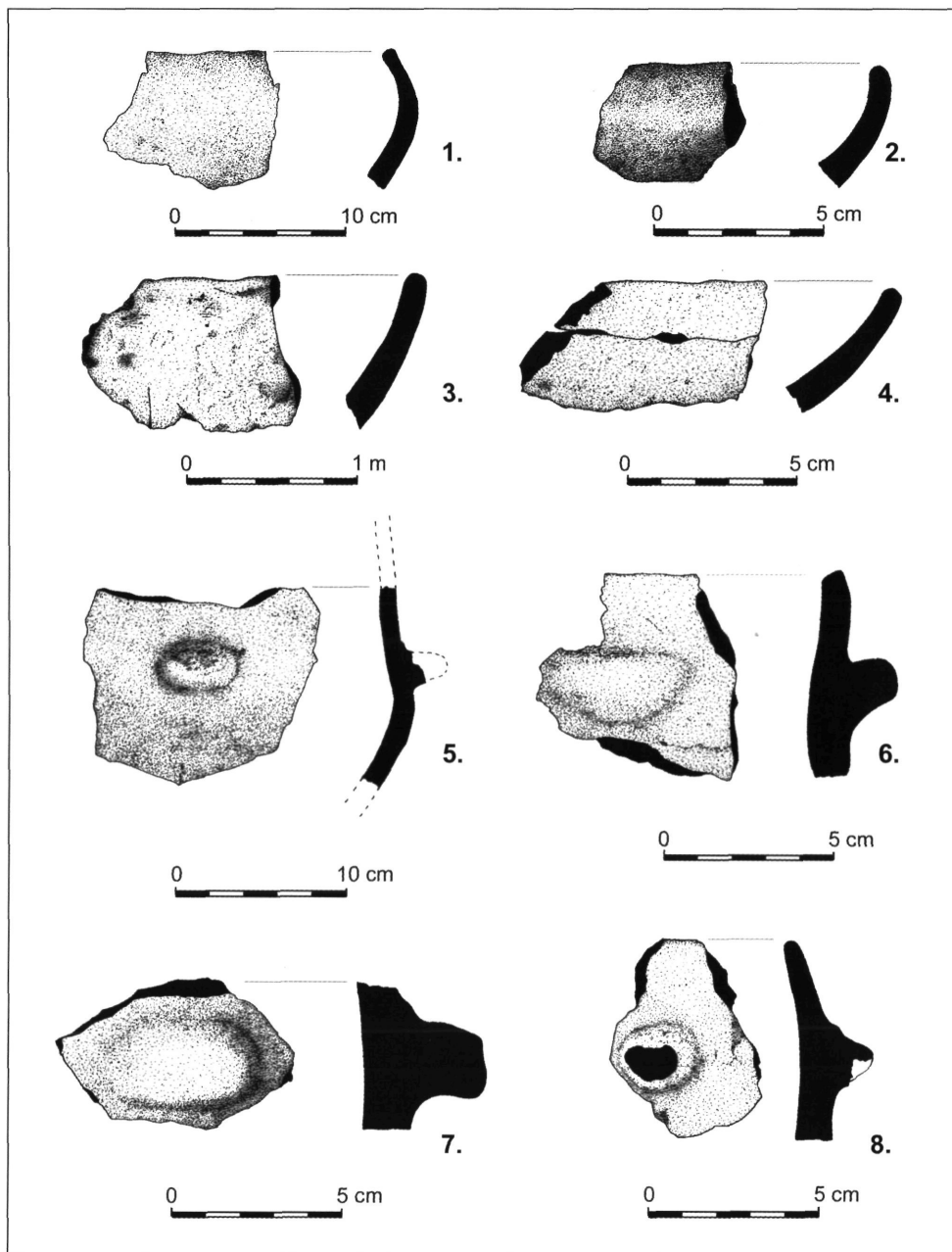

7. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.

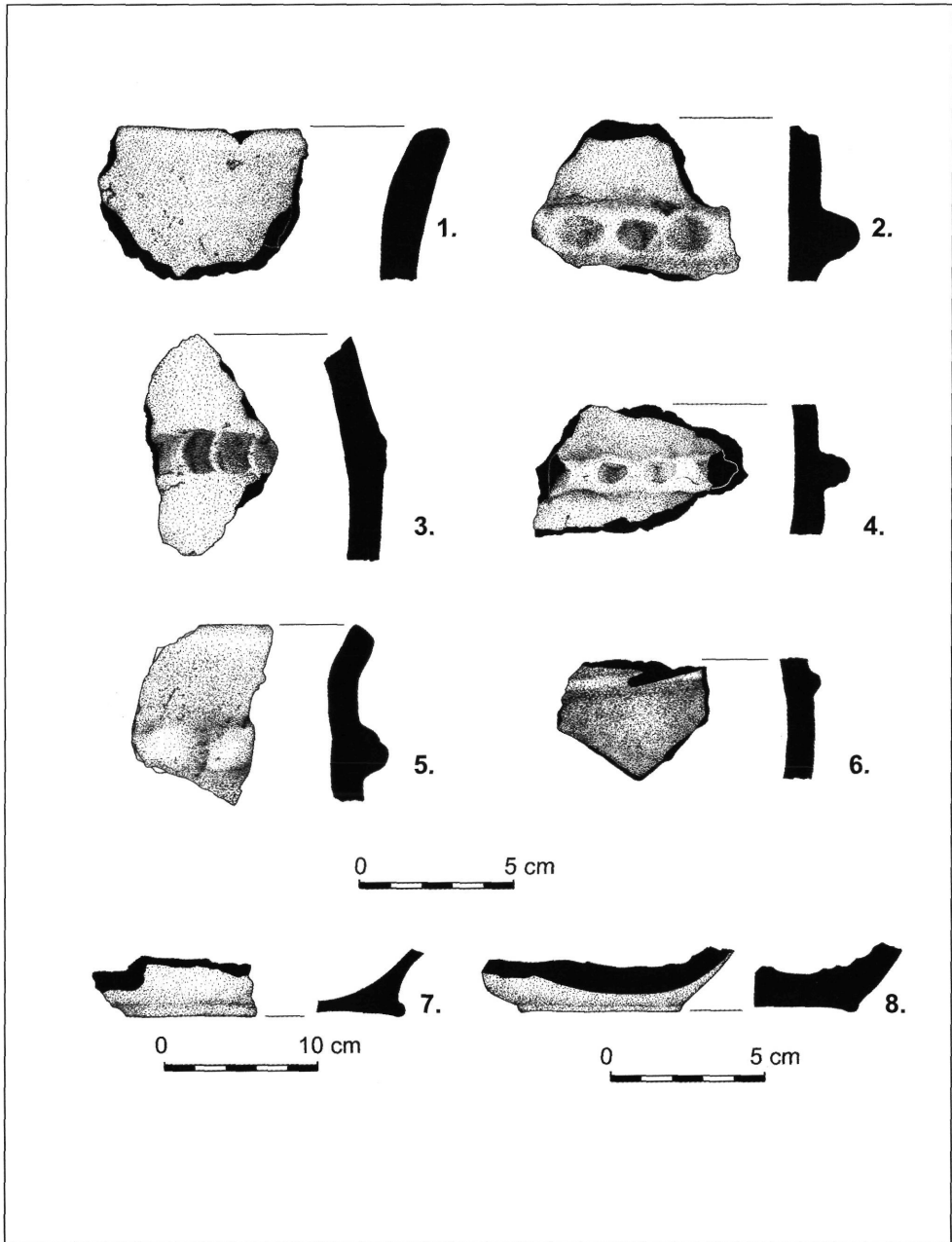
1-3: 12. számú kút

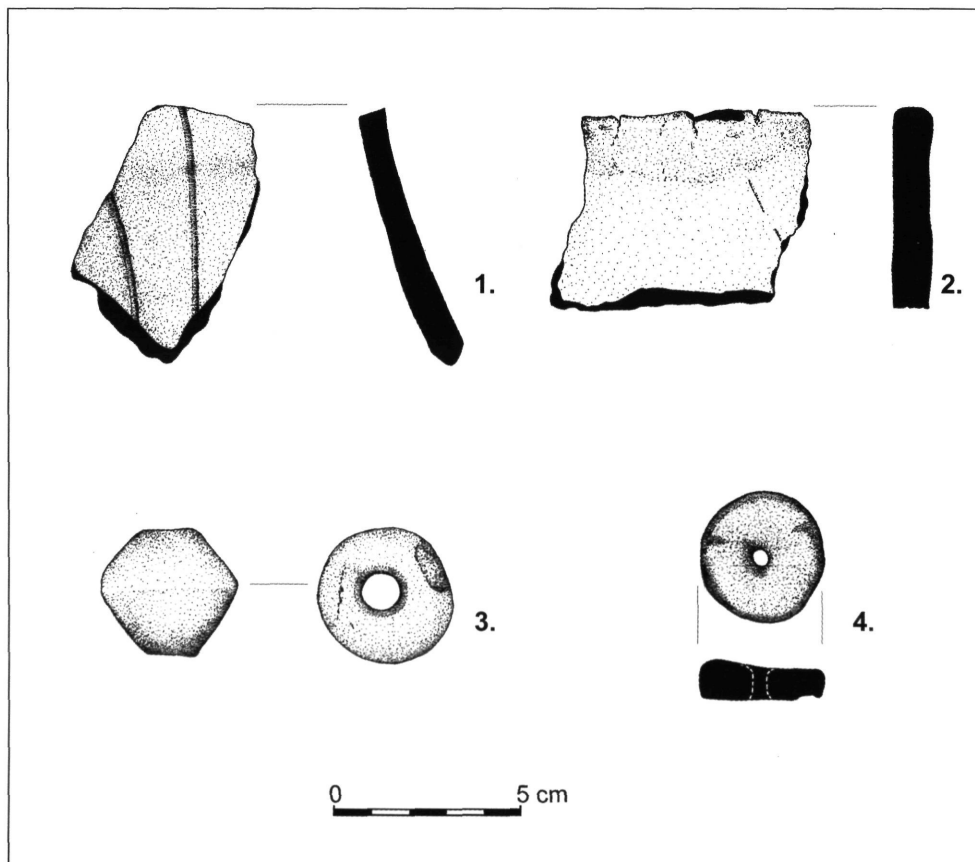
8. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1, 3–8: 12. számú kút; 2: 3. számú gödör

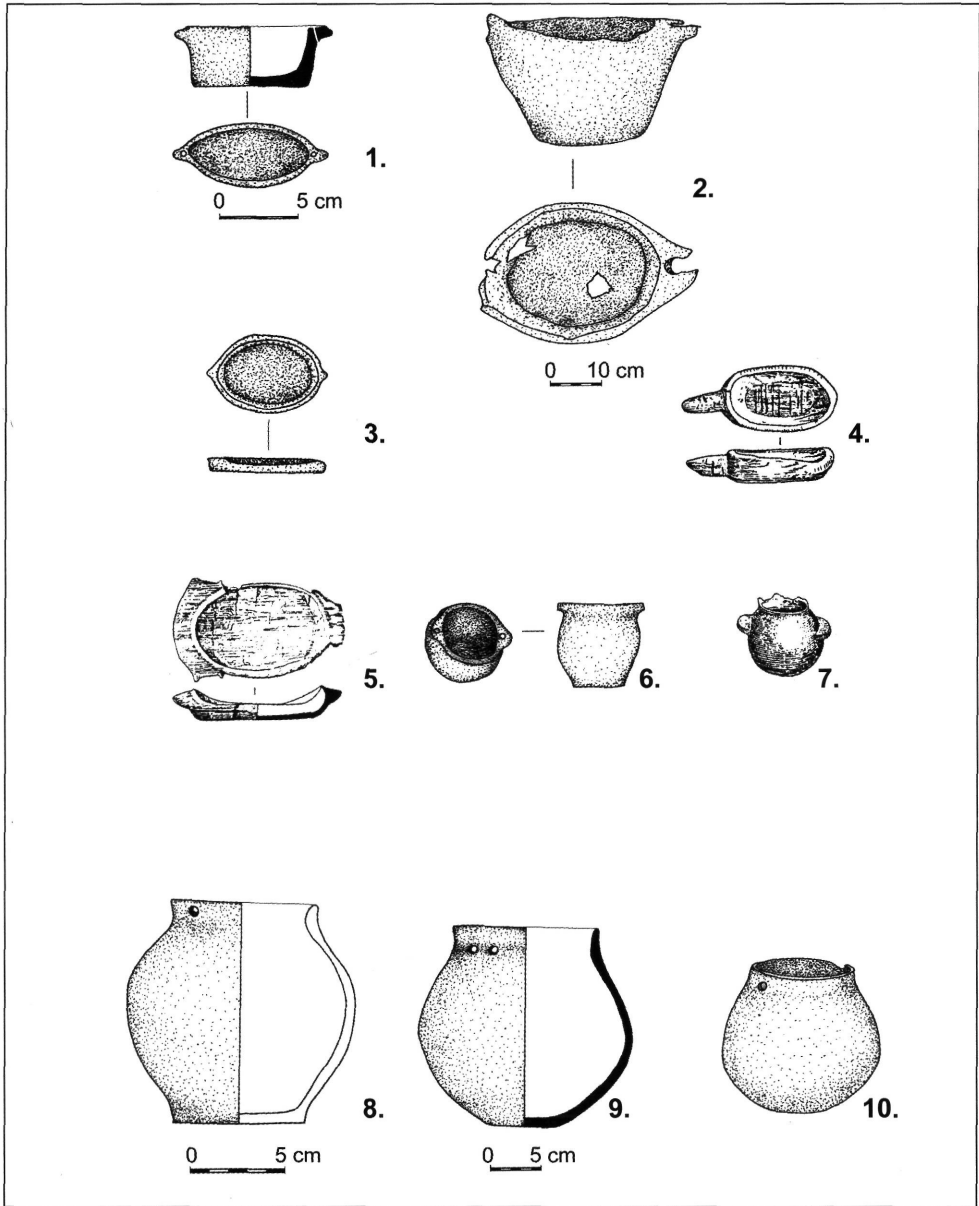
9. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1, 3-8: 12. számú kút; 2: 3. számú gödör

10. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1-3, 7-8: 12. számú kút; 4-6: 3. számú gödör

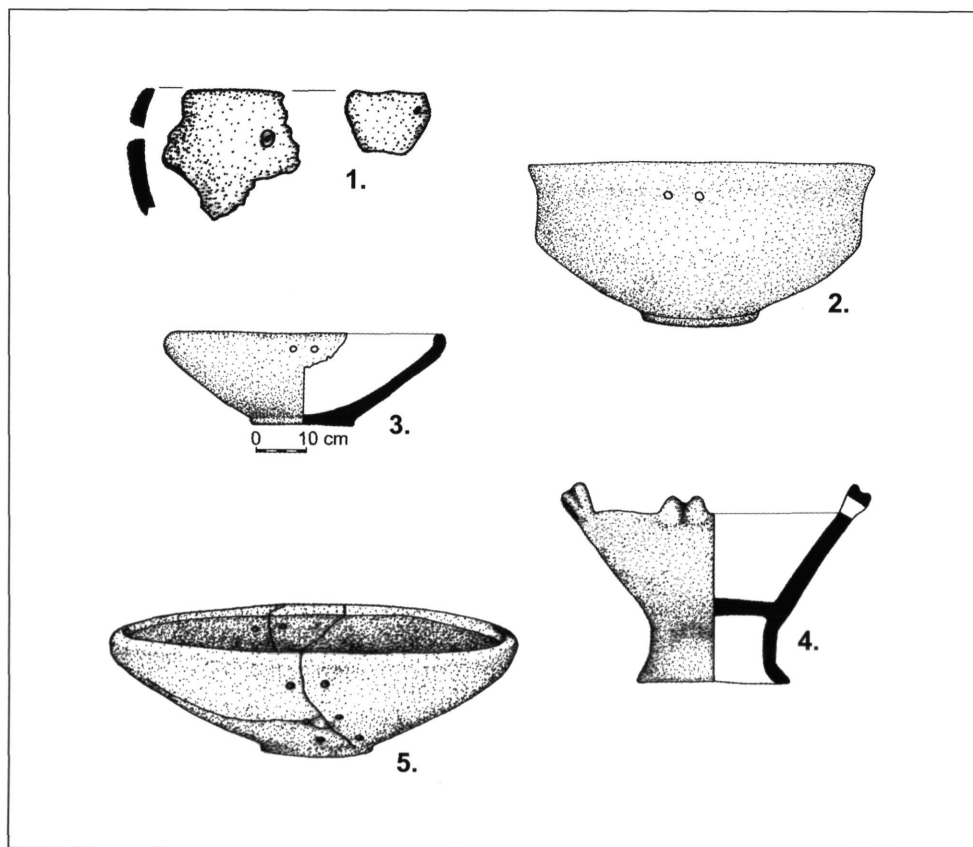

11. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1-2: 12. számú kút; 3-4: 3. számú gödör

12. kép.

1: Törökszentmiklós-Surján; 2: Kompolt; 3: Aksjutincey; 4: (MELYUKOVA 1995. 52. kép c); 5: (MELYUKOVA 1995. 55. kép); 6: Békéscsaba-Fényes; 7: MELYUKOVA 1995. 52. kép b); 8: Algyő; 9: Szilvássvárad-Töröksánc; 10: Sághegy

13. kép.

1: Szolnok-Zagyva-part; 2: Vámosmikola; 3: Szob-Gregersen kert;
4: Békéscsaba-Fényes; 5: Tápiószele

EGY BÉKÉSCSABAI SZKÍTA KÚT ÁLLATCSONTLELETEI

– Bóka Gergely – Tugya Beáta –

A békéscsabai Dél-alföldi Téglá- és Cserépipari Vállalat 3. számú homokbányájának területéről már az 1979. évi megnyitás óta folyamatosan kerültek elő régészeti leletek. Nikolin Edit, a békéscsabai múzeum régésze 1984-től kísérte figyelemmel a bánya területén folyó munkálatokat. A leletmentések folyamán megmentett régészeti objektumokat a szkíta, szarmata és gepida korszakba sorolta.¹

1987-ben a lelőhelyen szkíta korinak meghatározott kutakat is feltárt, melyek közül jelen munkánkban a 11. és a 12. számú kút archaeozoológiai anyagának leírását és az ebből levonható következtetéseket dolgozzuk fel, összehasonlítva hasonló korú lelőhelyek állatcsontanyagával. A 11. számú kutat a földmunkák során jelentős mértékben tönkretették, leletei közül csupán egyetlen állatcsontot mentettek meg, mely egy ló jobb oldali disztális karcsonjtja.² A 12. kútból összesen 141 állatcsonttöredék került a Munkácsy Mihály Múzeumba.³

A leletanyag leírása

Tafonómia

A csontok jó megtartásúak voltak, a 141 darab csonttöredékből 136 bizonyult faj és vázrész szerint meghatározhatónak. Ez 96,4%-ot jelent. Felszínük a legtöbb esetben ép volt, rágásnyomokat csak két csonton észleltünk, egy szarvasmarha kéz-közép- és egy juh lábközépcsonton. Vágás, darabolás nyomait nem fedeztük fel a töredékeken.

A 12. objektum állatcsontleleteinek faj szerinti és anatómiai sorrendben történő tételes felsorolása a következőképpen alakult. Ahol lehetett, közöltük az állat pusztulásakor becsült életkorát is. A hosszúcsontok méreteit lejjebb külön táblázat tartalmazza (7. ábra).

¹ MRT 10. 290–291.

² A 11. objektum (kút) egyetlen lócsontja archaeozoológiai következtetések levonására nem alkalmas. Így a feldolgozás során ezt a későbbiekben nem használtuk fel. A továbbiakban csak a 12. számú kút csontanyagával foglalkozunk.

³ A részletes leletkörülmények Bóka Gergely régészeti tanulmányában ugyanebben a kötetben olvashatók.

SZARVASMARHACSONTOK

- 2 db jobb oldali állkapocstöredék
- felső M1-es fog töredéke
- nyakcsigolya (axis) töredékei (2 db)
- sípcsont disztális töredéke
- kézközépcsont diafizise (2 db összeragasztva)

LÓCSONTOK

- hátcsigolya – töredékes, max. 3,5 éves
- hátcsigolya – töredék, max. 3,5 éves
- karcson disztális töredéke
- jobb oldali orsócsont proximális töredéke
- könyökcsont töredéke

JUH/KECSKECSONTOK

- alsó M1-es fog
- jobb oldali lapocka töredéke
- karcson diafizise
- sípcsont diafizise
- bal oldali lábközépcsont proximális része
- lábközépcsont diafizise

SERTÉSCSONTOK

- 3 db agykoponya-töredék
- 2 db koponyatöredék
- szemgödörtöredék
- 2 db állcsonttöredék
- jobb oldali állcsont töredéke + 3 fog (P2, P3, P4)
- jobb oldali állcsont töredéke + M3 gyökere
- bal oldali állkapocs (állkapcsi ízület) töredéke
- jobb oldali állkapocs (állkapcsi ízület) töredéke
- 2 db alsó metszőfog
- 2 db felső zápfog töredéke
- 2 db alsó zápfog (M3)
- előzápfog-töredék
- 3 db nyakcsigolya töredéke
- 2 db hátcsigolya töredéke, max. subadultus
- 2 db hátcsigolya tövisnyúlvány töredéke
- 12 db ágyékcsgolya töredéke, max. subadultus
- 15 db borda proximális része
- 21 db borda töredéke
- bal oldali lapocka töredéke (2 db-ban)
- jobb oldali lapocka töredéke
- jobb oldali lapocka töredéke

- bal medence (combsonti ízületi vápa) töredéke
- jobb medence (combsonti ízületi vápa) töredéke
- medence (ülőcsont) töredéke
- bal oldali teljes karcsont, max. subadultus
- jobb oldali karcsont (2 db-ban), max. subadultus
- karcsont proximális epifízisének töredéke
- bal oldali combsont proximális része, max. subadultus
- bal oldali combsont proximális része, max. subadultus
- jobb oldali combsont proximális része, max. subadultus
- bal oldali combsont disztális része, max. subadultus
- bal oldali combsont disztális epifízise, max. subadultus
- 2 db combsont disztális epifízisének töredéke, max. subadultus
- jobb oldali combsont disztális része, max. subadultus
- jobb oldali proximális orsócsont, max. subadultus
- bal oldali orsócsont proximális része (2 db-ban)
- jobb oldali könyökcsont töredéke, max. subadultus
- 2 db könyökcsont töredéke
- bal oldali teljes sípcsont, juvenilis
- bal oldali sípcsont proximális epifízisének töredéke, max. subadultus
- jobb oldali sípcsont proximális epifízisének töredéke, max. subadultus
- jobb oldali teljes csigacsont
- bal oldali sarokcsont töredéke, juvenilis
- bal oldali sarokcsont töredéke, juvenilis
- jobb oldali teljes sarokcsont, juvenilis
- jobb oldali teljes kézközépcsont (III.), juvenilis
- jobb oldali lábközépcsont (III.) proximális része, juvenilis
- bal oldali lábközépcsont (IV.) proximális része, juvenilis
- jobb oldali lábközépcsont (IV.) proximális része, juvenilis
- jobb oldali lábközépcsont (IV.) proximális része, juvenilis
- teljes 1. ujjperc

KUTYACSONTOK

- bal oldali medence (combsonti ízületi vápa) töredéke
- medence (ülőcsont és combsonti ízületi vápa) töredéke
- jobb oldali teljes combsont, adultus
- szárkapocscsont töredéke

NYÚLCSONT

- jobb oldali medence (csípőcsont és combsonti ízületi vápa) töredéke

NEM MEGHATÁROZHATÓ CSONTOK

- nagytestű állat nyakcsigolyájának töredéke
- nagytestű állat lapockájának töredéke

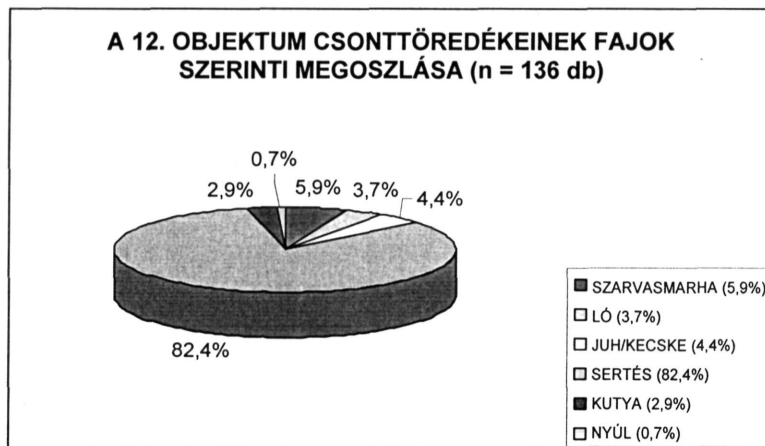
- nagytestű állat hosszúcsontjának diafízis töredékei (2 db)
- kistestű állat hosszúcsontjának diafízis töredéke

A bánya területén lévő 12. objektumban a következő fajok azonosíthatók (1. ábra):

Szarvasmarha	<i>Bos taurus</i> (Linné 1758)
Ló	<i>Equus caballus</i> (Linné 1758)
Juh/Kecske*	<i>Ovis aries</i> (Linné 1758) / <i>Capra hircus</i> (Linné 1758)
Sertés**	<i>Sus domesticus</i> (Erxleben 1777) / <i>Sus scrofa</i> (Linné 1758)
Kutya	<i>Canis familiaris</i> (Linné 1758)
Mezei nyúl	<i>Lepus europaeus</i> (Pallas 1778)

1. ábra

- * A juh és a kecske csontjainak pontos megkülönböztetése csak egyes csontok bizonyos jegyei alapján lehetséges. A töredékek közt ilyen fajra jellemző meghatározó csontok nem találhatóak.
- ** A vad- és a házi disznók közötti nagyságkülönbség ellenére megkülönböztetésük nehézkes, mert gyakoriak az átmeneti nagyságú alakok. A kétféle állomány gyakran kereszteződhetett egymással.⁴

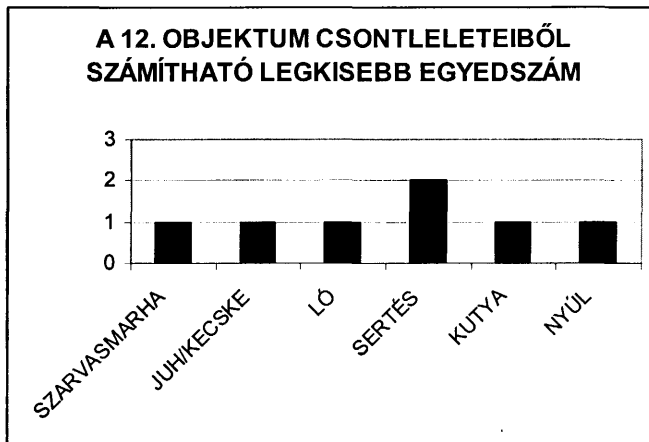
2. ábra

A 2. ábrán is látható, hogy a kút anyagának többségét sertécsontok teszik ki, összesen 112 darab, mely 82,4%-ot jelent. A többi fajhoz csupán néhány csont tartozik, összesített arányuk mindössze 17,6%. Ezek közül 8 töredék volt szarvas-

⁴ BARTOSIEWICZ 2006. 108.

marhafog, illetve -csont (5,9%); 6 juh/kecskecsont is került a kútba (4,4%); az 5 darab lócsont 3,7%-ot jelent. Színesíti a leletanyagot a 4 kutya- és az egyetlen nyúlcsont (2,9%, illetve 0,7%).

A töredékszámnak megfelelően alakultak a csontleletekből számítható legkisebb egyedszámok is (3. ábra). Így két sertés, egy-egy szarvasmarha, ló, juh/kecske, kutya és nyúl azonosítható.

3. ábra

Három ép hosszúcsont tette lehetővé marmagasság számítását: két sertés- és egy kutya csont (4. ábra).

Faj	VáZRész	Csont GL (mm)	Marmagasság (mm)
Sertés	Karcsont	169	689,5
	Sípcsont	192	752,6
Kutya	Combsont	169	508,7

4. ábra

A marmagasság-számítás⁵ alapján, illetve a többi sertéscsont megvizsgálása után egyértelmű, hogy két, eltérő nagyságú sertés csontjai kerültek elő a szkíta kori kútból. Az egyik marmagassága 689,5 mm, a másiké 752,6 mm volt. Azonban egyik sertés sem volt még teljesen kifejlett, a juvenilis, esetleg a subadultus kort érték meg. A legtöbb csont esetében vagy hiányzott, vagy még nem csontosodott rá az epifízise. Mindkét sertés magas állatnak számít. A közép-európai vadkanok legnagyobb marmagassága elérheti a 900–1000 mm-t. A 12. objektumban található

⁵ KOUDELKA 1884. 127–153; TEICHERT 1975. 51–69.

mindkét egyed nagysága eléri, sőt meghaladja a házi sertések 600–700 mm-es marmagasságát.⁶ Azonban a gyakori keveredések miatt számolnunk kell átmeneti példányok jelenlétével.

A kifejlett kutya közel 508,7 mm-es marmagassággal közepes méretűnek számít. Értéke közel áll a Salgótarján, Ipari-park II. lelőhelyen talált szintén szkíta kori kutyaéhoz, melynek marmagassága 537,2 mm.⁷

A fajok életkorát tartalmazza az 5. ábra:

	A	B	C	D	E	F
Szarvasmarha	-	-	-	-	-	1
Ló	-	-	1	-	-	-
Juh/Kecske	1	-	-	-	-	-
Sertés	1	1	-	-	-	-
Kutya	-	-	-	-	1	-
Nyúl	-	-	-	-	-	1

5. ábra

(A: juvenilis; B: juvenilis/subadultus; C: subadultus;
D: subadultus/adultus; E: adultus; F: ismeretlen)

A ló és a juh még nem kifejlett, fiatal állat lehetett, előbbi maximum 3,5 éves, utóbbi pedig maximum 2,5 éves. A lovat leginkább háts állatként, valamint fogatolásra használták. Húsforrásul is szolgált, értéke miatt azonban csak ritkán. A juh igazi többhasznú állat, húsát, tejét, faggyúját, gyapját egyaránt hasznosítja az ember. Mégis a levágott állatok között általában vegyesen fordulnak elő a fiatal és kifejlett, idős egyedek. A sertés esetén – mivel tisztán húshasznú és gyors szaporodású állat – nagyobb számban fordul elő, hogy fiatal korban vágják le.

A kút anyagában a fajok olyan kevés csontszámmal vannak képviselve, hogy a fő húshasznú állatok – valamint az egyetlen nyúlcsont – maradványainak minőségi osztályok szerinti eloszlását⁸ vizsgálva érdemi következtetéseket nem tehetünk. Azonban nagyjából egyenletes eloszlást mutatnak a három minőségi osztály között. (A minőség: legnagyobb értékű hús; B minőség: közepes értékű hús; C minőség: legkisebb értékű hús). Egyedül a sertésvázrészek nagyobb mennyisége tűnik ki. Az összesen 112 sertészsont 47,3%-át (53 db) a B minőségbe tartozó húsok csontmaradványai alkotják, 33,9%-át (38 db) az A minőségű, 18,75%-át (21 db) pedig a C minőségű húsokhoz tartozó csontok (6. ábra).

⁶ BARTOSIEWICZ 2006. 107–108.

⁷ BARTOSIEWICZ–GÁL é. n. 11. Köszönjük a szerzőknek, hogy kéziratukat rendelkezésünkre bocsátották.

⁸ UERPMANN 1973. 307–322.

Kategória	Szarvasmarha	Juh/Kecske	Sertés	Ló	Nyúl
A minőség	2	2	38	3	1
B minőség	3	1	53	2	-
C minőség	3	3	21	-	-
Összesen	8	6	112	5	1

6. ábra. A fajok minőségi osztályok szerinti eloszlása

A kutya táplálékként való elfogyasztására nincs bizonyíték. A combcsont épen, sértetlenül került elő.

A vadászott állatok közé az egyetlen nyúlmedencecsont sorolható, az A minőségi régióba tartozik. Vágásnyomokat ezen sem észlelni.

Értékelés

A Békéscsabán 1987-ben előkerült archaeozoológiai leleteknek csak egy részét mentették meg, illetve csak egy része került a múzeumba. Így a két objektum kis darabszámú (az egyikből csupán egyetlen állatsont van!) anyagából mélyreható következtetéseket a különböző fajok arányait tekintve nem vonhatunk le, csupán a fajok jelenlétét bizonyíthatjuk. A feldolgozottság hiánya miatt azonban ezek sem hordoznak elhanyagolható információkat a korszak állattartását tekintve.

Az agyagbánya területén feltárt kút(ak) állatsontleleteinek a temető állatsontanyagával való összevetését óvatosan kell kezelnünk, ugyanis a temető sírjaiból előkerült állatsontok faj szerinti megoszlása nem egyenlő a fogyasztott állatok fajmegoszlásával. A temetőkből csak az ételmellékletként és áldozati állatként szerepet játszó fajokat és azok arányait ismerhetjük meg, s nem a mindennapi élelmezésben hasznosított faj arányát.

A szkíta kori sírokban talált ételmellékletek, az elhunyt számára végzett áldozatok a háziasított állatoknak széles spektrumát nyújtják számunkra. A leggyakrabban juh, kecske, szarvasmarha csontjait találták meg a sírokban, de megemlíthetők a sertés, a ló és a szárnyasok csontjai is.⁹ Az egyes temetőkben az állatsontokat tartalmazó síroknak az összes sírhoz viszonyított aránya mindössze 1–5%-ot ér el, pl. Törökszentmiklós-Surján telep (4,8%).¹⁰ Más temetőkben ez az arány jóval magasabb: Alsótelekesen,¹¹ Szentlőrincen (15%)¹² és Csanyteleken. Csanytelek-Újhalastón a 126 sírból 38-ban találtak állatsontot (30,1%). 33 esetben juh/kecskecsontoknak (86,8%) bizonyultak, 3 esetben sertésnek (7,8%) és két esetben szarvasmar-

⁹ A temetőkben gyakran előforduló lótemetkezésekről lásd bővebben: KEMENCZEI 2001. 17.

¹⁰ CSALOG-KISFALUDI 1985. 339; KEMENCZEI 2001. 16.

¹¹ PATAY 1961. 45.

¹² JEREM 1968. 176.

hának (5,2%).¹³ Csanytelek-Újhalastón egy egész nyúlcsontvázat is kibontottak.¹⁴ Orosháza-Gyopároson előfordultak szárnyas, disznó és juh/kecske csontjai. A temető 49. sírjában – a csontváz koponyája mellett egy kissé mélyebb gödörben – egy szarvasmarha koponyája és törzsének elülső része, amellet egy kis borjú teljes csontváza került elő.¹⁵

Áldozati állatként lovakat is feltoroltak a szkíta korban. Két Tiszavasvári-csárdaparti sírban találtak lócsontvázat.¹⁶

Az állatcsontok vizsgálatánál részeredményekre és egy-egy, a publikációkban elszórt eredményre támaszkodhatunk: pl. tudjuk, hogy a jászfelsőszentgyörgyi¹⁷ és újlőrincfalvi¹⁸ telepeken talált állatcsontok főleg szarvasmarhákhoz és lovakhoz tartoztak.¹⁹ Salgótarjánban az állatcsontok helyi feldolgozására találtak bizonyítékokat. Ipari-park II. lelőhelyen sok félig kész csonttárgyat, valamint félbevágott szarvascsontot találtak, amelyek a vadászat fontosságát jelzik.²⁰ A lelőhelyen 4073 meghatározható és 857 nem meghatározható emlősmaradvány, valamint 23 agancstörredék, 8 madárscsont és 2 halcsont került elő. A szkíta telep legfontosabb húshasznú állatai a szarvasmarha és kiskérődzők (juh, kecske), melyek a leletanyag 42-42%-át alkották. Előbbi esetében 1695, utóbbiaknál együttesen 1696 db csontot határoztak meg. Sertéscsontok lényegesen kisebb számban fordultak elő (454 db, 11%).²¹

Összegzés

A telepeken talált állatcsontok fajok szerinti arányáról és a belőlük megállapítható egyedszámokról nagyon kevés információnk van. Az állatcsontok összehasonlító vizsgálatát nehéz elvégezni, ugyanis alig áll rendelkezésünkre alapos zoológiai kutatás szkíta kori telepekről, valamint a temetők sírjaiban talált állatcsontok feldolgozása is várat magára. Kevésbé ismertek a háziállatok csonttörredékeiből számítható gyakorisági sorrendek is. Remélhetőleg ez a helyzet a közeljövőben pozitív irányban fog változni.

Egyetlen objektum anyagából messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. Az mindenestre megállapítható, hogy a lovak, kis- és nagykérődzők mellett sertést is fogsztottak, valamint vadállatok is színesítették táplálkozásukat.

¹³ GALÁNTHA 1986. 73.

¹⁴ GALÁNTHA 1981. 50.

¹⁵ JUHÁSZ 1972. 214; JUHÁSZ 1976. 241.

¹⁶ KEMENCZEI 2001. 17.

¹⁷ RégFüz, 1962. 13.

¹⁸ RégFüz, 1975. 85.

¹⁹ KEMENCZEI 2001. 19.

²⁰ VADAY 2000. 35.

²¹ BARTOSIEWICZ-GÁL é. n. 1-2.

Egy békéscsabai szkíta kút állatcsontleletei

Faj	Csont	Oldal	G1	Bp	Dp	SB	SD	Bd	Dd
Ló	Orsócsont	Jobb	-	65	40	-	-	-	-
Juh/Kecske	Lábközépcsont	Bal	-	21	19	12,5	11,5	-	-
	Lábközépcsont	-	-	-	-	11,5	10	-	-
Sertés	Karcsont	Bal	169	37	52	14	20	34	34,5
	Karcsont	Jobb	-	-	57	12,5	20	37	36
	Combesont	Bal	-	51	28	-	-	-	-
	Combesont	Bal	-	52,5	-	-	-	-	-
	Orsócsont	Bal	-	24,5	17	15	10	-	-
	Orsócsont	Jobb	-	26	19	15	10	-	-
	Sípcsont	Bal	192	43,5	-	16	13,5	23	26
	Sarokcsont	Jobb	70,5	-	-	-	-	-	-
	Kézközép (III.)	Jobb	73	-	-	-	-	-	-
Kutya	Combesont	Jobb	169	33,5	16	12,5	12	23	28

7. ábra. A mérhető hosszúcsontok adatai. G1: teljes hosszúság; Bp: proximális szélesség; Dp: proximális mélység; SB: diafizis legkisebb szélessége; SD: diafizis legkisebb mélysége; Bd: disztális szélesség; Dd: disztális mélység

Vázrész	Szarvasmarha	Ló	Juh/Kecske	Sertés	Kutya	Nyúl	Nagytestű	Kis-testű	Σ
Koponya	-	-	-	6	-	-	-	-	6
Állcsont	-	-	-	4	-	-	-	-	4
Állkapocs	2	-	-	2	-	-	-	-	4
Fogak	1	-	1	7	-	-	-	-	9
Csigolya	2	2	-	19	-	-	1	-	24
Borda	-	-	-	36	-	-	-	-	36
Lapocka	-	-	1	4	-	-	1	-	6
Karcsont	-	1	1	4	-	-	-	-	6
Orsócsont	-	1	-	3	-	-	-	-	4
Könyökcsont	-	1	-	3	-	-	-	-	4
Kézközépcsont	2	-	-	1	-	-	-	-	3
Medence	-	-	-	3	2	1	-	-	6
Combesont	-	-	-	8	1	-	-	-	9
Sípcsont	1	-	1	3	-	-	-	-	5
Szárkapocscsont	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Csigacsont	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Sarokcsont	-	-	-	3	-	-	-	-	3
Lábközépcsont	-	-	2	4	-	-	-	-	6
1. Ujjperc	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Hosszúcsont	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Σ	8	5	6	112	4	1	4	1	141

8. ábra. A töredékek fajok és vázrészek szerinti csoportosítása

IRODALOM

BARTOSIEWICZ 2006

Bartosiewicz L.: Régenvolt háziállatok. Bevezetés a régészeti állattanba. *Bibliotheca Archeologica*, (2006) 13–202.

BARTOSIEWICZ–GÁL é. n.

Bartosiewicz L. – Gál E.: Állatmaradványok Salgótarján-Ipari Park II. lelőhelyről. Kézirat. Budapest, é. n. 1–26.

CSALOG–KISFALUDI 1985

Csalog, Zs. – Kisfaludi, J.: Skythenzeitliches Graberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. *ActaArchHung*, 37. (1985) 307–344.

DRIESCH 1976

Driesch, A. Von Den: A guide to the measurment of animal bones from archaeological sites as developed by the Institut für Paleoanatomie, Domestikationsforschung und Geschichte der Tiermedizin of the University of Munich. Boston, 1976.

FEHÉR 2000

Fehér Gy.: Háziállatok funkcionális anatómiája. Budapest, 2000. 25–108.

GALÁNTHA 1981

Galántha M.: Előzetes jelentés a Csanytelek-újhalastói szkíta kori temető ásatásáról. *ComArchHung*, (1981) 43–58.

GALÁNTHA 1986

Galántha, M.: The scythian age cemetery at Csanytelek-Újhalastó. *Hallstatt Koloquium Veszprém*, 1984. *Antaeus*, 15. (1986) 69–77.

JEREM 1968

Jerem, E.: The late iron age cemetery of Szentlőrinc. *ActaArchHung*, XX. (1968) 159–208.

JUHÁSZ 1972

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkítakori temető. *ArchÉrt*, 99. (1972) 214–223.

JUHÁSZ 1976

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkíta temető. *ArchÉrt*, 103. (1976) 231–252.

KEMENCZEI 2001

Kemenczei T.: Az Alföld szkíta kora. *GYK*, 10. (2001) 7–37.

KOUDELKA 1884

Koudelka, F.: Das Verhältniss der Ossa longa zur Skeletthöhe bei den Säugetieren. *Verhandlungen der Naturforschende Vereines*, 24. (1884) 127–153.

MRT 10

Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája.

IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. D.) Budapest, 1998.

PATAY 1961

Patay P.: Az alsótelekesi vaskori temető. *FolArch*, XIII. (1961) 27–50.

TEICHERT 1975

Teichert, M.: Osteologische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen. In: Clason, A. T. (ed.): *Archaeozoological Studies*. Amsterdam–New York, 1975. 51–69.

UERPMMANN 1973

Uerpmann, H. P.: Animal bone finds and economic archaeology: A critical study of 'osteo-archaeological' method. *World Archaeology*, 4/3. (1973) 307–322.

VADAY 2000

Vaday A.: Salgótarján, Ipari-park II. lelőhely. RKM, 2000. (2003) 31–38.

Animal bone finds of a Scythian well in Békéscsaba

– Gergely Bóka – Beáta Tugya –

Resume

In 1987, Edit Nikolin archeologist of the Munkácsy Mihály Museum of Békéscsaba conducted a rescue excavation at the clay-pit No. 3 of the '*Cserépipari Vállalat*' (Roofing Tile Company). The animal bone material of two Scythian Age wells got into the museum. From one of the wells only a single animal bone, the distal fraction of a horse humerus got in. From the other one numerous vertebrate animal remains were preserved. The object contained 141 animal bones altogether. Amongst the remains, we have found swine bones in the largest number, altogether 112 pieces, which means 82,4 percent. In addition, the well contained some cattle (8 pieces, 5,9 percent), sheep/goat (6 pieces, 4,4 percent), horse (5 pieces, 3,7 percent) and four dog bones (2,9 percent) as well as a single hare bone (0,7 percent). From the numerous swine bones we can conclude two specimens and from the bones of the other species to one specimen respectively. About the sheep/goat and the horse as well as both swine, it can be ascertained that they could be butchered in their youth, in not full-grown age. We have taken notice of chewing marks only in case of two bones. The consumption of dog is hardly credible, since on its bones there are no chewing marks. An entirely intact femur points also to this fact. The detailed publications upon the animal bone material of the Scythian Age set-

lements have not been born. Neither the frequency order of domestic animals is known. From the material of a single object, we cannot draw a far-reaching conclusion. Anyhow, it can be ascertained that besides horse, small and big ruminants, they consumed swine, and also games colored their nourishment.

Bóka Gergely

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága

H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.

E-mail: geri1121@freemail.hu

Tugya Beáta

H-5675 Telekgerendás, Tanya 502/1.

E-mail: tbea82@gmail.com

1. kép. Kutya combcsontja

2. kép. Kutya combcsontja

3. kép. Sertés karcsontja

4. kép. Sertés karcsontja

AZ ÖNÁLLÓ GYULAI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG MEGALAKULÁSA ÉS KEZDETI ÉVEI

– Németh Csaba –

Az egyházközség újjászervezése

Az 1920-as népszámlálás szerint 663 evangélikus élt Gyulán, azaz a húsz évvel korábbi helyzethez képest csökkent a számuk mintegy 100 fővel. A város lakosságának mindössze a 2,7%-át tették ki.¹

Dr. Ladics László felügyelő, Süle József gondnok és Vidovszky Kálmán főgimnáziumi vallástanár az alábbi felhívást tette közzé 1921. január 8-án: „*A Gyulán és a város környékén, szétszórta élő evangélikus testvéreket már néhány éve összehoztuk egyházi szervezetbe, de a háború, s az azt követő szörnyű bonyodalmak lehetetlenné tették, hogy a szétszórta nyáj egybegyűlve erősödjék... Most újra össze akarjuk gyűjteni evangélikus testvéreinket, hogy a már régen megalapított egyházunkat tovább fejlesszük, közös erővel felvirágoztassuk... arról van szó, hogy apáink szent hitét, evangéliumi világosságát ápoljuk, fejlesszük lelkünk gyönyörűségére és üdvösségére.*”² Az átélt borzalmak, a forradalmak és a román megszállás viszontagságai megnövelték az emberek igényét egy intenzívebb hitélet, a vallásgyakorlás iránt.

A felhívás aláírói azt kérték, hogy az evangélikusok az egyházközségbe történő felvételük céljából jelentkezzenek a gondnoknál, s egyúttal arról is nyilatkozzanak, hogy mennyi egyházi adót hajlandóak az elmúlt időre megtéríteni.³

A felhívás elérte a célját. 1921. március 27-én, a Károlyi Sándor út 6. szám alatti elemi iskolában tartott húsvéti istentiszteletet követően, május 5-én úrvacsora osztásra is sor került.⁴ Ezután kezdett megélni igazán az egyházközségbeli hitélet. Május 15-én ismét hallgathattak istentiszteletet a hívek, a június 12-i összejövetelt követően pedig közgyűlés megtartását is tervezték, de ez akkor – számunkra ismeretlen okok miatt – elmaradt. A szeptember 25-i íg hirdetést követően azonban sort kerítettek rá.⁵ Az év hátralévő részében még november 6-án, valamint úrvacsora osztással egybekötve, karácsonykor vehettek részt istentiszteleten a hívek.⁶

¹ Békés, 1924. január 26.

² Békés, 1921. január 8.

³ Békés, 1921. január 8.

⁴ Békés, 1921. március 19. és április 27.

⁵ Békés, 1921. május 7., június 4. és szeptember 24.

⁶ Békés, 1921. november 1. és december 17.

1922-re vonatkozóan már határozottan kijelenthetjük, hogy megélnékült az élet a gyulai evangélikus egyházközségben. Az év folyamán 11 istentisztelet megtartásáról van tudomásunk, tehát szinte havi rendszerességgel tartottak összejöveteleket a hívek. Illetve, s talán éppen az lehetett a baj, rendszeresség nemigen figyelhető meg az ismert időpontokban, hacsak annyi nem, hogy általában a hó végi vasárnapokra estek. Az eddigiektől eltérően a kezdésük időpontja is változó: hol 10, hol 11 óras kezdéssel találkozunk. Csak feltételezhetjük, hogy amikor külön nem jelölték meg a kezdés idejét, akkor az a szokott 9 óras időpont lehetett. A helyszín egyetlen esetben került említésre (a Károlyi úti elemi leányiskola), így ez éppen a kivételt is jelentette, de a korábbiak alapján inkább a megszokott helynek tűnik.

1922. január 29-én Kuthy Dezső budapesti lelkész tartott istentiszteletet. Róla később úgy emlékeztek meg, mint aki „*lángoló lelkesedéssel, apostoli hitbuzgósággal, erős akarattal és kiváló ékesszólásával evangéliumi öntudatra ébresztette a híveket, összehozta és életképpé tette a gyulai evangélikus egyházat*”. Olyan „*országos hírű szónok*” volt, aki „*a külföldi evangélikus egyházakat sorra látogatta*”.⁷ Az országos evangélikus egyház főjegyzőjeként tevékenykedett, s Monorról járt le Gyulára.⁸

Március 26-án a Károlyi úti elemi leányiskolában tartottak istentiszteletet, a húsvét első napját pedig április 16-án ülték meg ebben az évben.⁹ Tudomásunk szerint a gyulai evangélikus egyházközség a város és megye színe előtt először 1922 márciusában, Brandt Vilmos főispán beiktatásán jelent meg hivatalosan.¹⁰ Július 23-án az igehirdetés után közgyűlést is tartottak, míg az évi rendes közgyűlést a szeptember 24-i igehirdetés utánra hívták össze.¹¹

Egy új arc, dr. Vangyel Endre, a gyulai járás főszolgabírája tűnt fel az 1923. április 8-i egyháztanácsi ülésen, mint a gyülekezet másodfelügyelője. Nem tudjuk pontosan, mikor kapcsolódott be az egyházközség vezetésébe. Egy későbbi visszaemlékezése alapján az 1920-as dátum tűnik a legvalószínűbbnek. Ezt erősíti az is, hogy ekkortól volt a gyulai járás előljárója. Másodfelügyelőnek talán az 1920-as tisztújításkor választották meg.

Meglehetősen tájékoztatlanak mutatkozott még a gyülekezet ügyeiben. A jelenlévő gondnokot és a megjelent egyháztanácsi tagokat (Olofson Miksa, Stéberl András, Martincsek János, Juhász László) kérte, hogy tájékoztassák „*a leányegyház pénzügyi és gazdasági helyzetéről, vagyoni állapotáról, szervezetéről, a presbiterek számáról, mandátumuk határidejéről, költségvetéséről, zárszámadásáról*”.¹² Süle

⁷ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.: Ezért neki utólagosan ugyancsak köszönetét fejezte ki a gyülekezet. Békés, 1923. augusztus 5.

⁸ Dr. Vangyel Endre visszaemlékezése: GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁹ Békés, 1922. január 25., március 25. és április 15.

¹⁰ Békés, 1922. március 29.

¹¹ Az istentiszteletek megtartására: Békés, 1922. április 29., július 22., augusztus 26., szeptember 23., november 4. és 25., valamint december 23.

¹² GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.

József gondnok annyit tudott, hogy az adófkönyveket a háború folyamán Csepregi esperes magával vitte. Mivel ő időközben meghalt, azokat már visszaszerezni az örökösöitől nem lehetett. Az egyház többi iratáról azt feltételezte, hogy Ladics felügyelő birtokában vannak. Érdekes, hogy az általa vezetett következő ülésen ezeket nem kérték tőle vissza. (Iratái között azonban magunk is csak az 1913 előtti jegyzőkönyveket találtuk meg a Békés Megyei Levéltárban, tehát lehet, hogy a többi tényleg Csepregi esperesnél volt, az említettek pedig olyan régiek tarthatták, amelyek már nem érdemesek arra, hogy foglalkozzanak velük.) Olofson bejelentése még inkább érzékelteti az egyház vezetésében meglévő zűrzavart. Pénztáros léteére fogalma sem volt arról, hogy a templomépítési, illetve a harmónium alapon mennyi pénz van. Annyit tudott csak, hogy ezeken kívül van kb. 100 000 K takarékpénztári betét,¹³ s egy jelentéktelen összeg található a kézipénztárban. Más vagyona nincs a gyülekezetnek. Szerinte az egyházközség sem költségvetéssel, sem zárszámadással nem rendelkezik. A legutóbbi közgyűlés az adókat felemelte ugyan, de azok behajtása még csak most van folyamatban.

Mindez arra utal, hogy az egyházközség újjászervezése nem haladt a sokak által elvárt mértékben. Az istentiszteletek tartása ugyan rendszeresebbé vált, s a hitoktatás (legalábbis a főgimnáziumban és a lányoknál) beindult, de feltehetően a háború utáni gazdasági nehézségek következtében mindennek nem volt meg a szilárd szervezeti és anyagi háttere. Erre utal az 1923-as egyházmegyei közgyűlés megállapítása, mely szerint a gyulai leányegyház nem küldte be sem a zárszámadását, sem a költség-előirányzatát. Vidovszky Kálmán gyulai segédlelkészt kérték fel arra, hogy szüntesse meg e hiányosságot.¹⁴

A felelősen gondolkodók joggal tarthattak attól, hogy egy rövid fellendülés után ismét a megszűnés közelébe kerülhet a gyülekezeti élet, ha az nincs kellően megalapozva. Nem bízhattak abban, hogy ezt a nehéz, fáradságos feladatot a már idősödő, és sok egyéb tisztséggel megterhelt felügyelő, dr. Ladics László végre tudná hajtani. A kezdeményezést a fiatal, agilis Vangyel dr. vette át.

Vangyel Endre 1882-ben Orosházán született. Középiskoláit Szarvason, az egyetemet Kolozsváron elvégezve ügyvédként dolgozott. Tipikus közhivatalnoki karriert futott be: 1906-ban lépett a megye szolgálatába tiszteletbeli szolgabíróként. 1909-ben Orosházára helyettes szolgabírónak nevezték ki, de már ugyanebben az évben Gyulára került vármegyei aljegyzőnek. 1916-ban másodfőjegyző, 1918 decemberében pedig tiszteletbeli főjegyző lett, s egyúttal az alispán helyettesévé nevezték ki. A világháború alatti működéséért megkapta a II. osztályú polgári érdemkeresztet. Előbb a szerb, majd az orosz fronton szolgált. Doberdónál úgy megsebe-

¹³ Ez akkor kb. 5,5 q búza árának megfelelő összeg volt. A Békés, 1923. március 31-i tudósítása szerint 18 400 K volt a búza mázsájának ára.

¹⁴ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1923. 7. A gyulai leányegyház Békéscsabához tartozott a Bányakerületi Egyházmegyében.

sült, hogy rokkanttá nyilvánították. A forradalmakat követően, 1920-tól a gyulai járás szolgálta, majd 1922-től főszolgabírájaként a határkiigazításokkal kapcsolatban fejtett ki értékes működést. Az 1925-ös árvíz alkalmából Gyulavári megmentése körüli munkálatokban tüntette ki magát.¹⁵

Az egyházközség szervezeti-működési rendjének helyreállítását tűzte ki céljaul. Elsődleges feladata „*a hitélet erősítése, a szegények támogatása, a hívek összetartása és lehetőleg kongruás vagy missziói lelkészi állás szervezése útján agilisabb egyházközségi élet*” beindítása, „*mert a jelenlegi – akkor amidőn minden kereszttyén egyháznál erőteljes lendület tapasztalható – nem megfelelő. Szükséges volna templom, vagy imaház építésére is erőteljes akció (sic!) megindítása*”.¹⁶

Szerencsére ebben támogatókra talált. Ebben a korszak hangulata is a segítségére volt. 1923-as jelentésében maga az esperes is hangsúlyozta, hogy „*új hitélet alakul ki. És azok is, kik a világ zűrzavarában megtévedtek, kezdik belátni, hogy apáik hite élet volt, és mi e hit nélkül nem élhetünk... Minden mozgalmat, mely az egyház körén belül az evangélikus hit mélyítésére és felelevenítésére törekszik, örömmel kell üdvözlőlnünk*”.¹⁷

Felhatalmazták Vangyelt, hogy a takarékpénztárból kivegye az egyházközség pénzét, s azt a jobb kamatozás reményében a Magyar–Olasz Banknál búzaértékben helyezze el. Sürgetésének hatására a püspök úr kilátásba helyezte, hogy néhány hétre Kuthy Dezső lelkészt leküldi Gyulára az egyház ügyeinek rendezésére.¹⁸

Sikerrel járt a megbízatása. Ahogy megérkezett városunkba, az augusztus 5-i istentiszteletet követően közgyűlést hirdetett meg.¹⁹ Ez valószínűleg elmaradhatott, legalábbis nem találtuk nyomát. 1923. szeptember 11-én viszont „*szép számú*” megjelent előtt nyithatta meg dr. Ladics László felügyelő a városháza nagytermében azt a közgyűlést, melynek fő tárgya „*a Gyulán létesítendő fiók egyház önállósítása, illetve egy lelkészi állás megszervezése*”²⁰ volt. Vidovszky Kálmán lelkész a püspökkel való tárgyalás során azt javasolta ugyan, hogy egy békéscsabai segédlelkészi állás jövedelméhez járuljanak hozzá a hívek, de a gyűlés egyértelműen amellet foglalt állást, hogy „*Gyulán állandó funkciót teljesítsen*”²¹ a kiküldendő lelkész. Felajánlották, hogy a fizetéséhez havi 1 q búza ellenértékének megfelelő összeggel járulnak hozzá, s kérték a püspököt, hogy ezen felül államsegélyt eszközöljön ki a számára. Vangyel annak is hangot adott, hogy szükségesnek tartja a gyülekezet tel-

¹⁵ BMF 1929. 96; Békés, 1918. december 15.; szeptember 22. Felesége Haviár Mária, a néhai Haviár László államépítészeti hivatali főnök leánya.

¹⁶ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8. (A továbbiakban a közgyűlések és presbiteri ülések időpontját megadva, külön nem hivatkozunk a jegyzőkönyvre, csak akkor, ha nem az adott napi ülés anyagát idézzük.)

¹⁷ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek 1923. 3–5.

¹⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. április 8.

¹⁹ Békés, 1923. augusztus 4.

²⁰ Békés, 1923. szeptember 15.

²¹ Békés, 1923. szeptember 15.

jes önállósítását. Arra hivatkozva, hogy az evangélikus tanulók száma meghaladja a nyolcvanatot, egy evangélikus kántor kirendelését is kérelmezték. Az ülésről tudósító jól látta, hogy „a közgyűlés... új korszakot jelent a kis egyház életében”.²²

A szervezőmunka ugyan a finisébe jutott, mégis helytállóan fogadhatjuk el az egyházközség nehézségeit felvázoló, összegző visszatekintést: „Isteni tisztetélek céljára iskolai termeket engedtek át szívességből... iskolatermeket kellett istentiszteletek céljára berendezni, állandó jellegű ez a helyzet sem volt és esetenként kellett külön tanteremből tantermekbe vándorolni. Az evangélikus híveket és a gyülekezetet csupán 1-2 lelkes és buzgó hittestvérünk képviselte... A város társadalma az evangélikus egyház létezéséről tudomást alig vett... lelkesze is három volt, különböző képességgel, különböző temperamentummal és különböző munkabírással. [Ez a kitétel valószínűleg az 1920–1923 közötti időszakra vonatkozik – N. Cs.] Istennek dicsőségére változatlan volt azonban a presbitérium hitbuzgósága, kitartása, támogatása és a kis gyülekezet összetartása és lelkes áldozatkészsége.”²³

A Gyulai Evangélikus Missziói Egyházközség

1923. október 7-én, vasárnap reggel 9 órakor a polgári leányiskolában tartott istentiszteleten Kuthy Dezső és Vidovszky Kálmán kíséretében bemutatkozott leendő híveinek Kemény Gábor lelkész, vallásnár. A bemutatkozás jól sikerülhetett, mert október 28-án már azért hívták össze nagyobb számban a gyülekezet tagjait a polgári leányiskolába, hogy az istentiszteletet követően előértekezletet tartsanak a november 4-re tervezett beiktatási ünnepély részleteinek megbeszélése érdekében.²⁴

A gyulai evangélikus egyházközség újjászervezését az egyházkerület püspöke, dr. Raffay Sándor természetesen melegen pártfogolta. Ezt egyértelműen megfogalmazta az 1923. október 31-i, a reformáció emléknapján kelt levelében: „Lelki örömmel figyelem egyházépítő megmozdulásokat és a szervezés terén az utóbbi időben végzett nemes munkákat. Isten áldása legyen mindazokon, akik e nemes munkában köztetek forgolódnak... Istenes dolog az evangélium egyházának építése, a Krisztus ügyében való apostolkodás. Isten nevében köszönetet mondok azért mindazoknak, akik Gyulán az evangélium egyházát megszervezni, istentiszteletének helyét felszerelni és az egyházszertet szent tűzét másokban felgyújtani és élesztgetni segítettek. Most, hogy az ifjú gyülekezet új vezetőt kap, új, erős, az eddigieknél is öntudatosabb egyházi létnek kell megindulnia.”²⁵ (1. kép)

A püspök az egyházi funkciók végzésére, önálló hatáskörrel Kemény Gábor evangélikus lelkészt nevezte ki Gyulára missziói lelkésznek. Stéberl Mihály adott szállást a lelkésznek.

²² Békés, 1923. szeptember 15.

²³ Dr. Vangyel Endre visszatekintése 1929. november 10-i újjáválasztása alkalmából.

²⁴ Békés, 1923. október 6. és 27.

²⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

Az evangélikus egyházközség kialakításában elvülhetetlen segítséget jelentettek a városunkban már régebben működő protestáns felekezetek. A reformátusok egyik tanítójukat átengedték a kántori teendőik elvégzésére. A baptista testvérek önzetlen felajánlásának köszönhetően az újonnan megszerveződő gyülekezet fix otthonra talált az Ecsedi út 40. szám alatti imaházukban, melyet térítésmentesen átengedtek istentiszteleti helyül az evangélikusoknak. 1923. november 4-én már ebben tartották meg Kemény Gábor lelkész beiktatását Kuthy Dezső közreműködésével. Ezen a napon került sor a városban az első evangélikus oltár felszentelésére is.²⁶ Elhelyezték az új oltáron a Kruttschnitt Antal, alsó pesti egyházmegyei (soltvadkerti) esperes által adományozott két gyertyatartót. A hívek szerint ő mindig önzetlen erkölcsi támogatást tanúsított a gyulai evangélikus egyházközség iránt. A Bányai Kerületi Gyámintézet elnökeként a későbbiekben is több egyházi segélykiutalást intézett el a gyulaiak számára.²⁷

Az istentisztelet után a dr. Szeberényi Lajos Zsigmond esperes úr elnökletével tartott tisztújító közgyűlésen dr. Vangyel Endrét közfelkiáltással felügyelővé választották. Dr. Ladics Lászlót, addigi áldozatos munkáját megköszönve, tiszteletbeli felügyelővé fogadták. (Haláláig – vagyis alig egy évig – viselhetette e megtisztelő címet.) Gondnokká Süle Józsefet, pénztárossá Olofson Miksát, jegyzővé pedig dr. Kulitzky Bélát választották. A számvizsgáló bizottságnak Falta Imre, Rózsa János és Mathyas Géza, a presbitériumnak pedig Bergl Péter, Jeszenszky Antal, Kulik Márton, dr. Liska Károly, Martincsek Pál, Nagy Jenő, Ondrus Cyrill, Oszuszkó János, dr. Paulinyi Gyula, Paulik János, Pluhár Mihály, Saffáry László, Stéberl András, Stéberl Mihály, Szák György, dr. Szórády István, Uhrin János és a tiszteletből hamarosan lemondó Váradi-Szakmáry Arisztid lettek a tagjai.²⁸ Az alapító tagokból tehát a csak tiszteletbeli címet kapó, s hamarosan elhalálozó, ill. a pár napon belül lemondó Ladics Lászlót és Váradi-Szakmáry Arisztidet nem számítva, mindössze Süle János, Nagy Jenő és Oszuszkó János lettek presbiterré választva. Ők az új testületnek mindössze 12%-át tették ki. Érdekes, hogy az 1920-ban beválasztott Juhász Lászlót ekkor „kifelejtették”. Szándékosan használom ezt a szót, mivel kizárásról nem beszélhetünk, mert alig két esztendő múlva ismét a presbiterek között találjuk. A többi, 1920-as ismert tag mandátumát meghosszabbították. Olyannyira, hogy (az említett Juhászt is idevéve) Martincsek János kivételével közülük kerültek ki a gyulai evangélikus egyházközséget a Horthy-korszakban mindvégig, meghatározó módon irányító személyek.

A nőket is igyekeztek bevonni a gyülekezet vezetésébe. Mivel presbiterek ekkor még nem lehettek, női missziós taggá választották meg Frattini Jánosnét,

²⁶ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12; Békés, 1923. november 3.

²⁷ Az 1926. június 20-i közgyűlés köszönetnyilvánításából derül ki.

²⁸ 1923. november 28-i lemondó levele külön iratcsomóban: GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

Kéler Istvánnét, Kocsis Lászlónét, Konkoly Tihamérné, Mazurek Ferencné, Páncél Józsefnét, Paulinyi Gyulánét, Ranek Kornélnét, Rimler Lajosné, Sinszky Ferencné, Sziked Bélánét, Stéberl Andrásné, Stéberl Mihálynét és özvegy Wimmer Józsefnét.

A felügyelő rövid, de hatásos beszédben köszönte meg a felé áramló bizalmat. A háború és a forradalmak mérlegét a következő gondolattal vonta meg: *„Mély vallásosság, tiszta erkölcs, emberbaráti kötelesség teljesítése, altruisztikus felfogás, szorgalmas keresztyéni békességes munka vihet bennünket egyedül a boldogulás és a boldog megelégedés útjára... látva hittestvéreim nagy hitbuzgalmát, vallásos érzületének fellángolását, erős hittel, bízó reménnyel nézek egy szebb jövőre el.”*²⁹

Már másnap értesítették a közkórház igazgatóját, hogy evangélikus halott esetén Kemény Gábor gyulai missziói lelkészt keresse meg.³⁰

Az első presbiteri gyűlést november 10-én délután 6 órakor, a Maróthy téri főszolgabírói hivatalban (jelenleg a Műemlék Felügyelőség épülete a Szent Miklós parkban) tartották. Határozatot hoztak arról, hogy a szokott 9 óra helyett ezentúl 10 órától kezdődjenek az istentiszteletek. Kérték a megyei tanfelügyelőt, hogy egy zeneértő evangélikus vallású tanítót helyezzen Gyulára, aki a kántori feladatokat el tudná látni. Eldöntötték, hogy minden második (páratlan) hónap első vasárnapján presbiteri ülést tartanak, s azt is, hogy minden egyházi eseményt (esküvő, temetés, keresztlő) 24 órával annak elvégzése előtt jelentsenek be a lelkésznek. Olofson Miksát felkérték a vagyonelejtár elkészítésére s az egyházközség iratainak a visszaszerzésére a volt felügyelőtől. Elhatározták továbbá, hogy az iskolák igazgatóihoz fordulnak annak megállapításáért, hogy hány evangélikus vallású tanuló van a városban. A lelkész december 1-jével elkezdte a hitoktatást.

Noha az egyházi alkotmány szerint a közgyűlésen csak a 24 éven felüli férfiak szavazhattak, míg a nők csak képviselőjük útján, s a javaslatok csak kétharmados többség esetén váltak határozattá, a gyulaiak hosszas vita után úgy döntöttek, hogy itt minden önálló férfi és önálló keresetű nő szavazati jogot kap, s a kétharmados többség csak szervezeti kérdésekben legyen mérvadó, egyéb ügyekben megelégednek az elnökén kívül 15 igen szavazattal. Elhatározták továbbá, hogy az egyházközség régi, buzgó tagjainak nevét aranykönyvbe foglalják. Az egyházi temetés és harangozás kérdését a híveknek a helyi református egyházzal való esetenkénti megállapodására bízták: úgy döntöttek, hogy a protestáns vegyespár esketését a menyasszony vallásán lévő pap végezze, a temetéskor viszont az apa vallásán lévő temetőbe helyezték végső nyugalomra a családtagot. Végezetül köszönetet szavaztak meg az állami elemi iskola vezetésének azért, hogy hosszú időn keresztül helyiséget biztosítottak az istentiszteletek megtartására. Egyúttal megköszönték a baptista gyülekezetnek, hogy régi imaházukat az egyházközség rendelkezésére bocsátot-

²⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.: Az 1923. november 4-i közgyűlés.

³⁰ GyEEI Iktatókönyv 1/1923.

ták, s ezzel „hajlékot adtak a hajléktalanoknak, és felemelő szép példáját mutatta a keresztyéni testvéri szeretetnek”.³¹

A fenti határozatok megerősítésére november 18-ra közgyűlést hívtak össze. A lelkész megállapodott a reformátusokkal arról, hogy a temetőjükben helyet biztosítanak az evangélikusok részére. A közgyűlés elfogadta a presbitérium azon határozatát is, mely szerint mindenki, aki egyházi adót fizet, szavazati joggal bír a közgyűlésen, s azt személyesen gyakorolhatja. A közgyűlés intézkedett az imaház takarításáról, amely feladat felügyeletével és napszamosok esetenkénti fogadásával özv. Kéler Istvánnét bízta meg. Úgy döntöttek, hogy a kegyszereket is az imaházban helyezik el, s betöréses lopás ellen is biztosítják őket. A gyülekezet vagyona ekkor 1,5 millió koronát tett ki.³²

A lelkész november 24-én köszönetet mondott Halmosnének az énekvezetésért. Úgy tűnik, hogy kántor hiányában reá maradt ez a munka. A hitoktatás beindítása sem ment zökkenőmentesen. A polgári fiúiskola igazgatója ugyanis december 3-án azt közölte a lelkéssel, hogy a hittanórák tartásához termet nem tud adni.³³

November 28-án Váradi-Szakmáry Arisztid lemondott presbiteri megbízatásáról. A november 4-i jegyzőkönyv egyik hitelesítője még ő volt. Később már nincs nyoma, hogy részt vett volna a presbitérium munkájában.³⁴

A december 2-i presbiteri ülésen a függőben maradt kérdések, az egyházi adók kérdése és a kántor javadalmazása volt a téma. Olofson Miksa pénztárnok szerint 200 főre tehető az adófizetők száma, de közülük sokan a békéscsabai egyházközségnek fizetik az adójukat, ezért kérte az általuk oda befizetett összeg átutalását Gyulára. Kifejtette, hogy a szükségletek fedezésére 25 q búzára lenne szükség, ami éppen kitelik az adókból. A felügyelő javaslatára úgy döntöttek, hogy az adófizetést csak a következő év január 1-jétől teszik kötelezővé, a közadók mintájára, negyedévenként előre befizetve, késedelem esetén büntetőkamattal. Erre az évre csak az önként felajánlott összegeket fogadták el. A felügyelő javasolta azt is, hogy a kántori teendőket szívességből lássa el a helybeli református tanító, s működéséért csak esetenként honorálják: 5000 K tiszteletdíjjal.

Az Egyetemes Evangélikus Egyház gyámintézete az újjászerveződő gyülekezetnek indulásként az év decemberében 30 000 K segílyt folyósított, ezzel szemben az államsegély iránti kérelmet elutasították.³⁵

³¹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1923. november 4.; Békés, 1907. június 23.: A gyulai baptistákat megosztotta az Apponyi-féle törvény. Rostás Péterék tiltakoztak a kvalifikált vezető kinevezése ellen. El is adta a telkén lévő imaházat. Ezt azonban éppen azok vásárolták meg, akik egyetértenek azzal, hogy a törvény rendelkezéseinek eleget téve törvényesítsék őket. Rostásék ezért új imaházat béreltek ki.

³² A Békés 1923. szeptember 26-i adata (1 q búza = 100 000 K) alapján ez ekkor 15 q búza értékének megfelelő összeg volt.

³³ GyEEI Iktatókönyv 11/1923 és 16/1923.

³⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

³⁵ GyEEI Iktatókönyv 17 és 21/1923.

Bár maga a gyülekezet anyagi nehézségekkel küzdött, nem feledkezett meg karitatív szerepéről. December 22-én délután 4 órakor karácsonyfa-ünnepélyt tartottak a szegény gyermekek felruházása érdekében. Rendszeressé vált az istentiszteletek megtartása is. December 23-án, karácsonykor, karácsony másodnapján, 30-án és újévkor délelőtt 10 órakor, szenteste fél 4-kor, szilveszterkor pedig délután 4 órakor gyűltek össze az evangélium hallgatására.³⁶

A következő év első felét az egyházszerzési kérdések tették ki. A január 12-i közgyűlést délután hat órakor az imaházban tartották.³⁷ A közgyűlés fő tárgya a költségvetés elfogadása volt. A lelkész javaslatára megszavazták a hívek, hogy minden hónap első vasárnapján offertórium tartassék a kántornak. Azt is szorgalmazta, hogy a tagok adataikat mielőbb jelentsék be nála, hogy adójukat pontosan meg lehessen állapítani. A felügyelő közölte, hogy a legkisebb adó évi 10 kg búza értékében lett megállapítva, de kérte, hogy lehetőleg ne csak a kiszabott adót fizessék be. Eldöntötték, hogy a helyi lapban közzéteszik a kirótt adóösszegeket, s január folyamán lesz lehetőség fellebbezések benyújtására. A várható államsegély megelőlegezéséről is intézkedtek. Fáradozásukért és áldozatkészségükért köszönetüket fejezték ki Martincsek Pál és Süle József presbitereknek.

Március 19-én érkezett meg az első negyedévi államsegély 760 000 K értékben. Ugyanezen a napon vehették kézhez az egyházkerületi segílyt, melynek összege 400 000 koronát tett ki. A békéscsabai gyülekezettől is kérték az év elején a misszió segíly felemelését. Március 20-án kaptak értesítést arról, hogy ennek összegét évi 6 q búzában határozták meg. A segílyt egészen 1925. március végéig folyósították.³⁸ Az államsegély mértékét 1924 júliusától 18 aranykorona 75 fillérben, a kórházi temetések után járó stóladíjat pedig 3 aranykoronában határozták meg.³⁹ Megkezdődhetett a gyülekezeti munka.

A helyi lapból az derül ki, hogy az istentiszteleteket 1924. július 13. és szeptember 17. között délelőtt 9 órakor, a téli félévben pedig 10 órakor tartották. Ez alól a reformációi emléknapi istentisztelet képezett kivételt, amely fél 11-kor vette kezdetét.⁴⁰

Március 9-én délután 4 órakor a lelkész beszámolót tartott a gyülekezet eddigi tevékenységéről. Március 15-éről ünnepi istentisztelet keretében emlékeztek meg. Másnap délelőtt 11 órára pedig közgyűlést hívtak össze.⁴¹

Az ezt előkészítő március 15-i presbiteri ülésen elhatározták, hogy az egyházközség önállósítását kérelmezik. A gondnok elfoglaltsága esetére, a felállítandó segédgondnoki tisztségre Miegend Rezső nyugalmazott vasutast választották meg.

³⁶ Békés, 1923. december 19.

³⁷ Békés, 1924. január 9.

³⁸ GyEEI Iktatókönyv 9 és 27–29/1924, illetve 45/1925.

³⁹ GyEEI Iktatókönyv 90 és 107/1923.

⁴⁰ Békés, 1924. július 9., szeptember 9. és október 29.

⁴¹ Békés, 1924. március 9. és 15.

A megérkezett államsegély Kemény Gábort békéscsabai segédlelkésznek, s nem missziói lelkésznek titulálta, ezért ennek korrigálását kérték. Az április 5-i presbiteri ülésen a lemondott Olofson helyett Stéberl Mihályt választották pénztárossá. Az imaház renoválására pedig a börtönben fogva tartott rabokat kérték kirendelni.

Az önálló egyházközség megalakulása

Az 1924. március 15-i presbiteri ülés a felügyelő javaslatára kérvényezte az egyházközség önállósítását. A kérvényt 28-án küldték el a főesperesnek. Az újjászervezés munkájából nagy részt vállaló Kuthy Dezső lelkészt külön is felkérték a beadvány támogatására.⁴² Az április 5-i presbiteri ülésen Kemény Gábor missziói segédlelkész beszámolt róla, hogy a kérvényt az egyházkerület támogatja.

Az önálló gyulai evangélikus egyházközség megalakulásának dátuma: 1924. augusztus 12. Az egyházmegyei közgyűlés ezen a keddi napon adta áldását a gyulaiak kérelmére. A főesperes éves beszámolójában külön kiemelte, hogy „*a gyulai kicsiny gyülekezet példás áldozatkésztséget tanúsított. Felügyelője, dr. Vangyel Endre páratlan buzgalmat fejtett ki a gyülekezet szervezése körül, Stéberl Mihály egyháztag nagy anyagi áldozattal lehetővé tette a lelkész elhelyezkedését a lakásszűk világban. Özvegy Kéler Istvánné fáradtságot nem ismerő utánajárásával az imaház feldíszítése és oltára létesítése körül buzgólkodott. A vármegye központjában nagy jelentőséggel bír az ottani gyülekezet, melynek önállósítása ügyében jelen közgyűlésünkön határozunk*”. A határozathozatalnál megállapították, hogy „*a közgyűlés örömmel veszi tudomásul, hogy a gyulai fiókegyház, mely hosszú idők óta a békéscsabai egyház kebelében élt, elérkezettnek látja, hogy önállósítsa magát*”. Annál is inkább, mivel az önállósulás nem ró az eddigieknél nagyobb anyagi terhet az egyháztagokra, és „*a gyulai evang. egyház mint anyaegyház jobban felelhet meg fontos feladatainak Békésvármegye székhelyén: az esperességi közgyűlés az E. A. 32. §. értelmében jóváhagyja a gyulai egyház egyhangú lelkesedéssel hozott önállósítási határozatát*”. Az új anyaegyház egyházkörzetébe sorolták egyúttal Elek, Kétegyháza, Gyulavári, Doboz (az akkor közigazgatásilag hozzá tartozó Mezőmgyer nélkül), Méhkerék, Kőtegyán és Sarkadkeresztúr községeket.⁴³

Ennek ellenére a lelkész véglegesítése tárgyában a főesperes, bizonyára megvárva az egyházkerület jóváhagyását, csak október 7-re hívott össze presbiteri gyűlést. A beiktatására december 7-én került sor. A lelkész fizetését az alábbiak szerint

⁴² GyEEI Iktatókönyv 36–40 és 48, valamint 80/1924.

⁴³ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1924. 10 és 25–26, valamint 2.: A közgyűlésen a lelkész és a felügyelő mellett Süle József gondnok, Miegend Rezső másodgondnok, valamint Olofson Miksa, Oszuszkó János, Kulik Endre és Martincsek János presbiterek képviselték az egyházközséget. Érdekes, hogy az év második feléből nem maradt fenn sem közgyűlési, sem presbiteri ülési jegyzőkönyv Gyuláról. Egy adat szerint ezeket a fontos iratokat (önállósítás, lelkészválasztás kimondása) az oltár elkészültekor az oltár mögé – alapkö gyanánt – befalazták.

állapították meg: 12 q búza s további 5 q irodai fűtésátalányra. Bérlakás, hitoktatói óradíjak (210 000 K), stóladíjak, kórházi óradíjak és az állami fizetés-kiegészítés.⁴⁴

Ezzel kezdetét vehette Gyulán az önálló evangélikus gyülekezeti élet.

Az egyházközség tagságának összetétele

1926-ból ismerünk egy összeírást, mely tartalmazza az egyház adófizetőit foglalkozásuk és címük szerint. Eszerint 171 adófizető tagja volt a gyulai gyülekezetnek.

Az eltartottak között 48 háztartásbeli feleséget, 12 özvegyasszonyt és 9 nyugdíjas férfit vettek számba. A további 102 személy foglalkozásra nézve az alábbi megoszlást mutatta: a 23 földműves közül 1 bérlőt, 9 birtokost, 3 tanyást, 4 uradalmi kertészt és 6 napszámost találunk. A 3 kereskedő mellett 27 iparost írtak össze: 3 cipészt, 2-2 asztalost, henteset, szabót és varrónőt, illetve 1-1 bádogost, borbélyt, molnárt, csizmadiát, gépészt, kalapost, kárpitost, kútúrót, kerékgyártót, lakatost, mészáros, szobafestőt, tímárt, szövőmestert, szerelősegédet és egy munkást. Tizenketten magánzóként jutottak jövedelemhez, ketten vendéglősként tevékenykedtek, a közlekedés területén dolgozókat pedig 4 vasutas, 1 útmester és 1 vízmester képviselte. Az egészségügyben 1 főorvos, 1 állatorvos és 1 gyógyszerész mellett 2 kórházi (műtős) szolgálóval találkozunk. A 6 pénzügyvel foglalkozó között egy takarékpénztári igazgató, 1 banktisztviselő mellett 2 pénzügyi tisztviselőt, 1 pénzügyi titkárt és 1 pénzügyi számtanácsost vettek nyilvántartásba. A közigazgatást a főszolgabíró mellett 3 rendőr és 1 csendőr képviselte. Az oktatásügyben a 2 tanító mellett egy segéd-tanfelügyelő tevékenykedett. Az igazságszolgáltatást a törvényszéki bíró és 2 törvényszéki jegyző képviselte, míg műszaki területen egy főmérnök, egy műszaki rajzoló, egy műszaki tanácsos dolgozott, s talán még a fatelepi ispánt is ide sorolhatjuk.

Földrajzi elhelyezkedésük meglehetősen szórt volt. Gyula 70 utcájában, szét-szórtan éltek az evangélikusok. A város külterületein Aranyágban 3, Sióréten 2, Pejréten 3, Szabadkán 8, Szentbenedeken 1 személyt regisztráltak. Később pontosították a külterületen élők listáját. Részben ennek is köszönhető, hogy 1930-ban már 283 gyulait tartottak számon, közöttük 77 tanyasival: 24 fő Szabadkán, 20 Pejréten, 12 Sióréten lakott, de volt közöttük 9 eperjesi, 2 szentbenedeki, 2 józsefbenedeki, 2 ajtósfalvai, 2 bicerei, 1 remetei, 1 farkashalmi, 1 fővényesi és 1 oláh-réti lakos is.⁴⁵

⁴⁴ GyEEI Iktatókönyv 101 és 136/1924, valamint Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1924. 24.

⁴⁵ GyEEI Iktatókönyv 223/1930 és 39/1931.

Az önálló gyulai egyházközség vezetői

Lelkészek

A püspök által missziói lelkésznek kinevezett Kemény Gábort, mint jeleztük, az 1924. október 19-i közgyűlésen parókus lelkésszé választották.⁴⁶ A beiktatását eredetileg november 30-ra tűzték ki, de saját kérésének megfelelően csak egy héttel később, december 7-én tartották meg. A főesperes kiemelte, hogy Kemény Gáborra „*az a nehéz feladat vár, hogy az alakuló egyházat az alakulás nehézségein átvezesse*”.⁴⁷ Ennek a feladatnak kitűnően megfelelt.

A későbbiekben azonban a templomépítés nehézségei mellett leginkább a fizetése körül kialakult huzavona viselhetette meg, mert az 1927. április 15-i presbiteri ülésen lemondott, elfogadta a bajaiak meghívását. A két nappal későbbi közgyűlés „*mély sajnálattal*” vette tudomásul a távozását. Hálás szívvel mondott köszönetet a híveknek az „*odaadó és lelkes támogatásért, mellyel az egyház megalapozásának idejében segítségére siettek*”.⁴⁸ A felügyelő megköszönte a „*nehéz viszonyok közt, sokszor rideg közönnyel küzdve, rátermettséggel és hitbuzgó lelkesedéssel*” végzett munkáját. Kifejezésre juttatta, hogy távozásával „*a buzgó munkatárson kívül odaadó barátot is veszít*”. Ugyanakkor örömét fejezte ki, hogy a „*közszeretemben álló lelkész a mainál kedvezőbb, és megélhetését jobban biztosító állásban nyert elhelyezést*”. A közgyűlés Kemény Gábornak „*a gyulai ág. hitv. ev. egyház megalapozása terén kifejtett működéséért hálás elismeréssel*”⁴⁹ adózott. Egy későbbi, 1934-es adatból ismerjük, hogy felesége fiatalon, élete 32. évében, Baján elhunyt. Eszerint későbbi felesége a lelkész Gyulára érkezésekor még csak 21 éves volt, valószínűleg csak Bajára távozása után alapított családot. Távozásában az is közrejátszhatott, hogy Gyulán ittlétekor még nem voltak adottak a családalapítás anyagi feltételei. Baján hosszú ideig megállapodott, hiszen még 1941-ben is ott szolgált.⁵⁰

Az egyházi hivatal átadására 1927. április 21-én került sor. Az augusztus 22-i presbiteri ülésen a főesperes azt kérdezte a gyulaiaktól, hogy kívánják-e meghívni lelkészükhöz Kiss Benő jelenlegi adminisztrátort. Ő Kiss István dunáninneni evangélikus püspök unokaöccse volt. Annál meglepőbb, hogy a felügyelő szerint a presbitérium „*az egyház mostani válságos állapotát nem tartja alkalmasnak a lelkészi állás betöltése kérdésének elintézésére, minthogy sokkal fontosabb ügyek – az építkezés kérdése – is megoldásra várnak*”.⁵¹ Véleménye szerint Kiss „*a hozzáfűzött reményeket az egyházzal szemben be nem váltotta, s az egyháztagok bizalmát meg*

⁴⁶ GyEEI Iktatókönyv 109/1930.: Tátrai Károly lelkész jelezte, hogy nem találja a Kemény Gábor lelkészt véglegesítő október 19-i közgyűlés jegyzőkönyvét.

⁴⁷ GyEEI Iktatókönyv 128 és 135/1924, valamint Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1925. 5.

⁴⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁴⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁵⁰ GyEEI Postakönyv 591/1941.

⁵¹ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

nem nyerte”⁵², ezért őt nem kívánják meghívni a lelkészi állásra. Későbbi adatokból ismert, hogy Kiss ezután Pitvarosra került, az ottani esperes segédlelkésze lett.⁵³

Az 1927. szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy nemcsak a püspökkel és a főesperessel, hanem a kerületi közgyűlés alkalmával több lehetséges jelölttel is tárgyalt a lelkészi állás betöltéséről. Azt javasolta a gyülekezetnek – amit pár évvel később keservesen bánhatott –, hogy Tátrai Károly bánya-kerületi segédlelkészt, jelenleg a csépai missziós egyház gondozóját hívják meg Gyulára rendes lelkésznek. Javaslátát elfogadták.

„A legváltóságosabb időkben közel két hónapig pásztor nélkül volt a gyülekezet. A püspök Tátrai Károlyt küldte a gyülekezet adminisztrátorának, aki főképpen a lelki gondozás terén tevékenykedett, majd később az anyagi ügyek intézésébe is bekapcsolódott.”⁵⁴

Az 1927. szeptember 25-i közgyűlésen már nevezett lelkész beiktatását is megtarthatták *„szerény, egyházi keretekben”*.⁵⁵ 1927 májusától csépai, azelőtt pedig 1924 decemberétől szegedi segédlelkészként szolgált. Nagyszénási kötődésére utal, hogy 1931-ben az ottani lelkészt kérte fel, hogy biztassa édesanyját, vállaljon el ott valamilyen munkát a család érdekében.⁵⁶

Ám Tátrait sem elégíthették ki a gyulai lehetőségek. Már megválasztása évében, október 15-én megpályázta a szegedi lelkészi állást. A szegediek közül azonban páran anabaptizmussal és egy cikke miatt plágiummal vádolták meg. A püspöki hivatalból intették ugyan, hogy vonja vissza pályázatát, ő azonban makacsul kitartott az utolsó pillanatig. Végül mégiscsak a felsőbbbségi nyomás hatására állt el a pályázattól.⁵⁷ Ez kellő intő jel lehetett volna a gyulaiak szemében, feltéve, hogy egyáltalán értesültek az esetről. Egyéb zűrös ügyei is adódtak. Egy budapesti lakos pl. sikasztással vádolta. Vádját azonban 1929 februárjában elutasította a törvényszék.⁵⁸

Máskor is próbált azzal fenyegetőzni, hogy elmegy. Amikor azonban szaván akarták fogni, visszakozott. Végül mégis be kellett látnia, hogy a helyzete tarthatatlanná vált, maradása az egyházközség végleges megosztását, sőt magának a gyülekezetnek a fennmaradását veszélyeztette. Beleegyezett abba, hogy csere útján Csorváásra távozzon.⁵⁹ Az 1932. december 4-i közgyűlésen a másodfelügyelő szavai búcsúztatták. A templom- és lelkészlak építésének héroszi munkájára emlékeztetve kérte, hogy *„felejtse el azt, amit mindnyájunknak el kell felejtteni”*⁶⁰.

⁵² GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

⁵³ GyEEI Iktatókönyv 127/1928; Templomépítési-gyűjtési iratok. F. 29.: Az egyházkerületi közgyűlésen (Szuchovszky Gyulának, a Jőjjetek Én Hozzám című evangélikus lap felelős kiadójának 1927. szeptember 16-i, a felügyelőhöz írt levele szerint) már Kiss szülei is *„tudják, hogy fiúknak Gyulán nincs jövője”*.

⁵⁴ Juhász László visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁵⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.; Békés, 1927. szeptember 28.

⁵⁶ GyEEI Iktatókönyv 357–358/1930 és 127/1931.

⁵⁷ GyEEI Iktatókönyv 158 és 193/1928.

⁵⁸ GyEEI Iktatókönyv 45/1929.

⁵⁹ Itt hosszabb ideig maradt, hiszen még 1941-ben is itt találjuk: GyEEI Postakönyv 337/1941.

⁶⁰ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. december 4.

A presbitérium és az egyházközség tisztségviselői

Az egyháztanács létszáma

Az önálló egyházközség első, még 1923-ban megválasztott egyháztanácsában 25 fő kapott helyet. A 18 presbiter mellett – a lelkészt nem számítva – 7 világi tisztségviselő: a felügyelő, a pénztáros, a gondnok, a jegyző, valamint 3 számvevő alkotta az összlétszám harmadát. Ezt 1924 tavaszától a megnövekedett feladatok ellátása miatt a másodgondnoki, 1925 nyarától pedig a felügyelő elfoglaltságából adódó gyakori távollétei miatt a másodfelügyelői tisztséggel szaporították. A következő évben került sor a kántornak kiküldött tanító másodjegyzővé történő megválasztására. E három főnyi bővülést azzal ellensúlyozták 1927-ben, hogy két eltávozott presbiter helyét fenntartva két új tagot felvettek az egyháztanácsba, ami immár 30 világi tagot számlált. Ezzel minden negyedik adófizető férfi tagja lett az egyházközség vezetésének.

Az 1929-es tisztújításnál bizonyára a földműveseknek, illetve a város külterületén élőknek az egyházközség vezetésébe történő bevonása érdekében a presbiterek számát megnövelték négy tanyasi (2 szabadkai és 2 eperjesi) gazda beválasztásával. Ekkortól a lelkészt is beleszámítva, 35 ember irányította a gyulai gyülekezetet. Ez viszont kezelhetetlenül nagy létszámnak bizonyult. A bővítési elképzelés tehát nem vált be. Az ülések látogatottsága érzékelhetően a több tag ellenére sem emelkedett. A távol lakó, földjük művelésével foglalkozó tanyasi lakosok nem látták érdemesnek a városba utazást azért, hogy egy-egy presbiteri ülésen részt vegyenek. Két esztendővel később már csak kettejüket találjuk a presbiterek sorában, de ők sem aktivizálták magukat igazán. A gyülekezet már csak ezért sem törekedett mindenáron a helyük betöltésére. A tisztségviselők száma azonban tovább szaporodott. A következő évben az egyházközségi ügyész megjelenése kelti fel figyelmünket. Már olyan bonyolult jogi ügyekben (mint pl. az egyházi adóval hátralékban lévő elleni eljárás, a földügy kérdései, ill. a templomépítésből származó pereskedés) kellett részt vennie a gyülekezetnek, hogy elengedhetlenné vált egy, a jogban jártas ügyész alkalmazása. Ugyancsak az 1929-es tisztújítás során vezették be, hogy néhány (jelen esetben kettő) személyt pótpresbiterré is megválasztottak. Ezzel megspórolhatták, hogy az időközben elhunyt vagy eltávozott egyháztanácsai tagok pótlására közgyűlést kelljen összehívni. A pótagok közül sorsolással döntötték el, hogy a megüresedett helyet ki töltsse be. A későbbiek során csak elvétve találkozunk pótpresbiterek megválasztásával.

Az ülések gyakorisága, látogatottságuk alakulása

A presbiteri ülések gyakorisága egy-egy éven belül nagy szóródást mutat. Volt, amikor csak 3-4 ülést tartottak, de nem egy olyan év is akadt, amikor, ha a szükség úgy kívánta, akár tízszer is összegyűltek az egyházközség dolgainak megvitatására.

Az egyes tanácskozások látogatottsága ugyanilyen szórtságot mutat. Jelenléti ív vezetéssel 1925 óta találkozunk, ám kezdetben jó, ha a gyűlések feléről vezettek részvételi listát. A későbbiek során ez egyre általánosabbá vált, így plasztikusabb képet alkothatunk a tagok aktivitásáról.

Az 1920-as évek végének 28 fős egyháztanácsában általában 8–18 fő jelent meg egy-egy ülésen. A megjelenteknek kb. a felét a különféle tisztséget viselők tették ki. Őrölük mondható el igazán, hogy rendszeresen kivették a részüket az ügyes-bajos dolgok megvitatásában. A presbiterek közül mindössze 6–10 fő, vagyis általában a tagok harmada-fele vett részt rendszeresen a munkában.

Az 1929-es tisztújítás során 34 tagúra növelt létszám mellett sem látunk gyökeres fordulatot az üléseken való részvételt illetően. A jelenléti íveken szereplők száma 9 és 23 között változott. Ez nem volt akadálya a határozathozatalnak. Talán azért, mivel a presbiteri üléseken formailag csak javaslatok születtek. Ezeket az egyházközség közgyűlésének meg kellett vitatnia ahhoz, hogy azok határozattá emelkedjenek. Az már más kérdés, hogy a közgyűlések az egyháztanácsai ülések előterjesztéseinek többségét változtatás nélkül vagy csak minimális módosítással jóvá szokták hagyni.

Mivel 1928-ban már csak 3–6 presbiter jelent meg egy-egy gyűlésen, aligha véletlen, hogy 1928 júniusában került sor az első, a távolmaradásokból származó fegyelmi ügy tárgyalására. A lelkész nehezményezte, hogy Paulik János nem szokott részt venni a presbiteri gyűléseken, ezért írásban szólították fel azok látogatására. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen a fennmaradt jelenléti ívek egyikén sem találkozhatunk a nevével! Paulik végül 1929. február 8-án, betegségére hivatkozva, lemondott. Vele egyidejűleg Martincsek Pált is az ülések látogatására hívta fel a lelkész.⁶¹ Az ő ügye a városból való elköltözése miatt okafogyottá vált. Érdekes viszont, hogy a náluk is többet hiányzóknak ellen nem indult eljárás. Ők talán igazoltan maradtak távol.

A lelkész példát akarhatott statuálni Paulik Jánossal. Ez a fajta elrettentés azonban hatástalan maradt. Elmondhatjuk, hogy általában 12–16 személy döntött a gyülekezetet érintő kérdésekben. Általában fele-fele volt a megjelentek között a tisztségviselők és a presbiterek aránya. A gyülekezet életében a döntő határozatokat a presbitériumi állásfoglalás szabta meg. Ennek kialakításában pedig zömmel – noha a lehetőség minden tanácstag előtt nyitva állt – csupán a gyülekezetet vezető tisztségviselők 6–8 fős köre vett részt, 1–2 aktívabb presbiterrel kiegészítve.

A presbiteri tagok cserélődésének gyakorisága

A tisztújításokon érezhetően törekedtek arra, hogy a folyamatosságot fenn-tartsák. Szándékos kizárásról vagy kihagyásról a fent részletezett néhány esetet le-számítva nem találkozunk. Az 1923–1927 között megválasztott 35 főből a követke-

⁶¹ GyEEI Iktatókönyv 213–214/1928.

ző, 1932-es tisztújításig 7 (20%) vált meg a tisztségétől: ketten meghaltak, egy lemondott, hárman eltávoztak Gyuláról, egy személlyel pedig nem tudjuk, hogy mi is történhetett.

Az állami alkalmazottak nagy számából következik, hogy szinte minden évben volt olyan presbiter, aki elköltözött, de nem egy olyan év akadt, amikor többen is eltávoztak a városból. Ez a fluktuáció egy-egy presbiteri ciklus alatt elérhette az egyháztanácsai tagok számának 15–20%-át is, a haláleseteket is beleszámítva pedig meg is haladhatta ezt az arányt.

Egyoldalú lenne azonban a kép, ha nem szögeznénk le azt is, hogy a meghatározó tagok viszont évtizedekig a helyükön maradtak. Jól érzékelteti ezt, hogy az 1925-ös presbitérium 25 tagjából 15 még tíz évvel később is aktívan kivette részét a gyülekezet életének irányításából, s tízük (azaz 40%-uk!) még 1948-ban is hivatalban volt. Nem is akármilyen szinten! A felügyelő, a másodfelügyelő, a gondnok, a pénztáros és az egyik számvizsgáló is közülük került ki.

A presbitérium társadalmi összetételének alakulása

Három, a presbiterek kimutatását tartalmazó összeírás maradt ránk. Egyikük sem terjed ki az egyháztanácsstagok teljességére, s dátummal sincsenek ellátva, ami megnehezíti időbeli elhelyezésüket.

Az első az 1927-ben felvett presbiterek nevét tartalmazza, az 1929-ben választottakét pedig nem, így e két dátum közé lehet elhelyezni a másodikkal együtt, mivel azon is ugyanaz a 18 személy szerepel.⁶² Az első két összeírás bár ugyanazt a 18 nevet tartalmazza, mégsem egyidőben keletkezett, mivel a feltüntetett jövedelmi viszonyok egyazon személy esetében is – olykor gyökeresen – eltérő képet tárnak elénk. A harmadik összeírás 27 nevet tartalmaz. Süle József még gondnokként van feltüntetve benne, de Martincsek Pál és Pluhár János már hiányoznak belőle, így ezt a névsort az 1928-as presbitérium névsorával azonosíthatjuk. Lássuk, mit mutatnak a listák (1. táblázat)! (Az első összeírástól a második összeírásban szereplő adatokat a / jel választja el.)

⁶² GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.: Érthetetlen viszont, hogy a kezdettől fogva tagságot vállaló Bergel Péter, Jeszenszky Antal, Kulitzky Béla, Paulik János, Rózsa János, Szák György, Uhrin János s az ugyan később, de még 1927 előtt taggá váló Fábri János, Miegend Rezső és Veres Béla neve miért csak az utolsó összeírásban tűnik fel, amikor az 1927-ben belépők mindháromban szerepelnek. Az ugyancsak furcsa, hogy Dobiz Zoltán miért maradt ki a harmadik összeírásból, s Mekis János miért nem szerepel az utóbbiban.

Az önálló gyulai evangélikus egyházközség megalakulása és kezdeti évei

1. táblázat.

A presbitérium társadalmi összetétele (Első és második összeírás)

Név	Foglalkozás	Ingtalan- tulajdon	Fizetési osztály	Jövedelem	Cím
dr. Vangyel Endre	főszolgabíró	házhely, 2 h. rokkant föld	VI. f.o.	2000 P	
Tátrai károly	lelkész		IX. f.o.		Városház u. 9.
Sáfáry László	kir. főmérnök	házhely	VII. f.o.	500 P	Kossuth u. 10.
Süle József	kalaposmester, pos- tai szállító	családi ház, 3 h. föld		80 000 P	Erdélyi S. u. 8.
Stéberl Mihály	műszaki vállalkozó	garázs- és ház- tulajdonos		40/20 000 P	Városház u. 21.
Stéberl András	húsüzem- és háztu- lajdonos	földbérlet /húsfeld. telep		50/100 000 P	Thezarovics u. 1.
Schhád János	állami tanító		VIII. f.o.		Ecsedi u. 16.
Olofson Miksa	kir. számtanácsos, pénzügyi számtaná- csos	házhely	VIII. f.o.	500 P	Hatvan u. 20.
Falta Imre	műszaki rajzoló	házhely	VII. f.o.	500 P	Damjanich u. 5.
Dobiz Zoltán	állomásfőnök/MÁV főellenőr		VII. f.o.		Állomás
Horémusz István	műszaki tanácsos, áll. folyammérnöki hivatalvezető	házhely	VI. f.o.	500 P	Városház u. 26.
Juhász László	ny. állampénztári tisztviselő, ingatlan- forgalmi iroda	házhely, 2 h. föld		20 000 P	Novák u. 21.
Lénárt Ferenc	cipésmester	háztulajdonos		15/20 000 P	Novák u. 6.
Lőrincz János	ny. csendőrtiszt- helyettes	háztulajdonos		5/25 000 P	Vadaskert u. 2.
Marik Sámuel	ny. törvényszéki irodaigazgató	háztulajdonos		12/25 000 P	Hajnak u. 38.
Oszuszký János	vendéglőtulajdonos	családi ház- tulajdonos		80 000 P	Halácsy u. 1.
dr. Paulinyi Gyula	kir. törvényszéki tanácselnök	csal. ház-, föld-/szőlőtul.		20/80 000 P	Munkácsy u. 14.
dr. Szórady István	áll. kórházi főorvos	házhely	VII. f.o.	500 P	Árpád u. 3.

Az elsőként felvett listán a vagyoni állapot az ingatlanok értékén alapulhatott. Legalábbis erre következtethetünk Paulinyi doktor esetében, aki csak úgy négyse-
rezhette meg vagyonát a következő összeírásig, hogy abban már a föld és az első
összeírásban nem jelzett, talán azóta vásárolt szőlő értékét is beszámíthatták. A ház-
helyeket egyöntetűen – tehát minden bizonnyal a fekvésüket figyelmen kívül hagyva
– 500 pengőre értékelték. A házak esetében már differenciáltak.

A hivatalnokok esetében a fizetést nem vették figyelembe (két fő a VI., négy a VII., kettő a VIII., a lelkész pedig a IX. fizetési osztályba tartozott), csupán az ingatlan értékét. Kilencük közül hatan rendelkeztek házhellyel, s dr. Vangyel Endrének – hadirokkantságából adódóan – 2 holdnyi földbirtoka is volt. A három nyugalmazott tisztviselő közül egy házhellyel, kettő pedig házzal rendelkezett. Érdekes, hogy egyikük vagyona 5000-ról, a másikuké 12 000-ról nőtt 25 000 pengőre.

A vállalkozók vagyoni helyzetének alakulása igencsak változatos képet mutat. Süle József kalapos és Oszuszy János vendéglős vagyonának értéke nem változott, Stéberl Andrásé viszont a húsfeldolgozó telep megszerzésével megduplázódott, 100 000 pengőre nőtt. Lénárt Ferenc cipészé csak valamelyest növekedett, ellentétben Stéberl Mihály műszaki vállalkozóval, akié a felére, 20 000 pengőre esett vissza. Ez elírás is lehet, hiszen a következő kimutatáson már ismét 50 000 pengőnyit mutat, de azt is példázhatja, hogy mennyire változékony lehetett egy vállalkozás jövedelmezősége. A következő összeírásig Juhász László vagyona, 2 hold földet vásárolva, elérte a 20 000 pengőt. Lénárt Ferenc házáat 5000 pengővel többre értékelték, míg dr. Paulinyi Gyula vagyona 80 000 pengővel szerepel az összeírásban.

Akiket először említ a második lista, az alábbi értékekkel rendelkeztek:

2. táblázat.

A presbitérium társadalmi összetétele (Harmadik összeírás)

Név	Foglalkozás	Ingatlantulajdon	Jövedelem
dr. Kulitz Béla	törvényszéki jegyző		
Miegender Rezső	ny. MÁV állomás-elöljáró	háztulajdonos	20 000 P
Rózsa János	MÁV főintéző		
Bergel Péter	ny. állami útmester	háztulajdonos	15 000 P
Fábr János	bádogmester		
Jeszenszky Antal	szabómester	ház- és földtulajdonos	80 000 P
Paulik István	állami kórházi műtőszolga	háztulajdonos	7 000 P
Szák György	városi állatorvos	házhelytulajdonos	500 P
Uhrin János	ármentesítő társulati vízmester	föld- és szőlőtulajdonos	50 000 P
Veres Béla	penzügyi titkár	házhelytulajdonos	500 P

A négy alkalmazottból kettőnek volt házhelye, a két nyugdíjas tisztviselő pedig saját házzal rendelkezett. A vízmesternek csak föld- és szőlőbirtokáról értesülünk, míg a műtőszolganak egy rendkívül alacsony értékű háza volt. A bádogmesternek pedig úgy látszik, még ilyenre sem futotta, szemben a szabómesterrel, aki a ház mellett földbirtokkal is rendelkezett.

Összesítésként elmondhatjuk, hogy 1928-ban a 28 fős egyházi vezető testület tagjainak több mint a felét, 57%-át az állami tisztviselők adták, de az arányuk, ha a nyugdíjasokat is közéjük számoljuk, majdnem elérte a háromnegyedes többséget. A 16 aktív alkalmazott közül ketten a kórházban, ketten a törvényszéken, ketten

pénzügyi, négyen műszaki területen, ketten a vasútnál, egyikük a közigazgatásban dolgozott, egyikük városi állatorvos, egyikük pedig tanító volt. Az öt nyugdíjas tisztviselő között egy pénzügyes, egy bírósági, két közlekedési alkalmazottat és egy csendőrtiszthelyettest találunk. Kettejük (a testület mindössze 7%-a) a szolgáltató ágazatban dolgozott: az egyik vendéglős, a másik műszaki vállalkozó volt. Mellettük 5 fő (a testület 18%-a) képviselte az iparosokat: egy-egy szabó-, bádogos-, cipész- és kalaposmester, illetve a húsüzem tulajdonosa.

A 28 főből hatan, vagyis a testület alig 22%-a számíthatott vagyonosnak, bár ne felejtjük el, hogy a vagyon és a jövedelem nem mindig azonos kategória. Stéberl András, a húsüzem tulajdonosa igazából már a nagyiparosokat képviselte, neki volt a legmagasabb értékű ingatlanvagyon, és emellett nagyobb területű földbérlettel is rendelkezett (2. kép). Az övét Jeszenszky Antal szabó- és Süle József kalaposmester, valamint Oszuszký János vendéglőtulajdonos jövedelmi helyzete követte. Két további személynek, dr. Paulinyi Gyula törvényszéki tanácselnöknek és Uhrin János vízmesternek volt jelentősebb szőlő- és földtulajdona, valamint Stéberl Mihály műszaki vállalkozó jövedelmének az értéke volt magasabb. Rajtuk kívül másik hat személynek (Lénárt Ferenc, Lőrincz János, Marik Sámuel, Miegender Rezső, Bergel Péter és Paulik János), vagyis a tagok 43%-ának volt kisebb-nagyobb háztulajdona, de kilencen (32%: dr. Vangyel Endre, Safári László, Olofson Miksa, Falta Imre, Horémusz István, Juhász László, dr. Szórády István, Szák György és Veres Béla) csak házhellyel rendelkeztek. A gyülekezet vezetői negyed részének (Tátrai Károly, Schád János, dr. Kulitzý Béla, Rózsa János, Fábri János és Dobiz Zoltán) viszont semmiféle ingatlanvagyon nem volt. Földbirtoka mindössze 5 személynek, azaz kevesebb mint 18%-uknak volt, az is meglehetősen csekély kiterjedésű.

1932-ben a városi virilisek listáján Stéberl András a 6., Kéler János gyógyszerész a 27., Süle József kalaposmester pedig a 38. helyet foglalta el. A többiek nem kerültek be az első száz közé.⁶³

Az állami fizetésből élők aránya mindvégig kimagasló értéket, a tagság 42–52%-át tette ki. A nyugdíjasok aránya 10–16% közt hullámzott. A két csoportba tartozók együttesen mindvégig meghaladták a presbiterek 60%-át. Az iparosok és kereskedők, valamint a földműves tagok aránya egymás reciprokát képezte. A kezdetben 24%-ot számláló iparosság, nyilván a gazdasági válság hatására igencsak lecsökkent, 1932-ben alig érte el a 4%-ot. Később erősödésnek indult, s 10% körül állandósult. A földművesek aránya a kezdeti 4%-ról, a tanyasi hívek 1929-es megválasztását követően 11%-ra emelkedett. Az egyéb kategóriába soroltak a presbitérium tagjainak 9–16%-át tették ki. (Az útmestert, a vízmestert és a vendéglőst soroltuk közéjük.) Ha a szolgáltatásban tevékenykedő iparosokat, állami alkalmazottakat is közéjük számláljuk, akkor – Gyula város polgárosodottsági szintjéhez méltóan – meglehetősen magasra, a klasszikus tisztviselőkkel azonos arányúra emelkedik az ő számuk is.

⁶³ Békésmegyei Hírlap, 1932. november 29.

Hitélet

A lelkész beszámolója szerint megválasztásától 1926 nyaráig, tehát közel két esztendő alatt 11 esketésre, 27 keresztelésre és 89 temetésre került sor a gyülekezetben. 637 egyénnek osztott úrvacsorát, 31 gyermeket konfirmált. Az egyházból közben három ember lépett ki, de ugyanannyi csatlakozott is.

1925. augusztus 30-án az egyházmegye vezetősége tett látogatást a gyülekezetben. A felvett jegyzőkönyv alapján az imaház jól karban volt tartva, sőt betörés és tűz ellen be is biztosították. A gyülekezetnek ingatlana és tőkéje nem volt. Az adófizetés tekintetében csak a szabadkai pusztán lakó, és ingatlanvagyonnal nem rendelkező egyháztagok esetében merült fel vita. A hívek buzgón látogatják az istentiszteleteket. Tanítója nincs a gyülekezetnek. A lelkészük tevékenysége ellen a jelenlévő presbiterek szerint „*a legcsekélyebb kifogás sem tehető*”⁶⁴. Az egyházmegye vezetősége örömmel konstataulta, hogy „*teljes egyetértés van az egyháztanács és a vezetőség között*”⁶⁵, továbbá a lelkész és a felügyelő is teljesítik kötelességüket, a hívek pedig hitbuzgók. Mindez feljogosított arra a reményre, hogy a kis gyulai gyülekezet hamarosan megerősödik.

Az egyházközség már 1925 októberében kérvényezte a nagyszénási Schád János tanító Gyulára helyezését a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól, de csak január 3-án érkezett meg az engedélyezése.⁶⁶

A baptisták felmondták 1926. október 1-jével az imaház használati jogát, de Miegend Rezső tárgyalásainak köszönhetően ezt a határozatot felfüggesztették az épület esetleges eladásáig. Két évig ingyen engedték azt használni, de október 1-jétől 1 évi bérletéért 7 millió koronát kértek. Mivel ezt az ádventisták is hajlandók lennének megadni, és a költözés is sokba kerülne, meg hasonló célt szolgáló épület egyébként sincs, a presbitérium hozzájárult az összeg kifizetéséhez.

A lelkészt megviselte a fizetése körül kialakult huzavona, s 1927. április 4-én feletteseinek⁶⁷, az április 15-i egyháztanácsai ülésen pedig a presbitériumnak jelentette be a gyulai állásáról való lemondását. Meghívták Bajára, ahol jobb anyagi helyzetet biztosítottak számára. A felügyelő figyelmeztetett arra, hogy ebben a kérdésben csak a közgyűlés dönthet. Mind a főesperes, mind a püspök nagy fontosságot tulajdonított a lelkész kiválasztásának, a gyulai gyülekezet fiatal volta miatt. A presbiteri ülésen megjelent Szeberényi Lajos Zsigmond esperes is, hogy a lelkészkérdés megoldását előmozdítsa. Az állás betöltését egyelőre Kis Benő békéscsabai segédlelkész helyettesítésével oldották meg. A felügyelő kijelentette, hogy az állást meghívással akarják betölteni. A jelenlegi segédlelkész ellen nincs kifogásuk. Ha az általa vállalt, a templomépítést támogató gyűjtési akció lebonyolításával érdemeket szerez, nem fognak elzárkózni meghívásától.

⁶⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. augusztus 30.

⁶⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. augusztus 30.

⁶⁶ GyEEI Iktatókönyv 117/1925, illetve 4/1926.

⁶⁷ GyEEI Iktatókönyv 68/1927.

A két nappal későbbi közgyűlésen a hívek sajnálattal vették tudomásul a lelkész távozását, s neki „a gyulai ág. hitv. ev. egyház megalapozása terén kifejtett működéséért hálás elismeréssel”⁶⁸ adóztak. A hivatal átadására április 21-én került sor.⁶⁹

Az augusztus 22-i presbiteri ülésen kérte a főesperes, hogy nyilatkozzanak a gyulaiak, kívánják-e meghívni lelkészüket Kiss Benőt. A felügyelő úgy vélekedett, hogy Kiss „a hozzáfűzött reményeket az egyházzal szemben be nem váltotta, s az egyháztagok bizalmát meg nem nyerte”⁷⁰, ezért nem kívánják meghívni a lelkészi állásra.

Négy nappal később folytatódott a megbeszélés. A felügyelő hosszas fejtegetéséből kiderült, hogy miért ellenezte a lelkészi állás betöltését. Azt javasolta, hogy a 2800–3200 pengő közötti egyházi költségvetést – amelynél magasabb adózásra a gyülekezet már nem képes – a lelkész fizetése helyett fordítsák a lelkészi javadalmat képező föld megváltására, valamint templomépítésre. A hitoktatást lássa el a kántor, s havi egy alkalommal hívjanak át lelkészt Békéscsabáról vagy a reformátusoktól, a többi vasárnapon pedig csak a kántor tartson könyörgést. A 12 megjelent presbiter közül csak Stéberl Mihály nem támogatta a javaslatot, bár ellenvéleményét nem indokolta. A gyülekezet szeptember 1-jével fel is mondta a lelkészlakás utáni lakbér fizetését.

Nem tudjuk, mi okozhatta a hirtelen jött változást. Lehet, hogy hatott az egyház felső vezetésére a megfogalmazott kemény kritika. Mindenesetre azt látjuk, hogy a szeptember 19-i presbiteri ülésen a felügyelő arról számolt be, hogy a kerületi közgyűlés alkalmával több lehetséges jelölttel is tárgyalt a lelkészi állás betöltéséről. Azt javasolta a gyülekezetnek, hogy Tátrai Károly bányakerületi segédlelkészt hívják meg Gyulára.

Az 1927. szeptember 25-i közgyűlésen a gyülekezet adminisztrátorának küldött lelkész beiktatását megtartották.⁷¹

Óriási lépést jelentett a gyülekezet életében, hogy december 18-án Raffay Sándor püspök felszentelhette az újonnan épített templomot.⁷²

Az adventisták közben lemondtak a baptista imaház igényléséről, csak arra kérték a gyülekezetet, hogy tudósítsa őket a templom elkészültéről. Az imaház bérleti díja 1927 júliusa és szeptembere közötti időre 140 pengőt tett volna ki, de végül is nem kellett azt kifizetni. A gyulai származású Somogyi Imre baptista lelkész is kapott meghívót a templomszentelőre, s egyúttal megkérték, hogy hasson oda gyulai hitsorsosainál, hogy a templomépítésre való tekintettel álljanak el a bérleti díj követelésétől. Ezt december 13-án meg is tették.⁷³

⁶⁸ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. április 17.

⁶⁹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁷⁰ GyEEI Jegyzőkönyvek 1927. augusztus 22.

⁷¹ GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.; Békés, 1927. szeptember 28.

⁷² A templom építésére itt bővebben nem tértünk ki, ennek a fontos témának egy külön tanulmányt szenteltünk: NÉMETH 2004. 167–198.

⁷³ GyEEI Iktatókönyv 161, 173, 236 és 260/1927.

A november 10-i ülésen az egyházi alkotmánynak megfelelően a stóladíjakat hivatalosan megállapították.⁷⁴

A Békés című lapból értesülhettek az érdeklődők, hogy 1927. december 21-én szerda este 6 órakor az állami iskola VI. leányosztálya termében „rendes keretekben” evangélikus bibliaórát tartanak. Szenteste délutánján, 3 órától karácsonyfaünnepet rendeztek az új templomban. Karácsony napján délelőtt 10 és este 6 órakor, másodnapján pedig 10 órakor kezdődött az istentisztelet. Karácsony délelőttjén úrvacsoraosztásra is sor került. Óév estéjén 5 órakor, újév napján pedig 10 órától hallgathatták a gyülekezet tagjai az evangélium hirdetését.⁷⁵ Az elemi iskola igazgatójától 1928. január másodikán érkezett meg a hivatalos értesítés arról, hogy szerda és vasárnap délután 6 és 7 óra között az egyik tantermet rendelkezésre bocsátja bibliaórák tartására, amennyiben a fűtési, világítási és takarítási költséget az egyházközség magára vállalja.⁷⁶

Tisztázatlan volt a város külterületén élők hovatartozásának kérdése. A főesperes azonban egyértelművé tette még az 1928-as év elején, hogy akiknek Gyula közigazgatási határain belül van ingatlana, azoknak a gyulai lelkészi hivatalba kell egyházi adójukat kifizetni. A lelkész erre Pejrért, Siórét, Szabadka, Bicere evangélikusainak 33 fős névsorát átküldte a városhoz, hogy a mezőőrrel szedesse be az adóikat. Ugyanekkor kipostázta a Paradicsom majori uradalmi intéző (Geyerhoffer János), valamint egy gyulavári 60 holdas birtokos (vitéz Molnár Géza) adóívét is.⁷⁷

Tátrai Károly 1927 elején megírta a gyulai evangélikus egyházközség rövid történetét. Erre azért volt szükség, mert a Gusztáv Adolf Egylet német híveit meg kellett ismertetni a gyülekezet múltjával, helyzetével, hogy támogatást lehessen kérni tőlük. 1928 áprilisában a templom elkészülte jelentett kitűnő alkalmat arra, hogy a Luther Naptár olvasói számára elküldje az egyházközség történetét. A gyülekezet vezetőinek fotóit, egy rövid történeti háttérrel a Raffay Sándor 10 éves püspökké szentelésére kiadandó könyv szerkesztőinek is elpostázta augusztus közepén.⁷⁸

1928-ban Tátrait kérte fel az egyházmegye a közgyűlés előtti gyámintézeti istentisztelet megtartására.⁷⁹

Annak ellenére, hogy feszült volt a két felekezet viszonya, mégis üdvözölték a gyulai 10. éves szolgálati idejét töltő Apor Vilmos plébánost.⁸⁰

⁷⁴ A keresztelés 1,5 P, az esketés 5,5 P (de ha délutáni, akkor 8 P), az orgona használata 4 P, a templomi szolga díja pedig 1 pengő lett. Orgonás esküvőért a lelkésznek 14 P, a kántornak pedig 3 P járt. Ha a lelkész háznál imádkozott, azért 3 P illette meg, a temetőbe való kikísérés díja 5,5 P lett. Imás temetésért a lelkésznek 3 P járt, a kántornak pedig mindkét esetben 3 P-t kellett fizetni. Beszédés temetésnél a lelkésznek 14 P, a kikísérésért 15,5 P, míg a kántornak mindkét esetben 5,5 P járt ezentúl. Az 1928. december 8-i közgyűlés tanúsága szerint a lelkészi fizetés 2/3 részét 1928 végéig a püspökség állta.

⁷⁵ Békés, 1927. december 21., Békésmegyei Hírlap, 1927. december 21. és 23., valamint 31.

⁷⁶ GyEEI Iktatókönyv 286/1927.

⁷⁷ GyEEI Iktatókönyv 63 és 67–70/1928.

⁷⁸ GyEEI Iktatókönyv 136 és 254/1928.

⁷⁹ GyEEI Iktatókönyv 197/1928.

⁸⁰ GyEEI Iktatókönyv 297/1928.

Október 22-én került sor Ziermann Lajos soproni lelkész fogadására. Neki sokat köszönhetett a gyülekezet, mert az Egyetemes Egyházi Gyámintézet elnökeként több kölcsönt is folyósított gyülekezetünknek, s a Gusztáv Adolf Egyesület felé is ő közvetítette a kölcsönkérelmeiket. Hálából egy oltárterítővel ajándékozták meg a gyulaiak.⁸¹

A lelkészt megerősítő közgyűlésre 1928. december 15-én került sor a főesperes jelenlétében. Autóval várták a vasútállomáson. A közgyűlés negyed hatkor vette kezdetét.⁸² Miután a felügyelő „*buzgó szavakkal méltatta a lelkész munkásságát*”, a lelkész kérte „*az egyháztagok támogatását az egyházépítő munkálkodáshoz*”⁸³.

Az 1927-es esztendőben 10 olyan házasságra került sor a városban, melyben az egyik házasulandó evangélikus volt. Ezekben mindössze 1 alkalommal adott reverzalist az evangélikusoknak az egyik fél, míg a reformátusok részére 7 reverzalist adtak, 2 alkalommal pedig vegyes megállapodás született.⁸⁴ Ezek az adatok némileg érthetővé teszik a lelkész későbbi heves kirohanásait a reverzálisok ügyében a reformátusok ellen.

1929. február 8-án a lelkész arra emlékeztetett, hogy a tavasz elején tisztség-újítást kell tartani. Az egyházközségi szabályrendelet kidolgozásával a lelkészt bízták meg. Ő arra kérte a vezetőséget, hogy a külterületi lakosságot is bevonva, a presbitérium létszámát 4 fővel növeljék meg. A presbitérium jóváhagyta, hogy a testület 24 tagúra bővüljön, s azt 3 évente, míg a felügyelőt 6 évente válasszák újjá.

Az április 20-i presbiteri ülésen hangsúlyozták, hogy méltóképpen fognak megemlékezni a protestáns elnevezést adó speyeri birodalmi gyűlés 400. évfordulójáról: másnap ünnepi közgyűlést tartanak, amelyen bejelentik a Luther Szövetség helyi csoportjának a megalakulását. A lelkész által elkészített 80 §-ból álló szabályrendeletet és a tisztújítás kérdését is az ünnepi közgyűlés elé terjesztik.

Az 1929. április 21-i ünnepélyes közgyűlésen az 1529. április 19-i protestálásról megemlékezve hitet tettek arról, hogy a „*protestantizmus nem csak tiltakozás, de hitvallás a lelkiismeret szabadsága mellett*”⁸⁵.

A május 18-i presbiteri ülésen a felügyelő javaslatára írtak az egyházmegye vezetőségéhez, hogy ha az alesperesi tisztség be van töltve, akkor töltsék be a másodfelügyelőit is. Az egyházmegyei közgyűlés azonban feleslegesnek ítélte a gyulaiak által szorgalmazott másodfelügyelői tiszt létrehozását. Mindenesetre megköszönték a lelkész buzgólkodását, ami nyilvánvaló volt abból, hogy a közgyűléshez benyújtott javaslatok több mint fele tőle érkezett.⁸⁶

⁸¹ GyEEI Iktatókönyv 361 és 363/1928.

⁸² GyEEI Iktatókönyv 413/1928.

⁸³ GyEEI Jegyzőkönyvek 1928. december 15.

⁸⁴ GyEEI Iktatókönyv 196/1928.

⁸⁵ GyEEI Jegyzőkönyvek 1929. április 21.

⁸⁶ Egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1929. 7, 29, 47–48, 53–54.

Még a nyár folyamán kezdeményezték a lelkési iroda bérének leszállítását 480 pengőre. Ezt szeptember elején jóváhagyta a tulajdonos.⁸⁷

A november 9-i presbiteri ülésen emlékeztek meg a nyáron elhunyt Osuszky Jánosról. Vele az utolsó olyan presbiter távozott az élők sorából, aki kezdettől fogva tagja volt az egyházközség vezetőségének. A másnapi közgyűlést délután 5 óra-kor tartották meg a templomban, Bárdy Ernő alesperes részvételével. Az ideiglenes világi elnök tisztét Bergel Péter töltötte be. Ezen dr. Vangyel Endre felügyelőt új-raválasztották. Az alesperes megállapítása szerint ő „*a kötelességteljesítés embere*”. A lelkész pedig „*biztosította őt az egyház minden tagjának szeretetéről és támogatásáról*”. A felügyelő ugyancsak meleg szavakkal emlékezett meg lelkészéről, aki-ben „*sikerült olyan munkatársat találni, akinek nagy tudása, lángoló lelkesedése, fáradhatatlan hitbuzgósága, példás takarékosága és páratlan áldozatkészsége a legnehezebb akadályokat is legyőzi, és vele közösen sikerült hitünk szerint... Isten segédelmével békésebb és nyugodtabb fejlődést biztosítani*”. Programjával a következőket szabta meg: „*a jól kipróbált biztos úton kívánok haladni, melynek eszköze: az Isten-félelem és a mély vallásos meggyőződés növelése, a felebaráti szeretet erősítése, a haza és egyházszerepet buzgó ápolása*”. Célja a minden keresztyény egyházat fenyegető közöny és hitetlenség, valamint a vallási türelmetlenség és felekezeti bé-kétlenség elleni erőteljes küzdelem. Közéleti célja pedig „*a kis gyulai gyülekezet összetartása, az evangélikus öntudat erősítése, az egyház boldogulásának biztosítása és jövőjének végleges megalapozása*”. Nagyon jól ráérezett a fenyegető veszélyre, amikor elsősorban arra intette hitsorsosait, hogy „*igyekezzenek az összetartást még szorosabbá tenni, a keresztyéni erényekben egymást felül múlni... egymást megbecsülni, a személyi ellentéteket... kiküszöbölni*”.⁸⁸

Karácsonykor délelőtt 10-kor és este 6-kor, karácsony másodnapján délelőtt 10-kor a templomban, délután pedig a fogházban és a kórházban tartott istentiszteletet a lelkész.⁸⁹ Az volt a véleménye, hogy a „*gyulai evangélikus hívek minden áldozatot meghoznak az ő szeretett egyházukért, buzgón látogatják az Isteniszteleteket, a legmagasabb egyházi adókat fizetik, részt vesznek az évek óta tartó gyűjtési munkából s ha áldozni kell, sohasem riadnak vissza*”.⁹⁰

A hitterjesztő munka sem állt meg. Az Ágostai Hitvallás kiadásának 400. év-fordulója alkalmából 1930. április 21-én például Tátrai külön istentiszteletet tartott az ifjúság számára, márciusban pedig Békéscsabán hirdette az Úr igéjét.⁹¹

1930. november végére azonban szokatlanul felélénkültek az egy-házközség vezető tisztviselői között. Ennek, a végül lelkészcserevel járó vitának az ismertetése azonban már meghaladná jelen tanulmányunk kereteit.

⁸⁷ GyEEI Iktatókönyv 496–497/1929.

⁸⁸ Az 1929. november 10-i közgyűlés jegyzőkönyve.

⁸⁹ Békésmegyei Hírlap, 1929. december 22.; Békés, 1929. december 25.

⁹⁰ Tátrai Károly 1927-es visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

⁹¹ GyEEI Iktatókönyv 140 és 201/1930, valamint 36/1932.

Katonaság

Már a kezdet kezdetén jelentkezett a pasztorizáció egy másik területe, a városban állomásozó katonaság lelki szükségleteinek ellátása. Zorán Zoltán szegedi tábori alesperes 1924 márciusában, majd júliusában is kérte az imaház átengedését katonai istentisztelet céljára. Az év novemberében már rendelet írta elő a katonáknak az istentiszteleten történő megjelenést.⁹²

A katonai istentisztelet tartásánál felmerültek bizonyos anyagi jellegű problémák. 1928 novemberében azt írta a lelkész Koren Pál szegedi protestáns tábori alesperesnek, hogy vállalja havi 3 katonai istentisztelet megtartását, ha átutalják neki ezért a 4,08 P, a kántornak pedig az 1,36 P tiszteletdíjat. A következő évben a lelkész Antalffy László ezredestől, a szegedi református tábori főesperestől azt kérte, hogy a katonák egyházi adójából 400 P-t adjanak Gyulának. Az alesperes az 1928. január 1. és 1929. január 31. közötti időszakra azonban csak 75 pengőt küldött. Ez is enyhíthette a lelkész hozzáállását az ügyhöz, mivel április 27-én minden második vasárnap reggel 9 órára katonai istentiszteletet hirdetett meg. Kérte azonban az értük járó 3,48 P lelkészi tiszteletdíj 5 P-re, a kántori 1,48 pengőnek pedig 3 P-re való felemelését. Kérvényét elutasították. Az 1929. február 1. és július 1. közötti időre összesen 5,20 pengőt fizettek ki. Az egyházi adókból is csupán 100 pengőt kapott meg az egyházközség, bár november 6-án a protestáns tábori püspök is megfordult a városban.⁹³ 1930 tavaszán még küldtek istentisztelet tartására 29 P-t, s segílyre 75-öt javasoltak, de hozzátéve, hogy jövőre már semmit sem fognak tudni adni. Asbóth Gyula tábori lelkész október 22-én jött el a kérdés megtárgyalására.⁹⁴

A katonai istentiszteletekért járó tiszteletdíj ügye a későbbiekben sem rendeződött. Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy az ismertetett pénzügyi nehézségek ellenére is ellátták a gyulai lelkészek a városban állomásozó katonák közti szolgálatot.

Kórház, tüdőszanatórium, fogház, gyermekmenhely

A lelkész 1926 nyarán a Gusztáv Adolf Egyesülethez írott levelében vázolta, hogy a megye lakossága zömében evangélikus, ennél fogva közülük sokan fordulnak meg a városi kórházban, a tüdőszanatóriumban, a fogházban, a gyermekmenhelyen, a javítóintézetben és a különböző iskolákban, ezért *„ezek lelki és vallási gondozása multhatatlanul szükséges, s el nem hanyagolható, mert a nagy kath. kegyúri egyház papságának intenzív, s nagy erővel rendelkező térítő munkáját ellensúlyozni... kell”*.⁹⁵

⁹² GyEEI Iktatókönyv 44 és 116/1924.

⁹³ GyEEI Iktatókönyv 373/1928; 37, 252, 256, 356, 450, 476, 588/1929.

⁹⁴ GyEEI Iktatókönyv 237–238 és 325/1930.

⁹⁵ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

A kórházban megforduló evangélikusok éves létszámát 300-ra becsülte. A kórházi temetésekért kezdetben 3 aranykorona illette meg.⁹⁶ A Népjóléti Minisztériumtól 1928-ban évi 600 pengőt kért a kórházi szolgálataiért, amit 1929 márciusában el is fogadtak.⁹⁷

A lelkész annak statisztikai kimutatását kérte a szanatóriumtól, hogy évente hány evangélikus beteget kezelnek benne. Az 1928-as kimutatás szerint az 1363 beteg közül 127 volt evangélikus vallású. Erre az adatra hivatkozva kérte azután a szanatórium igazgatóját, hogy tegye lehetővé a lelki gondozásukat, havi fizetés ellenében. Annyit ért el, hogy megígérték, hogy év végén megpróbálnak számára méltányos tiszteletdíjat kiutalni. 1929 karácsonyára 250 P-t ki is fizettek.⁹⁸

1929-ben a református lelkésszel közösen kérték a Népjóléti Minisztériumot, hogy a kórházi temetés díját 3,48 P-ről 6-ra; illetve az Igazságügyi Minisztériumot, hogy a fogházi látogatások díját 3,30-ról 10 pengőre emeljék fel. A következő év elején a Népjóléti Minisztérium jóváhagyta a kérelmet.⁹⁹

1930-ban a szanatóriumban tartott 20 előadásért az Iskolánkívüli Népművelő Bizottság 60 pengőt fizetett ki a lelkésznek. A havonta egyszer ott tartott istentisztelet után azonban nem részesült díjazásban.¹⁰⁰

A lelkész a kórházban és a tüdőszanatóriumban havonta két istentiszteletet tartott. Húsvétvasárnap délutánján 2 óraker például a fogházban, 3 óraker a kórházban tartott istentiszteletet, míg áldozócsütörtökön délután 3-kor a szanatóriumban, pünkösd és karácsony első napján délután 3 óraker a fogházban, 4-kor pedig a kórházban hirdette az igét.¹⁰¹

1924 novemberében kérte Kemény Gábor fogházi lelkésszé történő kinevezését.¹⁰² 1926 karácsony másnapján a fogházban úrvacsoravétellel egybekötött istentiszteletet tartott.¹⁰³ Tátrai már évente 26 látogatást végzett a fogházban, amikért alkalmanként 3 P juttatást kért.¹⁰⁴ Az Igazságügyi Minisztérium elutasította havi 40 pengőre rúgó bérfizetési kérelmét. Azért nem járultak hozzá a fogházlátogatások számának felemeléséhez, mert a foglyoknak csak 22%-a volt evangélikus. Ekkor a lelkész a püspököt kérte fel, hogy ezt a kérdést országos szinten rendezzék, mert szégyen, hogy egy börtönbeli istentisztelet megtartásáért mindössze 3,30 pengőt fizetnek.¹⁰⁵

⁹⁶ GyEEI Iktatókönyv 85/1925.

⁹⁷ GyEEI Iktatókönyv 422/1928 és 140/1929.

⁹⁸ GyEEI Iktatókönyv 7, 29, 35, 665/1929.

⁹⁹ GyEEI Iktatókönyv 628 és 637/1929, valamint 104/930.; 1930-ban a gyermekmenhely elhunytjai után járó stólát is 6 P-re kérte felemeltetni a korábbi 4-ről: GyEEI Iktatókönyv 132/1930.

¹⁰⁰ GyEEI Iktatókönyv 161/1930 és 23/1932.

¹⁰¹ Békésmegyei Hírlap, 1936. március 27., május 5., május 15. és december 24.

¹⁰² GyEEI Iktatókönyv 117/1924.

¹⁰³ GyEEI Iktatókönyv 174/1926.

¹⁰⁴ GyEEI Iktatókönyv 191/1927.

¹⁰⁵ GyEEI Iktatókönyv 97 és 101/1929.

Hitoktatás

1925-ben a konfirmációra pünkösöd másodnapján került sor.¹⁰⁶ 1927 tavaszán a hittanórákat a római katolikus, illetve a református elemi iskolákba járó gyermekek számára kedden és csütörtökön délután tartották.¹⁰⁷

1928-ban június 15–16-án voltak a hittanvizsgák, melyekre először ekkor kérte ellenőrző presbiterek kiküldését a lelkész. A presbitérium Bergel Pétert és Lőrincz Jánost küldte ki. Az ismétlőiskolásoknak ekkor heti 1 hittanórát tartott a lelkész, ám a leánypolgáriban tartott heti 1 órát nem engedélyezték, így ezért térítés sem járt. Az új tanévben a belvárosi, a németvárosi, a nagyrománvárosi római katolikusok és a református elemi iskolákba járó evangélikusok részére a hittanóra a lelkészi hivatalban volt péntek délután fél háromtól, a gimnazisták számára pedig szombaton ugyanott, ugyanabban az időben.¹⁰⁸

1929 februárjában a szanatóriumi két evangélikus gyermek hitoktatására heti 1 óra díjának kiutalását kérte a lelkész 4 P értékben. A 8 külterületi iskola igazgatóját pedig felkérte, hogy az általa küldött hittankönyvből adják fel s kérdezzék ki a leckét evangélikus diákjaiktól. A szabadkai és az eperjesi tanító 2-2, a gyürkehelyi és a szentbenedeki pedig 1-1 gyermek hitoktatását végezte. A szentpálfalvai iskola tanulói viszont a lelkészi hivatalba jártak be hittanórára.¹⁰⁹

A Gyógypedagógiai Intézet vezetőjétől 1929 elején azt kérte a lelkész, hogy február elsejétől állapítson meg számára bért a hittanórák után. Azt a választ kapta, hogy erre legfeljebb a jövő tanévtől lehet szó. Ugyancsak ezt a választ kapta az iparostanonc iskolát fenntartó várostól. A Gyógypedagógiai Intézet a tanév végén 22 pengőt mégis kiutalt erre a célra.¹¹⁰

1929-ben április 18-án, szombaton este délután 5 órakor tartották a konfirmációi vizsgát, s a pünkösöd hétfői istentiszteleten került sor a konfirmandusok első úrvacsora vételére. A népiskolában a lelkész ekkor heti 3 órában végzett hitoktatást. Ennek díját a püspöktől kérte kiutaltatni, tekintve, hogy a gyülekezet nem fizetett érte. A leány iparostanonc iskola 1928-ra 75 P tiszteletdíjat állapított meg.¹¹¹

Pénzügyek

Az 1924-es, vagyis az első önálló év költségvetése a következőképpen alakult: 13 303 565 K bevétel és 8 636 059 K kiadás mellett 4 667 502 koronát (mintegy 8 q búza értékét) sikerült megtakarítani, amiből 3 500 000 koronát az egyház-

¹⁰⁶ Békés, 1925. május 27.

¹⁰⁷ GyEEI Iktatókönyv 128 és 134/1927.

¹⁰⁸ GyEEI Iktatókönyv 181, 280 és 286/1928.

¹⁰⁹ GyEEI Iktatókönyv 58, 85, 186–190, 201/1929.

¹¹⁰ GyEEI Iktatókönyv 115, 125, 287, 354/1929.

¹¹¹ Békés, 1929. május 18; GyEEI Iktatókönyv 282, 334, 342, 642/1929.

segély tett ki. A következő évi bevételeknél 5 millió koronával és 34 q búzával (azaz összesen 44 q búza értékével) számoltak. (Az infláció óriási mértéke miatt célszerűbbnek tűnt a bizonytalan korona összegének feltüntetése helyett azt megadni, hogy az illető dolognak egy mázsa búzában kifejezve mekkora volt az értéke.) A megta-
karítás csak a segélyeknek volt köszönhető: a 3 millió K-ás gyámintézeti segély egyik felét a lelkész kapta, a másikat a templomépítésre utalták ki. 1 millió K pedig a Baldácsy-alaptól érkezett.¹¹²

1925 februárjában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium leirata szerint a lelkész fizetését a 17 q búza értékéről 800 aranykoronára¹¹³ (azaz 25–26 q búzával megegyező értékre) kell felelni. A március elsejei közgyűlés megszavazta a kívánt összeget, de arra kérte a minisztériumot, hogy a lelkész fizetés-kiegészítését soron kívül utalja ki, ugyanis az „*már hónapok óta megfelelő minimális javadalmat sem élvez*”¹¹⁴. A búza árának állandó hullámozása miatt a március 29-i közgyűlés az addigi legkisebb egyházi adót (10 kg búza) 3 aranykoronában határozta meg. 1925 márciusában érkezett meg az évi 800 aranykoronás (=13,5 millió papírkorona) missziói kongrua, melyet az egyházkerület 1924. december 1-jétől visszamenőlegesen folyósított. Ekkor a Baldácsy-segélyből 1 millió K-t a lelkész kapott, a másik felét a templomra adták. Az egyházkerületi gyámintézet pedig 2 millió K segélyt küldött a lelkésznek.¹¹⁵

Az 1926. január 22-i presbiteri ülés a költségvetés és az egyház gazdasági ügyeinek megvitatása során több, lényegbe vágó változtatást is javasolt. Ezek a kántori állás betöltésével, a földhöz jutással és a gazdasági helyzet változásával, vagyis a pengő (még csak elméleti) megjelenésével álltak kapcsolatban. Kimondták, hogy az eddigi perselyezés helyett a kántor állandó havi fizetést, félmillió koronát kapjon. Az irodai átalányt 2 millió koronában szabták meg. Bár arról döntöttek, hogy a perselypénz ezután az egyház pénztárába kerüljön, de azt megengedték, hogy a nagy ünnepek első napján a lelkészt, a másodnapján pedig a kántort illesse meg. Az adófizetést pedig úgy alakították át, hogy minden 24. életévét betöltött, s önálló jövedelemmel rendelkező egyén 3 pengős (azaz 37 500 koronás) személyi járandóságot, valamint az állami adója értékének 10%-át kitevő egyenes adót fizessen az

¹¹² GyEEI Iktatókönyv 127 és 115/1924.

¹¹³ A korabeli pénz- és értékviszonyokban való eligazodásra ajánljuk a Békés, 1914. május 31., 1923. június 27., 1924. július 31., 1925. február 4. és július 4., valamint 1927. február 4. és 12-i számait: 1924 augusztusától 1 aranykorona 17 000 papírkoronát ért. 1 aranykorona 1,173 svájci frankkal volt egyenértékű. (A pénzromlás mértékét jól érzékelteti, hogy 1914 tavaszán 1 papírkoronáért is megadtak 1,05 svájci frankot!) 1924 nyarán 1 q búzáért 460 000 koronát kellett fizetni. A következő év februárjában a búza ára 600 000 papírkoronán tetőzött, de aztán visszaállt a fenti értékre. 1927 januárjában 1 P értékét 12 500 papírkoronában határozták meg. 1 mázsa búzát 28–30 pengőért adtak, azaz ugyanannyiba került, mint amennyit az I. világháború kitörésekor koronában kellett érte fizetni. 1927-ben egyébként 1 dollárért 5,72 P-t adtak.

¹¹⁴ GyEEI Jegyzőkönyvek 1925. március 1.

¹¹⁵ GyEEI Iktatókönyv 46 és 60, 75, továbbá 116/1925.

egyháznak, féléves részletekben. Az adófizetést megtagadókkal szemben végrehajtási eljárást helyeztek kilátásba. Az adóztatást a szórványban élőkre is igyekeztek kiterjeszteni. Az öt nappal későbbi ülésen folytatták az adózással kapcsolatos ügyek megvitatását. A lelkész azt állapította meg, hogy a kivetett adóösszegek alacsonyabbak a reformátusokéinál és a katolikusokéinál, ám nincsenek tekintettel a hívek társadalmi és vagyoni viszonyaira. Azt javasolta, hogy térjenek át a reformátusoknál alkalmazott progresszív adózási rendszerre. Az esketési és stóladíjat február 1-jétől igazítsák a reformátusoknál szokásos összeghez, akárcsak az egyházi adó kulcsát. Aki fél év után sem fizet, az ellen közigazgatási végrehajtást fognak kérni.

A lelkész a nehéz anyagi helyzetben a német Gusztáv Adolf Egyesület segítségét is kérte: *„Bízató reménységként szállt felénk a németországi Gusztáv Adolf Egylettől nyert azon értesítés, hogy évi segélyezési tervzetébe felvettünk”*¹¹⁶. Részletezte a fennálló nehézségeket: az imaházat október elsejével vissza kell adni, s a lelkész lakása után is bért kell fizetni, továbbá valószínűleg ki is kell azt üríteni hamarosan. A tervezett templomépítés minimum 700 millió koronába kerül, s ebből jelenleg csak 200 millió áll az egyházközség rendelkezésére. Kölcsön felvételére nincs lehetőség, mert a vagyontalan egyháznak nem adnak kölcsönt. *„Válságos idők előtt állunk s félve gondolunk arra, hogy eddigi munkánknak minden eredménye összeomlik, s esetleg minket is eltemet. Mi azonban a csüggedésben is erősek maradjunk... reményeinket mostoha sors el nem veheti. Bízunk, mert – Erős vár a mi Istenünk...”*¹¹⁷ Kérése meghallgatásra talált. A Gusztáv Adolf Egyesület első, 300 márkás segélye még októberben megérkezett Gyulára.¹¹⁸ Az egyesület ezután több éven át, folyamatosan segítette kisebb-nagyobb összegek átutalásával a gyülekezetet.

1927 nyarán Gyula város képviselő-testülete elutasította az egyházközség azon kérését, hogy az OFB által a részére juttatott ingatlan után kivetett 30 pengős vagyónátruházási illetéket, illetve a város által adományozott ingatlan után fizetendő 45 pengő 40 filléres illetéket ne kelljen lerónia.¹¹⁹

A szeptember 28-i közgyűlésen Safáry László kezdeményezte a lelkész 1 130 000 koronás (90 pengős) havi fizetésének megduplázását, mivel *„ezen összeg nem képezheti a megélhetés alapját”*. A közgyűlés a lelkész évi fizetését 24 millió koronára (évi 1920, azaz havi 160 pengő) emelte. Az 1927. január 7-i presbiteri ülés azonban kénytelen volt megállapítani, hogy a fizetés felemelésére fedezetet nem talált. Így elvben fenntartotta az emelést, de csak azzal a kikötéssel, hogy amennyiben lesz rá fedezet, visszamenőlegesen megtéríti a különbözetet, ám egyelőre csak a régi fizetést tudja folyósítani. Arról is döntöttek, hogy a múlt évben kivetett 50%-os pótdadót rendes adóvá nyilvánítják, mert csak ez nyújt fedezetet a kiadásokra.

¹¹⁶ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹¹⁷ Kemény Gábor 1926. június 28-i levele a Gusztáv Adolf Egyesülethez. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹¹⁸ GyEEI Iktatókönyv 152/1926.

¹¹⁹ BML Gyula város 73.kgy/7347/1927. sz. határozata.

A két nappal későbbi közgyűlésen a lelkész bemutatta az 1926. évi zárszámadást. A 31 060 892 koronás (2485 P) bevételével szemben 3 267 588 koronával (261 P) magasabb kiadás állt. A vagyonelejtár 24 609 pengő 40 fillért tett ki, melyet 2260 pengő 41 fillér terhelt. A tiszta összeg tehát 22 348 pengő 41 fillérre rúgott. A március 20-i közgyűlés hatálytalanította a lelkész fizetésének emeléséről szóló határozatot addig, míg fedezet nem lesz rá.¹²⁰

A november 10-i ülésen a felügyelő javasolta, hogy kérjék fel az egyházkezületet a lelkész fizetésének további folyósítására, mivel erre jelen helyzetben a gyulai gyülekezet nem képes.¹²¹

1928. január 13-án a főszolgabírói hivatalban tartott presbiteri ülés határozatot hozott egy adókiivető bizottság felállításáról. Ennek tagjaiul a számvizsgáló bizottságon kívül (Olofson Miksa, Falta Imre és Rózsa János) a gondnokot és a pénztárost jelölték ki. A lelkész előterjesztette, hogy Sárközíné a templom takarításáért havi 12, az irodáért pedig 8 pengő fizetést kíván. Ezt az összeget a presbitérium soknak tartotta, s megbízta a gondnokot, hogy csökkentéséről tárgyaljon. Másnap összeült az adókiivető bizottság.¹²² Az adókiivetésnél elsősorban olyan személyi járandóságot állapítanak meg, amely „*tekintetbe veszi a tagok keresetét, társadalmi állását és vagyoni állapotát*”¹²³. Ennek végső összege 3259 pengőt, az állami egyenes adó 10%-ából befolyó összeg pedig 528 pengőt tett ki. Megállapították, hogy a 15 000 pengős kölcsön felvétele miatt az egyházközség éves költség-előirányzata elérheti a 4700 pengőt. A február 3-i presbiteri ülés felszólította a lelkészt, hogy nézzen utána, esetleg nem Békéscsabára fizetnek-e adót a külterületi hívek. Ha oda sem fizetnek, akkor közigazgatási végrehajtást helyeztek kilátásba velük szemben.

Az 1927. évi vagyonelejtár alapján a gyülekezetet 42 360 P kiadás terhelte (ebből 2000 P szerepelt kölcsönvisszatérítésként). Az ingatlanok értékét 106 000 P-re, az ingóságokét 6017 P-re értékelték, s volt 8710 P-nyi követelésük is, amivel a tiszta vagyon nagysága 78 368 P-t mutatott.¹²⁴

A július 22-i közgyűlés elfogadta a presbitérium előterjesztését a földmegváltásra a Kisbirtokosok Országos Szövetsége által rendezett akció keretében, 34 000 pengős kölcsön felvétele ügyében. Emiatt az egyházi adókat 100%-kal meg kellett emelni, hogy ki tudjanak mutatni kellő fedezetet a hitel felvételéhez. 3259 P helyett így 6518 P-re módosították az éves adóból várható bevétel nagyságát. A kölcsönök törlesztésére így az eredetileg beállított 2100 P-t megemelték 5850 P-re. Az egyházmegyei számvetőszték azonban 1928. augusztus 22-én az eredeti költségvetés elfogadását ajánlotta, mivel a gyulai közgyűlés hozzájárult ugyan az adók megemelés-

¹²⁰ GyEEI Iktatókönyv 47/1927.

¹²¹ Az 1928. december 8-i közgyűlés tanúsága szerint a fizetés 2/3 részét 1928 végéig a püspökség állta.

¹²² GyEEI Jegyzőkönyvek B. 11.

¹²³ GyEEI Jegyzőkönyvek 1928. január 14.

¹²⁴ Esperesi közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1928. 39.

séhez, de csak azzal a feltétellel, hogy az egyháztagokra nagyobb megterhelés ne essen. Ezt pedig lehetetlenség lenne betartani.¹²⁵

Egy hónappal később arról kellett határozni a presbitériumnak, hogy mit tartalmazzon a lelkész fizetése. Gyorsan döntésre kellett jutni, mert a püspökség nem tudta tovább vállalni a lelkész fizetését, s a híványt az augusztus 28-i esperesi ülésnek is jóvá kellett hagynia. Az egyházkerülettől kapott kápláni havi fizetés 71,40 P volt, s emellett a kongrua 90,63 pengőt (összesen évi 1944 P-t) tett ki.¹²⁶ Ha a búzát pengőre értékeli át, akkor a legutóbb megállapított hívány összege mindössze havi 30 pengőt tett volna ki. A felügyelő ezért azt javasolta, hogy az egyházi költségvetésbe belmissziói díjak címén fel kell venni havi 60 pengőt. Ily módon az állami 90 pengőn kívül a lelkész az egyháztól is 90 pengőt kaphatna kézhez. Eszerint az egyházközség évi 360 pengő fizetést garantált a lelkészének, aki emellett kapott még 150 pengőt irodai fűtési átalány címen, biztosítottak a számára egy bérlakást, s ezen felül megillették a hitoktatói díjak, a kórházi, valamint a hívektől járó stóla. Tátrai éves stólajövedelme emellett 300–350 pengő körül alakult.¹²⁷ Ehhez jött az állami fizetés-kiegészítésként évi 1080 pengő, plusz a 720 P értékű belmissziói díj, vagyis összesen 2600–2700 P. Az augusztus 26-i közgyűlés után a december 8-i is visszatért erre a kérdésre. A felügyelő beszámolt Raffay püspökkel folytatott tárgyalásairól, melyben a püspökség vállalta, hogy havi 80 pengő fizetést továbbra is folyósít. Azt is kimondták, hogy a fizetést növelheti a földbirtoknak az évi törlesztő részleten felül megmaradó jövedelme. Tisztában voltak azzal, hogy ez még mindig kevés. Az augusztusi közgyűlés meg is állapította, hogy ez (kb. 90 pengővel) kevesebb lesz, mint amennyit jelenleg kap kézhez a lelkész. Így azzal terjesztették a december 15-i esperességi közgyűlés elé, hogy szükségét látják a fizetés felemelésének, ha az egyházközség anyagi helyzete javulni fog. A lelkészt megerősítő közgyűlésen, december 15-én, az említett feltételekkel véglegesítették Tátrai Károly állását.

1929. február 8-án ismertették, hogy a múlt évben az egyházközségnek – a templomépítkezési költségeket nem számítva – 4045 P 4 fillér bevétele mellett 3095 P 72 fillér kiadása volt, tehát 949 P 32 filléres aktívummal zárta az évet.

Ha végigtekintünk a következő évek – általunk nem részletezett – költségvetéseiben, azt láthatjuk, hogy az építkezési időszakokat nem számítva, a kiadási és bevételi tételek 4–5000 pengő körüli értéket tettek ki. Általában úgy alakították ki a költségvetést, hogy a bevétel éppen csak fedezze a kiadásokat. 26 pengőnél nagyobb összeg egyszer sem maradt a kasszában.¹²⁸

¹²⁵ Esperesi közgyűlési jegyzőkönyvek. Békéscsaba, 1928. 31.

¹²⁶ GyEEI Iktatókönyv 24 és 38/1928.

¹²⁷ GyEEI Iktatókönyv 161/1935; Áchim évi 200 pengőt kapott a kántorizálásért: 185/1935.

¹²⁸ 1929-ben még a templomépítési elszámolással kapcsolatban fordulhatott elő egy 777 pengős pénzmaradvány. 1940-et követően viszont többször is maradt nagyobb összeg a következő esztendőre: 1942-ben 387, 1944-ben 523, 1945-ben pedig (de ez már az infláció miatt ilyen magas) 6624 P.

Április 20-án az egyház nehéz anyagi helyzetére való tekintettel a kántor havi 40 pengős fizetését 20-ra, Sárközi Istvánné takarítónő 20 pengős fizetését pedig 15-re csökkentették.

Az egyházközségi föld

1923. szeptember 11-én az Országos Földbirtokrendező Bíróságot azzal a kérelemmel keresték meg, hogy a gyülekezet részére 50 kh területű ingatlant jelöljön ki.

Az első presbiteri gyűlésen, 1923. november 10-én ismertette a felügyelő, hogy a Földbirtokrendező Bíróság a gyülekezet 20–50 holdnyi földigényét elutasította.

Az 1924. január 12-i közgyűlés a lelkész mellett dr. Paulinyi Gyulát és Sáfáry Lászlót bízta meg, hogy járjon el a Földbirtokrendező Bíróságnál az ügyben, hogy 20–25 kh földet utaljon ki az egyházközség részére.

Az 1925-ös húsvéti istentisztelethez kapcsolódó közgyűlésen került ismertetésre a földbirtok vételáráról szóló döntés. Az egyházközség 20 kh-at kapott a sarkadi határban a felügyelő buzgólkodásának köszönhetően. November 19-én engedélyezte a püspöki hivatal a föld átvételét.¹²⁹

Az 1925. október 19-i presbiteri ülésen a felügyelő beszámolt arról, hogy az egyházközség számára 20 kh földet fognak kiutalni, melyet kishaszonbérlet címén rövidesen birtokba lehet venni. A föld hasznosításával összefüggő teendők intézésére egy külön bizottságot állítottak fel a felügyelő, a lelkész, a másodfelügyelő, a gondnok, a pénztáros, valamint Uhrin János és Pluhár Mihály részvételével. Arról is döntöttek, hogy a kiutalandó földterületet nem a vasút mentén fekvő földből, hanem a sarkadi országút baloldala melletti 1, 2, 45, 56, 57/a, 66, 65, 64, 68, 69, 67 és 70. számú táblákból kérik kiméretni.

Az 1926. január 22-i presbiteri ülésen az egyházközség vezetősége úgy döntött, hogy a tulajdonába került földet 6 évre, holdanként 250 kg búza (vagy annak tőzsdei középára) ellenében adja ki haszonbérbe. Az első évben egy összegben, október 1-jén, a továbbiakban pedig felerészben október 1-jén és április 1-jén kell befizetni a kirótt összeget. A bérlő fizeti a föld után járó összes terhet, így az ármentesítését, valamint a haszonbér után járó illetéket is. Azt is vállalnia kell, hogy évente megrágyázza a földet.

A július 31-i presbiteri ülésen a felügyelő bejelentette, hogy a 20 kh helyett az Országos Földbirtokrendező Bíróság jóvoltából a gyülekezet a Neumann-féle földből 34–36 kh földet fog kapni.¹³⁰

A szeptember 11-én negyed 3-kor történő birtokátadáson való jelenléttel az előző napi presbiteri gyűlés a felügyelőt és a gondnokokat jelölte ki. A becsár meg-

¹²⁹ GyEEI Iktatókönyv 135/1925.

¹³⁰ GyEEI Iktatókönyv 108/1926: az OFB 15.888/1926. számú, július 20-i ítélete.

állapító bizottsági tagságra, valamint a bérlőkkel történő tárgyalásra a másodfelügyelő elnöklete alatt a gondnokot, a pénztárost és Juhász László presbitert kérték fel.

A szeptember 27-i ülésen a felügyelő ismertette, hogy az egyháznak juttatott földbirtokon áll Neumann György tanyája nagy istállóval és melléképületekkel. Ezt a tulajdonos hajlandó 25 millió koronáért (2000 P) eladni az egyházközségnek. A felügyelő azt javasolta, hogy a templomépítésre összegyűlt adományokból fizessék ki ezt az összeget, s a bérleti jövedelméből a lelkész faszükségletének fedezésére 2–3 millió koronás (180–240 P) összeget utaljanak ki. A presbitérium elfogadta az előterjesztést.

A földet 1926 októberében, nyolc évre Stéberl András bérelte ki.¹³¹

Az október 16-i ülésen a sarkadi úti, Almásy-uradalomból kisajátított földet bérbe vevő Sóos István és Szokolay János a bérleti díj enyhítését kérte. A presbitérium a szerződésileg megállapított 50 q búzából 10 q-t hajlandó volt elengedni, ha a fennmaradó részt 10 napon belül megfizetik, akárcsak a földet terhelő köztartozásokat. Mivel a Neumann-tanyára nem tartottak igényt, arra új árverési tárgyalást hirdettek meg.

Az 1927. április 15-i presbiteri ülésen elhangzott, hogy az OFB által megítélt föld árát holdanként 35–40 q búzában akarja megszabni az állam. Ezt az egyház vezetősége túl magasnak találva, megfellebbezte. Ugyanakkor a föld mellett a csendőrőrs részére kiutalt 10 kh-nak az egyház részére történő átengedését kérelmezte az OFB-től. A szeptember 6-án, Békéscsabán tartandó földváltás-megállapító tárgyalására, az egyházközség képviselőjére Safáry Lászlót, Stéberl Andrást és Juhász Lászlót jelölték ki. A szeptember 19-i ülésen az egyházi föld ügyében a presbitérium hozzájárult, hogy a bírói egyezség megkötéséhez 20–25 q búzát felajánlhat az elnökség.

November 26-án küldte meg az OFB az egyház és a Neumann-család közti megegyezés szövegét. Stéberl 55,6 q búzát hagyott a Reisner-féle gőzmalomban.¹³²

Az 1928. február 5-i közgyűlésen a felügyelő arról tájékoztatta a híveket, hogy az OFB által megítélt föld megváltására nincs pénze az egyházközségnek, ezért kénytelenek lesznek 35 esztendőös futamidejű, 8,8%-os bankkölcsön felvételére a Pesti Kereskedelmi Banktól vagy a Pesti Hazai Takarékpénztártól.

Az OFB a Neumannékkal 1927. október 1-jén kötött megegyezést 1928. március 28-án hagyta jóvá. Egyben kiterjesztette a később hozzácsatolt 10 kh-ra is. Június közepén Csige-Varga elismerte, hogy 2008 pengőt átvett a 30 kh föld után az 1926. október elsejétől 1928. május 31-ig terjedő időszak bérleti díjaként.¹³³

Az OFB által juttatott 29 kh 1300 négyszögölnyi föld a bicerei vasútállomás, a Békéscsaba–Gyula közti út közvetlen közelében fekszik, melyen nagy értékű tanyaépület áll. A föld forgalmi értéke a polgármester által kiállított irat szerint 1200–1400 pengő volt holdanként.¹³⁴

¹³¹ Tátrai Károly 1932-es visszaemlékezése. GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹³² GyEEI Iktatókönyv 222 és 278/1927.

¹³³ GyEEI Iktatókönyv 124 és 168/1928.

¹³⁴ Templom és paplak építése és költségvetése. GyEEI F. 30.

Az 1928. év második felében az egyházközség tagjait az OFB által megítélt föld megváltási árának kérdése foglalkoztatta. Dr. Csige-Varga Antal – aki elvette Neumann György lányát¹³⁵ – június 14-i gyűlésen felolvasott javaslata szerint az egyház vállalja az adósságuknak az egyházra eső részét váltókölcson gyanánt, december 31-ig bekebelezés nélkül, s így az egyházat csak a kamat terhelné. Augusztusban követelte a gyülekezettől a megváltási összeg azonnali kifizetését. Mivel ahhoz viszont nem járult hozzá, hogy a nevezett földet az egyházközség tulajdonaként telekkönyvezzék, így a gyülekezet még bankkölcson sem tudott rá felvenni. Az OFB egyik bírója azt tanácsolta, hogy kérje az egyház a Neumann-családdal tavaly kötött egyezség felbontását, a vételár meghagyásával. A presbitérium fel is kérte az OFB-t, hogy döntsön a Neumann-családdal fennálló vitás kérdésében úgy, hogy a megkötött egyezséget a vételári rész meghagyásával bontsa fel. Az egyház hajlandónak mutatkozott az 1927. október 1. és 1928. május 1. közötti időszakra haszonbért fizetni, s attól kezdve pedig 5%-os kamatot a teljes összeg után. Haszonbér és kamat címén 1928. október 1-jéig 1979 pengő járna, amire az egyházközségnek 100 q búza fedezete van. A bírói tárgyalásra Juhász Lászlót küldték ki. A december 8-i közgyűlés jóváhagyta, hogy miután Csige-Vargának az 1928-as gazdasági évre földbér nem került kifizetésre, holdanként 2 q búzát adjanak neki.

1929. február 8-án a felügyelő ismertette a föld ügyében született megállapodást dr. Csige-Varga Antallal: a múlt évi földbért teljesen kiegyenlítette az egyházközség, s az idei fizetésével március 1-jéig várni fog, amikor a kölcsön folyósítása várható. 1928. október 1-jétől a földadót az egyházközség állja, míg azt korábban Csige-Varga fizette.

Az április 20-i presbiteri ülésen a Neumann-féle földből részesülő békéscsabai polgárok kérésére az OFB utat nyitott részükre a csabai műúthoz. Az 1 kh területű föld árának harmadát az egyházközségnek kellene megfizetni. A presbitérium, tekintettel arra, hogy az egyháznak nincs szüksége erre az útra, a döntést megfellebbezte.

A május 18-i presbiteri ülésen ismét szóba jött a földügy. A lelkész Budapesten járva úgy hallotta, hogy az állam által szervezett pénzügyi szövetkezet kifizetési akciójában a gyülekezeti föld is szerepel, olyan formában, hogy a föld árát a szövetkezet kifizeti a Neumann-családnak, s az egyházközségnek 52 év alatt kell ezt az összeget 5,5%-os évi kamattal törleszteni. Ez azt jelentené, hogy ezután már nem kell haszonbérlet címén fizetni a Neumann-családnak. Egyben felvilágosították, hogy kérjék az OFB-t a Neumann-családdal 1928 decemberében kötött szerződés megsemmisítésére, melyben a gyülekezet kötelezte magát az állam által juttatott földmegváltási kötvények 5000 pengő értékben való visszaváltására. Nincs rá ok, hogy a kötvény beváltásának terhét a gyülekezet tagjai vállalják, mivel kötelező a szövetkezet igénybe-

¹³⁵ Békés, 1909. november 12.

vétele. Ezért július 11-én kérték az OFB-t az 1928. december 18-án a Neumann-családdal kötött szerződés érvénytelenítésére, ami augusztus 16-án meg is történt.¹³⁶

1929-ben az állam a föld kifizetésének idejét 52 évben állapította meg, így könnyebbült a gyülekezet a föld terhe. További nehézséget jelentett azonban az, hogy az akkor általános 19,60 pengős érték helyett hivatalosan 27,60 P-ben állapították meg a búza átszámítási arányát.¹³⁷

A számvizsgáló bizottság 1932. június 16-i összejelentésének jegyzőkönyve alapján az OFB által juttatott föld addigi számadásait ismertették. E szerint 14 494,92 P bevétellel szemben mindössze 8228,34 P kiadás állt. Tehát megérte a sokéves jogi küzdelem, hiszen a gyülekezet számára eddig 6196,58 pengő hasznot hozott a föld. Ebből templomépítési és egyéb egyházi célra 5378,40 pengőt fordítottak, míg a maradék (818,18 P) a törlesztések rendezésére szolgált.¹³⁸

A lelkészi lakás

Kemény Gábor lelkész Stéberl Mihály házában kapott szállást. A lelkészlakás kérdését először az 1926. április 28-i presbiteri ülés tárgyalta, tekintve, hogy Stéberl Mihály az eddig ingyen használt lakás után a gazdasági helyzet rosszabbodására hivatkozva havi 1 millió koronás lakbért kért. A testület a kérés 600 000 koronára történő leszállítását kérte. Mivel később nem került elő az ügy, valószínűleg ennyiben sikerült is megállapodni.

Miután eldőlt, hogy az egyházközségnek nincs anyagi lehetősége arra, hogy a templommal egyidőben a lelkészlakást és irodát is felépítse, 1928. január 13-án a lelkész bejelentette, hogy lakás és iroda céljából 2 szobás lakást bérelt ki a Városház utca 9. szám alatt a Békésmegyei Takarékpénztártól évi 640 pengőért. Azzal a feltétellel, ha az Amerikában élő tulajdonossal meg tud egyezni a bérleti díj 480 pengőre történő leszállításáról. A presbitérium üdvözölte a lelkészi iroda kiköltöztetését a főszoigabírói hivatalból. Az ügylet nem valószínű, hogy létrejött, ugyanis még 1929 tavaszán is a főszoigabírói hivatalban ülésezett a presbitérium.

1929. július 4-én ismételten kérvényezte a lelkész a lakás bérleti díjának 480 P-re való csökkentését. Ez aligha történhetett meg, mivel november 5-i határidővel a magas bérleti díjra hivatkozva felmondták a lakásbérletet.¹³⁹

A temető

Az egyházközség tagjai a reformátusok temetőjébe helyezték örök nyugalomba elhunyt hozzátartozóikat.

¹³⁶ GyEEI Iktatókönyv 394 és 468/1929.

¹³⁷ GyEEI Iktatókönyv 605/1929.

¹³⁸ GyEEI Iktatókönyv 180/1932.

¹³⁹ GyEEI Iktatókönyv 447/1929.

Ingóságok

Az 1925. január 18-i közgyűlés köszönetét fejezte ki az oltárterítőt készítő asszonyoknak.

1926 végén Raffay püspök 50 db énekeskönyvet küldött ajándékba.¹⁴⁰

1927. április 21-én a jegyző- és anyakönyveken, valamint egyéb iratokon kívül 1 db pecsétnyomó, 1 db aranygyűrű, továbbá úrvacsorai ezüstkehely, tál és osztadoboz tokban, terítővel szerepelt a leltárban.

1931-ből részletes vagyonelejtár maradt ránk a különböző ingóságokról, melyek együttes értéke elérte az 5400 pengőt. Ebben az alábbiak szerepeltek: 1 db úrvacsorai ezüstkészlet takaróval, 2 db fém gyertyatartó, 2 db fa gyertyatartó, 1 db fém feszület, 1 db úrvacsoraterítő, 1 db Biblia az oltárra, 2 db oltári virágtartó, 65 db énekeskönyv, 2 db korálkönyv, 1 db perselytálca, 2 db úrvacsorai kancsó.

Társadalmi élet

Az egyházközség a szegénysége ellenére sem mondott le a jótékonykodásról. Tanúsítja ezt az állami elemi iskola 1924. január 4-én s 1925. február 6-án felvett jegyzőkönyve. Mindkét esetben köszönetét fejezi ki az iskola az egyházközségnek azért, mert az „*iskolánk szegény tanulóival szemben jelentékeny jótékonytságot tanúsított az által, hogy ruhafélével látta el, miáltal lehetővé tette, hogy a ruházatban annyira hiányos szegény tanulóink az iskolát rendesen látogathassák*”.¹⁴¹ Már ezt megelőzően, 1923 karácsonyának előestéjén, december 22-én délután 4 órai kezdettel tartottak karácsonyfaünnepet az imaházban „*a szegény gyermekek felruházása*” érdekében.¹⁴²

1925-ben a hősök emlékünnepe, május utolsó vasárnapja pünkösdre esett.¹⁴³ Az egyház képviseltette magát a polgári fiúiskola zászlószentelési ünnepélyén is, június 21-én.¹⁴⁴

1926. június 27-re az izraelita temetőbe, a zsidó hősök emléktáblájának leleplezésére kapott meghívást a gyülekezet.¹⁴⁵ 1927. március 15-én délután a református, görögkeleti és izraelita felekezetek lelkészeivel közösen Kemény Gábor is megáldotta a Gyulai Levente Egyesület zászlaját.¹⁴⁶ Szeptemberben pedig azoknak mondtak köszönetet, akik adományaikkal hozzájárultak a bokrétaünnepélyhez.¹⁴⁷

¹⁴⁰ GyEEI Iktatókönyv 160/1926.

¹⁴¹ GyEEI Jegyzőkönyvek C. 12.

¹⁴² Békés, 1923. december 19.

¹⁴³ Békés, 1925. május 27.

¹⁴⁴ Békés, 1925. június 17.

¹⁴⁵ GyEEI Iktatókönyv 61/1926.

¹⁴⁶ Békésmegyei Hírlap, 1927. március 17.

¹⁴⁷ Békésmegyei Hírlap, 1927. szeptember 11.

Az 1928. március 15-i, Göndöcs-kerti ünnepélyre gyülekezetünk is meghívást kapott a Gyulai Közművelődési Egyesülettől. Májusban pedig a város által átvett községi fiúpolgári iskola iskolaszékébe a lelkészt is beválasztották.¹⁴⁸

Ezek azt jelzik, hogy az egyházközség ez idő tájt kezdett aktívabb szerepet vállalni a város társadalmi életében.

Egyházi egyesületek

Gyula város polgári hagyományainak köszönhetően, röviddel az önálló egyházközség megalakulását követően napirendre került, hogy milyen egyesületeket is kellene megszervezni az egyházközség keretein belül. Úgy tűnik azonban, hogy kezdetben még nem érezték magukat kellően erősnek elődeink ahhoz, hogy önálló egyesületek szervezésébe kezdjenek, inkább a reformátusokkal közös, protestáns szervezetek létrehozása mellett voksoltak.

Az 1925. április 5-i presbiteri ülésen némi vita után úgy határoztak, hogy engednek a Lorántffy Zsuzsanna protestáns (evangélikus, református és unitárius) nőegylet felhívásának, és önálló nőegylet alapítása helyett arra szólítják fel a hölgyeket, hogy lépjenek be a fent nevezett egyesületbe. A reformátusok egyébiránt 1923 februárjában tettek közzé felhívást nőegylet alakítására.¹⁴⁹

A Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportja nem sokkal ezt megelőzően, november 29-én mondta ki megalakulását. Ez is a protestáns összefogás jegyében született, Kemény Gábort társelnökévé, dr. Vangyel Endrét alelnökévé, a két titkár egyikévé pedig dr. Paulinyi Gyulát választották meg.¹⁵⁰

Reformátusokkal való viszony

Az 1924. január 12-i közgyűlésen a lelkész példaként állította a hívek elé, hogy egy református testvér 300 000 K-t fizetett be a templom felépítésére.

A református egyház meghívta a gyülekezetet, hogy vegyen részt az október 6-i, hősök napi megemlékezésén.¹⁵¹

Az 1925. január 12-i közgyűlésen a lelkész ismertette a reformátusok átíratát, mely szerint a temetőjükben csak annak adnak ingyen sírhelyet, aki az egyházi adóját hozzájuk fizeti, a többieknek 10 kg búzát kell fizetni érte. A harangozási díjat is duplán számolják fel az evangélikusoknak. Azt elfogadták, hogy vegyes házasságnál az esketést a menyasszony vallásán lévő lelkész végezze, s a gyermekek szülei neme szerinti vallási nevelést kapjanak. Ennek a gazdasági jellegű szigorznak ellenére a hívek között jó volt, s korszakunk folyamán általában jó is maradt a kapcsolat.

¹⁴⁸ GyEEI Iktatókönyv 96 és 154/1928.

¹⁴⁹ Békés, 1923. február 14.

¹⁵⁰ Békés, 1925. december 2.

¹⁵¹ GyEEI Iktatókönyv 108/1924.

1925. április 19-én Ravasz László református püspök jelenlétében estélyt tartott a Protestáns Irodalmi Társaság a megyeházán. Ugyanezen a napon került sor a Novák utcai iskolában a Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportjának a megszervezésére. Délután pedig a Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet díszközgyűlését Kemény Gábor lelkész nyitotta meg.¹⁵² A reformáció ünnepének hetében reformációi hetet rendeztek, közösen a reformátusokkal. Az alkalmak délután 3 órakor kezdődtek minden nap. Október 27-én Kemény Gábor tartott előadást a reformáció magyarországi előzményeiről, 31-én délután 3 órakor pedig a református templomban a Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet ünnepélyén ő imádkozott. A délelőtti, ünnepi istentisztelet 9 órakor kezdődött a református templomban. A hívek innen átvonultak az evangélikus imaházba, ahol fél 11-kor vette kezdetét az igehirdetés.¹⁵³ Mikuláskor is közös istentiszteletet tartottak a református templomban, melynek célja az evangélikus templomra történő adakozás volt. A Bethlen Gábor Szövetség helyi csoportja nem sokkal ezt megelőzően, november 29-én mondta ki megalakulását az Újvárosi (Novák utcai) Olvasóköriben.¹⁵⁴

Ezzel ellentétben a katolikusokkal szemben inkább növekedett a távolság. Ezt a reverzálisok kérdésében megnyilvánuló merev álláspontjuk erősítette. Az eszterdői utolsó napján egy kultuszminiszteri rendelet is elismerte, hogy katolikus tanuló nem énekelhet más felekezet templomi és vallásos ünnepélyén. Ez a rendelet összhangban állt a katolikus egyházi törvénykönyv 1258. kánonjával, amely szigorúan tiltotta a más felekezetekkel történő együttműködést.¹⁵⁵

Az 1926. január 27-i presbiteri ülésen került sorra egy ökumenikus jellegű vallási előterjesztéshez való csatlakozás kérdése. A református, a katolikus és a görögkeleti egyház után a helybeli evangélikus egyház vezetősége is amellet foglalt állást, hogy támogatják a teljes vasárnap munkaszünetre hozott törvények szigorú betartatását.

A január 31-i közgyűlés megköszönte Kertész Lajos református tanító eddigi kántori munkáját. Határozatot hozott arról, hogy a reformáció emléknepjét, október 31-ét, a naptár szerinti napon ünnepli meg, s megkeresi az egyes hivatalok vezetőit is, hogy e napon az evangélikus hivatalnokok ünnepelhessenek. Egyben hasonló állásfoglalásra kéri a református egyházat is. Az esketési és stóladíjat február 1-jétől a református egyházban szokásos összegekhez igazították, akárcsak az egyházi adó kulcsát.

Az 1927-ben, a reformáció nagyhéten Lutherről és a hit által való megigazulásról Tátrai lelkész tartott előadást a református templomban.¹⁵⁶

Az 1928. június 14-i presbiteri ülésen örömmel adtak helyet a református egyházközség kérésének, hogy templomuk renoválása idejére használhassák az evangélikus templomot a június 11. és szeptember 15. közötti időre.¹⁵⁷

¹⁵² Békés, 1925. április 22.

¹⁵³ Békés, 1925. október 24. és 31.

¹⁵⁴ Békés, 1925. december 2.

¹⁵⁵ Békés, 1925. december 31.

¹⁵⁶ Békésmegyei Hírlap, 1927. október 23.

¹⁵⁷ GyEEI Iktatókönyv 164/1928.

Összegzés

Az első világháborút követően szinte előlről kellett kezdeni a gyülekezet megszervezését. A kezdeményezést az új felügyelő, dr. Vangyel Endre főszolgabíró vette át, akit Kuthy Dezső missziói lelkész segített.

Az önálló egyházközség 1924. augusztus 12-én alakult meg. Az év októberében az Országos Földbirtokrendező Bíróság 41 kh földet utalt ki az egyházközség számára. 1926 elején tanítót helyeztek Gyulára a kántori teendők elvégzésére. Az önállósulás feltételei ezzel megteremtődtek, bár az anyagi jellegű problémák végigkísérték a gyülekezet életét.

Mindennek ellenére, az országos gyűjtés eredményeként 1927. december 18-án felszentelték az újonnan épített templomot. A belmissziói munka felerősödött: 1929-ben megalakult a Luther Szövetség helyi csoportja, valamint az Evangélikus Nőegylet és a Leányegylet. Keresztyén Ifjúsági Egylet is szerveződött. A gyülekezet elfoglalta a város társadalmi életében az őt megillető helyet.

A lelkész gondozta a kórház és a tüdőszanatórium betegeit, s a fogházban a fiatalok számára hitoktatást is tartott. Ekkor Gyulán 110 gyermek részesült hitoktatásban.

Temetőnek a gyülekezet 1468 négyszögöl területet kapott az új városi köztemetőből. 1930. augusztus 15-ére a tanácsterem, s egy év múlva a parókia is elkészült. 1932-ben azonban a lelkész szembekerült hívei egy részével a reverzálisok szigorú megítélése miatt. A béke csak lelkészcsere révén állt helyre.

FORRÁS

Békés című folyóirat vonatkozó számai

Békésmegyei Hírlap című folyóirat vonatkozó számai

A Gyulai Evangélikus Egyházközség Irattárában (GyEEI) hozzáférhető iratok:

B. 11.: Jegyzőkönyvek (1923–1932)

C. 12.: Jegyzőkönyvek, visszaemlékezések

F. 30.: Templom- és paplaképítés költségvetése

Postakönyv (1928–1943)

Iktatókönyv (1923–1932)

IRODALOM

BMF 1929

Gergely G. A. (szerk.): Békésmegyei fejek. Békéscsaba, 1929.

NÉMETH 2004

Németh Cs.: A gyulai templom építése. BMMK, 24–25. (2004) 167–168.

**Formation and the initial years of the independent evangelical
parish of Gyula**

- Csaba Németh -

Resume

Following the First World War, it was necessary to begin the organization of the congregation almost again. From 1922, the church services were arranged with monthly regularity. The new warden, dr. Endre Vangyel chief constable took over the initiative, who was helped by Dezső Kuthy mission pastor.

The induction of Gábor Kemény mission pastor was held on 4 November 1923. While the independent parish was formed on 12 August 1924. In October of that year, the National Land Reallocating Court allocated 41 *cadastral holds* (23,6 hectare) of land for the parish. At the beginning of 1926, a schoolmaster was assigned to this place to perform the cantor's duties. Herewith the conditions of independence were created. However, the pastor left to Baja on 15 April 1927 since his salary was unsettled.

On 25 September 1927 Károly Tátrai assistant minister of mining district, the attendant of the missionary parish of Csépa was appointed to his place. The congregation's life was hounded by the financial problems. The pastor's salary of 200 *pengő* per month could have been kept up only from the relief found of mission.

In spite of that, as a result of a countrywide collection, a newly built church was dedicated on 18 December 1927. The home missionary work became stronger: in 1929 local Luther Association, Evangelical Women's Club and Girls' Club were formed. The congregation could have taken its due place in the social life of the town. They tended the patients of the hospital and the TB sanatorium arranging two church services per month in them. In the penitentiary, they gave religious instructions twice a month for the youthful persons. At this time, 110 children received religious instruction in Gyula. Between 1 December and Pentecost Bible studies were held twice a week for the adults. The members of the Christian Juvenile Club gathered in the afternoons of Sunday.

The congregation received an area of 1468 square *öl* (about 0.5 hectare) from the new municipal public cemetery as a graveyard. By the end of 1927 the church, on 15 August 1930 the new council room and in a year later the parsonage were finished. However, in 1932 the pastor conflicted with a part of the faithful because of the rigid judgment of the letters of mutual concessions. The peace was re-established only by the change of pastor.

Németh Csaba

Erkel Ferenc Múzeum

H-5700 Gyula, Kossuth u. 17.

E-mail: nemcsab@mailbox.hu

A gyulai evangélikus egyház híveinek üdvözlét az Isten!

Kedves Testvéreim!

Szelki örömmel figyelem egyháznéplő megújulástokat és a szervezetek terén az utóbbi időben végbetűt számos munkátokat. Isten áldása legyen mindazoknak, akik ebben a számos munkában köztetek foglalkodnak, veletek együtt fáradoznak. Istenes dolog az evangélium egyházának építése, a Krisztus népében való apostolokodás. Akar is tudjuk másként meghatalmazni Istennel híveink való és rajtuk napoként megújuló életét és halleluját, mint ha kérem szívesen állunk szent egyházának szolgálatába. Isten nevében köszönetet mondok azért mindazoknak a testvéreimnek, akik Gyulán az evangélium egyházát megszervezték, tekintettel a helyi felismerés és az egyházszervezet szent tisztelet másokban is felgyújtani és életrehozni segítettek. Most, hogy az ifjú gyülekezet új vezetőt kap, új, erős, az eddiginél is öntudatosabb egyházi életnek kell megindulnia. Ajánlom azért az ifjú vezetőt a hívek bíródalmas szeretetébe, az egész gyülekezetet pedig és annak minden egyes tagját Isten megáldó hallelujába!

Budapest, 1923. október 31. n

Testvári szeretettel
Raffay Sándor
püspök

1. kép. Raffay Sándor püspök levele, melyben üdvözlöi a gyülekezet önállósítását

2. kép.
Stéberl András presbiter, az egyházközség gondnoka

VÁLASZTÁSI KORTESDALOK BÉKÉSRŐL (1896–1905),
A JANTYIK MÁTYÁS MÚZEUM TÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYÉBŐL

– S. Turcsányi Ildikó –

„**Kortesdal, kortesnóta:** a politikai dal alkalmi csoportja, választáskor a pártot és jelöltjét dicsérrő vagy az ellenfelet ócsárló dal. Részben a szavazókat toborzó kortes, részben más félnépi figurák szereztek a szövegeket, ők maguk névtelenségben maradtak, szóbeliségbe került alkotásaik esetleg változhattak is. Korabeli divatos népdal vagy magyar nóta dallamára húzták rá a szövegeket, melyek a szellemi közelharcok megvívása után azonnal feledésbe merültek. A kortesdalok az 1848 előtti követválasztások idején keletkeztek, ezek még kismemesi szemléletűek, csak 1867 után váltak valamelyest népibbé és a két háború között lassan el is enyésztek. Többsége szólam-szerű, kíméletlenül és olykor ízléstelenül személyeskedő és formai szempontból is igénytelen. Kettő vagy négy sorosak, az elsőket deklamálták, az utóbbiakat énekelték. Majdnem kivétel nélküli a páros rím és a nyolc szótag.”¹

Múzeumunk a dualista Magyarország politikailag talán legmozgalmasabb időszakának, a századforduló környékének három egymást követő választási küzdelméből őriz ilyen jellegű propagandaanyagokat. 1896-ból 6 plakát, 15 kortesdal, 1901-ből 6 plakát, 19 dal, míg az 1905. évi választások idejéből 33 dal került az 1980-as években ajándékként történeti gyűjteményünkbe. A politikai közélet nyugalmának felbomlását jelző, néha durva hangvételű szórólapok a magyarországi választási küzdelmek fokmérői is lehetnek. Maguk a választások a kiegyezéssel fontos és kényes eszközei voltak, hiszen a dualista politikai berendezkedés egyik alappillére az alkotmányosság, a népképviselési elv alapján felálló országgyűlés volt. Mivel a hatalmon levők nyugodt kormányzásához kényelmes parlamenti többség megszerzésére volt szükség, a választások befolyásolására szinte minden eszközt bevetettek. Az első védvonalat az európai átlaghoz képest igen szűk választójog jelentette,² ezt erősítette a második erődvonal, a „választási geográfia”, a választói kerületek beosztása. Erről törvényileg is intézkedtek, bár a mindhárom említendő választás idején érvényben levő 1874. évi XXXIII. törvényekben nincs részletezve a választókerületek beosztása. Erre a törvény 120. §-a utal, amiben így rendelkeztek: „Az 1848. V. tc. 5. §-a és az 1848. erdélyi II. tc. 7. §-a azon módosítással, melyet ezeken az 1868. XXX. és XLIII. törvények, valamint az 1873. XXXIV. tc. tesznek, érvényben maradnak.” – a választókerületek pontos felsorolását ugyanis az 1848. évi V. törvény cikk 5. §-a tartalmazza. Gondosan ügyeltek arra,

¹ MNL 1980. III. 279; SZABÓ 1991. 230.

² Lásd lentebb, az 1901. évi kortesdalok ismertetésénél.

hogy a könnyebben befolyásolható, a kormánypárthoz lojális vidékek több, a hagyományos ellenzékiek kevesebb képviselőt küldhessenek. Így fordulhattak elő olyan aránytalanságok, hogy míg az erdélyi, főleg németek lakta Berecken 108, Abrudbányán 295, addig a budapesti VI. és VII. kerületben 18 000 választójogosult³ dönthetett egy-egy mandátum sorsáról.

Békés megyéből a már említett 5. § alapján összesen 6 képviselő kerülhetett az országgyűlés alsóházába, ebből 4 a törvényben meghatározott választókerületből (Békéscsaba, Békés, Szarvas, Gyula), míg kettőt a megye delegálhatott. Mivel azonban az előbbi törvény 6. §-a szerint „*minden egy követ választása végett egy külön választókerületnek kell alakíttatni, s mindegyik választókerület csak egy országgyűlési követet választ*”, az említettekén kívül még két kerületet kellett kijelölni, így követválasztási székhellyé lépett elő Gyoma és Orosháza is. (Csupán összehasonlíthatóképpen – napjainkban 7 egyéni választókerület van megyénkben: Békés, Békéscsaba, Gyula, Mezőkovácsháza, Szarvas, Szeghalom, Orosháza.)

Végül jött maga a választás furfangos kortesfogásokkal, itatással, vesztegetéssel, nemegyszer szuronyokkal. Persze nem minden választás volt erőszakos, nem mindenütt volt korrupció. A kormánypártnak is, az ellenzéknek is voltak „ingyen”, vagyis meggyőződéses szavazókból álló kerületei. Ezek közé tartozott a békési is, „*néhai Irányi hű választói*” – ahogy egy újság fogalmaz,⁴ ahol 1872 óta töretlen volt a Függetlenségi Párt iránti bizalom. 1872-től 1892-ben bekövetkezett haláláig Irányi Dániel, majd dr. Meskó László (1855–1922) képviselte városunkat.

1896

1896 első éjjelén országszerte megkondultak a templomharangok, ezzel jelezve a millennium évének kezdetét. A honfoglalás ezredik évfordulójának megünneplése fontos volt az ország egész lakossága számára, kulturális téren élénkséget és izgalmas eseményeket hozott, míg a századvég erőteljes politikai csatározásaiban egy kis szélcsendet, megnyugvást. Az ünnepi készülődés az ország központjában, az ekkoriban világvárossá növekvő Budapesten volt a legnagyobb. Május 2-án Ferenc József ünnepélyes keretek közt megnyitotta az ezredévi kiállítást a Városligetben, felavatta a kontinens első földalattiját, május 4-én megnyílt a Műcsarnok. Június 8-án az országgyűlés alsó- és felsőházának együttes ünnepi ülésére került sor az új Országháza Kupola-csarnokában, a király részvételével. (A már évek óta épülő, és még ezután is évekig készülő, ma Budapest jelképeinek számító épület csupán kívülről volt kész, még az év végén összeülő új országgyűlés is régi helyén, a Sándor⁵ utcában székelt.) Szeptember 27-én fényes külsőségek mellett, több európai

³ HANÁK 1985. 3.

⁴ Békés, 1901. március 10. 3.

⁵ Ma Bródy Sándor utca.

uralkodói család jelenlétében megnyitották az újonnan szabályozott al-dunai Vaskapu-szorost (a forgalom csak 1898-tól indulhatott meg). Október 4-én átadták a forgalomnak a Ferenc Józsefről elnevezett Duna-hidat (ma Szabadság híd), 25-én megnyílt a Lechner Ödön tervei alapján készült Iparművészeti Múzeum. Az év folyamán az ország 7 nevezetes pontján ezredéves emlékeket emeltek (Pusztaszer, Munkács, Pannonhalma, Brassó, Zoborhegy, Zimony, Dévény), a Budapesten egyre-másra megnyíló nemzetközi kongresszusok pedig a kulturális élet folyamatos pezsgését jelezték (nemzetközi hírlapírói ~, interparlamentáris béke~, nemzetközi állatvédő ~, országos tűzoltó ~, közművelődési egyesületek ~, nemzetközi gazda ~, közegészségügyi és orvosügyi ~, művészettörténeti ~). Az ezredéves kiállítást és ezzel az ünnepi évet november 3-án, Ferenc József jelenlétében, ünnepélyes külsőségek közepette zárták le. Az idővel feledésbe merülő eseményeken, lebontott kiállítási építményeken túl az ünnepi év maradandó hatása leginkább az oktatásban volt érezhető: szeptember 1–5. között országszerte 400 millenáris népiskolát nyitottak.

Bár a millenniumi ünneppsorozat már akkor is Budapest központú volt, vidéken is megemlékeztek honfoglalásunk 1000. évfordulójáról, ha szerényebben is. Már említettük az ezredéves emlékművek avatását és a népiskolákat. Az ünnepélyek sorrendjét meghatározni hivatott országgyűlési bizottság május 9-re minden iskolában kötelezően megtartandó megemlékezést, május 10-re a templomokban hálaadó istentisztelet megtartását írta elő. Ennek megfelelően Békésen május 9-én az iskolás gyermekeknek ünnepélyt rendeztek, melyet kirándulással és megvendégeléssel fejeztek be. Május 10-én a református templomban Kecskeméti Ferenc lelkész, a katolikus templomban Knie Antal plébános, a görögkeletiben Popovics Elek, az izraelita templomban pedig Büchler Gyula rabbi tartott hálaadó istentiszteletet. A község vezetősége díszközgyűlést tartott, itt dr. Hajnal István méltatta az évforduló jelentőségét, leleplezték Jantyik Mátyás Kossuth-arcképét. (A festmény – restaurált, felújított állapotban – ma is Békésen van, a múzeum képzőművészeti gyűjteményét gazdagítja.)

A fővárosban fényes, vidéken halványabb ünneppsorozat csak időlegesen jelentett békét a politikai életben, hiszen 1896 őszén országgyűlési választásokra került sor. Október 5-én a király feloszlatta a parlamentet és az október 28. – november 4. közötti időszakra országgyűlési képviselő-választásokat írt ki Magyarországon. A korszak legkedveltebb hetilapjában, a Vasárnapi Újságban így írnak róla: *„Az ezredéves ünnepekre kitűzött lobogókat országszerte fölváltották a választási zászlók. A választók hamar sorakoztak a lobogók alá, sok idő nincs október 28ikáig, mikor az első választások megkezdődnek, még pedig e napon legalább is a kerületek felében. A választási mozgalmak rég voltak ily élénkek. Annyi sok párt nem is állt még nálunk egymással szemben, mint most s a pártok sűrűn tűzik ki jelöltjeiket. Egyhangú választás kevés helyen lesz, s alkalmasint sok pótválasztásban kell eldőlni*

a végleges eredménynek...⁶ A választások jelentősége Budapesten elhalványodott a millenniumi ünnepek fénye mellett, vidéken azonban nagy erővel folytak a politikai csatározások. *„Ilyen rövid idő még nem volt a választási mozgalmakra, mint most. De azért országszerte nagy a korteskedés. Sok kerületben nem egykönnyen tájékozzák magokat a pártok, a jelölések még most is tartanak, visszalépések gyakoriak. Alig van kerület, hol egyhangú választás lesz. Az ellenzéki pártok közül a néppárt indult a legszervezettebben az ütközetbe, kivált a felvidéken s a Dunántúl. A függetlenségek Kossuth pártjának jósolják, hogy ők lesznek legtöbben a baloldali párdokon, mint ellenzék. A fővárosban a választási mozgalom még soha nem folyt oly csendesen, mint most...⁷* – tudósít a hetilap.

Természetesen nagy volt a korteskedés Békésen is. Múzeumunk névadója, Jantyik Mátyás festőművész rajzaiban meg is örökítette a vidéki korteskedés pillanatait, talán épp békési élményei hatására. A Vasárnapi Újságban nyomtatásban is megjelentek ezek a korrajzok. A képviselőjelölt fogadtatása című vízfestmény,⁸ A kortesek,⁹ A képviselőjelölt programbeszéde¹⁰ és A szavazatszedő bizottság előtt¹¹ című rajzok jól érzékeltetik a századvégi vidéki választások hangulatát (1–4. kép). A kisvárosok politikai életének legnagyobb, legkézzelfoghatóbb eseményei közé tartoztak ezek a rendre megismétlődő kortesharcok, még akkor is, ha a tényleges szereplők, a szavazati joggal bíró férfiak csak a lakosság töredékét jelentették. Nyoma sem volt még ekkor az általános választójognak, bár egyes ellenzéki pártok programjában már találkozhatunk e követeléssel. 1896-ban Magyarország lakosságának csak mintegy 6%-a volt jogosult a szavazásra, ez Békés akkori 25 ezres lakosságából csak mintegy másfélezer férfit jelentett. Nekik szóltak az alább ismertetendő felhívások, plakátok, kortesdalok.¹²

Mint fentebb említettük, városunk hagyományosan ellenzéki választókerület, ahol 1896-ban két jelölt szállt harcba a képviselőségért. Dr. Meskó László és Dr. Igaz Pál ügyvédek, bár a Függetlenségi és 48-as párthoz tartoztak, annak más-más szárnyát képviselték. Dr. Meskó Lászlót, aki Nyíregyházán lakva látta el feladatát (ezt a kortesversekben ellenfelei ki is hangsúlyozzák) a párt Kossuth Ferenc-féle szárnya támogatta. A választásokon – azon túl, hogy az előző ciklusban is őt

⁶ Vasárnapi Újság, 1896. október 18. 705.

⁷ Vasárnapi Újság, 1896. október 25. 725.

⁸ Vasárnapi Újság, 1896. november 1. 737.

⁹ Vasárnapi Újság, 1896. november 1. 738.

¹⁰ Vasárnapi Újság, 1896. november 1. 738.

¹¹ Vasárnapi Újság, 1896. november 1. 739.

¹² Fontosnak tartottuk a dalokat teljes terjedelmükben idézni, míg az egyéb dokumentumoknál csupán a jellemző részeket közöltük. A daloknál törekedtünk a betűhív leírásra, még ha ez helyenként ellentekint is mai helyesírásunkkal; továbbá ügyeltünk az írásképe és a szedés mód hű tükrözésére is (lásd félkövér, verzál, kapitális szedések). Az egyéb dokumentumoknál azonban a mai szemmel nézett legdurvább hibákat javítottuk.

küldte a község az országgyűlésbe – ki is használta a békésiek közismert Kossuth-kultuszát. Kossuth Lajost még 1889-ben, amikor az 1879. évi 50. törvénycikkre támaszkodó, közfelháborodást okozó kormánydöntés következtében elvesztette magyar állampolgárságát, több város és község mellett Békésen is díszpolgárrá választották, s Kossuth-alapítványt létesítettek. 1894-ben budapesti temetésére 12 tagú hivatalos küldöttséget delegált a képviselő-testület, de tisztelete oly nagy volt, hogy Békésről összesen 64-en vállalkoztak az útra, vettek részt a szertartáson. Ebből az alkalomból nevezték el az akkor még Vasút utcát Kossuth utcának, s a következő évben megbízták Jantyk Mátyást egy Kossuth-arckép megfestésével, amely – mint láttuk – 1896-ra készült el. (A Kossuth-kultuszt egyébként Meskó László ellenfelei is kihasználták, hisz az ellene íródott kortesversekben nemegyszer kihangsúlyozták, hogy ő maga nem vett részt a temetésen.)

A másik ellenzéki jelölt, Dr. Igaz Pál, akit sárréti származásával választói inkább maguk közül valónak érezték, a Függetlenségi és 48-as párt erdélyi bázisú, Ugron-párti szárnyához tartozott.

A Kossuth-féle szárny már a választások előestéjén, az országgyűlés feloszlásakor igyekezett propagálni önmagát. Az 1896 októberében Budapesten kiadott „Szózat a választókhöz” címzésű plakátján főbb irányelveit és az azokhoz való töretlen hűséget hangsúlyozták. Ezek: perszónálunió, független Magyarország, általános szavazati jog és titkos szavazás, a mezőgazdaság, az ipar és a közigazgatás gondjainak megoldása, nemzetiségi kérdés rendezése.

„Mi, az országgyűlési függetlenségi és 48-as pártnak tagjai, kik a magyar függetlenség eszméjétől elválaszthatatlannak tartottuk és tartjuk a haladást a szabadság és szabadelvűség terén minden irányban...

...soha nem fogatkozott az elhatározás, küzdeni a végletekig minden kormány ellen, mely az 1867-iki kiegyezés és jogfeladás alapján áll és küzdeni minden párt ellen, mely ez alapot elfogadja, mert ez alapon hazánk állami önállóságát elérni nem lehet, csakis tért veszteni és visszafelé esni, mert a közös ügyek az önállóság eszméjét kizárják...

...

A mi pártunk nem személyek pártja, de elveké, a személyek kidőlnek, az elvek maradnak, a személyek engedhetnek az emberi gyarlóságoknak, változtathatnak meggyőződést, de az elvek tiszta világában a változás lehetetlen, nekünk ez kell, mert a mi alapunk az elv, ha elveink nem változhatnak, alapunk inog és sülyedez lábaink alatt.

...

Követeljük azt, hogy Magyarország legyen önálló, független magyar állam, ügyeit intézze függetlenül, szabadon és minden más ország beavatkozásától menten.

...

Magyarország és az osztrák örökös tartományok között semmi más kapocs ne legyen, mint az uralkodó személye.

...

Követeljük a választási jog kiterjesztését egész a magyarul írni és olvasni tudáshoz kötött általános szavazati jogig, a választó-kerületek igazságos beosztását, a titkos szavazás behozatalát.

...

Óhajtjuk a magyar állami egység szemelőtt tartása mellett a nemzetiségi kérdésnek igazságos megoldását...¹³

Az 1896-os országgyűlési választások békési kortesharcainak emlékét őrző dokumentumok időrendi sorát is a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth-féle szárnyának plakátja nyitotta, 1896. október 7-i keltezéssel. Tudósított Meskó László jelöltségéről, kiemelte eddigi érdemeit és felszólította a jogosultakat a szavazásra:

„A békési Függetlenségi és 48-as párt f. hó 4-én tartott közgyűlésében képviselő-jelöltjéül egyhangúlag nagy lelkesedéssel, választó kerületünk eddigi képviselő-jét DR. MESKÓ LÁSZLÓ URAT kiáltotta ki, aki a legközelebb lefolyt 4 éven keresztül, igazán méltónak mutatta magát a képviselőházban a nagy örökségre: az örök emlékü Irányi Dániel választó kerületére!

...

Képviselőházi beszédei mindig csak emelték a vita színvonalát.

...

A pártnak 3 éven át jegyzője volt és ez őt három képviselő házi bizottság tagjává választotta be.

...

A választó polgárok kezébe van letéve ismét drága hazánk sorsának intézése. Tartsa minden elvtársunk szent kötelességének megjelenni a szavazásnál!¹⁴

A plakát aláírói, vagyis a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth-féle szárnyának békési vezetősége a községi értelmiség meghatározó egyéniségei. A párt békési elnöke, Szegedi Károly református lelkész (lelkésztársa Kecskeméti Ferenc az el-lenjelöltet, az Ugron-szárnyi Igaz Pált támogatta), sokszínű szerepet játszott a község közeletében. 1889-ben ő indítványozta Kossuth Lajos díszpolgárrá választását, de az 1892-ben megalakult Békési Méhész Egyesület első elnökeként is az ő nevével találkozunk. A millenniumkor Kecskeméti Ferenc imája után ő mondott ünnepi beszédet a református templomban; az 1896/97-es tanévben a Szegedi Kis István Református Gimnázium igazgatótanácsának elnöke. A párt alelnöke Konkoly Jenő ügyvéd, szintén nyüzsgő közeleti ember, már 1889-ben az Ipartestület ügyészeként találkozunk a nevével. Első vezetője az 1890-ben alakult Önkéntes Tűzoltó Egyletnek, 1896/97-ben a gimnázium igazgatótanácsának az egyház által delegált tagja.

¹³ JMM Td 80.9.1.

¹⁴ JMM Td 80.6.1.

A gimnáziumi oktatás egyébként is szívügye volt, alapítványt hozott létre jól tanuló diákok jutalmazására. A vezetőség talán legnépszerűbb tagja dr. Török Gábor ügyvéd, a párt egyik békési jegyzője. A századforduló környékén a Bérházban működő Polgári Kaszinó elnöke, az 1900-as években megjelenő Békési Lapok szerkesztője. Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1928-ban Békés díszpolgárává választották, a Polgári Kaszinóban pedig elhelyezték Gyökössy Lajos festette arcképét. A párt másik békési jegyzője, dr. Szegedi Kálmán szintén ügyvéd, dr. Török Gáborral együtt később tagja volt az 1914-es segélyező bizottságnak, mely a hadba vonult szegény katonák családtagjait segítette. Látható, hogy Meskó László támogatói javarészt elismert, népszerű közéleti férfiak voltak, ez nagyban befolyásolta is a választások kimenetelét.

Az idézett plakát után nem sokat késik a másik ellenzéki jelölt, a Függetlenségi és 48-as párt Ugron-szárnyát képviselő Igaz Pál választási gyűlésére invitáló „FELHÍVÁS” sem:

„Mindazok a választó polgárok akik dr. Igaz Pál ügyvéd úrnak, függetlenségi és 48-as anya párti programmal orsz. képviselővé jelöltetéséhez hozzájárulni kívánnak, felkéretnek, hogy folyó hó 15-én, csütörtökön délután 3 órakor, a bérház nagytermében tartandó értekezleten megjelenni szíveskedjenek...”¹⁵

Dr. Meskó László támogatóinak közismertségével szemben e plakát aláírói közül csak Kecskeméti Ferenc református lelkész nevét emelhetjük ki. (Mint láttuk, idősebb lelkésztestvére, Szegedi Károly az ellenjelöltet, dr. Meskó Lászlót támogatta.) Kecskeméti Ferenc Békésre kerülése előtt évekig Amerikában lelkészkedett, s az amerikai demokrácia mély benyomást tett rá. Békési lelkészkedése (1884–1916) alatt is demokratikus elveket vallott, ennek köszönhette igen nagy népszerűségét. Több verse is megjelent korabeli protestáns egyházi lapokban. Millenniumkor a református templomban ő mondott imát, 1896/97-ben a gimnázium igazgatótanácsának tagja volt. Népszerűségének következménye, hogy később (1901–1909) több cikluson keresztül ő lett Békés országgyűlési képviselője.

E plakát megjelenése után nem sokkal jön az ellenpárt válasza Kossuth Ferenc „Nyílt levele” formájában, október 15-i keltezéssel. Ebben Kossuth Lajos fia kéri Meskó megválasztását, és élesen elhatárolódik a másik jelölttől, illetve az őt támogató csoporttól:

„A legmelegebben ajánlom önöknek Dr. Meskó László volt képviselőjüket, az én elnökletem és vezetésem alatt álló függetlenségi és 48-as párt egyik legkiválóbb, legbuzgóbb, általánosan tisztelt tagját és kérem önöket, hogy válasszák meg újból, mert ő a valódi függet. és 48-as pártnak jelöltje...”

...

Ezennel tudatom Önökkel, hogy a Békésen fellépett Igaz Pál nem tartozik pártunkhoz és nem pártunk jelöltje és kérem Önöket, hogy óvakodjanak attól az

¹⁵ JMM Td 80.5.1.

eszmezeavartól, melyet az általa használt anyapárt elnevezéssel kelthetne. Igaz Pál Ugron párti függetlenségi és 48-as, a mely párt között és közöttünk több kérdésben lényeges elvi ellentét van...”¹⁶

A szópárbaj folytatódik, október 18-án közzéteszik az Igaz Pált támogatók a Kossuth Ferenc „Nyílt levelére” íródott, személyeskedésektől sem mentes „Válasz”-t:

„Meglep bennünket Kossuth Ferencz úrnak e levele... Nézetünk szerint neki nem kellett volna egyik párthoz sem csatlakoznia, hanem ha már a választók tudta és beleegyezése nélkül megtörtént az eléggé nem sajnálható szakadás – a saját személyében a párt egységét képviselnie...

Meglep levele azért is, mert úgy látszik, hogy velünk is ugyanazt akarja tenni mint a czeplédiekkel, azokra is olyan jelöltet erőltetett, a kivel nem voltak megelégedve, most meg reánk akar tukmálni olyan egyént, a kinek politikai működése várakozásunkat ki nem elégíti. A czeplédieknél nem volt az országban rajongóbb tisztelője KOSSUTH FERENCZNEK, azok gondoskodtak róla mindjárt hazajövelekor, hogy választói joga legyen és kénytelenek voltak ajánlottját saját szemeláttára megbuktatni.

Azt írja ő, hogy az Ugron Gábor és az ő pártjabeli 48-asok közt több kérdésben elvi ellentét van. Tudjuk mi ezen ellentéteket: 1-ször is a pártzsarnokság melynek a mi pártunk magát alá vetni nem volt hajlandó. 2-szor, hogy a Kossuth Ferencz pártja bontotta meg a párt egységet és vált ki az anyapártból, 3-or, hogy a mi pártunk mindig az erélyesebb politikát követte a kormánnyal szemben, míg a másik párt a kormánnyal szavazgatott, vagy távolmaradásával segítette azt többséghez...

...

Egyébként KOSSUTH FERENCZ úrnak ez a levele sem takarja el a Meskó úr fogyatkozásait, parlamenti működésének lanyhaságát, melyet most annál erélyesebb korteskedéssel – egy jelölthöz nem illő házalással igyekszik helyre ütni.”¹⁷

Időrendben utolsó plakátunk szintén Igaz Pál megválasztása mellett szállt síkra, utalva arra, hogy lakhelyénél fogva közelebb áll a békésiekhez. A „FELHÍVÁS” hangsúlyozza a választás fontosságát, a lehetőséget az egyén számára, hogy beleszóljon a közösség sorsába.

„Az a ritka alkalom mikor a teherviselő nép a saját sorsának intézésébe beleszólhat a küszöbön van. A képviselő választás f. hó 28-ára van kitűzve.

...

Ha valami országhírű nagy ember pl. Kossuth Ferencz állana előttünk, egy szívvel-lélekkel választanók meg, de ha ilyet nem választhatunk miért menjünk városunk határain kívül? miért mellőzzük saját fiainkat.

Válasszunk olyan képviselőt ki a mi ügyeinket, bajainkat közelebről ismeri, azok által maga is érdekelve van, azoknak orvoslásáért bárhol, bármikor, bárkivel

¹⁶ JMM Td 80.7.1.

¹⁷ JMM Td 80.8.1.

síkra szállni kész, ki az országos politika keretébe helyi ügyeinket beilleszteni tudja, azok javítását a törvényhozás színe előtt bátor szóval követeli, ennek a feladatnak csak az felelhet meg a ki közülünk való, a kit családi összeköttetései, saját anyagi érdeke hozzánk szorosabban csatolnak, mint bármely más idegent, a ki csak addig a mienk míg szavazatainkat ráadjuk, míg beszámolóját megtartja.”¹⁸

Érdekességgként megemlítjük, hogy mindkét fél plakátjai – az alább ismertetendő kortesversekkel ellentétben – egy helyen, báró Drechsel Géza békési könyvnyomdájában készültek. Ez valószínűleg azt mutatja, hogy a Békésen ekkoriban működő nyomdák – Povázsay László, Véver Oszkár, illetve báró Drechsel Géza nyomdája – közül ez utóbbi volt alkalmas ilyen nagy méretű nyomtatvány előállítására. Az alább ismertetendő kortesverseket két nyomdában, Povázsay Lászlónál, illetve báró Drechsel Gézánál készítették, az előbbinél kizárólag az Igaz Pál ellen szólókat, míg az utóbbinál mindkét fél részére dolgoztak.

A verseket igyekeztünk valamelyest időrendbe szedni, ezt azonban csak igen relatív módon sikerült megtennünk, mivel konkrét keltezése csak egynek van. Ezzel a Meskó Lászlót éltető dallal¹⁹ kezdjük a kortesversek ismertetését. Ebben a buzdító dalban a párt fő elveit hangsúlyozták, de a lelkesítő sorok után az utolsó versszak már a kortesharcok közönséges hangvételét idézi.

Éljen dr. Meskó László!

Már én többet kocsis legény nem leszek – nótára

Függetlenek, függetlenek voltunk s azok maradunk,
Tovább is az, tovább is az igaz úton haladunk,
Független és szabad haza kell nekünk,
Ézért harcol MESKÓ LÁSZLÓ jelöltünk.

Igaz ügyért, igaz ügyért dicsőség a küzdelem,
Mienk leszen, mienk leszen a bizonyos győzelem.
Elveinkért bátran küzdünk, harczolunk,
MESKÓ LÁSZLÓ jelöltünkre szavazunk.

Háromszínű, háromszínű zászló lebeg felettünk,
A szebb jövő, a szebb jövő reménye áll előttünk,
Az a zászló elveinket hirdeti,
MESKÓ LÁSZLÓ szebb jövőre vezet.

Jaj de magos, jaj de magos ez a vendég-fogadó,
Van-e benne, van-e benne Igaz Pálra szavazó?
Ha van benne Igaz Pálra szavazó,
Rogyjon reá ez a vendég-fogadó!

Békésen, 1896. okt.10.

Következő dalaink mintegy egymásra felelgetnek. Az első²⁰ Igaz Pált élteti, utalva ellenfele nemzetiségére és távoli lakhelyére, a második²¹ ennek hangzatos kifejezéseit szinte parodizálja, s hangsúlyozza Igaz Pál képviselői vágyainak reménytelenségét.

¹⁸ JMM Td 80.4.1.

¹⁹ JMM Td 80.12.1 és Td 84.202.4.

²⁰ JMM Td 80.14.1 és Td 84.202.3.

²¹ JMM Td 88.45.1.

Kortes dal

„Kossuth Lajos azt izente” dallamra

Alkalom nyílt valahára,
Az Istennek legyen hála,
Egy jelöltet felléptetnünk,
Ki reményünk büszkeségünk:
Éljen Igaz Pál!

Az igaz ügy diadalra,
Csak úgy juthat, hogy ha arra
Igaz Pali vezényeli,
Az a dicső, az a deli,
Éljen Igaz Pál!

Dicsőség lesz osztályrészünk,
Igaz Pali lesz követünk.
Eddig is csak azért nem volt,
Mert megválasztottuk Meskót:
Éljen Igaz Pál!

Konkoly hiába is tolja
Meskó Lászlót fel a polczra,
Tót fiskális nem kell nekünk
Igaz Pál lesz a követünk,
Éljen Igaz Pál!

Nyíregyházi tót legények,
Békésre hiába néztek.
Nem kell nekünk Meskó László,
Ki parlamentbe nem való.
Éljen Igaz Pál!

Jó hazafi kell minékünk,
Aki nem tót, de mi vérünk,
Ki ügyeinket ismeri,
S azt, ha kell elősegíti:
Éljen Igaz Pál!

A ki becsületes polgár,
Az mind a mi pártunkra áll,
Megválasztjuk jelöltünket,
Biztosítjuk elveinket:
Éljen Igaz Pál!

Túl a Tiszán....

Budapestről fehér kendő integet,
Igaz Pál úr menne fel, de nem lehet,
Hosszú az út nincs bilétje,
Pedig nagy a dicsősége –
Békésen!

Sándor utcán szép palota országház,
Igaz Palit kiverte a hidegláz,
Kevés a voks, s ő a „deli”
Hogy követ lesz nem reméli –
Békésen.

Ne félj Pali! van itt elég párthíved!
A baptisták majd fel állnak melletted!
Be is mártnak, ki is húznak
Mandátumot mégsem adnak –
Békésen.

„Nagy a neved! És dicső vagy közöttük”!
„Vérükből vagy, csak te lehetsz követük”!
Csabán Meskó a násznagyod –
Tót fiskalist most elhagyod –
Békésen!

Revízió és a hála! működnek!
Bár utóbbi csak korma lett elvednek!
De majd Szvetics lekaparja,
Tiszta leszen elved húrja
Békésen.

„Alkalom nyílt valahára megtudni
Hogy nagy vagy és nem olyan csiri-biri”!
De titokban elébb súgd meg
Mi is hát a te érdemed –
Békésen.

Nincsen biz ott! Igaz Pál úr semmi se!
Csak Békésen így húznak már kétfele!
Csupa daczból ha lovuk nincs –
A számár is lesz már nagy kincs –
Békésen.

A továbbiakban először az Igaz Pál megszavazására buzdító verseket idéz-
zük. Jellemző rájuk, hogy nem a jelölt rátermettségét, kiválóságát, alkalmasságát,
hanem az ellenfél alkalmatlanságát emelik ki, mintegy kizárólag negatív kampányt

folytatva. Alábbi dalunk²² (5. kép) jó példa erre: az első sorban a szembenálló pártcsoport alelnökének nevét figurázzák ki, majd arra figyelmeztetik a választót, hogy az ellenjelölt csak felhasználja őt megválasztása érdekében.

Kortes dal

Vetés nélkül terem búzában a konkoly
Kedves jó magyarom elved mellett harcolj,
Csak azt nézd meg, ki a zászlót eléd tartja
Érdemes-e rá hogy saruid megoldja.

Nézd még ki mi jót tett eddigelé veled
Ki emelt védő szót nyíltan is melletted.
Mert sok a barátod, de csak úgy négy szemközt
Mikor felhasználnak, mint valami eszközt.

Mert sok ám az apró – csiribiri ember
Ki a kegyelmedből jár felemelt fővel
S mihelyt leszavaztál többé rád sem ismer
S ha netán rá szorulsz, vad parasztnak tisztel.

Ne hagyj azért szemed szép szóval bekötni
Madárként a lépre hiszem nem fogsz menni –
Bár a hívó nótát Török – Konkoly fújja
Haggyad csak magára, meglásd hogy elunja.
Éljen Igaz Pál!

Következő versünkben²³ Igaz Pál támogatói egyenesen „hajcsár”-nak nevezik az ellenfél pártjához tartozókat, akik „*hazudnak és gorombáskodnak*”. Állítják, hogy csak ők követik 1848 eszméit, míg a Kossuth-szárnyat a függetlenségi párt felbomlasztásával vádolják. Saját érdemként említik az általános választójogért folytatott harcot – bár láthattuk (a 212. oldalon idéztük is), azt a másik fél is legfőbb irányelvei közt tartotta számon. Az arra érzékeny választók figyelmét felhívják arra is, hogy ők nem Kossuth Ferenc, hanem csak az általa pártfogolt képviselőjelölt ellen lépnek fel.

A hajcsárok végnapjai

Nem azokról szólok, a kik fent Kőbányán
Disznót, ökröt hajtnak: kus! Haj ne! kiáltván.
Békésen is vannak, köztünk ily hajcsárok,
Kik ökröknek néznek titeket, polgárok!

Értsétek ezt meg jól független polgárok,
Kiket nem szédített bor, pálinka, bálók,
Sem egy kézszorítás választás idején,
Kiknek az eszetek és szívetek helyén!

Nem mondom, hogy épen ez üzletből élnek,
Bár az is igaz, hogy sok mindent beszélnek,
De oly hajszát űznek, olyan lármát csapnak
Miképp szokások a disznóhajcsároknak.

Értsétek meg, hogy a doktor Igaz pártja,
A negyvennyolczasok eredeti pártja,
Közjogi elvei, melyeket vall hévvel,
Összenőttek rég a Kossuth Lajos névvel.

S épen úgy hazudnak és gorombáskodnak,
Mint a kik az aklok között hajcsárkodnak,
Épen úgy ügetnek, mindent elkövetnek,
Mint az, a ki végét érzi az üzletnek.

Mesköék léptek ki, ők bontottak rendet,
A mi pártunk fel nem adott semmi elvet,
Ez nem kevesebbet, hanem többet kíván,
„Szegény is szavazzon!” zászlajára írván.

²² JMM Td 80.85.1 és Td 84.202.9.

²³ JMM Td 80.20.1.

Ha jó katonának, ha jó pénze, vére,
Legyen jó szava is az úrnánál végre.
Ez a párt küzd harcol olyan bátorsággal
Meskó úré szavaz, paktál a kormánynyal.

E párt sürgeti, hogy a negyven nyolczasok
Egyesüljenek és küzdjenek, mint sasok.
A Meskó úr pártja a titkos kormány párt,
Az húzta a visszat, azzal tett oly sok kárt.

Mely pártról választott Czegléd is nem régen?
S Szentes, most Debreczen, Gyula azon képen.
Mindez elvtagadó? Csak a kis Gigerli,
S Garasos Fiskális fognak már hűk lenni?

Az öreg Pilátus, Friss zsidó, Ladányi?
Más mindenki hunczfut? Le kell degredányi?
S Kecskeméti, T. Nagy, meg Harmati Sándor,
Körözsiek, ez meg gyáva, Júdás-tábor?

Doktor Igaz Pali, kis Földesi János,
Esze, jó érzése mindennek hiános?
Ezután ezekre hülljön hát az átok?
S Meskó úrék lesznek elvhűk, népbarátok!

Kossuth Ferenczet mi tiszteljük, becsüljük,
S mint Meskó úr pártja, mi őt nem kerüljük.
Hozzátok őt ide, örömmel fogadjuk,
Hanem egy Meskóra szavunkat nem adjuk.

Vén Balog czáfolta le Kossúth Ferenczet,
Ő volt, kinek egykor beszéde nem tetszett.
Ők késtek meghívni, most se léptették fel,
Ezeknek Kossúth sem, csak épen Meskó kell.

Nekünk meg csak ő nem; inkább kell Igaz Pál,
Királi meg van írva: „Tudja Pál, mit kaszál.”
Ő a mi emberünk, ő tudja bajunkat,
– Ne higyj a hajcsárnak! – adjuk rá szavunkat!
Éljen Igaz Pál!

Az alábbiakban²⁴ a hangsúly ismét a negatív kampányon van. Említik Meskó László nemzetiségét, megróják parlamenti passzivitása miatt. Emlékeztetik a választókat, hogy korábban városában, Nyíregyházán kormánypártiként indult, s mivel akkor nem nyert, változtatott pártállásán (megjegyezzük, a továbbiakban szép politikai karriert futott be, végig megmaradva függetlenségi pártinak). Felróják neki, hogy nem volt ott Kossuth Lajos temetésén, bajok és problémák felmerülésekor sosem jelenik meg a választóközterében.

Kortés dal Meskó mellett
ad nótám Kossuth Lajos azt izente
Mottó: Fogadd be a tótot

Kit válasszunk? kit? hát Meskót
Nincsen jobb ember mint a tót
Aszondom őt válasszátok
Dicsőséget hoz ő rátok
Csak állhassátok!

Mily szónok ő! mily aranyos!
Subiczk hozzá Kossuth Lajos
Kár hogy az országgyűlésen
Nem igen jut szóhoz még sem,
Csak itt Békésen.

Itt se mindig. Emlékezték
Hogy oda fent össze veszték
Vártuk mit is mond emberek?
Illaberek nádak erek
Hát kámforrá lett.

Mit neki a választó nép
Neki az csak szavazó gép
Mit hogy ha zúg, bomlik a párt
Azt hiszi tart őt-hat hajcsárt,
És jól lesz mindjárt.

²⁴ JMM Td 84.202.10.

Hatházon is nagy beszédet
Mondott, a kaszinó képedt,
Mít mondott? Azt mondta Meskó
Mirevaló ez a vaskó!
Hát nem megható?

S milyen elvhű Meskó László
Ő neki jó minden zászló,
Nyíregyházán kormány mellett
Lépett fel, de ott nem kellett
S negyvennyolczas lett.

Mire a hold meg újulna
Ki tudja hogy mi lesz újra?
Sokszor a kormánynyal szavaz...
De hát olyan baj volna az!?
Csak okos, ravasz.

Ember első szerelméhez
Visszatér – hisz közbeszéd ez
Nekünk is van sok emberünk
Ma ellenünk, holnap velünk
Itthon ő köztünk.

Kossuth ne e köpönyege
Jó az, mert hát van melege
De a Kossuth temetésen
Nem volt ott a vezetésen
Ő tudta mért nem.

A míg Kossuth mandátumot
Nem nyert, Meskó bujkált futott
Hogy ne hisz azt híresztelék,
Hogy átadja neki helyét;
Mi kék még egyéb?

Nyakunkra ült az árendás
Segített is rajtunk – de más.
Egyszer másszor sok bajunk vólt
Akkor soh' se láttuk Meskót
Hja! más dolga volt.

A kinek, ha fáj a foga,
– Nem valami jó dolog a –
Hát csak tartsa rajta nyelvét
És támogassa ő kelmét,
Ezt a lángelmét.

Őt választjuk, hisz látjátok
Mindövéi a nagyságok
Pé Nagy, Gyé Nagy szolgabíró
Konkoj és én a versíró
No meg Fris zsidó.

Igaz Pali, ő hazafi
Őt nem kell megválasztani
Hisz az mindig a néppel tart
Csinálhatna egy kis zavart
Mitől nem egy tart.

Mily kár lenne városunkra!
Szomorúság egyházunkra!
Vastag nyakú kálomista!
Szavazzon rá a pápista!
Meg néhány Pista!

Itt vagyunk mi óriások!
Különb legyen ő mint mások?
Az irigység mind meg enne,
Egészségünk tönkre menne
Ha Igaz lenne.

Minden ördög – pokol fel hát
És szorítsuk le Igaz Pált
Tegyük azt ki itt kuncsorog,
Mandátumért nyála csorog
S rendben a dolog. –

Lutránus János

Mint említettük, gyakori volt a kortesdalokban az ellenfél lejáratása, néha kifejezetten személyeskedő a hangvétel. Következő versünkben²⁵ ezt érhetjük tetten, a versíró egyenként kifigurázza az ellenjelölt legfőbb támogatóit, majd azt taglalja, hogy az csak a szavazatok megszerzésével törődik, megválasztása után azonban elfordul választóitól. (A versekben előforduló Goldstein Számi név utalás egy korabeli divatos, 1896-ban a gyulai színházban is játszott operettre.)

²⁵ JMM Td 80.19.1.

Kortes dal

Káka tövén..., Egy kis nádmíz kell?

Abczug Konkoly, abczug Meskó!
Nem értek egy rozsdás vaskót!
Még a kis mitugrász GYÖRFI
Is, Meskó nevét nyöszörgi.
Igazán.

Hát vitéz MEGYERI IMRE?
Neve pászol jól, kín rímre
Kín neki az élete is
Indexe nincs, fél esze is,
Igazán.

FRISS DÁVID a görbe hátú,
KIS JANKÓ a két ballábú
Örömeben Schäfer táti,
Csókolgatja GOLDSTEIN SZÁMIT,
Igazán.

Százjhős, Csupacsont SZILÁGYI
Meskót hívta vacsorálini
Hogy eldöglött a malaczcza
Abból esett jó vacsora
Igazán.

De hát a pohos Ladányi?
Kinél beütött a pánik
Kínjában szegény mit teszen?
Napdíjas firkáló leszen,
Igazán.

Uczczu! a nagy óra művész,
Akár csak egy lábtyú nyűvész,
Derék, hosszú, jó nagy füles
Belül? hát ott végig üres
Igazán.

Ilyen szép vitéz daliák,
S ifjú Konkoly, kopott diák
Mivel nincs nekik mit tenni,
Kénytelenek potyát enni
Igazán.

Ezek után elindúlnak
És házrúl-házra kúduálnak
Nyalnak, csókolnak mindenkit,
Asszonyt, szolgálót és férfit,
Igazán.

A vokсот így gyűjtögetik
A szavazót hitegetik
Velük tart HIDVÉGI PISTA,
Nem tud annyit mint egy riska,
Igazán.

Meskó Laczi! ides sógor
Veled az ördög ellófol,
Nem is lesz baj! hisz a pártja,
Már csak az utólját járja,
Igazán.

Ilyen hát a Meskó párt itt???
bizony nem csinál jó párthiet
Békés, ha Meskót választja
S lesz nyakán koldús tarisznya
Igazán.

Hej! kedves békési pajtás
Ha megválasztod? majd meg lásd
Nem törődik a bajoddal
Csak most a szavazatoddal
Igazán.

Eskó! Meskó! nyem korteskó
Mandátum más hun kereskó
Lohad reményed virága
„Mandátum Nap” derül „Más”-ra
Igazán.

Pajtás! oly jelöltre szavazz
Ki nem nyal, fal, s nem is ravasz.
Ilyen becsületes, igaz
A jó lelkű DOKTOR IGAZ
Igazán.

Ki ügyünket szívéen hordja
Bajainkat meggyógyítja
Ilyen Békésen egy lehet
DOKTOR IGAZ PÁL a neve
Igazán.

Éljen Dr. Igaz Pál.

Nevenincs Apor

A továbbiakban is az egyik vagy másik tábor támogatói vannak a célkeresztben, de amíg az első esetben²⁶ a szerzők jelöltjük egyik követőjének, Venczel József borbélynak mindenek feletti hűségét helyezik a középpontba, a másik esetben²⁷ az ellenfél fő támogatóinak rossz tulajdonságait ócsárolják.

Kortés dal

„Kossuth Lajos azt izente” dallamra

Nagy csuda történt Békésen. –
Megírni szépen, ékesen
Avatott író tudná csak,
Mert Venczel Jóska nagy alak.
Isten éltesse.

Nagy a borotva hatalma.
Kocsor Gergely sem állhatja. –
Négy forint is pénz az igaz,
De Meskóra ő nem szavaz. –
Éljen Igaz Pál. –

Venczel Jóska sokat tevé. –
„Nefelejts” a nemes neve. –
Ő borbély, fodrász s foghúzó, –
Hatalmas, mint veresfilkő
A kaláberben.

Jó borbélyunk nem kétszínű. –
Igaz párti és jó szívű. –
Minden Meskó párti fogát
Ingyen hús s ajánlja magát,
Ha kell kettőt is.

Konkoly Jenő meg a többi
Látogatja s majd megöli
Hogy Meskónak gyűjtsön pártot
Mert húzzák a szégyen jármot
Nagy vereséggel. –

Ember ő is, hírben álló. –
Mert hisz' ő is köz és váltó
De csak borbély és nem ügyvéd
Mindent megtesz a szent ügyért
Éljen Igaz Pál.

Polgártársak! azok vagytok. –
Nem vagytok, ha cserben hagytok. –
Válasszuk meg jelöltünket
Igaz Pált, büszkeségünket.
Éljen Igaz Pál.

Kortés dal

„Kossuth Lajos azt izente” dallamra

Tinta, porzó, kalamáris
Nem kell nekünk tót fiskális.
Menjen el Nyíregyházára
Konkojt vegye a hátára,
Éljen Igaz Pál!

Konkoli irodájába
Az értekezésnek ára
Még is csökkent valahára,
Most nem öt forint az ára
Éljen Igaz Pál!

Török Gábor és társai
Frisch Dávid, a kis Gigerli
Hiába dicsérik Meskót!
Mind halálíg csak üres tót
Éljen Igaz Pál!

Schäfer a szaladó zsidó
Azt sem tudja hogy mi a jó
Bolondos zsidó tanító!
Nem kell nekünk soha Meskó,
Éljen Igaz Pál!

Kis Gigerli minapába
Kinn volt Rosszszerdőn a bálba
A kufercest ugyan járta
Meskó nagy multságára
Éljen Igaz Pál!

A kis pap is szörnyen örül,
Hogy ugrálhat Meskó körül.
Vezetgeti Salamon is
Inni akar az öreg is
Éljen Igaz Pál!

Pápaszemes Török Gábor
Ingyen el danol a kántor
Nagy Károly a fogatával
Kikísér Velczel Jóskával
Éljen Igaz Pál!

²⁶ JMM Td 80.84.1.

²⁷ JMM Td 80.16.1.

Döglött lovon mi a patkó!
Annyi nekünk Dr. Meskó
Nem kell nekünk követünknek
Mert bennünket csak most szeret.
Éljen Igaz Pál!

A továbbiakban a Meskó-párti szórólapok következnek. Ezeknél is jellemző, hogy nem a jelölt pozitívumait, hanem az ellenfél negatív tulajdonságait, dolgait emelik ki. Az elsőként idézetben²⁸ Igaz Pál néhány hívét pécézték ki, azok közül válogatva, akik aláírták az október 18-án kelt, a 214. oldalon idézett „*hazug förmedvényt*”.

Gyász magyarkák

Dicső magyarjaim hadd szóljak hozzátok
Hogy elzengjem nektek a ti szép nótátok,
Mert oly emberektől, mint a minők vagytok,
Nagy érdemet már az utókornak hagytok.

Először is zengjen T. Veres Pál úrról,
A ki volt oly kegyes letérni az útról,
Mert, hogy így kell lenni bizonyítja maga,
Hogy Kossuth Ferenczet soha elnem hagyja.

Mert amint ő ekként tovább dicsőíti,
Hogy ő Kossuth elvét soha el nem veti,
Mert mint magyarnak helyén van a szíve,
Nem tántorodik el bármi legyen véle.

De fordul a koczka és az ő elve,
Nem tehet ő róla hogy így van rendelve,
Feszítmdmeget kiált a megváltójára,
Nagy Kossuth Lajosnak a Ferencz fiára

Hogy ha lehet hinni a mit a világ mond,
Hogy T. Veres Pál sose volt 48,
Csak azért írt alá a sok hazugságnak,
Hogy gondolják őtet békési nagyságnak.

Pedig bíz ő nem az, tudja azt mindenki,
Hanem igenis ő egy nagy kormány párti,
De még az sem inkább egy antiszemita,
Vagy bár mely elvnek a megtagadója.

Kis Földesi János te rólad is szólok,
Mert készítenek engem erre nagy indokok,
Nagy a te erényed tudja azt mindenki,
Pedig magad tudod, hogy nem vagy te semmi.

Oh dehogy nem csak ne légy oly szerény,
Hisz sokkal több vagy te mint bármely legény,
Te voltál ki egykor gyémántnak nevezted,
Azt a dicső férfit, a kit most meg vedet.

Tudod-e Földesi a gyémánt milyen fém,
Nem olyan mint lelked az a fekete szén,
Nem válik az soha salakká mint elved,
A melyet oly sokszor megcserél a nyelved.

Meskó Lászlót mondatd te egykor gyémántnak,
Megmaradt ő annak és megmaradt nagynak,
Ugyan azon elvvel ugyan azon joggal,
Dicsőítve mindig és küzd erős karral.

Sajnálom Földesi, hogy úgy eltévedtél,
Hogy jó hírnevedből így kivetkőztél,
Nem tudom mi történt elmés agyvelőddele,
Hogy te is felhagytál tetetted elveddel.

Nem tudom B. Szabó hogy mit gondol ő is,
A midőn aláírt mint egy más pecsovicus,
Pedig jó magyarnak vélte őt mindenki,
De elcsábította őt Igaznak elvei.

Birizdó János de az Egeresi,
Neki is vannak sok hibás igéi,
Mert hiba nélkül nem született senki,
Csak azért írt alá mert vannak még reményei.

Én nagy eszű komám jó Remeczki István,
Nem felejtkezem el te rólad szól nótám,
Te is köztük voltál, vagy köztük vagy most is,
Elv tagadó népnél s az vagy te magad is.

²⁸ JMM Td 80.22.1.

Te is alá írtad a hazug förmedvényt,
Nem féltél hogy Isten tart feletted törvényt,
Csak hogy Igaz Pálnak lehessél embere,
Nem kell neked akkor senki becsülete.

Szelíd ember esküdt volt ő közöttünk,
Hidvégi Imre ki örködött felettünk,
De a lelkét s eszét eladta az ördögnek,
Így írt alá ő is a pecsovcis tömegnek.

Befejezem nótám elhallgatok csendben,
Pedig volna még sok éppen ilyen rendben,
De nem dicsőítlek már többé titeket,
Ösmeri mindenki változó elveteket.

Végbefejezésül egyet szólok noha,
Hogy Igaz Pál nállunk nem lesz követ soha.
Kossuth elvű ember kell nállunk Békésen,
És a ki nem olyan verje meg az Isten.

Következő versünk²⁹ rögtön első versszakában durva hangnemet üt meg, „*elvtelen csoport*”-nak titulálva az ellenfél támogatóit. Ezt csak tetézik a „*gaz*”, „*szemenszedett*”, „*hitvány*” jelzők, a vallási hovatartozásra való utalás, sőt még antiszemita kijelentést is olvashatunk. Mindennek tetejében az utolsó versszakban megkérdőjelezi Igaz Pál követőinek „*lelki épség*”-ét.

Az Igaz Pál választói

Az Igaz Pál pártja egy elvtelen csoport,
A mely csak azt nézi, hol kap boros csuport,
Hol jut könnyű szerrel valami potyához,
S ha nincsen kilátás, hátat fordít, távoz.

Szálamomra méltó, szegény kompánia!
Melyet gazként, terme áldott jó Hunnia;
S e gazból Békésnek jutott egy kis boglya,
Hál' a teremtőnek már utólját rúgja.

Vegyük csak szemügyre, tekintsünk szét köztük
Míg el nem hullanak, mert már érzik vesztük.
Soroljuk elő e szemenszedett népet,
Alkossunk róla egy igazságos képet.

Mikor legelőször fellépett Irányi,
Kik voltak akkor a választók hitványi?
Kik tekintettek a derék gróf zsebére?
Ez otromba csoport saját szégyenére!

Aztán jó ideig nem rúgkapálhattak,
Mint ősszel a legyek, ők is elhullottak;
A számár ordítás nem hangzott, nem hallott,
Azt hittük e csoport eltűnt, vagy már halott.

De jött Guti Soma óriási szellel;
Megint csak nőtt a gaz itt ott szerte-széllyel.
Kik voltak kik tüstént melléje állottak?:
E szegény emberek, ez élő halottak!

Kik vették kezükbe Kaas Ivor zászlóját?
És kik fizették meg a szégyen adóját?
Kik hozták körünkbe hős Csatár Zsigmondot?
S mellette ajánló beszédet ki mondott?:

Az Igaz Pál pártja! ezek az emberek,
A kiknek szemébe nézni ugyan merek,
De kerülöm őket, mert a számárrúgást,
Vagy ki adná vissza a kutya harapást?

No de maga foltját minden zsák megleli;
Tudja ezt nagyon jól maga Igaz Pali;
De ha már beugrott a verseny terére,
Hátrálni nem hagyja az ő „igaz” vére.

Nézzük meg e pártot egy másik oldalról;
Bár ismerjük már jól a sok fáin dalról:
Nyomtatva hirdetik tudatlanságukat
S pénzen mutogatják otrombaságukat!

Ők nem maradhattak velünk egy egyházban,
Várják a szent lelket esténként egy házban;
Óh! bárcsak menne el és szállná meg őket,
S térítné a helyes, jobb útra eszöket!

Kiknek jobb voltáért sokat tett a magyar,
Azoknak is kinőtt szájukból az agyar;
Kikért küzdött Kossuth, Irányi és Meskó,
Azok agyarkodnak, pár tudatlan zsidó!

²⁹ JMM Td 80.21.1.

T. Veres Pál volt a grófnak rudas lova,
Ő húzta a báró szekerét is tova;
Most Igaz Pált vette óriás vállára;
Bukás és megvetés mindezeknek ára!

Ott van Kecskeméti Füredi „Oszkár”-ral,
Bányai Pista, is velük fű és kárál,
Lévai tanító a bájos tudatlan,
„Központ” Ferke köztük a füstölgő katlan.

Derék armádia, meggyőzhetlen népség,
Hiányzik ő náluk minden lelki épség;
Ilyenek ellenünk, s ezek szidnak minket?
Hahaha! teremtőm bolondítsd meg őket!

Üdítő kivételt jelent az alábbi dal³⁰ (6. kép) buzdító, lelkesítő hangvétele, míg mellette az ugyanerre a dallamra íródott másik³¹ megintcsak a negatív kampányra lehet példa. Ironikus hangon üdvözli az ellenjelöltet, durván gyanúsítgat: „*svarcgelb hintója és lelke*”.

Dal

„Kossuth Lajos azt izente” nótájára

Magasan lengjen a zászló,
Éljen doktor Meskó László!
Képviselőnk csak ő lehet,
Minden más párt tovább mehet,
Éljen a nemzet.

Független ember kell nekünk;
Meskó László a követünk,
Ki elvétől sose tér el,
Együtt érez nemzetével.
Éljen a haza.

Hazánkat csak úgy szeretjük,
Ha Kossuth elvét követjük.
MESKÓ LÁSZLÓ Kossuth párti,
Legyünk hát méltó baráti.
Éljen a nemzet.

Tartsunk össze polgártársak,
Legyünk erősek és bátrak.
Hangozzon fel köztünk e szó;
Éljen soká MESKÓ LÁSZLÓ,
Éljen a nemzet.

Dal

„Kossuth Lajos azt izente” dallamára

Lett az idén jó termésünk,
Szépen megtelt górénk, csűrünk,
Jelöltekben sincsen hiány,
Helybeli nagyságok mián;
Például Páll!i!

Az ezredév ím betellett,
Megtalálták, a mi kellett;
Ezer évig kelle várunk,
Míg fellépett Igaz Pállunk;
Mégis le vele!

Ő már a mi nevelésünk,
Ezredéves büszkeségünk,
A vokсот mért adnók másnak?
Hisz ő a nagy, nem a násznagy!
Kivált a bakon!

Ő az ember! vagy baj az tán,
Ha egy kicsit ultramontán?
Svarczgelb hintója és lelke –
Magyarom gyönyörködő benne!
Meg is érdemli!

Békésre jobb kor virul ma,
Itt a „tekintély uralma”
Kecskeméti, Kocsis Dani,
Samu István, Igaz Páll!i,
Abczug Igaz Páll!

³⁰ JMM Td 80.36.1.

³¹ JMM Td 80.15.1.

A következőkben az első versben³² Igaz Pál politikai hovatartozását kérdőjelezzük meg, ismét felemlerve felmenői múltját. (Az előbbi dalban a „svarcgelb” – az osztrák császári színek –, ebben a „Bach huszárnak a magzatja” kifejezés utal erre.) Rámutatnak, hogy vallási tekintetben sem állhatatos, követőit pedig egyenesen kormánypártinak titulálják. A szerzők szerint Igaz Pál fellépésének egyetlen oka, hogy „vágynak az ugorka fára”. A másik vers³³ kevésbé durva hangvételű, bár itt is felemlégetik, hogy Igaz Pál helyett csak hívei szólalnak meg. A szerzők még a meglévő szűk választóbázist is túl nagyoknak tartják: „voksa van most sok gyarlónak”, ezzel mintegy minősítik a választók egy részét.

Dr. Igaz Pál

Bach huszárnak a magzatja!
Sárrét szülte, Sárrét adta!...
Eddig minket megse látott
Csak nagy úrral parolázott
Dr. Igaz Pál!

Pénzéért kötve házasságát
Elalkudta a vallását; –
Fia, lánya lesz pópista
Maga tán ma is baptista
Dr. Igaz Pál!

Násznagyának hívta Meskót,
Mikor országos követ volt,
S nagyobb úr volt mint a többi!
Úgy-e jó volt dörgölözni
Dr. Igaz Pál?!

Nem régiben népbarát lett
Állást foglalt Szvetics mellett!
Csak most látjuk, hogy mi bántja!
Vágyik az ugorka fára
Dr. Igaz Pál!

Nem nőtt még be feje lágya
Mutatja politizálása!
Voltál Meskó szájas híve
Kossuth Ferencz követője
Dr. Igaz Pál!

És most állsz az Ugron pártján,
Mi az elved te sem tudván!
Hisz' kortesed Szvetics, Szándi!
Kocsis, Venczel, kormánypárti.
Dr. Igaz Pál!

Doktor Páli

Én vagyok a doktor Páli
Akár csak a Goldstein Számi.
Nevem ha kitaláljátok
Kétszeresen ne mondjátok,
Mert zászlómat itt hagyjátok.

Van ám itt ész több mint kéne,
S mert agyamban el nem fére,
Adtam kölcsön ide, oda,
De meg is van fényes nyoma,
Doktoroknak egész hada

Kossuthnak a levelére
– Bár eresztve vékony lére –
Tanítványim felelgetnek,
A kik tollat emelgetnek
Megunt eke, kapa helyett.

Szerénységem szűk határu.
Eszem azért lett hat áru.
Felpénzt még tán többre adnak
Azok, a kik rám szavaznak:
Voksa van most sok gyarlónak.

Én vagyok az igaz doktor,
Kezemben van nyalka ostor,
Míg a többi csak írogat
Én verem a sánta lovat,
Igaz, hogy még így sem halad.

Iskolában mit tanultam
A piacon eldaráltam,
De hát így is jó tinéktek;
Jó, hogy meg nem értették:
Mert biz' még kicserélnétek!

³² JMM Td 80.17.1.

³³ JMM Td 80.86.1.

Vigyázzunk mert czéljok ravasz,
Pártot tépni jó csak Igaz!
Ne hagyjuk a régi zászlót,
Éltessük csak Meskó Lászlót!
Abczug Igaz Pál!!

Természetesen a nyomtatott szórólapokon túl a szembenálló felek különböző gyűléseken is igyekeztek szavazókat toborozni. Már korábban felsoroltuk a választási hadjárat elején íródott plakátokat, felhívásokat, hátramaradt azonban egy, a voksolás napját éppen csak megelőző, pártgyűlésre invitáló cédula:

„Dr. Meskó László képviselőjelölt úr ... 1896. évi október hó 30-án pénteken délután két óraker vasúton városunkba érkezik.

Ünnepélyes fogadtatásuk után a békési függetlenségi és 48-as Kossuth párt a piacztéren pártgyűlést tart...”³⁴

Ekkorra egyébként az ország nagy részében megtörtént a nagy esemény, erről így számol be a Vasárnapi Újság: *„Gyorsan lezajlottak a választások. Korteskedésre nem sok idő jutott. ... A választási mozgalmak első napjain sűrűn emlegették a jelöltek. De aztán fogytak. Régibb képviselők is visszahúzódtak. Némelyik kerület úgy megváltozott, hogy az eddigi képviselője rá sem ismert. Már új embert is talált ott, a ki az ő helyére pályázott. Az összeülő országgyűlésnek sok új embere lesz, a kiket eddig még nem ismerünk a közéletből. Az ellenfelek az eddig biztos kerületekben is megjelentek, és kesztyűt dobtak. A mérkőzések heveségéből semmit sem von le, hogy sok képviselőt egyhangúlag választottak meg, mert itt is kérhetetlen tényezők működtek közre az ellenfél visszavonulására. Míg az országban általában szenvedélyesen folyt a harcz, Budapesten ilyen csöndes választások még nem voltak.”³⁵*

A békési országgyűlési képviselőválasztás napjáról is őriz emléket múzeumunk, egy igazolványt (7. kép).³⁶ A törvény szerint ugyanis *„a községek vagy városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, s az egy községből vagy városrészből való választók a szerint, a mint egyik vagy másik jelöltre szavaznak, külön bocsátandók a szavazásra”*.³⁷ Az atrocitások megelőzése végett a szembenálló szavazótáborok között ajánlatos volt kordont húzni, ezt pedig csak a választási elnök által kiállított igazolvány tulajdonosa léphette át.

A békési nyertes Dr. Meskó László³⁸ (9. kép) lett, aki ezzel már második képviselői ciklusát kezdte az alsóházban. Az országos eredményekről a Vasárnapi Újság tudósít: *„Nov. 5-ikével a választások bevégeződtek országszerte, csak olyan kerületek vannak hátra, a hol pótválasztásoknak kell dönten... A választások után a pártok aránya a következő: 276 szabadelvűpárti, 31 nemzetipárti, 49 Kossuthpárti*

³⁴ JMM Td 80.10.1.

³⁵ Vasárnapi Újság, 1896. november 1. 739.

³⁶ JMM Td 80.23.1.

³⁷ 1874. évi XXXIII. tc. 75. §.

³⁸ Itt közölt fotójának leltári száma: JMM F. 6114.

függetlenségi, 10 Ugron-párti függetlenségi, 21 néppárti, 12 pártonkívüli. Van 5 kettes választás, 9 helyen pedig pótválasztás lesz.”³⁹

Meskó László képviselői tevékenységéről is őriz dokumentumot múzeumunk, mely a képviselőházban 1899. december 18-án a *kvóta ügyben* tartott beszédének nyomata. Ez volt az a téma – az Osztrák–Magyar Monarchia költségvetéséből a magyar félre háruló hányad –, amire az ellenzéki képviselők legfőbb figyelme és támadása irányult, e kérdés körül folyt minden országgyűlési ciklusban a legnagyobb vita. Meskó László 8 oldalas, konkrétumokat nélkülöző előadásában szép hosszú, hangzatos körmondatokban kritizálja a kvótabizottság, a szabadelvű párt, a kormány és a sajtó hozzáállását a törvényjavaslatához.

„...a kvótabizottság, az én szerény nézetem szerint legalább, nem követett el minden lehetőt arra nézve, hogy a magyar álláspontot, a magyar közgazdaság és a magyar pénzügyek érdekeit az arányszám meghatározásánál megvédelmezze, és érvényre juttassa. ...

... A mi a szabadelvű párt vezérférfiait illeti, fájdalom az ő viselkedésükben nem volt semmi olyan, a mi az ország igaz érdekeinek védelme szempontjából jutott volna kifejezésre.

*...a sajtó viselkedése összhangban állott azon pártok viselkedésével, melyeknek az a sajtó szervét képezte, ez azt hiszem, mindnyájunk előtt egészen természetes. Az ellenzék sajtója mindent elkövetett a kvóta emelés ellen s kötelességét e részben híven teljesítette ...”*⁴⁰

1901

1901 elején újra felbolydult a közhangulat, ősszel újra országgyűlési választások következtek. A kortesdalokon és plakátokon túl ennek több fontos dokumentumát is őrizzük, pl. az „országgyűlési képviselő választók névsorá”-t,⁴¹ kerületenként, hiszen a törvény is így rendelkezik: „*Városokban a névjegyzék városrészenként állítható össze.*”⁴² (A névsorba bekerülni, vagyis választójoggal bírni igen keveseknek adatott meg akkoriban Magyarországon, az 1874-es választási törvény hatályba lépése után a lakosságnak csak mintegy 5,9%-a volt érintett. Ez az arány a századfordulón már jelentős elmaradást mutatott az európai jogkiterjesztés mércéjé-
től.) A törvényi feltételek alapján választójog csak azt a 20 év feletti, magyar állampolgárságú férfit illette meg, aki megfelelt a műveltségi vagy vagyoni cenzusnak, esetleg egyéb jogcíme volt, és nem volt rá érvényes a kizáró okok valamelyike. Műveltségi cenzus: „*Jövedelmükre való tekintet nélkül választói joggal bírnak: a magyar tudományos akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művész, tudorok,*

³⁹ Vasárnapi Újság, 1896. november 8. 757.

⁴⁰ JMM Td 80.89.1.

⁴¹ JMM Td 80.88.1.

⁴² 1874. évi XXXIII. tc. 41. §.

ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, a lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók és az okleveles kiseddévők...⁴³ Vagyoni cenzus: városban legalább 3 lakrészü ház; ¼ telek; 16 Ft tiszta jövedelmet hozó föld (Erdélyre eltérő rendelkezés); 105 Ft évi jövedelem után államadót fizetők; legalább egy segéddel dolgozó kézműves stb.⁴⁴ Egyéb jogcím alatt a törvény azon kitételét értjük, hogy „kik az 1848:V. és az erdélyi 1848:II. törvénycikkek értelmében a régi jogosultság alapján 1848. évtől 1872. évig bezárólag készített országgyűlési választói névjegyzékek valamelyikében bennfoglaltatnak, a választói jog gyakorlatában saját személyökre nézve meghagyatnak”.⁴⁵ Kizáró ok, ha valaki az alábbi kategóriák valamelyikébe tartozott: nők; atyai, gyámi, gazdai hatalom alatt állók; hadseregben ténylegesen szolgáló katonák, tengerészek; pénzügyőrség, adó- és vámőrség legénysége; csendőrök; rendőrök; vagyonbukottak; fogságra ítélték; (1899-ig) az egyenes adójukat meg nem fizetők.⁴⁶ Az idézett paragrafusokon túl érdekes eligazítással találkozhatunk a választójogosultságra vonatkozóan az egyik képviselőjelölt megszavazására buzdító felhívás utolsó sorában is: „A ki 13 korona 25 fillér állami adót fizet az szavazó.”⁴⁷

A békési választók névsorát tanulmányozva érdekes következtetésre juthatunk. A neveket számbavéve a végeredmény 2148 fő, ha az időközben elhalálozottakat (néhányukat jelölték az íven, némelyiket nem) levonjuk, a létszám így is 2000 körüli. 1900-ban Békés lakossága Durkó Antal könyve szerint 25 483 fő, a listán felsorolt választójogosultak aránya szokatlanul magas, 7,35%. Ez a rendelkezésünkre álló országos adat⁴⁸ 6,1%-os arányszámához képest igen jónak mondható.

Korabeli sajátosság, hogy a mai értelemben vett pártok nem működtek folyamatosan, nem volt állandó párttagság, csak a választási kampányokra alakultak meg a helyi pártszervezetek. Feladatuk a helyi országgyűlési képviselőjelölt megválasztása, a támogatók nyilvántartásba vétele, újabb támogatók megnyerése volt. Múzeumunk birtokában van a „Békési függ- és 48-as Kossuth párt” április 21-én tartott alakuló gyűlésének kézzel írott jegyzőkönyve, mely Kecskeméti Ferenc református lelkész jelöltté választásáról tudósít.

„...a város minden részéből összeállott küldöttség felkérte a helybeli ev. Ref. Egyház egyik rendes lelki pásztorát Nt. Kecskeméti Ferencz lelkész urat, hogy az Országgyűlési képviselőjelöltséget függ- és 48-as Kossuth párti programmal vállalja el: Nt. Kecskeméti Ferencz lelkész úr, a küldöttség tisztelgését ékes szavakkal megköszönve kijelentette: hogy a nép óhaja előtt meghajolva a jelöltséget elfogadja...”⁴⁹

⁴³ 1874. évi XXXIII. tc. 9. §.

⁴⁴ 1874. évi XXXIII. tc. 4-7. §.

⁴⁵ 1874. évi XXXIII. tc. 2. §.

⁴⁶ 1874. évi XXXIII. tc. 11. §.

⁴⁷ JMM Td 80.11.1.

⁴⁸ HÁRSFALVI 1981. 33.

⁴⁹ JMM Td 80.231.1.

Az országgyűlési választásokkal járó politikai harcok megindulásáról – még a plakát- és szórólapháború kezdete előtt – a gyulai kiadású Békés című megyei hetilap hasábjairól értesülhetünk először:

„A békési képviselő választó kerület, – néhai Irányi hű választói – már mozognak. Ugyanis az ottani függetlenségi és 48-as Kossuth-párt, e hó 4-én tartott népes közgyűlésében már jelöltet is állított a legközelebbi képviselő választásra. Ennek pedig az az előzménye, hogy Kecskeméti Ferencz ref. Pap aegise alatt a békési egyik függetlenségi és 48-as olvasóköriben a függetlenségi és 48-as párt részére dr. Igaz Pált kiáltották ki jelöltül, a ki Békésen a legutóbbi képviselő választáson tudvalevőleg, nagy kisebbségben maradt. A párt most Békésen közgyűlést tartott, a melyen mintegy 400 választó vett részt, a választók színe-java. A gyűlést dr. Török Gábor ügyvéd, a párt elnöke vezette. ... Választott azután a végrehajtó bizottságba 200 tagot, majd az elnök ajánlatára nagy lelkesedéssel egyhangúlag dr. Meskó Lászlót, a békési függetlenségi és 48-as párt képviselő jelöltjéül a legközelebbi választásra kikiáltotta.”⁵⁰

Az újságcikkre egyébként – negatív előjellel, mivel Igaz Pál jelölése téves állítás – az alább ismertetendő egyik felhívásban utalás is történik.

Békésen egyébként három jelölt versengett egymással, mindhárom a Függetlenségi és 48-as párt jelöltje, de támogatói körük igen eltérő volt. A fenti cikkben említett eddigi képviselőkön kívül Kecskeméti Ferenc és Vincze Ödön, mindketten református lelkészek, vettek részt a küzdelemben. Kecskeméti Ferencről már beszéltünk az előző választás kapcsán, Vincze Ödön szilágysági (Szilágy megye) lelkész rokonai szálak kötötték Békéshez. Később, 1907-től 1909-ben bekövetkezett haláláig, Szegedi Károlyt követte a lelkészi szolgálatban. Először mégis egy olyan „Felhívás”-t ismertetünk, mely a kormánypárti (1875 óta a Szabadelvű Párt a dualizmus kori Magyarország kormánypártja) földművelésügyi miniszterre, dr. Darányi Ignácra voksol, a megválasztásával járó előnyöket ecseteli. Megjegyezzük, támogatóitól csak ennyire futotta, a valós választási küzdelmekben jelöltjük már nem vett részt.

„A »Békési függetlenségi és 48-as párt« közelebb tartott gyűlésén képviselőül ismét Dr. Meskó László nyíregyházi ügyvédet jelölte s ezzel jelét adta, hogy az eddigi úton kíván haladni, azon az úton melyen városunk feltartóztatlanul csődbe, lakostársaink több ezre pedig inségbe, nyomorba, koldusbotra jut, vagy jobb hazát keresni, vándor bothoz kénytelen nyúlni... Polgártársak! Mi nyissuk ki szemeinket, nem is nagyon kell megerőltetni, hogy lássuk eleven példát és okuljunk belőle, itt van Csaba míg ellenzéki képviselőt küldött, édes kevésre ment, mióta elővette a job-bik eszét, kapott 8 osztályú gymnasiumot, katonai laktanyát, méntelepet, árvaszéket, földműves iskolát, jó formán minden áldozat nélkül, s hogy vármegye székhelyé nem lett azon véletlenségen múlt, hogy akkor Gyula városának is befolyásos kormány párti képviselője volt, a ki szintén maradandó emléket hagyott a többek közt a tör-

⁵⁰ Békés, 1901. március 10. 3.

vényszéki palota létesítése által. Még mi, hogy többet ne mondjunk, jó 10 éve, hogy czihelődünk gymnasiumunk fejlesztésével, s daczára az egyház, a község és egyesek áldozatkészségének a 7-dik osztályt alig tudtuk megnyitni s az új gymnasiumi épület telkén homoknál egyéb ma sincs. De ennél sokkal égetőbb szükségünk vannak, ott van a földadó reform, új kataszteri felvétel alapján, ott van a közigazgatás egyszerűsítése, a gazdasági munkás kérdés, a békés-vésztői vasút építése, a mely biztosítaná Megyer értékesítését és megmentene évi 17 ezer forint veszteségtől, az ármentesítő társulatok államosítása s több hasonló községünk létérdekével szoros kapcsolatban álló fontos feladatok, melyeknek helyes irányú megoldása városunknak életkérdése....” E felhívás végén olvashatjuk a választójog ismertetésénél már idézett mondatot: „A ki 13 korona 25 fillér állami adót fizet az szavazó.”⁵¹

Bár keltezése nincs, a három ellenzéki jelölt közül elsőként egy Kecskeméti Ferencet életető plakáttal foglalkozunk. Tesszük ezt azért is, mert benne mindhárom képviselőjelölről szó van, sőt az előbb említett Darányi Ignác neve is felmerül.

„Közeledvén a képviselőválasztás ideje, a választási mozgalmak nálunk is megindultak, a mi természetes is, mert közeleg az az idő, melyben a tisztelt polgártársak egyik legszebb jogukat lesznek hivatva gyakorolni...

Egyfelől az Ausztriával való közös viszony rendezésének nagy kérdése vár elintézésre, másfelől pedig községünk felette súlyos anyagi viszonyai várják az orvoslást...

Különböző nevek hangoztatását halljuk, némelyek a földművelésügyi minisztert, Dr. Darányi Ignácot emlegetik, ... De ... ő nem a mi választókerületünk elvét vallja...

Egy másik név a Vincze Ödön, Szilágymegye egyik faluja lelkészének a neve, a kinek zászlója Hadháznak kormánypárti, Újvárosnak pedig függetlenségi és 48-as programot mutat...

Akadnak még, a kik továbbra is az eddigi képviselőt, Dr. Meskó László urat, óhajtják. A mi őt illeti, elég 8 évi képviselőségére utalnunk, ... Akár politikai téren, akár a község érdekében várakozásainknak meg nem felelt. ...

Olyan egyénre van szükségünk, a ki itt lakik köztünk, velünk érez szívvel, lélekkel, ismeri bajainkat, s azokon töle telhetőleg igyekszik segíteni. ...

Mint ilyet kérte fel a város minden részéből nála megjelent küldöttség városunk egyik rendes lelki pásztorát, Kecskeméti Ferencz urat, mint hírneves egyházi író, jeles szónokot és a leglelkesebb emberbarátot, s akit igen sokan lelkesen is támogatnak, mint a kiről meg vannak győződve, hogy feltalálják benne azt az egyént, a kire pártunknak és választó kerületünknek szüksége van.”⁵²

⁵¹ JMM Td 80.11.1.

⁵² JMM Td 80.26.1.

Békési, áprilisi keltezésű hirdetésben Meskó László hívei jelentkeznek először, nemcsak jelöltté választásáról óhajtván tudósítani, de azt is közzéteszik, hogy a párt másik részének jelöltjét – Kecskeméti Ferencet – a városban terjedő hírekkel ellentétben, Kossuth Ferenc nem támogatja. Ezt megerősítendő közlik Kossuth Ferenc üdvözlő sorait is.

„Örömmel vettem tudomást e szándékról, mert Meskó László olyan férfiú, a kire minden kerület büszke lehetne, s kinek újból leendő megválasztatását az országos párt erősen óhajtja és kívánja.”⁵³

Májusban megérkezik a szembenálló tábor reakciója „Válasz a Meskó-párt-nak!” címmel, melyben cáfolják, hogy Kecskeméti Ferenc számára erkölcsi támogatást kértek volna a pártvezértől. Ugyanakkor utalnak az előzőekben említett újságcikre, mely szerint az egyik olvasóköriben egy, a korábbi választáson kisebbségben maradt jelöltet kértek volna fel újra. Aláírói, vagyis a lelkész főbb támogatói között egy nevet találtunk csupán, aki a békésiek előtt elég ismert lehetett. Papp József, a Függetlenségi és 48-as párt másik békési csoportjának elnöke a község főpénztárnoka volt.

„... azt írták a lapokba, hogy jelöltünk kezdte a képviselőjelölést azzal, hogy bizonyos urat egyik olvasóköriben képviselőjelöltnek kiáltott ki. – Nagyon meg lehet szorulva ez a párt, hogy ilyen eszközökhöz kénytelen folyamodni.

Nem, mi nem kértünk erkölcsi támogatást, csak a párt vezérének s a központnak jelentettük be az általunk megejtett jelölést. Támogatást nem kértünk. Tudtuk mi azt jól, hogy Kossuth Ferencz úr máskor is Meskó urat ajánlotta, s egyelőre ismeretlen nem is ajánlhat.”⁵⁴

1901. nyári keltezésű propagandaanyaggal nem találkoztunk gyűjteményünkben. Ennek több oka is lehet, a választások híreiről csupán az újságokban olvashattunk. Az első híradás július 7-én, a másik szeptember 8-án jelent meg a megyei lapban.

„Beszámoló Békésen. Mindig várakozással tekintenek a békésiek orsz. képviselőjük beszámolója elé, dr. Meskó László szép beszédben, szokott ékesszólásával, hű képét szokta ilyenkor adni a képviselőház legutolsó ülészaka munkálkodásának. Igazságos bírálatban részesíti ilyenkor a kormány magatartását is. Június 29-én érkezett meg Békésre a választói ragaszkodását most is élvező képviselő. A csabai pályaudvaron az előljárási várta és üdvözölte, a fogadásra összegyűlt polgárokkal. Nagy tömeg gyűlt egybe június 30-án a beszámoló meghallgatására. Meskó egy óras szónoklatával ezúttal is lekötötte a hallgatóság figyelmét és sűrűen nyilvánult a tetszészaj beszéde közben és annak befejezésével. Dr. Török Gábor pártelnök közönte meg a beszámolót, megemlékezvén a képviselő törvényhozói működéséről, mellyel választói ragaszkodását megnyerte és mindeddig megtartotta.”⁵⁵

⁵³ JMM Td 80.24.1.

⁵⁴ JMM Td 80.25.1.

⁵⁵ Békés, 1901. július 7. 4.

„Sajátságos szimptóma nyilvánul meg Békés vármegye összes választó kerületében. Amikor ugyanis félévnél hosszabb idő választott el bennünket a képviselőválasztásoktól, a választási mozgalmak kitörő lángként lobbantak fel idő előtt – czéltalanul. És most, amidőn a képviselőház tanácskozásait befejezte s a tényleges választások alig három hét múlva megtörténnek, a szalmaláng ellobbant, olyan lanyha az érdeklődés, aminőre nem tudunk példát az új alkotmányos élet harminczöt éves időszaka óta. ...

Békésen a Kossuth párti 48-asoknak nem kevesebb mint három jelöltjük van: dr. Meskó László tényleges képviselő, kit a központ támogat, Kecskeméti Ferencz és Vincze Ödön lelkészek. A két első a komoly jelölt és a választási küzdelem kimenetelére legalább is kétes.”⁵⁶

Őszi propagandaanyaggal Meskó László pártja jelentkezik először, ez tulajdonképpen Kossuth Ferenc nyomtatásban terjesztett levele Török Gábor békési pártelnökhöz. Kossuth Lajos fiának levele nem több, mint jelöltjének hangzatos szavakkal történő felmagasztalása, melyet így fejez be:

„Adják Őt vissza újból nekünk tisztelt békési elvtársaim, hadd lássam Őt újból oldalam mellett, midőn Önökért, nemzetünk elévülhetetlen jogaiért, családjuk boldogságáért küzdünk az országgyűlésen, az ország színe előtt!

Lelkemet küldöm a békésieknek forró kézfogásra, meleg ölelésre. Bízom bennük, hogy a nehéz napokban nem forgácsolják szét erejüket, félreteszik a személyi érdekeket s egy szívvel-lélekkel mindnyájan Meskó Lászlóhoz csoportosulnak!”⁵⁷

Időközben a megyei lap Vincze Ödön (tévesen Endrének írva) képviselőjelölt visszalépéséről is beszámol, amely – mint majd látni fogjuk – vaklármának bizonyul:

„*Békésen a Vincze Endre jelölése, mely kezdettől fogva nem volt komoly, ha formálisan nem is vonatott vissza, teljesen elejtettnek tekinthető. Itt – a lanyha mozgalom daczára – erős küzdelem készül a központ által támogatott volt képviselő dr. Meskó László és Kecskeméti Ferencz ref. lelkész között, az esélyek ez idő szerint Meskónak látszanak kedvezni.*”⁵⁸

Az újság egy hét múlva, szeptember 22-én megjelenő számában még ugyanezt erősítik meg, a választási küzdelmek tovább éleződnek, miközben a választás napja – október 2. – vésszen közeledik:

„*A függetlenségi Vincze-párt, mint halljuk, feladta küzdelmét és így Meskónak egyedül Kecskeméty Ferencz békési reform. pap lesz az ellenjelöltje, a kinek párthívei azonban nagyobbára a voks nélküli népből kerülnek ki.*”⁵⁹

Vincze Ödön azonban mégsem adta fel jelöltségét, ezt egy „Polgártársak!” megszólítással kezdődő plakát jelzi. A szeptember 23-án kelt szövegben nincs utalás egyetlen jelölt támogatására sem, kizárólag Vincze Ödön lejáratására íródott, annak rejtegetett kormánypártiságát taglalja. Hogy melyik párt volt az elkövető, azt

⁵⁶ Békés, 1901. szeptember 8. 3.

⁵⁷ JMM Td 80.27.1.

⁵⁸ Békés, 1901. szeptember 15. 3.

⁵⁹ Békés, 1901. szeptember 22. 3.

az aláírók nevei árulják el számunkra, ők ugyanis a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth-párti szárnyának békési vezetősége, vagyis az egyik ellenjelölt, Meskó László fő támogatói voltak.

„...Vincze Ödön úr az 1892. évi választások alkalmával leszavazott Bárány Dezső volt miniszterelnökre, akkor a mikor a függetlenségi és 48-as pártnak is meg volt a maga jelöltje – tehát egyenesen a párt ellen szavazott – ...

Vincze Ödön úr még ez évben is, itt Békésen, egyik olvasóköri körben kijelentette, hogy ő szerinte a Függetlenségi és 48-as Kossuth-párt elve nem jó elv, neki a kormánypárti elv a jó! ...⁶⁰

A választások közeledtével mindhárom képviselőjelölt pártja személyesen is igyekezett meggyőzni a választókat támogatója alkalmasságáról. Ezekről a gyűlésekről a szeptember 29-én megjelent megyei lap így számolt be:

„Választási mozgalmak ... Békésen

Jelöltek: dr. Meskó László volt képviselő Kossuth-párti, Kecskeméti Ferencz és Vincze Ödön függetlenségi. Választás október 2-án.

Mind a három párt vasárnap tartott gyűlést és pedig délelőtt dr. Meskó László pártja, a melyen megjelent Thaly Kálmán a Kossuth-párt alelnöke, ki a nagy számmal összegyűlt választók közt lelkesedést keltve jelentette ki, hogy az országos pártnak Meskó a jelöltje és nem Vincze, vagy Kecskeméti, a kiknek politikai érzelmei ismeretlenek, a párthoz való tartozásuk pedig kétséges.

Délután előbb Vincze Ödön pártja tartott gyűlést a piac téren, a melyen a jelölt mondott beszédet, azaz a mondott volna, ha „véletlenül” a református templomban, a melyben pedig Kecskeméti dirigál, el nem kezdik a harangozást és nem folytatják szakadatlanul, addig a míg a szónok berekedve abba nem hagyta a beszédet. Kecskeméti Ferencz pártja a Dübögő korcsmában tartott gyűlést, a melyen a jelölt hosszabb szocialista ízű beszédet mondott.⁶¹

Az előzmények ismeretében nézzük meg a választási küzdelmek során íródott kortesdalokat. (Bár forrásaink szerint ekkoriban több nyomda is működött városunkban, az 1901-es országgyűlési választások propagandaanyaga egy helyen, báró Drechsel Géza nyomdájában készült.) A valamelyik képviselőjelöltet éltető dalok közt egyébként a Meskó Lászlót magasztalók vezetnek (7 db, a másik két jelölt 3-3 dalához képest), míg igen sok (6 db) olyan kortesdalunk van, amelynél nem tudjuk, melyik párttól származik, csupán azt, ki ellen íródott. A dalok egy részének konkrét keltezése van, a felsorolást ezekkel kezdjük, a többi a jelöltek szerint csoportosítottuk.

Augusztus 15-i keltezése alapján a sort egy Kecskeméti Ferenc ellen íródott dal⁶² kezdi, melyben előbb kifigurázzák a lelkész ifjúkori túlzott vallásosságát, mely a dal szerint az idő múltával nyomtalanul elszáll. Parodisztikusnak szánt szavakkal

⁶⁰ JMM Td 80.28.1.

⁶¹ Békés, 1901. szeptember 29. 3.

⁶² JMM Td 80.40.1.

kritizálják rossz előadói stílusát, míg az utolsó versszakban durván megszólják értelmi képességét.

Kortés vers

Egy szerelmes nagy kanpulyka
Sétál a paplak udvarban.
Mellette van szép kis párja
Kacsingat rá boldogan.

A gerincen galamb nevet,
A kis malac meg amoda
Udvarolgat s vall szerelmet,
Mí ha vesszük nem is csoda.

De ím a kaján irigység
Felébred a gazdájukba,
Nincs kímélet, sem segítség,
Vérük hull a föld porába.

„Levágni a paráznákat!”
– Szól harsányan az ifjú pap –
„Nem tűrhetem meg azokat,
Vesszen el mind az ilyen had!”

Halad az idő, tűnik a kor!
A hordóból már nem foly a bor!
Az ifjú paphoz asszony kerül
S a szent paplak is benépesül!!!

Kong a nagy harang, temetnek.
Meyen a pap a kántorral,
A hívek is egybegyűltek,
Szent szót várván áhítattal.

Köhint a pap ég felé néz!
Olvassa már a szent imát.
Édesebb mint a lépes méz...
De ím arcán láthadd kínját!

Köhög, reszel, kipked-kapkod...
Lökdös kántort, funerátort...
Félbeszakadt imádságod?:
Ki látott már ilyen pástort?!

Elakadt biz, a miatyánkba
Szorongva néznek az arcába!
Szól a halott is föl sírjából:
„Édes papom hát kezd el újból!”

Ez lesz a jó követ nektek
Édes kedves polgártársim!
Bohóc sapkát készíttetek,
Hogy a feje ne legyen kinn!

Hej! Van ám ott nagy bölcsesség!
Nem kell annak főiskola,
Mert bizony még azt hihetnék,
Hogy ő iparkodik oda!

No csak mondjátok, hogy éljen!
Kecskeméti Ferencz páter!
Majd néznek fent Budapesten
Hát ez az a híres fráter?

Mondják fent majd a követek,
Nagy helye van ott az észnek,
Hogy a nép megérni küldött
Egy üres békési tököt!

Békés, 1901. szeptember 15-én.

Talán az előzővel azonos szerzőtábor írta ezt a szeptember 21-re keltezett, Meskó László mellett agitáló verset⁶³ is, mely rögtön első versszakában kategorikusan kijelenti, hogy pap nem való követnek. Egyébként is kritizálja ellenfeleit: a szerző szerint Kecskeméti egymás ellen uszítja a békésieket, míg Vincze Ödönt legszívesebben visszaküldené a falujába. Végül közli: egyedül Meskó László alkalmas követnek, „*ki megmozdít minden követ*”.

⁶³ JMM Td 80.47.1.

Kortes dal

Két pap lépett fel követnek
Tudom tudja kend;
Köztünk mindent elkövetnek
Azt is tudja kend!
Nem kell nekünk senki papja
Bolond ki voksát rá adja
Azt is tudja kend!

Kecskeméti azt akarja
Tudom tudja kend!
Hogy a nép most egymást marja
Azt is tudja kend!
De hiába küzd a kecske
Nem küldjük mi őt fel Pestre
Azt is tudja kend!

Vincze Ödön is haza jött
Tudom tudja kend!
Boldogulni kettő között
Azt is tudja kend!
Vissza mehet falujába
Nagyokat inni búvába
Azt is tudja kend!

Meskó László legyen követ
Tudom tudja kend!
Ki megmozdít minden követ
Azt is tudja kend!
Hogy a kormány nagy agyara
Ne csattogjon a magyarra
Azt is tudja kend!

Békés, 1901. szept. 21.

Írta: *Nekérdki*

Ezután egy meglehetősen gúnyos hangvételű verset⁶⁴ említünk, amely Vincze Ödön szeptember 22-i békési látogatásáról szól, a megrendezett mesterséges külsőségeket ecseteli. Néhány mellékes mondatból azt is megtudhatjuk, hogy rokonsága beszélte rá a jelöltségre, „*mócz⁶⁵ vidéken éldegél*” és korábban kormánypártiként Bánffy Dezső volt miniszterelnök mellett korteskedett. (Ez utóbbit egyébként igen sok dalban a fejére olvassák.) A dalban említett Földvár község az 1950-es névváltoztatás óta Muronyként ismert, a békésiek számára akkor is és most is bekapcsolódási lehetőséget adott az országos vasúti hálózatba. Ott voltak a módosabb békési gazdák földjei, tanyái.

1901. szeptember 22-re

Rajta! Békés ünnepi díszet ölteni!
Délután jó a Megváltó nagy zseni!
Fogadjátok ritka fénynyel e férfit,
Ki pompásan alkalmazza elveit. –

Míg sógora nem ugratta Békésen
Szerény papként éldegélt mócz vidéken
Hogy juthasson egy kis koncz és húsleves
Bánffy mellett volt kitaró hú kortes!

Mandátumot is ő vitte Budára
Nyert kegyes mosolyt s egyebet markába
De a polczról mikor Bánffy lebukott
Igaz szívvel 48-hoz átcsapott. –

Békésre jött hadi tervet készíteni
Sógorával szövetséget megkötni.
Hasára csap, nagyot gondol merészen
Követ leszek török-szakad Békésen!

⁶⁴ JMM Td 80.46.1.

⁶⁵ Erdélyben a hegyek között élő románokat nevezték így.

Máma délben kiment titkon Földvárra
Mintha jönne messze földről nem várva
Kirendelvén küldöttséget, szüzeket
Sógorokat, csatlósokat hű népet!

Megy fehérben 12 szűz elébe
Fő eunuch Koniczki a vezére
Legények is bő ingbe és gatyába
Távol tőlök, baj ne essék azokba.

S ím egyszerre felnyílik egy nagy bödön
Kilép abból nagy fénynyel Vincze Ödön!
A honmentő ki bőrében alig fér!
Hja! nem kell a jó bornak ma már czégér!

Nagy kegyesen pislant le népeire
Szabad hazát mindeneket ígérvé!
Tokát ereszt mellényt tágit nagyot fú
Hull fejére a szép virág s koszorú.

Éljen! Éljen! kiabálják harsányan!
A megrendelt küldöttségek mindnyájan!
Ez kell nekünk ez a híres arany pap!
Elsötétül láttára a fénylő nap!!

S mit mond mind ezekhez majd Vincze Ödön?
Ha nem választják meg, s marad a gyöpön!
Elmulik a nagy hír, marad csak a sógor
Lepottyan a czégér, elfolyik a jó bor!!

Szeptember 25-i keltezéssel három gyűjteményünkbe került dal is íródott, egy Meskó László mellett, kettő pedig Kecskeméti Ferenc ellen korteskedik. Az első⁶⁶ azon kevés kivételhez tartozik, melynek verselése lelkesítő, magasztos, néhol fennkölt, nemzeti költeményeinket idézi. Kezdi a párt legfőbb céljával, Magyarországnak függetlenségével, majd régi átokként említi a széthúzást, ez esetben a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth-szárnyának különböző körei által támogatott három jelöltre célozva ezzel.

A békési választó polgárhoz

Hazánk függetlenségét
Életre kelteni,
Régi szép dicsőségét
Bátran kiküzdeni:
E törekvés gyújt lángra
Minden igaz magyart.
S int a győzelmi pálma,
Ha pártunk összetart.

De jaj, a régi átok,
A rút viszály, megint
Ölyüként csapott le rátok,
Fényes reményeink!
Mikéntha mást nem várna
Tőlünk szegény honunk,
A szent ügy bajnokára
Kardot magunk vonunk.

S mi teszszük ezt, e nép, mely
Példaként tündökölt,
S hűségének hírével
Egy országot betölt?
Tudnánk lenni hűtlenek
Képzelt önérdékért?
Gyöngítni a sereget,
Mely küzd az elvekért?

Szív és ész tiltakozva
Emeli fel szavát:
Népünk nincs még eladva,
Szereti e hazát.
Ámítás füstbe mégyen,
Büszkén leng a zászló,
S fennen kiáltjuk: Éljen
Doktor Meskó László!

Békés, 1901. szept. 25.

A másik két vers⁶⁷ csupán „negatív kampány” Kecskeméti Ferenc ellen – mindkét esetben a lelkész túlságosan demokratikus, néppárti elveit, a baptista hívek sza-

⁶⁶ JMM Td 80.44.1.

⁶⁷ JMM Td 80.32.1 és JMM Td 80.45.1.

porodásának támogatását kritizálja. Az egyik gúnyosan „szoczialisták” jelzővel illeti követőit, míg a másikban a szűk választójogot helyeslik, annak ellenére, hogy az anyapárt egyik fő követelése az általános és titkos választójog. Valószínűleg az alábbi két vers is Meskó László szavazótáborának alkotása, hiszen – mint azt az előző, 1896. évi választásoknál számbavettük – az ügyvéd legfőbb támogatói köre a város irányadó értelmiségével, társadalmi elitjével azonos, és ez érezhető a dalok hangvételében, az azokban megfogalmazott véleményekben is.

Kortes vers

Kecskeméti a baptista
Olyan mint egy török basa,
Amivel a hasa telve,
A nép zsírján rakta tele.
Éljen a haza!

A bánatban szól a duda,
Melleste tánczol Pap Jóska;
Vele járja a Lévai
És a többi pártjukbeli.
Éljen a haza!

Tánczot járnak a „szoczialisták”,
Pap Jóskának kedves tánczát;
Kecskeméti dudál hozzá,
Csak a hatyúdálát fújná.
Éljen a haza!

Ökör vagyok a politikához,
Így szól Lévai Istvánhoz,
De hát mint nép bolondító
Hátha leszek törvényhozó
Éljen a haza!

Békés, 1901. szept. 25.

Kortes vers

Istibundi Varga Gábor,
Meglátszik képén a mámor.
Azt tudja, hogy ő valami
S útnak indul hódítani.

Kecskeméti kéne neki,
Talán mert a markát keni.
Magasztalja, mily nagy ember,
Győzi szemmereszítéssel.

Lesz jó napszám, lesz földosztás,
Az urak közt felfordulás,
– Így szól Gábor s kacsint egyet –
Ha követnek őt külditek.

Ne okvetetlenkedj Gábor,
Vedd észre magadat, jámbor.
Hiszen senki sem hisz neked,
Köpheted a tenyeredet.

Van nekünk olyan emberünk,
Kivel dicsekedni merünk.
A papotok nem kell nekünk,
Hálótokba bé nem megyünk.

A kamuti híres pusztán
Milyen sok jó kortes van mán
Istibundi Varga Gábor,
A másik meg Szabó Károly
Hallodé!

Csak az a nagy bosszúságuk,
Hogy nincs szavazati joguk,
Mert ha volna felhasználnák
Kecskemétiit megválasztnák
Követnek.

Hej! de jó, hogy megvan szabva
Hogy kinek is legyen voksa
Mert az ilyen istibundi
Sok galibát tudna tenni
Kamuton.

Békésen, 1901. szept. 25.

Ez utóbbi kortesvers az 1901–1906 között Békésen is fölerősödött ún. 48-as agrárszocialista mozgalom (Mezőfi Vilmos pártja) és Kecskeméti Ferenc kapcsolatát, a paraszti követelések iránti rokonszenvét is bírálja. Bánffy Dániel báró, 1895–1899 közötti miniszterelnök a politikai elnyomás jelképe volt.

A múzeumunkban levő kortesversek közül még kettőnek van keltezése, mindkettő⁶⁸ október 1-jén kelt, egy nappal a tényleges szavazás előtt. Láthatjuk, mai értelemben vett kampánycsend abban az időben természetesen még nem létezett. A dalok Meskó Lászlót éltetik, az egyikben Vincze Ödönt, a másikban Kecskeméti Ferencet ócsárolva. Vincze Ödön esetében először külső megjelenését gúnyolják („*kancsi szemű*”), majd párthűségét kritizálják: „*Bánffy-huszár*”. Már említettük, hogy korábbi vélt vagy valós kormánypártiságát – mint támadható pontot – igen sokszor hangsúlyozták. Ezzel szemben a versírók szerint támogatottjuk, Meskó László „*elvhűsége tiszta*”. Kecskeméti Ferenc esetében nincs ilyen feltűnően kikezeshető érzékeny pont, így neki azt róják fel a második versben, hogy papként gyűjti a voksokat. Vele szemben más módszert használnak, más szempontból hasonlítják össze saját jelöltjükkel: ígéretei csak üres szölamok, míg Meskó „*megteszi azt mind egy szálig*”.

Kortes vers

Kancsi szemű Vincze Ödön
Követnek már nem kell itt,
Mert Bánffyval meggyalázta
Kossuth Ferencz elveit.

Nem is lehet Bánffy-huszár
Függetlenségi követ,
Éljen Doktor Meskó László
Kit az egész párt szeret!

A mi zászlónk szépen leng a napfénybe
Nem adjuk azt Bánffy-huszár kezébe.
Meskó László az a férfi,
Ki e zászlót megérdemli,
Követünk csak ő lehet.

Az elvhűsége tiszta, mint e zászló
Éljen sokáig Doktor Meskó László!
Vincze Ödön nem kell nekünk,
A pártjához nem szegődünk
Békésről már elmehet.

Békés, 1901. okt. 1.

Éljen Dr. Meskó László!

Kecskeméti tiszteletes,
Itt is, ott is voksot keres;
Felveszi a reverendát,
Úgy járja a kortestanyát.
Éljen Dr. Meskó László!
Éljen a haza!

Kecskeméti ígér fűt, fát
A népnek, ha megválasztják.
Ne higgy neki, mert megbánnád:
Sokat ígér, keveset ad.
Éljen Dr. Meskó László!
Éljen a haza!

Meskó László a mit állít
Megteszi azt mind egy szálig.
Ilyen követ kell mai nap,
Nem nagy képű baptista pap.
Éljen Dr. Meskó László!
Éljen a haza!

Békés, 1901. okt. 1.

⁶⁸ JMM Td 80.35.1 és JMM Td 80.31.1.

További dalaink keltezés nélküliek, ezek ismertetését a Meskó László melletti voksolásra buzdítókkal kezdjük. Első versünk⁶⁹ kiváló példa a negatív kampányra, a dalban éltetett jelöltről nem mond semmit, a két ellenfelet állítja pellengérré. Az első versszakban bevezetésképpen egy-egy jelzővel illeti őket: „*dadogós*” és „*fülig adós*”, majd ezeket részletezi, hozzátéve – mint mindig – Vincze Ödön kormánypártiságát.

Kortes vers

Kecskeméti a dadogós,
Vincze meg a fülig adós,
Összenéznek és bámulják,
Hogy Békésen nem vállalják.

Szegény papom így van ez jól,
Mert a ki papnak sem jó
S nyögdécsel a katédrába,
Nem való az országházba.

Néked meg kövér papom,
Én is, más is, csak azt mondom:
Maradj te csak kormánypárti,
Úgy sem leszel te itt semmi.

Magasan leng a zászló,
Éljen Doktor Meskó László!
Ő kell nekünk, őt követjük,
Istenünkre esküszünk.

Szintén az „*elvű*” Meskó László mellett agitál következő dalunk,⁷⁰ de ez csak az utolsó két sorból derül ki, mert előtte végig az egyik ellenfelet ostorozza. Igen keményen kezdi Kecskeméti bemutatását: „*nem mer embereknek a szemébe nézni*”, „*sötétségnek híve*” és nincsenek nemes érzései. Részletezőbben folytatja: nagy ígéretei szólalomok, csak híveivel lesz nagylelkű. Megszólja vallási engedékenységét, a baptisták békési térhódítását, a szocialisták jelszavainak felhasználását. A szerző szerint szavait csak a kocsma nem túl józan közönsége hiszi el. Végül önjelöltnek titulálja, hiszen a párt elnöke, Kossuth Ferenc nem őt támogatja.

Kortes vers

Éjszakánként lámpással jár dicső Kecskeméthy,
Nappal nem mer embereknek a szemébe nézni.
Nem kell neki világosság, sötétségnek híve,
Igaz, nemes érzéseket nem ismer a szíve.

„Ezrekre megy jövedelme s napszámból él atyja,
Képviselő fizetését majd a népnek adja!” (?)
Elenged majd minden adót! Felosztja a földet!
Karácsonykor minden híve egy nagy disznót ölhet.

Híveinek a községnél lesz hivatal bőven,
Nem lesz szegény ember eztán, majd ő segít könnyen.
Baptistákat is pártolja, hisz az rokon vallás,
Megengedi nagyon szépen ezt a papi palást.

⁶⁹ JMM Td 80.34.1.

⁷⁰ JMM Td 80.41.1.

S ím, második beszédjének elszónoklására
Ő a józan, szent férfiú húzódik korcsmába.
Nem fél attól, hogy hívei a szitán átlátnak,
S tiszta szemmel, józan észszel tőle elpártolnak.

Őnjelölt úr, vigyázz, mert majd a lóláb kilátszik!
És megtudják, hogy tenálad csak az önzés játszik.
Megmondta már Kossuth Ferencz: a pártnak nem kellesz,
Ne szaladj oly szekér után, amelyik fel nem vesz!

Derék Meskó László! Elvhű emberünk,
Irányi utóda, Te kellesz nekünk!

Meskó Lászlót éltető utolsó dalunk⁷¹ szintén leginkább az ellenfél, Kecskeméti Ferenc rosszindulatú jellemzésével „van elfoglalva”, csak a legutolsó sorban tudhatjuk meg, kinek az érdekében íródott. Előbb hosszasan csupa durva, negatív jelzővel illeti: „nyöszörgő” (utalás többször is kritizált rossz előadói stílusára), „gőgös”, „bűnös”, majd ugyanezt teszi szavazótáborával. A „szemenszedett nép” kitétel egyértelműen mutatja a Meskó László mögött állók társadalmi hovatartozását.

Kortés dal

Angol nótára áttette: Rima Jankó

Láttál-e már karón varjút
Papot a ki megbolondult
Hát!...Hát...Hát...
Gyere Békés városába
Láthatsz itt most igazába
Nézd! Kecskeméti Ferkót.

Követ akarna ő lenni
Abból ugyan nem lesz semmi
Mert hát...
Nem tud a politikához
Jobban ért a kanpujkához
No meg a vak malaczokhoz
Hát! Nohát!...

Elvágta a pujka nyakát
Fogta a Vargáné nyakát
Segítségül mégse hívta
Csődörös kurátorát
Sem egyik, másik komját
Nohát!...

Ilyen követ nem kell nekünk
Nem ment még el a mi eszünk
Mikor a rosszzerdön jára
Hittérítő nagy útjába
Eltörött a czoczó lába
Csak száz forint volt az ára
Nohát...

Köpködő, nyöszörgő fráter
Csapni való gőgös páter
Bűnös voltod beismered
Magad legkevésbé hiszed
Mít híresztelsz híveidnek
No...hát!...

Ha végig megy a kis utcán
Elmereng dicső munkáján
Hát...hát...hát...
Hátra vágott kurta nyakkal
Előre rúgott lábakkal
Fújja az angol nótát.
Nohát!...

⁷¹ JMM Td 80.39.1.

Fiúi tiszteletének
Tanújelét mutatja
Az édes apja bora
Melyet elereszte Ferkó
A nagy lurkó.
Nohát!...

Meginnád most társaiddal
Az Andorok s a Vargákkal.
Hát...hát...hát...
No meg a vén Simonyi
A jó testvér Lévai
Mind szeretnének inni.
Nohát!...

Éles Kocsor, Turzó Varga
Szomjasok mint szilaj marha
Hát...hát...hát...
Nem kapnak a parókhíán
Majd túl az operenczián
Ihattok ottan igazán.
Nohát!...

Ifjúsági egylettel
Az öregszer menyecskékkel
Hát...hát...hát...
Eltöltöttél sok éjszakát
Forgathattad a bibliát
Beadta derekát.
Nohát!...

Ilyen szemenszedett néppel
Korcsmárossal, csődörössel
Bemehetsz az országházba
Megrúg a törött ló lába
Ugyan Ferkó mit akarsz.
Nohát!...

Nem vagy te követnek való
Tudod te azt magad Ferkó
Hát...hát...hát...
Köpködhetsz te jobbra, balra
Hol keletre, hol nyugotra
Az az igaz ami való
Követünk lesz Meskó László!!

Éljen!!!

A Kecskeméti Ferenc lelkész megválasztására buzdító kortesdalokból hármat őriz múzeumunk, egyikük⁷² hangvétele erősen elüt a javarészt negatív kampányt folytató propaganda-anyagainktól. Buzdító hangja, szokatlanul könnyed, népies stílusa, három jelölt = három rózsa hasonlata gyakorlott versfaragót idéz. Egyetlen szóval sem kezdi ki az ellenfeleket, hiszen „*mind a három derék férfi*”. Csupán saját véleményét közli: „*de ha egyet le kell tépni: akkor éljen Kecskeméti!*”.

Kortés dal

Kis házamon leng egy zászló
Piros, fehér, zöld színt játszó.
Fehéren fekete jelzi:
Éljen Kecskeméti!
Éljen a haza.

Éljen! én is azt kívánom,
Ne csak mint lelki barátom,
Hanem úgy, mint hadat verő
Kossuth párti képviselő.

Békés város békés népe!
Ne ülj a csúfoló székbe.
Egy koszorú áll előtted,
Nyugodt szívvel nézzed ... nézzed.

Három rózsa belefonna,
Melyik tetszik vedd le róla,
Vincze, Meskó, Kecskeméti,
Mind a három derék férfi.

Nem mondok én semmi rosszat
Nem csúfolok, a mint szoktak,
De ha egyet le kell tépni:
Akkor éljen Kecskeméti!

Nem csúfolok, nem dicsérek,
Csak azt mondom amit érzek:
Kecskeméti olyan vitéz.
hogy oda vág, a hová néz.

⁷² JMM Td 80.37.1.

Kecskeméti derék gyerek,
Üti a vasat míg meleg,
Mondjuk hát mindnyájan néki:
Éljen! éljen! Kecskeméti! Éljen a haza.

Következő dalunk⁷³ (10. kép) felerészben az ellenfeleket szidja, felerészben Kecskeméti Ferencet dicséri. Meskó Lászlóval kezd, nála csak nemzetiségét rója fel; Vincze Ödön esetében részletezőbb: megjelenésére („zsiros bödön”), szavahihetőségére és köpönyegforgató politikájára is utal. Ehhez képest követői szerint Kecskeméti tehetséges szónok (bár ellenfeleitől folyamatosan az ellenkezőjét halljuk), egyedüli népbarát, míg ellenfelei számára „szemét, piszok a nép”. Összegzőképpen: őt kell megválasztani.

Kortes vers

Dallam: Kossuth Lajos azt izente

Meskó László már senkise,
Ezután meg még anyise,
Nem ül be az Országházba
Haza kerül Tótországba,
Jó utat neki!

Üres hordó, zsiros bödön
Ép úgy nem kell Vincze Ödön,
Dörg a szava de az csak szél,
Mert nem érzi, a mit beszél
Vincze csak beszél.

Egyszer a kormány mellett szól
De látja, hogy így nem lesz jól,
Hát fordít a köpönyegen,
Negyvennyolcat véd melegen,
Nem a mienk ő.

Kecskeméti ő, az a ki
Tud a szavával gyűjtani,
Szívből beszél a szívhez szól
Mindig helyt áll ő akárhol,
Mindig jót akar.

Kecskeméti nép embere,
Övé a népek éljene,
Már hiába is beszéltek,
Kik a jégre vezettétek,
Mindig a népet.

Elleneink ostromolnak,
Reánk kígyót, békát szórnak,
Szemét, piszok a nép nekik,
Hogyha őket nem követik,
Köszönjük nekik.

Kecskeméti a hű barát,
Jól ismeri a nép baját,
Ösmeri is, tesz is érte,
Áldja meg az Isten érte
Éljen, éljen ő!

Még egy versünk⁷⁴ szól Kecskeméti Ferenc lelkész megválasztása mellett, azonban ez is azoknak a sorába tartozik, amelyek nem a támogatott jelölt előnyös tulajdonságaival, csupán az ellenfél negatívumaival érvelnek. Ez esetben Meskó László ellen szól, aki – a versíró szerint – egyenként koldulja a voksokat, szükség-

⁷³ JMM Td 80.42.1.

⁷⁴ JMM Td 80.43.1.

helyzetben sosem elérhető. Támogatóit – „fiskáros kompánia”, vagyis a város irányadó értelmisége – egyenként, személyeskedő stílusban figurázza ki. Bár Meskó érdekében „nyalábbal a verset írják”, mégis „Kecskeméti lesz követünk”.

**Halljunk szót!
Kortes vers**

Tudjátok, most kiről van szó:
Az a dicső Meskó László.
Meskó László híres legény,
Házról-házra járkál szegény.
Voksot koldulni.

Meskó László jó barátom!
Szorul most a kapcza látom.
Nem most kéne itt fáradni,
Kuncsorogni és izzadni.
Nem most, nem bizony.

De mikor a szegény ember,
Bajaiban keresett fel,
Akkor kellett volna neked,
Egy-két szót vagy lépést tenned;
Mostan nyughatnál.

Akkor kellett vón helyt állni,
Nem pedig most szaladgálni,
Megállani ott a placczon,
Nem végződnek most kudarczon
Itten a pályád.

A fiskáros kompánia,
– Elszakadhat bár az ina –
Veled mostan czélt nem érhet,
Megöli a pulyka méreg.
A pulykaméreg.

Konkoly, Molyos órr, Szegedi,
Őket minden jól ösmeri,
Az önzetlen hű kortesek,
Nagy nép barátok most ezek.
Mindazok ezek.

Hát biczikli, hős Szatmári?
Szónokol mint vitéz Hári,
Élősködik a szeméten,
Hát a kenderrel hogy áll ken’?
Azzal hogy áll ken’?

Jöjjön kend is hé Zolnai,
– Hej, hogy azt se kék mondani! –
Kend sem marad érdemetlen,
Ide csak most megverselem.
Most megverselem.

Hiszen kend is jó poéta,
Kendnek is jár egy bokréta;
A Bérház előtt nyelvelhet,
Bosszúságtól meggebedhet.
Már meggebedhet.

Lóthat-futhat potya Feri,
Ugri füles Diószegi,
Csak az a nagy bosszúsága,
Nincsen szavazati joga.
Haj! búcsú vacsora!

Pohos Ladányi Kamuton,
S testvére, a költő, itthon.
A hős Farkas tanítóval,
Ott lehetnek a hűhóval,
A nagy hűhóval.

Meskó-párti jeles firmák
Nyalábbal a verset írják,
Rágalmaznak, hitegetnek,
Csak a bolond hisz tinektek,
Mások nevetnek.

Hej Meskó és jeles pártja!
Búcsúzzunk el utoljára,
Jó egészséget kenteknek
Le is, fel is elmehetnek,
Már elmehetnek.

Nem kell nekünk vacsorátok
Nincs szükségünk rá, se rátok,
Van ki szeret s kit szeretünk
Kecskeméti lesz követünk,
Ő lesz követünk!

Vincze Ödön mellett is három versünk korteskedik, közülük csupán egy⁷⁵ (11. kép) épül pozitív kampányra. Bár kijelenti, hogy sem Meskó László, sem Kecskeméti Ferenc nem kell követnek, ennél többet – sem jót, sem rosszat – nem íróluk. Viszont saját jelöltje mellett hosszasan érvel, ő az, aki „megérti a nép baját”, és „őt hallani csupa öröm”.

Kortes vers

Olyan szépen leng a zászló
Nem kell nekünk Meskó László,
Vincze Ödön kell minékünk
Csak ő lesz a mi követünk.

Ő megérti a nép baját,
Megérti a lelkünk szavát,
Csak ő tudja mi kell nekünk
Ő legyen a mi követünk!

Ha megszólal Vincze Ödön
Őt hallani csupa öröm,
Könnybe lábad tőle szemünk
Ő legyen a mi követünk!

Elmehetsz már Kecskeméti
Meskó innen veled mén ki,
Nem kívánunk nem szeretünk,
Vincze Ödön lesz követünk!

A másik két dal⁷⁶ csak refrénjeiben élteti Vincze Ödönt, mindkettő kizárólag az ellenfelet ócsárolja. Először megemlíti Meskó nemzetiségét, majd Kecskeméti szónoki stílusát, a másodikban negatívumként érvelnek még Meskó „fiskális”, vagyis ügyvédi foglalkozásával is.

Kortes vers

Piros, fehér, zöld, a magyar zászlója,
Nem kell nekünk Nyíregyháza Lászlója
Magyar ember – nem tót ember kell nekünk
Vincze Ödön lesz most a mi követünk!

Kecskeméti a szószéken is hebeg
Mint a szélben, a nádszál hajlik lebeg
Hangja sincsen, nyefegést nem tűrhetünk,
Vincze Ödön lesz a mi követünk!

Kortes vers

A tót nekem nem barátom
Nem vagyok én Meskó-párton,
Eddig se volt benne öröm,
Éljen soká Vincze Ödön!

Kecskeméti hogyha beszél
Elkapja a szavát a szél,
Tudja azt jól már a szellő,
Hogy minékünk úgy sem kell ő!

Meskó László barátom
Kis angyalom
Kéne kendnek mandátum,
Kis angyalom
De ha fejére áll is
Nem kell nekünk fiskális
Kis angyalom!

Az 1901. évi országgyűlési választások idejéből még két versünk van hátra, ezek Meskó László jelöltsége ellen, de nem tudjuk, kinek az érdekében íródtak. Az alábbiiban⁷⁷ nem személyesen őt, hanem a „Meskó-féle pártvezérek”-et támad-

⁷⁵ JMM Td 80.29.1.

⁷⁶ JMM Td 80.30.1 és JMM Td 80.33.1.

⁷⁷ JMM Td 80.78.1.

ják, kifigurázva külső tulajdonságaikat. A szórólapra – vagy a választás idején, vagy amikor még ismerték vagy emlékeztek a személyekre – ceruzával ráírták, melyik gúnyolódó leírás kit takar. Eszerint a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth Ferenc-féle szárnyának békési elnökét, Török Gábort „*rezes orra*” jellemzi, a párt egyik jegyzője, Szegedi Kálmán „*olvasni nem tud*”, míg a másik jegyző, Konkoly Jenő megjelenésében „*sápadt arcza*” és „*öt szál bajsza*” dominál.

Három kortes

Ad notám: „Én istenem adj kegyelmet”... (Göre Gábor nótája)

Hallgassátok ifjak vének,
Miről szólal most az ének,
Ismeritek mind a hármat,
Kikről fújom a nótámat!
Az egyiknek rezes orra,
Mindig bele csüng a borba,
Pápaszemet visel rajta:
Nehogy azt higgyék uborka!

Hej a másik okos legény
Csak – olvasni nem tud szegény!
Másnak adja a levelet;...
Ez osztán a kutya gyerek!
A harmadik ez mán teszi,
Azt mondják: a szelet eszi
Azért olyan sápadt arcza,
Azért van csak öt szál bajsza!

S ha kipedri öt szál bajsztát
Úgy fújja a „tücsök nótát”...
Ezek osztán a vitézek,
Meskó-féle pártvezérek!
Nem is leszél Békés boldog,
Hogyha rájuk bízod dolgod!
Bármit ígér bármit ád is
Mégis hamis a fiskális!

Az 1901. évi országgyűlési választások utolsóként közölt kortesdalának⁷⁸ „szerzője” is van: „Nádi Lidércz”. A dal címe és kezdete – „Este van este van” – a szerző szándéka szerint Arany János Családi Kör című versét idézi. A második sortól aztán valós szándékára vált (mint azt az alcímben olvashatjuk: Rosszerdei életkép), és Meskó László egy ételért-italért kuncsorgó estéjét meséli el, erősen hangsúlyozva annak „tótos” beszédét. Durva szólást használ képviselői alkalmatlanságának megokolására: „*Kása gyenge étel a tót meg nem ember!*”

Tót a családi körben (Rosszerdei életkép)

Este van este van zörgetik az ajtót
„Eredj, nézd meg anyjuk, vajjon nem-é a tót?
Itt szaladgált máma a sövény aljába”!...
„Elgyuvunk – szól felém – zeste vacsurára”!

Csakugyan a vén tót lépett be a házba
Izzadt az orcája, rongyos szűr nadrágja...
Ina rogyik, reszket térde meg a lába
Elesnék, ha nem vón' kéznél egy pad lába.

⁷⁸ JMM Td 80.38.1.

„Csés jó estét kendnek” kiáltja a gazda,
– „Nákunk is” – fogadja emez rogyadozva...
„Üljön ide mellém, pihenjen le szépen,
Beszéljen valamit nagy útvjáról nékem”!!...

„Beszelném, ha tudnám – hebeg a vén Janó
Beszíd nyi kenyírkím peccsenyke vóna jó,
Rá ostyepká, krumpli kicsiny borovicská
Polentávál álá: nyitránszki stoliczá.” –

„Kentok mátyár bácsik mindig cság besziltok
Á beszíd cság beszíd: nyitogátunk torok.
Beszelnák mi túllunk messzi fődrúl gyúttek,
Vín kuraczkok, zákik beszídiban zelynyúttek”!

„Nyem azír beszílunk, hogy vóná jó kedvünk!
Úgy izs nem sogará túláték zelmezyunk.
Zenyi jó, zinyi jó, kifele befele,
Zebegyeket pedik zeygen meg tót fenyel!...”

„Hüm! Hüm!!” szól a gazda – „ejnye öreg Janó
Vajjon nem kend az a bizonyos vén Meskó?...
Aki itten futkos, mint egy kerge birka,
Aszongyák az ország dógát fúrja, nyírja!!”

„Dobre!” – „Vigyizs öreg, én vónám ázáz zúr,
Zenyímnek a szívet sog bánátocská szúr,
Látolsz szegíny szomszíd, sog jáz báj mi velunk,
Zásztát kimondányi nye tud kicsiny eszünk!”

„Látom – szól a gazda – eredj anyjuk Sára
Lépjél szaporán fel a ház padlására
Hozz egy kis zsírozót a tót tarisznyába
Egy kis pályinkát is nézz a kamarába!”

„Enni, inni való van jó Meskó kennek
De szavazni kendre magyarok nem mennek,
Nyekegphet a szája, kophatik a lába
Tót gyerek nem való magyar országházba!”

„Aszongyák ott lakik kend a nyíri pusztán
Nem is drótos kelmed, bár nyög elég furcsán!
Menjen „fiskáros úr” eressen ott hasat
Magyar szív utánna bizony meg nem hasad!!!”

Megjött már az eszünk s nekünk ez jó fegyver!
Kása gyenge étel a tót meg nem ember!
Másik példabeszéd s kendre öreg rászól:
Fogadd be a tótot, majd kiver a házból!”

„Minket ugyan úgyse”!!... – mondja István gazda
Mozdítja a lábát s felhevül az arcza
„Vigye a czókmókját hiszen a kend háza
Zaplatyik tanyája, krumplis Nyíregyháza!!!”

Megrendül a vén tót, megreszket a lába,
– A jó Sára asszony nevet a markába –
Marasztja a gazda s tuszkolja kifele
„Dobre nucz” nyöszörögi „zeygen meg tót fenyel!”

Írta: Nádi Lidércz

1901. október 2. a választás napja. Erről a napról is őrzünk a szavazótábo-
rok körül vont kordon átlépésére jogosító igazolványt⁷⁹ (12. kép), ezúttal már a jo-
gosult nevét is feltüntették. A választások izgalmairól a megyei lap így számolt be:

*„A választás mindenütt a legnagyobb rendben folyt le, jól lehet az érdeklődés
mindenütt, különösen a kétes kimenetelű kerületekben óriási volt; az erős küzde-
lemmel járó izgatottság dacára sem történt a legkisebb rendzavarás sem; a válas-
zások vezetőinek pártatlan eljárása, a választó közönség higgadtsága és az ellenvé-
lemény tisztelete biztosította a választások nyugodt lefolyását.*

A választások lefolyása az egyes kerületekben a következő volt:

...

Békésen

*Három függetlenségi jelölt küzdött a mandátumért Irányi Dániel egykori
törzskerületében. A választások eredménye azután meglepett mindenkit, de legjob-*

⁷⁹ JMM Td 80.48.1.

ban a község azon közönségét, a mely értelmi fokánál fogva vezető szerepre volna utalva, és a mely ellen egyértelműleg frontot csinált a Kecskeméti Ferencz által fanatizált szegény néposztály, megbuktatván a község eddigi kiváló képviselőjét.

Már a pártok felvonulásakor meglátszott a Kecskeméti-párt erőssége, de Meskó László hívei bíztak még ekkor benne, hogy pótválasztásra fogják vinni a dolgot, a mikor a Vincze-párt segítségével legyőzhetik Kecskeméti. Azonban erősen csalódtak. Kecskeméti pártja a szavazásnál mindjárt vezetni kezdett és messze túlszárnyalta mindkét pártot.

Tizenkét órákor így állottak a szavazatok:

Meskó László	48
Kecskeméti Ferencz	243
Vincze Ödön	146

Ekkor kezdett a Meskó párt erősebben szavazni, de Kecskeméti hívei nem fogytak ki és túlsúlya mindig növekedett.

Fél ötkor volt Meskónak	262
Kecskemétiének	697
Vinczének	179 szavazata.

A Meskó párt ekkor reményen vesztetten látja be gyengeségét.

Hat órákor a szavazatok így állanak:

Meskó	370
Kecskeméti	791
Vincze	189

A szavazók minden pártról kifogytak és Konkoly Jenő választási elnök csakhamar fél 8 órára kitűzi a zárórát, amelynek letelte után kihirdeti az eredményt. Szavazott 1371 választó és pedig

Meskó Lászlóra	282
Kecskeméti Ferenczre	800
Vincze Ödönre	189

és így **Kecskeméti Ferencz 229 szavazat többséggel megválasztatott.** Az eredmény a község intelligenciájára lesújtó hatással volt, míg Kecskeméti hívei örömmámorban úsztak és fáklyásmenetben ünnepelték képviselőjüket, kinek az elnök hivatalos úton vétív mellett kézbesítette a mandátumot.⁸⁰

A választások győztese tehát a jelöltből immár országgyűlési képviselővé előlépett Kecskeméti Ferenc lett. A demokratikus elveiről ismert lelkész győzelme érzékenyen érintette a társadalmi elit tagjait, a tényre a megyei lap szerkesztője így reagált:

„A mit a képviselő jelölések alkalmából már megírtunk, azt ezúttal is hangsúlyozzuk, hogy bennünket, mint nem politikai lapot a választások eredménye párt-szempontról nem érdekel. Annál inkább érdekel azonban a mozgalmak és a válasz-

⁸⁰ Békés, 1901. október 6. 2.

tások lefolyása szociális szempontból, mert az túlnyomó mértékben nem politikai, hanem társadalmi színezetű.

Frappáns példája ennek a békési választási mozgalom, a hol három jelölt versengett a mandátumért és hogy nem párt-politikai, hanem tisztán és kizárólag társadalmi válaszfalak voltak közöttük, bizonyítja ama körülmény, hogy mind a három jelölt a Kossuth-féle 48-as függetlenségi, tehát politikailag ugyanazon árnyalathoz tartozott. Annál nagyobb azonban a társadalmi különbség. Kecskeméti győzelmét a békési intelligencia s pedig nemcsak a szorosan vett honorácziór osztály, hanem az értelmesebb földművesek s iparosok is, társadalmi téren teljes leveretésüknek, úgyszólván a demagógia hatalmas térfoglalásának panaszozzák. A békési választási mozgalom és választási eredmény háttere olyan sötét, hogy annak megvilágítását a Békésen elharapódzott kór lehető orvoslása céljából publicisztai kötelességünknek fogjuk tartani.⁸¹

Kecskeméti Ferenc képviselői tevékenységéről is őrzünk emlékeket, 1901-ből és 1904-ből egy-egy „Országgyűlési beszéd”-ét. 1901-ben az országgyűlésben tárgyalt királyi leiratra reagáló, úgynevezett fölirati javaslatához szólt hozzá, a hagyományos ellenzéki álláspontot hangoztatva.

„...A mi a t. többség fölirati javaslatának tartalmát illeti, arra szintén csak nagyon röviden az a megjegyzésem és nekem is illene a legfőbb kifogásom az, hogy a magyar államiság attributumaira egyáltalában nincsen semmiféle tekintettel. Szinte hallom a fülemben csengeni, hogy felszólalásainkra azt fogják mondani, hogy ti nem is tudtok mást, csupán csak ezt az egyet: önálló magyar hadsereg, önálló magyar külügy, önálló vámterület, önálló magyar kereskedelem és önálló nemzeti bank; mindig és mindig csak közjogi kérdések. ...

Várhattuk és vártuk volna a progresszív adóztatás behozatalát. ...

De hiszen mit beszélünk? A progresszív adóztatás már meg van: minél nagyobb birtokos valaki, annál csekélyebb adóperczentet fizet s minél szegényebb valaki, annál nagyobbat. Az adót, mondhatni, legnagyobb arányban a koldusok viselik. ...Vártuk és várhattuk volna t. képviselőház, hogy a t. kormány és többsége felveszi majd programjába az általános szavazati jogot is, vagy legalább a szavazati jog kiterjesztését, mert nagyon szomorú állapot az, a melyben e tekintetben is vagyunk Európában, a huszadik század elején. ...

Fel van véve a t. többségnek programjába a római kath. egyháznak autonómiája, és nagyon helyesen. De nem kellene megfélekedni a protestánsokról sem.

Azután ott van az egyetemek szaporításának kérdése. Más országokban, művelt nemzeteknél minden pár millió lakosra esik egy egyetem, nálunk pedig 20 milliányi lakosra mindössze két egyetem jut.

...Adunk mi önöknek, t. ház, produktív eszméket: önálló magyar hadsereg, önálló magyar vámterület, önálló magyar kereskedelem, önálló magyar nemzeti

⁸¹ Békés, 1901. október 6. 1.

bank, a progresszív adóztatás behozatala, a létminimumnak biztosítása, az 1848-as törvények életbeléptetése, az általános szavazati jog behozatala, az egyetemeknek szaporítása. Mindezek nagyon produktív eszmék. Azt mondja Horánszky Nándor képvis. társunk, hogy van neki egy politikai Miatyánkja: a magyar nemzet konsolidációja, megerősítése. Régen ismerjük mi ezt a Miatyánkot, ez a mi imádságunk, de van nekünk emellett egy politikai hiszekegyünk is és ez az, hogy meg vagyunk arról győződve, hogy önök az eddigi úton ezt a célt elérni nem fogják soha.”⁸²

Az 1904. július 20-ai hozzászólás sokkal keményebb hangvételű, a demokratikus elveiről ismert lelkész élesen bírálta a civillista (a költségvetésben az uralkodói család szükségleteire vonatkozó tétel) felemeléséről készülő törvényjavaslatot:

„Ritkán került a képviselőház elé gyűlöletesebb törvényjavaslat, mint az, a mely most van tárgyalás alatt. Gyűlöletes ez a törvényjavaslat sok oknál fogva. Gyűlöletes nemcsak azért, mert a bécsi osztrák császári udvar pompájának és fényének emelésére kívánják tőlünk az újabb milliókat s akkor kívánják, a mikor államháztartásunk egyensúlya ingadozni kezd, a mikor ínséges időknek nézünk elébe, és a mikor éhező gyermekeknek szájából kell kivenni a falatot, hogy Bécsbe küldjük...

...Az a boldogtalan nép pedig olyan képviselőket küld ide, a kik éppen útját állják annak, hogy ezen szegényletes és nyomorúságos állapotokon valami változás történjék, a kik útját állják annak, hogy itt a szegény nép helyzetének könnyítése érdekében történjék valami. Itt bőkezűsködnek, de hogyha a fokozatos adóztatás behozataláról van szó, ettől fájznak. Hát tessék a fokozatos adórendszert behozni és azután tessék majd bőkezűsködni...

A t. túldaldalt nagyon elfogja a szamaritánus érzés, a mikor a királyi udvar nyomorúságáról és ínségéről van szó. De a mikor a szegény emberről van szó, akkor azok a szamaritánus érzések nem támadnak fel a szívükben...

A protestáns, a református lelkészek és tanítók egy sorba állítatnak, egy kategóriába soroztatnak azokkal a lelkészekkel és tanítókkal, a kiknek működése akárhány esetben nemzetellenes. A református lelkészek és tanítók majd akkor fognak segínyeztetni, a mikor a többi felekezetek lelkészei és tanítói, a mely felekezetek számára az Alföld határain és másutt egész domíniumok szakítottak ki és a mely felekezetek, egyházak dúsgazdag állami dotációkat élveznek századokon keresztül...

...egy hatalmas nemzeti regenerációra volna nekünk is szükségünk, olyan társadalmi regenerációra, a milyen az angol társadalom már átment, a milyen az amerikai társadalom is átmenőben van, s most, úgy látszik, átmenőben van Németország. ...

T. ház! Nem állok itt, mint a szoczialimusnak szószólója, hanem mint barátja az emberi jogoknak és a humanizmusnak, mint ellensége minden társadalmi és kormányzati zsarnokságnak. Én barátja vagyok, t. ház, a társadalmi haladásnak és a modern fejlődésnek. Nem mondom azt, hogy a szocialisták egyik vagy másik árnya-

⁸² JMM Td 80.208.1.

latának programját szőröstől-bőröstől fogadjuk el, azt sem, hogy azt a programot meg lehetne valósítani; mindezt én nem állítom, de igenis vallom, hogy a jogosult igényekre tekintettel kell lennünk és azokat a lehetőség határai között ki kell elégíteni.

Az kétségtelen, hogy vannak a szocializmusnak túlzásai, utópisztikus kívánságai; de azt is állítom, hogy vannak oly elveik és kívánságaik is, melyeket a liberálizmus és a józan haladás minden igaz barátja aláír. A szocialisták elveinek jórésze bennfoglaltatik azon párt programjában is, a melyhez tartozni szerencsém van....

...Én figyelmeztetni akarom a miniszterelnök urat arra, hogy tőle, a kormánytól és a törvényhozástól mit vár a társadalom? Ki akarom mutatni azt, hogy egyáltalában nem a civillista felemelését, hanem azt várja, hogy a mostani társadalmi viszonyokat javítsa; rá akarok mutatni arra, hogy a civillista felemelése és az ehhez hasonló dolgok csak elkeserítik a most is meglehetősen rossz társadalmi viszonyokat.

A kormány által benyújtott törvényjavaslatot el nem fogadom, hanem elfogadom Rákosi Viktor t. képviselőtársam javaslatát az itt benyújtott többi javaslattal együtt, egyúttal pedig magam is egy ellenindítványt vagyok bátor benyújtani. »Ellenindítvány. A képviselőház a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatot visszautasítja, egyúttal utasítja a kormányt, hogy még ez ülészakban terjesszen elő javaslatokat, melyekkel az országban immár rendkívül elterjedt és folytonosan terjedő szociálizmust – az egyéni szabadság tiszteletbentartásával – a szociálizmus okát képező nyomor enyhítését célzó közgazdasági intézkedésekkel orvosolhatni véli, minthogy e téren máris sok mulasztás terheli a kormányokat és az orvoslás halogatása közgazdaságunkat és ezzel állami önállóságunkat végveszélybe dönti.«⁸³

Kecskeméti Ferenc idézett országgyűlési beszéde mondanivalójával, merész hangjával már jelezte az ellenzék erősödését is. Visszaszorításuk érdekében a király a kormánypárttal megállapodva 1903 októberében a politikai mozdulatlanságot preferáló „erőskezű” Tisza István grófot bízta meg kormányalakítással. Ez kezdetben eredményesnek tűnt, de 1904 októberében puccsszerűen megszavaztatott házszabály-revíziójával maga a miniszterelnök buktatta meg a kormányzó pártot. Mivel ez a módosítás a parlament szabadságának korlátozását jelentette, a kormánypárt soraiból is sokan kiléptek, az ellenzék minden irányzata pedig egyetlen „koalíció”-vá állt össze. A parlament működése megszűnt, 1905 januárjában – az országgyűlés mandátumának lejárta előtt egy évvel – új választásokat kellett kiírni.

⁸³ JMM Td 80.163.1.

1905

Az 1905. évi választásokról csak kortesdalokat őriz múzeumunk, viszont számuk majdnem annyi (33), mint az 1896. és 1901. évek összesen. Három jelölt versengett a képviselőségért: Hoyos Miksa gróf, Kecskeméti Ferenc lelkész és Török Gábor ügyvéd, de a versek nagy része az utóbbi kettő támogatóitól származott. A dunántúli földbirtokos, Hoyos Miksa gróf főrendházi tag, Tisza István híve volt. Sem a versekből, sem egyéb forrásokból nem állapítható meg, konkrétan mely békési csoport támogatását élvezte, csupán néhány név bukkan fel a versekben. Igaz, a versek közül is csak egy íródott mellette, több esetben csak megemlítik, mint nemkívánatos személyt.

A demokratikus elveket valló addigi képviselő, Kecskeméti Ferenc lelkész megválasztására a dalok mintegy fele agítál. A másik fele Török Gábort élteti, aki nyilván Meskó László örökébe lépett, mint a Függetlenségi és 48-as párt Kossuth-féle szárnyának békési elnöke. Mindketten jelöltetik tehát magukat, annak ellenére, hogy az anyapárt Kossuth-, illetve Ugron-párti szárnya 1905. január 4-én fuzionált. Meskó László – mint láttuk – 1892 és 1901 között volt Békés országgyűlési képviselője, az 1901. évi választáson alulmaradt Kecskeméti Ferencsel szemben. Ezután visszatért szűkebb pátriája politikai életébe, 1905-től 1917-ig Nyíregyházát képviselte, 1909-ben a párt elnökévé választották. Török Gábor az így megüresedett képviselőjelölti posztot vette át, ugyanazzal a támogatói körrel (az értelmiségi elitel, ami a mellette agítáló dalok hangvételén is látszik).

Érdeemes megnéznünk azt is, hol készültek a versek: a Török Gábort éljenzőket (sőt, a Hoyos grófot éltetőt is) mind báró Drechsel Géza, míg a Kecskeméti mellett agítálókat kivétel nélkül Véver Oszkár békési könyvnyomdájában nyomtatták. Érdekes momentum az is, hogy míg a Kecskeméti-versek mind fehér (mára sárgult) papíron vannak, a Török-dalok közül sokat piros, fehér vagy zöld papírra nyomtak. Mivel van olyan, ami mind a három színben bekerült múzeumunkba, feltelelezhetjük, hogy figyelemfelkeltés céljából sok e három színben készült.

Örvendetes változás az előző választási küzdelmekhez képest, hogy míg 1901-ben a kortesdalok majdnem egyharmada valamelyik jelölt ellen (látszólag senkit sem támogatva) íródott, 1905-ben csupán egy olyan van a 33-ból, melynek szerzője nem közli, kit támogat, csak azt, kit nem. Mivel ennek az egynek van nyomtatott keltezése (1905. jan.), ismertetésünket ezzel a Kecskeméti Ferenc ellen szóló verssel kezdjük.⁸⁴ A vers mondanivalója leginkább ebből a sorból olvasható ki: „züllő egyház, dűlő templom”. A versíró szerint a „szegény papok” „tisztas hajlék”-a „kortestanyává vedlett”, vagyis a szerző mögött álló támogatói kör szerint a papi hivatás összegegyeztetetlen a képviselőséggel.

⁸⁴ JMM Td 80.63.1.

Választás előtt

1905. jan.

Jó Békésen van egy csárda,
Benne dínom-dánom járja.
Mondják, hogy az pap-lak légyen...
Az volt biz' az – réges régen.

Laktak benne szegény papok,
Erős hitű apostolok.
Fakó volt biz' a palástjuk,
De fényes volt az egyházuk.

Más gazda van a pap-lakon:
Hegyen, völgyön lakodalom,
Eteti a szegény magyart
S cserébe csak voksot akar.

Van már sarkantyús csizmája,
Van már lova, nagy tanyája.
„Nagyságos” szeretne lenni:
Menjetez hát inni, enni.

Züllő egyház, dűlő templom...
Félre bánat, félre gondom!
A jó gazda hív, integet:
Enni, inni csak menjetez.

Kiknek „tiszteletes” mellett
Egyéb titulus nem kellett:
Ti egyszerű, régi papok
Aludjatek, aludjatek!...

Tisztes hajlék! mivé lettél?
Kortestanyává vedlettél!
Hol laktak lelki pásztorok:
Ordít a sok kortes-torok.

Papok tanuló szobája,
Ihlet, buzgóság tanyája,
Isten veled, Isten veled!
Reád többé nem ismerék.

Ti harangok! Ott fenn a magasban,
Harsogjátok vésznel szilajabban,
Zengjétek a csárda tetejébe:
„Él az Isten fenn a magas égbe'!”

Egyetlen dalunk szól Hoyos Miksa gróf mellett⁸⁵ (13. kép), bár ez csak az utolsó versszakban derül ki, addig az egyik ellenjelöltet, a „*tiszteletes urat*” és táborát szidja. Durva hangja csupa rágalmazás, még a görögkeleti papot („*oláh pópa*” – ezidőben Popovics Elek) is megszólja. Csak úgy halmozza a rágalmakat: bujtoztatás, fenyegetés, rágalmazás, zászlólopás, névtelen levél, itatás. Azért kell Hoyos gróftól megválasztani, mert ő „*a Nemzetért akar élni*”.

Választási dal

(A „*Tekintetes úr*” dallamára)

A Fekete-Körözs felől hej! be rossz szél fúj:
Kecskeméti hétfő óta mérgesen dül-fül.
Hiába akarta Márkot,
Nem bírt neki elég pártot
Összeszedni a hatalmas
Tiszteletes úr!

⁸⁵ JMM Td 80.49.1 és 84.202.6.

Nem bízik már, hogy zöld gallyal zöld ágra juthat!
Mozgósítja hű bandáját, toll után futtat;
Tépi a sok tyúkot, libát,
Hátha ő lenne a vivát:
De hiába! Csak bukik a
Tiszteletes úr!

Kémkedni indul Lú Gabi, ez a hű ember:
De keserű szívvel látja, hogy Ferenc nem nyer!
Olyan szidalmakra fakad,
Hogy a képe is földagad.
Mít keresett, megkapta a
Tekintetes úr!

Politikus csizmadia, juhképű Csete!
Csak a tolla fehér kendnek, lelke fekete!
Úgy-e dühös a zászlónkra,
Hogy miért tűzték oly magasra?
Dühöngjön kend! Bukik most a
Tiszteletes úr!

Rücskös ordas Farkas Ferkó! Te vagy szép gyerek!
Cseténél is többre becsülnek az emberek!
Csak csattogtasd véres szádat:
Mebuktatjuk a druszádat!
Nem lesz többé „nagyságos” a
Tiszteletes úr!

Oláh pópa! Te csúf madár! Lehet-e magyar,
Ki egy hazafias tanárt csak azért megmar,
Mert a történelem-órán
Szidta, aki dákóromán?
Igaz magyar szóba sem áll
Ezután veled!

Kecskeméti ismeri már apraja-vénje:
Őneki csak „nagyságos” titulus kéne!
Itthon, Pesten feszíteni,
A népért semmit se tenni!
Nem kell nekünk követnek a
Tiszteletes úr!

Fényes csizma, hengegés nem imponál nekünk!
Bujtogatást, fenyegetést szívből megvetünk!
Rágalmazás, zászló-lopás,
Névtelen levél, itatás
Mind hiába! Nem lesz követ
Kecskeméti úr!

Igaz szívű, bátor lelkű férfi kell nekünk!
Nem is lesz más, csak Hoyos gróf a mi követünk!
A Nemzetért akar élni,
Többet tenni, mint beszélni!
Meg is választjuk követnek!
Éljen Hoyos gróf!

A Hoyos-párt megszólítására „válasz” is érkezik a Kecskeméti támogatóktól,⁸⁶ bár hogy tőlük, erre egyedül a „zöld gallyal zöld ágra” (az előző dalban használták először) kifejezés megismétlődéséből következtethetünk. Rágalmakkal és pocskondiázással ez a tábor sem marad adós, végül legfőbb érve Hoyos gróf megválasztása ellen: „mert német a lelke”.

Válasz a „Választási dalra”

A Hoyos-pártnak
(A „Tekintetes úr” dallamra)

Rugdaldóznak a szamarak most minden felől
Azt hiszik, hogy minden dolog a javokra dől.
Kelltek nékik Vincze Ödön,
Szilágysági zsiros bődön
Nagy hasú pap, bukott követ
Kis tiszteletes.

Kicsúfolnak ők mindenkit, ki velők nem tart
Pedig nem sokáig tart már ez a hülye harch
Kicsúfolták Farkas Ferit,
Mert nem keresi a kedvét
Sem Géza úr, sem a másik
Pudli spingernek.

Mi bízunk, hogy zöld gallyal is zöld ágra jutunk
Azt hitték a bús bivalyok: gróf után futunk,
Nem iszunk mi bivaly tejet
S nem eszünk olyan kenyeret,
Ami hitföldben teremhet
Drága Hoyos úr!

Megénekeltek jó Gabit szegény szamarak.
Azt hitte a kis „Mojos-párt” így babért arat
A pópát is háborgatták
Szidták a mért gróf Hojoskát,
Mint németet lefülelte
A bob-párt előtt.

Kortes ott ki? Potya Ferke tekintetes úr!
Olyan, mint más, ki Rozentál boltjában tanul
Báró Drechsel Géza nyomdász,
Ki lapíró s tudja ki más
Szolgabíró majmoló a
Kegyes báró úr!

Hoyos grótot is ismeri a békési nép
A kinek a **bízólevél** komendóra kék
De nem teszi azt itt zsebre
Nem is megy fel vele Pestre,
Nem kell nekünk ő követnek,
Mert német a lelke

Politikus ott Murvai ez a vett nevű
A kit bántott még Gyulán is a kis „o” betű...
Hát társaira mit szóljunk
Czira, veled, s jó Brón zsidónk.
Fájó szívű kepecz s gazdák
Más zsrán hízók!

Acsargó fog és születés nekünk az nulla!
Felvonulás, rendőrsereg mind csak hajbóka.
Program-beszéd olvasással
Hitbizomány felosztással
Nem ámít el! Nem lesz követ
Drága Hoyos úr

⁸⁶ JMM Td 80.87.1.

Igaz szívű, bátor lelkű férfi e népe,
Lévai meg Isten tudja, hogy ki is kéne?
Gróf Hoyoshoz olyan illik
A kik a szót pénzért mérik,
Gondolja meg a választó
Ki kell követnek!

Oh jó urak, szarvas gazdák s firkancs ficsúrok
Kupecz népség s Isten tudja, ti jó sógorok
Nézzétek meg a bandátok
Egymást mért nem siratjátok
Dobbal verebet nem fogott,
Sem a török sem más boldog
Csak ti akartok!

A megszólításra még egy vers⁸⁷ érkezik a lelkész híveitől, ennek hangvétele komolyabb, kissé ünnepélyesebb. Bár ebben is név szerint emlegetik a gróf támogatóit, kevésbé durván utasítják el megválasztását, saját jelöltjük mellett pedig szép szavakkal érvelnek. Követendő példaként említik a nagy elődöket: „*Irányi volt a követünk és Gonda*”, így „*a zászlónkat nem hagyjuk el, nem adjuk fel elvünket*”. Ragaszkodnak jelöltjükhöz azért is, mert „*idegenért a magunkét, köztünk valót nem hagyjuk*”. Érdeme még a versnek, hogy megjelenik benne a „*Békés népe*” kifejezés, mintegy felülemelkedve egy-egy támogatói körön, megszólítva a választás felelősségét vállukon viselőket, akik majd végül eldöntik azt.

Kortés dal

Tojós grófot a Pikó párt felléptette követnek
Majd aranyat tojik nekik, ihatnak és ehetnek,
A goróf úr nem akarta vállalni, de vállalni,
De a tollnak ha már meg van, nem lehet ott állani.

Kár úgy szerénykedni gróf úr, Ön követségért kotlik,
De legyen én rossz próféta, a lova itt megbotlik,
Mint szégyenlős lány szabódik, tessék-lássék, azonban,
Jól tudja azt mindenki, hogy férjhezmehtnékje van.

Csak bátorság! gorófcokám, ki a gyepre előre!
Képességét hogy keresse, csak senkisé is oly dőre,
Kínótt önnek a bajusza s mégjobban is megnőhet,
Csak használjon jó újlaki, s Gáspár-féle kenőket.

Tréfán kívül, jó grófcokám, a patvarban mit akar?
Fejsze nélkül, kasza nélkül, fát hogy vág és hogy takar?
Szólni sem tud s hol szólni kell, mire megy a nép vele?
Se fejszéje, se kaszája önnek, csupán a nyele.

Édes gróf úr követséghez valamicske ész is kell,
És a mellett valamicske tudomány is csak elkel
Nem elég, hogy valakinek így-úgy kinő bajusza,
Vagy valamely hitbizomány jövedelmeit húzza.

Azután a követséghez gróf úr elv is kellene,
Ön a koalícióval vele volt vagy ellene?
S im egyszerre vállalkozik 48-as követnek,
De mifelénk férfiak s nem szélkakasok kellene.

⁸⁷ JMM Td 80.68.1.

Tudjuk mi, hogy trágya között hamar ki nő a gomba,
De minekünk Irányi volt a követünk és Gonda,
Ily férfiak nem gombaként egy vagy két nap születnek,
Itt kipróbált hazafi kell, jó hazafi követnek.

Úr ön édes gorófocskám? Intelligens? Hazafi?
A méltánylat érzetéből van-e Önnél valami?
Egy érdemes harczos ellen, kérem akkor hogy ül föl?
A ki harczolt, míg Ön hűsölt, kiütni a nyeregből?

Megengedjen gróf úr, de a méltánylat itt elmaradt,
De ha nincs is nagy uraknál, majd lesz az a szűr alatt,
Hazafiság és méltánylat eddiglen is ott vala,
Míg önöknél méltányosság Kossuth iránt sem vala.

Szép is az le telepedni, a győzelmi lakomán,
De aki a harczot állta, nem kelmed volt gróf komám!
Előálltok hazafinak lenni most hogy már divat,
De ezelőtt hol voltatok, ti nagynevű honfiak?

S te akarnád édes Öcsém, védeni a nép jogát?
Te akarnád parcellázni a nagy urak birtokát?
Fokozatos adóztatás, akkor lenne meghozva!
Akkor lenne ám kecskére bízva majd a káposzta.

Csinálnátok majd községet Dohányossal Megyeren,
Itt hagynátok a nagy terhet a sok szegény emberen,
Elvonnátok adókat, növelnétek terhünket,
Így virágoztatnál te és boldogitnál bennünket.

Tisztelt gróf úr, édes öcsém, van eszed a hasadba,
Ha ugyan e hazafias nép horgodra akadna,
De ki nektek csak csöcselék, annak is van ám esze,
Hüvelykével az ujja közt azt mondja majd, hogy: nesze!

Tisztelt gróf úr a grófi cím nem imponál minekünk,
Van itt önnél nagyobb úr is, van minekünk hercegünk,
Az igaz, hogy csak pléh herceg, de az mindegy, csak herceg,
S még rá sem ad senki semmit, akárhogyan is henczeg.

A mi pártunk jó grófocska tudja meg, nem szajha párt,
Melynek akárki fiának, csak fizessen, karja tárt,
A mi pártunk hű és igaz és csak egyet szeret az,
S az sem Hoyos, se nem tojós, és az önre nem szavaz.

Ez a város eddig is a nagy birtokok koldusa,
Nem kötteti meg jobban is magát Önnel a gúzsba,
Tettek érte eddig? semmit! tett eddigi követünk
Harczolt értünk és zászlónkért, a kit holtig követünk.

És most Isten Önnel, gróf úr, legyenek szép álmai!
Elkíséri Drekszli nyomdász, Dohányos, Hencz, Murvai,

Kártyázzék ön, vadásszék ön, igyék pezsgőt, konyakot,
Bogár után ne induljon, s ne lőjjön több ily bakot.

Mi pediglen már majd csak az eddiginél maradunk,
Idegenért a magunkét köztünk valót nem hagyjuk,
Azért, kiről azt se tudjuk, mely náció szülötte,
Hogy a gólya a világnak melyik részén költötte.

Ki mit szólhat az eddigi követre?
A népjogát nem védte-e, és a népért nem tett-e?
Fehérvárit, Tisza Pistát, ostromolta, mint senki,
Hazafi az, magyar-e az ki őt elejti?

Honfi erényt, érdemeket, ki ekképpen jutalmaz,
Nép jogára érdemes-e az? s igazságos ember az?
Az igazság tételéhez, a mely nép így értene,
Önön magát ítélné el, s annak lenne szégyene.

Ellenség-e ki pecsovecs, ki hivatal kereső,
Ki meg bégott, szép egy banda! verje meg a jégeső,
Polgár-társam, kit kövessünk? Morvait-e meg Henczet?
Vagy eszünket s a réginel álló Kossuth Ferencet.

Drekszli nyomdász, Hencz Murvai nem vezérünk mi nekünk,
Soha velünk nem tartottak, bogár után nem megyünk,
A zászlónkat nem hagyjuk el, nem adjuk fel elvünket,
Üres címmel nem engedjük el vakítani szemünket.

Békés népe megmutatja, hogy melyiket becsüli,
Azokat-e, a kik miatt most is szemét törüli,
Azt-e kinek se tudása, se múltja, se érdeme,
Csak a címe, üres sallang, s születése mindene.

Vagy azt kinek szíve, esze és múltja a címere,
Jó hazafi, bátor harcos, a jó tettek embere,
Kit ismer az egész ország, kire büszkék lehetünk,
Nem kell nekünk néma követ, zsákba macskát nem veszünk.

Most mikor az osztrák ellen, német ellen harcolunk,
Németeket a nyakunkra ültetni most nem fogunk.
Nem kell nekik kálvinista? mi sem követjük Henczet,
De éltetjük mindhalálig Kecskeméti Ferenczet.

Éljen Kecskeméti Ferencz!

Verseink sorát a Török Gábor megválasztását óhajtok szerzeményeivel folytatjuk. Egy részükön – bár csak ceruzás kézírással – dátum is van, az elsőként idézendőn 1905. jan. 8. Ebben⁸⁸ igen magasztosan fogalmaznak: „*békési magyarok vagyunk, szent szabadság a jelszavunk*”. Míg Kecskeméti Ferenc képviselőisége alatt csak ígérni tudott, „*Török Gábor kurucz magyar, tudja már Békés mit akar*”.

⁸⁸ JMM Td 80.58.1.

Éljen Dr. Török Gábor

függetlenségi és 48-as képviselő jelöltünk...

A békési igaz magyar kortes dala. Nóta: Kossuth Lajos azt izente...

Kecskeméti kapujába,
Botlott meg a lovam lába.
Gyere pajtás gyógyítsuk meg,
Kecskemétiit buktassuk meg!
Éljen a haza!

Jámbor ember Kecskeméti,
Mit tudnál te értünk tenni?
Ígértél fűt-fát fityfenét,
Bolondítád a nép eszét...
Abcúg le vele!

Békési magyarok vagyunk
Szent szabadság a jelszavunk.
Három Isten van mellettünk,
Török lesz a mi követünk,
Éljen a haza!

Török Gábor kurucz magyar,
Tudja már Békés mit akar,
Megmozgatunk fűt-fát követ...
Török Gábor lesz a követ...
Éljen a haza!

Éljen Dr. Török Gábor!

Következő, zöld papírra nyomott cím nélküli versünkben⁸⁹ is „Török Gábor kurucz magyar”, él-hal az igazságért, a nép érdekében „adóját lejjebb préseli”. Ezzel szemben Kecskeméti Ferenc „nem tesz semmit”, s ha szól valamit, az is érthetetlen. A szerző az 1896-os választás vesztés jelöltjét, Igaz Pál ügyvédet is kipécézi, s ismét felemlíti annak kormánypárti múltját. Bár a szerepek 1896-hoz képest felcserélődtek, akkor Igaz Pál volt a képviselőjelölt, s a lelkész a legfőbb támogatója, most pedig a lelkész szeretné megtartani mandátumát, s az ügyvéd a támogató.

Török Gábor kurucz magyar,
Csak az igazságért él, hal.
A népet is úgy szereti,
Adóját lejjebb préseli:
Éljen Dr. Török Gábor, éljen a haza!

A gyűlésbe ha elmegy is
Kecskeméti, nem tesz semmit,
Csak tapogat, hallgatódzik,
Köhög, ásít nem szól semmit,
Nincsen füle-farka ha szól,
Nem lesz követ Ferencz, csak vót'
Abczug, le vele!

Igaz Pali fele jártam,
Kecskeméti zászlót láttam,
Vajon mit akarhat vele?..
Fekete-sárga a nyele...
Talán káplán akar lenni??
Pedig abból nem lesz semmi...
Szegény Igaz Pál!

Domokosné fut lihegve,
Hátha egy pár voksra lelne:
A Kecskeméti ügyvéde,
Hogy az ördög bújna bele...
Csepű telegráf!

Papp Józsi a csizmadia,
Békés város pénztárnoka!
Ez is gyűjti a voksokat,
Mint csizmára a fótokat,
De nem tudja beszurkolni,
Érzi, hogy muszáj elbukni...
A szerencsétlen!

Az egész várost bejártam,
Kocsor Ferkót nem találtam,
De ni!. ott ballag a járdán,
Mint hím-farkas a rét alján
Kecskemétiével...

Nem vagyok azon a párton,
Mert a papom nem barátom...
Gyertek velem hű polgárok,
Éljen Doktor Török Gábor...
Éljen a haza!..

⁸⁹ JMM Td 90.50.1.

Nem tudjuk, az ellenfél melyik versére reagálhatott az alábbi,⁹⁰ ceruzával 1905. jan. 15-re dátumozott „válasz”. Bár a lelkésztől állítják, hogy „*rágalmaz, gyanúsít*”, „*még papnak se való*”, a Török-párti szerző is erősen személyeskedik, sőt azt ajánlja: „*jó békési polgár, vágd pofon kortesét*”. Jó érve van jelöltje mellett: „*ha ügyed bajod van, nem papodhoz mégy, kölcsön kéred akkor a fiskális eszt*”. Emellett „*itt született*” (Kecskeméti Ferenc makói születésű és csak felnőttként került városunkba).

Válasz:

Kecskeméti hitvány kortes hadának!

Rágalmaz gyanúsít Békésnek a papja...
Fűhöz-fához kapkod hitvány kortes hada...
Pedig olyan könnyű mindegyiknek feje...
Hogy agyvelő helyett korpával van tele...
Ám Kecskemétinek jó lehet a bora,
Mert ki sütötték, hogy Török a sógora
Gróf Tisza Pistának a nagy miniszternek,
(Másként hadba szállni Törökkel nem mernek!)
Ó te hitvány népség, te sok jött ment giz-gaz,
A győzelmi mámor titeket már izgató?...
Az a Tisza Pista, ha sógora vó'na,
Ferencz bátyátok itt pap ma már nem vó'na!
Azt mondtuk vóna rá, ebura a fakó!..
Távozz innen Sátán, te pokolra való!..
Mí az orvoslással tovább már nem várunk...
Tönk szélére vitted a mi nagy egyházunk,
Szent igaz, a kova soha se lesz tapló...
S Kecskeméti Ferencz még papnak se való.
Úgy felkapott nálunk az ugorka fára,
Baptista a lelke, a tüdője mája,
És hát én istenem! te békési magyar,!..

Te híres türelmed, kérdem hogy meddig tart?
Nem hogy elzavarnád, de még kitünteted.
Büszkén kiabárod: ő lesz a követed...
Hogy sok jót tett Ferencz?
Kortes! csak te mondd,
Az eszedet akkor árendába adod!..
Ne higgy neki kérlek jó békési polgár,
Vágd pofon kortesét, vitézül, gorombán...
Ha ügyed bajod van, nem a papodhoz mégy
Kölcsön kéred akkor a fiskális eszt...
Jó békési magyar! ha nincs a hombárba!
Kérlek, soha se add eszed árendába!
Hogy miket tett Török? azzal nem kérkedünk,
Hiszen úgyis tudjuk, ő lesz a követünk!
Mí csak egyre kérünk, vigyázz az eszedre,
És ha oda kerülsz, szavazz csak Törökre!
Őt élteti tudjuk, a békési polgár!
Mert hát itt született és ember a talpán!
Ha már itt Békésen sok a szűk sikátor...
Kiáltasuk mindnyájan:

Éljen Török Gábor!

Piros színű papírra nyomták azt a verset,⁹¹ melyből azt is megtudhatjuk: a szavazás egy csütörtöki napra esett. Ezenkívül más sincs benne, mint az ellenjelölt pocskondiázása, kiemelve annak rossz előadói stílusát, református lelkészsége ellenére baptista felekezeti beállítottságát.

Éljen Dr. Török Gábor!

Nagyokat nyel Kecskeméti,
Ha a beszédét elkezdi:
Restellik az országházba,
Mért van ily ember a párta?...
Mínt a mi papunk!...

Kérdezték is a párthívek:
Hogy lehetett ebből követ?...
Jót köhintett Ferencz erre:
„*Baptisták* megvett szerelme”
Így lettem követ!

⁹⁰ JMM Td 80.51.1.

⁹¹ JMM Td 80.52.1.

Néha bemegy Gyulára is,
Megyeházba, mint virilis:
Ott is köhint és nyögdecsl,
Semmit érő beszédével:
Csak szegyént hoz ránk!

Ilyen ember kell Békésnek,
Kit mindenütt kinevetnek!
Csókért ha kell váltót zsírál!
Kortes szivart vesz, oszt, kínál:
Már hogy a haspárt!...

Azért kapjon tiszteletet,
Hogy *férevezet* kit lehet!?...
Dicsekszik hogy a napdíját:
Egyleteknek engedi át...
A Nagyságos úr?

Számadást nem követelünk,
Így oszt' békén ki is jövünk!
Hogy mennyit ad napidíjából,
Kérdezzék a *baptistáktól!*
Azt csak ők tudják!

Pedig, hogyha Ferencz örül,
Hiba van a kréta körül...
Nem soká dagadsz örömtől,
Megnyúl orcád csütörtöktől!
Ezt mi is tudjuk!

Gyanús *híresztelt* jósa,
Fekete selyem palástja...
Könnyel telik meg levesed,
S éhen *ordít* a kortesed
Csütörtök este!...

Piros, fehér és zöld papíron is megvan gyűjteményünkben⁹² a „Kátsa-kesergő”, melynek címe talány számunkra. (Esetleg Gárdonyi Göre Gábor-gúnyregé-nyeinek állandó figurájára, Kátsa cigányra utal.) A vers talán Kecskeméti Ferenc addigi életútját akarta kigúnyolni, mostani – feltételezett – választási bukásáig. Em-líti amerikai éveit, s hogy onnan a szigorú erkölcs miatt „*megugrott*”, de magával hozta a baptista tanokat is. A hazahozott pénzen ingatlant vásárolt, lapot alapított, s a látszat kedvéért „*osztottunk is ki szegények közt egy-két fillért*”.

Kátsa-kesergő

Londonország, híres ország
Ott nem jártunk mi,
Hanem laktunk Edenburgban
Én meg Szalai.
Ott tanultunk imádkozni
Szembahunyvást fohászkodni
De szigorú volt az erkölcs...
S megugrottunk mi.

Amerika városában
Kötöttünk oszt' ki,
Ott tanultuk a **baptizmust**
Én meg Szalai.
Mikor tudtunk térdepelni
A szószéken feszelegni,
Haza jöttünk tudományunk
Széjjel hinteni.

Pénzt is hoztunk ám magunkkal
Be kell vallani,
Jó csomó pénzt szedtünk össze
Én meg Szalai.
Vettünk rajta reverendát,
Bánomot, cserepes tanyát,
Alapítottunk lapokat
A jámbor népnek.

Hogy a látszata meg legyen
Osztottunk is ki
Szegények közt egy-két fillért
Én meg Szalai.
Vakulj világ, imádj szegény...
Ingyen temetek a **voksért**...
Ez a baptista pap erény
Azóta itt is.

⁹² JMM Td 80.53.1 és 88.45.5.

A fillérek jól forogtak...
Követ lettem én
Lóvá tettem a sok szegényt
S járok nagybüszkén,
De most úgy érzem kikopok
A választáson megbukok
S át kell adni mandátumom
Török Gábornak.

Hiába szól mellettem Páll
S a szép oláh pap
Vadliba hátú Vargáné
Meg az egész had,
Nem hisznek Kocsor Ferkónak
Se Csetének, se Turzónak
Át kell adni mandátumom
Török Gábornak.

Ismételten csak a negatív kampány jelenik meg piros és zöld papíron is meglévő dalban, melyben⁹³ kizárólag az ellenfélről és annak táboráról van szó. Visszatér a legelsőként említett szórólap kedvelt képe a „*kortestanyává lett paplak*”-ról, ahol a lelkész „*el-elereszi a csapat*”. A választók lelkiismeretére, érzelmeire kíván hatni a szerző megjegyzésével: „*harangszó nélkül temettek, mikor Ferencék beszéltek*”. Gúnyos hangon „*triumvirátus*”-ként említi Kecskeméti és két fő követőjét, Igaz Pál ügyvédet és Popovics Elek görögkeleti papot.

Éljen Dr. Török Gábor!!

Kortestanya lett a paplak...
Hol a hívek be-bekapnak!...
Mért van a zászló kitűzve?
Tán biz' bál leszén estére?...
Kecskemétinél!

El-elereszi a csapat...
Itatván az oláh papot!...
Mert ez a félkegyelmű pap,
Minden alkalmon kapva-kap,
Hogyha inni kell!...

A hájfejű igaz Pali...
Valljuk meg: egy kicsit csacsi!...
Azaz eltévedt a jámbor,
Nem élteti Török Gábort,
Mít se adjunk rá!...

Ferenc, hogy programot adott,
Elnémultak a harangok!...
Hallgatták az oláh pópát!
Pedig halott kettő vót' ám!...
A templom előtt!

Harangszó nélkül temettek,
Mikor Ferencék beszéltek.
Némán túri ezt a magyar,
Türelemmel, hogy meddig tart
A sok bosszantás!...

Mondta róluk egy legátus:
Gyönyörű triumvirátus!...
Mindenik érti a módját,
Hogy a népet bolondítsák!
A templom előtt!...

Tiszta, derült a magas ég,
Arcunkon a szégyen pír ég!...
Kinél nincs nagyobb fajánkó
Az az ember te vagy Ferkó...
Mert hát úgy mondják!

A következő három propagandavers (az első piros, a másik kettő zöld papíron) azt a vélekedést használja fel Kecskeméti Ferenc ellen, hogy a papi hivatás nem fér össze a képviselőséggel. Az elsőben⁹⁴ még enyhén fogalmaznak: „*mit fut-*

⁹³ JMM Td 80.54.1 és 84.202.7.

⁹⁴ JMM Td 80.60.1.

kos az országházba, mikor itthon van a nyája”. A másodikban⁹⁵ (14. kép) már támadóbb a hangnem: „minek papnak a díszmagyar, maradjon pap, ha jót akar”, sőt minősítenek is: „ki papnak rossz, rossz követnek”. Végül⁹⁶ a harmadikban rosszinulatú megjegyzést tesznek az okra, amely miatt a lelkész vállalta a képviselőséget: „kevés nekem az egyházi fizetés, mandátumot adj hozzája Békés”. Érdekes keretet ad ez utóbbi dalnak az „ősz rózsza, fehér ősz rózsza” refrén, a kedvelt magyarnótából kölcsönvéve.

Lihegve fut Kecskeméti,
Mert a mandátumát félti,
Püski Mihály édes komám
Úgy érzem, mintha elbuknám.

Ne félj tiszteletes atya
Mihály gazda biztatgatja.
Ha téged mindenki elhagy
Azért megélsz, itt az egyház.

Öreg Gábor rámorogja
Pap maradjon katedrába.
Mit futkos az országházba,
Mikor itthon van a nyája.

Azt mondja Cs. Horváth Mátyás
Dr. Török mi ránk áldás.
Gyűljön körűlte a tábor
Éljen doktor Török Gábor.

Dal

Nagy Bercsényi Miklós nótára

Szép a violának illatos virága,
De sehogysem illik Ferencz kalapjára.
Minek papnak a szép virág?..
Forgassa csak a bibliát.

Szép a magyar mente sastollas kalppal.
De sehogyse pászol a reverendával.
Minek papnak a díszmagyar
Maradjon pap, ha jót akar!

Szép az országházban védni az igazat,
De nem szép másokra köpködni a sarat.
Nem szép papnak ilyet tenni,
Ezért kár volt oda menni!

Szép a nép bizalma s azzal dicsekedni,
De Ferencz erről most neked le kell tenni.
Ki papnak rossz, rossz követnek,
Ferencz téged elkergetnek!..
Éljen Dr. Török Gábor!

Csak még egyszer követ tudnék lenni!
Tétlenségem tudnák elfeledni.
Óh mandátum jöjj vissza egy szóra...
Ősz rózsza, fehér ősz rózsza.

Kevés nekem egyházi fizetés
Mandátumot adj hozzája Békés.
Közeleg a lemondási óra,
Ősz rózsza, fehér ősz rózsza.

Érzem már, hogy válnom kell örökre
Mandátumot ruházom Törökre.
Fájdalmasan üt a végső óra,
Ősz rózsza, fehér ősz rózsza.

⁹⁵ JMM Td 80.59.1.

⁹⁶ JMM Td 80.61.1.

Pozitív hangvételű vers⁹⁷ következik, mely Török Gábor érdemeit sorolja: „mert ő kereste ki nekünk városházát, új iskolát, községi adónk leszálltát rejtett kasszából”. S bár ezért nem vár köszönetet, „de mi azért jutalmazzuk, adjuk reá szavazatunk”.

Látod a szép városházát?!
Börzén akarták az árát
Megszerezni drága pénzért,
Vagy talán egy jó kis sápért...
Nem tudja senki.

A községi adónk felszállt
Elérte legmagasb fokát,
Muszájból mi csak fizettük
Hová tették? nem kérdeztük
Ment a kasszába.

Török Gábort ez bántotta
S mond: nézzük csak a kasszába
Bele nézett, meg is talált
Kétszázezer szép koronát
Rejtett kasszába.

Városházát építettünk
Nagy községi adónk megszűnt,
Az iskola is felépül
De azért még ki nem merül
A rejtett kassza.

Török Gábor lesz követünk
Mert ő kereste ki nekünk
Városházát, új iskolát,
Községi adónk leszálltát
Rejtett kasszából.

Tudjuk nem vár ő jutalmat;
Az ő jutalma: „öntudat”
De mi azért jutalmazzuk,
Adjuk reá szavazatunk...
Éljen csak Török!

Ilyet mutatni nem tudhatsz;
Jó másik párt ne is kutass.
Jelöltődnek Kossuth sem ad
Melléje csak egy barátot.
Ne higgy te néki!

„A monori templom tetejébe” nóta dallamára íródott dalban⁹⁸ Török Gábor alkalmasságát egyenesen az eddigi képviselő tevékenységének éles bírálatával támasztják alá: „még eddig minden rosszul forgott”.

Azt beszélük a békési téren...
„A monori templom tetejébe” – dallamára

Azt beszélük a békési téren...
Kecskeméti elhasal majd szépen:
„Olyan ember lesz a mi követünk
A ki jobbá teszi rossz életünk!”

Többé nem is szavazunk a papra...
Nem való az képviselőházba;
Kivált olyan mint volt Kecskeméti
A ki mindig csak a nyálát nyeli!

De hát ezen ne csodálkozzatok,
Hogy egy papot odaválasztottok...
Tudjuk mi azt, hogy hol az ő helye:
„A templomban épített szószéke!”

Azt is tudjuk, szomorúan tudjuk;
Hogy még eddig minden rosszul forgott...
Egy lélekkel kiáltunk hát e sort:
„Megválasztjuk doktor Török Gábort!”

⁹⁷ JMM Td 80.55.1.

⁹⁸ JMM Td 80.57.1.

Békés külterületi szavazóinak nevében íródott dalokat is őriz múzeumunk, azt azonban nem tudjuk, hogy minden Békéshez tartozó határrésznek, kistelepülésnek volt-e külön „dal”-a. Amelyeknek volt: Négy-egyenes dűlő,⁹⁹ Kamut¹⁰⁰ és Gyúrdűlő¹⁰¹ (a békési határ nyugati részén, egymáshoz igen közel vannak), Rosszerdő¹⁰² (a keleti oldalon található). Érdekes módon a versek mind arról szólnak, hogy a címükben idézett határrészek szavazói voksukat majdan Török Gábornak szánják.

Két dal is szól a Négy-egyenes dűlő szavazóinak nevében, az elsőben¹⁰³ Kecskeméti Ferenc támogatóit szapulják, míg a szerző szerint ellenfele „nem néz jobbra, balra, hátra”, vagyis nemcsak saját csoportja, de mindenki javára cselekszik. A másikkban¹⁰⁴ tudatosan, mintegy rábeszélően ismételtetik a szavazás csütörtöki napját, felszólítják Kecskeméti, maradjon továbbra is pap, jellemzik is: „nyöszörgős”.

A Négy egyenes = dűlő dala

Istibundi Varga Pista,
És Somlyai Lajka piszra;
Török Gábort abcugolja...
Pedig nincs szavazó joga!
Hej! két jó madár...

Istibundi Varga Gábor,
Jó komája Szabó Károly:
Szervezkednek nagy erővel!
A nyöszörgős jelöltükkel,
De hát hiába...

Azt mondják a Völgy partiak,
Hogy ők Törökre szavaznak...
Nem néz jobbra, balra, hátra,
Ilyen ember kell a gátra.
Éljen a haza!..

Azt kiáltja a ki bátor:
Éljen Doktor Török Gábor!
Éljenezzük lelkesedve...
Szálljon áldás a fejére...
Éljen a haza!

A Négy egyenes = dűlő dala

Szekeres Károly a sarkon,
Korteskedik igen nagyon!...
Itatja a tanyásokat...
Csak a papra szavazzanak
Már hogy csütörtök!

Nem gondolja fel a bamba,
Nincsen annak szavazata!...
Addig szaval, míg megissza,
Azután meg kigúnyolja
Kecskemétivel...

Szabó Jóska is azt mondja:
Oda van a lelki atya...
Nem ad több szivarra valót...
Had' legyen pap, mint eddig vót'...
Kecskeméti úr!...

Csipás szemű Hajdú Imre,
Fehér tollát illegtette...
Osztoztatja Kamutkertbe,
Hátha Kecskeméti nyerne...
Csütörtök este...

⁹⁹ A mezőberényi országúttól induló, egymással párhuzamos, a kondorosí határig tökéletes egyenesként futó négy egymás melletti dűlő. A határ legjobb részei közé tartoznak.

¹⁰⁰ Már a középkorban is faluhely, a 18. században önálló pusztá, ma önálló község.

¹⁰¹ Gyúr a középkorban faluhely, a tárgyalt időszakban sűrűn lakott (tanyasi iskolája is volt), ma csak határnévként ismert.

¹⁰² Folyamatosan lakott terület, az 1980-as árvízig tanyaközpont bolttal, ma jobbára csak szántók, hobibikertek vannak itt.

¹⁰³ JMM Td 80.64.1.

¹⁰⁴ JMM Td 80.56.1.

Mángel szőrű Varga Gábor,
Miért ugrálsz olyan nagyon?..
Jobb leülsz Kecskemétiddel,
A nyőszörgős jelöltőddel...
Te Mángel szőrű!..

Öreg Bócsa is azt mondja:
Vonuljunk a kaszinóba,
Nem szavazok én már többet,
Török Gábor lesz követ!..
Csütörtök este...

Könnyedebb hangú, szinte népieskedő a Rosszerdő,¹⁰⁵ valamint a Kamut és Gyúr-dűlő¹⁰⁶ szavazóinak szóló vers. Mondanivalójuk nem sok van: azon a bizonyos csütörtöki napon a megénekelt határrészek szavazataival bizton Török Gábor lesz a nyerő.

Rosszerdő dala

Rosszerdőnek, nincsen párja!
Békés már javába várja...
Rosszerdő vágd ki a rezet,
Mondd meg ki lesz ott a követ
Úgy-e, hogy Török?

Békés Csabával határos,
Rosszerdőnek útja sáros...
Akármilyen szűk a nagy híd,
Rosszerdő Békésen lesz mind...
Csütörtök reggel!...

Ha bemegyünk csütörtökre,
Leszavazunk mind Törökre!...
Török lesz a mi követünk,
Baptista pap nem kell nekünk,
Ördög vinné el!

Baptista pap vigasztalódj,
Tudd meg a ki jól köt, jól old,
Követ, Ferenc nem lesz itt!...
Elhegedülte Szent-Dávid!...
Hidd el, hogy úgy lesz!

*Azt kiáltja a ki bátor:
Éljen Doktor Török Gábor!...*

Kamut és Gyúr-dűlő dala

Azt beszélnek Kamut-kertbe:
Künn járt Papp Jóska az este!
Vastag bűr fedi pofáját:
Gyalázta a Török pártját
Kecskemétivel!

Három Berczi, azt izeni:
Török Gábort tisztelteti...
Török Gábor azt mondhatod:
Gyúr-dűlőn jól áll a pártod...
Éljen a haza!

Úgy a székely, mint a magyar...
Mind a kettő egyet akar!
Gyúr-dűlőnek jól van dolga,
Mert székely a tanítója...
Éljen a haza!

Napról napra nő a tábor...
Éljen Doktor Török Gábor,
Megvan a negyedik Berczi...
Így bukott meg Kecskeméti...
Éljen a haza!

¹⁰⁵ JMM Td 80.62.1.

¹⁰⁶ JMM Td 84.202.5.

Ezután következzenek a Kecskeméti Ferenc református lelkész támogatóit képviselő költemények. Címében¹⁰⁷ is rámutat az elkövetett elítélendő tette „A plakáttépő”, sőt minden versszak első sorában ezzel a jelzővel kezdi a Török Gábor elleni támadást. Elvtagadónak titulálja az ügyvédet, ráolvassa, hogy régen még más volt, míg most „*hatalmasok talpát nyalod*”. Megjelenését is kritizálja: „*molyos orrod*”, de a legdurvább hasonlat, amit használ, hogy „*mint hernyó, előre mászol*”.

A plakáttépő

Plakáttépő Török Gábor!
Igyál, kell neked a mámor.
Megtagadtad az elvedet,
Vádol lelkiismereted.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
Vigyázz, meredek a gádor.
Molyos orrod összetöröd,
Nem folytathatod a pöröd.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
Micsodás is az a tábor,
Amely körültekint sereglik
És mindenféleképp vedlik?
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
Az idő már jóval távol,
Amikor még kuruckodtál,
Fenegyerek módra szóltál.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
A te erkölcsöd most jámbor.
Hatalmasok talpát nyalod,
Hogy megkaphasd az abrakod.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
Mint hernyó, előre mászol.
Magad tele eszed s iszod,
A szegényeket meg szidod.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Plakáttépő Török Gábor!
Mért nem tartózkodol máshol?
Mit élsz a nyakunkon itten?
Verjen meg a három Isten.
Éljen Kecskeméti Ferenc,
Éljen a magyar!

Sokszor ismételtetik a Török Gábor ellen felhozott vádak között, hogy Tisza István ittjártakor az ügyvédnél szállt meg. Hogy ennek volt-e valóságalapja, nem tudtuk kinyomozni, mindenesetre ennek alapján 48-as meggyőződését is kétségbe vonják egy ceruzával 1905. jan. 13-ra dátumozott cím nélküli dalban.¹⁰⁸ Személyeskedő hangon italozását is felemlítik.

¹⁰⁷ JMM Td 80.65.1.

¹⁰⁸ JMM Td 80.79.1.

Tisza Pista Békésen járt
Mit gondoltok, hogy kinél hált?
Török Gabri volt a gazda,
A ki őtet befogatta:
Kutya a macskát!

Ettek együtt közös tálból,
Török Gabri jóvoltából.
Láttál-e már olyan kutyát,
Mék megvendégeli a macskát?
No én nem láttam!

De azért ő negyvennyolczas!
Görbüljön meg mint egy nyolczas.
A ki eztet el is hiszi
S szavazatot viszen neki.
Hiszi a piczi!

A bérházban múltkorában,
Czipő nélkül a kocsmában
Mezítábbal ki bokázott,
Ki volt a ki földig ázott?
Nem a pinczér volt!

Margit-üveg beszélj te is
Ki töltött meg másodszer is?
Asztal alatt új bő forrás
Csörgedezett. Úgy-e csodás?
Ez volt a másolás!

Minek nekünk ügyvéd követ,
Ott is húzza a bőrnünket?
Kecskeméti lesz követünk
Úgy igaz mint egy Istenünk
Éljen a haza!

Az ellentábor választási fogásait kritizálja a következő dal,¹⁰⁹ azt állítván, hogy „*pénzzel csábít*”. Igen agresszív a befejezés, a szerző szerint a Kecskeméti Ferenc képviselősege ellen küzdöket „*nem kár volna a Körösbe fojtani*”.

Dallam, háromszínű a nemzeti lobogó

Ugrálnak már a Török pártosai
Mert látják a napot homályosodni
Kapkod is már fűhöz-fához mindenik,
Mint ahogy vízbe fülő cselekszik.

Csináltatják sorra a sok verseket,
Hátha azzal majd kedvesebbek lesznek
Tíz korona egy rossz versnek az ára,
Csak szóljon a Török Gábor javára.

Akinek a torka nagyon meg száradt,
Írjon az most egyet Török komának
Ad itókát amennyi csak bele fér,
Utoljára ő sír majd a számláér.

Jó magyarok maradunk mi tovább is,
Nem hallgatunk rá ha pénzzel csábít
Mert jól ösmerjük már mi a Törököt,
Kecskeméti bírja itt az örököt.

Kiáltsuk hát egy szívvel hogy éljen! Mért?
Mert oly sokat küzdött a jobb létünkért
Ki ellene mer még most is harcolni,
Nem kár volna a Körösbe fojtani.

Bővelkedik pejoratív kifejezésekben az alcímében „*piócák*”-nak titulált ellentáborhoz szóló vers¹¹⁰ is. Pontosabban annak vezetőihez, a városi értelmiség elitjéhez szól, kiemelve annak lakóhelyét, amit pont az odaköltöző tehetős réteg miatt hívtak Úri utcának. (Az utca 1903 óta Irányi Dániel nevét viseli.) Sáskahadnak nevezi követőiket, sőt „*csúszók-mászók*” seregének. Ezzel szembeállítja a Kecskeméti

¹⁰⁹ JMM Td 80.80.1.

¹¹⁰ JMM Td 80.72.1.

Ferenc képviselőségét óhajtok vezéregyéniségeit, dicsérő szavakkal illetvén őket. (A versben így a negatív és pozitív kampány elemei is megjelennek.) Az oláh pap (Popovics Elek) a „*nép embere*”, míg dr. Igaz Pál ügyvédet (részletesen szólunk személyéről a 258. lapon) okossága, Kecskeméti Ferenc eddigi képviselőt szívjósága jellemzi. Felbukkan még két olyan – a kampányban eddig egyik oldalon sem említett – név, akik az ifjúság oktatásában élenjáró békési gimnázium tanárai lévén bölcsességük okán lehetnek „*e pártnak büszkesége*”-i. Osváth Ferenc a gimnázium igazgató-tanára, nevéhez fűződik az iskola nyolcosztályossá fejlesztése és az új, ma is használt épület átadása. Szintén tiszteletreméltó név Körber Tivadaré, aki egyébként az előbbit váltotta (annak halála után, még 1905 szeptemberében) a gimnázium igazgatói székében. Békés akkori lakói számára oly sokatmondó nevek felsorolása után a vers áttér az ellenfél szapulására. Végül hangzatos, szép szavakkal buzdít az utolsó versszak, majd igen mesterkéltnek hat az aláírás: „*a békési Tisza-féle 48-as párt politikai gyilkosai*”.

Kortés vers

(Az úri-utczai fő- és alpióczák vasárnapi keserveihez)

Török, Noé bárkás hadát,
Oláh papunk agyon sújtád!
Dicső vagy Te nép embere
Áldjon meg az Isten érte!!

Ékes szavad erejétől,
Mint a fényes nap hevétől
Úgy olvadtak mindenestől,
Csúszók-mászók seregéstől.

Ha Istenünk minket éltet
Meg fogunk becsülni Téged,
Megszerettünk megkedveltünk
Nép emberévé emeltünk!

Doktor Igaz okossága,
Kecskeméti szívjósága
Osváth, Körber bölcsessége,
Mind e pártnak büszkesége.

Ti mindnyájan kezet fogva
Bósz ellenséget tiporva,
Süllyeszétek azt a bárkát,
Melyet elleptek a sáskák!

Törjük össze a bósz bandát
Hisz' nyalja Tisza kezit-lábát
Hol titokban hol korcsmában,
Istnak, bőgnek butaságban.

De hát Tisza pénze fogy már,
Török magért hiába firkál,
Egy rossz fiskus nem sokat ér
Pusztitná el az aranyér!

Kecskeméti zászlajára
Ragyog már a nap sugára,
Lebegjen elv győzelmére
Népünk és hazánk díszére!

**Tömörüljünk hát polgárok!
Nép és haza vár reátok!!!
Isten szeme mi felettünk:
Kecskeméti a követünk!!!**

A „békési Tisza-féle 48-as párt
politikai gyilkosai”

Hangvételében, kifejezéseiben hasonló a Kecskeméti Ferenc mellett korteskedő alábbi két dal, az egyik¹¹¹ Hoyos gróf ellen, a másik¹¹² Török Gábor ellen íródott. Egyformán kezdődnek: „*Felsütött a nap sugára: Kecskeméti ablakára*” és folytatódnak: „*követ is lesz nemsokára*”. Mindkettőnél ugyanaz a Táncsicstól vett legfőbb érv: „*A nép szava Isten szava*”, és azzal nem lehet vitatkozni. A Hoyos gróf elleni rövidebb versben csak a jelölt némettségét hozza fel ellenérvként, míg a kétszer olyan hosszú (3, illetve 6 versszak) Török Gábor elleniben hosszasan taglalja az ügyvéddel szembeni kifogásokat. Említésre kerül „*mojos*” orra, s hogy saját javára dolgozik: „*a te közjód drága zsebed*”. Különben pedig „*nem kell fiskális!*”

Kortes nóta
Kossuth dallamra

Felsütött a napsugára:
Kecskeméti ablakára.
Követ is lesz nemsokára,
A Hoyos-párt bosszújára,
Nem kell Hoyos úr!

A nép szava Isten szava:
Isten ellen ki szólana,
Ha ő velünk ki ellenünk
Kecskeméti a követünk
Nem kell Hoyos úr

Ígérhetnek mindenenket:
Nem kell nekünk német követ,
Érje bár a föld az eget
Kecskeméti lesz a követ,
Nem kell német úr!

Kecskeméti párt kortes nótája
(Dal, Kossuth Lajos azt üzenté)

Felsütött a nap sugára:
Kecskeméti ablakára
Városszerte a jósaága,
Követ is lesz nemsokára
Éljen Kecskeméti!

Kecskeméti lelkes magyar,
Kit átok nem, – áldás takar.
Érje be a föld az eget
Kecskeméti lesz a követ,...
Éljen Kecskeméti!

Mojos orrú Török Gábor,
Tisza nászodhoz mért vágyol?
Itt is jót teszsz a népek!...
Tudod mennyire szeretnek
Abczug levele!

Azt hirdeted hogy mi lesz jó!
Ekéd zúgja: vonó-húzó...
Sír a szegény sír az árva,
Még földed is azt kiáltja...
Nem kell fiskális!

A közjóra oly sokat adsz
Hogy a szegény sírva fakad,
A te közjód drága zsebed
Nem a népet, azt szereted...
Abczug levele!

A nép szava Isten szava
Az ellen meg ki szólana?
Isten velünk, mi nem félünk,
Kecskeméti a követünk:
Éljen Kecskeméti!

¹¹¹ JMM Td 80.74.1.

¹¹² JMM Td 80.73.1.

„Kávéházás bandériom”-nak nevezik alábbi cím nélküli dalunkban¹¹³ Török Gábor követőit, e szempontból számbavéve őket. Felmerül az 1896-os választási versekben többször előforduló Venczel József borbély neve is, aki akkor Igaz Pál támogatója volt, most azonban az akkori ellenfél, Meskó László utódjának táborához tartozik. Eltérő hangvételű a saját jelöltjük megválasztásáért fohászkodó utolsó versszak: „*a jó Isten legyen velünk*”.

Kávéházás bandériom
Most jöttök tik is itten hm.
Nem maradtok kaputokban,
Pedig amit akartok az hasztalan
No bandérium.

Nagy János jön a nagy hassal először,
Kávéházba ő is ott van legtöbbször
Durkó Gábor te sem maradsz ki innen,
Hogy a holnap hiányossá ne legyen
Hej két jó madár.

Nagy Imre és Kocsor Gábor
Tik is vagytok olyan bátor
Török Gábor táborában,
Többiekkel a korcsmában
Hej két jó madár.

Hát a nagy hős Pikó Sándor
Ő vele is nőtt a tábor
A többi közt principális,
Pedig hisz ő nem fiskális
Hej de szájhős.

Bólya lábú Venczel Jóska,
Te is ugrálsz, te nagy marha
Iszol mostan egy kis potyát,
Borotvárd a Török pártját
Őh te nagy számár.

Borbély Sándor téglá mester,
A klupp közt te vagy a mester
Bonzos András jó komáddal,
A nagy hasú Veres Pállal
Három jó miska.

Mi mindnyájan csak azt kérjük,
A jó Isten legyen velünk
A nap szépen süt felettünk,
Kecskeméti lesz követünk
Éljen Kecskeméti Ferencz!

Kizárólag az ellenfél befeketéséről szól következő dalunk,¹¹⁴ amely tökéletes példa a negatív kampányra. Csodálkozik azon, hogy Török Gábor komoly ellenfélnek hiszi magát, felrója, hogy csak „*hivatalra éhes hasa*”. Bár sokat irkálnak, senki nem hisz nekik. Azt állítják, a lelkész alatt romlik az egyház, de ez csak „*a hithagyók állítása*”. Kecskeméti igenis sokat tett már a választók érdekében, ezt „*tudja, ki nem vak, vagy siket*”. Felsorolja Török néhány követőjét, s gúnyosan „*jó éjt*” kíván nekik.

¹¹³ JMM Td 80.75.1.

¹¹⁴ JMM Td 80.66.1.

Kortes dal

(Kossuth Lajos dallamára)

Török Gábor irodája,
Keveset hajt a konyhára
Házalni kezd hát s kunyorál,
A követségre konkurál
Halled? konkurál!

Hivatalra éhes hasa,
Mandátumot neki adna.
Minő sereg, óh szent Gogó!
Nem kell itt harapófogó!
Harapófogó.

Török-párti jeles firmák,
A plakátot, verset írják.
Rágalmaznak, hitegetnek,
Csak a bolond hisz tinektek
Az hisz tinektek.

Egyházunknak a romlása
A hithagyók állítása.
Templom tőlök leomolhat,
Bolond a ki rájuk hallgat
Ki rájuk hallgat.

Kecskeméti hogy miket tett,
Tudja, ki nem vak, vagy siket.
Tudja, látja mindaz a kit
Az önérdék el nem vakít
Kit el nem vakít.

Hegedű nyakú Szegedi
Meg a nyúlkepű Telegdi,
R. Nagy István, előlmennek...
Pálinkás jó reggelt kendnek!
Jó éjt is kendnek!

Hencz is henczeg a pléh herczeg,
Mint sajt-kukacz pattog, perczeg.
Bánátban volt kelepczébe,
Bedobták a kemenczébe
Mint görbe máliét.

Nem vagyok én Török párton,
Eddig sem volt ő barátom.
Ha Isten is úgy akarja,
Kecskeméti győz most újra
Az győz most újra.

Az ellenfél siratásával kezdődik a címében Kecskeméti Ferencet éltető dalunk,¹¹⁵ rögtön az elején „labancz”-nak titulálva követőit. Szóba kerül Török Gábor legfőbb támaszaként Tisza István is, politikusként ráragadt „erős kéz” jelzője is megjelenik. Bár e vers szerzője sem tesz másként, mégis felrója Török Gábor táborának, hogy gyalázkodással próbál győzelmet elérni. A vers vége kissé „bugyután”, de magasztosra sikeredett Kecskeméti követségének megjósolásával: „igazak barátja, elveink hű őre”.

Éljen Kecskeméti!

Sír a feleséged
Szegény Török Gábor,
Gyászos vereséged,
S hogy elfogy a tábor
Mert előre látja.

De te azért légy víg!
Kedves Török Gábor!
Még nincs mitől félned,
Körülted mint tábor
Áll hű labancz néped.

Hát mitől is félnél
Tisza hű komája,
Hisz az „Erős kéz”-nél
Nem lehet jobb támasz!
Tied szíve, mája.

Ám egyet kérdezőnk
És szívre tett kézzel
Feleljetek nekünk
Becsületességgel!
Mért kisebbítetek mást?

¹¹⁵ JMM Td 80.76.1.

Mert az az elvetek!!!!
Nyíltan és titokban,
Vívni győzedelmet
Más gyalázatával,
De szemetek koppan!!

Pusztuljon a gazság!
Le hát az önkénnyel
Báránybőrű farkas!
Győzzön az igazság
S ragyogjon fel fénnyel.

Igazak barátja
Elveink hű őre,
Akárki meg lássa
Követ lesz jövőre
Kecskeméti Ferencz!!

Éljen Kecskeméti Ferencz
Függetlenségi és 48-as
Képviselő jelöltünk.

Műfajilag szinte elbeszélő költeményként¹¹⁶ határozható meg a Hoyos gróf ellen szóló „Igaz történet”. A szerző szerint annak követői a jutalomban reménykedő köpönyegforgatók, „mert sok ember köpönyegje, kívül elnyűtt, s belől tette”. Ezzel szemben a „tisztességes jó emberek” Kecskeméti Ferencet támogatják.

Igaz történet

Ordít, vonyít az én kutyám,
Mi történik a Kis-utczán?
Megnézni amint ki megyek,
Jönnek-mennek az emberek.
Kiabálják éljen Hojos!
Kérthetni igen bajos.
A kocsi mellett a ki jár:
Kocsis Károly, veje Bondár
Egy szeker zászló kofája,
Sáros mind a két csizmája,
De nem sokat ad reája.
Nagy Károly majd megcsinálja,
Mert most egy urat szolgálnak
Hol felülnek hol leszállnak,
De meg lesz a bérek mára,
Nem kell költeni számárra,
Mert a helyett lovat látok,
Húzzák a kocsit mint átkot.
Mert a kocsin átok rajta,
Nagy Károly be is takarta,
S a kocsisnak parancsolja:
A dighenczeket szólítsa,

Mert így nem kél a portéka.
Szomszédomba be kiáltott,
Hogy vásároljanak csikót!
Nem kell nekünk mondják nekik,
Nem szeretjük, el vihetik.
És így mentek tovább-tovább,
Míg eladtak egyet odább,
Mert sok ember köpönyegje,
Kívül elnyűtt, s belől tette.
És a csikót azért vette,
Hogy legyen új köpönyegje.
Tisztességes jó emberek:
Ebből tanulhattok egyet,
De ti tudom hogy nem vesztek,
Hojos pártok sohasem lesztek.
Hojos maradjon magának,
Vagy pedig büszke pártjának.
Kecskeméti Ferencz nekünk
Volt is, lesz is a követünk,
Áldja Isten őt s pártját is,
Még annak csecs szopóját is.
Éljen a haza!

Az előzőekben felvetett gondolatsort folytatja következő, cím nélküli versünk,¹¹⁷ mely teljes egészében a köpönyegforgatókhoz szól. Ők azok, akik csak az ingyen ételt-italt keresik, s nem veszik észre, hogy magatartásukkal saját becsületüknek ártanak. Utalás hangzik el a politikai helyzetre: „ti láttátok a fordulást az

¹¹⁶ JMM Td 80.81.1 és 84.202.11.

¹¹⁷ JMM Td 80.70.1 és 88.45.6.

országházba”. A szerző szerint az ide-oda ingadozók okozzák a legfőbb bajokat, s ők azok, akik a jó embert „megfeszítnék a keresztfán”.

Szíve fáj a hű pártosnak minden vére elakad,
Hogy még taláztatik egy is, ki pártjától elmarad
Látok sokat, látok szépet okosat,
És közöttük, a volt párt salakokat.
Mily pompásan állt rajtok a köpönyeg,
Míg a potyát szolgáltatta az üveg
És az igazság most hogy porondra szállt,
Az érdemet letiporva ítélettel sem gondolva oda állt,
Pedig hogyha potya lenne megint inna és enne,
Nem venné észre hogy rajta, a köpenyegje fordítva.
Vagy hogy Uram bocsáss bajok az lehet,
Hogy a potya a részökre nem foly s nem ered.
Mily rosszul áll az ítélet mely ő felettek ítélné,
Pedig mint a rossz gazda, ki jó fejős tehént
Nem talál hát szedi-veszi s eladja,
Pedig tulajdonképp kérem de azért meg nem ítélem
Ő tán még maga sem tudja, tulajdonképp hol a hiba.
Ő a hibás, mert tehenét naponta kétszer fejte bár,
Ezért hálából szegénynek csak nyélre kötött abrak jár.
Nem gondolva jóságára veszett nevet köt reája,
Pedig ám a kétszer fejett jobb sorsra érdemes lehet.

Hol vagytok hát igaz salak Kecskeméti-pártok,
Nem veszitek tettekkkel észre kinek árttok?
Elsősorban a hazának nagy kárja van rajta,
Városunknak nagy szégyene, keseregnet rajta,
Hogy a sok fordított nadrág
Ti becsületeseknek árt, észre nem veszitek?
Hiszen a bizalminkba nem esett csorba ezt hidd el!
Gazdagabb most mint valaha reménnyel kincsei,
Ti láttátok a fordulást az országházba.
Ember öltő ilyet nem ért 48. óta
És mikor majd ujjal érzük,
Amikor düllőre kérjük,
Ti szűrt forgattok.

Nem csoda a haza baja
Ha így ingadoznak rajta,
Ha rosszul megy ha eltörik,
A bizalmast úgy gyűlölik.
A becses személyét is tán
Megfeszítnék a keresztfán,
A tévelyedtek.
Akármit is mondjon szátok,
Nem hoztok ti ide átkot!
Mert azt mi meg nem engedjük,
Követnek a régít tesszük,
Mert ő azt meg is érdemli
Éljen köztünk Kecskeméti!
Éljen a haza!

Még hátralévő mindhárom versünkön egyazon, ceruzával írt dátum szerepel: 1905. jan. 15–17. Az elsőként¹¹⁸ idézettben (15. kép) Török Gábor politikai hovatartozása a téma, előtérbe kerül feltételezett kormánypártisága, amit Tisza Istvánnal fennálló kapcsolatával támasztanak alá. Éppen ezért olyat kell választani, „*kihez gyanú sem juthat*”, aki áldoz a választóért, s nem használja ki őt. Ilyen jelölt Kecskeméti Ferenc, legfőképpen, mert „*elvhez hű az, s lelkig igaz*”.

Kortés vers

Akármit beszél akárki
Török Gábor kormánypárti
Negyvennyolczas kapun megy be,
Tisza Pista regimentbe.

Bemenne ám de nem hagyjuk,
Idejében útját álljuk.
Mert ha az egyszer be juthat,
Elvet cserél, köpenyt forgat.

Együtt ebédelt Tiszával
Egész famíliájával:
Nagy lett köztük a barátság...
Most mi adjuk meg az árát?

48-ast kipróbáltat
A kihez gyanú sem juthat.
Mindig olyat választ Békés,
Nem csap jól be fiskárus ész!

Jól kinyitjuk a szemünket,
S nem veszítjük el az eszünket
Azt választjuk a ki volt,
Nincs munkáján semmi folt.

Választó társ most gondold el
Ki van hozzád: igaz szívvel
Azé ki tesz áldoz érted,
Vagy a ki kihasznál téged.

Volt nekünk derék követünk
Tartsuk meg és résen legyünk
Elvhez hű az, s lelkig igaz.
Ki eszén jár, ő rá szavaz
Éljen Kecskeméti!!!

Leginkább az ellenfél külső megjelenésével foglalkozik a címében is Kecskeméti Ferencet éltető¹¹⁹ kortesdalunk. Szinte minden versszakában említésre kerül „*rezes*”, „*borvirágos*” orra, ami bizonyára visszatetszést keltene az Országházban is. Végül a választókhöz szól: gondolják meg, ki a megfelelő, aki „*voksért rimánykodik*” vagy, aki „*imádkozik*”.

Éljen Kecskeméti Ferencz! (Kossuth Lajos dal, éljen a haza)

Békésen most nagy a vihar
A híres Török mit akar
Országházba akar menni,
Pedig abból nem lesz semmi
Abczug le vele!

De hát vajon miért bízik
Tán hogy az óra virágzik
Na Gábor ha eszed volna,
Nem vinnéd az országházba
A rezes orrod.

¹¹⁸ JMM Td 80.77.1 és 88.45.3.

¹¹⁹ JMM Td 80.71.1 és 88.45.4.

Mert hogyha ott meglátnának,
Mindenek rád bámulnának
Csudálnák hogy Békés város,
Hol vett oljan bor virágos
Orrú követet.

Három Isten van Töröknek
Nagyon sok ez ő kelmének
Nekünk csak egy az Istenünk,
Kecskeméti lesz követünk
Ő lesz követünk.

Menjen Török a maksárba
Úgyis az az ő temploma
Kecskeméti képviselőnk,
A jó Isten a segítőnk
Éljen Kecskeméti Ferencz
Éljen a haza.

Török Gábor rezes orra
Nem megy be az országházba
Kecskeméti a követünk,
Mindig imádkozik velünk
Elég ez nekünk.

Török voksért rimánykodik
Kecskeméti imádkozik
Melyik dicsőbb, melyik a szebb,
Melyik Istennél kedvesebb
Gondoljátok meg.

Utolsó versünk¹²⁰ az ellenjelölt, Török Gábor ügyvéd nevének népnévként való értelmezésére épül. A törököknek a magyar történelemben játszott szerepére utal, amit a kezdő és záró versszakban is kihangsúlyoznak: „*jön az ellen, rajtunk van a veszedelem*”. Közben felsorolják az ügyvéd támogatóit, mindegyiknél megjegyezve valami kivetnivalót. A sorban szerepel még természetesen a „*Gróf úr*” (valószínűleg Hoyos Miksa) és „*Tisza Pista*” is.

Kecskeméti kortes vers

Jön a török! jön az ellen,
Rajtunk van a veszedelem.
Jön a török, itt van már is,
Török Gábor a fiskális.

Hej a török, meg a tatár!
A magyarnak sok kárt tett már.
Utánok lett a hon pusztá,
Mindkettő a népet nyúzta.

Ne higgy magyar a töröknek,
Se tatárnak se görögnek,
Akármit mond a plakátja,
Nem volt ez a nép barátja.

Általános szavazatzog,
A zászlaján most ott csillog,
De hogy érti ő ezt máskor,
Láttuk most a választáskor.

Jön a török, jön a basa
Nem mondják neki: csókjasa!
Csak az hangzik minden fele,
Abczug Török, mars, levele!

R. Nagy István a fővezér,
Bíróság vagy mi jár ezér?
K. Nagy bíró a nagy hassal,
Ő is marsol az egy vokssal.

Telegdi a futri ügyvéd,
Mutogatni kezdi körmét,
Egyháza romlásán gyászol,
No ő hozzá ez jól pászol.

Fiskárusok, Domokosok,
Hármasával nagy okosok,
Hivatal- és más vadászok,
Csütörtököt mond puskátok.

¹²⁰ JMM Td 80.69.1 és 88.45.7.

Morvai úr, a koloszsus
Olykor ő is negyvennyolczas
Ki úr, ott a helye annak,
Hol az előkelők vannak.

Száraz bölcs Szilágyi János
Nélküle a had hiányos
Oláh Miskát mint kerestem!
Már majd is kétségbe estem.

Ugri füles kis gigerli
Lássuk csak, fel kell emelni!
A táborban ő az őrszem,
Kaliczkába kis ökörszem!

Hát a másik? ahá ott van:
Ladányi is ott jön sorban,
Ő a tábor nagy dobossa,
Több a széle, mint a hossza.

Hát kend Andor Gergő bácsi?
Nincs is voksa, kendnek ácsi!
A fők közé sorakozott?
Lám hogy fel avanzsírozott!

Edelényi is ide ért
Egy kis választási seftért,
Kecskemétinek nem kellett.
Korteskedik Török mellett:
Andorral ő a hang adó!
Eladó, mi van eladó?

Itt a törzskar hát a tábor?
Azt majd látni fogjuk máskor.
Leghátul a Gróf úr jár még,
S Tisza Pista mint az árnyék.

Török sereg tudjuk ezet,
Hajdanán sok csatát veszttet.
Oly csúfot nem vallott még sem,
Mint e had fog itt Békésen.

Fel polgárok itt az ellen
Rajtunk van a veszedelem
A jó zászlót el ne hagyjuk
Pénzért jogunk el ne adjuk,
Adjuk ki az utat néki
S mondjuk éljen Kecskeméti.

Az 1905. évi rendkívüli választáson végül Kecskeméti Ferenc képviselői mandátumát hosszabbították meg, és országos viszonylatban is az ellenzéki koalíció győzött. 1906-ban rendes választás következett, a békésiek ekkor újra a református lelkeszt tisztelték meg bizalmukkal, míg országosan fölényesen nyert a Függetlenségi és 48-as párt. Bár Kecskeméti Ferenc a következő választáson alulmaradt ellenfelével szemben (ez volt egyébként az országos tendencia: elégedetlenség a függetlenségi pártiakkal), 1916. április 21-én bekövetkezett haláláig lelkeszként továbbra is szolgált a városunkat. A régi békésiek emlékezetében daliás megjelenésű, szuggesztív egyéniségként maradt meg, szónoki tehetségét és jótékonykodását sokáig emlegették. A békési Rózsa-temetőben ma is őrzi emlékét bronz arcmásával díszített, fekete márvány obeliszkkal jelölt sírja.

FORRÁS

1000 év törvényei (www.1000ev.hu)
Békés című hetilap vonatkozó számai (Gyula)
JMM Td = Jantyk Mátvás Múzeum, Történeti Dokumentációs Gyűjtemény (Békés)
Vasárnapi Újság című hetilap vonatkozó számai (Budapest)

IRODALOM

- SZABÓ 2001
Szabó F. (szerk.): Békési életrajzi kislexikon. Békés, 2001.
- DANKÓ 1983
Dankó I. (szerk.): Békés város néprajza. Békés, 1983.
- DURKÓ 1939
Durkó A.: Békés nagyközség története. Békés, 1939.
- GERGELY-SZÁSZ 1978
Gergely A. – Szász Z.: Kiegészítés után. Budapest, 1978.
- HANÁK 1985
Hanák P.: A letűnt alkotmányosság nyomában. História, VII/5–6. (1985)
Posztermelléklet.
- HÁRSFALVI 1981
Hársfalvi P.: A választójog a polgári Magyarországon. História, III/2.
(1981) 32–33.
- MÉL 1982
Kenyeres Á. (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. II. Budapest, 1982.
- MÉREI 1971
Mérei Gy.: A magyar polgári pártok programjai 1867–1918. Budapest, 1971.
- MNL 1980
Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon. III. Budapest, 1980.
- SZABÓ 1985
Szabó D.: Választás és család Magyarországon a századfordulón. História,
VII/5–6. (1985) 44–46.
- SZABÓ 1991
Szabó D.: Kortesdalok (avagy a választás, mint a poéták paradicsoma). In:
Somogyi É. (szerk.): Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák
Péter 70. születésnapjára. Budapest, 1991. 229–240. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 8.)
- TÓTH 2002
Tóth J.: A békési református gyülekezet küzdelmes századai. Békés, 2002.

**Election campaign songs from Békés (1896–1905),
from the historical collection of the Jantyik Mátyás Museum**

– Ildikó S. Turcsányi –

Resume

In our paper, we have endeavored to make known the total local propaganda material to be found in our museum upon three consecutive electoral campaigns at the turn of the 19–20 century, which is in politics perhaps the most stirring period of the dualistic Hungary. Notwithstanding their message and literary value is insignificant.

nificant, the election songs reported in detail hold loads of information beyond measure upon the manners of the country elections, the social affiliation of people behind the candidates, the life of the epoch and the political relations. In addition to the election songs, there are also placards, parliamentary speeches, drawings and news reports in the background material of the parliamentary elections of 1896, 1901 and 1905 being discussed here.

We supplement the representation of the election songs from the millennium year with the articles of the *Vasárnapi Újság* (Sunday Paper) and the drawings of Mátyás Jantyik painter the eponym of our museum, which were published in the newspaper and illustrate the provincial campaign. After dissecting the election districts of the county we manage to find time here to deal with writing down the methods influencing the election (e.g., 'electoral geography'). The signers of placards and leaflets are the well-known local fellows of the period. Our brief survey of local history examines the support behind the candidates by social classes. We preserve also parliamentary speech from the representative elected.

From 1901, in connection with the document containing the division of electors of Békés by district, we examine the elective franchise of the epoch in detail. In addition, the political party life went on differently. We mention it at making known a candidate setting up minutes. We quote the press comments of the elections from the columns of the county newspaper entitled *Békés*. Apart from the election songs, we have parliamentary speeches from the representative elected.

We preserve the most election songs from the election of 1905. Sometimes these were made giving answers to one another. At making known the poems we tried follow some kind of order. Because of its importance of local history, we give full details of the course of life of Ferenc Kecskeméti reformed pastor having won the election.

The work is supplemented with picture pages with the drawings of Mátyás Jantyik painter and the photocopy of one election song per every candidate of all elections discussed.

S. Turcsányi Ildikó
Jantyik Mátyás Múzeum
H-5630 Békés, Széchenyi tér 4.
E-mail: turcsanyi.ildiko@freemail.hu

1. kép. A képviselőjelölt fogadtatása – Jantyk Mátyás festménye
(újságtól készült digitális fotó; eredeti méret: 21 x 31 cm)

2. kép. A kortesek – Jantyk Mátyás rajza
(újságtól készült digitális fotó;
eredeti méret: 7 x 10 cm)

3. kép. A képviselőjelölt programbeszéde
– Jantyk Mátyás rajza
(újságtól készült digitális fotó;
eredeti méret: 8 x 8 cm)

4. kép. A szavazatszedő bizottság előtt – Jantyk Mátyás rajza
(újságból készült digitális fotó; eredeti méret: 14 x 9 cm)

Kortés dal.

Vetés nélkül terem buzában a konkoly
Kedves jó magyarom elved mellett harcölj,
Csak azt nézd meg, ki a zászlót eléd tartja
Érdemes-e rá hogy saruid megoldja. A

Mert sok ám az apró — csiribiri ember
Ki a kegyelmedből jár felemelt fölél
S mihelyt leszavaztál többé rád sem ismer
S ha netán rá szorúlsz, vad parasztnak tisztel.

Nézd még ki mi jót tett eddigelé veled
Ki emelt védő íszót nyiltan is melletted.
Mert sok a barátod, de csak úgy négy szemközt
Mikor felhasználják mint valami eszközt.

Ne hagyj azért szemed szép szóval bekötni
Madárként a lépte hiszem nem fogsz meenni —
Bár a hívó nótát Török — Konkoly fűjja
Haggyad csak magára, meglásd hogy elunja.

Eljen Igaz Pál!

Dr. Drechsel.

5. kép. Igaz Pál megválasztására buzdító kortesdal az 1896-os választás idejéből
(az eredeti irat mérete: 17 x 10 cm)

19. é. 36. f.
4. S. 1.

D a l.

„Kossuth Lajos azt izente“ nótájára.

Magassan lengjen a zászló,
Eljen doktor Meskó László!
Képviselőnk csak ő lehet,
Minden más pirt tovább mehet.
Eljen a nemzet.

Független ember kell nekünk:
Meskó László a követünk.
Ki elvétől sose tér el,
Együtt érez nemzetével.
Eljen a haza.

Hazánkat csak úgy szeretjük,
Ha Kossuth elvét követjük.
MESKÓ LÁSZLÓ Kossuth párti,
Legyünk hát méltó baráti.
Eljen a nemzet.

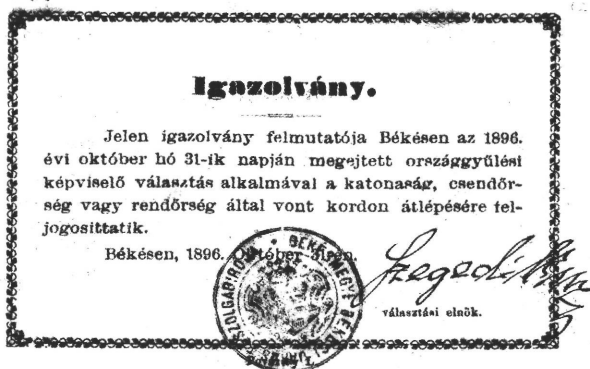
Tartsunk össze polgártársak,
Legyünk erősek és bátrak.
Hangozzon fel köztünk e szó:
Eljen soká MESKÓ LÁSZLÓ,
Eljen a nemzet.

Povászay L.

6. kép. Meskó László megválasztására buzdító kortesdal az 1896-os választás idejéből
(az eredeti irat mérete: 18 x 11 cm)

724.

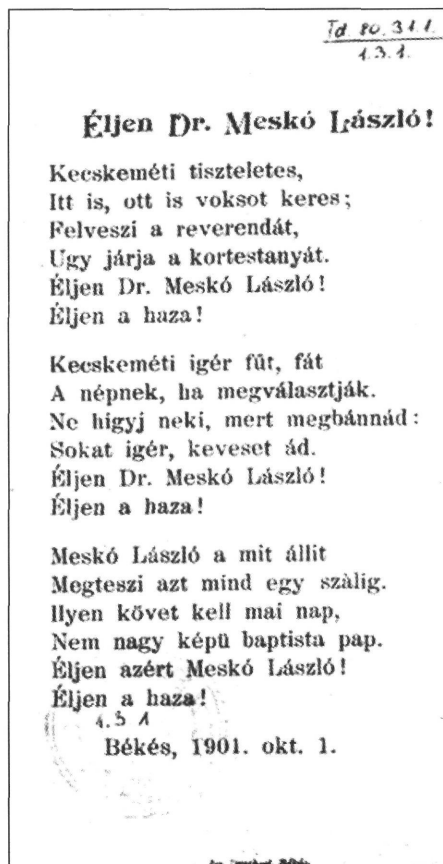
71 80 23
12.2.

7. kép. Kordon átlépésére jogosító igazolvány 1896-ból
(az eredeti irat mérete: 10 x 15 cm)

8. kép. Meskó László díszmagyarban
(az eredeti fotó mérete: 26 x 21 cm)

9. kép. Meskó László megválasztására
buzdító kortesdal 1901-ből (az eredeti irat
mérete: 17 x 10 cm)

1901
Td. No. 137
137

Kortés vers.

Dallam: Kossuth Lajos azt izente.

Meskó László már senkise. Ezután meg még anyjác. Nem ül be az Országháza Haza kerül Tótor-ságba, Jó utat neki!	Kecskeméti ő, az a ki Tud a szavával gyóftani, Szívből beszél a szívhez szól Mindig helyt áll ő akárhól, Mindig jót akar.
Crea bordon, záros bordon Ép úgy nem kell Vincze Ödön, Dörg a szava de az csak szél, Mert nem érzi, a mit beszél Vincze csak beszél.	Kecskeméti nép embere. Övé a népnek éljene. Már hiába is beszéltek, Kik a jógre vezettétek, Mindig a népet.
Egyezer a kormány mellett szól De látja, hogy így nem lesz jól, Hát fordít a köpönyegon, Nagyvanyolezat véd melegen, Nem a menek ő.	Elleneink ostromolnak, Reánk kigyót, békát szórnak, Szemet, piszok a nép nekik, Hogyha őket nem követik, Köszönjük nekik.

4.34

Kecskeméti a hú barát,
Jól ismeri a nép baját,
Ősmeri is, tesz is érte,
Áldja meg az Isten érte
Éljen, éljen ő!

10. kép. Kecskeméti Ferenc megválasztására
buzdító kortesdal 1901-ből
(az eredeti irat mérete: 20 x 17 cm)

Td. No. 137
137

Kortés vers.

Olyan szépen leng a zászló
Nem kell nekünk Meskó László,
Vincze Ödön kell minékünk
Csak ő lesz a mi követünk.

Ő megérti a nép baját,
Megérti a lelkünk szavát,
Csak ő tudja mi kell nekünk
Ő legyen a mi követünk!

Ha megszólal Vincze Ödön
Őt hallani csupa öröm,
Könybe lábát tőle szemünk
Ő legyen a mi követünk!

Elmehetsz már Kecskeméti
Meskó inue vedl mēn ki,
Nem kívánunk nem szeretünk,
Vincze Ödön lesz követünk!

11. kép. Vincze Ödön megválasztására
buzdító kortesdal 1901-ből
(az eredeti irat mérete: 17 x 10 cm)

Td. No. 481.
132.

Szabad-jegy.

Melylyel megengedettik, hogy

Fohay Béla ur

f. évi okt. 2-án, vagyis az országgyűlési képviselőválasztás napján a kordonon belől és kívül szabadon közlekedhessen.

Kelt Békésen, 1901. okt. 2.

KONKOLY JENŐ, vál. elnök.

12. kép. Kordon átlépésére jogosító igazolvány 1901-ből
(az eredeti irat mérete: 11 x 6 cm)

Tolma 1905. Id. 80. 49. 1. 4

Választási dal.

(A „Tekintetes úr” dallamára.)

A Fekete-Köröszt felől hej! be rosz szél fúj:
Kecskeméti hétfő óta mérgesen dúl-fúl.
Hiába akarta Márkot,
Nem birt neki elég pártot
Összeszedni a hata.mas

Tiszteletes úr!

Nem bizik már, hogy zöld galylyal zöld ágra juthat!
Mozgósítja hí bandáját, toll után futtat;
Tépik a sok tyúkot, libát,
Tiszteletes ur:

Fényes csizma, hencsés nem imponál nekünk!
Bujtogatást, fenyegetést szívből megvetünk!
Rágalmazás, zászló-lopás,
Névtelen levél, itatás
Mind hiába! Nem lesz követ
Kecskeméti úr!

Igaz szívű, bátor lelkű férfi kell nekünk!
Nem is lesz más, csak Hoyos gróf a mi követünk!
A Nemzetért akar élni,
Többet tenni, mint beszélni!
Meg is választjuk követnek!
Éljen Hoyos gróf!

13. kép. Hoyos grótot éltető kortesdal 1905-ből – részlet (az eredeti irat mérete: 34 x 10 cm; összehajtvva középen)

Id. 80. 43 1. 4

D a l.

Nagy Beresényi Miklós nótára.

Szép a violának illatos virága,
De sehogysem illik Ferencz kalapjára.
Minek papnak a szép virág? . .
Forgassa csak a bibliát.

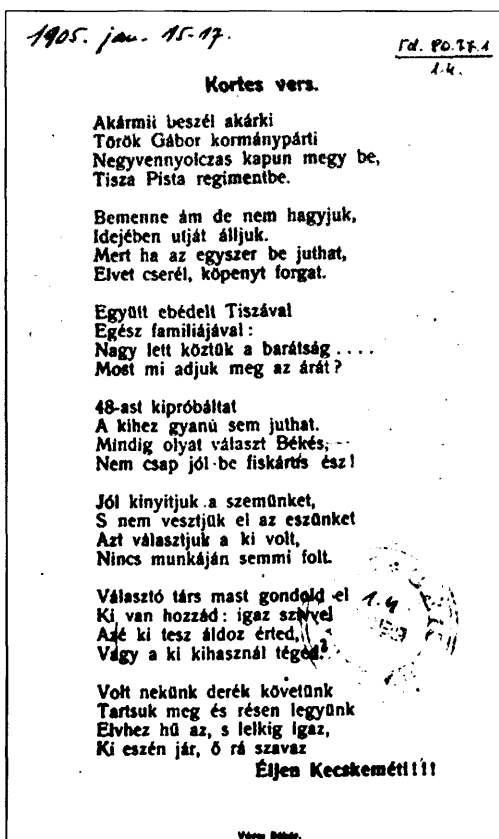
Szép a magyar mente sastollas kalpaggal.
De sehogyse pászol a reverendával.
Minek papnak a díszmagyar
Maradjon pap, ha jót akar!

Szép az országházban védni az igazat,
De nem szép másokra köpködni a sarat.
Nem szép papnak ilyet tenni,
Ezért kár volt oda menni!

Szép a nép bizalma s azzal dicsekedni,
De Ferencz erről most neked le kell tenni.
Ki papnak rossz, rossz követnek,
Ferencz téged elkergetnek! . . .

Éljen Dr. Török Gábor!

14. kép. Török Gábort éltető kortesdal 1905-ből (az eredeti irat mérete: 16 x 11 cm)

15. kép. Kecskeméti Ferencet éltető kortesdal
1905-ből (az eredeti irat mérete: 17 x 10 cm)

MUNKÁCSY ÉS ARAD

– Puskel Péter –

Munkácsy Mihály aradi éveiről szűkszavúan emlékeznek meg a festőfejedlem életrajzírói. Ismert, hogy Békéscsabáról, ahová gyámszülei asztalosinasnak adták, a félárva Lieb Miska Aradra került, és asztaloslegényként dolgozott 1858–1860 között. A másik adat arról szól, hogy Munkácsy és neje részt vett a Szabadság-szobor felavatási ünnepségén. Munkácsy és Arad kapcsolata azonban ennél sokkal bensőségesebb volt, és e két életrajzi mozzanaton belül is sok – nem csak a helytörténet számára – érdekes részletet tartalmaz.

Albrecht Ferdinánd asztalosmester műhelye például, ahol Miska két esztendőt a satupad mellett eltöltött, a ligeti kiserdő melletti utcában (egykor Munkácsy utca, ma Coposu utca) volt. Szabad idejében az asztaloslegény a minorita gimnázium diákjaival barátkozott, de főként rajzoltatott. Első zsengeit Bettelheim Vilmos könyvkereskedőhöz vitte el, aki át is vett néhány rajzot az ügyes kezű legénytől, és ezekből el is adogatott.¹ A művészetpártoló kereskedőtől és baráti körétől kapott „zsebpénz” jól eshetett a sokat nélkülöző, nagyon szerény körülmények között élő fiatalembernek. Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy Bettelheim Vilmos volt az első, aki felfigyelt az asztaloslegény tehetségére és tanulásra biztatta. Ez természetesnek tűnik, hiszen Bettelheim Vilmos nemcsak könyvkereskedőként volt jelentős, hanem a sajtótörténetbe is beírta nevét. Ő adta ki 1861-ben az ellenzéki beállítottságú és 1897-ig megjelenő Alföldet, amely abban az időben a legjelentősebb magyar nyelvű vidéki napilapjaink egyike volt.²

Első művészeti mesterétől, Szamossy Elek vándorfestőtől a Maros-parti városban is sokat tanult. Szamossy akkoriban hosszabb időre Aradon ültette fel a tanúját. Az aradi éveket örökíti meg az egykori Templom (jelenleg Lucian Blaga) utca 9. szám alatti iskola falán 1902-ben felállított emléktábla (1. kép). A kapu fölött szokatlanul magasan elhelyezett és emiatt meglehetősen nehezen olvasható tábla szövege a következő:

¹ Munkácsy Mihály: Visszaemlékezések. Aradi Közlöny, 1900. május 3.; Aradi Közlöny 1900. június 14.

² KÓKAI-BUZINKAY-MURÁNYI 1995. 113.

Arad városának rajziskolája állott egykor ezen a helyen
abban szerzé művészete kezdő ismereteit

MUNKÁCSY MIHÁLY

hazánk örök dicsőségű képírója

MDCCCLVIII – MDCCCLX.

Ennek emlékezetét örökíté meg az Aradi Nemzeti Szövetség.

1902.

Valószínűleg a szokatlan elhelyezésnek köszönhetően a Munkácsy-emléktábla volt az egyedüli, amely Aradon átvészelte a Trianont követő időszak magyar emlékeinek és szobrainak eltüntetését.

Az is valószínű, hogy *Az ásító inas* című kép megfestésére, melyet a diktátúra éveiben jelképesnek tartottak Munkácsy művészi pályájának kezdeteire vonatkozóan, éppen a békéscsabai vagy talán az aradi évek ihlették a művészt. Arad a nélkülözések, de az első parányi sikerek városa is volt Lieb Mihály életében. Ennek ellenére vagy éppen ezért pályája csúcspontján sem feledkezett meg itt eltöltött éveiről, a vértanúk városáról, amelyet szeretettel keresett fel újra. Erről tanúskodik az a válaszlével, amelyet a colpachi kastélyból Salacz Gyula aradi polgármesterhez címzett, és amelyet az Aradi Közlöny 1890. augusztus 30-i számában közölt. A levélben Munkácsy megköszöni, hogy meghívták a Szabadság-szobor felavatási ünnepségére. Sorait átítatja a népszerűség csúcsára érkezett művész szerénysége, a forradalom eszméje és mártírjai iránti határtalan tisztelete:

„Mélyen Tisztelt Polgármester Úr!

Először is legyen szabad legmelegebb köszönetemet nyilvánítani Arad városa nagyra becsült közönsége és mélyen tisztelt Polgármester Úrnak azon megtisztelő figyelméért, melyben engem részesíteni és az aradi vértanúk szobrának leleplezési ünnepélye alkalmával rólam megemlékezni méltóztatnak.

Csakis valamely komoly, előre nem látható ok lehetne az, amely engem gátolhatja ez igen megtisztelő meghívásnak eleget tenni; annyival is inkább, mert teljes szívvel és lélekkel osztozom azon kegyeletes érzelmekben, melyek október 6-án szeretett hazám népeinek ezreit fogják az Arad városi Szabadság téren egybegyűjteni. És mély hazafiúi önérzettel térek vissza 30 év után Arad városába, ahol éppen azon korszak utolsó éveit töltöttem, midőn e vértanúk neveit – kiknek ma a jogaik érvényesítésében diadalmas nemzet méltó szobrot emel – csak suttogva lehetett említeni, és a lelket rázó események fájdalmainak csakis egy elfojtott sóhajban lehetett kifejezést adni.

Mily megnyugtató és a nemzet önérzetének elégtételt szolgáltatató nap lesz ez az október 6-ka!

Oh igen! Örömmel veszek részt szeretett hazám ezen ünnepén és szent ihlettel hajtok térdet azon szobor előtt.

A megtisztelő megemlékezésért köszönetemet ismételvén, kérem, mélyen tisztelt Polgármester urat és Arad város nagyra becsült közönségét, fogadják legmélyebb hazafiúi üdvözlőm kifejezését.

Colpach (Luxemburg), 1890. augusztus 22.

Munkácsy Mihály”

A művész állta a szavát, és eljött a szoboravatóra. Az ünnepség számos díszvendége közül Munkácsynak és nejének a városházán rendeztek be lakosztályt. (Később a vendégszoba Jókai szálláshelyéül is szolgált.) Az apartman berendezésére pályázatot hirdettek. Lengyel Lőrinc neves aradi bútorgyáros cége ingyen bebútorozta volna a lakosztályt, ám ezt az ajánlatot a szoborbizottság önértékesen elutasította. Végül egy jelképesnek számító összegért ugyancsak Lengyelék végezték el a munkát. A szervezők figyelme az apró figyelmességekre is kiterjedt. Lukácsy Lajos amatőr fényképész üveglapra vette azt a festményt, amely párizsi műtermében festés közben ábrázolja a mestert, neje pedig a vállára dőlve figyeli munkáját. A képet bekeretezték, és Munkácsyék lakosztályának asztalára helyezték.³

A művész és francia felesége 1890. október 5-én este érkezett a budapesti gyorsvonattal Aradra. Az Aradi Közlöny tudósítója szerint már délután nagyon sokan várták a pályaudvaron a város jeles vendégét, főleg a hölgyek voltak kíváncsiak a Párizsban élő nagy festőre. A pályaudvaron Salacz Gyula polgármester, Parecz István tanácsnok, a fogadóbizottság több tagja és népes közönség várta a vendéget. Munkácsyék a jelenlévők éljenzése mellett kocsiba ültek, és a szálláshelyükre hajtottak. Innen rövid pihenő után a városi színházba indultak, ahol a Bohus bárócsalád páholyából nézték végig az előadást. A közönség viharosan ünnepelte a nemzet festőjét. Munkácsy meghajlással köszönte meg az ovációt. A korabeli krónikás szerint a vendég a szünetben érdeklődéssel figyelte a színházterem mennyezeti freskóját. Meg is kérdezte a kíséretében lévő Parecztől, hogy ki a mennyezeti freskó alkotója.⁴

A Szoboravatás reggelén Munkácsyék, az előzetesen egyeztetett programtól eltérően, megtekintették a Maros-parti parkokban júliusban megnyitott dél-alföldi kiállítás néhány részlegét. Az országos ünnepségre érkező vendégek közül is igen sokan keresték fel a vidék legjelentősebb ipari és gazdasági kiállítását. A művész itt találkozott unokahúgával, Munkácsy Mariskával, aki férjével Lugosról érkezett az ünnepségre.⁵

Munkácsynak és nejének, Cecile-nek a fogadóbizottság tagjai bemutatták a Szegedről érkezett Tóth Molnár Ferenc naturalista festőt, aki tájképei mellett a vér-

³ Aradi Közlöny, 1890. október 6.; Arad Megyei Xenopol Könyvtár, fond. Periodice aradene. (Aradi időszakos kiadványok alap.)

⁴ Uo.

⁵ Aradi Közlöny, 1890. október 7.

tanúk portréit állította ki. A mester határozott tehetségnek mondta a fiatal kollégát, s lelkére kötötte az illetékeseknek, gondoskodjanak taníttatásáról.⁶

A lap krónikása szerint a kiállításon megmutattak Munkácsynak egy csabai tulipános ládát, amelyet már a pesti kiállításon is neki tulajdonítottak asztalosinas korából. A mester azonban kijelentette, hogy sose festett ládát, s ezzel eloszlattott egy tévhitet.⁷

Még egy érdekes epizódot tudunk meg a Közlöny hírvonatából, amely fényt vet a zseni szerénységére és jóindulatára.⁸ Eszerint a szoboravatási ünnepségen Munkácsy megismerte és megszólította Höske Kálmánt, a festészeti akadémia aradi származású, igen tehetséges növendékét, akit korábban egy fogadáson Keleti Gusztáv, az akadémia igazgatója mutatott be neki, s akit búcsúzáskor arra biztatott, hogy keresse fel Párizsban, mert „háza ajtaja mindig nyitva lesz előtte”.⁹

Munkácsyék az ünnepség után Fábián László főispánnál ebédeltek. A meghívottak között volt Török budapesti főkapitány, aki pohárköszöntőt mondott. Ebéd után Munkácsyék részt vettek a vesztőhelyi megemlékezésen, s két koszorút helyeztek el az obeliszk talapzatán Páris-Colpach megjelöléssel.¹⁰

Az Aradi Közlöny névtelen krónikása szerint Munkácsy hosszabbra tervezte aradi látogatását, de ismétlődő rosszulletei miatt a visszautazás mellett döntött. Feltételezhetően ezért is változtatott az előzetes programon, és délelőtt ment ki a kiállításra. Ugyanis a szervezők délután, az ünnepséget követően számítottak a házaspár látogatására. Munkácsyné azonban közölte Parecz Istvánnal egész további programjukat. Leszögezte, hogy még aznap este továbbutaznak Békéscsabára, ahol egy rokonuknál töltik a napot, majd felutaznak Budapestre és onnan vissza Párizsba. A vesztőhelyi koszorúzást követően elbúcsúztak vendéglátóiktól. A mester az élmények hatása alatt azt nyilatkozta, hogy hamarosan visszatér, és több hónapot tölt el hazájában. Fábián főispántól kocsival Mácsára indultak, ahol a kastélyban rövid ideig Károlyi Tibor gróf vendégszeretetének örvendtek. Még aznap este Kürtöstre kocsikáztak, felszálltak a vonatra, és Békéscsabára, Munkácsy ifjú éveinek meghatározó fontosságú városába utaztak.¹¹

A sokat betegeskedő, ám önmagának mégis hatalmas munkatempót diktáló művésznek a hálás aradiak 1893-ban a város díszpolgára címet adományozták. Ugyanakkor a liget közeli utcát, ahol Albrecht mester asztalosműhelye állt, Munkácsyról nevezték el. Ez ma a Corneliu Coposu utca.

A nagy művész halálának híre megrendítette az aradi közvéleményt. Az Aradi Közlöny nemcsak nekrológot közölt, hanem három oldalt szentelt a mester életművének és munkásságának.¹² A budapesti temetésről is részletesen beszámolt.¹³

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Aradi Közlöny, 1890. október 10.

⁹ Uo.

¹⁰ KOVÁCH 1999. 103.

¹¹ Aradi Közlöny, 1890. október 7.

¹² Aradi Közlöny, 1900. május 4.

¹³ Aradi Közlöny, 1900. május 10.

Arad város törvényhatósága mély részvétét fejezte ki a város díszpolgárának elhunytá alkalmából. Erről Salacz Gyula polgármester levélben értesítette az özvegyet:

„...A városunk falai között szerény viszonyokban élő fiatalemberből Magyarország fénylő csillaga lőn, s midőn egy egész ország lelkesedett műveierért, midőn a világ bámulói közé szegődött, mi aradiak kétszeres szeretettel és büszkeséggel szemléltük annak a magasan fénylő fáklyának a tüzét, amely világszerte hirdette nemzetünk, az általa annyira szeretett hazának dicsőségét.

S midőn a fénylő fáklya kialudt, midőn gyász homálya borult egy egész ország szívére, Arad városa hullatta talán az első könnyeket nagy fiának, városa mindenkor büszkén emlegetett díszpolgárának halála fölött.” – olvasható többek között a hosszú levélben.¹⁴

Munkácsyné 1900. június 19-én a colpachi kastélyban keltezett, Salacz Gyula polgármesterhez intézett, német nyelvű válaszevélben mondott köszönetet. A levelet szó szerinti fordításban közölte az aradi lap:

„Mélyen tisztelt polgármester úr!

Mélyen meghatottak azon fennkölt szavak, amelyeket Ön Arad szabad királyi város nevében legnagyobb bánatomban hozzám intézett.

Kérem Polgármester urat, szíveskedjék mélyen érzett köszönetemet a nekem kifejezett részvétért megbízóival közölni.

Hálám különösen azért igaz és mély, miután az oly korán elhunyt Mester legszébb emlékei közé tartoztak azok a napok, amelyeket Aradon töltött, és mindenkor oly boldognak érezte magát; azért, hogy nekem is megmutathatta azt a várost, ahol szorgalmasan dolgozott.

Felejtethetlennak nekem is ezek a napok, kellemesen fogok azokra visszaemlékezni, s mindenkor hálás leszek azon emlékért, mely az aradiak szívében az én kedves Mesterem iránt él.

A legmélyebb tisztelettel:

Cecile de Munkácsy”.¹⁵

Az aradi Kultúrpalota megnyitásakor¹⁶ a Kölcsey Egyesület közreműködésével – több más értékes festménnyel együtt – a '48-as ereklyemúzeumot és képtárat is befogadó művelődési intézmény leltárába került a Nemzeti Galériától kapott két Munkácsy-festmény is: a *Javíthatatlan* és a *Levél* című. Az utóbbi évtizedekben, a

¹⁴ Aradi Közlöny, 1900. május 30.

¹⁵ Munkácsyné levele. Aradi Közlöny, 1900. június 24.

¹⁶ Aradi Közlöny Nagy Képes naptára, 1914 rendes évre, 289.; Arad Megyei Xenopol könyvtár. Fond periodice aradene. (Aradi időszakos kiadványok.)

múzeum szépművészeti részlegének átköltöztetését és átrendezését követően, ezeket a remekműveket csak időszakos kiállításokon láthatták az aradiak. 2006 nyarán viszont több mint ötvenezeren, közöttük aradi és erdélyi művészetkedvelők százai láthatták Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeumban megrendezett Munkácsy-kiállításon ezt a két táblát (2–3. kép). Az Arad Megyei Múzeum a békéscsabai rokonintézménnyel kialakított jó együttműködésének köszönhetően ugyanis kölcsönadta azokat erre a jelentős rendezvényre. A nagy művész aradi képei az Aradra érkezésük óta eltelt bő kilenc évtized óta most hagyták el először az ország határait.

Az aradi múzeum gyűjteményében van még az említett Munkácsy-műveken kívül egy harmadik festmény (4. kép), valamint további három szénrajz is (5–7. kép), melyeket Lieb Mihály – illetve közülük kettőt talán elsőként már Munkácsy Mihály névvel megjelölve – még 1862-ben készített (5, 7. kép). A fent oly gyakran említett Aradi Közlöny értesülései szerint az operaház nyugdíjas művészenek, az Aradon élő Odry Lehelnek a birtokában volt 1900-ban egy, a nagy művésztől származó, öregembert ábrázoló tanulmányfej is,¹⁷ de ennek a vázlatnak a hollétéről nincs információnk.

Ugyancsak a korabeli sajtóból tudunk az 1900. június 5-én Aradon megnyitott Nemzeti Szalon eseményeiről. A líceum¹⁸ előcsarnokában ekkor megrendezett tárlaton két, Aradon készített Munkácsy-tanulmány volt látható. Az egyik kép egy toalettező, a másik egy imádkozó hölgyet ábrázolt. A munkákat a Bettelheim testvérek könyvkereskedésében egy Szent-Iványi Sándor nevű úr vásárolta meg. A kiállítás időpontjában a vázlatok az Arad-hegyaljai Galsa faluban birtokkal rendelkező Szent-Iványi nővérek tulajdonában voltak.¹⁹ A leírás alapján szinte bizonyos, hogy e két tanulmány azonos a fentebb említett két, napjainkban a múzeum gyűjteményében lévő rajzzal (6–7. kép).

Munkácsy az asztalospadtól eljutott a világhírnévig. Munkái szétszóródtak a nagyvilágban: neves múzeumok, gazdag műgyűjtők féltve őrzött, becses kincseivé váltak. Munkácsy azonban egy kissé a miénk, aradiaké is, s erre joggal lehetünk büszkék.²⁰

IRODALOM

KÓKAI–BUZINKAY–MURÁNYI 1995

Kókai Gy. – Buzinkay G. – Murányi G.: A magyar sajtó története. Pécs, 1995.

KOVÁCH 1999

Kovách G.: Az emlékező város. Arad, 1999.

¹⁷ Aradi Közlöny, 1900. május 3.

¹⁸ Lyceum, azaz Aradi Királyi Főgimnázium (ma Moise Nicoara Főgimnázium).

¹⁹ Aradi Közlöny, 1900. június 14.

²⁰ Köszönettel tartozunk az Arad Megyei Múzeumi Komplexumnak, hogy a leltárunkban lévő alkotások közzétételéhez hozzájárultak.

Munkácsy și Aradul

- Péter Puskel -

Resume

În lucrările biografice și monografiile referitoare la viața și opera marelui pictor maghiar Munkácsy se găsesc doar referiri sumare la perioada arădeana a pictorului. De obicei se amintește doar faptul că a fost calfă tâmplar, concomitent luând ore de desen de la primul său maestru, pictorul Szamosy Elek.

Lucrarea de față și-a propus să aducă o contribuție modestă la edificarea perioadei arădene a lui Munkácsy bazată pe documentele din presa vremii. Aradul i-a decernat titlul de "cetățean de onoare" în 1893, iar în 1902 a fost dezvelită placa comemorativă în memoria perioadei arădene a ilustrului pictor.

În această lucrare sunt publicate în întregime două scrisori importante. În prima Munkácsy aduce mulțumiri primarului Aradului pentru invitația de-a participa la festivitatea de inaugurare a Statuiei Libertății (6 octombrie 1890) și promite că va lua parte la eveniment. În continuare se fac referiri largi la vizita efectuată, alături de soția sa, la acest eveniment. În a doua scrisoare văduva pictorului, Cecile de Munkácsy mulțumește primarului Salacz Gyula cuvintele de consolare trimise la moartea pictorului. În ambele scrisori se găsesc multe referiri la perioada arădeană.

Lucrarea se încheie cu descrierea picturilor și desenelor aparținând lui Munkácsy din colecția Muzeului Județean Arad.

Puskel Péter

310175 Arad, România

Str. Traian Mosoiu 18-26/c

E-mail: puskel@rdslink.ro

1. kép. Az 1902-ben elhelyezett Munkácsy-émléktábla a mai Aradi Román Tanítóképző gyakorló iskolájának kapuja fölött.
(Fotó: Szatmári Imre, 2005)

2. kép. Javíthatatlan (évszám nélkül; olaj, vászon; 157 x 252 cm; jelezve jobbra lent pirossal: Munkácsy M; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 2) (Fotó: Latorcai János)

3. kép. Levél (évszám nélkül; olaj, vászon; 98 x 131 cm; jelezve balra lent feketével: M de Munkacsy; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 24) (Fotó: Latorcai János)

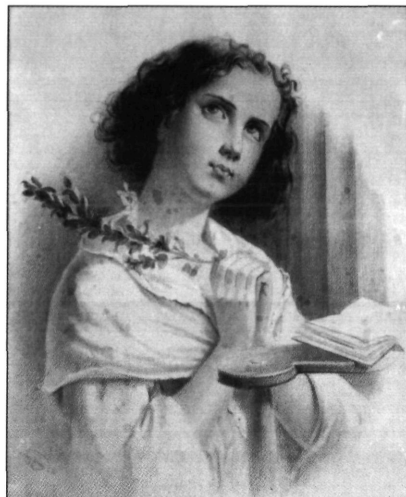
4. kép. Szülők öröme (évszám nélkül; olaj, fa; 87 x 116,5 cm; jelezve jobbra lent barnával: Munkacsy M; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 21) (Fotó: Florin Hornoiu)

5. kép. Leányportré (1862; szén, papír; 46 x 58 cm; jelezve jobbra középtájon feketével – ceruza: Munkácsy M. 1862; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 131)
(Fotó: Florin Hornoiu)

6. kép. Leányportré (évszám nélkül; szén, papír; 49 x 66,3 cm; jelzés nélkül; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 1710)
(Fotó: Florin Hornoiu)

7. kép. Kislányportré (1862; szén, papír; 46,8 x 60 cm; jelezve balra fent feketével – ceruza: Munkácsy M 862; Arad Megyei Múzeum; ltsz.: 1711)
(Fotó: Florin Hornoiu)

**A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZETI
KIÁLLÍTÁSAI 2001 ÉS 2004 KÖZÖTT**

– Gyarmati Gabriella –

Prológus

A Munkácsy Mihály Múzeum Képzőművészeti Osztálya munkatársaként tevékenységi köröm jelentős részét teszi ki intézményünk képző- és iparművészeti kiállításainak – változó funkcióban és feladatkörrel történő – lebonyolítása. Dolgozatomban e rendezvények számbavételére, valamint a Közművelődési Osztály által, több ízben külső kérésre megvalósított tárlatok vázlatos áttekintésére vállalkozom, elsősorban a művészettörténeti vonatkozásokra fókuszálva figyelmem. Mivel a múzeum kiállításainak döntő többsége képzőművészeti tárgyú, vizsgálódásaimat szerencsésnek tűnik – pusztán mennyiségi okokra való hivatkozással – a 2001 és 2004 közötti időszakra szűkíteni.

2001

Nagy Judit kárpitművész kiállítása

Nagyterem, 2001. január 12 – március 12.¹

A kiállítást Cebula Anna művészettörténész, a Szombathelyi Képtár textilgyűjteményének vezetője nyitotta meg.

Feladatok: a szervezésben való részvétel, a művek köz- és magángyűjteményekből történő kölcsönzésének lebonyolítása, szállítása

„A magyar textilművészet a 60-as évek végén soha korábban nem tapasztalt fejlődésnek indult. Nagyon ritka jelenség a művészetekben, hogy egy-egy műfaj csak úgy, váratlanul, minden előzmény nélkül áttöri a megszokottság korlátait, megváltoztatja addigi arcát, új feladatokat jelöl ki magának, s formailag tökéletesen megújul.”² A Fitz Péter tanulmánya szerint 1968 és 1993 közötti időszakra eső (és változó orientációkkal, de azóta is folytatódó) textilművészeti fellendülés első évtizedére tehető Nagy Judit (Dömsöd, 1954. január 13.) pályájának indulása. Ekkor ugyanis a lakberendezés egyik (bár nyilvánvalóan jelentős) elemeként vagy reprezentáció céljával alkalmaztak textileket/kárpitokat, utóbbiról, a „kincstári textilről”

¹ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Nagy Judit kiállításának meghívója: MMM KépAd 2009–2001; Nagy Judit. Katalógus. Budapest, é. n.: MMM KépAd 2010–2001.

² FITZ é. n.

Frank János a következőket írja: „Ez a nagymúltú eljárás Magyarországon devalválódott, tudniillik a kárpítszövést lefoglalta a bolsevik-bizantin, »kincstári« művelődési politika; rendelt is bőven az állam szocreál, vagy modernkedő unalmas, semmitmondó gobelineket. A kartonokat többnyire festők készítették, de a kárpitokat többnyire másokkal szövették meg (ez magában még nem volna bűn), ám nem kevesen feléje se néztek az előkészületeknek, munkáik megvalósításának, ha már megkapták a tiszteletdíjat. (...) Mint azoknak az időknek tanúja, elmondom, hogy – tisztelet az oly kevés kivételnek – a gobelin nem volt szalonképes a progresszív művészetben, amikor Nagy Judit elindult a pályán, mégis erre a műfajra tette föl az életét.”³ Nagy Judit önvallomásként is felfogható műve, az 1980-ban készült *Szövés = életmód* című kárpit⁴ magyarázza az új törekvéseket, és az alkotó(k) e műfajhoz való, megváltozott viszonyulását is (az újfajta hozzáálláson természetesen nem csupán azt kell értenünk, hogy a tervező maga szövi meg kárpitjait, hisz már Ferenczy Noémi szintén ekképpen járt el jónéhány évtizeddel korábban).

A fent említett emblemikus mű mellett Nagy Judit bogarait (*Átváltozás, Ebédlőabrosz, Kámeák I-II.*), az Iparművészeti Múzeum tulajdonát képező, 1996-ban készült *Himnusz-kapukat*, kulcsait (*Kulcsok – Kérdések és válaszok I-X., Kulcsmondát*), és a nem kis számban intézményi tulajdonban lévő, sok négyzetméteres kárpitok közül többet is láthatott a közönség a negyvenegy bemutatott terv között. A vállalkozást az Iparművészeti Múzeum mellett a Szombathelyi Képtár támogatta műtárgykölcsönzéssel, a kárpitok egy részét és a terveket a művész bocsátotta rendelkezésünkre.

Ívek. Gnant János, Lonovics László, Slezák Lajos, Széri-Varga Géza és Cs. Tóth János, a Békéstáji Művészeti Társaság tagjainak közös kiállítása

Nagyterem, 2001. március 14 – április 8.⁵

A tárlatot Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

A kiállításhoz kapcsolódó reflexióimat a Bárka című folyóiratban adtam közre, a tárlaton szereplő műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (I.).⁶

³ FRANK é. n. [3].

⁴ A mű a Szombathelyi Képtár tulajdona. Adatai: Szövés = életmód (1980; gyapjú, selyem; 4,5-ös felvetés; 110 x 95 cm).

⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Az Ívek című kiállítás meghívója; Cs. Tóth János (szerk.): Ívek. Katalógus. Békéscsaba, 2001: MMM KépAd 2012–2001.

⁶ GYARMATI 2001b. 73–79.

Molnár Antal festőművész kiállítása

Nagyterem, 2001. május 25 – június 24.⁷

A gyulai születésű, de évtizedek óta Békéscsabán élő Molnár Antal (1941. június 23.) tárlatát szintén Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

Az alkotó, aki pályáját Mokos József szabadiskolájában kezdte, majd a Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán folytatta, több mint három évtizedes pályafutása alatt festményein és grafikáin is kitartóan ragaszkodott a látható valóság megragadásához és visszaadásához.

Molnár Antal kiállítása – miképpen a helybéli alkotók tárlatai általában, például az *Ívek* című rendezvény is – igen népszerű volt. A közönség (bizonyos rétegek) érdeklődését ugyanis nagymértékben meghatározzák a személyes kapcsolatok, az ismeretségek; a közönség köre ilyenkor – a művész személyére szabottan – változik, esetleg kibővül.

Borgó / György Csaba képzőművész kiállítása

Nagyterem, 2001. július 1–29.⁸

A kiállítást Novotny Tihámér művészeti író, a Ferenczy Múzeum és a MűvészetMalom egykori munkatársa nyitotta meg.

Feladatok: kurátori teendők ellátása, a tárlat lebonyolítása, nyomdai munkák figyelemmel kísérése

A festményeket, grafikákat és installációkat készítő, valamint kárpitokat is tervező Borgó (Marosvásárhely, 1950. május 10.) kizárólag grafikákat szánt első békéscsabai bemutatójára, a tőle megszokott aprólékossággal megmunkált, a nézőtől is hasonló, önfeláldozó türelemmel folytatott tanulmányozást elváró lapokat. Szeifert Judit egy, a Szinyei Szalonban rendezett kiállítással kapcsolatos írásában világít rá az eddigi Borgó-életműben felfedhető fő irányokra: „Régebben azt hittem, Borgó vidám képeket fest. Élénk, tüzes színek, játékos figurák, ironikus részletek. (...) De jobban megvizsgálva műveit, elmélyedve a kompozíciókban, az apró részleteket koncentráltabban megfigyelve, rá kellett jönnöm, hogy az életteli, tüzes, vidám színek drámai mondanivalót, a dekoratív megjelenítés mély tartalmakat hordoz, hív életre.

Ez a dualitás, a sokszor ellentmondásos elemek, momentumok alkotják az egységet Borgó festményein. Ilyen a (látszólagos) szimmetria is képein. Ahogy az

⁷ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Molnár Antal kiállításának meghívója: MMM KépAd 2011–2001.

⁸ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Borgó kiállításának meghívója: MMM KépAd 2004–2001; Szilágyi András: Az élet nem langyos palacsinta. Békés Megyei Nap, 2001. július 23. 8; W. A.: Borgó grafikai kiállítása. Békés Megyei Nap, 2001. július 2. 4; W.: Borgó grafikai. Békés Megyei Hírlap, 2001. június 30–július 1. 5; MMM KépAd 2005–2001; The Tulsó PArt group. Katalógus. Miskolc, 1997: MMM KépAd 2006–2001.

emberi test sem két azonos félből áll (a jobb és a bal oldal ugyanis sosem egybevágó, de mégis egymás tükörképének tűnik), úgy ezt az antropomorf felépítést követve Borgó képei is egy szimmetriatengely által egy jobb és egy bal oldalra bonthatóak, de apró részleteikben különbségek fedezhetők fel a két fél között.

A másik ellentmondásosnak tűnő jelenség, hogy az organikus, burjánzó alakzatok, formák szigorúan kiszámított, mértani pontosságú kompozícióvá állnak össze, amelyek felfejthető jelképrendszer elemei is egyben. Az egyes képek felépítése is egy rendszer része, hiszen Borgó bizonyos emberi tulajdonságokat, magatartásformákat, habitusokat jellemez egy-egy színnel és formával. Kutatja az egyes jellemeknek, emberi sorsoknak legmegfelelőbb színeket, formákat, s ezeket, a középkori címerekhez hasonlóan, heraldikus kompozíciókba rendezi.”⁹

XXXII. Alföldi Tárlat

Nagyterem, 2001. augusztus 11 – szeptember 23.¹⁰

A kiállítást Kóczyáné dr. Szentpéteri Erzsébet, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgyűjteményi Főosztálya vezetője nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat teljes ügymenetének lebonyolítása, a begyűjtés, a zsűrizés, a díjazás, az ide- és a visszaszállítás megszervezése, a katalógus, a meghívó és a plakát megtervezése, nyomdai munkálatainak felügyelete, az Alföldi Tárlat honlapja anyagának összeállítása, a kiállítás megrendezése (2001. május 4 – október 25.)

A mellékletben a katalógus kibővített bevezetőjét közlöm (II.), melyben foglaltakhoz kapcsolódik, hogy Kőszegi Barta Kálmán, Békéscsabán működő fogorvos és költő – elégedetlen lévén a zsűri munkájával – ellentárlatot szervezett. Nem tartom mellékesnek, hogy az ellentárlaton résztvevő tíz alkotó közül heten az Alföldi Tárlaton is szerepeltek, ketten nem kerültek be, tizedikük pedig alkalmazott grafikával foglalkozik, amely nem tartozik a rendezvény profiljába. A hét voksoló és egyben ellenvoksoló közül egy alkotó érezte úgy, hogy e kétirányú odaadás nem működhet, így a már megnyitott ellentárlatról képeit lekasztotta és elvitte.¹¹

⁹ SZEIFERT é. n.

¹⁰ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A XXXII. Alföldi Tárlat plakátja: MMM KépAd 2001–2001; a katalógus illusztrációs nyersanyaga; Gyarmati G. (szerk.): XXXII. Alföldi Tárlat. Katalógus. Békéscsaba, 2001: MMM KépAd 2002–2001.

¹¹ F. J.: Kőszegi Barta Kálmán nem szereti a performance-ot. *Heti Délkelet*, 2001. július 20. 6–7; V. K.: Kerti Tárlat péntekig. *Békés Megyei Hírlap*, 2001. július 17. 11; V. K.: Visszavonta képeit. *Békés Megyei Hírlap*, 2001. július 17. 5: MMM KépAd 2003–2001.

Kolozsváry György grafikusművész kiállítása

Nagyterem, 2001. október 12 – november 22.¹²

Feladatok: szakrendezés, megnyitás, az anyag visszaszállítása Budapestre

Kolozsváry György tervezőgrafikus (Békéscsaba, 1919. november 23 – Budapest, 2004. január 24.) szakmai ismereteit az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskolában szerezte Haranghy Jenő keze alatt.¹³ Pályáját az először a Magyar Iparművészeti, majd a Magyar Képzőművészeti Főiskola alkalmazott grafikai tan-zékének vezetőjeként működő Konecsni Györgynél kezdte. Majdnem négy évtizedig dolgozott a ma is – bár megváltozott keretek között – működő Derkovits Gyula Grafikai Alkotóközösségben. Működési területe igen széles, alkalmazott grafikai munkássága kiadványterveket és illusztrációkat egyaránt magában foglal.¹⁴

A kiállított műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (III.).

2002

BMZ / Baji Miklós Zoltán Szarvashajó XXXX című kiállítása

Nagyterem, 2002. április 26 – május 26.¹⁵

A kiállítást Vadász György zárta be ünnepélyesen.

Feladatok: a tárlat lebonyolítása

„BMZ sokrétű tevékenységének ágai nyilván más-más forrásból inspirálódnak és táplálkoznak. Az akcióiban fellelhető Erdély Miklós-, Hajas Tibor-, Joseph Beuys- és Hermann Nietsch-hatásnak a festményeken nyoma sincs, hacsak a kreativitás szabadságát nem tekintjük kapcsolódási pontnak. Az általa beszélt művészi nyelv és eszköztár úgy tűnhet, hogy az egyik leginkább alkalmas irányvonal a szabályok nélküli megoldások felhasználásának tekintetében. Az alkotó viszont a kívülről jövő szabályozottság helyett, maga számára konstruált formatartománnyal és (állítása szerint saját/os/) mitológiarendszerrel él. Felmerülhet a kérdés, hogyan ju-

¹² Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Kolozsváry György kiállításának meghívója: MMM KépAd leltári szám nélkül.

¹³ Az intézmény 1880-tól 1944-ig működik Országos Magyar Iparművészeti Iskolaként. Ezután Magyar Iparművészeti Főiskola, majd Magyar Iparművészeti Egyetem, jelenleg pedig Moholy-Nagy Művészeti Egyetem a neve. Ebben az intézményben ma a tervezőgrafikát a Vizuális Kommunikáció Tanszék grafika szakirányának oktatási területe foglalja magában.

¹⁴ A művész 2004-ben bekövetkező halála előtt úgy végrendelkezik, hogy a kiállításon szereplő kollekciónak huszonöt művet Békéscsaba városára hagy, amelyeket az önkormányzat a MMM-ban helyez el. Az alkotó több munkáját a Magyar Nemzeti Galériára kívánta hagyni, ám az intézmény azt nem kérte, így azon műtárgyak is – összesen harmincnégy tétel – Békéscsabára kerültek. A művek száma a gyarapodási naplóban: 119/2005–152/2005. Vonatkozó tétel a múzeum Adattárában: A hagyatékról készült fotóanyag: MMM KépAd fényképgyűjteménye 62495–2005.

¹⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: BMZ kiállításának forgatókönyve: MMM KépAd 2017–2002; Szilágyi András: Szarvashajó vadvizeken, városi szelíd indiánüvöltés. Békés Megyei Napló, 2002. május 12. 7: MMM KépAd 2065–2005.

tott el az ősmagyar hitvilághoz, a sámánizmushoz, a totemállatok közül a szarvas-hoz. Természetesen a zsidó-keresztény kultúrkörön, annak misztériumkultuszán keresztül, a földönkívüliek szerepeltetéséhez pedig a nemtelenségnek, a dominánsan szellemi közegben való létnek túlzott empátiával való átgondolásával. Az előbbieken meglepő aligha találhatunk, hisz az európai módon trenírozott gondolkodásmód volt számára is a kiindulópont. Ebből a nyersanyagból kellett kimunkálnia organikus látásmódját, legyőzni a felsőbbrendűség érzésének civilizációs betegségét.^{16, 17}

Fentiekre utalva megjegyzem, hogy a kreativitás teljes szabadsága természetesen csupán az egyén magának szabta határain belüli legmagasabb fokot jelentheti.

Flóra Virág *Sugalmak bölcsője* című kiállítása

Kisterem, 2002. május 10 – június 12.¹⁸

A kiállítást Kiss Ilona képzőművész nyitotta meg.

Feladatok: kurátori és társrendezői teendők ellátása, részvétel a technikai rendezésben

Flóra Virág megyénkbeli, Békésről indult (1971). A Tömörkény István Művészeti Szakközépiskola elvégzése után a Magyar Képzőművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait tervező grafika szakon, majd e szekció posztgraduális képzésén vett részt. 1998 óta állít ki.¹⁹

Nem titkolt szándéka volt a múzeumnak, hogy e kiállítás megrendezésével egyrészt a Békés megyei tárlatokon eddig szinte egyáltalán nem tárgyalt művész-könyv fogalmával megismertesse a közönséget, másrészt, hogy a vidékünkéről elszármazott alkotókat ne csak Európa, Magyarország és Budapest tartsa számon, hanem az itteni közönségnek is módjában álljon látni, véleményezni munkáikat. E vonulatot 2002-ben Flóra Virág kiállítása képviselte múzeumunkban.

„... a főiskola befejezése után szinte természetes módon fordult a szabad könyvformák felé, rendkívül gyorsan rátalált a művész-könyv műfajára. Első könyvei grafikai, könyvészeti fegyelmeltséget mutatnak. Klasszikus eljárásokkal, színteknikával, linometszettel dolgozik az ismert könyvészeti, sőt művész-könyves

¹⁶ Semmilyen garancia nincs arra vonatkozóan, hogy miután legyőzte az ember a civilizáció keltette felsőbbrendűség érzését, nem ébred benne felsőbbrendűség a túlon túl civilizáltak széles körű táborával szemben.

¹⁷ Gyarmati Gabriella: BMZ + IC. Elhangzott Baji Miklós Zoltán és Nyunyinszky Roland kiállításának megnyitóján a szabadkígyósi Wenckheim-kastélyban, 2001. november 7-én.

¹⁸ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Flóra Virág kiállításának meghívója: MMM KépAd 2018–2002; az alkotó munkáit bemutató, korábban készült leporelló: MMM KépAd 2018–2002; Flóra Virág által készített egyedi kiállítási plakát: MMM KépAd 2020–2002; kiállítási forgatókönyv: MMM KépAd leltári szám nélkül; Kiss Ilona megnyitószövege: MMM KépAd 2053–2005; Szilágyi András: Képi gondolatok ringatása a természet bölcsőjében. Flóra Virág tárlata Csabán. Békés Megyei Napló, 2002. május 25. 7: MMM KépAd 2065–2005.

¹⁹ Mivel Flóra Virág pusztán egy viszonylag szűk szakmai közegben ismert, a mellékletben közlöm eddigi szerepléseit a kiállítás anyagával együtt (IV.).

anyagokra, így papírra, szűrőpapírra, pauszra, textilre. (...) Ne legyen illúziónk! Ez nem a napfényben festegető szalmakalapos hölgy tájképsorozata, (...) s legkevésbé sem a mesevilág vagy a tudományos-fantasztikus kreációk variánsai. Nem. Ilyen könnyen nem adják az alkotás kegyelmét, a megvalósulás, – melyre vártunk – nem jön varázsütésre! (...) »Mindenki pokollal táplálkozik, még akkor is, ha menny felé növekszik« – mondja Weöres Sándor.

Míndezt elmondani a vizualitás nyelvén, megformálni a szabad gondolatot, látathatóvá tenni mások számára is a legtitkosabb, mélyen emberi érzéseket – ez a művész igazi kihívása, nagy erőpróbája. Flóra Virág az általa alkotott formákhoz megkereste a legmegfelelőbb anyagokat, kikísérletezte-megtalálta az alkalmas technikát. Nem riadt vissza a félkész darabok tűzbevetésétől, majd gyors kimenekítésétől sem.²⁰

Kiss Ilona idézett megnyitászövegéből nem tűnik ki, hogy az alkotó – az utóbbi néhány évben – az igen tág értelmezési területtel jellemezhető művészkönyvek határát is a végletekig tovább tágította, olyannyira, hogy manapság már szuverén, de olykor még kissé „könyvízú” plasztikákat készít. Technikája egyedinek nevezhető, vattával és viasszal dolgozik, amelyeket drótvázra visz fel.²¹

A Munkácsy Mihály Múzeum a Nemzeti Kulturális Alapprogram Iparművészeti Szakmai Kollégiuma által megítélt pályázati támogatása útján megvásárolta Flóra Virág *Sugalmak bölcsője* című munkáját.²²

A Renée Művészeti Társaság *Organikus terek és formák* című kiállítása

Kisterem, 2002. május 10 – június 12.²³

A kiállítást dr. Feledy Balázs művészeti író, a Vigadó Galéria igazgatója nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat lebonyolítása, szakrendezői teendők ellátása

A kiállítás létrejötté a társaság²⁴ egyik tagjának, Bészabó András képzőművésznek köszönhető, aki a szakrendezésen kívül az összes munkafázis ütemének és mikéntjének meghatározását magára kívánta vállalni. Előbbiek okán kézenfekvőnek tűnik, hogy kiállításuk tematikáját az ő értelmezésével magyarázzam: „A program megfogalmazása a következő: ORGANIKUS = SZERVES: szó jelentése arra utal, hogy a műtárgy természetes anyagból készül és arra, hogy az alkotás szervesen il-

²⁰ KISS 2002. 26.

²¹ A kiállítás bezárása után az alkotó a múzeumnak ajándékozta a tárlat egyedi készítésű, a szerepeltetett műtárgyak szellemiségét követő plakátját. A műtárgy adatai: Flóra Virág: Kiállítási plakát (2002; vetex, viasz, alumíniumhuzal, kréta; 67 x 46,5 cm; leltári szám: 2002. 5. 1; jelzés nélkül).

²² A műtárgy adatai: Flóra Virág: Sugalmak bölcsője (2000; vatta, viasz; átmérő: 31 cm; leltári szám: 2004.15.1; jelzés nélkül).

²³ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Renée Művészeti Társaság kiállításának meghívója: MMM KépAd 2021–2002.

²⁴ A kiállításon a társaság tagjainak többsége szerepelt: B. Laborcz Flóra, Bakos Ildikó, Benedek József, Bertalan István, Bészabó András, Bicsár Vendel, Bobály Attila, Dechandt Antal, Gubis Mihály, Illényi Tamara, Jeney Judit, Kazinczy Gábor, Magén István, Oláh Szilveszter, Orosz Péter, Székely János Jenő, Szlaukó László.

leszkedik, kapcsolódik a természethez, a természet sajátos rendjének megfelelően. Ennek a kiállítási anyagnak az elkészülte nemcsak a természetes anyagok felhasználását jelenti, nem pusztán stílusművészetről van szó, hanem sajátos MAGATARTÁSFORMÁT feltételez minden alkotóról. Tehát az egyes művek többségben a természet belső lényegéből származnak, ahhoz szervesen kapcsolódnak, azzal párbeszédet folytatnak és a természettel összefüggő szellemi rétegeket fednek le; kisu-gárgázásuk van az ember felé...”²⁵

XIII. Országos Tervező Grafikai Biennále

Nagy- és Kisterem, 2002. június 8 – július 28.²⁶

A kiállítást dr. Bendzsel Miklós, a Magyar Szabadalmi Hivatal elnöke nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat lebonyolítása, levelezés, a műtárgyak begyűjtése, zsűriztetése, a katalógus szöveganyagának összeállítása, szerkesztése

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum – mint rendező szerv és fogadó intézmény – a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének Tervező Grafikai Szakosztályával és a Magyar Reklámszövetséggel együtt hirdette meg a XIII. Országos Tervező Grafikai Biennálét. A rendezvényt szervező bizottság 1976-ban indította el a tervező grafika egyetlen hazai periodikus kiállítássorozatot, amelynek célja és feladata, hogy a hagyományok szellemében a mai magyar tervező grafika alakulását, új értékeit és generációit folyamatosan számon tartsa és bemutassa. A szervezők szándéka 2002-ben sem volt kevesebb.

A XIII. Országos Tervező Grafikai Biennále témája:

Grafika (vagy) Reklám

Reklám (vagy) Grafika

/?!?!/

Globalizáció vagy alkotói személyiségjegyek a vizualításban

Idézet a felhívásból: „Az üzenet a megbízó számára reklám. A reklám célcsoportokat akar elérni, a tervező ezen szándék mellett (vizuális) kultúrát teremt. Az egyik oldal törekvése a globális párbeszéd, a másik oldal szándéka a kreativitás, a tehetség, a képzelőerő; az intuíció segítségével az egyedi kommunikáció megteremtése. Közérthetőség, de nem középszerűség, cél és eszköz, tartalom és forma, panelek, klisék és személyiségjegyek, globális üzenetek és különböző személyiségek.”²⁷

A globális vagy túlon túl egységes, emiatt érdektelen vizuális világgal és kultúrával a személyiséget, az eredetiséget, az egyéniséget kívánják ütköztetni. A fel-

²⁵ Bészabó András idézett szövegét teljes terjedelmében a kiállítás meghívóján közzöltük.

²⁶ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A XIII. Országos Tervező Grafikai Biennále felhívása; jelentkezési lapja; műtárgycédulája; levelezések; zsűrizési szakvélemény: MMM KépAd 2019–2002; Gyarmati Gabriella (szerk.): XIII. Országos Tervező Grafikai Biennále. Katalógus. Békéscsaba, 2002: MMM KépAd 2069–2005.

²⁷ A Biennále Szervező Bizottsága által megfogalmazott felhívás idézett részletét a katalógusban is olvashatjuk: MOLNÁR 2002. [2].

hívás idézett részlete jelzi, hogy mennyire fontos és időszerű kérdést sikerült a Biennále szervezőbizottságának – most is – felvetnie. Az előbbi problematika kortárs képző- és iparművészetünk különböző ágaival kapcsolatban is nap mint nap felmerül, olyan kérdés, amelyet nem lehet elégszer feltenni.

A vállalkozás léptékét érzékelteti, hogy a zsűri 197 alkotó 496 művét választotta ki a bemutatóra.

A Beszéljünk újra Munkácsy Mihályról című kiállítás

Nagyterem, 2002. augusztus 8 – december 1.²⁸

A kiállítást Sz. Kürti Katalin művészettörténész, a Déri Múzeum nyugalmazott munkatársa nyitotta meg.

Feladatok: kuratori és szakrendezői teendők ellátása, a kísérőkiadvány összeállítása, tervezése, szerkesztése

A múzeum jelenlegi állandó Munkácsy-kiállítása kísérőkiadványának bevezetője talán magyarázatként szolgálhat arra vonatkozóan, hogy a közönségigények (színvonalas) kielégítése és nagy nézőszámú vállalkozások megvalósítása mellett milyen szakmai cél vezérli a muzeológust és az intézményt effajta tárlatok létrehozásakor.

„Munkácsy Mihály mítosz és valóság egyszerre, mester, aki megjárta a művészlét Olümposzát és poklát, és mindennapjaink valósága, az ő nevét viseli ugyanis a békéscsabai múzeum. Alkotásai, relikviái gyűjteményünk fontos darabjai, hagyatéka egyedülálló, pótolhatatlan egységét képezi anyagunknak.

Miért érdekes ma is Munkácsy? Az egyik megközelítés szerint már a kérdésfelvetés is elhibázott, tudatlanságot, tiszteletlenséget, esetleg hazafiatlanságot stb. tükröz(het). De mégis, miért? Azok az információk, amelyeket a művekről olvashatunk le, talán a más területeken szerzett tudás pillanatnyi mozgósítása nélkül is képesek igen határozott, éles körvonallal megrajzolni annak a kornak hiteles képét. Hiteleset: tehát nem időhöz, helyhez, pillanatnyi politikai áramlathoz, divathoz köthetőt, hanem valamilyen stabil szellemi háttérre épülő, időtálló dolgot tudott létrehozni. Esetében is említhetjük azt a sokszor és túl sok területen használt, ezáltal elkoptatott közhelyet, miszerint mikro- és makrovilágunk rejtélyét kutatta, és való igaz, az általa konstruált megoldókulcsokat (a pályáját jellemző tartalmi sokféleségre gondolok) igen eredményesen alkalmazta, hogy megismerjen és megismertessen emberit és ember felettit, egy kicsit más, némiképp sajátos aspektusból. A legnagyobb könnyedséggel él a festészeti műfajok közti átjárhatóság lehetőségével a szociális és társadalmi érzékenységgel átitatott kritikai realizmustól indulva a vallásos élményt (is) jelentő, pátosszal, sok-sok érzelmmel, de a tárgy iránti feltétlen tisztelettel festett táblák világáig jutva. Figuráit közérthetően beszélteti, ismeri és kihasználja a mozdulatban és a mimikában rejlő lehetőségek tárházát. Nyelvezetét a tárgyalandó kérdés jellegéhez igazítja, a pszichológiai mélységektől ábrázolásmódja az elsősorban a szemet kényeztető »szép«

²⁸ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Beszéljünk újra Munkácsy Mihályról című kiállítás forgatókönyve; meghívója; kísérőkiadványa: MMM KépAd leltári szám nélkül.

bemutatásának tartományáig ível, s alkotói szándéka szerint és okán pályája lezárultáig folyamatos mozgásban van e két végpont között. Végvári Lajos szerint »Munkácsy a legegyetemesebb magyar művész; oeuvre-jében a hazai művészeti gyakorlat a korszerű nyugat-európai művészettel a legszélesebb felületen érintkezett, s gyakran ez a két, egymásnak ellentmondó mozzanat megkapó szépségű szintézist is létrehoz.«²⁹

Hogy jelenének kihívásaira, a korstílus változására kellő éberséggel reagált-e, azaz elég korszerű bírt-e maradni végig az alkotó évtizedek alatt, e kiadvány szűkre szabott lehetőségei és a problematika sokrétűsége miatt aligha tárgyalható kérdés. A magyar piktúrára gyakorolt hatásának fontossága tagadhatatlan, tanítványairól és követőiről, az áthagyományozás közvetlen és közvetett metódusáról így ír Bakó Zsuzsanna: »Munkácsy Mihály (...) elsősorban a műveiből áradó erővel, látásmódjának egyszerűségével, természetességével, színeinek expresszív erejével gyakorolt hatást nemcsak a környezetében megforduló művészekre, de a későbbi generációk némelyikére is.«³⁰

E kiállítás célja a Békéscsabához sok szállal való kötődés nyomán kialakult Munkácsy-kultusz ápolása, a figyelemnek újra és újra a mesterre történő irányítása, tájékoztatás és ismeretadás. A tárlat létrehozásáért külön és el nem hanyagolható köszönet illeti a Magyar Nemzeti Galériát a műtárgy kölcsönzéssel történő támogatásért.³¹

A kiállításon szereplő festmények, grafikák, relikviák és dokumentumok listáját a mellékletben közlöm (V.).

Pérel Zsuzsa Aranykor című kiállítása

Munkácsy Terem, 2002. október 11 – december 1.³²

A kiállítást Wehner Tibor művészettörténész nyitotta meg.

Feladatok: kurátori teendők ellátása, a kísérőkiadvány összeállítása, tervezése, szerkesztése, az anyag szállítása

Múzeumunk Pérel Zsuzsa (Budapest, 1947. július 8.) kárpitművész első Békés megyei kiállítását mutatta be 2002 őszén. A vállalkozás kétségtelenül hiánypótló volta összefügg azzal, hogy a régió régi tartozását igyekszik törleszteni az 1976-os Fal- és Tértextil Biennálén először szereplő és *Régiség* című kollázsával sikert arató Pérel Zsuzsával szemben. Pérel Zsuzsával, a magyar kárpitművészekkel, egyáltalában az iparművészettel szemben, hisz e műfaj a megyénkben megrendezett kiállítások egészét tekintve említésre is alig méltó arányban tud csak teret nyerni. Szerény eszközeivel igyekszik a Munkácsy Mihály Múzeum ezen változtatni, először a Nemzetközi Minitextil Biennálék anyagából adott közre a közelmúltban egy igen széles területet átfogó, érdekes válogatást, majd Nagy Judit kárpitjaiból és vázlataiból rendezett bemuta-

²⁹ VÉGVÁRI 1958. 5.

³⁰ BAKÓ 2000. 12.

³¹ GYARMATI 2004. 5–7.

³² Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Pérel Zsuzsa kiállítási forgatókönyve; kísérőkiadványa: MMM KépAd 2051–2005.

tót. Péreli Zsuzsa a kortárs iparművészetben elfoglalt helye által méltó folytatója e hagyománynak egy olyan intézményen belül, ahol a környékről elszármazott Balázs Irén textilművész is többször megfordult kiállítóként, igaz, utoljára sok évvel ezelőtt.

„Az 1974-ben a budapesti Iparművészeti Főiskola kapuján kilépő Péreli Zsuzsa abban a textilművészeti forrongásban kezdte, kezdhette meg pályáját, amely Magyarországon a művészeti ág kísérleti, minden konvenciót megkérdőjelező korszaka volt, s amely a gobelint, a kárpitot meglehetősen háttérbe szorította. E periódus művészetét jobban érdekelte a szövött szálak felbontása és széttroncsolása, mint a klasszikus szövés, és e korszak textilművészete messze rugaszkodott, elkalandozott a textil-síkból és -síktól: szobrászati indíttatással plasztikai tömegeket teremtett, bonyolult tereket szervezett a művek köré. (...) Természetesen Péreli Zsuzsa sem maradt meg a klasszikus falikárpit síkjában, a hagyományos műnemek és technikák feltételrendszeré között... A Péreli-művilágot jellemző fogalmakat keresve talán a líra, a nosztalgia, a béke, az idill, a melankólia tartalmi, jelentés- és emóció-köréhez kell közelednünk, de visszavonulásra kényszerít a líra váratlanul feltáruló, köznapiságba váltó tárgyilagossága, a nosztalgia szépségeket lehántó, melegséget megfagyasztó kíméletlen valóság-szembesítése, a béke ingatag pillanatnyisága, az idill vésszes fenyegetettsége, a melankólia hazugsága: az e művészetet inspiráló világ ambivalenciáinak, szédítő mélységeinek ellenállhatatlan vonzása.”³³

Wehner Tibor olyan kettősséget fed fel, amely összebékíthetetlennek tűnik, de Péreli Zsuzsa műveivel ezen ellentétek szintetizálására tesz (sikeresnek tűnő) kísérletet.

A kiállításon szereplő műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (VI.).

A Békéstáji Művészeti Társaság kiállítása

Nagyterem, 2002. december 6 – 2003. január 15.³⁴

A kiállítást Velkey Gábor, Békéscsaba Megyei Jogú Város alpolgármestere nyitotta meg.

Feladatok: a kiállítási forgatókönyv elkészítése

A tíz évvel ezelőtt alakult Békéstáji Művészeti Társaság jubileumi kiállítását Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

³³ WEHNER 2002b. [5].

³⁴ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Békéstáji Művészeti Társaság kiállítási forgatókönyve; Barabás Ferenc, Kállai Júlia, Lonovics László (szerk.): Békéstáji Művészeti Társaság 1991–2002. Katalógus. Békéscsaba, 2002: MMM KépAd 2136–2005.

Cs. Tóth János a katalógus bevezetőjét korábban közölte a Bárka című folyóiratban: *Vannak tartalékai az alkotói energiának. A Békéstáji művészeti Társaság tíz éve. Bárka, 2002/5. 105–110.* Baji Miklós Zoltán képzőművész szerint Cs. Tóth János dolgozatában több tévedés van, amelyek változatlan formában kerültek be a katalógusba. Az alkotó nyílt levelet fogalmazott meg 2002. december 13-án Lonovics László, a társaság elnöke számára, amelyben a tévedésekre felhívja figyelmét. A levelet a szerzőnek nem sikerült megjelentetnie: MMM KépAd 2049–2005. Cs. Tóth János a Bárka 2003/3. számában helyreigazítást eszközölt (146).

A Független Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesületének kiállítása

Kisterem, 2002. december 13 – 2003. január 15.³⁵

Feladatok: szakrendezői teendők ellátása és a tárlat megnyitása

A tizenöt évvel ezelőtt Fiatal Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesülete néven alakult társaság jubileumi kiállításának megrendezésére a Munkácsy Mihály Múzeum Kistermében került sor. Az egyesület, melynek elnöke Szabó Julianna képzőművész, főiskolai tanár, közel harminc tagot számlál, mindannyian Békés megyében élő vagy innen származó alkotók. A tagság mind az alkotói orientáció, mind a minőség tekintetében erősen differenciált képet mutat; a múzeumunk Nagytermében decemberben szintén jubileumi tárlatot nyitó Békéstáji Művészeti Társaság személyi állományával vannak átfedések.

A kiállításon szerepeltetett művek rövid jellemzését, azaz a kiállításmegnyitó szövegét a mellékletben közlöm (VII.).

2003

Kállai Júlia, Szászfalvy Ilona, Szereday Ilona és Udvardy Anikó kiállítása

Nagyterem, 2003. január 22 – február 19.³⁶

A Békéscsabán működő alkotók kiállítását Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

L'udovít Fulla Rajz és grafika című kiállítása

Előtér, 2003. február 24 – március 16.

Feladatok: a kiállítás szakrendezői teendőinek ellátása

A tárlat a Szlovák Köztársaság Főkonzulátusa, a Szlovák Intézet és a Munkácsy Mihály Múzeum közös szervezésében jött létre, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

Kiss Attila Etele és Takáts Márton grafikusok Mítoszok és városi csodák című kiállítása

Kisterem, 2003. március 6 – április 21.³⁷

A kiállítást Wehner Tibor művészettörténész nyitotta meg.

Feladatok: kurátori teendők ellátása, a tárlat lebonyolítása, a meghívó tervezése

³⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A FAMME kiállítási forgatókönyve; meghívója: MMM KépAd leltári szám nélkül.

³⁶ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Kállai Júlia, Szászfalvy Ilona, Szereday Ilona és Udvardy Anikó kiállításának meghívója; Kállai Júlia, Szászfalvy Ilona, Szereday Ilona, Udvardy Anikó. Katalógus. Békéscsaba, 2003: MMM KépAd 2056–2005.

³⁷ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Mítoszok és városi csodák című kiállítás forgatókönyve; meghívója; Y: Grafikusok a múzeumban. Békés Megyei Hírlap, 2003. március 10. 13; Wehner Tibor: Azonos szólam, önálló hang. Kiss Attila Etele és Takáts Márton békéscsabai kiállítása. Bárka, 2003/3. 113–114. (A lapszámot a *Bárka* a két alkotó munkáival illusztrálta.) MMM KépAd 2058–2005.

Míthogy a Munkácsy Mihály Múzeum igen gazdag (országos gyűjtőkörű) grafikai kollekciónal bír, a képgrafikusok evidens módon kapnak lehetőséget, a grafikai tárlatok pedig szinte automatikusan nyernek teret az éves kiállítási tervben. Részben az előbbieket indokolják Kiss Attila Etele és Takáts Márton grafikusok kiállításának megrendezését az intézmény Kistermében.

Kiss Attila Etele 1968-ban született Tiszaföldváron. A Tömörkény István Művészeti Szakközépiskola elvégzése után a Magyar Képzőművészeti Főiskola képgrafika szakán folytatta tanulmányait.

Figurái néhol baljós mitológia árnyaiként léteznek lapjain, húsba, lélekbe vágó, a hétköznapokban nem érzett és ismert fájdalmat okozó és elszenvadó alakok jelenésének tetszik a néző számára. Máskor érzékenyen alakított, finom vonalvezetésű, tartózkodó lírával átszőtt ábrázolásain kissé idegen, ám annál vonzóbb távoli világokba való átjutáshoz válthatjuk meg menetjegyünket a munkáival való találkozás során.

A Munkácsy Mihály Múzeum a Nemzeti Kulturális Alapprogram Múzeumi Szakmai Kollégiuma által megítélt pályázati támogatása útján megvásárolta Kiss Attila Etele négy munkáját. A művek az alábbiak:

1. Afrika elrablása³⁸

A tárgyából adódóan egzotikummal és romantikával jócskán fűszerezett *Afrika elrablása* szépirodalmi forrásra támaszkodik. Lawrence Norfolk *A pápa rinocérosza* című műve azonban pusztán ötletadó volt, a tábla nem illusztrációként készült. A könyv központi témája a világ újrafelosztása ügyében a pápánál lobbizó spanyol és portugál politika versengése, mely táborok – tudván, hogy kedveli az efféle különlegességeket – egy rinocéroszt kísérelnek meg a döntéshozó számára eljuttatni. Az *Afrika elrablásának* meséje nagyban meghatározza az ábrázolás jellegét. Az előtérbe állított figurák – az ügybe beavatottak és a mit sem értő kívülálló – a történés megítélésének hajdanvolt sokféleségére utalhatnak. A rinocérosznak a hajó karakterébe való beemelése – mint téma – eleve a fantázia megragadásának egyszerű, de hatásos eszköze, az élményszerűség lehetőségét rejti magában, ahogyan Fellini *És a hajó megy* című filmjében is. De itt más korról, másfajta célokról van szó. A hajó ábrázolása korabeli típust követ, ahogyan az öltözékek megválasztása is, a téma megoldása grafikailag igen hagyománytisztelő és míves, a kompozíció és a képkivágás későbbi elképzeléseket, újszerűbb orientációt idéznek, e kettősség szerencsés együttállása a mű kifejezett erénye.

³⁸ A műtárgy adatai: Afrika elrablása (2003; rézkarc, papír; 275 x 520 mm; jelezve jobbra lent: Kiss Attila E*; leltári szám: 2004.16.1).

2. A tükör³⁹

A *tükör* a Narcissus-i kérdésfelvetés továbbgondolása a mulandóság problematikájának középpontba állításával, szimbolikájának egyértelműsége, azaz a mű közérthetősége nem von le értékéből. A képi elemek kialakításának, valamint a figura és az időpillanat lélegzetnyi rövidségét, saját életünk pillanatnyiságát szimbolizáló csontváz megformálásának módszere és mikéntje a képben való fogalmazás igen határozott képességére utal Kiss Attila Etele esetében.

3–4. Dudás,⁴⁰ Furulyás⁴¹

A *Dudás* és a *Furulyás* egy háromrészes sorozat két eleme. Mindkét ábrázolás az érintett hangszerhez kötődő pogány misztikus képzetek felidézésén alapul, természetesen az alkotó magánmitologikus rendszerének struktúrájába ágyazottan fejtvé ki a kérdést. Ezen alaphanggal egybehangzó mind a hangszereken játszó, azokat életre keltő, s talán az életre keltésük képességének megszerzéséért pokoljárt emberfélék, mind a hangszerekből kiszabaduló másik világ lényeiének megformálása.

Az alkotó a *Furulyás* című művével szerepelt a 49. Vásárhelyi Őszi Tárlaton, a *Dudást* pedig a XXXIII. Alföldi Tárlaton mutatta be.

Takáts Márton 1971-ben született Budapesten. Tanulmányokat 1990 és 1995 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola képgrafika szakán, majd Mesterképző kurzusán folytatott. Stílusára és szemléletére egyaránt jellemző a játékoság és a klasszikus mesterek, elsősorban Giovanni Battista Piranesi követésének (nem titkolt) szándéka. Korszerűsége képalkotó módszeréből fakad, viszont előadásmódja hagyománytisztelő és meglehetősen míves. E kettősségre maga is rákérdez: „...szakmai öndefinícióimon tűnődöm; hogyan lehet egy mind rajzi adottságaiban, mind narratív látásmódjában régimódi grafikus kortárs művész?”⁴² Wehner Tibor így ír róla: „...művészete a nagy magányosok, a trendekhez, irányzatokhoz nem kapcsolódó, a művészi szándékaik, eszményeik általi megtestesítéséhez és térnyeréséhez autonóm tartományt kereső és kijelölő, kimunkáló alkotók kezdeményezéseivel rokonítható.”⁴³

A kiállított műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (VIII.).⁴⁴

³⁹ A műtárgy adatai: A tükör (2002; linóleummetszet, papír; 190 x 185 mm; jelezve jobbra lent: Kiss Attila E*; leltári szám: 2004.17.1).

⁴⁰ A műtárgy adatai: Dudás (2002; linóleummetszet, papír; 390 x 140 mm; jelezve jobbra lent: Kiss Attila E*; leltári szám: 2004.18.1).

⁴¹ A műtárgy adatai: Furulyás (2001; linóleummetszet, papír; 390 x 120 mm; jelezve jobbra lent: Kiss Attila E*; leltári szám: 2004.19.1).

⁴² TAKÁTS 2002. [2].

⁴³ WEHNER 2002a. 41.

⁴⁴ A kiállítás megnyitása után mindkét alkotó a múzeumnak ajándékozta egy-egy művét. A műtárgyak adatai:

Kiss Attila Etele: Lepkeszárny (2000; rézkarc, papír; 247 x 167 mm; jelezve jobbra lent: Kiss Attila E*; leltári szám: 2004.12.1);

Takáts Márton: A vándor rézkarcoló kalandjai (1998; rézkarc, papír; 248 x 327 mm; jelezve jobbra lent: Takáts Márton; leltári szám: 2004.13.1).

Vágréti János festőművész Üzenet című kiállítása

Nagyterem, 2003. április 17 – május 25.⁴⁵

A kiállítást Novotny Tihamér nyitotta meg.⁴⁶

Feladatok: a forgatókönyv elkészítése, a tárlat lebonyolítása, a meghívó tervezése, a katalógus szerkesztése

A kiállítást Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg.

Vágréti János (Békéscsaba, 1925. január 11 – 2004. február 12.) olyan polgára a Békés megyei művésztsadalomnak, akinek munkássága nagy számú kiállítása okán ismert a tárlatlátogató közönség előtt. Békéscsabai és budapesti bemutatói mellett legjelentősebbek németországi szereplései, ahol a legtöbb munkája található köz- és magángyűjteményekben.

„(Vágréti János) művészete nyitott és várja a néző elemzését. A műalkotásoknak szükségük van szemtől-szembe a játékos lélekre és a lelkesülő odaadásra. Aki Vágréti János képeit befogadja, a világnak egy titokzatos rendszerébe lép be. Ez a rendszer az, ami az emberi lét mögött elrejtőzik. Vágréti János maga ennek a rendszernek a középpontjában él és egyesít testet, lelket, létet és fantáziát, ezek egymás közti kapcsolatait. Új nézőpontok, ambíciók és hitek gazdagítják, összekötődve az egy Mindenbe. Ő a fizikális gyengeségét legyőzte a fizikális aszkézis által. A kis és nagy képekbe, táblákba égette bele látomásait. Műtermében évek óta dolgozik egy sirató-fálnál, egy siratás színárnyalatokban, színjelképekben és színritmusokban, amelyek a kereső embert sejtetni engedik. Vágréti János képeiben a végső formák között mozog és állítja oda a létet, az örökké valót. Jelképeivel megkísérli kifejezni a megfoghatatlant, megtalálni az időtlenséget és az ő eredetét.”⁴⁷ – írja Helene Tschacher az alkotó 1998-ban rendezett kiállításának kísérőkiadványában.

A Munkácsy Mihály Múzeum a Nemzeti Kulturális Alapprogram Képzőművészeti Szakmai Kollégiuma által megítélt pályázati támogatása útján megvásárolta Vágréti János két munkáját, a *Három madár*⁴⁸ és a *Jelenet*⁴⁹ című táblákat.

A kiállított műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (IX.).

⁴⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Vágréti János kiállításának forgatókönyve; meghívója; Gyarmati Gabriella (szerk.): Vágréti. Katalógus. Békéscsaba, 2003; Novotny Tihamér megnyitószóvege: MMM KépAd 2057–2005.

⁴⁶ Novotny Tihamér megnyitószóvegét (kibővítve) a *Bárka* című folyóiratban közölte: Az a madárember, aki burokban született, Avagy ismerjétek meg Vágréti Jánost, a festőművészt! (Egy műteremlátogatás és egy kiállítás üzenete Békéscsabáról). *Bárka*, 2003/3. 115–120.

⁴⁷ TSCHACHER 1998. [4].

⁴⁸ A műtárgy adatai: Vágréti János: *Három madár* (2000; akril, vászon; 76 x 98 cm; leltári szám: 2002. 4. 1; jelzés jobbra lent: Vágréti 2000).

⁴⁹ A műtárgy adatai: Vágréti János: *Jelenet* (2001; olaj, vászon; 60 x 55 cm; leltári szám: 2002. 3. 1; jelzés jobbra lent: Vágréti).

Budai Tibor grafikus *Féltett világom* című kiállítása

Kisterem, 2003. június 5 – június 6.⁵⁰

A kiállítást M. Nagy Péter újságíró nyitotta meg.

Feladatok: a forgatókönyv elkészítése, szakrendezői teendők ellátása, a tárlat lebonyolítása

A magyar történelem fontos mozzanatait grafikáin újragondoló, az irodalom és zenetörténet remekei által ihletett, valamint a természet, a növények és az állatok világa iránt élénken érdeklődő Budai Tibor kiállításának megvalósításáról a Közművelődési Osztály döntött, amely az általános iskola alsó tagozatos korosztályának képviselői és a nyugdíjasok számára az év egyik legnépszerűbb múzeumi rendezvénye volt.⁵¹

A kiállított műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (X.).

Zrenjanini képzőművészek kiállítása

Nagyterem, 2003. június 6 – június 22.⁵²

A kiállítást Lonovics László nyitotta meg.

Feladatok: a kiállítás szakrendezői teendőinek ellátása

A Békéscsaba szerbiai testvérvárosa, Zrenjanin (Nagybecskerek) képzőművészeit bemutató tárlatot a zrenjanini Modern Képtárral létrejött kétoldalú megállapodás keretében rendeztük meg, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

A Dürer és kortársai című grafikai kiállítás

Nagyterem, 2003. június 27 – augusztus 10.⁵³

Feladatok: a tárlat kuratori teendőinek ellátása, lebonyolítása, a forgatókönyv elkészítése, a meghívó és a szórólap tervezése, szakrendezés, valamint megnyitás

A kiállítás megnyitászövege:

„A Munkácsy Mihály Múzeum – a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumhoz, a jelenleg bemutatott kollekció tulajdonosához hasonlóan – megalapítása óta nagy

⁵⁰ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Budai Tibor kiállításának meghívója; forgatókönyve; fotó a tárlat épületünk homlokzatán szerepeltetett plakátjával; Budai Tibor levele a múzeum igazgatójának, dr. Szatmári Imrének, amiben három művét ajánlja fel gyűjteményünk számára: MMM KépAd 2060–2005, 2061–2005.

⁵¹ A kiállítás megnyitása után az alkotó a Munkácsy Mihály Múzeumnak ajándékozta három művét. A műtárgyak adatai:

Budai Tibor: Bartók-sorozat I. A csodálatos mandarin (2003; rézkarc, papír; 243 x 244 mm; jelezve jobbra lent: Budai T 2003; leltári szám: 2004.4.1);

Budai Tibor: Bartók-sorozat II. A fából faragott királyfi (2002; rézkarc, papír; 241 x 243 mm; jelezve jobbra lent: Budai T 2002; leltári szám: 2004.5.1);

Budai Tibor: Bartók-sorozat III. A kékszakállú herceg vára (2002; rézkarc, papír; 242 x 244 mm; jelezve jobbra lent: Budai T 2002; leltári szám: 2004.6.1).

⁵² Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A zrenjanini képzőművészek tárlatának meghívója: MMM KépAd 2076–2005.

⁵³ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Dürer és kortársai című kiállítás forgatókönyve; meghívója; szórólapja; Gyarmati Gabriella: Dürer és kortársai (megnyitászöveg): MMM KépAd 2059–2005.

hangsúlyt fektet képgrafikai gyűjteményének gyarapítására. Állományunk egyedi rajzokból és sokszorosított grafikákból áll, melyek mennyiségi fölényben vannak az előbbiekkal szemben. A sokszorosító grafikai eljárások – ahogy megnevezésük is elárulja – egy műtárgy több példányban való elkészítésének lehetőségét teremti meg, mely példányok azonos művészi színvonalúak és egyforma értéket képviselnek. Differenciálásra a sorozatszámok nagysága ad módot. Jelen kiállítás kiragadott, de szemléletes példák segítségével ismerteti meg a közönséget a sokszorosító képgrafikai eljárások kialakulásának kezdeti évszázadaival.

A tárlat címének megválasztása – amely tematikáját is jelenti egyben – Békés megyében különös aktualitással bír. A középpontba állított alkotó, Albrecht Dürer családja ugyanis a Gyula mellett fekvő Ajtós községből vándorol ki Németországba, az apa 1455-ben aranyművesként érkezik Nürnbergbe, ahol tizennyolc gyermeke közül 1471-ben harmadikként születik az európai reneszánsz egyik legkiemelkedőbb mestere. Előbbi igazolja a család címerének kitárt szárnyú ajtót ábrázoló eleme.

A festészetével és grafikai munkásságával egyaránt nagyívű pályát befutó, utóéletét tekintve pedig koránál térben és időben jóval nagyobb egységben ható Dürernek jelentős szerepe volt abban, hogy a korában ismert grafikai eljárásokat a mesteriség szintje fölé, azaz művészetté emelje. Ekkor a fametszésnek Németországban már hagyománya volt, »az 1470-es, 80-as években a fametszők céhekbe tömörültek a virágzó városokban, Ulmban, Augsburgban, Nürnbergben és Bázelen«. ⁵⁴ Az ekkor jellemző kortűnet, az olvasás ismeretének viszonylagos hiánya okán, valamint a lejátszódó társadalmi és vallási változások számára egyaránt jelentős segítséget jelent a tudatformálás és a tájékoztatás területén a képi ábrázolás grafikai lapokon való, meglehetősen leegyszerűsödő terjesztése. Egyben az e technikában rejlő lehetőségek kihasználásával a széles társadalmi rétegek számára is elérhető, igényes műtárgytípus jön létre, a műalkotáshoz való viszonyulás, azaz a befogadás folyamata és különösen a tárgyak birtoklása tekintetében nagymértékű demokratizálódás megy végbe.

Dürernek igen korán sikerült munkáival a német későgótika szabta kereteket szétfeszíteni, amelyben evidenciaként említhetjük személyiségét, intellektusát és minden határon keresztül szárnyaló, kimeríthetetlen képzelőerejét. De művészi látásmódját nagymértékben befolyásolta első itáliai útja, amelyről a következőket írja Wölfflin: »Az egyszerűség kedvéért azt mondhatjuk: itt nem bizonyos olasz testek és mozdulatok pusztán importjáról van szó, hanem az emberi test iránti alapvetően új érzékről. A testi lét most olyan erővel, olyan gazdagon jelenik meg, mint eddig még soha.« ⁵⁵ Az új érzékenység viszont nem csak az emberalakok ábrázolásában figyelhető meg, a természethez való közelítésben, az épített környezet megmutatásában, és ami nagyon fontos, a természetfeletti, az érzékelésen túli láttatásában is. Ezen alkotói metódust Winkler patetikus realizmusnak nevezi. Az előbbi, a teljes

⁵⁴ PIRINT 2003. [3].

⁵⁵ Idézi LÜDECKE 1978. 13.

életműre érvényes jellemzők mellett megemlíteném a grafikus Dürerrel kapcsolatban, hogy egyben ő az, aki e munkákat függetleníteni tudja alkalmazott funkciójuktól, azaz a könyvvillusztráció oda-visszaható, kölcsönös viszonyát képes feloldani, és az ábrázolást mint önálló művet tudja létrehozni. »Öncélú« vállalkozásként is tekinthetjük ezeket az alkotásokat, mint például *A rinocérosz* és a szimbólumrendszere miatt oly kedvelt, *A Lovag, a Halál és az Ördög* című lapokat vagy az e kiállításban sajnos nem szereplő, de nyilvánvalóan sokak által ismert *Melancoliót*.

A fentiek kendőzetlenül mutatják személyes elfogultságomat Dürerrel kapcsolatban, de amennyire kuriózumszámba megy e művek szereplése Békés megyében, ugyanannyira izgalmas muzeológusként is bánni velük. Viszont a XV–XVI. században a grafika világában lejátszódó változások természetesen nem egy mester keze nyomán és nem egyik pillanatról a másikra mennek végbe. Hosszan tartó folyamat, amely kis- és nagymesterek különböző orientációt tükröző és jócskán differenciált kvalitású munkáiból áll össze, ahogyan ez a kollekció is. A bemutatás szándékát a művek örökérvényűsége mellett évfordulók aktualizálják, id. Lucas Cranachra halálának 450., Dürerre halálának 475 éves évfordulóján emlékezhetünk most.”

A kiállításon szereplő tizenhárom alkotó rövid pályaképvázlatát és a műtárgylistát a mellékletben közlöm (XI.).

XXXIII. Alföldi Tárlat

Kis- és Nagyterem, 2003. augusztus 19 – október 12.⁵⁶

A kiállítást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Művészeti és Nemzetközi Kapcsolatok Helyettes Államtitkársága képviseletében dr. Schneider Márta helyettes államtitkár és Szemadám György Munkácsy-díjas festőművész, művészeti író nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat teljes lebonyolítása, kurátori, szakrendezői teendők ellátása, szervezés, levelezés, a meghívó tervezése, a katalógus szöveganyagának összeállítás, szerkesztése, tervezése, az illusztrációs nyersanyag elkészíttetése

A – csak részben megvalósítható – kurátori szándék megvilágítására a katalógus bevezetője szolgál:

„Ézaght azt mondta a férfinék:

– Kezdetben az alkotásom játék volt s ahogy öregedtem, játékom alkotás. Azután minden alkotásom ugyanúgy játék maradt, mert a játék nemcsak utánczás, hanem figyelemelterelés is. Így lett az alkotás figyelemelterelés a halálról. Mert aminek mélyét nem látom, hogy szemem ne sajduljon, hogy fejem ne szédüljön – arról elveszem a tekintetem és hasznosabb dolgok iránt emelem pillantásom.

⁵⁶ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A XXXIII. Alföldi Tárlat forgatókönyve; meghívója; plakátja; a katalógus illusztrációs nyersanyaga; a katalógus három korrekciójára; Gyarmati Gabriella (szerk.): XXXIII. Alföldi Tárlat. Katalógus. Békéscsaba, 2003: MMM KépAd 2071–2005; Szilágyi András: Bagolyröpte az alkonyat képszürkülletében (publikálatlan kézirat): MMM KépAd 2055–2005.

– Ha a bogár halottnak tettei magát a falevélen, amikor veszélybe kerül, hogy ne bántsa a nagyobb állat vagy az ember – ez is csak játék, nem igazi halál, mimikri. Elhiszik? Nem hiszik? Igen kockázatos. De micsoda veszélyes játék! Eképp veszélyes az alkotás is.«⁵⁷

Aki manapság alkotóként biztosat szeretne tudni, annak zűrzavarból és bizonytalanságból készített keresztretjvényt kell megfejtenie, azaz korunk titkait értelmezni. És közölni – ha lehet – még nemigen hallott, eredeti hangon. Titokként felfogható viszont bármi. A hétköznapi alapzajában is lehet költészet, hisz az élmények megélésére való képesség, a *benyomások* iránti fogékonyság az, ami számít, természetesen a mesterség ismeretén kívül. E kritériumok mellett szinte elhanyagolható, hogy valaki a képzőművészet hivatalos vagy tolvajnyelvét beszéli, kötődik-e iskolához intézményi szinten, illetőleg képletesen értve, tartós, esetleg mulandó anyagokat használ munkájához, az univerzum vagy a mindennapos apróságok narrátorának szegődik el. Semmiképpen sem mellőzhető viszont annak átgondolása, hogy egy tárlatsorozat fejlődését mennyiben befolyásolja a résztvevők szakmaisághoz kötődő viselkedési módszere, azaz, hogy mozdulatlanságra rendezkedtek-e be, vagy önmaguk megújításának sodró lendületével képesek egy rendezvényt, alkotókört stb. dinamikus működtetővé tenni.

A 2003-ban megrendezésre kerülő Alföldi Tárlaton 124 alkotó szerepel, a bemutatott tárgyegyüttes 228 tételből áll, a művek által képviselt vizuális nyelv, az üzenetközvetítés lehetséges alternatívái a formaképzés tekintetében pedig – szerencsés módon és a szokásosnak megfelelően – igen sokfélék. A vállalkozásunk sikerét évek óta érdeklődésével segítő nagy számú résztvevő mellett több, a meghívást első ízben elfogadó művészt üdvözölhetünk. Az újonnan érkezők munkái zökkenőmentesen tagozódtak be, viszont, ha nem is radikálisan, de átstrukturálták a tárlatot pusztán jelenlétükkel, miközben a békéscsabai bemutatókon már ismerősnek tűnő művekkel *a.* párbeszédbe fogtak kölcsönösen erősítve a másikat, *b.* azonnal és feloldhatatlanul taszítani kezdték egymást. A változás effajta apró, alig észrevehető momentumaiból mozaikszerűen összeállítható az e kiállítássorozatban rejülő perspektívák közül választott és érvényesített elképzelés.

A rendezvény irányultsága a közönség igényeinek és értékrendjének figyelembe vétele szempontjából nem határozható meg egyértelműen, hisz a néző az előző tárlatok tapasztalatai alapján esetleg többre, jobbra vágyik, más esetben túl konzervatívnak vagy nagyon is modern(kedő)nek ítéli, a közreműködők és a bemutatott művek viszonylatában pedig egyidejűleg tűnhet helyben járásnak vagy perspektívával bíró, előre mutató vállalkozásnak. Közös nevező aligha létezik. Életképességét viszont egyértelműen mutatja, hogy a harmincharmadik felvonásról áll most módunkban beszélni. ”⁵⁸

⁵⁷ Páskándi Géza: A játékról, egyebekről. Duna-part, 2003/2. 7.

⁵⁸ GYARMATI 2003. [3–4].

Kiss Ilona képzőművész A könyvek végzete című kiállítása

Kisterem, 2003. október 22 – november 23.⁵⁹

A kiállítást Hudák Júlia, a Kner Nyomdaipari Múzeum igazgatója nyitotta meg.⁶⁰

Feladatok: a tárlat kurátori teendőinek ellátása, forgatókönyvének elkészítése, a meghívó elkészítése

Kiss Ilona 1979-ben diplomázott a Magyar Iparművészeti Főiskola Typografikai Tanszéke könyvművészeti szakán. Pályája kezdetén tervezőgrafikai feladatokat vállalt elsősorban, mely orientációt mára jócskán kitágította. Készít sokszorosított és egyedi képregrafikákat, művészkönyveket, könyvtárgyakat és lap-objekteteket. A Magyar Művészkönyvalkotók Társaságának alapító elnöke; nagy számú egyéni és csoportos kiállítás résztvevője hazánkban és külföldön egyaránt. Díjai és ösztöndíjai, fontosabb egyéni kiállításai és a műveit állományukban tudó közgyűjtemények felsorolása végeláthatatlan sort tesz ki.

A Munkácsy Mihály Múzeum a Nemzeti Kulturális Alapprogram Iparművészeti Szakmai Kollégiuma pályázati támogatása útján megvásárolta Kiss Ilona *Merengés* és *Csalárd* című munkáit.⁶¹

V4, Kapcsolatok. A Szlovák Művészeti Társaság kiállítása

Nagyterem, 2003. október 16 – november 16.⁶²

A kiállítást PhDr. Juraj Žadanský, a Terebesi Honismereti Múzeum igazgatója nyitotta meg.

A tárlat a Terebesi Honismereti Múzeum, a Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata Szlovák Kisebbségi Önkormányzata, a Békési Úti Községi Házak és a Munkácsy Mihály Múzeum közös szervezésében jött létre, lebonyolítása a Közművelődési Osztály feladata volt.

⁵⁹ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A könyvek végzete című kiállítás forgatókönyve; meghívója; plakátja; P. Szabó Ernő: A könyvalkotók sorsa. Beszélgetés Kiss Ilonával mesterekről, művekről, a kép és a szó harmóniájáról. Magyar Nemzet, 2004. január 5. 15: MMM KépAd leltári szám nélkül.

⁶⁰ HUDÁK 2004. 89–90.

⁶¹ A műtárgyak adatai:

Kiss Ilona: *Merengés* (2002; vegyes, egyéni technika, fa, drót, textil, szög; 31,5 x 37 x 6 cm; jelezve hátul: Kiss Ilona – *Merengés*; leltári szám: 2004.33.1);

Kiss Ilona: *Csalárd* (2002; vegyes, egyéni technika, fa, drót, textil, bőr, szög; 33,5 x 21 x 2,5 cm; jelezve hátul: Kiss Ilona – *Csalárd*; leltári szám: 2004.34.1).

⁶² Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A V4, Kapcsolatok című kiállítás meghívója; PhDr. Juraj Žadanský megnyitóbeszéde szlovák és magyar nyelven; Kontakty V4. Katalógus. Umelecká Beseda Slovenská. Bratislava, 2003: MMM KépAd 2062–2005.

Drozsnyik István képzőművész *Mr. Chagall, no és én* című kiállítása

Nagyterem, 2003. november 20 – 2004. január 13.⁶³

A kiállítást Banner Zoltán művészeti író nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat forgatókönyvének elkészítése, lebonyolítása, társrendezői teendők ellátása, a kísérőkiadvány tervezése és szerkesztése

Drozsnyik István még az elmúlt évezredben kereste meg a múzeumot kiállítási szándékával, a tárlat négy év elteltével valósult meg. Az alkotó – előzetesen tett ígéretének megfelelően – nyolc grafikát és két plasztikát ajándékozott a gyűjteménynek.⁶⁴

2004

Ötösfogat

Nagyterem, 2004. január 24 – február 16.⁶⁵

A kiállítást Banner Zoltán nyitotta meg.

Az *Ötösfogat* című tárlat Görgényi Tamás, Kiss Ernő, Sallai Lajos, Szappanos István és Wollmuth Frigyes, a Szegedi Tanárképző Főiskola rajz-földrajz szakán 35 évvel ezelőtt (azelőtt) végzett – részben helyi – alkotók közös bemutatkozása volt, amely egy vándorkiállítás állomásaként került megrendezésre a Munkácsy Mihály Múzeumban Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére. A lebonyolítást a Közművelődési Osztály vállalta magára.

NEStor / Nyisztor János képzőművész *Hibrid adathasábok* című kiállítása

Kisterem, 2004. február 19 – március 28.⁶⁶

A kiállítást Jakubecz András filozófiatörténész nyitotta meg.⁶⁷

Feladatok: kurátori teendők ellátása, a tárlat lebonyolítása

A kiállítás címében szereplő hibriditás a közlés felemásságára utal, hisz az adathasábok egy része van csupán jelen. Ezt nyomatékosítja az alcím, „Egy századnyit látott”, azaz a kiállítás anyagát nem látjuk meg és fogjuk fel (nem is láthatjuk meg, foghatjuk fel) egészében. Ennek szubjektív (más-más szubjektumok találkoznak a művek befogadásának folyamata során) és objektív (nincs minden egysége

⁶³ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Drozsnyik István kiállításának forgatókönyve; meghívója; Gyarmati Gabriella (szerk.): *Mr. Chagall, no és én*. Drozsnyik István képzőművész kiállítása. Kísérőkiadvány. Békéscsaba: MMM KépAd 2064–2005.

⁶⁴ Drozsnyik István múzeumunknak ajándékozott kollekciónak adatait a mellékletben közlöm (XII.).

⁶⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Az *Ötösfogat* című kiállítás forgatókönyvvázlata; meghívója; *Ötösfogat*. A 35 éve végzett, a szegedi Tanárképző Főiskola rajz-földrajz szakán diplomázott hallgatók kiállítása. Katalógus. Békéscsaba, 2003: MMM KépAd 2088–2005.

⁶⁶ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A *Hibrid adathasábok* című kiállítás forgatókönyve; meghívóterve; meghívója: MMM KépAd 2089–2005.

⁶⁷ Jakubecz András megnyitászövegét kibővítve közölte a *Bárka* című folyóirat. Jakubecz András: Tudat, percepció, megismerés; a belső beszéd és a lelkiismeret. Nyisztor János (NEStor) képzőművész *Hibrid adathasábok/Hybrid data prisms* című kiállítása a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban. *Bárka*, 2004/3. 109–115.

jelen az adathasábnak, bár ha jelen lenne, akkor sem lenne könnyebb dolga a nézőnek...) okai is vannak.

Az adathasáb jelen esetben két tényezőre vonatkoztatható, egyrészt egy számítógépes programsor leírására, másrészt egy növény mikrostruktúrájára (egy fahasáb, konkrétan akác, bár utóbbi mellékes). Úgy tűnik, hogy adathasáb és fahasáb párhuzamba állításáról beszélhetünk, a kettő csupán első látásra tűnik egymástól olyannyira távol lévőnek. Viszont lehet, hogy igazából egy hasonlatról van szó. A hibrid jelleget erősíti, hogy egy hagyományos és egy, idáig nem vizualizált (vizuálissá nem tett) logikai séma együttes jelenlétéről van szó.⁶⁸

A kiállításon szereplő műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (XIII.).

Karikatúrák a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményében című kiállítás

Kisterem, 2004. április 1 – május 2.⁶⁹

A kiállítást dr. Balog Erika, Békés Megye Képviselő-testülete Önkormányzati Hivatala Intézményfelügyeleti Osztálya vezetője és Föld S. Péter újságíró nyitották meg.

Feladatok: a tárlat kurátori teendőinek ellátása, lebonyolítása, a forgatókönyv elkészítése, a meghívó tervezése, az anyag passzpartúztatása, szakrendezés

A Munkácsy Mihály Múzeum országos gyűjtőkörű képzőművészeti kollekciónal bír, amely egyedi és sokszorosított eljárással készült munkákat egyaránt magában foglal. Vásárlásokkal, hivatalos átadásokkal és – az utóbbi években – elsősorban pályázatok útján gyarapodott gyűjteményünk, amelyben a XX. század immár klaszszikusként számon tartott alkotói, Anna Margit, Aba-Novák Vilmos, Barcsay Jenő, Gulácsy Lajos, Mattis Teutsch János, Perlrott Csaba Vilmos, Scheiber Hugó és Kondor Béla munkái mellett az 1960–1980-ig terjedő időszakot felölelő grafikai anyag, valamint kortárs magyar alkotók művei lelhetők föl. Kezdeményezésünk a gyűjteményben lévő karikatúrák együttes bemutatására vállalkozott, és olyan műtárgyakat vonultatott fel, melyek döntő többsége még nem volt kiállítva. A grafikai anyaghoz három festményt is társítottunk, melyek evidens módon kapcsolódnak a tematikához, viszont nagy méretük okán kuriózumnak számítanak a karikatúra műfajában.

A kiállított műtárgyak listáját a mellékletben közlöm (XIV.).

⁶⁸ Az alkotó kiállításának megnyitóján gyűjteményünknek ajándékozta egy munkáját. A műtárgy adatai: Nyisztor János / NESTor: Scrapped density / Elvetett fajsúly (2004; számítógépes grafika, papír, kasírozva kartonra; jelezve balra lent: Nyisztor János (NESTor) 2004.02.19; 349 x 499 mm; leltári szám: 2004.7.1).

Egy évvel korábban megvásároltuk a Képző- és Iparművészeti Lektorátus pályázati támogatásával Nyisztor egy festményét is, adatai: Dedoszférikus tájtextúrák XXIV/1. (1996; olaj, farostlemez, fa; 96,2 x 106,1 cm; jelezve balra lent: NESTOR 1996; leltári szám: 2004.21.1).

⁶⁹ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Karikatúrák a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményében című kiállítás forgatókönyve; meghívója; plakátja; Föld S. Péter megnyitószövege: MMM KépAd 2093–2005; 2094–2005.

Bolmányi Ferenc

Kisterem, 2004. május 5–30.

Az orosházi Városi Képtár tulajdonát képező Bolmányi-anyagból rendezett tárlat megszervezését a Közművelődési Osztály bonyolította le. Megnyitó nem volt.

XIV. Országos Tervező Grafikai Biennále

Kis- és Nagyterem, Békés Megyei Jókai Színház Vigadó Galériája, Megyei Könyvtár, 2004. szeptember 25 – november 7.⁷⁰

A kiállítást dr. Bendzsel Miklós, a Magyar Szabadalmi Hivatal elnöke nyitotta meg.

Feladatok: a tárlat lebonyolításában való részvétel

A Biennále elindítása óta tematikus kiállításként jelentkezik, a 2004-es rendezvény témája: „PRIVÁT ÜZENET AZ UNIÓBA”.

Részlet a felhívásból:

„2004. május 1-jén csatlakozunk az Európai Unióhoz. Hogy mit hoz ez a nagy változás, az előre még titok. Az ünnepi eseményen kívül mégis van magánemberként is véleményünk, hogy kik vagyunk, milyenek vagyunk, hogyan érezzük magunkat, mit gondolunk másokról, mit viszünk az Unióba egyenként, magán-személyként, mit üzenhetünk egy másik ország polgárainak, a holland kisembernek, a bajor sörivónak, az angol grafikusnak, a francia bortermelőnek vagy a dán diáklánynak. Ezek privát üzenetek, melyek mellőzik a hivatalos ünnepélyességet. Az üzenetek lehetnek jók, rosszak, igazak, szatirikusak, magyarok és európaiak, de ami közös bennük, az a vizuális kultúra, amit a magyar tervező grafikus társadalom birtokol.”⁷¹

A kiállításon szereplő 146 alkotó 493 műve tucatnyi problémát vetett fel az alkalmazott grafika és általában a vizuális kultúra területéről.⁷²

⁷⁰ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A XIV. Országos Tervező Grafikai Biennále forgatókönyve; felhívása; meghívója; Gyarmati Gabriella (szerk.): XIV. Országos Tervező Grafikai Biennále. Katalógus. Budapest, 2004: MMM KépAd 2069–2005.

⁷¹ A Biennále Szervező Bizottsága által megfogalmazott felhívás idézett részletét a katalógusban is olvashatjuk: MOLNÁR 2004. [2].

⁷² A kiállítás által felvetett problematikával egybehangzó Bornemisza Rozi elemző írása. Bornemisza Rozi: Békéscsaba a tervező grafika őshazája. A XIV. Országos Tervező Grafikai Biennaléről. Bárka, 2005/1. 105–110. A folyóirat e lapszámát a biennále alkotóinak munkáival illusztrálta.

Krizbai Sándor legújabb festményei

Kisterem, 2004. június 4–24.⁷³

A kiállítást Novotny Tihamér művészeti író nyitotta meg.⁷⁴

Feladatok: a tárlat kurátori teendőinek ellátása, forgatókönyvének elkészítése, lebonyolítása, a kísérőkiadvány tervezése, szöveganyagának összeállítása, szerkesztése, az anyag szállítása

Az 1984 óta Magyarországon élő Krizbai Sándor (Marosvásárhely, 1949. július 15.) első Békés megyei kiállításának hiánypótló jellege volt, ugyanis a mester a közönség által meglehetősen kevésbé ismert régiókban. A bemutatkozó jellegből fakadóan az alkotó máshol még nem szerepeltetett, autentikus műtárgyegyüttest készített a tárlatra, melynek koncepciója gyermekkori élményből fakadt, egy Szent Kristófot ábrázoló fametszet keltette képzetekből és érzésekből indult ki.

A kiállításon szereplő művek listáját a mellékletben közlöm (XV.).

Orvos András festőművész életmű-kiállítása

Nagyterem, 2004. augusztus 5 – szeptember 5.⁷⁵

A kiállítást Lonovics László képzőművész, a Békéscsaba Művészeti Társaság elnöke nyitotta meg.⁷⁶

Feladatok: a tárlat forgatókönyvének elkészítése, lebonyolítása, szakrendezői teendőinek ellátása, a kísérőkiadvány tervezése, szöveganyagának összeállítása, szerkesztése, az anyag visszaszállítása

Orvos András (Békéscsaba, 1939. augusztus 27.) kiállítását Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kérésére rendeztük meg, a vállalkozást műtárgy-kölcsönzéssel a váci Tragor Ignác Múzeum és több magányűjtő segítette.

A kiállításon szereplő munkák listáját a mellékletben közlöm (XVI.).

⁷³ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Krizbai Sándor legújabb festményei című kiállítás forgatókönyve; Gyarmati Gabriella (szerk.): Krizbai Sándor legújabb festményei. Kísérőkiadvány. Békéscsaba: MMM KépAd 2095–2005.

⁷⁴ Novotny Tihamér megnyitászövegét kibővítve közölte a Bárka című folyóirat. Novotny Tihamér: Krizbai Sándor művészetéről. I. Preparált csontok, Trepanált koponyák, Alvó pásztorok II. Újra szerveült Tudáscsomagok – álomarcokra terhelt maradandó küldemények. Bárka, 2004/5. 88–94.

⁷⁵ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: Orvos András életmű-kiállításának forgatókönyve; Gyarmati Gabriella (szerk.): Orvos András életmű-kiállítása. Kísérőkiadvány. Békéscsaba; a kiállítás-megnyitó fotódokumentációja CD-n (fotó: Fekete István); Orvos András. Katalógus. Vác, 2001; Orvos András kiállítása. In: www.bekesonline.bhn.hu/hirek; a tárlat fényképes műtárgyjegyzéke (Orvos által összeállított album); MMM KépAd 2096–2005.

⁷⁶ Lonovics László megnyitászövegét (változtatásokkal) közölte a Bárka című folyóirat. Lonovics László: Virágok a megszüntetve-megőrzés szellemében. Orvos András jubileumi kiállítása a Munkácsy Mihály Múzeumban. Bárka, 2004/6. 94–96.

Válogatás a XXII. Miskolci Grafikai Biennále anyagából

Nagyterem, 2004. november 18 – 2005. január 5.⁷⁷

A kiállítást Kákóczi András művészettörténész, a Miskolci Galéria megbízott igazgatóhelyettese nyitotta meg.

Feladatok: kuratori teendők ellátása, a tárlat lebonyolítása, a meghívó tervezése, az anyag szállítása

A Munkácsy Múzeum igen gazdag grafikai kollekciónal bír, amelybe évről évre rendezett időszakos kiállításokkal enged betekintést közönsége számára. A gyűjtemény gyarapításának az utóbbi évtizedre jellemző nehézségei miatt a közelmúlt és napjaink terméséből alig tudunk vásárolni, minek okán a legfrissebb képgrafikai munkák átfogó bemutatására saját anyagunkból nem nyílik módunk. E hiány pótlása végett döntöttünk a XXII. Miskolci Grafikai Biennále anyagából készült válogatás közreadása mellett.

A kiállítás műtárgylistája a mellékletben található (XVII.).

Epilógus

Az előbbiekben igyekeztem a Munkácsy Mihály Múzeum képző- és iparművészeti kiállításairól olyan általános képet felvázolni, amelyből – művészettörténeti orientáltsága miatt – nem derül ki, hogy az intézmény rendezvényei miképpen viszonyulnak a múzeumok alapvető, ám egymástól olykor nagyon is különbözőnek látszó – hagyományos funkcióihoz. Dolgozatomat szándékosan nem terheltem az egyes rendezvények látogató-statisztikáival, ugyanis ez mondanivalómat nem kívánt irányokba vitte volna. Viszont megjegyzem, hogy javarészből fordított arányosságot fedezhetünk fel a muzeológiai kívánalmak nyomán megrendezett tárlatok kvalitásszintje és a széles közönségrétegek értékrendjét reálisan tükröző látogatói érdeklődés (látogatók száma) között. Mi a teendő? Rendezzen a múzeum színvonalas, ám csupán egy szűk értelmiségi réteg szellemi igényeit kielégítő tárlatokat, vagy mutasson be könnyebb fajsúlyú, kevésbé igényes és nem túlságosan komoly alkotásokat/műveket/tematikát, csak hogy több látogatója legyen? Azaz a tömegkultúra-fogyasztók szintjére süllyedjen azért, hogy megtöltse termeit? Igyekezzünk egy jócskán elméleti alapozottságú, de vidéki mércével fölöslegesnek/tévesnek/erőltetettnek vélt értékrendhez való viszonyulást megtartani, vagy (ha másért nem, a nyugodt alvás kedvéért) idomuljunk a helyi erőviszonyokhoz és rendhez? Kérdés az, hogy ki kit művel, az intézmény a közt, vagy a köz az intézményt.

⁷⁷ Vonatkozó tételek a múzeum Adattárában: A Válogatás a XXII. Miskolci Grafikai Biennále anyagából című kiállítás forgatókönyve; meghívója; a Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum programfüzete és ismertetője: MMM KépAd 2099–2005.

IRODALOM

BAKÓ 2000

Bakó Zs.: Munkácsy és művészetének szellemi örökösei. Katalógus-bevezető. In: Gyarmati G. (szerk.): Munkácsy és művészetének szellemi örökösei. Tanítványok, követők. Békéscsaba, 2000.

BÍRÓ 1999

Bíró Y.: Profán mitológia. Budapest, 1999.

CS. TÓTH 2001

Tóth J., Cs.: Valóságmetszetek személyessége. In: Cs. Tóth J. (szerk.): Ívek. Katalógus. Békéscsaba, 2001. 30–34.

ÉBER 1935

Éber L. (szerk.): Művészeti lexikon. I. Budapest, 1935.

FITZ é. n.

Fitz P.: A magyar textil kalandjai (1968–1993). In: www.btmfk.hu/textil.html

FRANK é. n.

Frank J.: Nagy Judit. Katalógus-bevezető. In: Nagy Judit. Budapest, é. n.

GYARMATI 2001a

Gyarmati G.: Katalógus-bevezető. In: Gyarmati G. (szerk.): XXXII. Alföldi Tárlat. Békéscsaba, 2001.

GYARMATI 2001b

Gyarmati G.: Egyidejű pályáivek. Gnant János, Lonovics László, Slezák Lajos és Széri-Varga Géza kiállítása a Munkácsy Mihály Múzeumban. Bárka, 2001/3. 73–79.

GYARMATI 2003

Gyarmati G.: Katalógus-bevezető. In: Gyarmati G. (szerk.): XXXIII. Alföldi Tárlat. Békéscsaba, 2003.

GYARMATI 2004

Gyarmati G.: Munkácsy. Festmények és grafikák a békéscsabai múzeumban. Békéscsaba, 2004.

HUDÁK 2004

Hudák J.: Művészkönyvek készítője. Kiss Ilona kiállításáról. Bárka, 2004/2. 89–90.

KÁTAI 1957

Kátai F.: Katalógus-bevezető. In: Tiszántúli Festőművészek Vándorkiállítása. Békéscsaba, 1957.

KISS 2002

Kiss I.: Sugalmak bölcsője. Art Forum, 2002/4. 26.

LÜDECKE 1978

Lüdecke, H.: Albrecht Dürer. Budapest, 1978.

MOLNÁR 2002

Molnár Gy.: Grafika (vagy) Reklám / Reklám (vagy) Grafika /?!?!/. Katalógus-bevezető. In: Gyarmati G. (szerk.): XIII. Országos Tervező Grafikai Biennále. Katalógus. Budapest, 2002.

MOLNÁR 2004

Molnár Gy.: Privát globalizáció. Katalógus-bevezető. In: Gyarmati G. (szerk.): XIV. Országos Tervező Grafikai Biennále. Katalógus. Budapest, 2004.

PIRINT 2003

Pirint A.: Dürer és kortársai. A Herman Ottó Múzeum kiállításvezetői, 6. (2003)

SUPKA 1977

Supka M.: A XX. Alföldi Tárlat. Katalógus-bevezető. In: V. Kiss M. (szerk.): A XX. Alföldi Tárlat. Békéscsaba, 1977.

SZEIFERT é. n.

Szeifert J.: Horror vacui. In:

www.es.hu/pd/display.asp?channel=MUBIRALAT0210&article....

Eredetileg: Élet és Irodalom, 2003/1.

TAKÁTS 2002

Takáts Márton önálló kiállítása. In: A fióka ART Galériában rendezett kiállítás kísérőkiadványa. Budapest, 2002.

TSCHACHER 1998

Tschacher, H.: Vágréti Jánosról. In: Vágréti János kiállítása a Munkácsy Mihály Múzeumban. Kiállítási ismerető. Békéscsaba, 1998.

VÉGVÁRI 1958

Végyvári L.: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

WEHNER 2002a

Wehner T.: Meditatív, szenvedélyes. Takáts Márton grafikusművész tárlata. Új Művészet, 2002/2. 41.

WEHNER 2002b

Wehner T.: Péreli Zsuzsa. In: Gyarmati Gabriella (szerk.): Péreli Zsuzsa. Kiállítási kísérőkiadvány. Békéscsaba, 2002.

**Exhibitions of fine arts and applied arts
in the Munkácsy Mihály Museum between 2001 and 2004**

- Gabriella Gyarmati -

Resume

As the fellow worker of the Munkácsy Mihály Museum Department of Fine Arts a significant part of my activity's scope is to carry through – with varying function and scope of duties – the exhibitions of fine arts and applied arts of our institution. In this paper, I undertake taking stock of these programs and looking briefly over the art-exhibitions realized by the Department of General Education in most cases upon the request of Békéscsaba City of County Rank, focusing my attention to the art historical connections in the first place. Since the decisive majority of the exhibitions by the Museum is of fine arts subject it seems fortunate to narrow down my inquiry – merely referring to quantitative reasons – to the period between 2001 and 2004.

The unequalness – just like in qualitative point of view – of the texts discussing the particular art-exhibitions represents the personal, professional based relationship well, which of course does not influence the attitude to performing duties. Nevertheless, it is indisputable that the image building intention formed consciously by the exhibitions during series of years appears in the activities conducted by trustee in the cleanest way. Conversely, the orientation of trustee is rather dependent on personality. It would be fine to believe that within the period discussed we succeeded in creating a kind of intellectual medium, perhaps workshop by the choice of art-exhibitions. However, for its sure announcement still a lot of changing shall occur concerning the audience, the local representatives of the fine and applied arts profession as well as the fellow workers of the museum. Consequently, it is keeping us waiting.

Gyarmati Gabriella
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: gyarmati@bmmi.hu

MELLÉKLET

- I. *Ívek*. Gnantt János, Lonovics László, Slezák Lajos, Széri-Varga Géza és Cs. Tóth János, a Békéscsábi Művészeti Társaság tagjai kiállításának anyaga
- II. *A XXXII. Alföldi Tárlat* katalógus-bevezetője
- III. Kolozsváry György grafikus kiállításának anyaga
- IV. Flóra Virág eddigi szereplései és kiállításának anyaga
- V. *A Beszéljünk újra Munkácsy Mihályról* című kiállítás anyaga
- VI. Péreli Zsuzsa *Aranykor* című kiállításának anyaga
- VII. A Független Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesülete tizenöt év után
- VIII. Kiss Attila Etele és Takáts Márton grafikusok *Mítoszok és városi csodák* című kiállításának anyaga
- IX. Vágréti János *Üzenet* című kiállításának anyaga
- X. Budai Tibor *Féltett világom* című kiállításának anyaga
- XI. *A Dürer és kortársai* című kiállításon szereplő alkotók életrajzi vázlata; a kiállított művek jegyzéke
- XII. Drozsnik István múzeumunknak ajándékozott kollekcója
- XIII. Nyisztor János *Hibrid adathasábok* című kiállításának anyaga
- XIV. *A Karikatúrák a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményében* című kiállítás anyaga
- XV. *A Krizsbai Sándor legújabb festményei* című kiállítás anyaga
- XVI. Orvos András életmű-kiállításának anyaga
- XVII. *A Válogatás a XXII. Miskolci Grafikai Biennále anyagából* című kiállítás anyaga

I. melléklet

Ívek. Gnantt János, Lonovics László, Slezák Lajos, Széri-Varga Géza és Cs. Tóth János, a Békéscsábi Művészeti Társaság tagjai kiállításának anyaga⁷⁸

Gnantt János

Út az üveghegyre I. (2000) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnantt 2000; m. t.

Út az üveghegyre II. (2000) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnantt 2000; m. t.

Esőben (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnantt J. 2001; m. t.

A kezdet (2001) p., pasztell; 640 x 490 mm; j. j. l.: Gnantt J. 2001; m. t.

Görcsben (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnantt J. 2001; m. t.

⁷⁸ Mivel a katalógus műtárgylistát nem tartalmazott, a Bárka című folyóiratban megjelent elemzés lezárásaképpen közöltem a Munkácsy Mihály Múzeumban kiállított művek jegyzékét: GYARMATI 2001a. Az I. mellékletben alkalmazott rövidítések a következők: p. = papír; szám. grafika = számitógépes grafika; o. = olaj; farost. = farostlemez; j. j. l. = jelzés jobbra lent; j. ny. k. = jelzés a nyomaton kívül; b. l. = balra lent; l. k. = lent középen; j. l. = jobbra lent; j. n. = jelzés nélkül; m. t. = a művész tulajdona; mgt. = magántulajdon.

- Konkáv (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt J. 2001; m. t.
Zuhanás (2001) p., pasztell; 640 x 490 mm; j. j. l.: Gnandt J. 2001; m. t.
Törédékek (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt J. 2001; m. t.
Meder (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt 2001; m. t.
Meteorit (2001) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt 2001; m. t.
Földmozgások I. (1999) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt J '99; m. t.
Földmozgások II. (1999) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt J '99; m. t.
Földmozgások III. (1999) p., pasztell; 640 x 490 mm; j. j. l.: Gnandt J '99; m. t.
Földmozgások IV. (1999) p., pasztell; 490 x 640 mm; j. j. l.: Gnandt J '99; m. t.

Lonovics László

- Horizont I. (2000) o., farost.; 70 x 100 cm; j. n.; m. t.
Horizont III. (2000) o., farost.; 70 x 100 cm; j. n.; m. t.
Gótika (2000) o., farost.; 71,1 x 101,6 cm; j. n.; m. t.
Fényterek I. (2001) o., farost.; 79,9 x 80,2 cm; j. n.; m. t.
Fényterek II. (2001) o., farost.; 80 x 80,1 cm; j. n.; m. t.
Surlódó fények I. (2000) o., farost.; 106,4 x 136,7 cm; j. n.; m. t.
Surlódó fények II. (2000) o., farost.; 106,8 x 136,5 cm; j. n.; m. t.
Surlódó fények III. (2000) o., farost.; 106,5 x 136,4 cm; j. n.; m. t.
Kereszteződő fények (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Kereszteződő fények, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Fény a ferde horizonton (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Fény a ferde horizonton, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Születés (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Születés, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Piramis / Szimmetrikus fények (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Piramis / Szimmetrikus fények, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Növekedés (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Növekedés, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Horizont / Fények (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Horizont / Fények, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.
Piramis (2000) p., szám. grafika; 290 x 400 mm; j. ny. k.: b. l.: Piramis, l. k.: számítógépes grafika, j. l.: Lonovics László 2000; m. t.

Slezák Lajos

- Hajnal (2001) o., farost.; 50 x 70 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Cím nélkül (2000) o., farost.; 60 x 50 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Kövek (2000) o., farost.; 50 x 60 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Derengés (2001) o., farost.; 50 x 60 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Eltávozott Nap (2000) o., farost.; 50 x 70 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Napnyugta (2001) o., farost.; 50 x 70 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Part (2000) o., farost.; 60 x 50 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Üdvözlet Békésből (2001) o., farost.; 50 x 70 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Összehajolva (2001) o., farost.; 60 x 50 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Emlékezés I. (2000) o., farost.; 50 x 40 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Emlékezés II. (2000) o., farost.; 50 x 40 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Ikarosz útjai I. (2000) o., farost.; 38 x 34 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.

Ikarosz útjai II. (2000) o., farost.; 38 x 34 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Ikarosz útjai III. (2000) o., farost.; 38 x 34 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Elmulás (2001) o., farost.; 37,7 x 32,8 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Elmulás II. (2001) o., farost.; 37,7 x 32,9 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.
Stáció (2000) o., farost.; 38 x 32,7 cm; j. j. l.: Slezák L.; m. t.

Széri-Varga Géza

Pulykakakas (1976) vörösréz; 52 cm; MMM ltsz.: 79.1.1.
Kentaurpár (1980) bronz, fa; 49,5 cm; m. t.
Nagyszüleim oltára (1989) bronz, réz, fa; 108,2 cm; m. t.
Moldvai freskók (1991) bronz, fa; 48,7 cm; m. t.
Lepkepár (1992) bronz, réz, fa; 52,3 cm; m. t.
A négyökrös szekér (1992) bronz, réz, mészkö; 36 cm; m. t.
Kis fa (1994) bronz, fa; 210 cm; m. t.
Macskazene (1997) bronz, mészkö; 46 cm; m. t.
Pókok (1997) bronz, réz, fa; 73,4 cm; m. t.
Ácsorgó (1998) bronz, fa; 94,5 cm; m. t.
Trombitás (1998) bronz, fa; 85,7 cm; m. t.
Széchenyi sétája (1999) bronz, réz, mészkö; 45,4 cm; mgt.
Az idő bölcsei I. (2001) bronz, mészkö; 45,9 cm; m. t.

II. melléklet

A XXXII. Alföldi Tárlat katalógus-bevezetője

„A 2001-ben a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban újra megrendezésre kerülő ALFÖLDI TÁRLAT, immár a harminckettedik, hű marad eddigi alapelvehez, hogy a hagyományok tiszteletben tartása, a tradíció territóriumán belül történő jelen idejű számvetés mellett és azzal együtt az újdonságok irányába forduljon. Egy – az alföldi régiónál nagyobb gyűjtőkörű és az alföldi festészet tárgyát jócskán kibővítő – kiállítással, a kortárs magyar képzőművészet keresztmetszetéről készült pillanatképpel kíván a szakma és a közönség számára szolgálni. A rendezvény elindításának gondolati alapját adó elképzelés, miszerint a vidéki alkotóknak szervezett formában is meg kell mutatniuk munkáikat az ottani közönségnek, híven tükrözve a művészeti élet decentralizációjának szándékát, de mivel a résztvevők köre gyorsan bővült, túllépve a megye és a térség határait, a kezdeményezés magát mentesítette a provincializmus dominanciájától.”⁷⁹

A Tiszántúli Festőművészek Vándorkiállítása elnevezéssel indult rendezvény akkori, 1957-es katalógusában ezt olvashatjuk: „A fővárosban megrendezett Vidéki Képzőművészek kiállítása mellett – melynek sok vidéki művész sem mint kiállító, sem mint szemlélő részese nem lehet, – szükség van az ország nagyobb tájegységeinek művészeit felvonultató tárlatokra is. Ezek egyben rendszeres ismerkedő helye-

⁷⁹ GYARMATI 2001a. 3.

ivé válhatnak a területen élő művészeknek.”⁸⁰ Bár az azonos területen élő alkotóknak aligha van szükségük ilyen típusú szervezett ismerkedési lehetőségekre, a szándék mégis nemes és irányultságát tekintve baráti hangvételi. Ezen első közös bemutató művészi programját, a kötelezően elvárt alkotói orientációt a katalógus szigorú kitételekkel összegzi:

- a látható valósággal kézzelfogható kapcsolatot kell (!) tartani
- az absztrakt mint szellemi termék és ábrázolási forma teljességgel kizárt, hisz „az ember számára a haladás csak a természet és a társadalom határain belül lehetséges”

A később Alföldi Képzőművészeti Kiállítás és csak 1964-től Alföldi Tárlatként nevesített művészeti találkozó az eltelt évtizedek alatt igen sok változáson ment keresztül. Egyrészt elveszítette vándor-jellegét, a kezdeti négy-öt megyeszékhelyet érintő útvonal a Munkácsy és az Erkel Ferenc Múzeum, valamint a gyulai vár helyszíneire, majd kizárólag a békéscsabai múzeumra redukálódott, s a hatvanas évek elejétől az évenkénti megrendezést a biennále-rendszer váltotta föl. Másrészt lépésről lépésre, egyre élesebben körvonalazódott új profilja, már 1977-ben a következőket olvashatjuk Supka Magdolna katalógus-bevezetőjében: „...az Alföld nem jelent számukra (az alkotók számára) sem tematikai, sem stiláris megkötöttséget – legfeljebb a tárlaton való otthonosságukat teszi indokoltabbá – jól példázza a kiállításra beküldött művek tartalmi-formai sokarcúsága”.⁸¹ Ez a folyamat igen érzéketesen követhető nyomon a kísérő kiadványok átlapozásával és feltartóztathatatlanságát híven tükrözi a 2001-es válogatás is.

„Az ALFÖLDI TÁRLATNAK egységes összképet kialakítani lehetetlen vállalkozás és távol áll céljainktól. A művekre jellemző tartalmi sokrétűség és stílusbeli sokarcúság az általuk képviselt színvonal, a minőség révén hozható csak közös nevezőre. A legkülönbözőbb magatartási formákat figyelhetjük meg a festészet, a grafika és a szobrászat tárgykörében, ha annyifélet nem is, ahányan jelentkeztek felhívásunkra. Kétségtelen, hogy találunk autentikus megnyilvánulásokat, de felfedezhetők hasonló hangok, megoldásbeli párhuzamok is. Találkozhatunk a múlt eredményeit korszerűsítve továbbfejlesztő mesterekkel és korszerű irányzatok konzervatív szemléletű művelőivel, valamint a régi és az új igen változatos arányú és módszerű elegyítésével. Ami leolvasható az alkotásokról, a résztvevők nagyon is különböző orientációja a képzőművészeti önkifejezés lehetőségeinek tekintetében, az aprólékos műgond vagy a fesztelen, olykor zajos képi nagyvonalúság, a művészetben egymás mellett tejtestvéri jóviszonyban élő ráció és mámor, gondolat és érzés öröktől fogva tartó dualitásáról beszélő, tárgyiasult kérdésfelvetést és választást jelent.

⁸⁰ KÁTAI 1957. [4].

⁸¹ SUPKA 1977. [4].

Az augusztus 12-től szeptember 23-ig, a Munkácsy Mihály Múzeum Nagytermében látható kiállítást háromszáznál is több műből válogatott kollekciónak adja. A zsűri elnöke Wehner Tibor volt, aki mellett művészettörténészként Mezei Ottó és Gyarmati Gabriella szavazhatott. A festészetet Barabás Márton, a szobrászatot Orosz Péter képviselte, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus részéről Sós Katalin tanácsos volt jelen. Álláspontjukról tanúskodva, a tárlat hetvenkilenc alkotó százharminchat munkáját tartalmazza. A döntő többségében festészeti munkákból építkező összeállítás, amelyek alkotói ismételten az olajhoz, az akrilhoz, a temperához és az akvarellhez nyúltak, egyedi képgrafikákkal, különféle sokszorosító grafikai eljárások produktumaival, plasztikákkal és az iparművészet egykor még rendhagyóan, ma már rendszeresen jelenlévő egyetlen ágával, a tűzzománccal egésziül ki.

Díjalapítóink között üdvözölhetjük a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületét, a Békéstáji Művészeti Társaságot, valamint a rendezvény állandó mecénásait, Békés Megye Képviselőtestületét és Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatát.

A katalógus teljes szöveg- és válogatott képanyaga, amely most jelenik meg első ízben színes reprodukciókkal, a Praktikomp Kft. jóvoltából az interneten is elérhető: www.bhn.hu/alfolditarlat.⁸²

III. melléklet

Kolozsváry György grafikus kiállításának anyaga

- 1–8. A természet szimbóluma (50 x 70 cm/db)
9. Leicaval (50 x 70 cm)
10. Királyok (100 x 70 cm)
- 11–13. Maják (70 x 50 cm)
14. Tavak és emberek (100 x 70 cm)
- 15–16. Piros-kék kompozíció (70 x 100 cm)
17. Katasztrófa (70 x 100 cm)
- 18–19. Keleti mítoszok (70 x 100 cm/db)
20. Gyűjtogatás (70 x 100 cm)
21. Jazz band (70 x 50 cm)
22. Fürdőzők (70 x 100 cm)
23. Korosztályok (70 x 100 cm)
24. Páva a vízparton (70 x 100 cm)
25. Tanulmányok (100 x 70 cm)
26. Ikrek (50 x 70 cm)
27. Magnetikus erők (50 x 70 cm)
28. Gravitáció (50 x 70 cm)
29. Figurák tánca (50 x 70 cm)

⁸² GYARMATI 2001a. 3.

30. Gépek bosszúja (50 x 70 cm)
31. Bolond és madár (70 x 100 cm)
32. Csendélet (70 x 50 cm)
33. Tűzvirág (70 x 50 cm)
34. Sakkozók a vízben (70 x 50 cm)
35. Akrobata a strandon (70 x 50 cm)
36. Kompozíció (100 x 70 cm)

IV. melléklet

Flóra Virág eddigi szereplései és kiállításának anyaga

Csoportos kiállítások:

- 1998: Mini rajz, Budapesti Őszi Fesztivál, Nádor Galéria, Budapest
- 1999: Schaufenster Extra, Galerie Brumne, Frankfurt
- 2000: Magyar művészkönyvek, Goethe Intézet, Budapest
Lélegzet, Erdei Ferenc Művelődési Központ, Kecskemét
Livres-Libres. Magyar könyvtárgyak, Musée Ianchelevici, Belgium
III. Nemzetközi Művészkönyv-kiállítás, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
A Frankfurti Könyvvásár művészkönyv-kiállítása, Csepel Galéria, Budapest
II. Nemzetközi Művészkönyv-kiállítás, Arka Galéria, Vilnius Könyv, Ráday-kastély, Pécel
- 2001: A könyv műalkotás, Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár
- 2002: Új könyvek, művészkönyvek, Nádor Galéria, Budapest
- 2002–2003: Békéscsabai Jókai Színház, Vigadó Galéria, Békéscsaba
- 2004: Marseilles–Budapest. A Magyar Művészkönyvalkotók Társaságának jubileumi kiállítása, Vízivárosi Galéria, Budapest
Művészkönyvek kiállítása. Papírvarázs Fesztivál, Art IX Galéria, Budapest
Óbudai Könyvhét, Rózsahegyi Kávézó, Budapest
- 2005: A Freie Münchner und Deutsche Künstlerschaft kiállítása, Haus der Kunst, München
- 2006: A múlthatatlan könyv – Művészkönyvek és a kortárs bibliofil könyvkiadás, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- 2006: IV. Nemzetközi Művészkönyv-kiállítás, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár

Önálló kiállítások:

- 2002: Sugalmak bölcsője, Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba
Termékenyítő gondolatok őre, Jantyk Mátyás Múzeum Békési Galériája, Békés

Az Munkácsy Mihály Múzeumban rendezett kiállítás anyaga

1. Lélek (1996; szitanyomás, linóleummetszet, papír; 290 x 275 x 20 mm)
2. Közeledő távolodók (1999; géz, viasz, fa; 23 cm)
3. Megvalósulásra várva (1999; viasz, vatta, papír; 25 x 16,5 cm)
4. Lélegzet (1999; viasz, fa, textil, szitanyomás, papír; 14 x 27 x 1,5 cm)

5. Begombolva (1999; vászon, szitanyomás; 32 x 13,5 cm)
6. Betűboly (2000; viasz, vatta; 26 x 26 x 7 cm)
7. Dobbanásnyi távolságra (2000; viasz, vatta; 17 x 15 x 10 cm)
8. A rossz álmok fájának gyümölcse (2000; viasz, vatta, szén; 52 x 18 x 13 cm)
9. Sugalmak bölcsője (2000; viasz, vatta; átmérő: 31 cm)
10. A betűvetés szentélyének ablaka (2001; viasz, vatta, üveg, ólom; 30 x 30 x 27 cm)
11. Imamalom (1999; viasz, vatta, papír; 10 x 30 cm)
12. A hátára fordult könyörgés (2002; viasz, vatta, tükör, ólom; 35 x 39 x 23 cm)
13. A termékenyítő gondolatok öre (2002; viasz, vatta, papír, üveg; 52 x 68 cm)
14. Cím nélkül I. (2002; viasz, vatta, szén; 50 x 84 cm)
15. Cím nélkül II. (2002; viasz, vatta, fa; 37 x 75 cm)
16. Cím nélkül III. (2002; viasz, vatta, üveg, fa; 58 cm)
17. Cím nélkül IV. (2002; viasz, vatta; 10,1 cm)

V. melléklet

A Beszéljünk újra Munkácsy Mihályról című kiállítás anyaga

Festmények:

1. Reök Lajosné (1864; olaj, vászon; 68 x 55,5 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M.; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 61.4)
2. Reök Lajos arcképe (1864; olaj, vászon; 68 x 55,5 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M.; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 61.3)
3. Tanulmány a *Falu hőse*hez (1874–1875; olaj, fa; 67 x 102 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 86.11.1)
4. Leány tálcával (1876; olaj, vászon; 114 x 82,8 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; jelzés nélkül; leltári szám: 87.17.1)
5. Zongoralecke (1890; olaj, fa; 95,5 x 128 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.4)
6. Pihenés az erdőben / Csevegés az erdőben (1886; olaj, vászon; 90 x 117 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.2)
7. Kutyacsalád (1890-es évek; olaj, fa; 73 x 100 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.3)
8. Krisztus töviskoszorúval / Tanulmány az *Ecce homo*hoz (1895–1896; olaj, fa; 65 x 54 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5764.1)
9. Pásztortűz / Parasztok estebédje a pusztán (1865; olaj, vászon; 25 x 36,3 cm; jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2236)
10. Húsvéti locsolás /vázlat/ (1865; olaj, vászon; 29 x 38,3 cm; jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2238)
11. Női arckép (1867; olaj, vászon; 75 x 65,3 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy Mihály 1867; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2179)
12. Tanulmányfej (évszám nélkül; olaj, vászon; 65 x 48,5 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 56.217. T)
13. „Mégis mozog a föld” (1868; olaj, fa; 41,3 x 34 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2819)
14. Mosókonyhában /vázlat/ (1877; olaj, vászon; 46 x 64,5 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 56.217. T)

15. Műteremrészlet /vázlat/ (1876; olaj, fa; 96 x 131 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 50.521)
16. Levelet olvasó hölgy (1892; olaj, vászon; 98,5 x 130,5 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2553)
17. Táj folyóval (1880 körül; olaj, vászon; 46 x 56 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 4618)
18. Nászúton / Mézeshetek I. (1885; olaj, fa; 29,5 x 40 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 7692)
19. Virágcsendélet korszóval (1881; olaj, fa; 107 x 140,5 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 7023)
20. Sztrájk /vázlat/ (1894; olaj, vászon; 83 x 130 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 66.158. T)
21. Tanulmány a *Siralomházhoz* / Szűrös legény (1869; olaj, vászon; 40,4 x 34 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1895)
22. Tanulmány a *Siralomház* főalakjához / Az elítélt (1869–1870; olaj, vászon; 37 x 31,3 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 7023)
23. A falu rossza / Korhely férj / Rézeges férj hazatérése (1872–1873; olaj, vászon; 107,5 x 150 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 4144)
24. Önarckép (1860–1863; olaj, fa; 18,4 x 13,7 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 59.72. T)
25. Mozart halála /vázlat/ (1886; olaj, fa; 42,5 x 61 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 50.520)
26. Fiatal kapitány elbeszélése (1888; olaj, fa; 130 x 95 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 50.522)
27. Olvasó nő I. (1880-as évek eleje; olaj, fa; 54,5 x 45 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 60.74 T)
28. Vízmenti lakás (1880 körül; olaj, fa; 45,5 x 73 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 6379)
29. Újoncozás (1878; olaj, vászon; 127 x 196 cm; jelezve balra lent: Munkácsy M.; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 58.85)
30. Mély út (1870-es évek vége; olaj, vászon; 90 x 69 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: L.U.58.85)
31. Krisztus a keresztfán / Tanulmány a *Golgotához* (1882–1883; olaj, vászon; 248 x 129,5 cm; jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2566)
32. Krisztus Pilátus előtt / színvázlat (1880–1881; olaj, vászon; 139 x 199,8 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 1881; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2565)
33. A reneszánsz apoteózisa / A bécsi Kunsthistorisches Museum mennyezetképéhez készült színvázlat (évszám nélkül; olaj, vászon; 100 x 94,5 cm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 76.19. T)

Grafikák:

1. Lakodalmi hívogatók / Fonó asszony (évszám nélkül; grafit, papír; 354 x 256 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2223)
2. Ülő juhász subában (évszám nélkül; grafit, papír; 208 x 170 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2227)
3. Oláh menyecske korszóval (évszám nélkül; szén, papír; 670 x 471 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1905–1888)
4. Oláh család a ház előtt (1862; szén, papír; 678 x 515 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1905–1887)

5. Ülő paraszt szűrben (évszám nélkül; grafit, papír; 208 x 180 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2228)
6. Parasztok lóval (1866 körül; lavírozott tus, grafit; 210 x 302 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2231)
7. Fiúarckép I. (1860-as évek; grafit, papír; 255 x 200 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: F. 65.112)
8. Fiúarckép II. (1860-as évek; grafit, papír; 256 x 200 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: F. 65.113)
9. Fiúarckép III. (1860-as évek; grafit, papír; 255 x 200 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: F. 65.114)
10. Fiúarckép IV. (1860-as évek; grafit, papír; 255 x 200 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: F. 65.115)
11. Szeget-szeggel. Illusztráció Petőfihez (évszám nélkül; grafit, papír; 211 x 342 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2220)
12. Háromalagos szénásszekér /vázlat/ (1867 körül; grafit, papír; 310 x 345 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2221)
13. Szénásszekér (évszám nélkül; grafit, papír; 217 x 299 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1931–2222)
14. A falu hőse / Tanulmány a főalakhoz (1875; grafit, papír; 270 x 211 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–1114)
15. Siralomház / Tanulmány a főalakhoz (1869; grafit, papír; 312 x 237 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1920–618)
16. Siralomház / Tanulmány a kislány alakjához (évszám nélkül; vegyes technika, papír; 630 x 434 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1952–4679)
17. Toborzás (1868; vegyes technika, papír; 513 x 711 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1955–5704)
18. Tépéscsinálók / Tanulmány a főalakhoz (1871; grafit, papír; 240 x 313 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1935–2812)
19. Részeges férj hazatérése /vázlat/ (1873; grafit, papír; 240 x 322 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1928–2086)
20. Konyhában (1873 /?/; rézkarc, papír; 195 x 280 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–36)
21. Milton /negyedik vázlat/ (1876–1877; grafit, papír; 211 x 270 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–15)
22. Mozart halála /első vázlat/ (1886; grafit, papír; 246 x 334 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1935–2914)
23. Női arckép (1880-as évek; grafit, papír; 270 x 210 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–25)
24. Ecce homo /tanulmány/ (1895; grafit, papír; 260 x 270 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–34)
25. Karlsbadi fasor (1880; akvarell, papír; 252 x 392 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1902–9)
26. Vázlat a *Papagáj* című műhöz (1876; grafit, papír; 297 x 219 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1951– 4395)
27. Két család a szalonban (1882; grafit, papír; 300 x 360 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1952–4667)
28. Krisztus Pilátus előtt (1881; tus, toll, papír; 97 x 127 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1934–2528)

29. Önarckép (1881; kréta, papír; 285 x 255 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1934–2567)
30. Golgota /vázlat/ (1882; vegyes technika, papír; 213 x 319 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1925–1130)
31. Pamlagon ülő fiatal nő / A reggel /vázlat/ (1887; tus, toll, papír; 291 x 227 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1920–683)
32. Honfoglalás / Árpád alakja (évszám nélkül; tus, toll, papír; 100 x 88 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1948–4135)
33. Honfoglalás /vázlat/ (1893; tus, toll, papír; 110 x 350 mm; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1948–4136)

Relikviák és dokumentumok a MMM Történeti gyűjteményéből:

1. Szörcsetek (évszám nélkül; fa, szőr; különböző vastagsággal és szárhosszal; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5530.1, 53.5530.5, 53.5530.9, 53.5530.13, 53.5530.19, 53.5530.20)
2. Festőállvány (évszám nélkül; fa; 145 x 60 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5531.1)
3. Akvarell-mappa (évszám nélkül; papír, vászon; 370 x 270 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5571.1)
4. Lüsster munkakabát (évszám nélkül; textil, lüsster; 88 x 60 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.167)
5. Ezüst babékoszorú tokkal. Felirata a szalagsávon: „Munkácsi Munkácsy Mihálynak, a nagy művésznek, szülővárosa, Munkács. 1882 február” (átmérő: 40 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5550.1.1–2)
6. Pohár puttófejjel (évszám nélkül; ezüst, domborított; 9,3 x 6,8 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5553.1)
7. Faragott fadoboz (évszám nélkül; tölgyfa; 12 x 38 x 16 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.55349.1)
8. Irattartó mappa (évszám nélkül; sárgaréz, bőr, karton, vászon; 25 x 31 x 1,6 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2002.15.1)
9. Szivartárca Munkácsy címerével (évszám nélkül; ezüst, bőr, fém, vászon; 13 x 9,7 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5603.1)
10. Tintatartó (évszám nélkül; öntöttvas; 11,5 x 18,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5581.1)
11. Kölnisüvegpár (évszám nélkül; ezüst, üveg; 17 x 9,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5551.1.1, 53.5552.1)
12. Kölnisüveg monogramos fedővel (évszám nélkül; ezüst, üveg; 9,5 x 4 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5556.1)
13. Pelerin (évszám nélkül; gyapjúszövet; 120 x 180 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.168)
14. Névjegykártya (évszám nélkül; karton; 55 x 95 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5568.1)
15. Szivartárca Munkácsy címerével (évszám nélkül; ezüst, bőr, fém, vászon; 13 x 9,7 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5603.1)
16. 1900-ban Kölnben kiadott naptár Munkácsy arcképével (1900; papír, nyomat; 110 x 70 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5567.1)

17. A *Krisztus Pilátus előtt* című kép bemutatóját követő bankett meghívója (1881; karton; 150 x 210 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.79)
18. Házikabát (évszám nélkül; plüss, selyem, selyemzsinór; 144 x 56 cm, ujjhossz: 63 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 83.15.1)
19. Bőr kesztyű (évszám nélkül; szarvasbőr, 9-es méret; 25 x 11 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5540.1.1-2)
20. Kesztyűujj-tágító (évszám nélkül; ébenfa, ezüst; 29 x 4,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5541.1)
21. Cipőhúzó (évszám nélkül; fényezett ébenfa; 20 x 4 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5542.1.1)
22. Monogramos ruhakefe (évszám nélkül; ezüst, fényezett ébenfa, sörte; 16 x 4,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5546.1)
23. Monogramos kalapkefe (évszám nélkül; ezüst, fényezett ébenfa, sörte; 19 x 3 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5547.1)
24. Monogramos hajkefepár (évszám nélkül; ezüst, fényezett ébenfa, sörte; 14 x 8 cm/db; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5543.1, 53.5544.1)
25. Bajuszkéfe (évszám nélkül; csont, sörte; 12,5 x 6,7 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5545.1)
26. Majomfejes sétatbot (évszám nélkül; faragott keményfa; 88 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5564.1)
27. Esernyő Munkácsy monogramjával (évszám nélkül; fém, fa, textil; 91 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.182)
28. Szemüveg aranyozott kerettel (évszám nélkül; fém, üveg; 10,8 x 3,8 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5537.1)
29. Szemüvegtok a kölni Josef Krause látszerészetéből (évszám nélkül; fa, papír, bársony; 16,6 x 4,1 x 1,8 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5536.1.2)
30. Pecsétnyomó Munkácsy címerével (évszám nélkül; vas, elefántcsont; 8,5 x 2 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5577.1)
31. Gyászjelentés (1900. május 7.; papír, nyomat; 240 x 310 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5569.1)

VI. melléklet

Pérelí Zsuzsa *Aranykor* című kiállításának anyaga

1. Falizék (1983; gobelin, talált tárgy, gyapjú, selyem; 97 x 45 x 40 cm)
2. Aranykor (1986; gobelin, arany-, ezüstsál, gyapjú, csipke, szalag, selyem; 80 x 170 cm)
3. Gyerekmadonna (1986; egyéni technika, aranyszál, gyapjú, zsinór, toll, selyem; 80 x 64 cm)
4. Péter és Pál (1991; gobelin, gyapjú, selyem; 80 x 120 cm)
5. Pompeji ablak (2000; gobelin, gyapjú, selyem; 140 x 163 cm)
6. Átjáró (2002; gobelin, gyapjú, selyem; 103 x 81 cm)
7. Könyöklő (2000; gobelin, gyapjú, selyem, zsenília; 77 x 130 cm; Déri Múzeum tulajdona; leltári szám: II. 89. 25. 1; jelzés jobbra lent: P Zs)
8. Kockás portré (2001; grafit, papír; 385 x 220 mm)
9. Vihar (2001; grafit, papír; 390 x 220 mm)
10. Égi-földi Magdolna (1992; tus, tinta, papír; 285 x 205 mm)
11. Anyai ágon (1999; tus, papír; 230 x 185 mm)
12. Víz (1992; tinta, papír; 205 x 290 mm)

13. Medjugorjei üdvözllet (1992; tus, tinta, papír; 200 x 280 mm)
14. Padlástörténelem – Gödörháza (1996; tus, papír; 360 x 480 mm)
15. Padlástörténelem – Velemér (1996; tus, papír; 360 x 480 mm)
16. Ikrek (1994; pasztell, papír; 280 x 200 mm)
17. Szakítás (évszám nélkül; tinta, papír; 280 x 200 mm)
18. Frici fotóműterem (évszám nélkül; fotó, tinta, papír; 280 x 500 mm)

VII. melléklet

A Független Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesülete tizenöt év után⁸³

Az ezen időszakban a Munkácsy Mihály Múzeumba látogatók viszonylag széles keresztmetszetet kapnak Békés megye művészeti életére vonatkozólag. Két alkotókör is jubileumi kiállítást rendez ez évben, a Békéstáji Művészeti Társaság tíz, a FAMME, azaz a Független Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesülete tizenöt éves fennállását ünnepli. Van olyan alkotó, aki mindkét csoport tagja, mások tagok, de nem szerepelnek, ám a megyei összképet így is befolyásolják.

Ahogy kortárs képző- és iparművészetünkben, úgy a FAMME-ben is, korlátok közé *nem* szorított stílussokféleség uralkodik. E társaságban nincs előírt, uralkodó hang (mint például a Gyulai Nyári Művésztelep esetében a kritikai realizmus), maximális tolerancia jellemzi, és ez a megengedő jelleg adja – ahogy a csoportos kiállítások esetében általában – az eklektikus összképet. Az effajta eklektika, sokféleség alapja, háttere és oka természetesen az ember, az emberi különbözőség, akinek gondolatai a legváltozatosabb módon és irányokban mozognak, és ezen gondolati háttér megjelenítéséhez a lehető legmegfelelőbb kifejezési mód megtalálása a cél, vagyis a formai problémák megoldása. Akik figyelemmel kísérik a FAMME útját, alkotóinak pályáját, e kiállítást – nyilvánvaló aktualitása mellett – az egyén, a szubjektum szempontjából is fontosnak tartják, hisz az egy életműben az utóbbi években végbement változások, másrészt a statikus egyhelyben járások egyaránt beszédesen vallanak a látogatók számára.

A fotósként 2000-ben, a társaság Mokos Teremben rendezett kiállításán debütáló **Kopanyicza Ágnes** nyolc színes fényképet állít most ki az 1999-től 2002-ig terjedő időszak terméséből válogatva. Ő gyermeki egyszerűséggel csodálkozik rá látványra, térre, látványra rácsodálkozó figurára, de nyilvánvaló, hogy a természeti környezetbe ékelődő emberi produktum kiemelten foglalkoztatja. Például szépen rakott kőfalba vágott nyíláson átnézve nyitja meg előttünk a távlatot, azzal keretezi az igazából megmutatni kívánt részletet. Kíváncsiságában saját kíváncsiságunkra ismerhetünk, ahogy utazásainkkor a „minél többet felfedezni vágyától” vezérelve ahova csak lehet, ki-, be- le-, fel- és átpillantunk.

⁸³ Gyarmati Gabriella kiállításmegnyitó beszéde.

Romvári Etelka két iparművészeti technikát képvisel most, tűzzománcokat és hímzett textileket hozott. Utóbbiak nem az önálló képalkotás irányvonalát képviselik, melyre talán a legismertebb példa a Rippl-Rónai József által az Andrássy-ebédlő számára tervezett darab. Textilmunkáin inkább a népművészeti formakincs elemei felhasználásának, a népies íz mindennapjainkba való becsempészésének az 1970-es évek szándéka szerinti újjáélesztését vélem. A zománcaiból készült válogatás igen egységes és harmonikus. Közülük mindenképpen ki kell emelnem a *Hegyeoldalt*, amelyen Romvári Etelka a természetábrázolás kelet-ázsiai felfogása szerint dolgozott, szeszélyesen hullámzó vonalakkal próbálta megragadni a hegy általános jellemzőit, nem egy hegyről beszél, hanem a hegyről általában.

Hevesi Ferenc talán túlon túl is józan álláspontot képviselő és dekorativitásra törekvő csendéleteinek látás- és festésmódja szemernyit sem oldódott az utóbbi években, hisz festőjük kidolgozó és mesélő kedvének azóta is szabad folyást enged. Témaválasztásában döntően a barokk időszakára datálható holland csendéletfestőket követi, ezt büszkén és nyíltan vállalja, ahogyan feszesen távolságtartó naturalizmusa alapján a Mácsai Istvánnal – egyébként egyik kedvencével és példaképével – való összehasonlítást is.

Krajcsovszki Tamás fehérrel tompított sárgákkal és kékekkel kalauzol bennünket díszítésmentes álmovilágában.

Horváth Lajos most mellőzi a békési Jantyik Mátyás Múzeumban, a tízéves jubileumi kiállításon megismert szürrealisztikus fogalmazásmódot. Becsületos igénnyel fordul kiindulási alapként a lány anyatermészetéhez, ahogyan azt **Baji József** is teszi. Ők erkölcsi, társadalmi problémákat szántsándékkal nem vesznek ecsetjükre, kritikai szándékkal nem zaklatják a nézőt. A mindennapjainkat természetes módon átszövő drámát kiszűrve, andalítják a nézőt. Baji Józseffel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az olajfestéknek a pasztellkrétával való fölcserélése üdvös változást hozott munkáiban, e technikával frissebben tudja tartani tájképeit.

Adamik György János 2000-ben történt megismerkedésünk óta lemondott arról, hogy nagy mesterek műveinek kissé átdolgozott másolatait tárja közönség elé. A személyes élményből fakadó, saját érzelmi töltésével átítatott vállalkozás, mint az *Apám* című tábla is, az előbbieknél jóval céltudatosabb és eredményesebb próbálkozásnak tűnik.

Görgényi Tamásnak – minthogy múzeumunk két tárlatán is szerepel egyszerre – módjában áll az őt érdeklő festészeti és grafikai témák mindegyikébe bepillantást nyújtani, de csak a festészeti és grafikai témákba, ugyanis plasztikai közül nem hozott. Egyik legjelentősebb, önálló kiállításán e teremben már bemutatott műve, a Tenk László *Fűzfaországára* emlékeztető *Különös tánc* most a Nagyterembe került, e kollekciónak része viszont a közönség által kedvelt hajósi pincesor mellett a XXXII. Alföldi Tárlaton már szerepeltetett, mindig némi megdöbbenést és az alkotói szándék megfejtésének tekintetében értetlenséget kiváltó, *A „disznófejű Nagyúr”* című akvarellje.

Papp Zoltán – szintén hűen önmagához – újra cizellált finomságú, gondosan felépített kompozíciókat hozott. A *Kötéltánc* finoman karikatúrisztikus, misztikus, ezáltal kissé modoros színezetű pillanatkép. Az absztrakcióba hajló, kristályszerkezetre emlékeztető részek a jelenet tér- és időnélküliségét hangsúlyozzák. A *Lapjegyzeteken* (a *Memento*n) az akvarell átlátszóságát, fátyolosságát jó érzékkel állítja a kifejezés szolgálatába. Harmadik művén, a *Gondolatok egy rajzoló tollából* című grafikáján álcázásképpen klasszikus hangvételt használ, így könnyebben bújthatja el a szürrealisztikus elemeket. Papp Zoltán munkáinak aprólékossága mindig és tulajdonképpen méltán nyűgözi le a tárlatlátogatókat.

Kolarovszki Zoltán festésmódjára bizonyos fajta mozgékonyság jellemző, számára nem létezik olyan téma, amelyet nyugalmasan lehetne és tudna megmutatni. Zaklatott és vibráló, mégis egységes, koncentrált. A *Corpus* és a *Késes ember* nem új művek, de Kolarovszki legkiemelkedőbb munkái közé tartoznak, az alkotó lelki és gondolati irányultságának, festői tehetségének beszédes példái. Az atmoszféra, amit e két táblán belül teremt, elsősorban nem vallásos és nem irodalmi. Inkább az átélés önfeledtségéről beszélhetünk esetében, hogy az ábrázolás tárgyához pusztá ürügyként nyúlt volna, fel sem merül. A színekkel és a formákkal szinkronizálja, teszi érthetővé számunkra a képeken feldolgozott, mélyen átértzett isteni és emberi drámát, a történet, a cselekményt. Az e táblák keltette feszültség – továbblépve a szintén az Alföldi Tárlaton látott íriszekkel (*Virágok II.*) – valamennyire feloldható.

A realitáson túlit tárgyaló festészetnél maradvá **Megyeri-Horváth Gáborról**, a tárlat egyik vendégéről szólnék. *Corpus* – ma immár másodszor – ám jellegében, felfogásában a Kolarovszkiétől teljességgel eltérő szemléletet tükröző előadásban. Itt a test többféle értelmezéssel is bírhat: Az első, miszerint a testi, földi lét átmenetiségét, semmirevaló eszköz-létét, bűnösségét hangsúlyozza. Talán ezért tűnik kézenfekvőnek Franz von Stuck *A Bűn* című, 1890-es művével való párhuzamba állítás. Másrészt az effajta testábrázolás a külső hatások közvetlen és közvetett következményeként – azaz, ha újszövetségi vonalon haladunk tovább az elemzésben, Krisztus kízzatására kell gondolnunk – az eredeti állapothoz képest szinte a felismerhetetlenségig eltorzult állapotot mutat. A *Feltámadáson* egy anyagiságát veszített, szubsztanciálisan redukált testetlen testet szippant fel, olvaszt magába a fény, a feltámadás földöntúli arany fényessége, talán az isteni kegyelem. E két mű esetében a cím túlon túl is meghatározó az értelmezés irányát tekintve, egyértelműen megszabja a gondolkodás menetét, nem hagyva a nézőnek szabadságot. Magam is a csapdájába estem.

Szabó Julianna retorikája a keresés bizonytalan stádiumán túljutott, stabil értékrendet, rendszert mutat az esztétikum és a mondanivaló viszonylatában, határozott és határozottan feminin is egyben. A vonallal, a folttal és a színnel való bánásmódjából bizonyos feszültség fakad, ami rokon a természet eredendő dinamikájával, organikus alapjellel. Műveinek kisugárzása révén automatikusan előhívja közönségéből az azonosulás érzését, erősen absztraháló jellegű fogalmazásmódja ellenére sem marad távol a befogadótól. Egyetlen itt lévő festményén, a legutóbbi Al-

földi Tárlaton szerepeltetett *Hegyeken* kívül olyan tűzzománcokat mutat be, amelyek a képző- és az iparművészet határmezsgyéjén mozognak. Szabó Julianna ugyanis eltávolodott a régi ötvös zománctechnikától, de nemcsak a technikától, hanem elsősorban a régi zománckészítők szellemiségétől. Anyagkísérletekkel, a rétegvastagsággal, a matt és a fényes felületek különbségében rejltő lehetőségek kihasználásával és az égetés módozataival játszva készíti tábláit.

Szeverényi Mihály érzeteket, hangulatokat kelt, ahogy tette azt eddig is, viszont ami új, hogy a korábban alkalmazott figurákat, amelyek esetleg elvonhatták a figyelmet az igazán közölni kívántról, most elhagyta. Az emberalakok megfestésével különböző mértékben, de állandóan együtt járó narrativitás helyett a faktúrát helyezi most előtérbe, az általa használt és tőle megszokott színtartományt zöldekkel egészítve ki.

Szabó Norbert vendégként 2000-ben állított ki először a csoporttal. Akkor egy csendérettel szerepelt, melynek festőisége és a képi elvonatkoztatás korrektsége okán felkelthette a közönség kíváncsiságát pályája nyomkövetése iránt. Abban az évben nyert felvételt a Magyar Képzőművészeti Egyetemre. Cím nélkül beadott munkája annyira a közelmúlt termése, hogy a csomagolóanyag néhány helyen ráragadt a képre, tehát a legfrissebb helyzetjelentésnek tűnhet Szabó Norbert érdeklődésére vonatkozólag. A szakirányú felsőoktatási intézményben elfoglalt státusa, tehát iskolás volta okán számomra eldönthetetlen, hogy ez a festmény életre szóló elkötelezettség az absztrakt mellett vagy stílusgyakorlat csupán. Mindenesetre nyilvánvaló, hogy az absztraktot kicsit emberszabásúvá próbálja tenni azzal, hogy jobbra lent egy végletekig egyszerűsített figurafoltot, szemlélt, résztvevőt helyez a kompozícióba. Abban az esetben, ha a kép téves elképzelést követve, tehát rosszul került a falra, előbbi szerény próbálkozásom az elemzésre vonatkozólag érvényét veszti, hisz, ha elforgatjuk, már nem figuráról, hanem például oldalnézetben ábrázolt ülőalkalmatosságról beszélhetünk, amelyen ki más, mint a néző foglalhat helyet.

A FAMME e kiállításon résztvevő tagjainak munkásságában rejltő perspektívák rövid felvázolásával megpróbáltam rávilágítani azokra a fontosságokra és különbözőségekre, amelyekre az alkotók fókuszálják figyelmüket. Nekik gratulálni szeretnék, és kívánom, hogy ezt a fajta társasági létet még sokáig és kedvvel érezzék magukénak!

VIII. melléklet

Kiss Attila Etele és Takáts Márton grafikusok
Mítoszok és városi csodák című kiállításának anyaga

Kiss Attila Etele munkái:

1. Afrika elrablása (2003; rézkarc, papír; 275 x 520 mm)
2. Lepkeszárny (2000; rézkarc, papír; 250 x 165 mm)
3. A gyűjtő (2000; rézkarc, papír; 350 x 210 mm)
4. Danse macabre (1996; hidegtű, papír; 200 x 95 mm)
5. Europé és bikája (2002; hidegtű, papír; 150 x 125 mm)

6. Kert (2002; rézkarc, papír; 80 x 80 mm)
7. A tükör (2002; linóleummetszet, papír; 190 x 185 mm)
8. Isteni gerjedelem (2002; linóleummetszet, papír; 260 x 160 mm)
9. Thészeusz és Minotaurusz (2002; linóleummetszet, papír; 320 x 150 mm)
10. Görögök cselekedetei VII. (2002; linóleummetszet, papír; 200 x 175 mm)
11. Ikarosz (2002; linóleummetszet, papír; 300 x 220 mm)
12. Szarvassá váltak (2001; linóleummetszet, papír; 420 x 155 mm)
13. Furulyás (2001; linóleummetszet, papír; 390 x 120 mm)
14. Dudás (2002; linóleummetszet, papír; 390 x 140 mm)
15. Dobos (2002; linóleummetszet, papír; 370 x 140 mm)
16. A lyukból (1996; hidegtű, papír; 105 x 80 mm)
17. Álom-mítosz (2000; hidegtű, papír; 150 x 340 mm)
18. Thor (2003; rézkarc, papír; 350 x 120 mm)
19. A gyűjtő – Barlangban (2000; rézkarc, papír; 160 x 230 mm)
20. A gyűjtő – Hazafelé (2000; rézkarc, papír; 165 x 250 mm)
21. Szárnyak nélkül (2003; rézkarc, papír; 295 x 165 mm)
22. Oidipusz és a Szifinx (2002; rézkarc, aquatinta, papír; 250 x 165 mm)

Takáts Márton munkái:

1. Budapest Hommage à Piranesi / Margit-híd (1994–1995; rézkarc, papír; 245 x 495 mm)
2. Budapest Hommage à Piranesi / Gellért Fürdő (1994–1995; rézkarc, papír; 245 x 495 mm)
3. Budapest Hommage à Piranesi III. (1994–1995; rézkarc, papír; 245 x 495 mm)
4. Budapest Hommage à Piranesi IV. (1994–1995; rézkarc, papír; 245 x 495 mm)
5. Várakozás / Múterem (1996; aquatinta, repesztés, papír; 395 x 475 mm)
6. A Sátán bálja, Hommage à Bulgakov (1995–2000; rézkarc, papír; 505 x 730 mm)
7. A vándor rézkarcoló kalandjai III. (1998; rézkarc, papír; 240 x 330 mm)
8. Hommage à Villon (1997; hidegtű, papír; 505 x 350 mm)
9. A menthetetlen I. (1999; monotípiá, papír; 350 x 500 mm)
10. Máté 10,38 (2002; repesztés, aquatinta, papír; 320 x 430 mm)
11. Városi csodák I. (2002; hidegtű, papír; 350 x 500 mm)
12. Városi csodák II. (2002; hidegtű, papír; 350 x 500 mm)
13. Városi csodák III. (2002; hidegtű, papír; 350 x 500 mm)
14. Városi csodák IV. (2002; hidegtű, papír; 350 x 500 mm)
15. Városi csodák V. (2002; hidegtű, papír; 350 x 500 mm)
16. Kávészünet a Les Deux Magots-ban (1998; repesztés, aquatinta, metszet, papír; 320 x 446 mm)
17. Blues Párizsban / Hajnali kávéház (1999; monotípiá, papír; 350 x 500 mm)
18. Párizsi emlék (1999; monotípiá, papír; 350 x 500 mm)
19. Hazatérés (2002; lavírozott tus, papír; 350 x 500 mm)
20. Múterem I. (2003; tus, papír; 500 x 700 mm)
21. Múterem II. (2003; tus, papír; 500 x 700 mm)

IX. melléklet

Vágréti János *Üzenet* című kiállításának anyaga

Festmények:

1. Álarc (2000; olaj, vászon; 42 x 42 cm)
2. Égi tűnemény (2000; olaj, vászon; 69,7 x 55,2 cm)
3. Ragadozó (2000; olaj, vászon; 77,5 x 58,5 cm)

4. Hamlet (2000; olaj, vászon; 85,5 x 82 cm)
5. Asszonyok (2000; olaj, vászon; 84 x 84 cm)
6. Lázadás (2000; olaj, vászon; 83 x 81,5 cm)
7. A bagolyarc (1997; olaj, vászon; 70 x 66 cm)
8. Figyelő szemek (2000; olaj, vászon; 70 x 55 cm)
9. Gondolatok áramlása (1999; olaj, vászon; 85,5 x 82 cm)
10. Szerelmem pettyes köntöse (1999; olaj, vászon; 80,5 x 80 cm)
11. Éjszakai manók tánca (1998; olaj, vászon; 76,2 x 98 cm)
12. Csodák hajnala (1999; olaj, vászon; 98,5 x 76 cm)
13. Nem vagy egyedül (2000; olaj, vászon; 96 x 84 cm)
14. Sötét erők (1998; olaj, vászon; 50 x 67,5 cm)
15. Arcok (1999; olaj, vászon; 62 x 63 cm)
16. Táncolók (2000; olaj, vászon; 80,5 x 61 cm)
17. Ne haragudj rám! (2000; olaj, vászon; 62,5 x 62 cm)
18. Ördög vigye el (2001; olaj, vászon; 54,7 x 70 cm)
19. Holdig érő életfa (1999; olaj, vászon; 69,9 x 54,7 cm)
20. Erők próbája (1999; olaj, vászon; 63,4 x 62 cm)
21. Mutatványosok (1998; olaj, vászon; 60,4 x 65,6 cm)
22. Szeretkező madarak (1998; olaj, vászon; 63 x 65 cm)
23. Sárgában tündököl (1999; olaj, vászon; 57 x 68,2 cm)
24. Gyertek utánam! (1999; olaj, vászon; 63,7 x 66,3 cm)
25. Bálványok (1998; olaj, vászon; 68,5 x 66 cm)
26. Békakirály (1997; olaj, vászon; 58 x 70 cm)
27. Arc (1997; olaj, vászon; 91 x 87,5 cm)
28. Jelek dallama (1997; olaj, vászon; 69,5 x 76 cm)
29. Ölelés (1996; olaj, vászon; 71,2 x 78 cm)
30. Előadás előtt (1995; olaj, vászon; 141 x 130 cm)
31. Karám-arc (2002; olaj, vászon; 93 x 97,5 cm)
32. Jelek (2001–2002; olaj, vászon; 103 x 110 cm)
33. Mutatvány (1999; olaj, vászon; 130,3 x 161 cm)

Plasztikák:

34. Család (évszám nélkül; topolyafa; 91 cm)
35. Apám (évszám nélkül; márvány; 13 cm)
36. Termékenység (évszám nélkül; meggyfa; 34,7 cm)
37. Anya gyermekével (évszám nélkül; meggyfa; 37,5 cm)

Dokumentumok:

38. 82 db kézzel írt lap (megközelítőleg A/4 méretűek)

X. melléklet

Budai Tibor grafikus *Féltett világom* című kiállításának anyaga

1. Isten kardja (1996; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
2. Szent István törvényei (1991; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
3. Tihanyi alapítólevél (1990; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
4. Halotti beszéd (1991; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)

5. Ómagyar Mária-siralom (1994; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
6. Aranybulla (1990; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
7. Himnusz (1996; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
8. Szózat (1998; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
9. Nemzeti dal (1998; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
10. Gábor Áron rézágyúja (1998; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
11. József Attila: Óda (2001; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
12. Ady Endre: A föl-földdobott kő (2001; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
13. Radnóti Miklós: Hetedik ecloga (2001; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
14. Radnóti Miklós: Razglednica 2–3. (2001; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
15. Radnóti Miklós: Razglednica 4. (2001; rézkarc, papír; 300 x 200 mm)
16. Bartók Béla: A csodálatos mandarin (2003; rézkarc, papír; 245 x 245 mm)
17. Bartók Béla: A fából faragott királyfi (2002; rézkarc, papír; 245 x 245 mm)
18. Bartók Béla: A kékszakállú herceg vára (2002; rézkarc, papír; 245 x 245 mm)
19. Mindig magasabbra (1994; rézkarc, papír; 198 x 325 mm)
20. Az önmegvalósítás kényszere (1994; rézkarc, papír; 198 x 325 mm)
21. A vágy bennünk örökké él (1994; rézkarc, papír; 198 x 325 mm)
22. Törékeny boldogság (1994; rézkarc, papír; 198 x 325 mm)
23. Megelégedetlen boldogság (1993; tus, papír; 280 x 310 mm)
24. Az élet él és élni akar 1. (1994; tus, színes ceruza, papír; 350 x 240 mm)
25. Az élet él és élni akar 2. (1994; tus, színes ceruza, papír; 375 x 240 mm)
26. Alföldi sorsok 2. (1990; tus, színes ceruza, papír; 350 x 240 mm)
27. Az önmegvalósítás kényszere (1988; tus, papír; 350 x 240 mm)
28. Köztünk élő daedalusok 1. (1992; tus, színes ceruza, papír; 625 x 440 mm)
29. Köztünk élő daedalusok 2. (1993; tus, színes ceruza, papír; 625 x 440 mm)
30. Köztünk élő daedalusok 3. (1993; tus, színes ceruza, papír; 625 x 440 mm)
31. Féltett világom (1996; színes ceruza, papír; 430 x 340 mm)
32. Örök megújulás 1. (1993; tus, papír; 320 x 505 mm)
33. Örök megújulás 3. (1993; tus, papír; 330 x 530 mm)
34. Örök megújulás 4. (1999; tus, papír; 340 x 540 mm)
35. Meditáció a repülésről (1988; tus, papír; 350 x 240 mm)
36. Pihenő az út felénél (1988; tus, papír; 340 x 205 mm)
37. Állatillusztrációk: erdei béka, sárgafejű királyka, seregély, füstifecske, cigánycsuk (akvarell, papír)
38. Állatillusztrációk: fülemüle, kakukk, nyaktekeres, odvas keltike (akvarell, papír)
39. Állatillusztrációk: óriás szitakötő, ürge, lápi poc, csuka (akvarell, papír)
40. Állatillusztrációk: víziskorpió, őzbak, nappali pávaszem, négyfoltos acsa (akvarell, papír), őznász (grafit, papír)
41. Állatillusztrációk: füstifecske, kékcinege, mentét, ürge gyík (grafit, papír)
42. Állatillusztrációk: sarlós partfutó, darvak, görény, havasi lile (grafit, papír)
43. Irodalmi illusztrációk: Jack London: Farkasvér I–IV. (grafit, papír)
44. Irodalmi illusztrációk: Bernard Malamud I–IV. (grafit, papír)
45. Irodalmi illusztrációk: Kálnay Adél: Akácok, Móra Ferenc: Virágnyelven, Sütő András: Gond és jelkép, Móricz Zsigmond: Kis Samu Józsika (grafit, papír)
46. Irodalmi illusztrációk: Annus József: A szökevény, Örkény István: Disznóölés, Tamási Áron: Közös kincs, Sarkadi Imre: Baleset (grafit, papír)
47. Irodalmi illusztrációk: Tóth Máté Miklós: Gyógycukorkák, Varga S. József: Kakas, Varga S. József: Malac, Móricz Zsigmond: Péter körülnéz lány után (grafit, papír)
48. Irodalmi illusztrációk: Nemere István: Ratus, Móra Ferenc: Vásár, Varga S. József: A hálátlan, Kerék Imre: Lucázó (grafit, papír)

XI. melléklet

A Dürer és kortársai című kiállításon szereplő alkotók életrajzi vázlata

Heinrich Aldegrever (Paderborn, 1502 – Soest, 1558): Aldegrever aranyműves, festő és metsző, Albrecht Dürer és Marcantonio/Marcantonius Raimondi tanítványa, a reformáció híve.

Metszetein – valószínűleg Marcantoniusnak köszönhetően – már megfigyelhető az itáliai manierizmus hatása, amely az alakok megnyújtásában és a tér túlexponálásában nyilvánult meg. A táj és az architektúra ábrázolása síkszerű, a tér mélységének érzékeltetését mellőző.

Bibliai és mitológiai tárgyú rézmetszetei korában igen népszerűek voltak.

Bartel Beham (Nürnberg, 1502 – Nürnberg, 1540): Bartel Beham testvérével, Hans Sebald Behammel együtt az ún. „Kis formátumú mesterek” (Kleinmeister) csoportjába tartoznak, akik kidolgozták az apró levelek cizellált vonaltechnikáját a réz- és fametszetek készítése során.

Bartel Beham 1525-ig Nürnbergben dolgozik, majd Münchenben a bajor herceg szolgálatába áll, ahol leginkább arcképeket fest. Kisméretű rézmetszetein Dürer és az itáliai reneszánsz eredményeit egyaránt értékesítette, míg ornamentális mintalapjaival ő gyakorolt jelentékeny hatást korára, fametszéssel készült ex librisei közül is több fennmaradt.

Hans Sebald Beham (Nürnberg, 1500 – Nürnberg, 1550): Német festő, fa- és rézmetsző, akit Nürnbergből szabadelvűségéért száműznek. Életének hátralevő éveit Münchenben, majd Frankfurtban tölti, ahol Brandenburgi Albrecht bíbornok számára táblaképeket fest, az Egenolph Christian Könyvkiadónak pedig realiztikus, humortól sem mentes illusztrációkat készít. A „Kis formátumú mesterek” csoportjának egyik vezető személyisége, aki valószínűleg Dürer tanítványa és munkatársa lehetett. Korai művein érezhető mesterének erős befolyása, később Holbein, Altdorfer és Marcantonio/Marcantonius Raimondi manierizmusának hatása alá kerül. Legelterjedtebb műsorozatának tekinthetjük a Luther által németre fordított Újszövetség illusztrációs anyagát. Különös érdekességet jelent, hogy készített egy, Árpád-házi szentjeink közül Szent Istvánt, Szent Imrét és Szent Lászlót ábrázoló metszetet is.

Mintalapjaival szerepet játszott a német reneszánsz iparművészet fejlődésében, formakincsének alakulásában.

Hans Burgkmair (Augsburg, 1473 – Augsburg, 1531): Augsburgban élő festő és fametsző, akire erőteljes hatást gyakorolt Albrecht Dürer és Martin Schongauer munkássága, valamint az antik művészet és az itáliai mesterek közül Andrea Mantegna és Marcantonio Raimondi is. (Előbbi azért érdekes, mert Marcantonio Raimondira pedig Dürer gyakorolt jelentékeny befolyást, olyannyira, hogy a *Kis Passió*nak és a *Mária életének* több lapját le is másolta.) Ezen hatások jól megfigyelhetők a *Miksa császár diadalmenetét* ábrázoló lapokon, amelyekkel Dürer, Hans

Leonhard Schäufelein, Hans Springinklee és még sok más művész mellett vett részt a császár személyét dicsőítő mű illusztrálásában. A diadalmenet százharmincöt dúc-ról nyomott lapsorozatából Burgkmair hatvanhatot mondhat magáénak. Nagyméretű munkái elsősorban a mesteri rajzkészséggel és a bravúros technikai kivitellel vonják magukra a szemlélő figyelmét.

Id. Lucas Cranach (Kronach, 1472 – Weimar, 1553): A reformáció képvisőjeként számon tartott, Wittenbergben élő mester Albrecht Dürer kortársa, a német reneszánsz egyik legkiemelkedőbb képviselője, festő, aki rövid ideig bár, de igen sikeresen foglalkozott fametszetek készítésével is. Naturalisztikusan felfogott dinamikus jelenetei, a táj iránti érdeklődése ahhoz a művészethez sorolják, amely a német hagyományokhoz hűen nem habozik itáliai mesterektől ihletve, saját kifejezési eszközeit új elemekkel gazdagítani. Cranach fametszeteire elsősorban az alakok teltsége jellemző, ez a német iskola egyik sajátossága. Művei erősen befolyásolták és ösztönözték a dunai iskolát, amelynek jelentős képviselője volt a regensburgi Albrecht Altdorfer is.

Wittenbergben a tudományt és a művészetet pártoló egyetemalapító, Bölcs Frigyes szász választófejedelem udvari festőjeként 1508-ban nemesi rangot kap, munkáin azután gyakran használja címerképét, a szárnyas, koronás, szájában gyűrűt tartó kígyót mesterjelként.

Albrecht Dürer (Nürnberg, 1471 – Nürnberg, 1528): Dürer édesapja Magyarországról, a Gyula mellett fekvő Ajtós faluból vándorolt ki Németországba. 1455-ben aranyművesként érkezett Nürnbergbe, ahol tizennyolc gyermeke közül 1471-ben harmadikként született az európai reneszánsz egyik legkiemelkedőbb mestere.

A festészetben elért eredményeinek kiemelése mellett meg kell említenünk, hogy a réz- és fametszés önálló művészeti ággá válása döntően neki köszönhető. Édesapjától tanulva az ötvösséget, saját niello díszítései kivitelezésének tapasztalatait felhasználva, az első mesterek között próbálkozott a karcolás technikájának alkalmazásával. Első karcait vaslemezekre készítette, de foglalkozott rézmetszéssel, hidegtűvel és fametszéssel is. Kompozícióin egyesítette az itáliai reneszánsz szellemét, a rá nagy hatást gyakorló Andrea Mantegna és Giovanni Bellini eredményeit a németalföldi tájfestészetre jellemző lírai fogalmazásmóddal. Így a német grafikában, amely a régi áramlatokhoz híven az ornamentális felfogást részesítette előnyben, az említett jellemzők egymáshoz rendelésével ideális szintézist hozott létre.

Albert Glockendon (Nürnberg, 1432 – ?, 1568 /?/?): Az illuminátorokat és miniaturafestőket is útjukra indító Glockendon művészcsalád feje a Nürnbergben működő Albert Glockendon rézmetsző, akinek művein a XV. században élt nagy kortárs, Martin Schongauer hatása érezhető. Az itáliai mesterek munkáinak ismeretéről árulkodik az architektúra értelmezésének és megmutatásának módja, amely el-lentétben áll az észak-európai reneszánszra jellemző kemény drapéria-megformálással.

Ludwig Krug (Nürnberg, 1485/1489 – ?, 1532): Nürnbergi születésű német aranyműves, éremkészítő, festő és metsző, máig számon tartott ötvös család sarja, aki Neudorfban dolgozott. (A család leszármazottai a XVIII. századig az ötvös céh tagjai voltak.) Krug a szobrászatban is képes volt jelentékeny produktumokat létrehozni; grafikai munkásságának közismert jellemzője pedig, hogy Schäufeleinhez hasonlóan ő is piktogrammal szignálta műveit. Témaválasztására bibliai és mitológiai jelenetek megformálása jellemző, Dürer hatása viszont a figurák anatómiai ábrázolásában és a szöveges feliratok alkalmazásának módjában is megfigyelhető.

Hans Leonhard Schäufelein/Schäufelin (Nürnberg, 1480/1482/1485 – Nördlingen, 1538/1540/1542): Schäufelein Nördlingenben és Nürnbergben dolgozó festő és fametsző. Dürer tanítványa, segítje és követője, akinek hatása több munkájában egyértelműen felfedezhető. Mesteréhez hasonlóan grafikai munkáit illusztrációs célra készítette, részt vett többek között I. Miksa császár *Teuerdank* című művének fametszetekkel történő illusztrálásában is. Munkássága elsődleges jellemzője a technikai bravúr, ami lehetőséget teremt számára a korabeli viselet gondos, aprólékos részletezéssel történő ábrázolására, mely segítséget jelenthet az e kor viseletei iránt érdeklődőknek is.

Martin Schongauer (Colmar, 1430 körül – Breisach, 1491): A festő és rézmetsző Schongauer munkásságával jelentősen befolyásolta Dürert is, aki – ha nem is volt tanítványa – éppen az ő fa- és rézmetszetein fedezte fel a népszerűsítésnek azon lehetőségeit, amire a festészet nem nyújtott lehetőséget. Több német alkotóhoz hasonlóan a németalföldi művészet, konkrétan Roger van der Weyden befolyása alatt állt, de Dürerhez hasonlóan Schongauer műveiben is megtaláljuk a sajátos német iskola jegyeit. Köztudottan közvetett, de egyértelmű hatást gyakorolt a garamszentbenedeki úrkoporsó oldalán lévő domborműveket készítő ismeretlen szobrászra.

Schongauerrel kezdődik a német grafika virágkora, és neki köszönhető, hogy az e technikában rejlő lehetőségek kihasználásával a széles társadalmi rétegek számára is elérhető, igényes műtárgytípus jöhetett létre.

Michel Wohlgemuth (Nürnberg, 1434/1437 – Nürnberg, 1519): Nürnbergben működő német festő és rézmetsző festett, faragott szárnyasoltárokat készítő műhelyében Dürer is tanult. Wohlgemuth nem tartozik a német gótika legkarakteresebb alkotói közé, de tanítványaiban fel tudta kelteni az érdeklődést az új művészi irányok és a sokszorosító grafika iránt, amelyben az ornamentalizmus régi hagyományait összekapcsolták az érzéki tapasztalatokat képben kifejező új lehetőségekkel. Nagyszabású vállalkozása, a Schedel-féle világkrónika illusztrációi jelentik grafikai munkássága csúcspontját.

Martin Zatzinger (? , 1477 – ?, 1540/1555): Münchenben működő aranyműves és rézmetsző, aki műveit (az iniciálék mellett) nevének különféle változataival (Zingl., Zasinger stb.) szignálta. Rézmetszetein a kiváló ötvösmester keze nyomát lehet felfedezni, amely a vonalak finomságában, a részletek és a táji környezet aprólékos, cizellált kidolgozásában figyelhető meg.

Daniel Hopfer (1470–1536): 1493-től 1536-ig Augsburgban működő német grafikus, akiről fennmaradt, hogy már 1505-ben készített maratott mélynyomásos lapokat (vaslemeze). „Nem kiváló művész, de a grafika történetében az első egyike, aki a rézmaratás technikáját, amely a fegyverkovácsok díszítményeiből ered, képnyomásra vitte át. Fiai, Hieronymus és Lambert Hopfer, teljesen az ő modorában dolgoztak.”⁸⁴

A kiállított művek jegyzéke

1. Heinrich Aldegrever: Massinisa és Sophonis (1553; önálló mű; rézkarc, aláragasztott papír; jelzés: 1553 AG. Felirat: Massinisa Scipionis... expiruit; leltári szám: N 2, S 3476)
2. Heinrich Aldegrever: József és Putifárné (1532; önálló mű; rézkarc, aláragasztott papír; jelzés: 1553 AG; leltári szám: N 1, S 3475)
3. Heinrich Aldegrever: Putifárné megvádolja Józsefet (1532; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1553 AG; leltári szám: N 5, S 3479)
4. Heinrich Aldegrever: Herakles és Antaios (1529; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1529 AG; leltári szám: N 3, S 3477)
5. Heinrich Aldegrever: Férfi kutyával és bottal (1538; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: II. 1538 AG; leltári szám: N 4, S 3478)
6. Heinrich Aldegrever: Tamara királynő (1549; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1549 AG. Felirat: II. REG. XIII. THAMAR...PRE TRISTITIA.; leltári szám: N 6, S 3480)
7. Heinrich Aldegrever: Titus Manlius (1553; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1553 AG. Felirat: Tit. Manlius...obtrunca uit; leltári szám: N 7, S 3481)
8. Heinrich Aldegrever: Lót megvédelmezi az angyalt (1555; önálló mű; rézkarc, aláragasztott papír; jelzés: 1555 AG; leltári szám: N 8, S 3482)
9. Heinrich Aldegrever: A vének megvádolják Zsuzsannát (1555 utáni utánnomás; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1555 AG; leltári szám: N 9, S 3483)
10. Heinrich Aldegrever: A vének megkövezése (1555; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1555 AG.; leltári szám: N 10, S 3484)
11. Bartel Beham: Harcosok csoportja (1520–1525; *A meztelen harcosok* c. lap része; rézmetszet, aláragasztott papír; jelzés nélkül; leltári szám: N 39, S 3494)
12. Bartel Beham: A zsugori (1520–1540; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés nélkül. Felirat kartusban: ECCLESIA...MENSCH; leltári szám: N 40, S 3495)
13. Hans Sebald Beham: Trajánus császár (1537; önálló mű; rézkarc, vízjegy nélküli papír; jelzés: 15 HSB 37. Felirat kartusban: IMP. TRAIANVS...MVLIERI ADIVDICAVIT; leltári szám: N 66, S 3426)
14. Hans Sebald Beham: Az emmauszi vacsora (1537; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, 1550 utáni utánnomás, vízjegy nélküli papír; jelzés: HSB.; leltári szám: N 50, S 3428)
15. Hans Sebald Beham: Krisztus Kajafás előtt (1537; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, 1550 utáni utánnomás, vízjegy nélküli papír; jelzés: 1537 HSB; leltári szám: N 51, S 3429)
16. Hans Sebald Beham: Ecce homo (1537; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, 1550 utáni utánnomás, vízjegy nélküli papír; jelzés : ... HSB; leltári szám: N 53, S 3432)

⁸⁴ ÉBER 1935. 475.

17. Hans Burgkmair: A kalkuttai vademberek / Cochin királya; csoport kosarakkal (1516–1518; Lap a *Miksa császár diadalmenete* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír, utánnomás; jelzés nélkül; leltári szám: N 148, S 3462)
18. Hans Burgkmair: A kalkuttai vademberek / Cochin királya; csoport elefántokkal (1516–1518; Lap a *Miksa császár diadalmenete* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; utánnomás; jelzés nélkül; leltári szám: N 146, S 3461)
19. Hans Burgkmair: Gutzin király / Cochin királya (1508; A *Der König von Gutzin* c., öt lapból álló együttes harmadik lapja; fametszet, vízjegy nélküli papír, utánnomás; jelzés: 1508 H.B. Felirat: DER KVNIG VON GVTZIN; leltári szám: N 124, S 3452)
20. Hans Burgkmair: A kalkuttai vademberek / Cochin királya; harcosok csoportja (1516–1518; Lap a *Miksa császár diadalmenete* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; utánnomás; jelzés nélkül; leltári szám: N 149, S 3454)
21. Lucas Cranach: Krisztus Pilátus előtt (1509–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 186, S 3467)
22. Lucas Cranach: Krisztus Kaiafás előtt (1509–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 185, S 3414)
23. Lucas Cranach: Krisztus elesik a kereszterhe alatt (1509–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 187, S 3415)
24. Lucas Cranach: Krisztus megkoronázása töviskoszorúval (1509–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 506, S 3547)
25. Lucas Cranach: Krisztus a keresztfán és a két lator (1509–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: sárkány, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 188, S 3416)
26. Lucas Cranach: Krisztus feltámadása (1500–1515; Lap a *Passió* ciklusból; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: sárkány és címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 190, S 3575)
27. Lucas Cranach: Szent Simon és Judai Szent Tadeus megkínzása (1509–1515; Ismeretlen könyv kétoldalas illusztrációja; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: címerek, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 191, S 3576)
28. Lucas Cranach: Szent Hieronymus (1509; önálló mű; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: címerek és táblácska sárkánnyal, 1509 LC, a hátlapon T.E.R. (valószínűleg nyomdajelzés); leltári szám: N 193, S 3578)
29. Lucas Cranach: Luther Márton arcképe (1546–1550; önálló mű; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: sárkány. Felirata: Warhafftige...im LXIII Jr.; leltári szám: N 181, S 3463)
30. Lucas Cranach: Férfi arckép (1540–1553; önálló mű; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés nélkül, a hátlapon nyomtatott német szöveg; leltári szám: N 182, S 3464)
31. Lucas Cranach: V. Károly arcképe (1540–1553; önálló mű; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: sárkány; leltári szám: N 183, S 3465)
32. Albrecht Dürer: A Lovag, a Halál és az Ördög (1513; önálló mű; rézmetszet, kitoldott papír; jelzés: rajztábla 1513-as évszámmal és AD monogrammal; leltári szám: F 98, M 74, S 3300)
33. Daniel Hopfer, Raphael Sanzio, Marcantonio/Marcantonius Raimondi után készített önálló másolat: Dávid és Góliát (1520–1550; önálló mű; utánnomás, 1585–1613; rézkarc, vízjegyes papír; jelzés: D.H; leltári szám: H 403, S 3331)

34. Daniel Hopfer: Mária Jézussal és Szent Annával (1520–1550, önálló mű; karc, rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: D H; leltári szám: N 401, S 3333)
35. Albrecht Dürer: Szent Mihály harca a sárkánnyal (1498; Az *Apokalipszis* ciklus 14. lapja, 1511. évi latin kiadás szöveg nélkül; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: A.; leltári szám: B 72, M 174, S 3266)
36. Albrecht Dürer: Szent Katalin mártíromsága (1496–1497; önálló mű, kiadva 1538-ig; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: AD; leltári szám: B 120, M 236, S 3252)
37. Albrecht Dürer: A nagy ágyú (1518; vasmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AD, 1518; leltári szám: B 99, M 96, S 3298)
38. Albrecht Dürer: A rinocérosz (1515; 1620. évi, hatodik kiadás; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: AD, 1515. Felirat: RHINOCERVS; leltári szám: B 136, M 273, S 3236)
39. Albrecht Dürer: Ausztria patrónusai (1510–1515; 1517 utáni második változat; fametszet, aláragasztott papír; jelzés nélkül; leltári szám: B 116, M 219, S 3208)
40. Albrecht Dürer: Szűz Mária eljegyzése (1500–1506; Lap a *Mária élete* sorozatból, latin nyelvű kiadás, 1511; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: rajztábla A betűvel, a hátlapon latin szöveg; leltári szám: B 82, M 194, S 3270)
41. Albrecht Dürer: Szent Joachim és Szent Anna az Aranykapu előtt (1504; Lap a *Mária élete* sorozatból, 1511–1600 utáni kiadás szöveg nélkül; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: rajztábla AD monogrammal; leltári szám: B 79, M 189, S 3203)
42. Albrecht Dürer: Lap a *Mária élete* sorozatból (1511–1600 utáni kiadás szöveg nélkül; fametszet, vízjegyes papír; jelzés: rajztábla AD monogrammal; leltári szám: B 79, M 189, S 3203)
43. Albrecht Dürer: Angyali üdvözlés (1503; Lap a *Mária élete* sorozatból, 1511 utáni kiadás szöveg nélkül; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: rajztábla AD monogrammal; leltári szám: B 83, M 195, S 3201)
44. Albrecht Dürer: A 12 éves Jézus a templomban (1500–1506; Lap a *Mária élete* sorozatból, 1540. évi kiadás szöveg nélkül; fametszet, vízjegyes papír; leltári szám: B 91, M 203, S 3202)
45. Albrecht Dürer: Herkules (1497–1499; önálló mű, 1506 utáni utánnyomás; fametszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AD. Szalagfelirat: Ercules; leltári szám: N 299, S 3228)
46. Albert Glockendon: Krisztus Kaiafás előtt (1500 körül; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AG; leltári szám: N 378, S 3413)
47. Albert Glockendon: Krisztus megostoroztatása (1500 körül; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AG; leltári szám: N 379, S 3322)
48. Albert Glockendon: Cyreneusi Simon (1500 körül; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AG; leltári szám: N 381, S 3339)
49. Albert Glockendon: Krisztus a keresztfán (1500 körül; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AG; leltári szám: N 382, S 3327)
50. Albert Glockendon: Krisztus sírjátétele (1500 körül; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: AG; leltári szám: N 383, S 3326)
51. Ludwig Krug: A Háromkirályok hódolata (1516; önálló mű; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: LK (korsó), az oszlopon 1516; leltári szám: N 45, S 3329)
52. Ludwig Krug: Vir dolorum (1500–1532; önálló mű; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: LK (korsó); leltári szám: N 447, S 3469)
53. Ludwig Krug: Vanitas (1500–1532; önálló mű; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: LK (korsó); leltári szám: N 446, S 3470)
54. Hans Leonhard Schäufelein (?): Szent Lőrinc megkínzása (1510–1540; önálló mű; fametszet, vízjegyes papír; jelzés nélkül; leltári szám: N 501, S 3542)
55. Martin Schongauer: Krisztus Pilátus előtt (1450–1491; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: M S; leltári szám: N 505, S 3540)

56. Martin Schongauer: Krisztus a kereszten (1450–1491; Lap a *Passió* ciklusból; rézmetszet, vízjegy nélküli papír; jelzés: M S; leltári szám: N 503, S 3549)
57. Michael Wohlgemuth: Szent Sebestyén megkínzása (1500–1530; önálló mű; rézmetszet, vízjegyes papír; jelzés: W; leltári szám: N 522, S 3562)
58. Martin Zatzinger: Szent Katalin mártírúma (1510 körül; önálló mű; rézmetszet, vízjegyes papír; jelzés: M Z; leltári szám: N 527, S 3552)

XII. melléklet

Drozsnyik István múzeumunknak ajándékozott kollekcója

1. Angyalszárnyak suhogása (2000; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.22.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 2000)
2. Júdás-né csókja (1999; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.23.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 99)
3. Kvázimódó és Eszmeralda (1999; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.24.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 99)
4. Mr. Chagall, no és én XI. (2001; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.25.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 01)
5. Chagall és én IV. (2001; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.26.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 2001)
6. Székhegedűs a háztetőn I. (2001; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.27.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 2001)
7. Mr. Chagall bal kézzel fest II. (2001; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.28.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 2001)
8. Mr. Chagall, no és én XIII. (2001; vegyes technika, papír; 1000 x 700 mm; leltári szám: 2004.29.1; jelzés jobbra lent: Drozsnyik István D I 01)
9. Székhölgy (2001; fa, pozdorja, gipsz, fém, galambtoll, színes ceruzák, festék; 128 cm; leltári szám: 2004.30.1; jelzés nélkül)
10. Dózsa György mementó (2000; fa, pozdorja, szeg, gyufa, festék; 133 cm; leltári szám: 2004.31.1; jelzés nélkül)

XIII. melléklet

Nyisztor János *Hibrid adathasábok* című kiállításának anyaga

1. UPLOADING TRUNK (FELTÖLTŐDŐ TÖRZS); I–XI.
2. reVERSE PRINT (FORDÍTOTT NYOMTATÁS); I–X.
3. PIK/X/KELY; I–VIII.
4. PIK/X/KELY
5. HYBRID DATA PRISMS (HIBRID ADATHASÁBOK); I–V.
6. SCRAPPED DENSITY (ELVETETT FAJSÚLY); I–VII.
7. by an only movement: icy cube in the green (egyetlen mozdulattal: jeges kocka a zöldben); I–III.
8. Egy sor...(a row); I–VII.
9. LEFT SIDE OBJECT (BAL OLDALI TÁRGY); I–VI.
10. UNCOVERED LINEARITY (KITAKART LINEARITÁS); I–II.
11. Cat/dev/zero > /dev/null/
12. Indirect* (indirekt mutatók)
13. VERTICAL RETRACE (FÜGGŐLEGES VISSZAFUTTATÁS)
14. TÖBB EGY SOR EGYBEN (ARROWS); I–IV.

XIV. melléklet

*A Karikatúrák a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményében
című kiállítás anyaga*⁸⁵

Grafikák:

1. Bér Dezső: Karikatúra (évszám nélkül; vegyes technika, papír; 257 x 195 mm; jelezve balra lent: Bér; leltári szám: 82.16.1)
2. Bér Dezső: Karikatúra (évszám nélkül; tus, papír; 257 x 195 mm; jelezve balra lent: Bér; leltári szám: 82.14.1)
3. Bér Dezső: Karikatúra (évszám nélkül; tus, papír; 257 x 195 mm; jelezve balra lent: Bér; leltári szám: 82.15.1)
4. Bognár Árpád: Gulliver (1974; vegyes technika, papír; 270 x 500 mm; jelezve jobbra lent: Bognár Árpád, 1974. július 21.; leltári szám: 83.57.1)
5. Bognár Árpád: Matróz (1974; vegyes technika, papír; 275 x 500 mm; jelezve jobbra lent: Bognár Árpád, 1974. március 17.; leltári szám: 83.58.1)
6. Bojtos Károly: Elvarázsolt kastély (évszám nélkül; rézkarc, papír; 207 x 159 mm; jelezve jobbra lent: Bojtos Károly; leltári szám: 82.15.1)
7. Fülöp Ilona: Csontbohóc (1980 körül; tus, papír; 160 x 100 mm; jelzés nélkül; leltári szám: 82.61.1)
8. Garay Ákos: Karámnál (évszám nélkül; tus, papír; 290 x 205 mm; jelezve jobbra lent: Garay; leltári szám: 82.20.1)
9. Garay Ákos: Éjszakai jelenet (évszám nélkül; tus, papír; 290 x 205 mm; jelezve jobbra lent: Garay; leltári szám: 82.21.1)
10. Garay Ákos: Torkoskodás (évszám nélkül; tus, papír; 290 x 205 mm; jelezve jobbra lent: Garay; leltári szám: 82.22.1)
11. Gácsi Mihály: Cégem reklámja (1970 körül; rézkarc, papír; 350 x 258 mm; jelezve jobbra lent: Gácsi Mihály; leltári szám: 74.29.1)
12. Gácsi Mihály: Szent Ferenc prédikál a madaraknak (1971; rézkarc, papír; 297 x 394 mm; jelezve jobbra lent: Gácsi M. 1971; leltári szám: 74.28.1)
13. Geiger Richárd: Karikatúra (évszám nélkül; tus, toll, papír; 245 x 177 mm; jelezve jobbra lent: Geiger R.; leltári szám: 82.19.1)
14. Homicskó Atanáz: Karikatúra (évszám nélkül; tus, toll, papír; 257 x 195 mm; jelezve jobbra lent: Homicskó; leltári szám: 82.17.1)
15. Homicskó Atanáz: Karikatúra (évszám nélkül; tus, toll, papír; 242 x 180 mm; jelezve jobbra lent: Homicskó; leltári szám: 82.18.1)
16. Jankó János: Értekezés a színpalak mögött (évszám nélkül; tus, toll, papír; 135 x 115 mm; jelezve balra lent: Jankó J.; leltári szám: 82.23.1)
17. Jankó János: Udvarlás (évszám nélkül; tus, toll, papír; 100 x 110 mm; jelzés nélkül; leltári szám: 82.25.1)
18. Jankó János: Vigasztalás (évszám nélkül; tus, toll, papír; 77 x 115 mm; jelzés nélkül; leltári szám: 82.24.1)

⁸⁵ A közölt műtárgylistában szereplő Mazán-lapokkal illusztrálta a Bárka című folyóirat a Gyulán megrendezett Irodalmi humorfesztiválon (Gyulai Várszínház, 2003. július 27.) felolvasott műveket közreadó lapszámát (2003/5).

19. Mazán László: Ródlí (1945; vegyes technika, papír; 267 x 431 mm; jelezve jobbra lent: Mazán L. 1945; leltári szám: 88.55.1)
20. Mazán László: Szabadság (évszám nélkül; vegyes technika, papír; 265 x 430 mm; jelzés nélkül; leltári szám: 88.52.1)
21. Mazán László: Hoki (1945; vegyes technika, papír; 266 x 430 mm; jelezve jobbra lent: Mazán L. 1945; leltári szám: 88.54.1)
22. Mazán László: Nem tudom mi az oka, tán a tavasz (1920; vegyes technika, papír; 295 x 424 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 920.; leltári szám: 88.50.1)
23. Mazán László: Disznótör (évszám nélkül; vegyes technika, papír; 304 x 430 mm; jelezve balra lent: Mazán L.; leltári szám: 88.53.1)
24. Mazán László: Vissza gonosz lelkek, tavaszig (1919; vegyes technika, papír; 220 x 300 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 919.; leltári szám: 69.10)
25. Mazán László: A napilapok nyomán (1920; vegyes technika, papír; 220 x 300 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 920.; leltári szám: 69.13)
26. Mazán László: Boldog húsvéti ünnepeket...! (1920; vegyes technika, papír; 220 x 300 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 920.; leltári szám: 69.14)
27. Mazán László: Boldog húsvéti ünnepeket...! Nem tudok én neked, csak virágot adni...! (1920; vegyes technika, papír; 300 x 220 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 920.; leltári szám: 69.15)
28. Mazán László: A nagy verseny (1919; vegyes technika, papír; 220 x 300 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 919.; leltári szám: 69.11)
29. Mazán László: Nőül veszek (1919; vegyes technika, papír; 220 x 300 mm; jelezve jobbra lent: Mazán 919.; leltári szám: 69.12)
30. Mazán László: A kartell (1932; vegyes technika, papír; 447 x 314 mm; jelezve jobbra lent: Mazán L. 1932; leltári szám: 88.51.1)

Festmények:

31. Mazán László: Kalapvásár (1941; tempera, vászon; 120,2 x 168,5 cm; jelezve jobbra lent: Mazán László 1941.; leltári szám: 88.48.1)
32. Mazán László: A vaskereszt története (1942; tempera, vászon; 118,5 x 200,3 cm; jelezve balra lent: Mazán László; leltári szám: 88.49.1)
33. Mazán László: Csabai parasztlak (1930 körül; tempera, vászon; 123 x 185 cm; jelezve jobbra lent: Mazán László; leltári szám: 69.9)

XV. melléklet

A Krizbai Sándor legújabb festményei című kiállítás anyaga

1. Formatanulmány (2004; olaj, vászon)
2. B. J. központ (2004; olaj, domborított vászon)⁸⁶
3. Szent Kristóf (2004; olaj, domborított vászon)
4. Kortársaim I-V. (2004; olaj, vászon)
5. Minden seb begyógyul egyszer (2004; olaj, vászon)

⁸⁶ A Munkácsy Mihály Múzeum a Nemzeti Kulturális Alapprogram Képzőművészeti Szakmai Kollégiuma által megítélt pályázati támogatása segítségével megvásárolta Krizbai Sándor *B. J. központ* című művét. (Szám a gyarapodási naplóban: 3/2006.)

6. Halálperformansz (Ágoston Vilmos nekrológiájának címe nyomán) I–VI. (2004; olaj, vászon)
7. Apám emlékére (1987) (Ez a tétel eredetileg a XXXIII. Alföldi Tárlaton történő bemutatás céljával került be a múzeumba.)

XVI. melléklet

Orvos András életmű-kiállításának anyaga

1. Bioformák (1990; Papp László tulajdona)
2. Osztott felület (1976; Vác Város Polgármesteri Hivatala tulajdona)
3. Sziromlevelek (1984; Gergely Sándor tulajdona)
4. Plasztikus rózsza (évszám nélkül; Gergely Sándor tulajdona)
5. Sziromlevelek (1980; Gergely Sándor tulajdona)
6. Naprózsza (1972; Tragor Ignác Múzeum tulajdona / Vác)
7. Plasztikus virág (évszám nélkül; Lehotka Gábor tulajdona)
8. Sub rosa II. (1992; Ferjancsics László tulajdona)
9. Zsugorított rózsza (1973; Ferjancsics László tulajdona)
10. Plasztikus virág (évszám nélkül; Ferjancsics László tulajdona)
11. Rózsza (1971; ifj. Balogh András tulajdona)
12. Planéta virág (1972; Balogh András tulajdona)
13. Rózsza I. (1981; dr. Gömör Béla tulajdona)
14. Rózsza II. (1981; dr. Gömör Béla tulajdona)
15. Peach / Barack... (1994; dr. Gömör Béla tulajdona)
16. Bíbor örvény (1985; dr. Gömör Béla tulajdona)
17. Csillag virág (1980; dr. Gömör Béla tulajdona)
18. Horizontális virágrészlet (évszám nélkül; dr. Gömör Béla tulajdona)
19. Érintés (1975, dr. Gáspárdy Attila tulajdona)
20. Kezdet (1975; Tragor Ignác Múzeum tulajdona / Vác)
21. Horizontális virágrészlet (évszám nélkül)
22. Rózsza és környezete (1973)
23. Virág és környezete (1973)
24. Levél (1975)
25. Szimmetrikus virág (1975)
26. Pipacs és osztott pipacs (1974)
27. Redukció (2003)
28. Rózsza (2003)
29. Illumináció (2003)
30. Reflexió (2003)
31. Illuminált formák (2003)
32. Bioformák (2002)
33. Osztott sziromlevelek (1971)

XVII. melléklet

**A Válogatás a XXII. Miskolci Grafikai Biennále anyagából
című kiállítás anyaga**

1. Nagy Gábor György: Várva I–III. (2003–2004; számítógépes grafika, papír; 1200 x 800 mm/db)
2. Madácsy István: Velum III. (2004; szitanyomat, papír; 700 x 700 mm)
3. Madácsy István: Velum IV. (2004; szitanyomat, papír; 700 x 700 mm)
4. Kótai Tamás: Rózsaszín fal I–III. (2004; szitanyomat, papír; 600 x 1000 mm/db)
5. Gallusz Gyöngyi: VI. 23. 17.¹² (2003; szitanyomat, papír; 700 x 1000 mm)
6. Gallusz Gyöngyi: VI. 23. 17.⁴¹ (2003; szitanyomat, papír; 700 x 1000 mm)
7. Gallusz Gyöngyi: VI. 23. 18.⁰⁷ (2003; szitanyomat, papír; 700 x 1000 mm)
8. Nagy Csaba: Lezárt terek (2004; egyes technika, papír; 1490 x 1870 mm)
9. Olajos György: Transzparencia I–IV. (2004; szitanyomat, plexi; 545 x 490 mm/db)
10. Péli Mandula: Cím nélkül I. (2004; szitanyomat, vászon; 450 x 450 mm)
11. Péli Mandula: Cím nélkül II. (2004; szitanyomat, vászon; 450 x 450 mm)
12. Sóváradai Valéria: Tereptárgyak I–III. / Landmarks 1–3. (2003–2004; litográfia, papír; 400 x 400 mm/db)
13. Szij Kamilla: Cím nélkül I–III. (2003; hidegtű, papír; 700 x 700 mm/db)
14. Aknay János: Angyalkapu / Mester és Margarita (2004; szitanyomat, papír; 1200 x 750 mm)
15. Födő Gábor: Anyám már megint ismerkedik (2004; linóleummetszet, csiszolópapír, 1000 x 600 mm)
16. Födő Gábor: Apám is ismerkedik? (2004; linóleummetszet, csiszolópapír; 1000 x 600 mm)
17. Berentz Péter: Kompozíció I. (2004; szitanyomat, dombornyomás, papír; 600 x 600 mm)
18. Berentz Péter: Kompozíció III. (2004; szitanyomat, dombornyomás, papír; 600 x 600 mm)
19. Baranyay András: Két kéz (2003; litográfia, papír; 415 x 600 mm)
20. Berei Zoltán: Hol van Kenézlő (2004; linóleummetszet, papír; 700 x 500 mm)
21. Berei Zoltán: Hol van Texas (2004; linóleummetszet, papír; 700 x 500 mm)
22. Csontó Lajos: Irgalom (2004; szitanyomat, papír; 500 x 700 mm)
23. Csontó Lajos: Bizalom (2004; szitanyomat, papír; 500 x 700 mm)
24. Csontó Lajos: Uralom (2004; szitanyomat, papír; 500 x 700 mm)
25. Banga Ferenc: Esterházy Péter: Egy nő I. (2002; szitanyomat, papír; 700 x 1000 mm)
26. Banga Ferenc: Esterházy Péter: Egy nő III. (2002; szitanyomat, papír; 700 x 1000 mm)
27. Banga Ferenc: Parti Nagy Lajos: Kacat, Bajazzó (2002; digitális xerográfia, papír; művész-könyv; 110 x 3600 mm)
28. Gaál József: Herkentyük énekéhez / Pásztor Béla – Weöres Sándor: Holdaskönyv (2003; litográfia, papír; 250 x 190 mm)
29. Gaál József: Bolondok énekéhez / Pásztor Béla – Weöres Sándor: Holdaskönyv (2003; litográfia, papír; 250 x 190 mm)
30. Gaál József: Bohócok énekéhez / Pásztor Béla – Weöres Sándor: Holdaskönyv (2003; litográfia, papír; 250 x 190 mm)
31. Kéri Ádám: Por XI–XIII. (2004; számítógépes grafika, papír; 700 x 1000 mm)
32. König Róbert: Jörg Ratgeb a Neckar partján (2003; linóleummetszet, papír; 350 x 500 mm)
33. König Róbert: Jörg Ratgeb Pfalzheim piacán (2003; linóleummetszet, papír; 350 x 500 mm)
34. Orosz István: Hiány I. (2003; heliogravure, papír; 400 x 300 mm)
35. Orosz István: Hiány III. (2003; heliogravure, papír; 400 x 300 mm)
36. Martus Éva: Már a köntösömben vagyok... I. (2003; linóleummetszet, papír; 200 x 290 mm)
37. Martus Éva: Már a köntösömben vagyok... III. (2003; linóleummetszet, papír; 200 x 290 mm)

38. Für Emil: Éjjeli faun mobilphonnal (2004; litográfia, papír; 210 x 200 mm)
39. Für Emil: A befűvezett zsoké (2004; litográfia, papír; 210 x 270 mm)
40. Pál Csaba: Látótér I–III. / Area 1–3. (évszám nélkül; számítógépes grafika, papír; 600 x 400 mm/db)
41. Daradics Árpád: Szakrális / Vörös történetek (2003; számítógépes grafika, papír; 700 x 450 mm)
42. Pataki Tibor: Sorskönyvek (2003; szitanyomat, papír; 190 x 190 mm)
43. Orosz Csaba: Kis hidegtű-lapozó házi alkímistáknak (2004; hidegtű, inkjet, grafitfrottázs, papír; művészkönyv; 210 x 147 x 30 mm)
44. Rácmolnár Sándor: Guinness rekord mitológia No. 18. (2004; számítógépes grafika, papír; 1200 x 850 mm)
45. Részegh Botond: Kányádi Sándor: Halottak napja Bécsben (évszám nélkül; vegyes technika, merített papír; művészkönyv; 390 x 290 mm)
46. Szőcs Géza: Egy ismert katona emlékére (2003–2004; alukarcok, nyomódúc; művészkönyv; 500 x 400 mm)
47. Győrffy Sándor: Levél Anyeginnek I. (2004; számítógépes grafika, papír; 700 x 500 mm)
48. Hegedűs 2 László: Bartók (évszám nélkül; szitanyomat, számítógépes grafika, papír; művészkönyv; átmérő: 30 cm)

FAVÁZAS, LEMEZES KAMERÁK A FÉNYKÉPEZÉS ŐSKORÁBÓL

– Gábor Gabriella –

A megyei múzeumok régészeti, néprajzi és történeti raktáraiban lévő tárgyak és dokumentumok az adott területen különböző korokban élt emberek mindennapjait reprezentálják. E gyűjteményekre jellemzően a legnagyobb számban a ruházkodáshoz, népszokáshoz, hitvilághoz, gazdálkodáshoz, lakáskultúrához kapcsolódó emlékeket, illetve a képzőművészeti alkotásokat őrzik, és csak elvétve találkozhatunk műszaki berendezésekkel, így a technikai forradalom hatására fejlődésnek induló hírközlési és elektronikus eszközökkel, vagy a fényképezés történetének egy-egy korabeli darabjával, mint például a Munkácsy Mihály Múzeum történeti gyűjteményében lévő favázás, harmonikás sötétterű fényképezőgéppel. Számos múzeum van az országban, amely mechanikus, illetve műszaki jellegű emlékek gyűjtésére szakosodott, közülük néhányat említve ilyen például a Közlekedési Múzeum, a Tűzoltó Múzeum, a Magyar Fotográfiai Múzeum, a Magyar Környezetvédelmi- és Vízügyi Múzeum, a Központi Kohászati Múzeum – Öntödei Múzeum. A műszaki tárgyak, mechanikus és elektronikus szerkezetek, a legkülönbözőbb gépek, berendezések széleskörű gyűjtésével az Országos Műszaki Múzeum foglalkozik. A fent említett és a hasonló gyűjtőkörű intézményekben meglévő, továbbá napjainkban egyre bővülő gyűjteményi anyag konzerválásának, restaurálásának fokozódó igénye szükségessé tette a műszaki szakirányú restaurátorképzés megszervezését, amely 2002-ben indult. E képzés egyik vizsgatárgya egy favázás, alapdeszkás, harmonikás sötétterű, kettős kihuzatú, összecsucskható kamera restaurálása volt.

Az alább következőkben a harmonikás sötétterű, lemezes, favázás típusú fényképezőgépek közül a fent említett két kamera szerkezeti felépítését, készítmódját és az utóbbi gép restaurálását ismertetem.

Fejldéstörténeti összefoglaló

Bár a camera obscura jelenség első említését Aristotelesnek tulajdonítják, a fényképezőgép történetének kezdete az 1500-as évek elejére nyúlik vissza, amikor Leonardo da Vinci „Codex atlanticus” című titkosírással írt kéziratában – mai ismereteink szerint – elsőként írta és rajzolta le a camera obscura és a lyukkamera lényegét. Ez azonban csak évszázadokkal később vált ismertté, így az első relatívan széles körben elterjedt részletes és közérthető leírás a „Magia naturalis, sive de miraculis rerum naturalibus” című természettudományi időszakos kiadvány 1553. évi

kiadásában (az első kiadása 1153-ban volt!) jelent meg Giovanni Baptista della Porta tollából.¹ A lyukkamerát tekintik a fényképezőgép ősenek, ez volt az első szerkezet, amellyel a rajta áthaladó fény segítségével egy tárgy képét elő tudták állítani. Daniel Barbaro 1568-ban már gyűjtőlencsét helyezett a lyukkamera furatába, és 1665-ben Johann Zahn homályos üveggel és tükörrel felszerelt hordozható lyukkamerát alkotott. A fejlődés újabb állomását jelentette a daguerrotip eljáráshoz Daguerre által tervezett és szignált, Giroux által készített fényképezőgép, melynek gépháza fából volt, a rajta lévő objektív pedig 38 cm gyújtótávolságú, kis fényerejű lencse. Ezt követte a fémből készült Voigtländer kamera, amely 1841-ből származik. Kezdetből fogva élt a camera obscura által kirajzolt kép rögzítésének igénye. Erre régen a rajz és festés, 1826-tól pedig valamilyen fotokémiai jelenség alkalmazása adott módot. Ettől az időtől már párhuzamosan haladt előre a fényérzékeny rétegek és a fényképezőgépek fejlődése. A ma ismert első fénykép Niepce műve 1826-ból. Gyakorlatban is használható eljárás megvalósítása a kép fényérzékeny anyag általi rögzítésére 1839-ben Niepcenek és Daguernek sikerült először. A fényképet ezüstjodiddal bevont rézlemezre készítették, és higanygőzzel hívták elő. Az így készült képet csak újbóli lefényképezéssel lehetett másolni. 1841-ben Talbot ezüstjodid réteggel bevont papírra készítette a felvételt, és az előhívott negatívot olajjal tette átlátszóvá. Ezt másolva lehetővé vált a képek sokszorosítása. A papírnegatívot követte 1851-ben, Le Gray ötlete és F. Scott kivitelezése nyomán – az akkoriban felfedezett kollódiium segítségével – az üveglemezen rögzített fényérzékeny réteg megalkotása, melynek hátránya az volt, hogy a negatívot csak nedves állapotban lehetett használni. Az első tartós, szárazon használható fényérzékeny negatívot 1871-ben Maddox állította elő zselatin segítségével, majd 1887-ben Goodwin Hannibal elkészítette az első átlátszó törhetetlen, celluloidfilmre készült fényérzékeny réteget.² A fényképezőgépek műszaki fejlesztésében és gyártásában nagy előrelépést jelentett a Petzval József által 1841-ben megszerkesztett nagy fényerejű, torzításmentes lencserendszer alkalmazása.³ A fényképezőgépek nagyipari gyártásáról csak a XIX. század végétől beszélhetünk (Eastman Kodak, Rochester). Ettől az időtől egészen az 1920-as évek végéig a nagyüzemi gyártás mellett fényképészeti asztalosok, tímárok, könyvkötők, hangszerkészítők, optikusok, műszerészek termékeiből is állítottak össze igencsak változó igényességgel fényképezőeszközöket. A korai időkből származó fényképezőgépek között számos nehézkes és kezdetleges berendezés található.

¹ EDER 1932.

² FÁRI-VERMES 1940. 319–321; BARABÁS-GRÓH 1956. 99–100.

³ Petzval József (1807–1891) magyar matematikus és fizikus, egyetemi tanár, a Petzval-objektív felfedezője. Az általa számított objektív lényege, hogy kizárja a korábbi lencsék képalkotási hibáját, azaz a lencsén keresztül a képtérbe jutó sugárnyalábok eltorzulását (asztigmatizmus). A Petzval-feltétel egyenlete a torzításmentes lencserendszer (anasztigmát) szerkesztésének alapja (BARABÁS-GRÓH 1956. 67; FOTOLEXIKON 1963. 466–467).

A fényképezőgépek felépítése a lényegét tekintve a kezdetektől napjainkig nem változott, három alaprészből állnak: a felfogólapból (hátfalból), az előlapból az objektívvel, valamint a sötéttérből. A három alaprész szerkezeti változatai alapján többféle géptípust különböztettek meg, a gépek mindegyikére jellemző azonban, hogy két fő csoportba tartoztak: beépített, rögzített objektíves vagy pedig cserélhető objektíves fényképezőgépek. Ez utóbbiak sötéttere különböző konstrukciójú, van közöttük doboz, tubus és harmonika rendszerű. A nyersanyagtartó fajtái szerint is rendszereztek a kamerákat, ez alapján többek között lemezes gépeket,⁴ tekercsfilmes vagy normálfilmes gépeket; az élesség beállítása szerint pedig közvetlen beállításút – például a mattüveges gépek –, léptékes vak gépeket, távmérős vagy automata beállításúakat ismerünk.⁵

A „műtermi kamera”

A Munkácsy Mihály Múzeum történeti gyűjteményében lévő favázás fényképezőgép az 1970-es évek közepén ajándékozás útján került az intézmény tulajdonába.⁶ A tárgy jó állapotban van, a fából készült elemeken rovarfertőzés, a fémrészen, például az objektív rézhengerén sérülés vagy korróziónyom nem található. Javítások és pótlások vannak a fényképezőn, és néhány tartozéka hiányzik. A gépet hosszú éveken át műteremben használták portrék és családi fotók készítésére; típusát tekintve azonban mégsem műtermi kamera,⁷ hanem állványra szerelhető, nagyméretű, fix objektívvel és rögzített előlappal használt, keretes harmonika kihuzatú,

⁴ „A lemezes gépek rendszerébe azok a fényképezőgépek tartoznak, amelyek felvételi nyersanyaga külön-külön kezelhető lemez (üveg, síkfilm). A múlt században még 50 x 60 cm-es felvételekre alkalmas gépeket is készítettek. Általános használatú volt a 24 x 30 és 18 x 24 cm-es méretű gép... Később a lemezes gépek használatos mérete a 9 x 12 és a 6 x 9 cm-es lett... A nyomdai sokszorosítás igényei miatt újra előtérbe került a 13 x 18 és a 18 x 24 és nem ritkán a 24 x 30 cm-es méretű gép is. Nyomdatechnikai eljárásokhoz... reprodukciós gépeket is használtak.... A lemezes gépeket a következőképpen csoportosítjuk: 1. Műtermi gépek (Atelier); 2. Utazógépek; 3. Kézi gépek; 4. Műszaki gépek; 5. Sajtó (riport) gépek.” (BOTTA 1964. 33–34)

⁵ HEVESY 1957. 58–59; BOTTA 1964. 29–33.

⁶ MMM ltsz.: 79.25.1.1. A gép készítésének ideje az 1860-as évekre tehető. A tárgy Kornyeczki Antalné, Győri Etelka ajándéka. A gépet 1922-ben édesapjától örökölte, aki maga is fényképész volt. A leltárkönyvi bejegyzés szerint Győri Károly Békéscsabán tanulta a mesterséget, és a gépet csabai mesterétől vásárolta 1897-ben (a csabai fotográfusról sajnos nincs adat), majd Köröstarcsán nyitott fényképezőműtermet. Halála után lánya folytatta az ipart, és a nagyméretű favázás gépet – egy kisebb méretű modernebb, 1930 körüli időben vásárolt fényképezőgéppel együtt – egészen az 1950-es évek végéig használta.

⁷ A műtermi kamerák a cserélhető objektíves, kettős vagy hármas kihuzatú, párhuzamos sötétterű típusba tartoztak, és rendszerint egybeépítették a kerekeken gördülő oszlopos állvánnyal, az úgynevezett szalonállvánnyal. Az előlapjuk általában rögzített és a rajta lévő objektívdeszka függőleges és vízszintes irányban, illetve oldalirányban egyaránt állítható volt, a hátfalat pedig az alapdeszka fogazott lécein lehetett előre-hátra mozgatni a kép élesre állításakor. A hátlapon lévő mattüvegkereső és a felfogólap szintén elforgatható volt (SCHMIDT 1897. 3–4; BOTTA 1964. 34).

dönthető hátlapú, lemezes, nyomdai reprodukciós fényképezőgép. Szerkezeti felépítése a hátlapból, a párhuzamos oldalú harmonikás sötéttérből és az előlapból áll – mindegyik elem négyzet alakú –, amelyeket téglalap alakú, fából készült erős ráma, az úgynevezett csúsztatókeret hordoz (1. kép). A fényképezőgép hátlapján, előlapján és a csúsztatókeretén téglalap alakú mezőben lévő felirat, fölötte pedig két koncentrikus kör között sugaras vonalakkal kitöltött jelzés található, mindkettőt belepréselték a fába (2. kép). Az objektív rézhengerének felső ívén a fémbe gravírozva szintén felirat látható (3. kép).⁸ A feliratok alapján a gép fából készült elemei és az objektív Ausztriában, pontosabban Bécsben készült, két különböző cég műhelyében.

A tárgy felépítése, készítmódja

A fényképezőgép rézhengerbe épített lencséből álló *objektíve* periszkóp típusú.⁹ A henger teljes hossza 23,8 cm, alapátmérője 10 cm, külsőmenetes végeinek átmérője pedig 11,5 cm. A rézlemezről hajlított cső két végén belül egy-egy 1 cm széles lemezgyűrű található, ezekhez támaszkodik az első és a hátsó objektívlencse. A lencsét ragasztással rögzítették a gyűrűkhöz. A henger kiszélesedő elejére 3,5 cm széles árnyékoló peremet csavaroztak, amelyhez a perem átmérőjével megegyező méretű bőrből vagy celluloidból készült „sapka” tartozott. Ez előlről fénymentesen zárta le az objektívet, amely már hiányzott a fényképezőgép múzeumba kerülésekor. Az objektívsapka volt tulajdonképpen a kamera zárszerkezete, amelyet a fénykép készítésekor leemeltek, exponálás után pedig visszahelyeztek az objektívre. A kamerán áthaladó fénysugarak szűkítésére fényrekeszeket használtak, melyek rézlemezről kivágtott, felül füllel ellátott lapok voltak, mindegyik lemez közepén eltérő átmérőjű kör alakú kivágás, rekesznyílás található. A fényrekeszt a henger felső ívén, a két lencse között, a fősíkban kivágtott résbe csúsztatták be. A géphez tartozó eredeti rekeszek hiányoznak. Az egyetlen fényrekesz a gép használata idején készített pótlás, amely rézlemezről van, a közepén kivágtott 2,5 cm átmérőjű blendenyílással.¹⁰

⁸ A fa részeken lévő kör alakú jel, valamint a felirat „Fabrik Al & Simon Käs Wien” valószínűleg a gép favázát gyártó vagy forgalmazó cég jelzése. Az objektíven lévő szöveg „No: 13944 Voigtländer & Zohn in Wien und Braunschweig” az objektív sorozatszámára, illetve a gyártóra utalhat.

⁹ Az első objektívek egyetlen csiszolt lencséből álltak (monokel), később ragasztással, illetve levegőközlel összeállított két lencséből (akromát), még később több lencséből álló különféle lencserendszerek alkották az objektíveket. E lencserendszerek egyik típusa volt a periszkóp elnevezésű összetétel. „Ez már ún. szimmetrikus szerkezetű objektív: két teljesen egyforma szabad lencséből áll, közöttük a nyílásszűkítő szerkezet, amely így az első lencse mögé kerülvén, a dongaszerű torzítást csökkenti, a hátsó lencse előtt pedig ennek vákosszerű torzítását mérsékli, s ez a két javítás egymást jótékonyan kiegészíti.” (HEVESY 1957. 45)

¹⁰ A fényrekesz MMM ltsz.: 79.25.1.6. Az objektív 18 x 24 cm-es lemezmérethez való, gyújtótávolsága 315 mm, alapfényereje 1:4,5, a 2,5 cm lyukátmérőjű fényrekeszsel pedig 1:12,5. Az objektív fényerejét és típusát Kürthy Csaba határozta meg (a Nicolas Muller FIAP Regionális Fotóművészeti Műhely tagja, Békéscsaba), segítségét ezúton is köszönöm.

A rézhenger másik vége szintén íveltlen kiszélesedő, melynek itt is menetet vágtak a felületébe. Ez a csavarmentet rögzíti az objektívet a gép előlapjának közepén vágott nyílásban lévő belsőmenetes foglatba.

Az *előlap* 34 x 34 cm oldalhosszú, 5 cm széles és 1 cm falvastagságú fake-ret, amelyet nyitott fogazással állítottak össze, az illeszkedő végeken 3, illetve 4 a fogak száma. Az elejére négy lécből és a közepén ablakszerűen elhelyezett falap-ból, rejtett vésett csapozással összeállított homlokfalat ragasztottak fel, melynek közepébe szintén ragasztották az objektív hengerét tartó rézgyűrűt. A négyzet alakú betét alsó szélén közepén rézből készült fülecske, a jobb oldalán alul és fölül kör alakú hurokba akasztható krómozott vaskampók találhatóak. Az akasztófüleknek azonban nincs gyakorlati szerepük, ugyanis a homlokfalba épített „ablak” nem nyit-ható (4. kép). Az előlap az aljára két oldalra felragasztott 10 cm hosszú, 5,5 cm széles csúsztatótalpakkal támaszkodik a tartókeretre; a talpakba süllyesztették be a keret csúsztatórészein átmenő korongos fejű csavarelemek foglatát (11. kép). A csúsztatókereten kézi erővel változtatható az előlap helyzete előre-hátra, a csava-rokkal pedig rögzíthető a megfelelő beállítás, illetve ezek a csavarok fogják a ke-rethez. A harmonika kihuzat végét merevítő fakeretet, amely az előlap hátoldalába illeszkedik, szintén csavarokkal rögzítették.

A gép *sötéttete* úgynevezett keretes harmonika, amely 30 x 30 cm-es négyzet alakú hasáb, teljes kihuzatkor a hosszúsága 60 cm. Külső oldalát világos bordó szí-nű viaszosvászon, a belső felületét matt fekete vászon borítja, a két textil között pe-dig a bordákat merevítő papírlemezok találhatók. A harmonika kihuzat elein a 2,5 cm széles bordák összeérő végeit bőr sarokvédők fedik (5. kép). A harmonika rendszerű sötétteteknek két alapformája van: a szűkülő, csonka gúla alakú és a párhuzamos oldalú, hasáb formájú – mindkettő téglalap vagy négyzet alapú egyaránt lehet. A szűkülő kihuzatok egymás mellé tolható vagy egymásba csúszó bordáza-túak, a harmonika oldalai pedig egymással váltakozó keskenyebb és szélesebb bor-dák sorából állnak. A párhuzamos oldalú harmonikák mindegyike az egymás mellé tolható bordázatú változatba tartozik, és a kihuzat bordáinak szélessége mindig egy-forma.

Fényképezőgépünk harmonika kihuzatát ragasztással állították össze. A via-zosvászonból és a fekete, sűrűbb szövésű textilből egyforma, 30 x 65 cm-es téglap-okat szabtak, keménypapírból pedig a harmonika bordáinak megfelelő számú, 30 cm hosszú és 2,5 cm széles csíkokat vágtak ki. Először a fekete színű textilre felragasz-tották az egymás mellé fektetett papírbordákat, majd a felületükre simított viaszos-vászon rögzítése következett. Száradás után hajtogatták meg a négy egyforma har-monikás elemet. Egy-egy elemet a bordák összeillesztett végére ragasztott, hosszanti irányban félbehajtott bőrpánttal fogtak össze. A pántok szélessége 4 cm, a hosz-

szúsága 65 cm, anyaga elvékonyított juhbőr.¹¹ A fénybeszűrődés teljes megszüntetésére és a sarkok erősítésére, a kész kihuzat négy hosszanti élére belülről még egy-egy vászoncsíkot ragasztottak fel. A harmonika sötétter két végét 1,5 x 1,5 cm-es lécekből álló négyszögletes ráámára úgy ragasztották föl, hogy a legszélső bordákat hajtották rá a fakeret belső felületére. Az egyik merevítő keretet az előlapba, a másikat pedig a hátlapba csavarozták. A harmonika bordáinak éle a használat során néhány helyen kitöredezett, így fény jutott a sötétterbe, melynek megszüntetésére a fényképésmester vászoncsíkokat ragasztott az átlukadt részek külső oldalára.

A gép *hátlapja* 34 x 34 cm-es négyzet alakú, 1 cm falvastagságú, felfelé keskenyedő oldalú, nyitott fogazással készült két fakeret, az objektív felé eső alkotja a gépvázat (szélessége 4,5 cm és 3,5 cm). Ehhez az aljára csavarozott két zsanér kapcsolja a külső keretet (szélessége 6 cm és 5,5 cm), amelynek a két függőleges oldalában egy-egy horony található. A hátlap hornyolásaiba illeszthető be a matt-üvegkereső, illetve a kazetta a két oldalukon kialakított csúszó lécek segítségével. Az összekapcsolt keretek – az előlappal megegyezően – csúsztatótalpakkal támaszkodnak a tartórámához. A rámán a hátlap vízszintes irányú beállításainak rögzítését eredetileg rézből készült korongos fejű csavarfogantyúkkal oldották meg, most két szárnyas csavar található a helyükön. A 11 cm hosszú, 5,5 cm széles csúszótalp egyik fele vízszintes, a másik fele ék alakban kiképzett (6. kép). A talpak vízszintes részére a gépvázat ragasztották fel, míg az ék alakú talprész a zsanérral csuklósan mozgatható hátfal alatt helyezkedik el – ez teszi lehetővé annak megdöntését. A hátlap kétféle helyzetbe állítását a két oldalának felső harmadára csavarozott ívelt, vezetősínes rézszerelvényekkel csavarkötés biztosította, ma már csak a jobb oldalon lévő korongos fejű fogantyú van meg (7. kép). A gépváz keretének oldalán még egy-egy akasztós rézelem található, amely a gép kihuzatának teljes összetolásakor az előlapot kapcsolta a gépvázhoz, illetve a hátlaphoz. A hátlap belső oldalához a harmonika sötétter merevítő farámáját csatlakoztatták, a másik oldalát pedig a horonyban csúsztatható kazetta tölti ki, amely 33 x 32 cm oldalhosszú és 4,5 cm széles fatok.¹² A kazetta sötétter felőli oldalán szintén horonyban csúszó felhúzzható, felül ovális fogóval ellátott falap, a fényreterez található (10. kép), az ellenkező oldalán pedig a fényérzékeny réteggel bevont üveglemezek betöltésére szolgáló ajtó van (8. kép). Az ajtó (oldalai 27 x 27 cm hosszúak) bal szélére két zsanért, másik oldalára, illetve

¹¹ A bőr vékonyítása géppel vagy kézi erővel egyenes, illetve ívelt élű késsel készülhetett. A bőr fajtáját a barkarajz alapján, mikroszkóp segítségével határoztam meg. A gerinces állatok bőre a felhám-ból, az irhából és a hájas rétegből épül fel. A bőr kikészítésekor a cserzés előtt a felső és az alsó réteget eltávolítják, így a kész bőr tulajdonképpen az irha, amelyet a finomabb rostokból álló szemölcsréteg, barkaréteg és az alatta lévő vastagabb rostú recés réteg alkot. A szemölcsös rétegben vannak a szőrszálak a szőrtüszőkkel, melyek elhelyezkedése állatfajonként különböző – ez adja a kész bőr felszínének a fajra jellemző barkaképet. A bőr vékonyításakor az irha alsó részén található recés réteg vastagabb rostokból álló, sűrűbb szövetű részét távolítják el.

¹² MMM Itsz.: 79.25.1.3.

alulra és felülre egy-egy elfordítható záró fület csavaroztak, mindegyik rézből készült. Az ajtó belső oldalára függőleges állású acélpánt volt szerelve (csak töredékei maradtak meg), ez a rugalmas fémlap szorította a helyére a kazettabetétekbe illesztett lemezeket (9. kép). A fényképezőgéphez négy darab fából készült (26,5 x 21,5; 21,5 x 16; 16,5 x 12 és 13 x 9 cm méretű), koromlakkal feketére festett, egyoldalas befektethető kazettabetét és fakeretes (33 x 32 cm oldalhosszú) mattüvegkereső tartozott, amelyen be voltak jelölve a különböző negatív méretek – a kereső üvege hiányzik.¹³

A gépet tartó téglalap alakú (74 cm hosszú, 34 cm széles) csúsztatóráma 2 x 2,8 cm-es lécekből, hármas ollós csappal készült. A keret hosszanti oldalaival párhuzamosan húzódó csúsztatóléceket és a közepén lévő H-alakú állványtartó elemet, rejtett vésett csapokkal állították össze (11. kép). Fényképezéskor a beállításnál a mattüvegkeresőn figyelve a kép élességét, a csúsztatókereten előre vagy hátra mozgattott előlapot és a hátlapot a kívánt helyzetbe állítva az 1,5 cm széles csúsztatórészen átmenő csavarokkal rögzítették. A reprodukciós kamerával együtt került a gyűjteménybe az a faállvány, amelyet három, összetolható lábból szárnyas csavarokkal állítottak össze, állványfeje fix állású, azaz nem forgatható.¹⁴ Az állványfej felső lapját feketére festett vaslemez borítja, amelynek közepébe menetet vágtak, ezen keresztül alulról csavarható be a nagyméretű, szintén szárnyas részcsavar a csúsztatókeret H-alakú elemén lévő fémfoglalatba (a belsőmenetes fémgűrű már hiányzik), így rögzítve a kamerát az állványhoz. Az állványlábak hossza nem változtatható, ezért e nagyméretű géppel nehézkes volt a kép készítésekor a magasság beállítása, mivel azt csak a lábak összetolásával, illetve terpesztésével lehetett megoldani.

Az „úti kamera”

A vizsgamunka tárgya egy közel százéves, favázás, bőrkihuzatú, réz szerelvényekkel összeállított fényképezőgép restaurálása volt.¹⁵ A tárgy részben már szét-

¹³ A kazettabetétek: MMM ltsz.: 79.25.1.4. A lemez teljesen sík, 1–1,2 mm vastag, buborékmentes, színtelen nátronüveg, amelynek a felületét fényérzékeny emulziós réteggel vonják be. A lemezeket fából vagy fémből készült kazettákba téve helyezték a fényképezőgéphez. Többféle változatban készültek: „egy sínes (betölthető keskeny szegélyű), kétsínes (betölthető), sín nélküli (befektethető) kazetták... Ezen kívül vannak egyes (egyoldalas), kettős, könyv, váltó, csomagfilm és roll film kazetták.” (BOTTA 1964. 26, 89). A mattüvegkereső: MMM ltsz.: 79.25.1.2. A beállító, illetve mattüvegkereső „egy keretbe foglalt, egyik oldalán finom csiszolással vagy maratással homályosított, sík-párhuzamos üveglap, amit a negatívot tartalmazó kazetta helyére kell tolni. A homályosított felületen (az objektív felőli oldalon) a valódi (fordított) kép jelenik meg.” (SZABÓ-VIDRA 1994. 23).

¹⁴ MMM ltsz.: 79.25.1.5.

¹⁵ A vizsgamunka (témavezetők: Séd Gábor – Szőke Balázs főrestaurátorok, szakirány: fémrestaurálás, MNM Restaurátor és Műtárgyvédelmi Főosztály) és a dokumentáció megtalálható: OMM Ad 136–2004. szám alatt. A fényképezőgép 1994-ben letétként került az Országos Műszaki Múzeumba. A tárgy 1920 és 1970 között egy Budapesten működő fényképészműterem felszereléséhez tartozott. Az 1990-es évek elején – a fényképészemester halála után a műterem felszámolásakor – több favázás géppel együtt került annak a gimnáziumi tanárnak a tulajdonába, aki e használhatatlan, ezért számára értéktelen gépet felajánlotta a múzeumi gyűjteménybe. Az adatokat Vidra József muzeológusnak köszönöm (OMM).

esett és igen rossz fizikai állapotban volt a munka megkezdésekor. A hosszú ideig tartó használata és az elmúlt évek során komoly sérülések keletkeztek rajta, például az előregedett harmonika kihuzat teljesen leszakadt a gép objektív felőli részéről, a bőrborítást hasadások, lyukak csúfították el, több fából készült elem törött volt, illetve hiányzott, amelyeket javítottak és pótoltak ugyan, azonban ez a házilag kivitelezett „restaurálás” csak újabb sérüléseket okozott a tárgyon (12. kép 1–2). A restaurátori munka célja a szerves és a szervetlen anyagokból készült szerkezeti elemek restaurálása mellett, a műszaki tárgyrestaurálás elveit szem előtt tartva, a fényképezőgép eredeti állapotának olyan mértékű helyreállítása volt, amely lehetővé teszi, hogy rendeltetésének megfelelően alkalmas legyen fényképfelvételek készítésére.

A fényképezőgépet jellemző adatok: 23 x 23 cm-es négyzet alakú, összecukható gépváz – az összecukott gép vastagsága 8,5 cm –, kör kivágású alapdeszka, közepes negatívmeretű egyoldalas, lemezes, befektethető kazetta és mattüvegkereső, fogazott léces kihúzókeret, 30 cm hosszú, szűkülő bőrharmonikás sötétítő és függőlegesen állítható előlap, rajta cserélhető objektív. A gép közepes méretű, összecukható és hordozható. Szerkezete a gépvázból, az alapdeszkából, az ehhez kapcsolódó, egyaránt dönthető előlapból és hátfalból áll, amelyeket a fényelzáró bőrkihuzat kapcsol össze.¹⁶ A gép négyzetes hátfalán van a mattüveges beállító keretet, illetve a lemezkazettát befogadó keret. A szintén négyzetes előlapon volt a hornyolt falécek közé csúsztatható, könnyen cserélhető objektívdeszka az objektívvel (13. kép). Az eredeti konstrukcióhoz készült objektívdeszka, a beállító mattüveg és annak kerete hiányzik. Fényképezéskor a lemezes gépeken – így ezen a gépen is – a képbeállítás a mattüvegkeresőn történt, az élesség beállítása pedig akár a hátlap, akár az előlap fogaslécen történő előre-hátramoztatásával. A kép élesre állítása után a mattüvegkeresőt lemezkazettára cserélték, csak ezután készülhetett el a felvétel. E művelet miatt kissé nehézkes volt a fényképezés, a gép kettős kihuzatú megoldása azonban azzal az előnnyel járt, hogy lehetővé tette a különböző gyújtótávolságú objektívek használatát, cseréjét és így egészen közeli beállítású felvételek elkészítését is.

A fényképezőgépen lévő objektív rézháza a zárszerkezettel együtt amerikai gyártmány, a lencse Németországban készült Doppel-anastigmat típusú, 180 mm gyújtótávolságú és 1:6,8 fényerejű.¹⁷ A fényképezőgépen nem találtunk semmilyen, a gyártóra vagy a készítés idejére utaló jelzést. A favázás gép korát szerkezeti felépítése, az alkotóelemek formai és méretbeli jegyei, valamint a felvételek készítéséhez kidolgozott technikai megoldásai alapján tudtuk behatárolni. Ezek szerint a tropical wood kameracsaládba tartozó, nagy valószínűséggel Thornton-Pickard

¹⁶ E géptípusok az „alapdeszkás” elnevezést a téglalap vagy négyzet alakú favázhoz merevítő pántokkal, csuklósan kapcsolódó, és arról merőlegesen lehajtható alapdeszkáról kapták. A kétszeres kihuzatú gépeknél az alapdeszka egymáson csúsztatható falapokból vagy falapból/alapdeszkából és fake-retből áll (SCHMIDT 1897. 3, 11; BOTTA 1964. 33–34; SZABÓ-VIDRA 1994. 53–55).

¹⁷ A rézházon lévő jelzés: BAUSCH AND LOMB OPT. 00. PAT. APP' D. Az objektív jelzése: DOPP-ANASTIGMAT – SERIES B. CELOR F=180 mm – 1:6,8 PAT.O.P. GOERZ BERLIN.

gyártmányú vagy tervezésű, hordozható, angol rendszerű utazógép készítési ideje 1900 és 1910 közé tehető.¹⁸

A tárgy felépítése, készítmódja

A faváz alkotja a géptestet, mely négyzet alakú, oldalainak hossza 23 cm, szélessége 3 cm, falvastagsága 0,5 cm, sarkait nyitott fogazással rögzítették egymáshoz, az illeszkedő végeken 5 és 6 a fogak száma. A gépváz hordozza a szerkezeti elemek egy részét, és a gép becsukott helyzetében védi a bőrkihuzatot, valamint az objektívet. A favázba, annak oldalaira merőlegesen 2 cm széles és 0,5 cm vastagságú fakeretet ragasztottak be. A gép összeállításakor e merevítő keret külső oldalára illesztették a hátfalat, amelyet oly módon fogattak föl, hogy a facsavarokat a keret felől srófozták be, így azok nem látszottak a hátfal külső felületén. A keret belső oldalához a bőrkihuzat fakeretét csatlakoztatták.

A hátfalat 3,5 cm széles és 1,5 cm falvastagságú, négyzetes fakeret alkotja, léceit rálapolással rögzítették egymáshoz. A rajta található 19,7 x 19,7 cm oldalú, négyzet alakú, 15,5 cm átmérőjű, körkivágású lemezt csavarokkal fogták hozzá, a kivágásba pedig 1,2 cm széles, 1,5 cm magas peremmel ellátott gyűrűt illesztettek – mindkettő alumíniumból készült. Az alumíniumlemezre helyezték fel a fából készült *felfogólapot*, mely két részből áll: a 18 x 18 cm hosszú, levágott sarkú, négyzet alakú alaplóból és a rajta lévő *mattüvegkereső*, illetve *kazettatartó* keretből, amely 1,8 cm magas és 15 x 12,5 cm oldalhosszú, mindkettőt egyes ollós csappal fogták össze. A keretet a sötétér felőli oldalról az alapra, majd a kész felfogólapot az alumínium forgatógyűrűre csavarozták fel. Ez a technikai megoldás tette lehetővé a felfogólap elfordítását a fekvő vagy álló formátumú kép beállításához.¹⁹ Az eredeti konstrukcióhoz 14,5 cm hosszú és 10 cm széles faramába foglalt mattüvegkereső

¹⁸ Analógiák: KATALÓGUS 1976. 3; KATALÓGUS 1992–1993. 319; KATALÓGUS 2001. 158. és 164. tétel. A fényképezőgép típusának és készítési idejének meghatározásában Vidra József muzeológus és Győri Lajos (Magyar Amatőr Fényképészek Szövetségének elnöke, Budapest) nyújtottak segítséget. A prágai Národní Technické Muzeum fényképezőgép-gyűjteményének katalógusában (JANDA 1982) a 29 117 leltári számon található R. Lechner bécsi üzemében 1906-ban és az 1910-ben az ICA AG. drezdai gyárában előállított utazó kamera (ltsz.: 37 690) több elemében egyezik a restaurált műtárggyal, mint az analógnak tartott Thornton-Pickard Royal Ruby. Ez a tény, valamint a földrajzi közelség és a XIX. század elejét jellemző kereskedelmi kapcsolatok is inkább az osztrák vagy német gyártót valószínűsítik. A készítés idejére és a gyártóra vonatkozó újabb adatokat Kürthy Csabának köszönöm.

¹⁹ Az ilyen négyzetes (quadrátikus) formátumú kamerákba a fényérzékeny lemezt tartalmazó kazettát az álló vagy fekvő képkivágásnak megfelelően, kétféleképpen lehetett behelyezni, a mattüvegen pedig mindkét képkivágás, sőt a kazettabetéttel használható kisebb méretű lemezekre kerülő területek is be voltak rajzolva. A felfogólap átalakítása során a hátfalra szerelt alumíniumból készült forgatógyűrűs elem tehát nem tartozott az eredeti gépkonstrukcióhoz, hanem a többé-kevésbé szakszerű modernizáció eredménye, ugyanis a forgatható betét alkalmazása igen divatos volt 1920 és 1970 között a fényképészek körében.

tartozott, amely pontosan illeszkedett a fényérzékenylemezt tartó kazetta keretébe. A felfogólapot a gép további modernizálása során U alakú alumíniumlemezek behelyezésével 6 x 9-es méretű kazettához alakították át (14. kép). A faváz és az alumínium elemek belső felületét a fényvisszaverődés kizárására matt feketére festették, a festéshez koromlakkot használtak.²⁰ A faváz felső oldalán a fogófület és az összecukott gépet rögzítő részszerelvények (16. kép 2), míg a jobb és bal oldalán a hosszanti irányú kivágással tagolt vezetősínek találhatók, amelyeket a támasztókarokhoz szegecseltek (15. kép 1; 16. kép 1). Ezek a szerelvények a hátfal állíthatóságát és a fényképezőgép nyitását, illetve összecukását teszik lehetővé. A megfelelő beállítás rögzítését a vezetősínek kivágásába, kör alakú rézalátéten keresztül behelyezett metrikus (M3-as) T-fejű fogantyúkkal, csavarkötés biztosítja.

A fényképezőgép összehajtásakor a faváz az *alapedeszka* fekszik fel. Az alapdeszka hordozza a gép súlyát, a rajta található elemek és szerelvények biztosítják az előlap és a bőrkihuzatú sötétér helyzetének változtatását, a képélesség beállításának technikai megoldását. Az alapdeszka 1 cm vastag, 23 cm oldalhosszú, négyzet alakú, három deszkából egyes ollós csappal összeállított lap. A közepén lévő 16 cm átmérőjű, kör alakú kivágásnak két funkciója volt: a gép becsukásakor biztonságosan elfért benne a lehajtott előlapon lévő objektív, továbbá itt helyezkedett el az állványlábak csatlakoztatására szolgáló, kör alakú állványfejet rögzítő gyűrűs elem. A gyűrű vízszintesen kihajtott pereme számára az alapdeszka külső oldalát a kivágás mentén 2 cm szélesen és 2 mm mélyen kivésték, és a peremrészt egymással szemben elhelyezett négy csavarral fogatták a deszkához. A kimélyített kör szélén, három helyen 1 cm széles és kb. 5 cm hosszú pántok és a rögzítésükhöz használt 3-3 csavar helye látszott, amelyek a gyűrű vízszintes peremének rögzítéséhez tartozhattak (17. kép). Az eredeti állványrögzítő hiányzik, ennek pótlására belsőmenetes rézgyűrűvel ellátott négyzetes falapot szegelték fel az alapdeszka külső oldalára (26. kép). Az alapdeszka belső oldalán, a hátsó szélével párhuzamosan futó hornyban elhelyezett acéltengelyre szerelték a két vörösréz-ből esztergált fogaskeréket, amelyekkel a *kihúzókeretet* – a keret két oldalára, belülré csavarozott sárgarézlemezből készült fogasléccekkel – a csavaró gomb elforgatásával előre, illetve hátrafelé lehet mozgatni. A keret 1,2 cm oldalú, négyzet átmetszetű fapálcákból hármas ollós csappal készült, az elejére, annak belső oldalára felcsavarozott két rézszánérral kapcsolták hozzá az objektívdeszkát hordozó U-alakú tartórészt. Az alapdeszka jobb és bal oldalán található 1 cm-es magasító léceket ragasztással és csavarokkal rögzítették, közöttük csúsztatható a kihúzókeret. A magasító lécek tartják a fogaskerék tengelyének két végét is. A magasítás tetejére teljes hosszában 1,2 cm széles

²⁰ A favázás fényképezőgépek sötétér felőli szerkezeti elemein alkalmazott koromlakk receptjét Berta Ferenc muzeológusnak köszönöm (Damjanich János Múzeum, Szolnok). A lakk összetétele: 1 rész sellakból és 6 rész denaturált szeszből készített híg oldat, amelybe a sellak arányával megegyező lámpakormot keverünk. A megfelelően sötét fedés eléréséhez a korom mennyisége növelhető.

és 0,2 cm vastag rézlemezből készült fogazott léceket csavaroztak, ezeken szintén fogaskerékekkel változtatható vízszintes irányban a fényképezőgép hátfala (18. kép). Ezt a fogaskeréktengelyt a gép favázára szerelt támasztókarok rögzítik. A tengely egyik végét menetes rézlap (15. kép 1), a másik végét a csavaró gomb fogja a támasztókarokhoz (16. kép 1; 23. kép).

A fényképezőgép *előlapja* három szerkezeti elemből épül fel. Tartórészét a szögletes U-alakú elem alkotja, amely 16,5 cm széles, oldalszárainak magassága 9,5 cm, vastagsága pedig 1,2 cm, és hármás ollós csapok fogják össze. A rajta található rézszerelvények kapcsolják az előlapot a kihúzókerethez. A keretnél már említett két zsanér másik fele az U-alakú elem alsó szárának belső oldalára volt csavarozva, a két függőleges szárának külső oldalán elhelyezett vezetősínek pedig az alsó végükön lévő kerek fülekkel, csavarkötéssel kapcsolódtak a kihúzókeret fogazott léceihez. Ezek a szerelvények az előlap függőleges irányba állítását, döntését és az alapdeszkára történő lehajtását szolgálták. A kívánt helyzetbe állított előlap rögzítését itt is a vezetősíneken átmenő, T-fejű csavarfogantyúkkal oldották meg. A csavarelemek alatt kerek rézalátétek voltak (19–20. kép). A függőleges szárok szembenéző oldalára szerelt vezetősínek középtájon vízszintes bordával vannak kettéosztva, ezekhez kapcsolódik alátétlen keresztül, ugyancsak T-fejű csavarokkal az *objektív lapja*. Az előlap oldalának középrészébe süllyesztették a T-fejű csavarok belsőmenetes rézfoglalatát. Az 1,2 cm vastag, 13 x 13 cm méretű falap alsó, ferdén levágott szélén jobb és bal oldalon L-alakú rézlemez látható. Az L alsó szárán 0,2 cm hosszú tűske van kiképezve. Fényképezéskor a perspektíva korrekció beállításánál a kettős osztású vezetősínek felső kivágásában, függőleges irányban változtatható az objektív magassága, az alsó kivágásba betámasztott L-alakú lemezen lévő tűskék pedig megakadályozzák az előlap kifordulását. A falapon lévő kör alakú kivágás mérete megegyezik az objektívet rögzítő belsőmenetes rézgyűrűével, mindkettő 6,7 cm átmérőjű. A gyűrűt a négyzet alakú *objektívdeszkára* csavarozták. A cserélhető objektíves alapdeszkás gépeknél az objektívdeszkát kétféle módon rögzítették. Az egyik megoldás az volt, amikor az előlapba mélyített négyzetformába süllyesztették az objektívdeszkát, a másik pedig, amikor az előlapra vízszintesen, illetve függőlegesen elhelyezett, csavarral rögzített hornyolt lécek közé csúsztatták be. Ezen a gépen a vízszintes állású hornyoltléces rögzítést alkalmazták. Az objektívdeszka hátoldalát minden esetben fekete düftinnel, bársonnyal vagy szarvasbőrrel vonták be, hogy megakadályozzák a fény beszűrődését és a falap elmozdulását.²¹ A fényképezőgépünk fából készült elemeinek külső felületét vörösesbarna színű selakpolitúrral fényezték föl, a kihúzókeretet és a bőrharmónika fakeretét politúrozás előtt bordós árnyalatú páccal is megszínezték. A fényesre polírozott rézszerelvé-

²¹ Az objektívdeszka rögzítési módjait a KATALÓGUS 1976. 3; KATALÓGUS 1992–1993. 319, valamint a Műszaki Múzeum gyűjteményében lévő (OMM ltsz.: 74.116.1 és 75.350.1) favázás, alapdeszkás kamerák alapján írtam le.

nyeket világos színű sellakpolitúrral lakkozták át, a rögzítésükhöz pedig süllyesztett és vágott fejű rézcsavarokat alkalmaztak.

Az előlapot a hátfallal a szűkülő harmonikás kihuzatú sötéttér kapcsolja össze. A *harmonika kihuzat* formája – majdnem négyzet alapú – csonka gúla. A harmonika alapja 17,5 x 17 cm, a teteje 6,5 x 6 cm, teljes kihuzatkor a hossza 30 cm. A sötéttér egymásba csúszo bordái váltakozva 1,1 cm és 1,3 cm szélességűek. A csonka gúla alapjának és tetejének, valamint a bordák szélességének méretkülönbsége teszi lehetővé, hogy a szűkülő harmonika bordái egymásba csússzanak, így a képélesség beállításakor, illetve a gép becsukásakor a sötéttér teljesen laposra lehet összetolni (21. kép). A harmonikát kívül vékony, vörös színű bőr fedi, ez alatt pedig sűrű szövésű fekete vászonbélés található. A két anyag között a harmonika bordáit merevítő, papírból kivágott lemezeket helyeztek el. A gúla alakú harmonika keskenyebb oldalain a papírbordák egyenlő szárú trapéz alakúak, míg a szélesebb oldalakon téglalap alakúak. A sötéttér összeállításakor a bőrkihuzat alapjának szélét a vászon felől kétszer kihajtották, az így megerősített anyagot 20 x 20 cm oldalhosszú, 1,2 cm széles és 0,8 cm vastag, egyes ollós csappal összefogott fakeret belső kerületére ragasztással és csavarokkal erősítették fel. Ez a ráma a fényképezőgép vázának belső oldalához támaszkodott, ahová csavarokkal fogatták föl. A harmonika objektív felőli szűkülő végét 1 cm szélességben behajtván – 6,5 x 6 cm-es, fekete vászonnal fedett, közepükön kivágott – két kartonlap közé ragasztották, az így felkasírozott részt ezután a fényképezőgép előlapjának hátoldalára ragasztották, a harmonika belseje felől a kartonlapok sarkait még egy-egy csavarral erősítették meg.

A harmonika kihuzatot fából kifaragott kaptafán készítették. A készítendő harmonika méretének megfelelő csonka gúlát úgy ácsolták össze, hogy az egyik oldalába kiüthető vagy horonyban csúsztható betétlécet illesztettek. Ezután faragták ki a kaptafa oldalain a keskenyebb és szélesebb bordákat a szűkülő résztől indulva a következő sorrendben: keskeny, széles, keskeny, széles és így tovább. A kész kaptafára vizesen tették fel a keményítővel átitatott fekete színű vásznat. A vászon megszáradása után helyezték fel a merevítő papírbordákat, amelyeket a két végén és közepén egy-egy sellakpöttyel ragasztottak a textilhez, végül az enyhén benedvesített bőrt simították a felületre. A megszáradt bőr ráfeszült a kaptafa bordáira. Az egymásra erő vászonbélést és a bőrborítás széleit szintén sűrű sellakoldattal ragasztották össze. A harmonika teljes száradása után kihúzták vagy kiütötték a betétlécet, és az így megereszkedett kaptafáról könnyen levehető volt a kész harmonika.²²

²² A szűkülő oldalú bőrharmónikák készítése Kiss András, kecskeméti nyugdíjas fényképész mesélte el, aki az 1970-es évek elején egy harmonikakészítő mestertől tanulta meg a kihuzatok készítésének menetét. Segítségéért fogadja köszönetemet. A harmonika kihuzatok felépítéséről lásd még BOTTA 1964. 30–31.

A tárgy állapotfelmérése

A fából készült alkotórészeken gomba-, illetve rovarfertőzés nyomait nem találtam, azonban a külső oldalukat fedő előregedett, megkopott politúrt vastag rétegben lerakódott porszennyeződés borította. Egyes helyeken – főleg az előlapon, az objektívdeszkán és a faváz sarkain, a fényképezés során a gyakori kézbevételektől – vastag, zsíros szennyeződés tapadt a felületekre. A fényképezőgépet hosszú ideig használták, ezalatt egyes részei elvesztek vagy eltörtek, ezért javításra szorultak. A legnagyobb fizikai károsodást mégsem a gép működtetéséből adódó sérülések, hanem azok kijavítása okozta. A sérülések és a szakszerűtlen javítások a tárgyon: az U-alakú elem vízszintes szárának törése, amit vastag vörösrézlemezek felszegelésével fogtak össze (22. kép). A faváz sarkait tartó nyitott fogazások az enyv előregedése miatt meglazultak, ez okozta a beragasztott kereten lévő hosszanti repedéseket, és emiatt mozdult ki a hátfal beállítására szolgáló fogaskerekeket hordozó acéltengegy. A megrepedt belső keretet farostlemezéből kivágott 2 cm széles ráma felragasztásával erősítették meg. A tengely forgása közben folyamatosan feszítette a végeit tartó faváz két sarkát, az egyik sarok a megterheléstől kitörött, a megerősítéshez itt is vörösrézlemezeket szegelték fel (24. kép). A kihúzókeret végeit összefogó meglazult ollós csapokat szintén szegeléssel javították meg. Az egyik saroknál a csapolást a szegek által ütött lyukak annyira meggyengítették, hogy eltörött. A gépvázra a meglazult hátfalat és a rajta fekvő forgógyűrűs alumíniumlapot vascsavakkal fogatták föl. A javításhoz használt vasból készült csavarok és szegek nemcsak fizikai károsodást okoztak a tárgyon, hanem a levegő nedvességtartalmának hatására meginduló elektrokémiai folyamatok során a keletkezett korróziótermék a csavarlyukaknál roncsolta és sötétre színezte a fát (25. kép).

A fényképezőgépen a javítások mellett több átalakítást is végeztek: a felfogólap kazettatartójának méretét 6 x 9 cm-re változtatták meg, a kisebbítéshez használt U-alakú alumínium lemezbetétek behelyezéséhez itt is vascsavakat alkalmaztak (14. kép). A felfogólap beállítására szolgáló elemet ugyancsak alumíniumból készített lemezzel és forgatógyűrűvel cserélték ki. Az előlapról leszerelték a négy-szögletes objektívdeszkát, és eltávolították az azt tartó csúsztatóléceket is, helyettük téglalap alakú fakeretet szegelték fel, amelybe farostlemezéből kivágott, besüllyeszthető objektívtartót tettek, amit ráhajtható rézlemezfülek tartottak a helyén (19. kép). Az előlapot ezután szürkére, a hátoldalát és az objektívtartó farostlapot pedig feketére festették (20. kép). A kör kivágású alapdeszkára kívülről a tartóláb becsavarására szolgáló rézgyűrűvel ellátott falapot szegelték fel, mivel a géphez tartozó eredeti állványtartó elemek már hiányoztak (26. kép). A bőrkihuzat szűkülő vége még a gép használata idején levált az előlapról. Javításakor a textillel bevont merevítő kartonokat eltávolították, és feketére festett farostlemezre cserélték. A harmonika végét e két farostlap közé szegelték, és az elszakadt, hiányos bőr- és vászonborítást fekete szigetelőszalaggal tekerték körbe, hogy a fény beszűrődését megszüntessék.

A harmonika kihuzat hajtásainak élén a bőr barkarétege megkopott, elvékonyodott, sok helyen pedig betöredezett és átlukadt, a hosszanti éleken még három helyen az alaplap átfestéséhez használt szürke olajfesték nyoma is károsította a bőrt. A szigetelőszalaggal körbetekert részeken a bőr és a vászon merevvé, törékennyé vált, és leszakadt a harmonikáról, ezenkívül mindkét anyag felületét poros és zsíros szennyeződés borította (27. kép). A vászon belső felületén a fentiek mellett a fekete színű olajfesték lecsurgott foltjai voltak láthatók (28. kép). A fényképezőgép gondatlan használatából adódóan – a gép összezsukásakor nem ügyeltek a kihuzat bordáinak illeszkedésére – a harmonika oldalai deformálódtak, a bőr és a vászon több helyen megnyúlt. A gép részszerelvényein megbarnult és sok helyen lepergett a lakkréteg, a felületükre pedig poros-zsíros szennyeződés tapadt. Az előlap jobb oldali kettős osztású vezetősínje repedt volt, és mindkettőre fekete és szürke színű olajfesték került az objektívtartó átfestésekor. Az alapdeszka magasításán lévő fogazott léceket rögzítő csavarok közül több hiányzott, így a gép használatakor a hátfal helyzetének állításakor fellépő feszítőerő miatt mindkét léc vége elgörbült, felületükön több foltban zöld rézkorrózió látszott (18. kép). A vörösréz fogaskerekeket hordozó két acéltengelyt és a vascsavarokat vörös színű oxidréteg borította (23. kép).

A tárgy restaurálása

A tárgy állapotának és felépítésének dokumentálása után kezdtem hozzá a fényképezőgép szétbontásához. Először a faváz négy oldaláról, az alapdeszkaról és az előlapról csavaroztam le a részszerelvényeket, amelyeket a restaurálás során külön-külön tároltam a keveredés elkerülése végett. Második lépésként a favázat szereltem szét, amit a hátlap leszedésével kezdtem, amelyet négy nagyméretű vascsavarral fogattak fel. Ezután fértem hozzá az alumínium forgatógyűrűhöz, amelyhez a felfogólapot szintén vascsavarok rögzítettek, és csak ekkor tudtam eltávolítani az alatta lévő kör kivágású alumíniumlapot. Következő lépésként a faváz szabaddá vált sötéttér felőli oldaláról a bőrkihuzat farostlemezre szegelt merevítő keretét szedtem le, illetve eltávolítottam a harmonika másik szűkülő végéről a javításként felszegelt farostlapokat és a felragasztott szigetelőszalagot. A harmonika kihuzatot a bőr és a vászon sérülései miatt, a további károsodások elkerülésére nem bontottam szét, hanem eredeti formájában hagytam a további munkák elvégzéséig. A szétszedést az alapdeszkával folytattam. Lecsavaroztam róla a két oldalán lévő magasító léceket, a rajtuk fekvő rézből készült fogazott pántokat és az átalakításakor felszegelt állványtartó rézgyűrűs falapot, végül eltávolítottam a fényképezőgép többi eleméről az ugyancsak átalakításból és javításból származó kiegészítéseket: a felfogólapba csavarozott alumínium betétlemezeket, a faváz tengelyt tartó sarkaira és az előlap U-alakú tartóelemének törésére felszegelt vörösréz lapokat, valamint az előlapra szegelt, farostlemezről kivágott objektívtartót, erről pedig lecsavaroztam a belsőmenetes rézgyűrűt.

A fából és fémből készült tartozékoknál mechanikus és oldószeres tisztítást alkalmaztam. A felületükön végzett oldási próbák alapján a Teas-diagram segítségével

határoztam meg a bevonatok anyagát és az oldószert.²³ A fémeket denaturált szeszbe áztatva tisztítottam meg. Leoldódott a felületeket borító zsíros, poros szennyeződés, a repedezett sellak és az előlap vezetősínjére rákenődött fekete olajfesték is. Száradás után a rézszerelvényeket és a vörösréz fogaskerekkel egybeépített két acéltengelyt EDTE komplexképző 10%-os desztillált vizes oldatában, az alumínium tartozékokat nátriumhexa-metáfoszfát desztillált vizes oldatában, a vasból készült facsavarokat pedig RO 55 inhibitoros, foszforsavas rozsdáátalakítóban kezeltem. A felületek közbősítése és száradása után a rézszerelvényeket felpolíroztam, amihez marokciszolóba fogott, különböző alakú filckorongokat használtam. A vascsavarokat és a két tengelyt csersav alkohol és desztillált víz 1:1 arányú oldatával passziváltam. Kiegyengettem a két fogazott lécs felhajlott végeit, végül a kör kivágású alumíniumlap kivételével minden fémtartozékot 5%-os Paraloid oldatba merítve konzerváltam (oldószer: aceton és toluol 1:1 arányú keveréke). Az alumíniumlemezt aranyokker porfesték és Paraloid 15%-os oldatának elegyével konzerváltam, a sűrű festék elfedte az alumínium zavaró szürke színét, míg az aranyokker árnyalata illett a gép rézszerelvényeinek színéhez (34. kép). A lemez átfestésére azért volt szükség, mert nem állt módomban az alumíniumlemez és a forgógyűrű lecserélése, ugyanis a fényképezőgép eredeti tartozékáról semmilyen adat nem állt rendelkezésemre. Ugyanilyen okból nem pótoltam az alapdeszkáról hiányzó állványtartó elemet sem (17. kép). Esztétikai megfontolásból azonban az alapdeszka külső oldalára (a kimélyített gyűrűs részre és a peremén lévő három lemezhelyre) 0,2 mm-es rézlemezről kivágott, felpolírozott és Paraloid 5%-os oldatával konzervált pántokat helyeztem fel (31. kép). A gyűrű alakú lemezt Eporapid epoxigyantával ragasztottam az alapdeszkára, a három darab 5 cm hosszú ívelt lemezt pedig az eredeti csavarhelyek felhasználásával süllyesztett és vágott fejű rézcsavarokkal rögzítettem a helyükre.

A fa alkotórészekből tisztítás előtt mintát vettem a fajták meghatározásához, amely a pótlások, illetve a hiányzó alkatrészek anyagának megválasztásához nyújtott segítséget.²⁴ Az anyagvizsgálat eredménye: a faváz, az alapdeszka és az előlap

²³ A tárgyak felületén található bevonatok eltávolítása történhet savas vagy lúgos kezelőszerszettel, ilyen esetben kémiai változások eredménye az oldódás, ez a folyamat azonban visszafordíthatatlan változásokat okoz a tárgyon. A bevonatot szerves oldószerszettel is leszedhetjük a felületről, ebben az esetben fizikai változás eredménye az oldódás, az oldószer elpárolgása után a tárgy anyaga eredeti állapotában marad meg. A Teas-féle oldhatósági diagram az oldandó anyagok és az oldószerek kémiai tulajdonságai alapján számított paramétereket tartalmazza. Lényege az, hogy az egyező vagy egymáshoz közeli értékű oldódási paraméterrel rendelkező anyagok között lép fel kölcsönhatás, azaz hasonló old hasonló, ugyanis minden anyagot jellemez a molekulái között lévő kötődés, mint a diszperziós, a poláros vagy a hidrogénhid kötés (MORGÓS 1987. 285–303).

²⁴ Az anyagvizsgálat az ELTE Természettudományi Karának laboratóriumában, binokuláris kutatómikroszkóppal történt. A fajták meghatározását Babos Károlynak köszönöm. A mikroszkópos vizsgálathoz az egy hétig vízben, majd még egy hétig glicerin és víz 1:1 arányú elegyében áztatott famin-tákból, a gyorspreparátumokhoz sugár-, hossz- és érintő irányú metszeteket készítettem (BABOS 1994. 140–146).

anyaga afrikai mahagóniból (Acajon-Khaya ivorensis Welw), az U-alakú tartóelem, a kihúzókeret és a bőrkihuzat merevítő rájája afrikai dióból (Bibolo-Lovoa klaineana Pierre) készült, míg a hátlap anyaga vadcsersznye (*Cerasus avium* L.). A megkopott politúrt és az előlapon lévő szürke olajfestéket Giant Plus márkanévű kromofágzselével szedtem le. A felületekre felhordott zselét polietilén fóliával fedtem be, így hamarabb oldódott a beöregedett lakk és festék, amelyet ezután citlinggel könnyen eltávolíthattam, a megtisztított felületeket lakkbenzinnel töröltem át. A megerősítéshez, illetve a kiegészítéshez kétféle ragasztót használtam. A faváz három sarkán a meglazult nyitott fogazások ragasztásához, az U-alakú tartóelem törésének, illetve a kihúzókeret szétesett ollós csapjainak rögzítéséhez Palma Fa nevű, vízálló (poli-vinil-acetát alapú vizes diszperzió) faragasztót alkalmaztam. A kihúzókeret törött és hiányzó csaprészeit diófa furnérból (svartni) kivágott darabokkal pótoltam. A gép átalakításához, javításához felszerelt elemek rögzítésére szolgáló szegek és csavarok helyének kitöltéséhez, valamint a faváz kitörött sarkának kiegészítéséhez Eporapid kétkomponensű epoxigyantát használtam, amelyet oxidfestékkel színeztem meg, a könnyebb megmunkálás érdekében pedig töltőanyagként finomszemcsés falisztet kevertem bele. A gyanta teljes kikeményedése után megcsiszoltam a felületet, és kifúrtam a faváz kipótolt sarkában a fogaskeréktengely helyét (29. kép). A fényképezőgép eredeti konstrukciójáról hiányzó mattüvegkereső és objektívdeszka elkészítéséhez cseresznyefát választottam, mivel a gép hátfala és a felfogólap anyaga is cseresznye. A mattüveg kerete és az objektívdeszka csúsztatósínjei falcolt lécekből állnak. A keresőüveg keretének léceit rálapolások fogják össze (32. kép). A két oldalán csúsztató csapokkal ellátott objektívdeszka közepén a rögzítő gyűrű számára kivágott 6,7 cm átmérőjű kör lombfűrészsel készült.²⁵ Az újonnan elkészített két tartozékot és a többi faelemet vízben oldódó cseresznyepáccal színeztem meg, mivel a különböző fajtájú fából készült elemeken ez a pác adta a mahagóniból készült faváz és az előlap színét legjobban megközelítő árnyalatot.²⁶ Pácolás után megcsiszoltam a felületüket, amihez finomabb szemcséjű csiszolóvásznot használtam. Az így előkészített tartozékok belső (sötétter felőli) oldalát koromlakkal festettem le, a külső oldalukat pedig politúrozással fényeztem fel, amelyhez szeszpolitúrt használtam (összetétel: 40 gr rubin színű és 40 gr narancs színű sellak, 400 gr 95%-os alkoholban feloldva). A rubinsellak kellemesen mélyítette az alapszínét, a szeszpolitúr pedig keményebb, fényesebb felületet adott. A szélesebb felületeket labdázással politúroztam, a keskenyebb részeket mókusszőr lakkozóecsettel fényeztem. A mattüvegkereső homályos üvegét UHU Alleskleberrel (egykomponensű, visszaoldható ragasztó, oldószer: aceton) ragasztottam be.

²⁵ A két alkotóelem elkészítését Petrovszki Zoltánnak köszönöm (főrestaurátor, szakirány: farestaurálás, MMM).

²⁶ „A mahagóni erezetének utánzására legmegfelelőbb a diófa. Utánzásra alkalmas még a cseresznye és az égerfa. Ha öreg, sötét mahagónit akarsz vele utánozni, akkor előbb vörösfá kivonattal vonjuk be azt.” (DIÓSZEGHY-CSIPKAY 1914. 245)

A harmonika sötétteret a bőr és a textil gyenge megtartása miatt nem bontattam szét az anyagok fajtái szerint, így a merevítő fakereten hagyva, hajtogatott formájában végeztem el a restaurálását, amihez triplex kartonból csonka gúla alakú tartóelemet készítettem, amelyet filccel, és fekete pamutanyaggal vontam be. A vastag filc legömbölyítette a tartóelem éleit, a pamut pedig megakadályozta, hogy gyapjúszálak tapadjanak a harmonika anyagára. A gúlát a kihuzat méreténél hosszabbra, az alapjának szélességét viszont 1-1 cm-rel kisebbre szabtam, így munka közben a tartóra helyezett harmonika bordái nem feszültek meg, nem sérültek tovább. A tartóelem elég erős volt, hogy megtartsa a kihuzat súlyát, a kartonlemez rugalmassága pedig megkönnyítette a kiegészítések ragasztásához a támasztóbordák behelyezését és a szerszámokkal a javítandó részek elérését. Az alátámasztásokhoz különböző hosszúságú bordákat, a kihuzat szűkülő végéről leszakadt, hiányzó rész kiegészítéséhez pedig öt centiméter magas csonka gúla alakú harmonikát hajtogatam famentes kartonpapírból, amelyeket csónaklakkal itattam át, hogy alátámasztáskor megfelelő legyen a tartásuk.²⁷ A kihuzat restaurálását a vászonbélés tisztításával kezdtem. A szűkebb végére állított tartóelembe süllyesztett harmonika belsejéből a port ecset, fogkefe és morzsaporszívó segítségével, a fekete olajfestékfoltokat pedig acetonnal átitatott tisztítópálcikás áttörléssel távolítottam el. Portalanítás után a vászon egész felületét acetonba mártott sörteecsettel átkéféltam, ennek eredményeként a vászon visszanyerte matt fekete színét (30. kép). A bőr tisztításakor a talpára állított elemre helyeztem a harmonikát. A leszakadt szűkülő részen a deformálódott és hasadozott vásznat és bőrt egymásra illesztettem, visszahelyeztem az elmozdult papírmerevítőket, majd a formára igazítás után az egymásra hajtott bordákat csipeszekkel fogtam egymáshoz. Többféle rögzítőeszköz kipróbálása után az alumíniumból készült hajcsipesz felelt meg a legjobban a célnak, mivel ez nagyon könnyű, a súlya nem nyomja össze az anyagot, a szorítása alábélelés nélkül sem hagy nyomot a bőrön, és a csipeszszárak mérete tökéletesen megfelelt a rövidebb (5–7 cm hosszú) bordák rögzítéséhez. A bőr felületéről a lazán tapadó port puha szőrű ecsettel, a harmonika élén lévő szürke olajfestékfoltokat pedig tisztító emulzióval távolítottam el (összetétel: 500 ml triklóretilén, 50 ml desztillált víz, 0,2 ml Prenol 10 nem ionos tisztítószer). A bőrkihuzat egész felületét Maraquin márkanevű bőrbalzsammal (semleges PH-jú, viaszt nem tartalmazó, ásványi olaj vizes emulziója) kezeltem tovább. A tisztítást az emulzióba mártott tisztítópálcikákkal végeztem, mindig csak kevés szert vittem a felületre, nehogy a bőr átnedvesedjen. A balzsam jól oldotta a poros, zsíros szennyeződést, előhozta a festék eredeti élénk színét, és puhította a bőrt, amely vörös színűre festett, 0,2 mm vastag növényi

²⁷ A harmonika kihuzat hajtogatásmódját Nemes Takács Lászlótól tanulhattam meg (főrestaurátor, szakirány: papírrestaurálás, MNM Restaurátor és Műtárgyvédelmi Főosztály), amiért fogadja köszönetemet.

cserzésű juhbőr, melynek vékonyításakor a recés réteget egészen a barkarétegig lestedték.²⁸ A megerősítéshez és a pótláshoz a vászonbélésnél fekete színű, keményítőtől impregnált könyvkötő vásznat, a bőrborításnál pedig géppel elvékonyított, növényi cserzésű juhbőrt alkalmaztam, amelyet Ciba Irgaderm fémkomplex bőrszínezék vizes-alkoholos oldatával színeztem meg. A ragasztáshoz a harmonika nagyobb fizikai megterhelésnek kitett részeinél Planatol BB Superior (poli-vinil-acetát) diszperzió és búzakeményítő 1:1 arányú keverékét használtam.²⁹ A textilbélés a bordák sarkainál nagyon kikopott, megerősítésére és a fénybeszűrődés megszüntetésére az élek külső oldalára fekete vászomból kivágott csíkokat ragasztottam fel. Az enyhén benedvesített anyagot a bőrön lévő szakadásokat felhasználva keskeny pengéjű festőkéssel simítottam a helyükre. Ezután a harmonika bordáin lévő sérült bőrrészeket erősítettem meg, a ragasztáshoz tiszta búzakeményítőt használtam. A ragasztás előtt a sötétér felőli oldalon a vászonbélésre helyeztem a meghajtogatott támasztóelemeket, majd a megfelelő méretűre szabott kiegészítő bőrröket a sérült részek alá simítottam, ezután hordtam fel a szélükre fogpiszkálóval a búzakeményítőt. A felületekre Vetex (nem szövött poliészter) anyagot helyeztem, és csipesszel rögzítettem a ragasztó száradásáig. Utolsóként a bőrkihuzat hosszanti élein lévő szakadásokat pótoltam ki, az alátámasztáshoz kiszabott csíkokat itt is a bőrborítás belső oldala felől ragasztottam be. A harmonika hiányzó szűkülő végének rekonstruálását a vászonbélés kiegészítésével kezdtem. A tartóelemre erősítettem a papírból meghajtogatott harmonikás oldalú csonka gúlás elemet, a bordáira simítottam és formára igazítottam a benedvesített fekete vásznat. Száradás után a fényképezőgép sötétterét is a tartóelemre helyeztem, a végéhez illesztettem a kiegészítés alsó bordasorát, amelyre ráragasztottam a behasadozott, eredeti vászonrészeket. A helyükre ragasztottam a papírborda merevítőket, végül a benedvesített kiegészítő bőrt helyeztem fel a hiányzó részre, és bőrsimítóval formára igazítottam, majd Vetex anyagot simítottam rá, és a hajtások élét kívülről papírbordákkal támasztottam meg. A tartóelemről leemelve a harmonikát összehajtottam és a belsejét papírvattával tölttem ki, a teljes száradásig 1 kilogrammos lisztes zsákkal súlyoztam le. Elkészítettem a harmonika végének merevítéséhez szükséges két darab 6,5 x 6 cm-es elemet, amelyet Triplex kartonból vágtam ki és fekete könyvkötő vászonnal vontam be. A kész harmonika végét 1 cm szélesen behajtottam és Planatollal ragasztottam a két merevítő karton közé. A fényképezőgép hiányzó fogófület, amely az öszszecsukott kamera hordozására szolgált, a faváz felső oldalán pedig két téglalap alakú, 2,5 cm hosszú rézfül rögzített a helyére (16. kép 2), világosbarna színű, 3 mm vastag és 2 cm széles övszíjból vágtam ki (32. kép).

²⁸ Köszönettel tartozom Kissné Bendefy Mártának a bőr anyagának meghatározásáért és a restauráláshoz adott tanácsaiért.

²⁹ KISSNÉ BENDEFY 2003. 56.

A fényképezőgép összeállítását a szétszerelésekor már leírt sorrendben végeztem: felcsavaroztam a favázra a rézszerelvényeket, a hátlap keretét, és helyére illesztettem a bőrből készült fogófület. A hátlapra rögzítettem a sárgára festett körkivágású alumíniumlemezt és a forgatógyűrűre szerelt felfogólapot. A faváz belső oldalára csavaroztam a harmonika kihuzat négyszögletes fakeretét. Az alapdeszka hornyolásába visszatettem a fogaskeréktengelyt, majd felragasztottam a magasító léceket, amelyeknek a végét még egy-egy csavarral fogattam a deszkához. A magasító lécek tetejére rézcsavarokkal visszahelyeztem a fogazott léceket, és az alapdeszkába csúsztattam a kihúzókeretet. Az előlapra és az U-alakú tartóelemre visszacsavaroztam a vezetősíneket. Beragasztottam az objektívdeszkába az objektív rézházát tartó belsőmenetes rézgyűrűt, az objektívdeszka két csúsztató lécét pedig vízszintes helyzetben, a végükön egy-egy csavarral felerősítettem az előlap homlok-részére. Az összeszerelt előlap hátoldalára felragasztottam és csavarokkal rögzítettem a harmonika sötététér szűkülő végén lévő merevítő karton négy sarkát. Ezután az előlapot tartó U-alakú elem alját a két rézszanérral a kihúzókeret elejéhez, a függőleges szárain lévő támasztókarokat pedig a keret jobb és bal oldalára csavaroztam (34. kép). A gép összeállítását a csuklós szerkezetű támasztókarok felszerelésével fejeztem be. Először a támasztókaroknak a fogaskeréktengelyt rögzítő vízszintes állású, peremes részét csúsztattam az alapdeszka magasító lécein lévő hornyokba, végül a csuklósan kapcsolódó vezetősíneket rögzítettem a T-fejű csavar-elemekkel a faváz oldalán lévő foglalatokba (33. kép).

Összegzés

A favázás, harmonika sötétterű, lemezes géptípusok fentebb ismertetett darabjai a fényképezőgép-gyártás különböző időszakából származnak. A Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményében lévő nyomdai reprodukciós gépet – amely az 1860-as években készült – a nagy méret, a kép beállításának egyszerű technikai megoldása (rögzített objektív, csúsztatókereten kézzel állítható előlap és hátlap, párhuzamos oldalú, vászonnal fedett sötététér), a periszkóp típusú objektív, valamint a nehézkesség jellemzi, mint például a hátlapon lévő nagyméretű, fából készült lemezkazetta és a mattüvegkereső cseréje, illetve a gép magasságának állítása a fénykép készítésekor. A műtárgy kisebb műhelyekben, más-más mesterek (asztalos, könyvkötő, optikai műszerész) által készített részelemekből összeállított fényképezőgép, amelynek objektíve és faváza Ausztriában, Bécsben készült. Az „úti kamera”, amely az 1900-as évek elején készült, már bizonyosan a sorozatgyártás egyik darabja. A gyártóra utaló jelzés nem volt a gépen. A különböző képbeállításokhoz kialakított technikai megoldások: a kör kivágású alapdeszka, kettős kihuzatú sötététér, kihúzókereten fogazott lécekkel állítható és dönthető előlap és hátfal, függőleges irányban állítható

előlap, rajta cserélhető objektív, valamint a gép összecsukszásának módja, a trópusi fafajtákból készült elemek és a bőrborítású szűkülő, egymásba csúszó bordázatu harmonika alapján a tropical wood kamerák sorába tartozik. A technikai megoldások aprólékosabb áttekintése alapján pedig valószínű, hogy a tárgy osztrák, német vagy cseh gyártású, angol típusú utazó kamera.³⁰

IRODALOM

BABOS 1994

Babos K.: Faanyagismeret és fafaj-meghatározás restaurátoroknak. Budapest, 1994.

BARABÁS-GRÓH 1956

Barabás J. – Gróh Gy.: A fényképezés kézikönyve. Budapest, 1956.

BOTTA 1964

Botta D.: Fotóműszerész. Budapest, 1964.

DIÓSZEGHY-CSIPKAY 1914

Diószeghy B. – Csipkay H.: Fatechnológia – Faipari szakirányú iskolák számára. Budapest, 1914.

EDER 1932

Eder, J. M.: Geschichte der Photographie. Halle, 1932.

FÁRI-VERMES 1940

Fári L. – Vermes M.: Korszerű fényképezés. 1841–1941. Budapest, 1940.

FOTOLEXIKON 1963

Barabás J. (főszerk.): Fotolexikon. Budapest, 1963.

HEVESY 1957

Hevesy I.: A fényképezés technikája. Budapest, 1957.

JANDA 1982

Janda, J.: Kamery obskury. Fotografické přístroje z let 1840–1940. Národní Technické Muzeum. Katalog kolekce fotoaparatu. Praha, 1982.

KATALÓGUS 1976

Hoerner, L. (Hrsg.): Ica A. G. Dresden Catalogus, Club Daguerre Register. Hannover, 1976.

KATALÓGUS 1992–1993

McKeown, J. M. – McKeown, J. C. (eds.): McKeown's price guide to antique and classic cameras. Grandsburg, 1992–1993.

³⁰ A fotók elkészítését Latorcai Jánosnak köszönöm. A kéziratot a reprodukciós gép leírásával kiegészítve 2006-ban zártam le. Itt mondok köszönetet Kürthy Csabának a munkámat segítő tanácsaiért és lektori munkájáért.

KATALÓGUS 2001

Cameras and photographic equipment. Kensington, 2001.

KISSNÉ BENDEFY 2003

Kissné Bendefy M.: 18. századi aranyozott bőr miseruha restaurálása. ISIS – Erdélyi Restaurátor Füzetek, 3. (2003) 51–56.

MORGÓS 1987

Morgós A.: Festett felületek tisztításának fiziko-kémiai alapjai és használhatósága a restaurátori gyakorlatban. Múzeumi Műtárgyvédelem, 17. (1987) 283–309.

SCHMIDT 1897

Schmidt, F.: Fotográfózás. Budapest, 1897.

SZABÓ-VIDRA 1994

Szabó T. – Vidra J.: Régi fényképezőgépek. Budapest, 1994.

Wood-bodied, plate cameras from the prehistory of photography

– Gabriella Gábor –

Resume

The beginning of the history of photography goes back to the 16 century, when the first camera obscura was described and made. It was an apparatus, with which the image of an external object could have been produced by the help of light coming through on it. The demand for fixing the projected image existed in people from the beginning, for which formerly drawing and painting and from the 18 century using of various photochemical procedures gave possibility. From this time, the development of photosensitive layers and cameras progressed in big steps. The construction of cameras has not change during their development considering the essentials. They consist of three basic elements: a light-intercepting screen (rear plate), a front with the lens and a darkroom (bellows) fitting the above two. According to the constructional version of these three basic elements several kind apparatus types has been differentiated. The frame of the cameras built in the period of the beginning was made of wood, and their darkroom was manufactured from leather or canvas in bellows system. These apparatuses were equipped with plate holders for the raw material and ground glass viewing screens for focusing the image as well as fixed or interchangeable lens. The type of wood-bodied, plate cameras consists of studio cameras, field cameras, hand cameras, technical cameras and press-cameras.

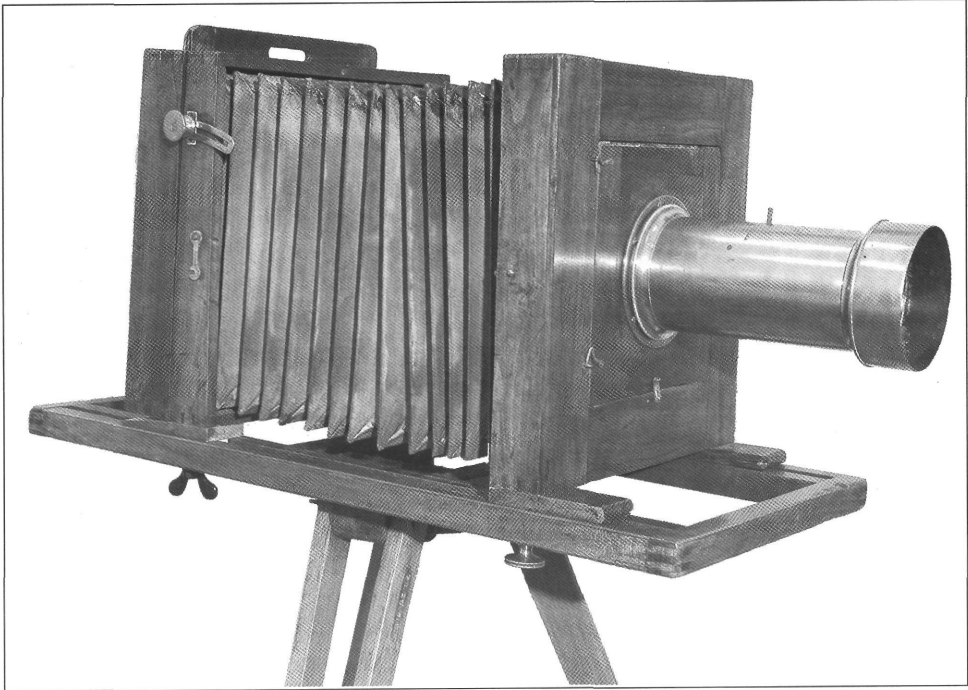
The first part of this paper is the description of the process camera being the part of the collection of the Munkácsy Mihály Museum (pictures 1–11). It is a large-sized apparatus mountable on tripod with rectangular bellows darkroom, wooden plate holder, ground glass viewing screen and fixed (periscope system) lens. The second part of this paper makes known the description and the restoration of a folding “English-type” field camera (pictures 12–34) with baseboard, insertable plate holder, ground glass viewing screen as well as rack and pinion, double-draw, narrowing bellows and interchangeable lens.

Gábor Gabriella

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága

H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.

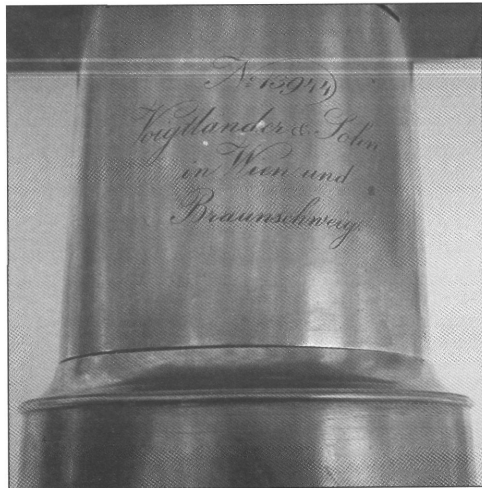
E-mail: gabo@bmmi.hu

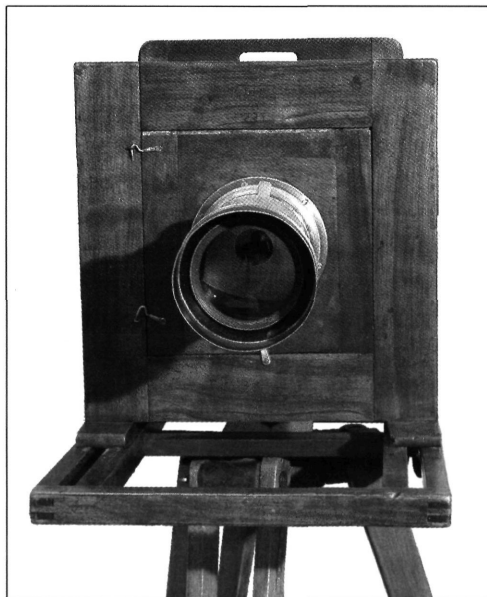
1. kép. Az állványra szerelt reprodukciós fényképezőgép

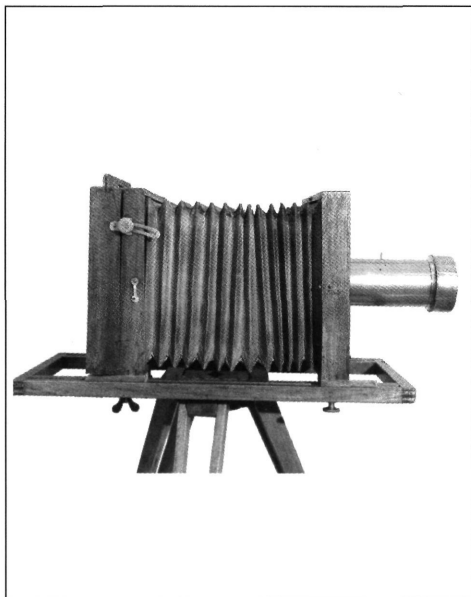
2. kép. A fa alkotóelemeken lévő jelzés és felirat

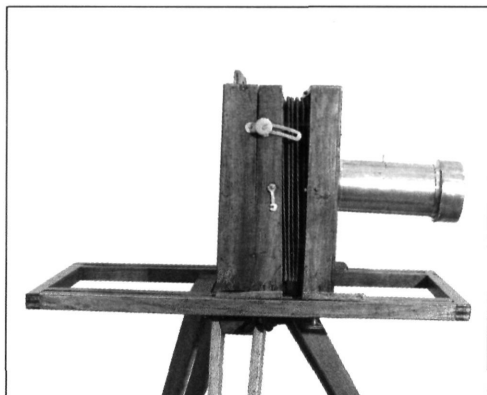
3. kép. Az objektív rézhengerébe vésett felirat

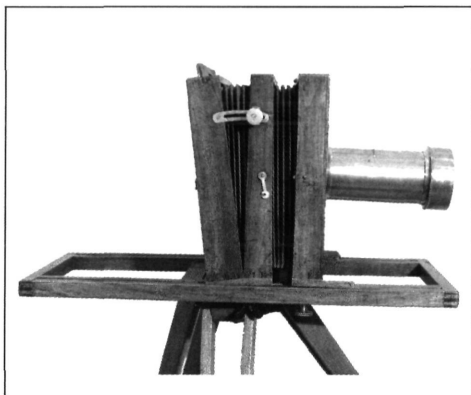
4. kép. A fényképezőgép előlapja az objektív hengerébe csúsztatott fényrekesszel

5. kép. A gép oldalnézete a szétnyitott, párhuzamos oldalú harmonika kihuzattal

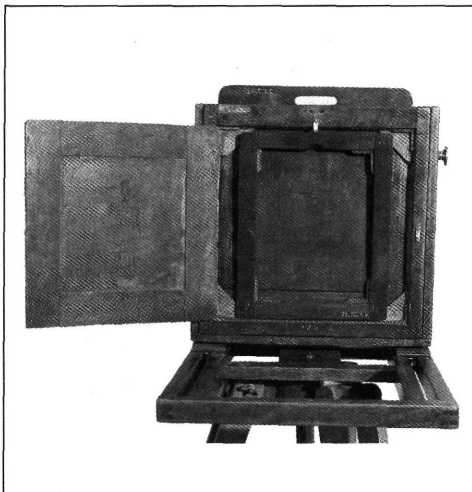
6. kép. A gép jobb oldala az összetolt kihuzattal és a függőleges állású hátlappal

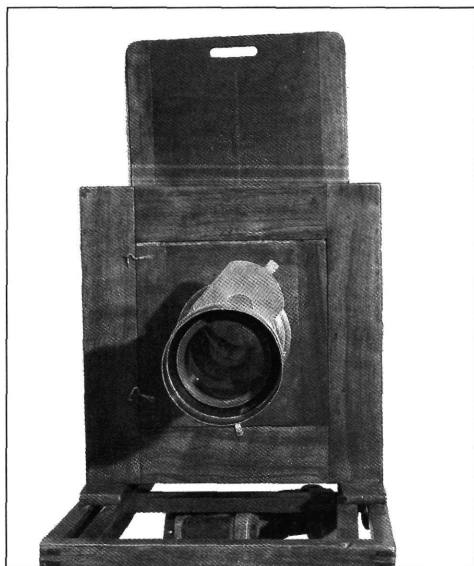
7. kép. A gép jobb oldala az ék alakú csúsztatólécen hátradöntött hátlappal

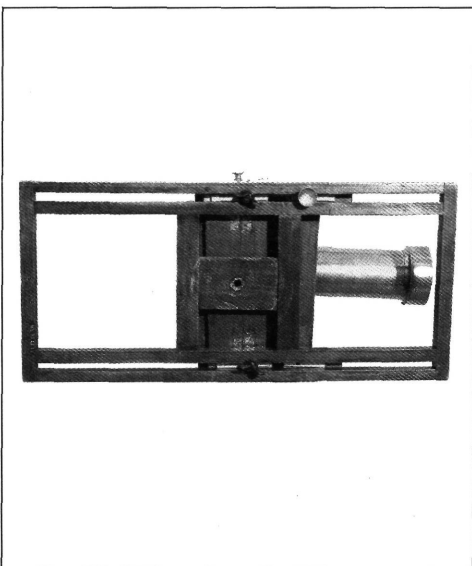
8. kép. A gép hátlapja a becsukott
ajtájú kazettatartóval

9. kép. A nyitott kazettatartó
a lemeztartó fakerettel és a lezárt
fényzáró retesszel

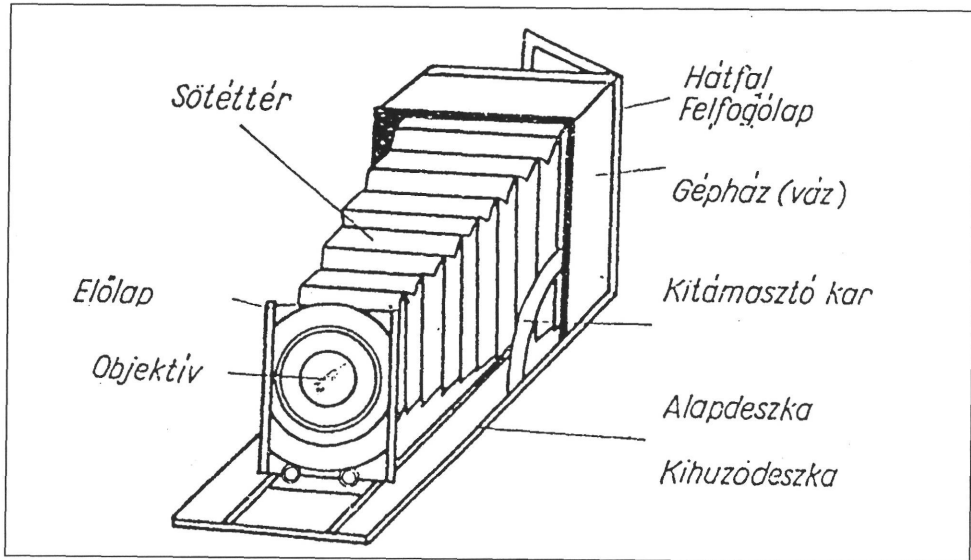
10. kép. A gép előlapja az objektívől
kihúzott fényrecesszel és a felemelt
fényzáró retesszel

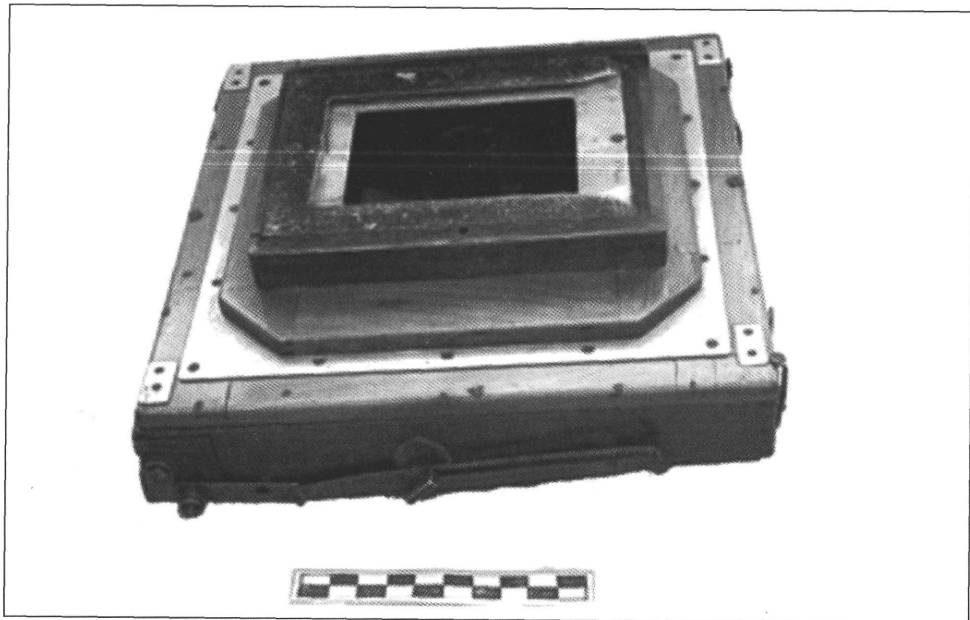
11. kép. A gépet hordozó csúsztatókeret
alulnézete a csavarokkal és a H-alakú áll-
ványtartó elemmel

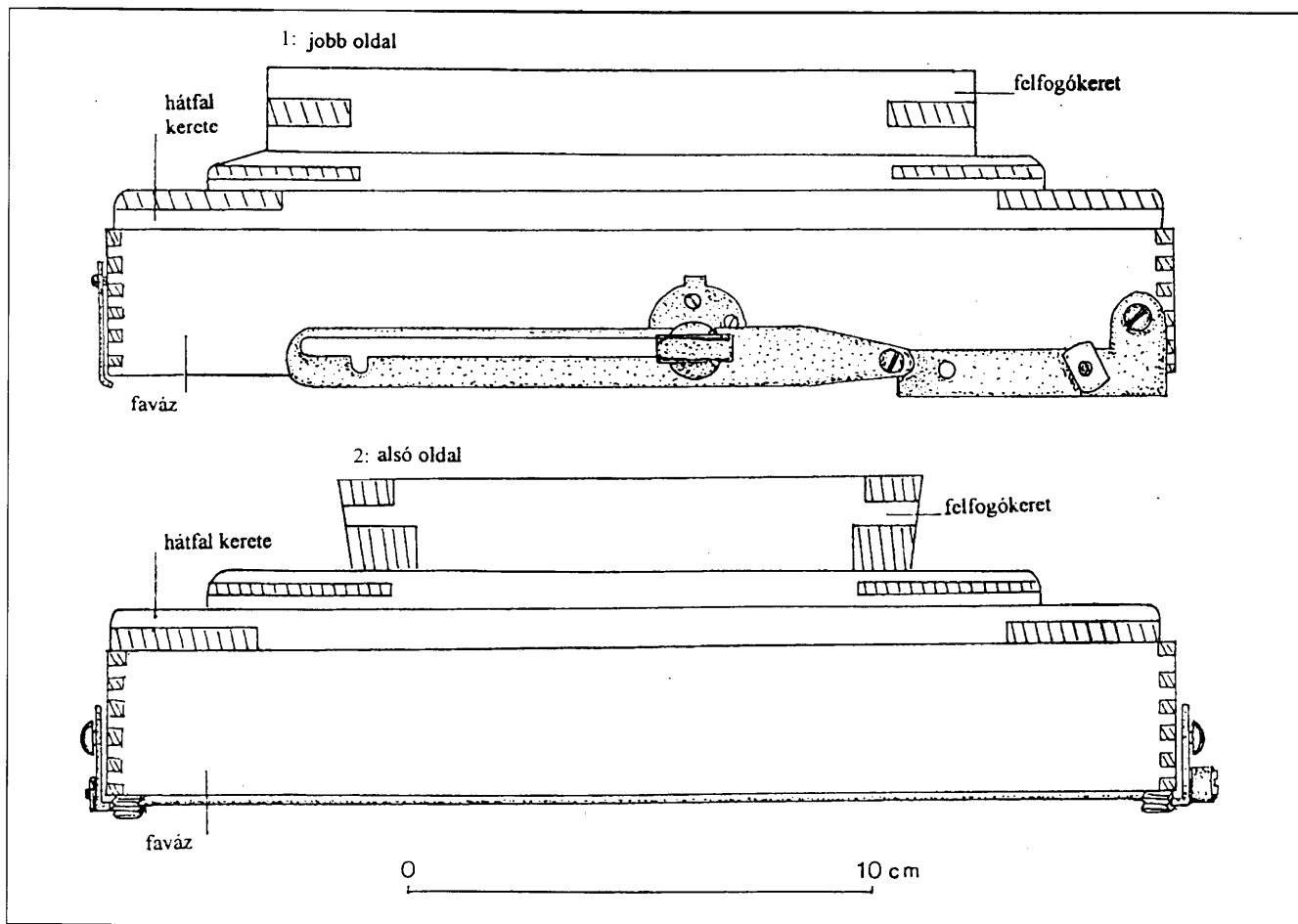
12. kép. 1-2: Az utazógép restaurálás előtt

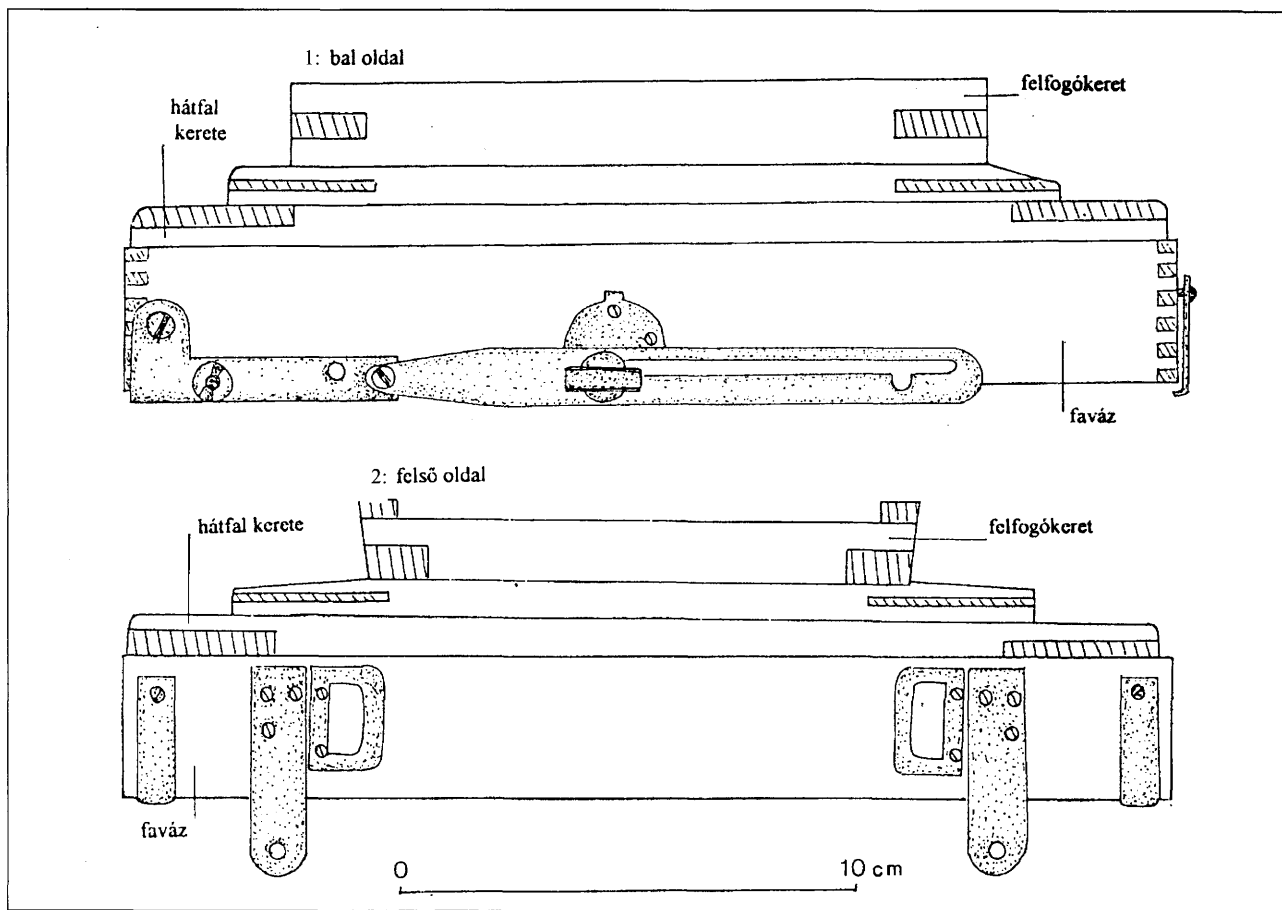
13. kép. A favázás, alapdeszkás fényképezőgépek felépítése
(BOTTA 1964. 14. ábra nyomán)

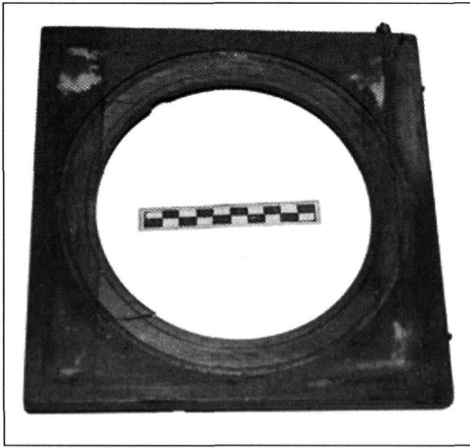
14. kép. A hátfal a felfogólappal és az alumínium szerelvényekkel,
szétszedés előtt

15. kép. 1: A faváz és a hátlap jobb oldala az illesztésekkel és a rézszerelvényekkel; 2: A faváz és a hátlap alsó oldala

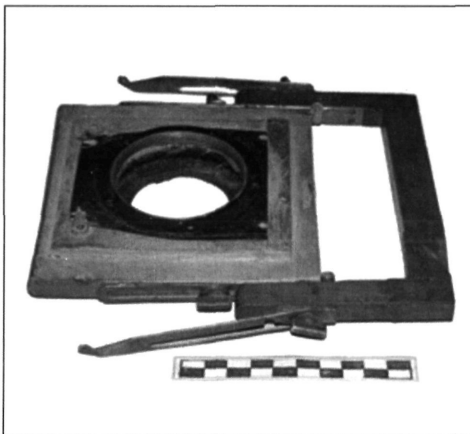
16. kép. 1: A faváz és a hátlap bal oldala az illesztésekkel és a rézszerelvényekkel;
2: A faváz és a hátlap felső oldala

17. kép. Az alapdeszka külső oldala a kivésett gyűrűs részel és a rézpántok helyével

18. kép. Az alapdeszka, a kihúzókeret, a fogazott lécek és az acéltengely restaurálás előtt

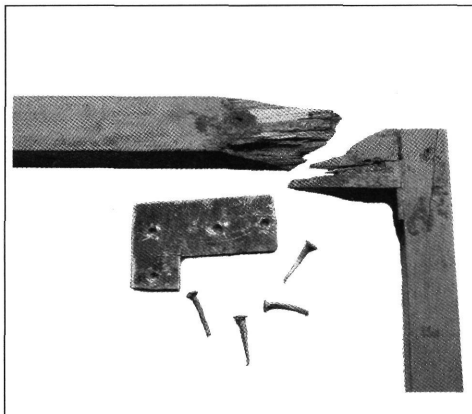
19. kép. Az előlap, az U-alakú elem és a rézszerelvények előnézete restaurálás előtt

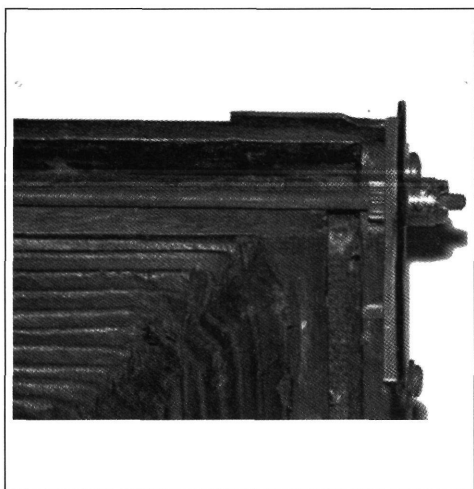
20. kép. Az előlap hátoldala a javításokkal és a farostlemezről leszakadt harmonika helyével

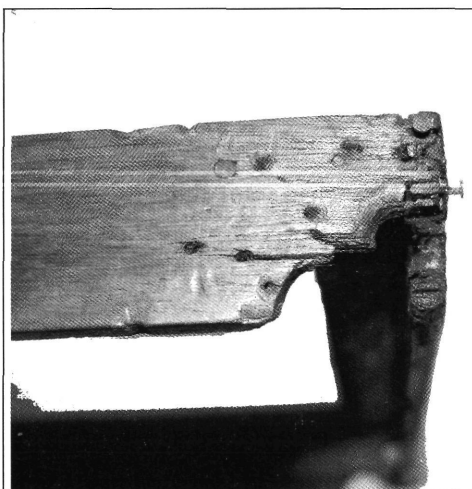
21. kép. A faváz belső oldala a fémszerelvényekkel és az összecsucott bőrkihuzattal

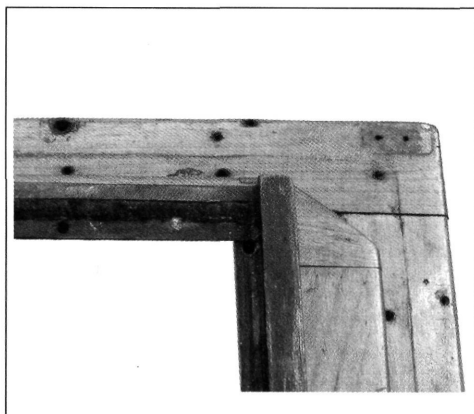
22. kép. Az U-alakú elem törése a javítására felszerelt rézlemez leszedése után

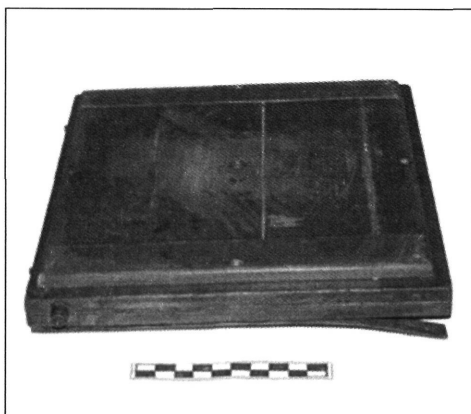
23. kép. A favázban lévő farostkeret a rászegelt bőrkihuzat és a rozsdás acéltengely részletével

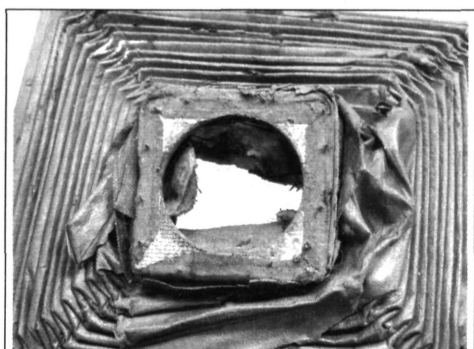
24. kép. A faváznak az acéltengelyt rögzítő törött, hiányos sarka a nyitott fogazás részletével

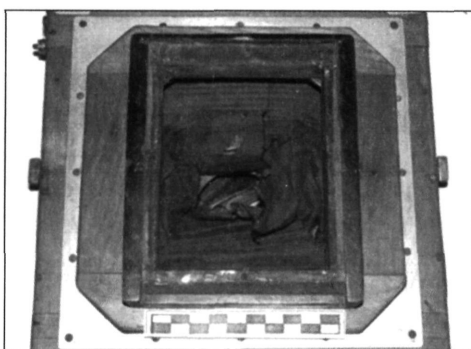
25. kép. A hátfal és a felfogókeret részlete, a csavarok és szegek korrodált helyével

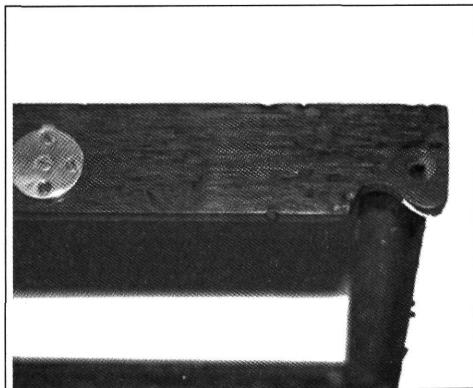
26. kép. Az alapdeszka külső oldalára szegelt falap a belsőmenetes rézgyűrűvel

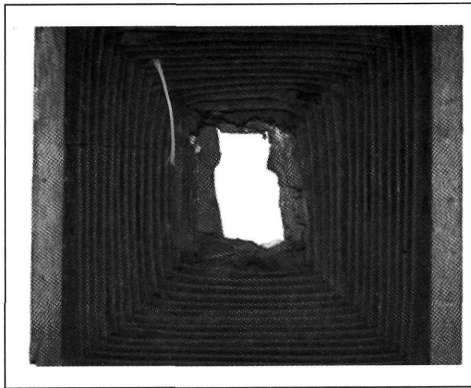
27. kép. A deformálódott harmonika kihuzat a felszegelt szigetelőszalagos farostlappal, valamint festék- és porszennyeződéssel

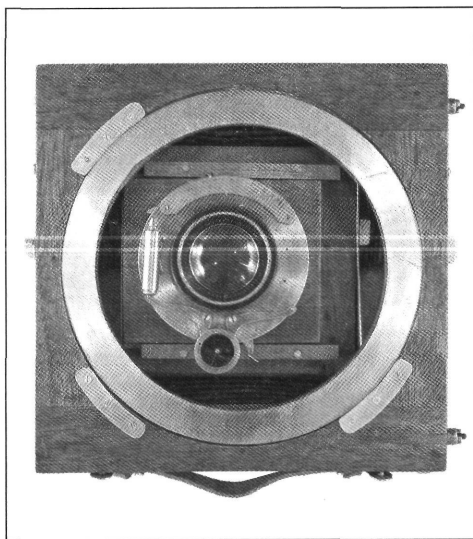
28. kép. A harmonika kihuzat deformálódott, szakadt és szennyezett vászonbélése

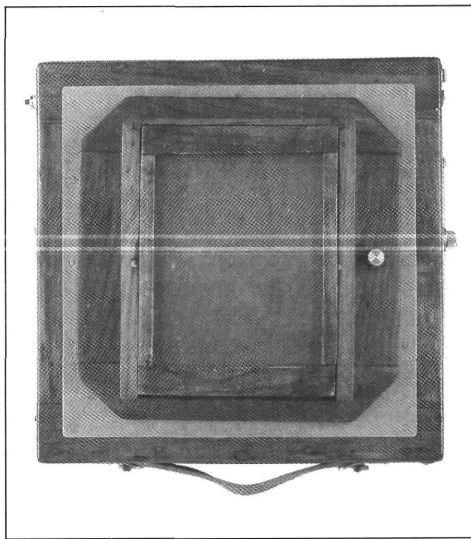
29. kép. A faváz tengelytartó kiegészített vége restaurálás után

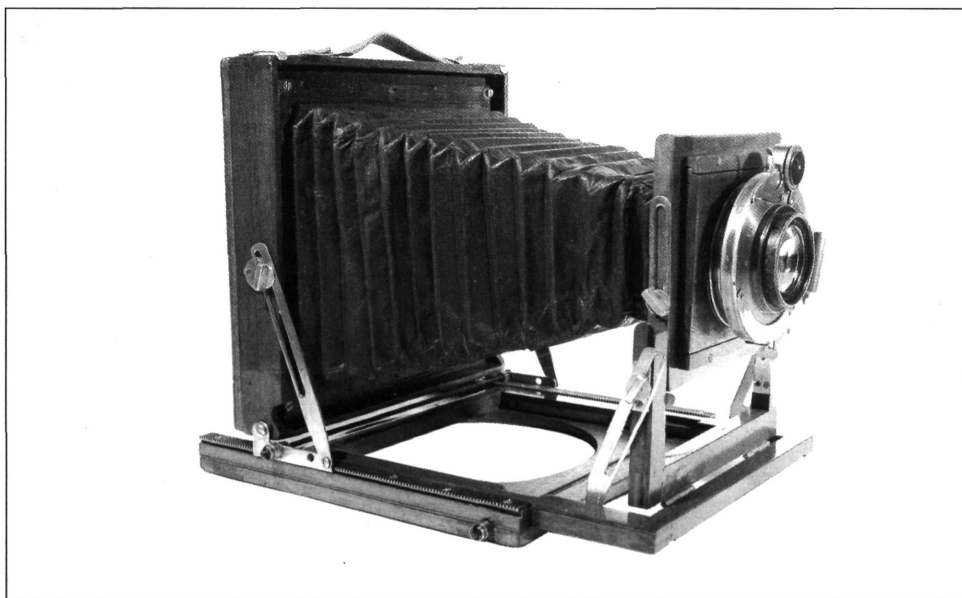
30. kép. A harmonika vászonbélése tisztítás és formára igazítás után

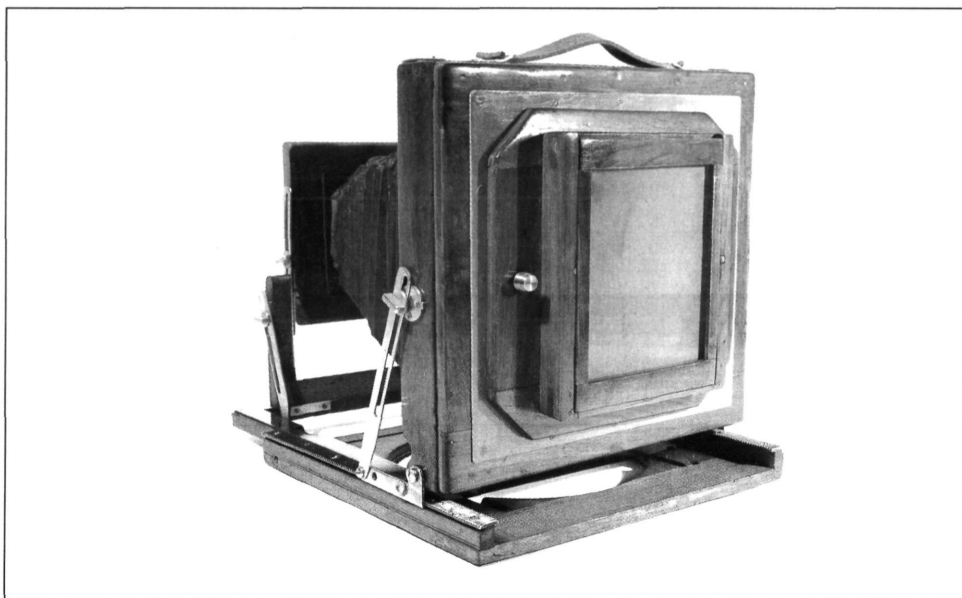
31. kép. Az összecukott, restaurált fényképezőgép alapdeszka felőli oldala

32. kép. Az összecukott gép hátlapja a rekonstruált mattüvegkeresővel

33. kép. A fényképezőgép a fogasléceken előre állított kihúzókerettel, közepes állású kihuzattal és a rekonstruált objektívdeszkával

34. kép. A fényképezőgép közepes kihuzatú helyzete a hátlap felőli nézetből

RÖVIDÍTÉSEK – LIST OF ABBREVIATIONS – ABKÜRZUNGEN

ActaArchHung	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Agria	= Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve (Eger)
AmvTP	= Alsó-marosvölgyi Természeti Park (Arad)
Antiquity	= Antiquity. A quarterly review of archaeology (Cambridge)
ArchÉrt	= Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchHung	= Archaeologia Hungarica (Budapest)
AT	= Antik Tanulmányok (Budapest)
BÁMÉ	= A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
BMÉ	= A Bihari Múzeum Évkönyve (Berettyóújfalu)
BMF	= Békésmegyei Fejek (Békéscsaba)
BML	= Békés Megyei Levéltár (Gyula)
BMMK	= A Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
ComArchHung	= Communicationes Archeologicae Hungariae (Budapest)
DDMÉ	= A debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
Dolg	= Dolgozatok a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged)
ELTE	= Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)
FAMME	= Független Alkotók Művészeti és Művelődési Egyesülete (Békés)
FolArch	= Folia Archaeologica (Budapest)
Fol. Hist.-nat. Mus. Matr.	= Folia Historico Naturalia Musei Matraensis (Gyöngyös)
GyEEI	= Gyulai Evangélikus Egyházközség Irattára (Gyula)
GYK	= Gyulai Katalógusok (Gyula)
HOMÉ	= A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
IMP-AS	= International Monographs in Prehistory – Archaeological Series (Ann Arbor)
IPH	= Invertaria Praehistorica Hungariae (Budapest)
JAA	= Journal of Anthropological Archaeology (New York)
JAMÉ	= A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JAS	= Journal of Archaeological Science (London)
JEP	= Journal of Eurasian Prehistory (Cambridge–Krakkó)
JFA	= Journal of Field Archaeology (Boston)
JMM	= Jantyik Mátyás Múzeum (Békés)

JMM Td	= Jantyik Mátyás Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye (Békés)
JPMÉ	= Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
KLTE	= Kossuth Lajos Tudományegyetem (Debrecen)
MÉL	= Magyar Életrajzi Lexikon (Budapest)
MFME	= A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MittArchInst	= Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
MMM	= Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)
MMM KépAd	= Munkácsy Mihály Múzeum Képzőművészeti Adattára (Békéscsaba)
MMM NéprAd	= Munkácsy Mihály Múzeum Néprajzi Adattára (Békéscsaba)
MMM RégAd	= Munkácsy Mihály Múzeum Régészeti Adattára (Békéscsaba)
MN	= Magyar néprajz (Budapest)
MNL	= Magyar néprajzi lexikon (Budapest)
MNM	= Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest)
MNM Ad	= Magyar Nemzeti Múzeum Adattára (Budapest)
MRT	= Magyarország Régészeti Topográfiaja (Budapest)
MTA	= Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)
MTM	= Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest)
NTR	= Nagyporondi Természeti Rezervátum (Arad)
OFB	= Országos Földbirtokrendező Bíróság (Budapest)
OMM	= Országos Műszaki Múzeum (Budapest)
OMM Ad	= Országos Műszaki Múzeum Adattára (Budapest)
ÓL	= Órégészeti Levelek (Budapest)
RégFüz	= Régészeti Füzetek (Budapest)
RKM	= Régészeti Kutatások Magyarországon (Budapest)
RVM	= Rad Vojvodanskih Muzeja (Novi Sad)
SLA	= Slovenská Archeológia (Nitra)
SlovArch	= Slovenská Archeológia (Bratislava)
SMK	= Somogyi Múzeumok Közleményei (Kaposvár)
StudArch	= Studia Archeologica (Szeged)
StudCom	= Studia Comitatus (Szentendre)
SZBR	= Szent Benedek Regulája (Pannonhalma)
SZKJM	= Szántó Kovács János Múzeum (Orosháza)
SZKJMÉ	= A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve (Orosháza)
SZMLK	= Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai (Nyíregyháza)
SZMMÉ	= A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok)

Rövidítések – List of Abbreviations – Abkürzungen

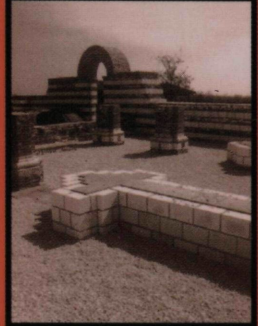
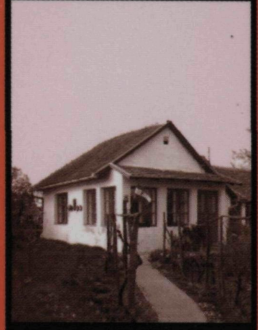
TMT	= Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok (Budapest)
Ú.Ú.Geol.	= Ústředního Ústava Geologického (Praha)
VIZDOK	= Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet (Budapest)
Alj átm.	= aljátmérő
AVK	= Alföldi Vonaldíszes Kultúra
DVK	= Dunántúli Vonaldíszes Kultúra
FV.	= falvastagság
lh.	= lelőhely
ltsz.	= leltári szám
Lyuk átm.	= lyukátmérő
M.	= magasság
M1	= első (valódi) zápfog
M3	= harmadik (valódi) zápfog
P2	= második előzápfog
P3	= harmadik előzápfog
P4	= negyedik előzápfog
P. átm.	= peremátmérő
Sz.	= szélesség
V.	= vastagság

**A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
MÉDIAPARTNERE:**

BÉKÉS MEGYEI HÍRLAP

www.munkacsy.hu

